
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
Gazi
1926

0-12 AYLIK BEBEKLER VE ANNELERİ ARASINDAKİ ETKİLEŞİMİN DESTEKLENMESİ

Berrin Somer Ölmez

DOKTORA TEZİ

ÇOCUK GELİŞİMİ VE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEMMUZ, 2022

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren 12 (on iki) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı: Berrin

Soyadı: Somer Ölmez

Bölümü: Çocuk Gelişimi ve Eğitimi

İmza:

Teslim tarihi:

TEZİN

Türkçe Adı: 0-12 Aylık Bebekler ve Aileleri Arasındaki Etkileşimin Desteklenmesi

İngilizce Adı: Supporting Interaction Between 0-12 Month-Old Infants and Their Families

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışında tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazarın Adı Soyadı: Berrin SOMER ÖLMEZ

İmza:

JÜRİ ONAY SAYFASI

Berrin SOMER ÖLMEZ tarafından hazırlanan "0-12 Aylık Bebekler ve Anneleri Arasındaki Etkileşimin Desteklenmesi" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Gazi Üniversitesi Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim Dalı'nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Neslihan AVCI

Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi ……

Başkan: Prof. Dr. Berrin AKMAN

Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, Hacettepe Üniversitesi ……

Üye: Prof. Dr. Fatma TEZEL ŞAHİN

Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi ……

Üye: Doç. Dr. Fatma Elif KILINÇ

Çocuk Gelişimi Bölümü, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi ……

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Serap DEMİRİZ

Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi ……

Tez Savunma Tarihi: 18.07.2022

Bu tezin Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim Dalı'nda Doktora tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Şaban ÇETİN

Eğitim Bilimleri Enstitü Müdürü ……

Kızım İpek'e

TEŞEKKÜR

Lisans eğitimimden bu yana öğrencilik ve meslek hayatımın tüm aşamalarında yer alan, değerli bilgi ve deneyimleriyle, etik ilkelerden vazgeçmeyen duruşuyla yoluma ışık tutan gerek akademisyen kimliği gerekse hayat görüşüyle her daim örnek aldığım kıymetli tez danışmanım Prof. Dr. Neslihan AVCI hocama en içten saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Araştırmamın planlanmasından sonlandırılmasına kadar geçen süreçte değerli bilgileri ve önerileriyle katkı sağlayan Prof. Dr. Berrin AKMAN ve Dr. Öğr. Üyesi Serap DEMİRİZ hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

Araştırmamın çalışma grubunda yer alan ve pandemi sürecinin zorluklarına rağmen büyük bir özveriyle araştırmama katkı sağlayan değerli bebeklere ve ailelerine teşekkür ederim.

Mesleki hayatımda olduğu gibi manevi destekleriyle her an yanımda olan değerli meslektaşlarım ve dostlarım Müge KUNT ve Pelin PEKİNCE'ye, araştırmamda desteğini esirgemeyen Sami PEKTAŞ ve Semih KAYNAK'a teşekkür ederim.

Hayatımın her anında olduğu gibi araştırma süreçlerinde de desteklerini esirgemeyen değerli annem Esin SOMER'e, babam Erdal SOMER'e, ağabeyim Turgut SOMER'e ve eşim Sercan ÖLMEZ'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Mesleğimin odak noktası olan çocuklara yönelik teorik bilgilerimin uygulamaya geçirilmesi konusunda deneyim kazanmamı kolaylaştıran ve manevi desteğiyle hep yanımda olan kıymetli kızım İpek ÖLMEZ'e teşekkürlerimi sunarım.

0-12 AYLIK BEBEKLER VE ANNELERİ ARASINDAKİ ETKİLEŞİMİN DESTEKLENMESİ

(Doktora Tezi)

Berrin Somer Ölmez

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Temmuz, 2022

ÖZ

Bu araştırmanın amacı; 0-12 aylık bebeği olan annelerin sosyal destek durumları, kişisel ve ebeveynliğe yönelik ihtiyaçları, ebeveynlik özgüveni algıları ile bebekleriyle olan etkileşimlerini desteklemeye yönelik olarak geliştirilen eğitim programının etkisini incelemektir. Araştırmanın yöntemi, nicel ve nitel verilerin birbirinden bağımsız bir şekilde fakat paralel olarak toplandığı, analiz edildiği ve yorumlandığı birleştirme (çeşitleme) temel desenine öntest-sontest eşleştirilmiş kontrol gruplu karma yöntem müdahale deseninin ilave edilmesiyle oluşturulmuştur. Araştırmanın çalışma grubunda 6 kız, 8 erkek bebek ve annesi olmak üzere 14 aile, kontrol grubunda 6 kız ve 8 erkek bebek ve annesi olmak üzere 14 aile, toplamda 28 aile yer almıştır. Araştırma verilerinin toplanması amacıyla nicel boyutta "KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeği", "Yaşam Yönelimi Testi", "Aileden Anneye Gelen Destek Envanteri", "Anne Destek İndeksi", "Ebeveyn Bebek Oyun Gözlem kodu" ve "Anne-Bebek Etkileşimi Kontrol Listesi" kullanılmıştır. Nitel boyutta ise görüşmeler için "İhtiyaç Analizi Formu" ve "Eğitimi Değerlendirme Formu", gözlemler için "Araştırmacı Günlüğü" ve "Gelişimsel Gözlem Formu" hazırlanmıştır. Bulgular, eğitim ve kontrol grubundaki annelerin ebeveynlik özgüvenleri, yaşam yönelimleri, çocuğu tanımaları, oyun davranışları, etkileşimleri ve eğitime yönelik katkıları, görüşleri olmak üzere altı başlık halinde sunulmuştur. Sonuçlar değerlendirildiğinde, eğitim grubundaki annelerin ebeveynlik özgüvenlerini değerlendiren nicel ölçme aracından eğitim sonrasında aldıkları puanların istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Yarı yapılandırılmış

görüşmelerde ise anneler bebeklerinin bakımı ve gelişimi konusunda kendilerini yeterli hissettiklerini örneklendiren ifadelere yer vermişlerdir. Eğitimin aile yaşantılarına, bebekleriyle ikili ilişkilerine, bebekleriyle geçirdikleri zamana olumlu etkileri olduğunu, yetkinlik hissini artırıcı yönde katkılar sağladığını belirtmişlerdir. Katılımcı annelerin yaşam yönelimlerini değerlendiren nicel ölçme araçlarından aldıkları öntest ve sontest puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte yapılan görüşmelerde eğitim grubunda yer alan anneler, babaların, bebeklerinin günlük rutinlerine daha çok dahil olduklarını, bakım ve gelişim konularında destek verdiklerini ifade etmiştir. Anneler eğitime katılmalarının sosyal etkileşimlerini artırdığını söyleyerek kişisel ihtiyaçlarını karşılama konusunda çaba gösterdiklerini ve sosyal destek talep etme konusunda istekli olduklarını belirtmiştir. Annelerin çocuğu tanımalarına yönelik durumları değerlendirildiğinde bebeklerinin sosyal, duygusal ve sağlık alanlarındaki konularda olumlu gelişmelerin olduğuna yönelik ifadelerine rastlanmaktadır. Bebekleriyle aralarında daha uyumlu bir iletişim olduğunu, bebeklerinden gelen sinyalleri doğru algılama ve yanıt verme konusunda daha yetkin hale geldiklerini ve bebeklerinin sağlık problemlerinde iyileşme gördüklerini belirtmişlerdir. Oyun davranışları teması ele alındığında, eğitim grubundaki annelerin nicel ölçme aracından aldıkları sonuçlara göre hareket, oyun, konuşma, farkındalık, karşılık verme alt boyutları ile dokunma oyuncaksız alt boyutunun puanları arasında anlamlı farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde anneler, bebekleriyle kendi ürettikleri oyuncaklarla ve duyu oyuncaklarıyla oynamayı tercih ettiklerini, oyuncak seçiminde daha bilinçli olduklarını ifade etmiştir. Pandeminin de etkisiyle açık alanlardaki park, bahçe gibi oyun ortamlarını tercih ederek bebeklerinin sosyalleşmesi yönünde çaba sarf ettiklerini söylemişlerdir. Etkileşim temasının sonuçlarına göre annelerin ve bebeklerinin nicel ölçme aracının dili kullanma, ebeveyne duyarlılık, oyun ve etkileşimsel uyum alt boyutlarında aldıkları sontest puanlarının öntest puanlarına göre anlamlı olarak farklılaştığı belirlenmiştir. Vücut pozisyonu alt boyutunda ise öntest ve sontest puanlarının birbirinden anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmüştür. Anneler eğitim sonrasında bağlanmayı bebeğin ihtiyaçlarına yanıt verici bir ilişkinin özelliklerine atıf yaparak, bağlanma türlerine değinerek ve bağlanmanın yaşam boyu etkileri hakkında yorumlar yaparak tanımlamıştır. Bebek masajının gerek bebeklerinin sağlığı gerekse aralarındaki etkileşim açısından yararlı sonuçlarını paylaşmışlardır. Anneler eğitime yönelik katkılarını daha çok bilgi ihtiyaçlarının olduğu konuları ifade ederek sunmuşlar ve bu ihtiyaçlarının karşılandığını belirtmişlerdir. Araştırmadan elde edilen bulgular ışığında eğitimin anneler ve bebekleri arasındaki etkileşimi destekleyici nitelikte olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Erken Müdahale, Etkileşim, Bağlanma, Bebeklik, Ebeveynlik Özgüveni, Yaşam Yönelimi, Aile Eğitimi, Anne Eğitimi, Erken Çocukluk Eğitimi, Bebek Masajı

Sayfa Adedi : CCCXXXI-331

Danışman : Prof. Dr. Neslihan AVCI

SUPPORTING INTERACTION BETWEEN 0-12 MONTH-OLD INFANTS AND THEIR MOTHERS

(Ph. D Thesis)

Berrin Somer Ölmez

GAZI UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

July, 2022

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the effect of the education program developed to support the social support, personal and parenting needs, parenting confidence and interactions of mothers with 0-12 month-old infants. The present study employed the unification/variation-based design by edding mixed method intervention design with pretest-posttest paired control group. Both the quantitative and qualitative data are collected, analyzed and interpreted independently but in parallel. 14 families, including 6 girls, 8 boys and their mothers, participated in the control group; 14 families, including 6 girls and 8 boys and their mothers, participated in the training group. In order to collect the research data, "KARITANE Parenting Confidence Scale", "Life Orientation Test", "Family-to-Mother Support Inventory", "Mother Support Index", "Parent Infant Play Observation Code" and "Mother-Infant Interaction Checklist" were used in the quantitative dimension. In the qualitative dimension, "Needs Analysis Form" and "Training Evaluation Form" were prepared for interviews, "Research Diary" and "Developmental Observation Form" were prepared for observations. The findings were presented under six headings: parenting confidence, life orientation, child understanding, play behaviors, interactions, and contributions to education of mothers in the training and control groups. When the results were evaluated, it was determined that the scores that the mothers in the training group got after the education from the quantitative measurement tool that evaluated their parenting confidence showed a statistically significant difference. In the semi-structured interviews, the mothers included statements exemplifying that they felt competent about the care and

development of their infants. They stated that education has positive effects on family life, dyadic relations and the time they spend with their infants, and contributes to increasing the sense of competence. It was concluded that the pretest and posttest scores of the mothers obtained from the quantitative measurement tools evaluating their life orientations did not show a statistically significant difference. However, in the interviews, mothers in the training group stated that fathers are more involved in their infants' daily routines and support them in care and development. Mothers stated that their participation in education increased their social interactions and stated that they made an effort to meet their personal needs and were willing to request social support. When the mothers' situation regarding their knowing the child is evaluated, it is seen that there are positive developments in the social, emotional and health areas of their infants. They stated that they have a more harmonious communication with their babies, they have become more competent in perceiving and responding to the signals from their babies correctly, and they have seen improvement in their infnats' health problems. Considering the heading of play behaviors, it was concluded that there was a significant difference between the scores of the movement, play, speech, awareness, responsiveness sub-dimensions and the touching without toys sub-dimension, according to the results of the mothers in the training group from the quantitative measurement tool. In semi-structured interviews, mothers stated that they prefer to play with their infants with toys and sensory toys that they produce, and that they are more conscious in choosing toys. They said that they made an effort to socialize their infants by prefering play environments such as parks and gardens in open areas with the effect of the pandemic. According to the results of the interaction heading, it was determined that the posttest scores of the mothers and their infants in the sub-dimensions of using language, sensitivity to parents, play and interactional adjustment of the quantitative measurement tool differed significantly compared to the pretest scores. In the body position sub-dimension, it was observed that the pretest and posttest scores did not differ significantly from each other. Mothers defined attachment after education by referring to the characteristics of a relationship responsive to the infant's needs, attachment types, and the lifespan effects of attachment. They shared the beneficial effects of baby massage in terms of both the health of their infants and the interaction between them. Mothers presented their contributions to education by expressing the subjects that they needed more information and stated that these needs were met. In the light of the findings, it is thought that education supports the interaction between mothers and their infants.

Key Words : Early Intervention, Interaction, Attachment, Infancy, Parenting Confidence, Life Orientation, Parent/Family Education, Mother Education, Early Childhood Education, Infant Massage

Page Number: CCCXXXI-331

Supervisor : Professor Neslihan AVCI

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU i

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI ii

JÜRİ ONAY SAYFASI iii

TEŞEKKÜR v

ÖZ vi

ABSTRACT viii

İÇİNDEKİLER x

TABLOLAR LİSTESİ xvi

ŞEKİLLER LİSTESİ xix

BÖLÜM I 1

GİRİŞ 1

Problem Durumu 1

Araştırmanın Amacı 6

Varsayımlar 10

Sınırlılıklar 10

Tanımlar 11

BÖLÜM II 13

KAVRAMSAL ÇERÇEVE 13

Aile Kavramı ve Ebeveynlik 13

Ailenin Çocuk Yetiştirmedeki Rolü **14**

Ebeveynlikte Sosyal Destek **18**

Ebeveynlik Özgüveni ve Yeterlilik Kavramları **19**

Yaşam Yönelimi **21**

Bebeklik Döneminde Gelişim **22**

Fiziksel Gelişim **23**

Sosyal-Duygusal Gelişim **25**

Bilişsel Gelişim **27**

Dil Gelişimi **29**

Temel Gereksinimler **31**

Erken Müdahale ve Önemi **33**

Erken Müdahale Sürecine Temel Oluşturan Kuramlar **36**

Bağlanma Kuramı **37**

Öz Belirleme Kuramı **39**

Temel İhtiyaçlar Kuramı *40*

Bilişsel Değerlendirme Kuramı *40*

Organizmik Bütünleşme Kuramı *41*

Nedensellik Yönelimi Kuramı *41*

Hedef İçerikleri Kuramı *42*

İlişkisel Motivasyon Kuramı *42*

Çocuğun Katılım Hakkı **44**

Nörodizisel Yaklaşım **47**

Yerde Oyun Zamanı Yaklaşımı **49**

BÖLÜM III **51**

YÖNTEM **51**

Araştırma Modeli **51**

Araştırma Deseni **52**

Çalışma Grubu **55**

Veri Toplama Araçları **58**

Nicel Veri Toplama Araçları **58**

KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeği (KEGÖ) **58**

Yaşam Yönelimi Testi (YYT) **63**

Aileden Anneye Gelen Destek Envanteri (AAGDE) **67**

Anne Destek İndeksi (ADİ) **68**

Ebeveyn Bebek Oyun Gözlem kodu (EBOGk) **69**

Anne-Bebek Etkileşimi Kontrol Listesi (ABEK) **70**

Nitel Veri Toplama Araçları **74**

Gelişimsel Gözlem **74**

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formları **75**

İhtiyaç Analizi Formu *76*

Eğitimi Değerlendirme Formu *76*

Araştırmacı Günlüğü **77**

Eğitim Programının Hazırlanması **77**

Eğitim Programına Temel Oluşturan Kuramlar **78**

Eğitim Programının Uygulanması **83**

Bebek Masajı Eğitiminin Uygulanması **84**

Eğitim Çantası **87**

Eğitimin Gerçekleştirilmesinde Kullanılan Uygulamalar ve Sosyal Medya Araçları **89**

Veri Toplama Süreci **91**

Araştırma Öncesi Veri Toplama Süreci **92**

Öntest Verilerinin Toplanma Süreci **93**

Sontest Verilerinin Toplanma Süreci 93

Kalıcılık Testlerinin Uygulanması 93

Teşekkür ve Katılım Belgelerinin Verilmesi 94

Verilerin Analizi 95

Nicel Veri Analizleri 96

Nitel Veri Analizleri 98

Eğitim ve Kontrol Grubu ile Yapılan İhtiyaç Analizi Görüşmelerine Ait İçerik Analizi Sonuçları 99

Eğitim Grubu ile Yapılan Eğitimin Değerlendirilmesi Görüşmelerine Ait İçerik Analizi Sonuçları 99

Araştırmada Dikkate Alınan Etik İlkeler 100

BÖLÜM IV 103

BULGULAR VE TARTIŞMA 103

Eğitim ve Kontrol Grubundaki Annelerin Ebeveynlik Özgüvenlerine İlişkin Bulgular 104

KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeği'ne İlişkin Bulgular 105

İhtiyaç Analizi Formu'nun Ebeveynlik Özgüvenine İlişkin Bulguları 108

Eğitimi Değerlendirme Formu'nun Ebeveynlik Özgüvenine İlişkin Bulguları . 118

Araştırmacı Günlüğü'nün Ebeveynlik Özgüvenine İlişkin Bulguları 128

Eğitim ve Kontrol Grubundaki Annelerin Yaşam Yönelimlerine İlişkin Bulgular 134

Yaşam Yönelimi Testi, Anne Destek İndeksi ve Aileden Anneye Gelen Destek Envanteri Ölçeklerine İlişkin Bulgular 134

İhtiyaç Analizi Formu'nun Yaşam Yönelimine İlişkin Bulguları 139

Eğitimi Değerlendirme Formu'nun Yaşam Yönelimine İlişkin Bulguları 155

Araştırmacı Günlüğü'nün Yaşam Yönelimine İlişkin Bulguları 164

Eğitim ve Kontrol Grubundaki Annelerin Çocuğu Tanımalarına İlişkin Bulgular 169

İhtiyaç Analizi Formu'nun Çocuğu Tanımaya İlişkin Bulguları 169

Eğitimi Değerlendirme Formu'nun Çocuğu Tanımaya İlişkin Bulguları 178

Araştırmacı Günlüğü'nün Çocuğu Tanımaya İlişkin Bulguları 183

Eğitim ve Kontrol Grubundaki Annelerin Oyun Davranışlarına İlişkin Bulgular 187

Ebeveyn Bebek Oyun Gözlem Kodu'na İlişkin Bulgular 188

İhtiyaç Analizi Formu'nun Oyun Davranışlarına İlişkin Bulguları 196

Eğitimi Değerlendirme Formu'nun Oyun Davranışlarına İlişkin Bulguları 206

Araştırmacı Günlüğü'nün Oyun Davranışlarına İlişkin Bulguları 209

Eğitim ve Kontrol Grubundaki Annelerin Etkileşimlerine İlişkin Bulgular 215

Anne Bebek Etkileşimi Kontrol Listesine İlişkin Bulgular 216

İhtiyaç Analizi Formu'nun Etkileşime İlişkin Bulguları 220

Eğitimi Değerlendirme Formu'nun Etkileşime İlişkin Bulguları 226

Araştırmacı Günlüğü'nün Etkileşime İlişkin Bulguları 233

Eğitim ve Kontrol Grubunda Bulunan Bebeklerin Gelişimsel Gözlemlerine İlişkin Bulgular 238

Eğitim ve Kontrol Grubundaki Annelerin Eğitime Yönelik Katkıları ve Görüşlerine İlişkin Bulgular 264

İhtiyaç Analizi Formu'nun Eğitime Yönelik Katkılara İlişkin Bulguları 265

Eğitimi Değerlendirme Formu'nun Eğitime Yönelik Görüşlere İlişkin Bulguları 271

Araştırmacı Günlüğü'nün Eğitime Yönelik Katkılar ve Görüşlere İlişkin Bulguları 277

BÖLÜM V 285

SONUÇ VE ÖNERİLER 285

Sonuçlar **285**

Eğitim ve Kontrol Grubundaki Annelerin Ebeveynlik Özgüvenlerine İlişkin Sonuçlar **285**

Eğitim ve Kontrol Grubundaki Annelerin Yaşam Yönelimlerine İlişkin Sonuçlar **287**

Eğitim ve Kontrol Grubundaki Annelerin Çocuğu Tanımalarına İlişkin Sonuçlar **289**

Eğitim ve Kontrol Grubundaki Annelerin Oyun Davranışlarına İlişkin Sonuçlar **290**

Eğitim ve Kontrol Grubundaki Annelerin Etkileşimlerine İlişkin Sonuçlar **291**

Eğitim ve Kontrol Grubundaki Annelerin Eğitime Yönelik Katkıları ve Görüşlerine İlişkin Sonuçlar **293**

Öneriler **294**

Araştırmacılara Yönelik Öneriler **294**

Uygulamaya Yönelik Öneriler **295**

KAYNAKLAR **297**

EKLER…….. **321**

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. *Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler* 57
Tablo 2. *KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeğinin Maddelerine Ait T İstatistik Sonuçları* 60
Tablo 3. *KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeğine İlişkin Kurulan DFA Modeline Ait Uyum İndeksleri* 61
Tablo 4. *Yaşam Yönelimi Ölçeğinin Maddelerine Ait T İstatistik Sonuçları* 64
Tablo 5. *Yaşam Yönelimi Ölçeğine İlişkin Kurulan DFA Modeline Ait Uyum İndeksleri* .. 65
Tablo 6. *Anne-Bebek Etkileşimi Kontrol Listesi* 71
Tablo 7. *Puanlayıcılar Arası Uyuşum Güvenirliği için Cohen Kappa İstatistik Sonuçları* 73
Tablo 8. *İlk Yıllar Eğitim Programı* 80
Tablo 9. *Katılımcı Gruplarına Uygulanan Veri Toplama Araçları ve Uygulama Aşamaları* 91
Tablo 10. *Eğitim Çantasının İçeriği* 88
Tablo 11. *Eğitim ve Kontrol Grubunda Bulunan Annelerin KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeği'nden Aldıkları Öntest ve Sontest Puanları ile Eğitim Grubunda Bulunan Annelerin Sontest ve Kalıcılık Testi Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları* 106
Tablo 12. *Eğitim ve Kontrol Grubunda Bulunan Annelerin KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeği'nden Aldıkları Sontest Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları* 107

Tablo 13. *Eğitim ve Kontrol Grubunda Bulunan Annelerin KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeği'nden Aldıkları Öntest ve Sontest Puanları Arasındaki Farkların Karşılaştırılmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları* 107
Tablo 14. *Eğitim ve Kontrol Grubuyla Yapılan İhtiyaç Analizi Görüşmesinde Ebeveynlik Özgüveni İlk Görüşme Temasına Ait Kategoriler, Alt Kategoriler ve Kodlar* 109
Tablo 15. *Eğitim Grubuyla Yapılan Son Görüşmede Ebeveynlik Özgüveni Son Görüşme Temasına Ait Kategoriler, Alt Kategoriler ve Kodlar* 119
Tablo 16. *Eğitim ve Kontrol Grubunda Bulunan Annelerin Ölçeklerden Aldıkları Öntest ve Sontest Puanları ile Eğitim Grubunda Bulunan Annelerin Sontest ve Kalıcılık Testi Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları* 135
Tablo 17. *Eğitim ve Kontrol Grubunda Bulunan Annelerin Ölçeklerden Aldıkları Sontest Puanları Arasında Farklılığa İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları* 137
Tablo 18. *Eğitim ve Kontrol Grubunda Bulunan Annelerin Yaşam Yönelimi, Anne Destek İndeksi ve Aileden Anneye Gelen Destek Envanteri Ölçeklerinden Aldıkları Öntest ve Sontest Puanları Arasındaki Farkların Karşılaştırılmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları* 138
Tablo 19. *Eğitim ve Kontrol Grubuyla Yapılan İhtiyaç Analizi Görüşmesinde Yaşam Yönelimi İlk Görüşme Temasına Ait Kategoriler, Alt Kategoriler ve Kodlar* 140
Tablo 20. *Eğitim Grubuyla Yapılan Son Görüşmede Yaşam Yönelimi Son Görüşme Temasına Ait Kategoriler, Alt Kategoriler ve Kodlar* 156
Tablo 21. *Eğitim ve Kontrol Grubuyla Yapılan İhtiyaç Analizi Görüşmesinde Çocuğu Tanıma İlk Görüşme Temasına Ait Kategoriler, Alt Kategoriler ve Kodlar* 170
Tablo 22. *Eğitim Grubuyla Yapılan Son Görüşmede Çocuğu Tanıma Son Görüşme Temasına Ait Kategoriler, Alt Kategoriler ve Kodlar* 178
Tablo 23. *Eğitim ve Kontrol Grubunda Bulunan Annelerin Ebeveyn Bebek Oyun Davranışlarına Ait Öntest Puanları ile Sontest Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları* 188
Tablo 24. *Eğitim ve Kontrol Grubundaki Annelerin Ebeveyn Bebek Oyun Davranışlarına Ait Sontest Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları* 192
Tablo 25. *Eğitim ve Kontrol Grubunda Bulunan Annelerin Ebeveyn Bebek Oyun Gözlem Kodu'na Ait Öntest Puanları ile Sontest Puanları Arasındaki Farkların Karşılaştırılmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları* 194
Tablo 26. *Eğitim ve Kontrol Grubuyla Yapılan İhtiyaç Analizi Görüşmesinde Oyun Davranışları İlk Görüşme Temasına Ait Kategoriler, Alt Kategoriler ve Kodlar* 197

Tablo 27. *Eğitim Grubuyla Yapılan Son Görüşmede Oyun Davranışları Son Görüşme Temasına Ait Kategoriler, Alt Kategoriler ve Kodlar* 206
Tablo 28. *Eğitim ve Kontrol Grubundaki Annelerin ve Bebeklerin Anne-Bebek Etkileşim Kontrol Listesi'ne Ait Öntest Puanları ile Sontest Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları* 216
Tablo 29. *Eğitim ve Kontrol Grubundaki Annelerin ve Bebeklerin Anne-Bebek Etkileşim Kontrol Listesi'ne Ait Sontest Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları* 218
Tablo 30. *Eğitim ve Kontrol Grubunda Bulunan Annelerin ve Bebeklerin Anne-Bebek Etkileşim Kontrol Listesi'ne Ait Öntest Puanları ile Sontest Puanları Arasındaki Farkların Karşılaştırılmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları* 219
Tablo 31. *Eğitim ve Kontrol Grubuyla Yapılan İhtiyaç Analizi Görüşmesinde Etkileşim İlk Görüşme Temasına Ait Kategoriler, Alt Kategoriler ve Kodlar* 221
Tablo 32. *Eğitim Grubuyla Yapılan Son Görüşmede Etkileşim Son Görüşme Temasına Ait Kategoriler, Alt Kategoriler ve Kodlar* 227
Tablo 33. *Eğitim ve Kontrol Grubunda Bulunan Bebeklerin Öntest ve Sontest Değerlendirmeleri Sırasındaki Ay Dönemleri* 239
Tablo 34. *Eğitim ve Kontrol Grubunda Bulunan Bebeklerin Gelişimsel Gözlemlerine İlişkin Öntest Değerlendirmeleri* 240
Tablo 35. *Eğitim ve Kontrol Grubunda Bulunan Bebeklerin Gelişimsel Gözlemlerine İlişkin Sontest Değerlendirmeleri* 253
Tablo 36. *Eğitim ve Kontrol Grubuyla Yapılan İhtiyaç Analizi Görüşmesinde Eğitime Yönelik Katkılar Kategorisine Ait Alt Kategoriler ve Kodlar* 266
Tablo 37. *Eğitim Grubuyla Yapılan Son Görüşmede Eğitime Yönelik Görüşler Son Görüşme Temasına Ait Kategoriler, Alt Kategoriler ve Kodlar* 272

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Beyin fonksiyonunun hiyerarşisi 48
Şekil 2. Araştırma modeli ve deseni. 54
Şekil 3. KARITANE ebeveynlik güveni ölçeğine ait 1. Düzey tek faktörlü DFA modeli .. 62
Şekil 4. Yaşam yönelimi ölçeğine ait 1. Düzey tek faktörlü DFA modeli 66
Şekil 5. 0-6 ay için oyuncak……..69
Şekil 6. 6-18 ay için oyuncak……69
Şekil 7. 18-24 ay için oyuncak..... 69
Şekil 8. Video çekim rehberi 75
Şekil 9. Eğitim programına temel oluşturan kuramlar..... 78
Şekil 10. Veri toplama süreci..... 92
Şekil 11. İYEP katılım belgesi..... 94
Şekil 12. Bebek masajı eğitimi katılım belgesi..... 95
Şekil 13. IAIM'in Belirlediği Kurallara Uygun Bir Eğitmen Ortamı ve Ekipmanları 86
Şekil 14. Eğitim çantasının içeriğine ait görsel 89
Şekil 15. Video paylaşım platformunda oluşturulan kanaldaki örnek eğitim videoları..... 90
Şekil 16. Fotoğraf ve video paylaşım uygulaması hesabı görseli..... 91
Şekil 17. Nicel verilerin analizi 97
Şekil 18. İhtiyaç analizi görüşmelerine ait içerik analizi sonuçları 99
Şekil 19. Eğitimin değerlendirilmesi görüşmelerine ait içerik analizi sonuçları 100
Şekil 20. Eğitim ve kontrol grubundaki annelerin ebeveynlik özgüvenlerine ilişkin bulgular 105
Şekil 21. Eğitim ve kontrol grubundaki annelerin yaşam yönelimlerine ilişkin bulgular . 134
Şekil 22. Eğitim ve kontrol grubundaki annelerin çocuğu tanımalarına ilişkin bulgular .. 169
Şekil 23. Eğitim ve kontrol grubundaki annelerin oyun davranışlarına ilişkin bulgular ... 188
Şekil 24. Eğitim ve kontrol grubundaki annelerin etkileşimlerine ilişkin bulgular 216

Şekil 25. Eğitim ve kontrol grubundaki annelerin eğitime yönelik katkıları ve görüşlerine ilişkin bulgular 265

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

KEGÖ	KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeği
YYT	Yaşam Yönelimi Testi
AAGDE	Aileden Anneye Gelen Destek Envanteri
ADİ	Anne Destek İndeksi
EBOGk	Ebeveyn-Bebek Oyun Gözlem Kodu
ABEK	Anne-Bebek Etkileşimi Kontrol Listesi
İYEP	İlk Yıllar Eğitim Programı

BÖLÜM I

GİRİŞ

Problem Durumu

Erken çocukluk dönemini hedefleyen müdahale programları farklı yaş, gelişim ya da risk grubundaki çocuklara hitap etmektedir. Türkiye'de ve dünyada bebeklik dönemine özgü programlar anne karnındaki dönemden itibaren yenidoğan bakım ve gelişimini, uyarıcı bir çevreyi, etkileşimi temele alan bir yaklaşımı içermektedir (Bronfenbrenner, 1974; Heckman, 2008; Shonkoff & Richter, 2013). Programların birçoğu duygusal, sosyal ve akademik yeterliliği artırmak, küçük çocuklarda davranışsal ve duygusal sorunları önlemek, azaltmak ve tedavi etmek, ebeveynlik becerilerini desteklemek, aileleri yaşamın ilk yıllarının önemi konusunda bilgilendirmek için tasarlanmıştır. Programlar, ebeveyn, öğretmen ve profesyoneller gibi çocuk ile doğrudan etkileşimde bulunan kişilerin uzmanlıklarını ve yetkinliklerini geliştirmeyi birincil görev olarak benimsemektedir (Benzies, Magill-Evans, Hayden & Ballantyne, 2013). Programların uygulama şekilleri; kurumlarda uygulanan müdahale süreçleri ve/veya ev ziyaretleri (Barlow, Bergman, Kornor & Bennett, 2016; Kartal, 2008), grup terapileri (Smith, Cumming & Xeros-Constantinides, 2010) ya da web tabanlı servisler (Feil vd., 2008) olarak farklılık gösterebilmektedir.

Yaşamın ilk birkaç yılını kapsayan ve yetişkinlik dönemine yansımaları olan bebeklik dönemine özgü müdahale programlarının hedefinde bebeğin birincil bakımını sağlayan kişiler yer almaktadır. Bir bebeğe ebeveynlik yapmak günün her anında, aralıksız olarak devam eden bir süreçtir. Bunun nedeni ise insan yavrusunun hayatta kalabilmek için ebeveynlerine ihtiyaç duymasıdır. Ebeveynlik sorumlulukları, çocuğun bakıma en çok ihtiyaç duyduğu ve tek başına başa çıkma yeteneğinin neredeyse hiç olmadığı bebeklik döneminde en fazladır. Bebeklik, yetişkin bakımının yalnızca en yoğun olduğu değil, aynı

zamanda önemli bir etkiye sahip olduğu düşünülen yaşam döngüsünün bir aşamasıdır (Bornstein, 2002, s. 3-5). Ebeveyn ve çocuk arasındaki etkileşimin miktarı, bebeklik döneminde en fazladır. Bebekler ebeveynlerinin görüntüsünü, kokusunu, sesini tanır ve tercih ederler. Bu tercih ebeveynler için de geçerlidir dolayısıyla bir karşılıklılık söz konusudur. Böylelikle ilk yıl boyunca derin ve ömür boyu sürecek bağlar geliştirilir (Ainsworth & Bowlby, 1991; Hill & Stafford, 1980; Robson & Moss, 1970; Super & Harkness, 1986).

Ebeveyn-bebek arasında kurulan bağı, John Bowlby bağlanma kuramında ele almıştır (Bowlby, 1958). Bebek ile bağlanma kişisi (genellikle anne) arasında gelişen yakınlık, bağlanmanın ilk aşamasını oluşturmaktadır. Karşılıklı etkileşimde yanıt verici olma, ebeveynin bebeğinin ihtiyaçlarına duyarlı olması ile gerçekleşen bir ilişkiyi açıklamaktadır. Bu ilişkinin desteklenmesi ise profesyoneller, uzmanlar ve çocukluk çalışanlarının en önemli görevleri arasındadır. Ülkemizde sağlık alanında bebekler ve ebeveynlerini konu alan birçok araştırma yürütülmüştür. Yenidoğan bakım ünitelerindeki bebeklerin yaşadığı çeşitli sağlık sorunlarına, fiziksel değerlendirmelerine ve ebeveynlerinin görüşlerine yer veren çalışmalar (Turhan, Atıcı, Özkan, Keşli & Yıldırım, 2006; Türkmen, Altıncık, Acar, Tosun & Aydoğdu, 2006) ya da yalnızca ebeveynlerle yürütülen çalışmalar (Çırlak & Erdemir, 2013; Konukbay & Arslan, 2011; Küçükoğlu, Aytekin & Gülhaş, 2015; Özyazıcıoğlu & Güdücü Tüfekci, 2009; Uludağ & Ünlüoğlu, 2012) bulunmaktadır. Bunlardan bazıları derleme çalışmalardır (Erdeve vd., 2008; Tuncay & Sarman, 2020). Sağlık alanında yapılmasının gereği olarak bu çalışmalar, ebeveyn-bebek etkileşimi yerine doğumla birlikte gündeme gelen fizyolojik ya da sağlıkla ilişkili diğer konulara odaklanmaktadır. Emzirme danışmanlığı, annenin konforu ve emzirme özyeterliliği gibi konuların ele alınmasıyla (Koç, 2015; Küçükoğlu & Çelebioğlu, 2013; Özkara, Fidancı, Yıldız & Kaymakamgil, 2016) fizyolojik faktörlerin ilişkiselliğe ve annenin psikolojik durumuna etkileri de incelenmiştir. Ancak sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalarla ebeveynlerin bebekleriyle ilişkileri, psikolojik durumları, ihtiyaçlar, kişinin kendilik algısı, sosyal çevrenin etkileri gibi çeşitli çevresel faktörlerin ele alınması, bebeklik dönemine özgü deneyimleri daha da ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır.

Sosyal bilimler alanında ülkemizde yürütülen çalışmalar incelendiğinde ilk defa çocuk sahibi olacak anneleri, doğum öncesi dönemden başlayarak ebeveynliğe hazırlamayı, bebek bakımı konusunda kaygı düzeylerini azaltmayı amaçlayan programlara ulaşılabilmektedir (Ersanlı Kaya & Hotun Şahin, 2016; Yalçın, 2012). Prematüre bebekler veya zamanında

doğan 9 ila 15 aylık bebekler ve annelerinin katılımcı olduğu çalışmalara rastlanmaktadır (Batman, 2014; Ulutaş Avcu, 2015). Ancak sağlık alanından farklı olarak sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalarda bebeklerin, doğumu takip eden aylardan itibaren çalışmalara dahil edilmesi daha az rastlanan bir durumdur (Demir, 2016; Ulutaş Avcu & Çalışkan, 2015). Ayrıca uygulanan müdahale ya da eğitim planlarının altı, sekiz, on ila on iki haftalık sürelerde düzenlendiği, her bir oturumun ise yaklaşık 45 dakika ile iki saat arasında sürdüğü belirlenmiştir. Araştırmalarda uygulanan eğitim amacına, konusuna, içeriğine ve katılımcı özelliklerine bağlı olarak değişmekle birlikte annelere ayrılan süre ne kadar fazla olursa; bilgi, deneyim paylaşımı, süreç boyunca değişen dinamiklerin tespit edilmesi ve katılımcı-araştırmacı etkileşiminin güven temelinde ilerlemesi o kadar kolay olacaktır. Bu bağlamda, anne görüşlerinin ve ihtiyaçlarının belirlenmesinde niceliksel verilerin elde edilmesine dayanan araştırma paradigmasının yanı sıra derinlemesine incelemelere olanak sağlayan yöntemlerin kullanılması ihtiyacı doğmaktadır. Her ne kadar bilgiye erişmekte zorlanmayan bir evreni temsil eden gruplarla çalışmalar yürütülse de ebeveynlerin bilgi ve kaygı durumlarına etki edecek eğitimlere duydukları ihtiyaç devam etmektedir (Şahinöz & Bütün Ayhan, 2019).

Bebekler ve anneleri için tasarlanacak bir eğitimin kapsamlı, annelerin ihtiyaçlarını dikkate alarak çok yönlü ve zengin bir içeriğe sahip olacak şekilde planlanması, etkililiğini artıran unsurlar arasındadır. Nitekim program geliştirme modellerinin ilk aşamasında ihtiyaç belirleme çalışmalarına yer verilmektedir (Posner, 1995; Tyler, 1993). Eğitimin çok yönlülüğü ve zenginliği ise konu alanıyla ilgili pek çok bileşen ile yöntemin işe koşulmasıyla sağlanabilmektedir. Örneğin; bebek-ebeveyn etkileşimi söz konusu olduğunda bağlanma kuramından hareketle bir müdahale tasarlamak, gereken bilgi alt yapısını alan terminolojisinden arındırarak anlaşılır bir dille aktarmak ve güvenli bağlanmayı destekleyecek birçok somut örnek ve seçeneği annelere sunmak gereklidir. Bu tür bir uygulama, her ailenin birbirinden farklılaşan olanaklarına uyum sağlamayı, bu sayede teorik bilgilerin uygulanabilirliğini artırmayı kolaylaştıracaktır.

Günümüzde teknoloji alanındaki gelişmeler toplumda çeşitli yaş ve konumdaki bireylere hitap eder hale gelmiştir. Teknolojik aletler ve internet kullanımı, sunulan farklı hizmet ve uygulamalarla hayatı kolaylaştırmaktadır. Pandemi sürecinde alınan tedbirler gereği tüm dünyada haberleşme, mesleki bazı süreçler, üretim, eğitim gibi birçok alanda teknolojiden yararlanılmıştır. Bununla birlikte doğrudan aile yapısına, ebeveynliğe de yansımaları olan teknolojinin, bilgi edinme amacıyla kullanılması, aile içinde vazgeçilmez bir kaynak

olmasına sebep olmuştur. Geçmişte kitaplardan, aile büyüklerinden çocuk yetiştirme konusundaki deneyim aktarımları ve bilgi paylaşımı söz konusuyken, artık aileler internetten haber, görüntü, video veya sosyal paylaşım ağları kanalıyla bilgiye erişebilmektedir (Akbaş & Dursun, 2020). Bilginin yaygınlaşmasının avantajları olabileceği gibi dezavantajları, hatta zararları da ne yazık ki görülmeye başlanmıştır. Çocuk yetiştirme konusunda bilgi edinmek amacıyla dijital topluluklara üye olan anneler, bilgi kirliliğine maruz kalmakta, yanlış ya da eksik bilgilere ulaşmakta, öğrendiklerini uygulayıp sonuç alamadıklarında ise başarısızlık, yetersizlik ve kaygı gibi duygularla yüzleşmektedir. Her aileye ve ebeveyne özgü mevcut kişisel kaynaklar, çocukların bireysel özellikleri, mizaç, ortam gibi etkenlerle internet kaynaklarından edinilen bilgilerin uyuşmazlığı, ebeveynlerde bu tür duygu durumlarına yol açabilmektedir. Bebeklerinin sağlığı, anne veya baba olarak tutum ve davranışlarının doğru olup olmadığı konusunda bir güvence beklentisi olan ebeveynlerin güvenilir bilgi kaynağı ihtiyacı ortaya çıkmaktadır (Karaca Koç & Paslı, 2019). Sosyal medya platformlarında çocuk bakımı ve gelişimi alanında uzmanlığı olmadan yalnızca deneyimlerini ya da derleme bilgilerini paylaşan "dijital ebeveynlerin" varlığında, güvenilir bilgi ihtiyacını karşılayacak müdahale programları, ebeveyn eğitimleri planlamanın daha da önem kazandığı düşünülmektedir.

Bebekler ve ebeveynlerine yönelik müdahale programlarının birçoğu annelerin katılımıyla gerçekleşmektedir. Planlanan her çalışmanın hedef kitlesi ya da çalışma özelinde çeşitli sebepler olmakla birlikte genellikle bebeğin birincil bakımını sağlayan kişinin anne olması, çalışan bir anne ise çalışma koşullarını bu yönde düzenlemiş olması (doğum izni, işten ayrılma vb.) çalışmalarda anne katılımının sebepleri arasındadır (Kasnakoğlu, Dayıoğlu & Erdil, 1997, s. 187; Kuzucu, 2011). Annenin, bu tür koşulları düzenleyerek bebeğine daha fazla vakit ayırabilmesi, uzun soluklu müdahaleler planlanabilmesini sağlayarak katılımcı hedefini anneye çevirebilmektedir. Ancak annenin ebeveynlik sürecinde yalnız olmaması gerektiği de bir gerçektir. Çocuk yetiştirmede babanın desteği; evlilik ilişkisi, bebeğin gelişimi, ebeveyn-bebek etkileşimi, annenin psikolojik durumu ve ebeveynlik özgüveni üzerinde doğrudan etkilere sahiptir (Koçak, 2004, s. 8; Lamb & Tamis Le Monda 2004, s. 8; Levy Shiff, 1994). Aile fertleri; iş bölümü içeren eylemlerde bulunabilir, sorumluluklarını, fikirlerini, önerilerini ve bilgilerini paylaşabilirler (Şen, 2017, s. 194). Aile üyelerinin bu paylaşımları sırasındaki motivasyonlarını konu alan ve "yetişkinlerin öğrenmesi kuramı" olarak da ifade edilen androgoji, yetişkin öğrenenle ilgili bazı varsayımlara dayanmaktadır. Bunlar; yetişkinin, değişen sosyal rollerine özgü öğrenme

gereksiniminin olduğu, bilginin bir an önce uygulamaya geçirilmesiyle ilgilendiği ve yaşamsal deneyimlerinden yararlanarak şekillendirdiği bilgileriyle kendisinin bir kaynak olma potansiyeline sahip olduğudur (Knowles, 1980, s. 43, Merriam, 2013, s. 109). Bu bilgiler, yetişkin eğitimlerinde özellikle bir ebeveynin hedeflenmesi fakat müdahalenin bebekle ilgili tüm kişilere ulaşması prensibinden yola çıkılabileceğini göstermektedir ki bu araştırmanın da çıkış noktalarından birini oluşturmaktadır.

Günümüzün yaşam koşulları ve toplumun değişen doğası gereği anneler bilgi edinme dışında farklı konularda da desteğe ihtiyaç duymaktadır. Ekonomik, sosyal ve kültürel yapıda değişikliklerin olması, bazı stres faktörlerinin artmasına yol açmış, bu durum sosyal desteğe olan ihtiyacı öne çıkarmıştır (Tezel Şahin & Özbey, 2007). Geçmişteki alışkanlıklar ve toplumsal cinsiyet rollerinin aksine çalışma hayatında daha fazla rol alan kadınlar, çocuğun bakımı konusunda özellikle 0-3 yaş döneminde bakıcılardan, ailenin diğer üyelerinden veya büyük ebeveynlerden destek almaktadır. Günümüzde değişen çocukluk anlayışının da bir yansıması olarak ebeveynlerin bakım desteğini alacakları kişi tercihleri, disiplini temele alan bir bakış açısını benimseyen kişiler yerine çocuk merkezli bir anlayışı benimseyen, çocuklar konusunda daha deneyimli kişilerden yana olmaktadır (Güneş, Üçdoğruk Birecikli & Yıldırım, 2017).

Tüm bu bilgilerden yola çıkılarak bebeklik dönemine özgü müdahalelerin gerek babaları gerekse bakım desteği sağlayan aile üyelerini doğrudan ya da dolaylı olarak hedeflemesi ihtiyacı gündeme gelmektedir. Bunun yanı sıra, erken yıllarda bebeğin kendi potansiyeli ve hızı doğrultusunda desteklendiği bir çevrenin optimal gelişime etkilerinin, araştırmaların ortak noktası olduğu görülmektedir (Blackman, 2002; Guralnick, 2011; Kihlström vd., 2020). Erken müdahale ile ilgili geleneksel yaklaşımların, ebeveyni güçlendirmeyi ve ebeveynin bebeğini eğitmesi / desteklemesi / beslemesi içeriğine ya da odağına sahip olduğu düşünülmektedir. Oysaki bebeklerin kendi potansiyellerini ortaya çıkarmaları ve sahip oldukları özelliklerinin kendi yönelimleri doğrultusunda desteklenmesi, bakım verenlerin bebekten yola çıkarak etkileşim ve destek sürecini düzenlemeleri gerekmektedir (Deci & Ryan, 2000; Wasserkampf & Kleinert, 2016). Bu şekilde bir yaklaşım bebeklerin doğasına daha uygun olacaktır. Bu bilgiler ışığında annelerin sosyal destek durumlarını, gerek kişisel, gerekse ebeveynliğe yönelik ihtiyaçlarını, öz yeterlik algılarını, bebekleriyle olan mevcut etkileşimlerini derinlemesine incelemek, bu etkileşimi öz belirleme kuramı temelinde destekleyici bir eğitim programı geliştirmek amaçlanmıştır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; 0-12 aylık bebeği olan annelerin sosyal destek durumları, kişisel ve ebeveynliğe yönelik ihtiyaçları, ebeveynlik özgüveni algıları ile bebekleriyle olan etkileşimlerini desteklemeye yönelik olarak geliştirilen eğitim programının etkisini incelemektir. Bu doğrultuda aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır:

Eğitim grubundaki annelerin;

1. ebeveynlik özgüveni, yaşam yönelimi, aile üyelerinden gelen destek ve sosyal çevre desteği öntest, sontest ve kalıcılık puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
2. ebeveyn-bebek oyun davranışları ve anne-bebek etkileşimi öntest ve sontest puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
3. bebeklerinin etkileşim öntest ve sontest puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
4. bebeklerinin gelişimsel durumları müdahale öncesinde ve sonrasında nasıldır?

Kontrol grubundaki annelerin;

5. ebeveynlik özgüveni, yaşam yönelimi, aile üyelerinden gelen destek ve sosyal çevre desteği öntest ve sontest puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
6. ebeveyn-bebek oyun davranışları ve anne-bebek etkileşimi öntest ve sontest puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
7. bebeklerinin etkileşim öntest ve sontest puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
8. bebeklerinin gelişimsel durumları ilk ve son değerlendirmelerde nasıldır?

Eğitim ve kontrol gruplarındaki annelerin;

9. ebeveynlik özgüveni, yaşam yönelimi, aile üyelerinden gelen destek ve sosyal çevre desteği sontest puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
10. ebeveyn-bebek oyun davranışları ve anne-bebek etkileşimi sontest puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
11. bebeklerinin etkileşim sontest puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
12. Eğitim ve kontrol gruplarındaki annelerin müdahale öncesinde;
    a) Bebeklerini tanımaya yönelik görüşleri nelerdir?
    b) Bebekleriyle oyun davranışlarına yönelik görüşleri nelerdir?
    c) Bebekleriyle bağlanma ve etkileşimlerine yönelik görüşleri nelerdir?
    d) Sosyal destek algılarına ve ihtiyaçlarına yönelik görüşleri nelerdir?
    e) Ebeveynlik özgüvenlerine yönelik görüşleri nelerdir?

13. Eğitim grubundaki annelerin müdahale sürecinde; bebekleriyle etkileşimlerine, oyun davranışlarına, bebeklerinin gelişimsel süreçlerine ve ebeveynlik özgüvenlerine yönelik görüşleri nelerdir?
14. Eğitim grubundaki annelerin müdahale sonrasında;
    a) Bebekleriyle ilgili görüşleri nelerdir?
    b) Bebekleriyle oyun davranışlarına yönelik görüşleri nelerdir?
    c) Bebekleriyle bağlanma ve etkileşimlerine yönelik görüşleri nelerdir?
    d) Sosyal destek algılarına ve ihtiyaçlarına yönelik görüşleri nelerdir?
    e) Ebeveynlik özgüvenlerine yönelik görüşleri nelerdir?
    f) Katıldıkları eğitimle ilgili görüşleri ve önerileri nelerdir?

Araştırmanın Önemi

Bireylerin içinde yaşadığı çevre, gelişimin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Nitekim aile, okul, işyeri gibi pek çok sosyal ortam, onaylanan ve onaylanmayan davranışlar konusunda örtük mesajlar iletmektedir. Bu mesajların içselleştirilmesi ise güdülenme mekanizmaları aracılığıyla gerçekleşmektedir (Ersoy Kart & Güldü, 2008). Bireyin içselleştirme ya da reddetme kararı, çevresinden gördüğü destek ya da kontrol düzeyine bağlı olarak yaşamın ilk yıllarından yetişkinliğe kadar çoğunlukla istikrarlı bir şekilde devam etmektedir. Birçok aile, bağımsız kararlar alabilen, yetenek ve başarısızlıklarıyla ilgili farkındalığa sahip, kişisel tercihleri, ilgileri olan, başkalarının olumsuz tutum ve tavırlarından doğrudan etkilenmeyen, kontrolcü kişilere karşı güçlü kalabilen çocuklar yetiştirmek ister. Ailelerin çocuklarına olumlu tutum ve davranış kazandırma çabaları, nihayetinde çocuklarının içsel motivasyonlarıyla birlikte anlam kazanmaktadır. Özerk karar verebilme becerilerini kazanmak açısından erken yıllara yönelmek, bireyin daha sağlam bir psikolojik temelde yetişmesi anlamına gelmektedir. Çocuklar erken yaşlarda tercihleri konusunda farkındalık geliştirmekte, tercihlerini özgürce ifade edebilmekte, bazen de sınırlı seçenekler arasından tercihler yapabilmektedir. Ancak henüz bir durumun olası sonuçlarına göre sistematik bir şekilde tercih yapamamaktadırlar (Field vd. 1998, s. 11-13). Bebekler yaşamlarının ilk anlarından itibaren özerkliği doğal bir şekilde, içgüdüsel olarak göstermektedir. Ancak çocukluk ve yetişkinliğe doğru ilerlediklerinde bu motivasyon yerini davranışların içselleştirilmesine bırakmaktadır. Bu aşamadan hemen önce dışsal denetim devreye girmektedir. Dışsal denetim, ebeveynlerin çocuklarının davranış düzenlemelerine rehberlik etmesinden başlayarak rehberliğin çocuğun ihtiyacı doğrultusunda azaltılıp

kendini düzenleme becerisi kazanıldığında bırakılmasıdır (Kochanska, Coy & Murray, 2001; Ryan & Deci, 2017, s. 196). Sonuç olarak yetişkinin rehberliği, iletişim ve etkileşim süreçleri erken dönemde vazgeçilmez bir yere sahiptir (Ryan & Deci, 2017, s. 295).

Yaşamın ilk yıllarından itibaren bir bebek, anne ve babası ile daha yoğun ve güçlü bir bağlanma temelinde etkileşim kurmaktadır. Bebeğe birincil bakım veren kişi genellikle annedir, dolayısıyla bebeğin beslenme, bakım gibi ihtiyaçları çoğunlukla annesi tarafından karşılanmaktadır (Logsdon vd. 2006). Babanın anne ve bebeğe destekleyici yaklaşımı ve anne ile benzer sorumlulukları paylaşması sonucu etkileşime üçüncü kişi dahil olmaktadır. Günümüz koşullarında anne ve/veya babanın çalışma hayatına katılmasıyla bebek ile ilgilenen anneanne, babaanne ya da bir başka aile üyesi ve bakıcılar, etkileşim sürecindeki kişi sayısını giderek artırmaktadır. Yaşamın ilerleyen yıllarında ise büyüyen bebeğin toplumda bir yetişkin olarak yerini alması etkileşimin, sayısız kişi ile devam edeceği gerçeğini göstermektedir. Bebeğin içinde olduğu, gelişimini sürdürdüğü çevredeki kişilerin her birinin, bu süreçte katkısı olduğu için, gerçekleştirilecek bir müdahalenin mümkün olduğunca kapsayıcı olması gerekmektedir. İlgili literatür incelendiğinde erken müdahale ve aile eğitim programlarının birçoğu anneleri, bir kısmı da babaları hedef almıştır (Batman, 2014; Demir, 2016; Kılınç, 2011; Ulutaş Avcu & Çalışkan, 2015; Wendland-Corro, Piccinini & Millar, 1999). Diğer yandan özerk benlik, öz belirleme, öz yeterlik, otonomi gibi birbirleriyle ilişkili kavramlardan yola çıkan çalışmaların ise genellikle orta çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik dönemlerine odaklandığı görülmektedir (Dresner & Grolnick, 1996; Wehmeyer, 1995; Wehmeyer vd. 2012, Whipple, Bernier & Mageau, 2009; Wood vd., 2004). Bebeklerle çalışan ve onların bakımından sorumlu olan tüm bireylerle öz belirleme süreçlerini çalışmak bebeğin optimal gelişim hakkının ona teslim edilmesi açısından önemlidir. Ailenin ihtiyaçları belirlenirken bebeğin ihtiyaçlarının belirlenmesi çoğunlukla görmezden gelinen bir nokta olmaktadır. Unutulmamalıdır ki birey için en iyisi yine bireyin kendisinden yola çıkılmasıdır. Benzer şekilde çocuk katılımının ilgili niteliği de çocuklara yönelik müdahalelerin doğrudan onların yaşamlarını ilgilendiren konularda olmasını etkili bulmaktadır. Bu nedenlerle öz belirlemenin temellerinin atılmasında, bebeğin ihtiyaçlarına duyarlı olma bakış açısıyla bebeklik dönemi özelliklerine ve bebeğin bakımından sorumlu olan kişilere odaklanmanın önemli bir adım olduğu düşünülmektedir. Bebek ve ebeveyn, daha geniş aile birimi bağlamında ele alınmalıdır. Bütüncül bir değerlendirme ve müdahale, bebeğin bakımından sorumlu tüm destekleri dahil etme farkındalığıyla planlanmalıdır (Crncec, Barnett & Matthey, 2008).

Çoğu ebeveyn, çocuk sahibi olma sürecinde birçok yönden yardıma ihtiyaç duyacaklarını tahmin etmekte ya da doğrudan ifade etmektedir (Şahinöz & Bütün Ayhan, 2019). Yardımın nereden ve nasıl alınacağı ebeveynler tarafından her zaman iyi bilinmemektedir. Ebeveynlik becerilerini destekleyecek öneriler, sayısız kaynakta ve bol miktarda bulunmaktadır, ancak gerekli olan kaliteli yardımdır. Erken çocukluk hizmetleri ve ebeveynleri hedefleyen çalışmalar, geleneksel bir bakış açısıyla yalnızca araştırma ve değerlendirme yapmaktan çok pratik yardım sağlamaya yönelik olmalıdır. Bunun en güvenilir ve uygulanabilir hali ise sağlam bir alt yapıya dayanarak geliştirilen etkileşim temelli müdahale yaklaşımlarıdır (Morrison, 2021).

Son yıllarda giderek artan sayıdaki çalışmalar, ebeveynlerin özgüven algılarının kendi deneyimlerinden yola çıkılarak önemli bir dayanıklılık sağladığını veya koruyucu faktör olduğunu vurgulamaktadır (Crncec, Barnett & Matthey, 2010; Jones & Prinz, 2005). Yüksek ebeveynlik özgüveni ebeveyn depresyonu, kaygı, stres ve ilişki zorlukları gibi bir bebeğin gelişimini tehlikeye atabilecek faktörlere karşı bir tampon görevi görmektedir (Coleman & Karraker, 2003; Kendall & Bloomfield, 2005; Jones & Prinz, 2005). Ebeveynlerin dahil olduğu müdahalelerde, ebeveynlik rollerine yönelik algıları tespit etmek ve güçlendirici kaynaklar sunmak gereklidir. Anne-babaların güçlü yönlerinin ortaya çıkarılması ve belirli zorluklarla başa çıkma konusunda kendilerine güvenmeleri üzerine inşa edilecek bir eğitim planı ebeveynlik motivasyonunu artırabilecektir. Bu noktada ebeveynlerin, yalnızca bebeklik döneminde değil çocuklarının ilerleyen yaşlarında da zorlayıcı durumlarla başa çıkma konusunda kendine güvenmesinin, hangi çözümün nasıl uygulanacağına yönelik kararlar alabilmesinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Çocuklarla ilgili çeşitli kararların alınmasında, onlara özgü yolların seçilmesi etkili uygulamalar için gereklidir. Nitekim çocukların bulunduğu bir ortamda oyun, günlük hayat akışının vazgeçilmez bir parçası haline gelmektedir. Oyun, etkileşimin doğal olarak gerçekleştiği bir ortamdır. Greenspan ve Lewis (2006) "yerde oyun zamanı" yaklaşımını ele alarak; oyun ortamında, ebeveynin ya da bakım verenin çocuğun kendine özgü profiline uyum gösterebilmesinin çeşitli yolları olduğunu ifade etmiştir. Buna göre ebeveyn-çocuk etkileşimini destekleyici ve iletişim kanallarını açan bazı süreçler bulunmaktadır. Yaklaşım ebeveynin çocuk ile karşılıklı fikir paylaşımı ve bu fikirler arasında bağlantılar kurabilmesi; çevreyi tüm duyuları kullanarak tanıma, sevgi dolu bir ilişkiyi ön planda tutma; olası sorunların çözümünde hislere odaklanma gibi oyun ortamında hayata geçirilebilen durumları açıklamaktadır. Ebeveyn-çocuk ilişkilerindeki bu ortaklık Bruce Perry'nin nörodizisel

yaklaşımında da ele alınmıştır (Perry, 2000). Bu model, beynin nasıl geliştiğini ve yaşla birlikte nasıl değiştiğini anlayabilmek için deneyimlere odaklanmanın doğru bir yol olduğunu açıklamaktadır. Yaşamın erken dönemlerinde bebeklerin, oyunlar sırasında kullandıkları duyusal deneyimleri, beyin aktivitesine dönüşmektedir. Onlara yaş ve gelişimlerine uygun bir zamanda ve miktarda, zengin yaşantılar sunmak beynin potansiyelini ortaya çıkaracaktır. Benzer şekilde bağlanma kuramı da (Ainsworth vd. 1978; Bowlby, 1958) ebeveynlere, bebeklerle güven temelinde bir iletişim ve ihtiyaçlara yönelik ipuçları konusundaki anlayışlarını geliştirmeleri için sağlanacak bilgilerin seçimine rehberlik etmektedir. Kuram aynı zamanda, araştırmacılara bebekler ve küçük çocuklu ailelerle çalışmak için bir çerçeve sağlaması açısından da oldukça değerlidir.

Ebeveynlerin alan yazında yer alan bu tür bilgileri somut yaşantı örnekleriyle edinmeleri, bu felsefi alt yapıyı içeren müdahalelerle desteklenmeleri, bebekleriyle etkileşimlerinin yönünü belirleyecektir. Bir müdahale için temel alınan kuramsal alt yapı; yalnızca olumlu bir ebeveyn-bebek etkileşimini değil, aynı zamanda olumlu bir ebeveyn-araştırmacı ilişkisi kurmayı da etkilemektedir. Ebeveyn-araştırmacı işbirliğinin sağlanabilmesi için müdahalenin gerçekleştirilme zamanı (bebeklerinin tam olarak içinde bulunduğu zaman aralığını kapsaması), süresi (eğitim programının uzunluğu), esneklik (farklı ihtiyaçlara hitap edebilme, bebeklerin bulundukları ortamlardaki her türlü etkinliğe dahil olabileceği anlayışı) ve değerlendirme (kaydedilen ilerleme veya değişiklikler konusunda ebeveynlerle ortaklaşa ve düzenli olarak gözden geçirme) gibi bileşenlerin de işe koşulması önemli görülmektedir.

Varsayımlar

Katılımcıların çalışmada kullanılan ölçme araçlarında yer alan ve görüşmelerde kendilerine yöneltilen sorulara içten ve samimi yanıtlar verdikleri varsayılmıştır.

Sınırlılıklar

Bu araştırma, 2019-2020 yılları arasında Ankara ilinde ikamet eden; 0-12 aylık tipik gelişim gösteren bebekler ve daha önce bebeklerinin gelişimi konusunda herhangi bir eğitime katılmamış olan anneleri ile sınırlıdır. Covid-19 pandemisi nedeniyle eğitimin çevrim içi ortamda uygulanması ile sınırlıdır.

Tanımlar

Ebeveynlik Güveni/Özgüveni: Ebeveynlik rolündeki yetkinlik duygularını ifade eden bir terimdir (Hess, Teti & Hussey Gardner, 2004). Ebeveynin, çocuğunun davranışlarını ve gelişimini etkileme, bakımıyla ilgili görevleri yerine getirme yeteneği konusunda kendine yönelik değerlendirmesidir (Boivin, vd. 2005; Coleman & Karraker, 2003).

Yaşam Yönelimi: Bireyin; yaşamında olumlu olaylar olacağına ilişkin genellenmiş beklentileri iyimserlik; iyimser bir bakış açısına sahip olup olmama durumu ise yaşam yönelimi olarak ifade edilmektedir (Aydın & Tezer, 1991; Scheier & Carver, 1987).

Etkileşim Temelli Müdahale: Erken çocukluk döneminde ebeveyn-çocuk çifti arasında karşılıklı olarak gerçekleşen iletişimi temel almaktadır. Hedef kitlenin ihtiyaçlarına göre taramayı, sağlık hizmetini, aile eğitimini ve değerlendirmeyi de içerebilen erken müdahale uygulamalarını ifade etmektedir (VandenBos, 2020). Bu araştırma kapsamında ebeveynin, çocuktan gelen sinyalleri doğru bir şekilde algılama ve bu sinyallere duyarlı, şefkatli bir şekilde zamanında ve uygun karşılıklar verme becerilerini geliştirmeyi hedefleyen müdahale olarak ele alınmıştır.

Erken Müdahale: Doğumdan üç yaşına kadar gelişimsel gecikmesi olan ya da çeşitli risk faktörlerini içeren koşullardaki çocukları değerlendirmek, aileleriyle birlikte desteklemek için sunulan özel uygulamaların tümünü ifade etmektedir (VandenBos, 2020). Bu araştırmada erken müdahale kavramı, Shonkoff ve Heckman'ın kapsayıcı bakış açısıyla tipik gelişim gösteren bebekler için destekleyici, risk faktörleri açısından önleyici, özel gereksinimler için ise iyileştirici olması yönüyle ele alınmıştır (Fox & Shonkoff, 2011; Heckman, 2002).

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde ilk olarak aile ve ebeveynlik kavramları ele alınmıştır. Ailenin önemi, çocuk yetiştirmedeki rolü üzerinde durulmuş ve ardından ebeveynlik rollerine değinilmiştir. Günümüz toplumunun ebeveynlik algısı, bu algının anne ve babaya etkileri değerlendirilmiş, anne-bebek etkileşimi ve bu etkileşimi destekleyici eğitim programları ile iyi uygulamalar anlatılmıştır. Ebeveynlik stillerinin neler olduğu, ebeveynlik özgüveni ve yeterlilik kavramlarının anne babaları nasıl etkilediği açıklanmıştır. Aile ve arkadaş çevresi gibi sosyal destek kaynaklarının rolü ile yaşam yöneliminin ebeveynliğe bakış açısını nasıl şekillendirdiği tartışılmıştır. Bebeklik döneminde gelişim ve temel gereksinimler ele alınarak erken müdahalenin önemi üzerinde durulmuştur. Son olarak bu araştırma kapsamında planlanan eğitim programına temel oluşturan bağlanma ve öz belirleme kuramına, Nörodizisel yaklaşım ve yerde oyun zamanı yaklaşımı ile çocuğun katılım hakkına yer verilmiştir.

Aile Kavramı ve Ebeveynlik

Aile, çocuğun doğduğu andan itibaren çevreye ve topluma uyumunda bir köprü görevini üstlenen küçük bir topluluktur (Bridge, 2001; Tezel Şahin & Özyürek, 2016, s. 11). Aile; anne, baba ve en az bir çocuktan oluşan çekirdek aile yapısından, aynı ortamda yaşayan diğer akrabaları da içeren geniş aile yapısına kadar çeşitli fonksiyonlara ve gereksinimlere sahiptir. Ailenin sağlıklı bir temelde gelişmesi, içinde yaşadığı sistemlerden ve bağlamlardan etkilenmektedir (Hallaç & Öz, 2014). Ekolojik sistemler kuramı, gelişim üzerindeki bağlamsal etkileri temele alarak çocuğun karmaşık bir sistem içinde ve bu sistemlerden farklı düzeylerde etkilenerek geliştiğini savunmaktadır. Kuramın öncülerinden Urie

Bronfenbrenner çevreyi, iç içe geçmiş katmanlardan oluşan bir sistem olarak görmektedir (Bronfenbrenner, 1992). Kuramda aileye, mikrosistem içinde yer verilmiş ve çift yönlü ilişkilere dikkat çekilmiştir. Ebeveynlerin çocuğun davranışları üzerinde etkili olduğu kadar çocuğa ait kişilik, yetenek ve mizaç özellikleri gibi değişkenlerin de karşılıklı uyum sürecinde etkili olduğu belirtilmiştir (Berk, 2013, s. 26; Bronfenbrenner, 1992). Kuramdaki sistemlerden mikrosistem; çocuğun ya da bireyin ailesi, akranları, okulu ve mahallesi gibi bağlamlardan oluşmaktadır. Ebeveyn ile doğrudan etkileşimler bu sistem içerisinde gerçekleşmektedir. Birey bu ortamda yalnızca pasif bir alıcı değil, aynı zamanda ortamı yapılandırmaya yardımcı olan kişidir. Mezosistem, mikrosistemler arasındaki ilişkiyi; egzosistem bireyin aktif rol almadığı bir çevre ile daha yakın çevresi arasındaki etkileşimi; makrosistem içinde yaşadığı kültürü; kronosistem ise yaşam olaylarını etkileyen tarihsel örüntüyü ifade etmektedir (Santrock, 2015, s. 28-29; Bronfenbrenner, 1992).

Ailenin Çocuk Yetiştirmedeki Rolü

Geçmişteki uygulamalar, aile içi ilişkilerin nasıl olması gerektiğini vurgulayan belirli alışkanlıkları beraberinde getirmiştir. Herkesin içinde çocuğa sevgi göstermemek, çocuğu şımartmamak için onunla çok fazla ilgilenmemek, aile büyüklerinin yanında çocuğu kucağına almamak gibi örnekler bu alışkanlıkların en vurucu olanlarındandır. Bu eylemlerin süregeldiği dönemlerde aile içinde, iletişimin yetişkinden çocuğa doğru tek yönlü olarak gerçekleşmesi söz konusudur. Yaklaşık olarak 17. Yüzyıldan itibaren çocukluğun yetişkinlikten farklı bir süreç olduğu anlayışı gelişmeye başlamıştır (Onur, 2020, s. 48). Çocuğun bir birey olarak saygı görmesi, görüşlerine ve kendini ilgilendiren her alandaki uygulamalara katılımı, günümüzün çocukluk anlayışında yer bulan değerlerdir. İçinde yaşanılan toplumun değerleri, ahlaki yapısı ve kültürü ailenin çocuk yetiştirme tutumlarından bağımsız olarak değerlendirilememektedir (Sümer, Gündoğdu-Aktürk & Helvacı, 2010). Anne-baba tutum ve davranışları aynı zamanda bir değer ve kültür aktarımı sağlamaktadır. Çocuklar için bu aktarım, hem aileye hem de toplumsal çevreye uyum sağlamayı kolaylaştıran sosyal bir mekanizma işlevi görmektedir (Grusec, Goodnow & Kuczynski, 2000).

Belsky (1984), ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumlarının kültürden kültüre, hatta aynı kültür içinde bile aileden aileye farklılıklar gösterebileceğini savunmaktadır. Ebeveynlerin çocuk yetiştirme anlayışlarının belirleyicilerini üç temel maddeyle açıklamıştır. Bunlar

ebeveynlerin bireysel özellikleri ile sahip oldukları kaynaklar, çocukların bireysel özellikleri ve stres faktörleri ile destekleyici unsurlardır. Ebeveynlerin sahip oldukları bireysel özellikler; psikolojik olarak iyi oluş halleri, duygusal dengelilik durumları ve uyum kapasiteleri çocuklarına karşı kontrolcü ya da şefkatli, duyarlı bir tutum benimsemelerini etkilemektedir. Çocuğa ait özellikler; ebeveyn tarafından çocuğun kolay ya da zor çocuk olarak nitelendirilmesine zemin hazırlayan mizaç özelliklerini kapsamaktadır. Bu özellikler çoğunlukla bebeklik döneminde, ebeveyn tutumlarını etkilemektedir. Stres faktörleri ise ebeveynlerin çocuk yetiştirme sırasında aldıkları sosyal destekle bağlantılı olabilmektedir. Sosyal desteğe erişimde yeterlilik ya da yetersizlik, anne-babaların psikolojik ve bilişsel sağlıklarını etkilemekte, bu sonuçlar çocuk yetiştirme davranışlarına yansımaktadır.

Ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumlarıyla ilgili çalışmalar yapan bir başka kuramcı Baumrind (1967)'e göre ebeveynlik stilleriyle ilişkili dört boyut bulunmaktadır. Bunlar ebeveyn kontrolü, ebeveyn-çocuk iletişiminde açıklık, olgunluk beklentisi ile bakım ve destektir. *Ebeveyn kontrolü*, ebeveynin toplumsallaştırma işlevlerine atıfta bulunmaktadır. Çocuğun hedefe yönelik etkinliğini şekillendiren, bağımlı ve agresif davranışlarını değiştiren, kendi standartlarının içselleştirilmesini teşvik eden ebeveyn eylemleridir. Bazı ebeveynlerin kontrolcü tutumları, çocuklardaki bağımsızlığın gelişimini sekteye uğratmaktadır. Davranışsal kontrolün yanı sıra psikolojik kontrol de çocuklardaki özerkliğe engel olmaktadır. Psikolojik kontrol basit bir ifadeyle çocuğu değiştirmeye çalışmaktır (Joussemet, Landry & Koestner, 2008). Çocuğun duygusal ve psikolojik ihtiyaçlarına yanıt vermeyen, özerkliği bastıran ebeveyn davranışlarını ifade etmektedir (Baumrind, 2005). Ebeveynler, suçlu hissettirme, sevgiden yoksun bırakma ya da duygularını görmezden gelme gibi yollarla çocuklarını belirli şekilde düşünmeleri, hissetmeleri ya da davranmaları konusunda baskılayabilmektedir. Psikolojik kontrolün doğasında bulunan bu güç savaşı, çocukların içselleştirme süreçlerine zarar vermektedir (Joussemet, Landry & Koestner, 2008).

Ebeveyn-çocuk iletişiminde açıklık çocuğu manipüle edici kontrol teknikleri yerine duygu ve düşüncelerini ifade edebilmesi yönünde teşvik etme ve etkileşimde karşılıklı açık olma olarak özetlenebilir. *Olgunluk beklentisi* çocuğun entelektüel, sosyal ve duygusal alanlarda asgari düzeyde tek başına hareket edebilmesini teşvik etmeyi ve kendi kararlarını verebilmesi yönünde serbest bırakmayı ifade etmektedir. *Bakım ve destek*, çocuğun hem fiziksel hem duygusal refahını sağlayan, sevgisini ifade eden, iletişimde sıcaklık ve katılımı benimseyen ebeveyn davranışlarını içermektedir. Sıcaklık, beş duyuya hitap ederek, sözlü

onay, jest, mimik ve dokunuşlarla anne-baba-çocuk arasındaki sevginin ifade edilmesidir. Katılım ise çocuğun başarıları karşısında gurur ve memnuniyet duyma, fikrini alma ve onu her koşulda önemsemedir (Baumrind, 1971). Ebeveynlerin çocuk yetiştirmeye ilişkin tutumlarını kültürel pratiklerden, yanlış uygulamalardan arındırmak ve çocuğun yüksek yararı adına düzenleyebilmek için çeşitli müdahale programlarına başvurmak gerekmektedir. Bu konuyla ilgili yapılan çalışmalardan bazıları ebeveyn tutumlarına odaklanmıştır. Örneğin; Azar'a (2002) göre, yetkin ebeveynlik uyum sağlama ile ilgilidir. Ebeveynlerin, çocuklarının değişen gereksinimlerine ve koşullarına olumlu şekilde uyum sağlayabilecek kadar esnek olmaları gerekmektedir. Ebeveynler, problem çözme kapasitelerine sahip olduklarında ve çocuklarının yeteneklerini doğru bir şekilde algıladıklarında uyum sağlayabilmektedir. Uyum ise algılama, duyarlılık ve esneklik olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Algılama, bir ebeveynin, çocuğun çevresinde neler olup bittiği konusundaki farkındalığını ve ebeveynin davranışının durum üzerindeki etkilerini, çocuğun bu süreçte ne kadar aktif rol üstlendiğini açıklamaktadır. Duyarlılık, ebeveynlerin çocuklarıyla ne ölçüde bağlantı kurduğunu tanımlamaktadır. Bir ebeveynin çocuğa karşı duyarlı olması, ona karşı sevecen bir yaklaşım benimsemesi, şefkatle karşılık vermesi ve çocuğun tepkilerine ve ihtiyaçlarına göre davranışlarını ayarlama becerisini ifade etmektedir. Esneklik ise bir ebeveynin belirli durumların gereksinimlerine veya taleplerine göre farklı şekillerde yanıt verme yeteneğini ifade etmektedir. Ebeveynler alternatif yanıt verme yollarından yoksun olduklarında veya etkisiz bir yanıt verme kalıbına sıkışıp kaldıklarında ve bunu değiştiremediklerinde, bazı uyum sorunları ortaya çıkabilmektedir (Watson, White, Taplin & Huntsman, 2005).

Geçmişten günümüze kadar başta bağlanma kuramcıları olmak üzere psikanalistler, davranışçılar ve öğrenme kuramcıları yaşamın ilk yıllarında geliştirilen deneyimlerin ve alışkanlıkların yaşam seyrinin dengesi üzerindeki önemini vurgulamıştır (Ainsworth, 1969; Bowlby, 1958; Dollard & Miller, 1950; Watson, 1970). Örneğin; davranışçı yaklaşıma göre ilk deneyimler, alternatiflerin bilinmemesi sebebiyle kolay ve hızlı öğrenmeye olanak sağlamakta, davranış kalıpları sonraki öğrenmelere temel oluşturmaktadır. Piaget (1952), yaşamın ilerleyen dönemlerindeki süreçlerin, erken dönemdeki gelişim üzerine kurulduğunu ve bebeklerin kendi gelişimlerine aktif olarak katıldığını vurgulamıştır. Bağlanma kuramcıları ise bakım verenle kurulan bağ ve etkileşimin, bireyin doğumundan ölümüne kadar geçen yaşam süreci boyunca etkili olduğunu ve bu etkinin diğer ilişkilere genellendiğini ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Birçok kuramın ortak noktası bebeklik

dönemine ithaf edilen duyarlı dönem kavramı olup bakım veren-bebek etkileşimini öne çıkarmasıdır (Bornstein, 2002, s. 7).

Son yıllarda, baba-bebek etkileşimini konu alan pek çok çalışma yürütülmüştür (Bal, 2014; Kara, Uçan & Güzel, 2017; Kilan, 2019; Kuruçırak, 2010). Örneğin; Demir (2016), Oyun Temelli Baba-Bebek Etkileşim Programının, babaların ve bebeklerinin etkileşim davranışları üzerine etkisini incelemek amacıyla yürüttüğü tez çalışmasında, 12-15 aylık 40 bebek ve babasını değerlendirmiştir. 20 kişilik deney grubuna on hafta boyunca haftada bir gün 45 dakikalık oturumlar halinde etkileşim programı uygulanmıştır. Uygulamadan üç hafta sonra ise izleme testi kullanılmıştır. Araştırma, ön-test son-test kullanılması ile deneysel bir uygulama şeklinde yürütülmüştür. Veri toplama araçları arasında Denver Gelişimsel Tarama Testi II, Baba-Çocuk Duygulanım, Yanıt Verme ve Meşguliyet Ölçeği ve demografik bilgi formu vardır. Araştırma sonunda deney ve kontrol gruplarında yer alan babalar ve bebeklerde deney grubu lehine anlamlı fark olduğu görülmüştür. Bebeklerin özellikle kişisel-sosyal, dil ve kaba motor becerileri alanlarında anlamlı fark gözlenirken ince motor becerileri alanında anlamlı bir fark saptanmamıştır.

Anne-bebek etkileşimini ele alan çalışmalar da oldukça yaygındır. Ulutaş Avcu (2015) Ev Merkezli Anne-Bebek Etkileşim Programı'nın anne ve bebekler üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla yürüttüğü tez çalışmasında öncelikle Mizaç Değerlendirme Bataryası Duyarlılık ve Karşılıklılık Alt Testleri'nin geçerlik ve güvenirlik çalışmasını yapmış ardından Ev Merkezli Anne-Bebek Etkileşim Programı'nın annelerin duyarlılık ve karşılıklı etkileşim davranışları ile bebeklerinin gelişimleri üzerindeki etkisini incelemiştir. Geçerlik ve güvenirlik çalışması 9-12 ay arası 70 bebek ve annesi ile yürütülmüştür. Etkileşim programı için 9-12 aylık 44 bebek ve anneleri çalışma grubuna dahil edilmiştir. Araştırmanın deney grubu olan 22 anne-bebek çiftine 12 hafta boyunca, haftada bir gün 45'er dakikalık oturumlar halinde etkileşim programı uygulanmıştır. Deney ve kontrol gruplarına ön-test son-test, deney grubuna ise uygulamadan üç hafta sonra izleme testi uygulanmıştır. Araştırma sonunda ön-test son-test puan ortalamaları arasında deney grubu lehine anlamlı fark olduğu belirlenmiş, programa dahil olan bebeklerin, kişisel-sosyal, ince ve kaba motor becerilerinde kontrol grubuna göre gelişme gözlenmiştir. Programa dahil olan annelerin ise duyarlılık ve karşılıklı etkileşim davranışları yönünden kontrol grubuna göre artış gözlenmiştir.

Ebeveynlikte Sosyal Destek

Sosyal destek, bireyin sevildiğine, değerli olduğuna, ilgi gördüğüne ve ilgili kişilerle kurduğu iletişim ağının bir parçası olduğuna inanması olarak tanımlanmaktadır (Cobb, 1976). Bakım verenleriyle güvenli ilişkiler yaşayan bireyler, sosyal çevrelerindeki insanları ulaşılabilir ve destekleyici olarak değerlendirme eğilimi göstermektedir. Yaşamın ilerleyen dönemindeki deneyimler ise mevcut destek algısını etkilemektedir (Sarason vd., 1990). Bağlanma kuramında belirtildiği gibi bireyin bir "güvenlik ağı" içerisinde çevresini deneyimlemeye ve keşfe çıkması, onun başa çıkma stratejileri geliştirmesini ve özgüven kazanmasını sağlamaktadır. Keşif sistemi ise sosyalleşmeyi beraberinde getirmektedir (Bandura, 1982). Bireyler, aile üyeleri, arkadaş çevresi ya da iş ortamlarındaki kişiler ile yakın ilişkiler kurmakta, bu ilişkilerden farklı oranlarda, karşılıklı olarak yararlanmaktadır. Yaşamın zorlu anlarında, ilgili konuda destek sağlayan bir çevre ise her zaman tercih edilmektedir (Cutrona vd., 1994).

Anne-babalar, bebeklerinden gelen sinyalleri okuyarak bebek bakımı konusunda kendilerini yetkin hissedebilmekte, zaman zaman ise yetersiz olarak algılayabilmektedir. Bu algı, onlarda stres yaratabilmektedir. Stres düzeyinin azaltılması birçok faktörle ilgilidir. Bu faktörler arasında sosyal destek ilk sıralarda yer almaktadır (Barnes vd., 2011). Öyle ki ebeveynler, kendi sosyal konum, değer ya da yaşam koşulları açısından benzer özelliklere sahip olan başka ebeveynlerin görüşlerine başvurmayı, ebeveynliğin zorlu koşullarıyla başa çıkma yollarını paylaşmayı değerli ve rahatlatıcı bulmaktadır (Özkubat, Özdemir, Selimoğlu & Töret, 2014).

Müdahale programları, ebeveynlerin sosyal becerilerini geliştirmeleri yönünden bazı önerilerde bulunmakla birlikte grup eğitimleriyle, onları doğrudan benzer özellikteki sosyal gruplarla bir araya getirme olanağı sunmaktadır. Dolayısıyla bu müdahaleler ebeveynliğe yönelik birkaç değişkene birden etki etmektedir. Örneğin; sosyal destek aynı zamanda ebeveynlik öz yeterliğine de katkıda bulunan bir etkendir. Çünkü başka ailelerin yaşantılarına, benzerlik ve farklılıklarına şahit olan anne ve babalar kendilerine yönelik değerlendirmeler yapabilmekte, gerekli gördükleri düzenlemeleri gündemlerine alabilmektedir (Webster-Stratton, 1997). Peterson vd. (2003) çalışmalarında, herhangi bir müdahale olmaksızın diğer ebeveynlerle tartışmalara katılan kontrol gruplarının da sosyal destek yönünden önemli kazanımlar elde ettiğini bulmuştur. Ersanlı Kaya ve Hotun Şahin (2016) farklı bir çalışmada anne adaylarının öz yeterlik algılarına Ebeveyn Uyum Desteği Programının etkisini incelemişlerdir. Çalışma grubunu bir aile sağlığı merkezinde takipleri

yapılan gebelikleri 12. Haftayı geçmiş 68 anne adayı oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak Tanıtıcı Bilgi Formu, Ebeveyn Öz Yeterlik Ölçeği ve Bilgi Testi kullanılmıştır. Program toplamda altı oturumdan oluşup 15 günde bir saat şeklinde uygulanmıştır. Programda düz anlatım, gösteri, video gösterimi, tartışma, soru cevap gibi yöntemler ve model bebek gibi çeşitli materyaller kullanılmıştır. Gebelik ve doğum sonrası dönemdeki duygusal değişimler, doğum süreci, annenin bebek ile uyumu ve etkileşimini destekleyici bilgiler, bebek ile iletişim, emzirme, ek gıdalar, uyku, gaz sancıları, kusma gibi sorunlar, ebeveynliğe uyum sağlamayla ilgili yapılabilecekler anne adaylarına aktarılmıştır. Çalışmada doğum öncesinde uygulanan müdahalenin anneleri aşamalı olarak ebeveynliğe hazırlamada ve doğum sonrası süreç ile daha kolay baş etmede etkili olduğu belirtilmiştir. Müdahale ebeveynlik başarısını olumlu yönde etkilemiş bu sayede öz yeterlik algısının gelişimini desteklemiştir. Çalışmada, araştırmacı tarafından birebir uygulama yapılmasının, oyuncak bebek kullanılarak anne adaylarına model olunmasının müdahalenin başarısını artırdığı vurgulanmıştır. Grup ortamında uygulanan programın sosyal bilişsel öğrenme kuramı bağlamında etkileri değerlendirilmiş, kişilerarası deneyim aktarımının sosyal desteği sağlayarak ebeveynlik becerilerini güçlendirdiği ifade edilmiştir. Doğum sonrası takiplerde ise anne ile bebek arasındaki bağın güçlendiği belirtilmiştir.

Ebeveynlik Özgüveni ve Yeterlilik Kavramları

Ebeveynlik özgüveni, ebeveynlik öz yeterliliği ve algılanan yeterlilik, ebeveynlerin ebeveynlik davranışlarına nasıl dahil olduklarını gösterilen üç ilgili kavramdır. Bu üç kavram, literatürde farklı araştırmalara konu olması, farklı değerlendirme yöntemlerinin kullanılması gibi sebeplerle birbirinin yerine kullanılabilmektedir (Vance & Brandon, 2017). Kişinin ebeveynlik rolünü etkili veya yetkin bir şekilde yerine getirme yeteneğine olan inancı veya yargısı olarak ifade edilen kavram ebeveynlik öz yeterliliğidir (Raikes & Thompson, 2005). Bir ebeveynin, ebeveynlikle ilişkili davranışlara etkin bir şekilde katılma becerisine ilişkin değerlendirmesi onun ebeveynlik özgüvenine karşılık gelmektedir (Zahr, 2001). Algılanan yeterlilik kavramı ise bir ebeveynin anne ya da baba olmayı başarma becerisine ilişkin algısı, farklı bir anlatımla, algıladığı yetkinlik hissi olarak tanımlanmaktadır (Mercer & Ferketich, 1994). Tanımlar değerlendirildiğinde, kavramlar arasında keskin bir ayrım yapılamayacağı, her birinin temelde kişinin ebeveynlik alanında kendisini değerlendirmesine odaklandığı ortaya çıkmaktadır. Bu araştırmada, tüm

ebeveynlik davranışlarına yönelik bir değerlendirme odağı ve daha genel bir kapsama sahip olduğu düşüncesiyle ebeveynlik özgüveni kavramının kullanımı tercih edilmiştir.

Coleman ve Karraker (1997), anne ve babaların, ebeveynlik özgüvenine sahip olmalarını, onların kendilerine yönelik üç algıyla bağlantılandırmaktadır:

- Çocuk bakımına yönelik olan en uygun müdahaleler hakkında bilgili olma (örneğin, bir bebeğin sıkıntısının nasıl tespit edileceği, onun nasıl rahatlatılacağı ya da 3 yaşındakiler için hangi etkinliklerin, nasıl uygulanacağı bilgisi)
- Bakımla ilgili görevleri yerine getirmek için kendi yeteneklerine güvenme ve inanma
- Aile üyeleri ve arkadaşlar da dahil olmak üzere sosyal çevrelerindeki diğer kişilerin, destekleyici olacağına dair inanç

Ebeveyn eğitim programlarına katılma gibi belirgin bazı somut davranışsal eğilimler ve ebeveynlikle ilgili literatürü okuyarak ebeveynlik hakkında bilgi edinmeye yönelik çabalar, ebeveynlik özgüvenine olumlu etkiler sağlamaktadır. Anne ve babalar, ebeveynliklerine yönelik algılarını iyileştirme çabası gösterdiğinde bebekleriyle etkileşimleri doğrudan ve çok yönlü olarak etkilenmektedir (Watson vd., 2005). İlgili literatürde, ebeveynlik özgüvenini artırmayı hedefleyen müdahale programlarına rastlanmaktadır. Östberg vd. (2005) çocuklarında uyku ve beslenme problemi olan ve danışmanlık almak üzere çocuk sağlığı merkezine başvuran 33 anne ve aynı yaş ve cinsiyette çocukları olan ancak merkeze başvurmamış 66 anne ile bir araştırma yapmıştır. Merkeze başvuran annelere müdahale programı uygulanmış, diğer 66 anne ise kontrol grubunu oluşturmuştur. Psikolog ve hemşirenin de yer aldığı bir ekip, öncelikle annelerle telefon görüşmesi yaparak çocuklarının sağlık kayıtlarını tutmuş, ardından programı bir-iki saatlik ev ziyaretleri şeklinde uygulamıştır. Annelerden çocuklarla geçirdikleri zamanla ilgili rutinler, sosyal destek alıp almadıkları öğrenilmiş ve babaların çocuklarıyla yaşantılarında daha fazla rol almaları teşvik edilmiştir. Annelerin çocuklarıyla etkileşimlerini içeren video kayıtları alınmıştır. Çocukların fiziksel muayeneleri yapılmış ve diyetisyen takibi sağlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre müdahale programı uygulanan anneler yeterlik duygularının arttığını, genel stres düzeylerinin azaldığını, eşleriyle aralarındaki iletişimin geliştiğini, çocuklarında görülen problemlerin azaldığını ifade etmiştir. Bu çalışma, ebeveynlerin çocuklarda özellikle uyku ve beslenme olmak üzere farklı sorunların üstesinden gelmesine yardımcı olmak için erken müdahalelerin önemini vurgulamaktadır.

Batman (2014) tarafından yürütülen bir başka çalışmada, prematüre yenidoğanların ebeveynlerine uygulanan web tabanlı eğitimin, bebeğin bakımına yönelik özgüven ve kaygı düzeylerine etkisi incelenmiştir. Araştırma, deney grubu 87, kontrol grubu 85 olmak üzere toplam 172 prematüre yenidoğan ebeveyni ile yürütmüştür. Verilerin toplanmasında anne ve bebeklerine yönelik demografik bilgi formu, Pharis Özgüven Ölçeği ve Beck Anksiyete Ölçeği kullanılmıştır. Üç hafta süren eğitim ve danışmanlık programı bir web sitesi üzerinden ebeveynlere uygulanmıştır. Programda prematüre bebeklerin özellikleri, ebeveyn-bebek ilişkisi, evde bakım, sağlık ve acil durumlara ilişkin bilgiler yer almaktadır. Eğitim öncesinde, deney grubundaki ebeveynlerin özgüven ölçeği ile değerlendirilen puanları, kontrol grubuna göre daha düşük iken eğitim sonrasında kontrol grubuna göre yükselmiştir. Araştırmanın sonucuna göre eğitim alan ebeveynlerin bebek bakımı konusunda özgüvenlerinde artış gözlenirken kaygı düzeylerinde azalma görülmüştür.

Yaşam Yönelimi

Bireylerin yaşam olaylarına olumlu ya da olumsuz, iyimser ya da kötümser bir bakış açısıyla yaklaşmaları şeklindeki genel eğilimleri onların yaşam yönelimlerinin nasıl olduğunu açıklamaktadır. İyimserlik bireylerin, olabileceklerin en iyisini umma eğilimi olarak tanımlanmaktadır (Scheier & Carver, 1987) ve pozitif psikolojide kritik bir konudur (Lee vd., 2019). Yaşama olumlu bakış açısı olarak da açıklanabilen iyimserlik bireylerin günlük yaşamdaki eğilimlerini, tutumlarını, etkileşimlerini ve doğal olarak sosyal ilişkilerini etkilemektedir. Kötümserlik ise belirli bir durumun istenmeyen bir sonucunu öngören olumsuz bir zihinsel tutumu ifade etmektedir. Kötümser bireyler genellikle olumsuz yaşam olaylarına odaklanma eğilimindedir (Jefferson, Bortolotti & Kuzmanovic, 2017). Bireyler, bir durumla ilgili olumlu ve genellenmiş bir beklentiye sahipse sonucun iyi olacağına inanmaktadır. Ancak bir durumla ilgili geçmiş yaşantılar, karşılaşılmış sorunlar ve bunların uzun ya da kısa dönemli etkileri, bireylerin yaşam yönelimlerini, inançlarını düzenleyebilmektedir. Bireylerin fiziksel sağlığı, yılmazlık, başa çıkma ve problem çözme becerileri, başarı ya da başarısızlıkları, sosyal destek algıları, model aldıkları sosyal çevre ve aile ortamı yaşam yönelimlerinin seyrini belirlemektedir (Aydın & Tezer, 1991).

Başa çıkma sürecine yönelik daha kapsamlı ve etkili yaklaşımlardan biri, Lazarus'un (1966) yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre insanların stresli durumlarla başa çıkmalarının problem odaklı başa çıkma ve duygu odaklı başa çıkma şeklinde iki yolu vardır. Problem odaklı başa

çıkma olarak adlandırılan ilki, stresin kaynağıyla başa çıkma girişimlerinden oluşmaktadır. Tehdit unsurunu ortadan kaldırarak veya azaltarak tehdit oluşturan uyarıcıyı ortadan kaldırmak veya atlatmak amacıyla yapılan eylemi içermektedir. Bir hedefin gerçekleştirilmesinde stres etkeninin araya girmesi durumlarında problem odaklı başa çıkma stratejisini kullanmak, kişinin hedefe doğru ilerlemesine izin veren bir yöntemdir. Duygu odaklı başa çıkma olarak adlandırılan ikinci strateji, stresli durumla ilişkili duygusal sıkıntıyı azaltma veya ortadan kaldırma girişimini içermektedir. Lazarus ve Folkman'in (1984) görüşüne göre, bu stratejinin iki potansiyel faydası vardır. İlk olarak, duygusal sıkıntının azaltılması özünde faydalıdır. İkincisi, stresör tarafından uyandırılan duygular, onunla yüzleşmek için kişiyi aktif girişimlere yöneltmektedir. Diğer yandan duygu odaklı başa çıkma stratejisi, duygusal sıkıntıyı azaltarak, kişinin problem odaklı başa çıkma stratejisini de kullanmasını kolaylaştırmaktadır.

Problem odaklı başa çıkma ve duygu odaklı başa çıkma stratejileri birbiriyle uyumludur. Çünkü insanların en stresli koşullarda iki stratejiyi de kullanmaları muhtemel görünmektedir. Bununla birlikte, insanların tepkilerinde hangi stratejinin baskın olacağını belirli değişkenlerin etkilediği düşünülmektedir. Problem odaklı başa çıkmanın, insanların stres etkeni hakkında yapıcı bir şeyler yapılabileceğine inandığı durumlarda kullanılması daha olasıdır. Duygu odaklı başa çıkmanın kullanılması ise insanlar durumun katlanılması gereken bir durum olduğuna inandıklarında daha olasıdır. Özetle, kişinin yaşam olaylarına iyimser ya da kötümser bir bakış açısıyla yaklaşma durumu ve başa çıkma becerisine yönelik inancı, hangi başa çıkma stratejisini kullanacağını etkilemektedir. Dahası, kişi zaman zaman hiçbir yola başvurmamayı da bir seçenek olarak değerlendirebilmektedir (Lazarus & Folkman, 1984; Scheier & Carver, 1987).

Ebeveynler, bebeklerinin bakımıyla ilgilenirken zaman zaman stresli anlar yaşayabilmekte durumla nasıl başa çıkacaklarını, hangi tutumu benimseyeceklerini bilememektedir. Anne ve babaların karşılaştıkları problemi çözme yöntemlerinin yaşam yöneliminden etkilendiği söylenebilmektedir (Aydın & Tezer, 1991).

Bebeklik Döneminde Gelişim

Bebeklik dönemi, bedensel gelişime paralel olarak birçok değişimin yaşandığı ve bu değişimin yaşamın herhangi bir zamanında gerçekleşenden daha hızlı olduğu bir dönemdir (Berk, 2013, s. 162). Bebeklikteki değişimlerin çeşitli gelişim alanlarındaki yaygınlığı,

hızlılığı ve netliği ebeveynler ve çocukluk çalışanları için hem büyüleyici olmakta hem de destekleyici olmak için harekete geçmeyi beraberinde getirmektedir. Değişim alanlarının en dikkat çekici olanı, giderek karmaşık hale gelen becerilerdeki başarıyı sağlayan sinir sistemindeki gelişimdir. Vücudun şeklindeki ve kapasitesindeki değişiklikler, duyusal ve algısal kapasitelerin gelişmesi, dünyadaki nesneleri anlamlandırma yeteneğindeki artış; iletişim becerilerinin kazanılması, kişisel ve sosyal ilişkiler bağlamındaki karakteristik özelliklerin ortaya çıkışı ve belirli sosyal bağların oluşumu, yaşamın ilk birkaç yılında gerçekleşmektedir. Bebek gelişimindeki bu hızlı ilerleme ebeveynliği etkilemekte ebeveynlik de bu gelişmelerin meydana geldiği dinamikten etkilenmektedir (Bornstein, 2002, s. 8).

Fiziksel Gelişim

Bebeklik döneminde henüz ellerini, kollarını veya bedenini koordineli bir şekilde hareket ettiremeyen bir yenidoğan; yürüme, hedefine ulaşma veya kavrama gibi karmaşık kas kasılmalarını ve bir dizi hareketi kontrol edebilen bir çocuğa dönüşmektedir. Doğum sonrası ilk 2 yıl boyunca büyüme, hızı ve kapsamı nedeniyle rastgele gözlemlerde bile kendini göstermektedir. Ortalama olarak, yenidoğanlar 48-52 cm. boyunda ve yaklaşık 2,5-3,5 kg. ağırlığındadır. Doğumdan sonraki yılda, bebeklerin boyları, doğum boylarının yarısı kadar artmakta ve ağırlıkları yaklaşık üç katına çıkmaktadır. Bu fiziksel değişiklikler, motor becerilerdeki ilerlemelerle paraleldir (Berk, 2013, s. 162). Gelişimin bazı ilkeleri gereği büyüme, çeşitli şekillerde gerçekleşmektedir; örneğin baştan ayağa ve yakından uzağa doğru bir seyir halindedir. Doğum öncesinde, vücudun diğer bölgelerine göre daha hızlı gelişen baş, doğumdan sonra tüm vücut uzunluğunun dörtte biri kadardır. Vücut öncelikle baş, göğüs, gövde, daha sonra kollar, bacaklar, eller ve ayaklar şeklinde yakından uzağa doğru gelişmektedir. Tipik olarak basit becerilerin bağımsız olarak gelişmesi, hiyerarşik entegrasyon ilkesine karşılık gelirken farklı vücut sistemlerinin farklı oranlarda büyümesi, sistemlerin bağımsızlığı ilkesini ifade etmektedir (Feldman, 2021, s. 97).

Bebek gelişimindeki kilometre taşları, büyüme atakları, ebeveynlerin odağında yer almaktadır. Bebeklerinin gösterdiği her yeni motor beceri onlara mutluluk vermekte, hatta bu dönemleri kayıt altına alma isteği uyandırmaktadır. Motor gelişimdeki ilerleme bebeklere bağımsızlaşma, dünyaya farklı gözle bakma şansı tanımaktadır. Aynı zamanda sosyal ilişkiler için de zemin hazırlayan motor gelişim, temelde kaba-motor ve ince-motor

becerileri kapsamaktadır. Kaba-motor beceriler oturma, emekleme, ayakta durma, yürüme gibi denge becerilerini içermekte; ince-motor beceriler ise uzanma, yakalama, bırakma gibi küçük kas hareketlerine karşılık gelmektedir (Berk, 2013, s. 183; Gallahue, Ozmun & Goodway, 2014, s. 141-145).

Doğumu takip eden süreçte, bebeğin karmaşık becerileri kazanmasından önce bir uyarana karşı verdiği otomatik tepkiler olan refleksler, dünyaya uyum sağlamayı kolaylaştıran motor hareketlerdir. Örneğin, bebeğin yüzüne veya ağız köşesine dokunulduğunda başını o yöne doğru çevirmesi arama refleksi; ağzına verilen herhangi bir nesneyi ritimli bir şekilde emmesi, emme refleksidir. Ayak tabanına baş başparmaktan topuğa doğru hafifçe çizme hareketi yapıldığında parmakların yelpaze gibi açılması babinski refleksi, boyun ve baş desteği aniden kaldırıldığında kolların ve vücudun gerilip sonra bedene doğru çekilmesi moro refleksi olarak ifade edilmektedir. Refleksler genel olarak 3 ila 4. Aydan sonra (babinski refleksi 8-12. Aydan sonra) kaybolmaya başlamakta ancak ilgili hareketler zamanla gelişmektedir. Çünkü beyin gelişimiyle birlikte hareketler üzerindeki istemli kontrol de artmaktadır. Refleksif tepkilerde bireysel farklılıklar olmakla birlikte, sinir sisteminin sağlıklı gelişimi açısından reflekslerin varlığı ya da kaybolma zamanları takip edilmelidir (Berk, 2013, s.144-145; Feldman, 2021, s. 105).

Reflekslerin kaybolmasıyla kaba ve ince motor becerilerin gelişimi belirgin hale gelmektedir. Kaba-motor hareketlerde kilometre taşı olarak sayılan beceriler; bebeğin 2. Ayda bir taraftan diğer tarafa dönmesi, 6-7 ay civarında desteksiz oturması, 7 ay civarında emeklerken 8. Ayda tutunarak ayakta durması, 11. Ay ve sonrasında bir yere tutunmadan ayakta durabilmesi ve yürümesidir. Giderek daha zor sayılabilecek becerilerde yetkin hale gelen bebeğin 16. Ayda merdiven çıkması, 23. Ayda zıplaması ve 25. Ayda parmak ucunda yürümesi gerçekleşmektedir (Gallahue, vd., 2014, s. 145-147).

Bebekler, kaba-motor becerilerdeki ilerlemelerle eş zamanlı olarak ince-motor becerilerde de ustalaşmaktadır. Bu beceriler sayesinde bebekler, nesnelerin yapısı hakkında önemli bilgelere ulaşmaktadır. Bir şeye ulaşma çabası, yakalama, döndürme, ağza götürme ve bıraktığında ne olduğunu görme manipülatif beceriler, bilişsel gelişim için önemli bir role sahiptir. Yaklaşık 3. Ya da 4. Aylarda göz, baş ve omuz kontrolünün gelişmesiyle ellerin açık olması, nesneye ulaşma ve yakalama çabası görülmektedir. Öncelikle tüm vücudun, her iki kolun birlikte yöneltilmesiyle yapılan hareketler, 7. Ay civarında tek kol ile uzanmaya evrilmektedir. Bebek birkaç ay içerisinde ise hareket eden ya da yön değiştiren nesneler üzerinde kontrol sağlamaya başlamaktadır. Bebek, 4-5 aylıkken avuçlama hareketiyle

yakaladığı nesneleri, 8. Aydan itibaren baş ve işaret parmaklarını kullandığı kıskaç hareketiyle yakalayabilmektedir. Bir yaş civarında kalemi kavramaya başlayan bebek, 14. Ayda istemli olarak karalamalar yaparken 24. Ayda kağıda çizilen çizgiyi kopya edebilir hale gelmektedir (Boyd & Bee, 2010, s. 103-105).

Sosyal-Duygusal Gelişim

Duygular, yaşantılar ve kişiler arası ilişkilerde ortaya çıkmakta, duygusal ifadeler ise genel olarak bireylerin kendilerini nasıl hissettiklerini başkalarına anlatmaları ve alınan ipuçları kanalıyla tepkilerin düzenlenmesini sağlamaktadır. Ebeveyn-bebek arasındaki duygusal bağlar, bebeğin gülümsemesi, ağlaması gibi ilk tepkilerine duyarlı yanıtlar verilmesiyle başlamaktadır. Ebeveynler bebeklerinin tepkilerini, neyi temsil ettiklerine dair işaretler olarak okumaktadır. Bebekler de bakım verenlerinden referans alarak duygusal mesajlara, benzer şekilde yanıt vermektedir (Bornstein, 2002, s. 11). Yaşamın ilk yıllarından itibaren duyguları, temel duygular ve öz bilinçli duygular olarak iki grupta ele alınmaktadır. Şaşkınlık, öfke, ilgi, mutluluk, korku, tiksinme gibi duygular bebeklerin yüz ifadelerine yansıyan temel duygular arasındadır. Benlik bilincini içeren empati, kıskançlık, gurur, suçluluk ve utanç ise öz bilinçli duygu örnekleridir (Santrock, 2021, s. 282-287).

Bebeklerin duygusal iletişiminin ilk formlarından olan ağlama ve gülümseme, bağlamına göre bakım verene ihtiyaçlar hakkında fikir veren aracılardır. Merkezi sinir sisteminin sağlığına yönelik fikir veren ağlama, açlığın ifadesi olarak temel ağlama, öfke ağlaması, ağrı ağlaması olarak çeşitlenmekte, farklı şiddet ve sürelerde ortaya çıkmaktadır. Benzer şekilde gülümseme de ilk aylarda refleksif olarak görülürken 4 ila 6. Hafta civarında dışarıdan gelen uyaranlara yanıt olarak sosyal gülümseme şeklinde ortaya çıkmaktadır. Altıncı aydan 18. Aya doğru belirginleşen korku daha çok, bebeğin yabancılardan korkması ve temkinli davranmasını içeren yabancı kaygısı şeklinde görülmektedir. Tanıdık ortamlarda daha az görülen yabancı kaygısına ek olarak bakım verenden ayrı kalma korkusu, ayrılma protestosu olarak adlandırılmakta ve yaklaşık 13-15 ay arasında yoğun bir şekilde yaşanmaktadır (Trawick-Smith, 2013, s. 187-189). Bebeğin, kendisi için belirsiz olan olayları ya da durumları anlamlandırma aşamasında, güvendiği bir kişiden bilgi arama çabasına ise sosyal referans alma denilmektedir (Mumme, Bushnell, DiCorcia & Lariviere, 2007). Ebeveyn-bebek etkileşiminin elementlerinden olan bu davranış-tepki örüntüsü ve bağlanma, bebeğin sosyal dünyasındaki diğer kişilerle ilişkilerinin gelişmesine yardımcı olmaktadır (Feldman,

2021, s. 143). Duyarlı bakım, şefkat, ihtiyaçlara zamanında yanıt verici olma, bağlanma için ayırt edici özelliklerdir (Evans, Whittingham & Boyd, 2012). John Bowlby (1969), bağlanmayı bebekler ve ebeveynlerinin duygusal bağ kurmalarına zemin hazırlayan ilişkisel bir süreç olarak tanımlarken Mary Ainsworth (1979) bağlanmanın çeşitli türleri olduğunu güvenli, güvensiz/kaçınan ve güvensiz/kararsız şeklindeki sınıflandırmasıyla açıklamıştır. Bağlanmanın niteliği için yabancı durum sürecini kullanarak araştırmalar yapan Mary Ainsworth'e göre bakım verene güvenli bağlanan bebekler, bakıcıları yanlarından ayrıldığında üzüntü gösterip yeniden bir araya geldiklerinde sıcak bir etkileşim kurabilmektedir. Ancak güvensiz/kaçınan bağlanma gerçekleşen bebekler yeniden bir araya gelme anında, bakım vereni görmezden gelme ya da uzaklaşma tepkisi verebilirken güvensiz/kararsız bağlanan bebekler ise öfke tepkisi ya da reddetme arasında gidip gelmektedir.

Bebekler, büyüdükçe sosyal ağları da büyümekte, ebeveynlerinin ötesine geçebilmektedir. Nitekim yalnızca annelerine değil, farklı birçok kişiye de bağlanma geliştirebilmektedir (Dagan & Sagi, 2018). Bebeklerin bakım verenleriyle geliştirdiği ve bağlanma ile şekillenen duygusal durumları, akran ilişkilerine de yansımaktadır. Bebeklerin birçoğu, yaşamlarının ilk aylarından itibaren akranlarına olumlu tepkiler vermektedir. Aynı ortamda bulunduklarında karşılıklı ses çıkarma, gülümseme tepkileri görülebilmekte, ilk yılın sonunda oyuncakları alıp verme, emekleme, takip etme gibi iletişim türleri gündeme gelmektedir. Bu sayede sosyal alışverişlerle denemeler yapılmaktadır (Feldman, 2021, s. 145).

Sosyal gelişimi etkileyen önemli bir başka unsur mizaçtır. Kişilerin tepkisellik ve öz-düzenleme durumlarına göre birbirinden ayrılan ve kendilerini tanımlayan özellikleri, mizacını ifade etmektedir. Duygusal uyarılma, dikkat, motor aktivitelerdeki yoğunluk ve hız, tepkiselliği açıklarken, tepkiselliği yöneten stratejiler ise öz-düzenlemeyi şekillendirmektedir. Yaşamın erken dönemlerinden itibaren, bir kişinin mizacına dair tanımlamalar yapılabilmektedir. Ebeveynler, bebeklerinin verdiği tepkilerle, onların duygusal durumunu yorumlamaya ve yanıt vermeye çalışırken mizacını da tanımlamaya ve buna göre önlemler almaya çaba göstermektedir (Berk, 2013, s. 256-257). Araştırmacılar, mizacın yapısını açıklamak amacıyla Thomas ve Chess'in (1977) mizaç modelinden ilham almıştır. Bu modele göre kolay, zor ve yavaş ısınan olmak üzere üç mizaç tipi bulunmaktadır. Kolay mizaca sahip çocuk, bebeklik döneminde düzenli rutinlere sahiptir, genellikle neşeli ve uyumludur. Zor mizaca sahip çocuğun rutinleri düzensizdir, tepkilerinde olumsuzluk ve

yoğunluk daha hakim olmakta, yeni deneyimleri kabulü yavaş olmaktadır. Yavaş ısınan mizaca sahip çocuk ise uyaranlara daha yavaş uyum sağlayıp temkinli yaklaşmaktadır. Anne-baba tutumları, hem çocuğun duygusal durumunu değiştirebilmekte hem de çocuğun mizacına göre şekil alabilmektedir. Çocukların mizacını dikkate alarak çocuk yetiştirme ortamlarının oluşturulması ve yetişkin-çocuk iletişiminde eş zamanlılığın öne çıkarılması için "uyum iyiliği modeli"ni geliştiren Thomas ve Chess (1977) yetişkinlere, bebeklerin kendilerine özgü yapılarını hatırlatmaktadır.

Bilişsel Gelişim

Bebeklerin bilişsel gelişimini açıklayabilmek için öncelikle duyusal ve algısal gelişimlerini ele almak gereklidir. Herhangi bir verinin göz, kulak, burun gibi alıcılarla etkileşimi sonucu ortaya çıkan duyular, doğumda oldukça gelişmiş haldedir. Koku ve tat alma, erken gelişen duyular arasındadır. Yenidoğanlar, tatlı, acı, ekşi, tuzlu gibi tatları ayırt edebilmektedir. Hoş olmayan kokulara başlarını çevirerek tepki vermeleri, onları hoş kokulardan ayırt edebildiklerini göstermektedir. Tat ve koku tercihleri, bebekleri anne sütü ile beslenmeye yöneltmesi açısından da hayati bir işleve sahiptir. Bebeklerin görme duyusu, ilk aylarda çok net olmasa da ilerleyen birkaç ay içerisinde hızla gelişmekte ve ortalama olarak birinci yılda yetişkinlerin görme seviyesine ulaşabilmektedir. Yenidoğan bebekler zıt doku ya da desenleri tercih etmekte, 2 ay civarında nesnelere yetişkinlikte olduğu gibi odaklanabilmekte, 4. Aydan itibaren ise renk algıları gelişmektedir. Beşinci ay civarında hareketli nesneleri takip eden bebekler, çevreleri hakkında sistematik olarak bilgi toplamaktadır (Trawick-Smith, 2013, s. 112). İşitme duyusu sayesinde annelerinin seslerini, ninnileri, kalp atışı ritmini duyan bebekler sakinleşmekte, ani ve tiz sesleri duyunca ise irkilmektedir. Yenidoğanlar, ağlama sesine karşı duyarlılık gösterip ağlamaya başlamakta bu ise empati duygusunun ilk belirtisi olarak görülmektedir. Kadın seslerini tercih eden bebekler, daha yumuşak, vurgulu, tonlamalı bir konuşma olan bebek yönelimli konuşmayı ayırt edebilmektedir. Beş aylık bebekler, sesin yönünü tayin edip ses kaynağını bulma gibi becerileri kazanmaya başlamaktadır (Lewkowicz, 1996). Doğum anından itibaren gelişim için kritik öneme sahip olan dokunma duyusu, bebeğin duyguları ve genel sağlığı üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Gebeliğin 32. Haftasından sonra, bebeğin dokunmaya duyarlı olması, bu duyunun ilk gelişen duyulardan biri olduğunu işaret etmektedir (Field, 2014). Dokunma, bebekler için iletişim kurmanın, oyun oynamanın temel yollarından biridir. Yenidoğan bebekler vücutlarının hangi bölgesine dokunulduğunu ayırt edebilmekte,

dokunma duyusunu çevredeki uyaranları anlamlandırmak için diğer duyularla birlikte kullanmaktadır (Sann & Streri, 2007). Altıncı aydan itibaren bebekler, her nesneyi ağızlarına götürerek veri toplama amaçlarını gerçekleştirmektedir. Dokunma duyusunun en önemli işlevlerinden biri ise vücuttaki kimyasal tepkimeyi tetikleyerek gelişim için katkıda bulunmasıdır. Örneğin masaj, büyümeyi tetikleyen bazı hormonların salgılanmasını sağlamakta, beraberinde ebeveynle kurulan duygusal bağı güçlendirmektedir (Guzzetta & Cion, 2016).

Duyular ve algılar da dahil tüm vücudun yönetici merkezi beyindir. Beyin, kaslardan ve organlardan sinyalleri alıp yeniden ileten milyarlarca nöron hücresinden oluşmaktadır. Her bir nöron, dendrit adı verilen sinyal alıcılarla çevrelenmiştir. Dendritleri birbirine bağlayan uzantılara ise akson adı verilir ve mesaj gönderme görevini üstlenmiştir. Aksonları kaplayan miyelin kılıflar, mesajların daha hızlı ve doğru iletilmesini sağlamakta, bu mesajların bir hücreden diğerine iletilmesi için sinaptik bağlar denilen geçiş noktaları aracı olmaktadır. İki yaş civarında, sinaps sayısı yetişkin seviyesine ulaşıp 3 yaşta bu sayının 2 katına çıkmaktadır. Her bir yaşantı, yeni sinaptik bağın oluşmasını sağlamaktadır. Beyin gelişiminin özellikle yaşamın ilk 3 yılında hızlı gerçekleştiği düşünüldüğünde, bebeğe sunulan uyarıcı çevre ve kaliteli yaşantıların, beyin gelişimiyle birlikte tüm gelişim alanlarına yayıldığı söylenebilmektedir (Paterson vd., 2006). Ayrıca ebeveynleriyle birlikte sağlıklı bir bağlanma yaşantısı olan bebekler, kortizol denilen stres hormonunu daha az salgılamakta, şefkatli ve duyarlı bir bakım alma durumu ise beyin gelişimini desteklemektedir (Trawick-Smith, 2013, s. 116-118).

Çocuklarda, fizyolojik alt yapının kullanılarak düşüncelerin nasıl inşa edildiğini açıklamak amacıyla çeşitli bilişsel gelişim yaklaşımları mevcuttur. Örneğin Piaget (1952), bilişsel gelişim kuramında bebeklerin nesneleri şekillerine, renklerine ya da büyüklüklerine göre sınıflandırmak amacıyla kullandıkları stratejileri şema kavramıyla açıklamaktadır. Yeni bir bilginin var olan şemaya eklenmesi özümseme, yeni bilgi için şemaların uyarlanması ise uyma olarak adlandırılmaktadır. Kuramda, bilişsel faaliyetlerin çocukluk döneminde nasıl gerçekleştiğini açıklamak amacıyla, yaş dönemlerine göre dört dönem tanımlanmıştır. Bunlar, fiziksel dünya ile duyusal deneyimlerin koordine edildiği duyusal motor dönem (0-2 yaş), zihinsel temsiller ve sembolik düşünmenin kullanıldığı işlem öncesi dönem (3-6 yaş), somut olaylarla ilgili mantık yürütme, nesneleri sınıflandırma gibi işlemlerin yapıldığı somut işlemler (7-11 yaş) ve varsayımsal, çıkarımsal işlemlerin hakim olduğu soyut işlemler dönemidir (12 yaş ve sonrası) (Santrock, 2021, s. 170). Bilişsel gelişime odaklanan bir başka

kuramcı Vygotsky (1962) ise kuramında dilin, biliş üzerindeki rolünü önemli görmekte, çocuğu öğrenmelerinin merkezinde ve aktif bir birey olarak değerlendirmektedir. Yakınsak gelişim alanı ve yapı iskelesi kavramlarıyla çocuğun mevcut yeteneklerinin bir yetişkin ya da akran desteğiyle gelebileceği düzeye yönelik açıklamalar yapmıştır.

Dil Gelişimi

Bebekler, öğrendikleri dilden bağımsız olarak benzer bir dil gelişimi süreci izlemektedir. Dili, diğer seslerden ayırt etme ve sesleri o dilin kurallarına uygun olarak işleme anlamına gelen bir konuşma algısı ile dünyaya gelmektedirler. Doğumu takip eden birkaç ay içerisinde tonlamaları, ses perdesini ve ses ritmini ayırt edebilir hale gelmektedirler (Cathey, 2006; Vouloumanos & Werker, 2007). Temelde, bebeklerin etraflarında konuşulanlardan edindikleri kelime hazinesi alıcı dil, ilerleyen dönemde sesleri, kelimeleri kullandıkları dilbilimsel üretimler ise ifade edici dil anlamına gelmektedir. Alıcı dil, özellikle yaşamın ilk 2-3 yılı oldukça hızlı bir şekilde gelişmekte, ifade edici dile öncülük etmektedir. Ağlama, bebeklerin ilk başvurduğu ifade yöntemidir ve ihtiyaçlara, duygusal durumlara, mizaca ve aile koşullarına göre farklılık göstermektedir. Birinci ve ikinci aylarda sesli harflerden oluşan bir repertuara sahip olan bebekler, 4 ila 6 aylıkken sesli ve sessiz harflerin birleşimini içeren agulamaya başlamaktadır. 5 ay civarında bebekler, kendi isimlerini tanıyabilmektedir. Sekiz ila on iki aylar arasında işaret etme, nesneleri gösterme gibi jestleri kullanmakla birlikte taklit seslerine de başvurmaktadır. İlk sözcükler, 10-14. Aylarda, bebeklerin etraflarında konuşulan dille ilişkili olarak söylenmektedir. İki kelimeli ifadeler ise 18-24 ay civarında kullanılmaktadır ve bu telgraf konuşması olarak adlandırılmaktadır. Bebekler kendilerini yalnızca iki kelimeyle ifade edebilmek için aynı zamanda, jest ve mimik kullanıp ses tonlamalarına da yer vermektedir. Bu kalıpları çevrelerinde konuşulan dili ve ifade şekillerini model alarak şekillendirmektedir (Tomasello, 2011). Başta ebeveynler olmak üzere, yetişkinler bebeklerle iletişim kurarken bebek yönelimli konuşmaya başvurabilmektedir. Bebek yönelimli konuşma, ses perdesinin alçalıp yükseldiği, tonlamanın çeşitlendiği, içeriğinde daha çok somut nesnelere, kelime tekrarlarına ve eğlenceli seslere yer verilen bir konuşmadır. Bebekle şefkatli bir iletişimin, ihtiyaçlara duyarlı bir etkileşimin önemli bir aracısı olan bu konuşma türü, bebekler tarafından tercih edilmekle birlikte dil ediniminde önemli bir role sahiptir (Eaves vd., 2016; Frank, Tenenbaum & Fernald, 2013).

Diğer gelişim alanlarında olduğu gibi dil gelişimi için de alan yazında farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Öğrenme kuramı yaklaşımları, dili öğrenilen bir beceri olarak görmektedir. Dil ediniminin, koşullanma ve pekiştirmeyle gerçekleştiğini savunmaktadır. Ancak öğrenme kuramı yaklaşımında, çocukların yeni kelimeleri, cümle yapılarını nasıl öğrendiklerinin ve kullandıklarının yeterince açıklanamaması nedeniyle bazı kavramsal güçlükler oluşmuştur. Bunun üzerine Noam Chomsky (1999), doğuştancı yaklaşımın savunucusu olarak, dil ediniminde doğuştan gelen bir mekanizmanın varlığını açıklamıştır. Beyinde, dili öğrenmeye olanak sağlayan bir sistem olduğunu belirtmiş ve bunu dil edinim aygıtı olarak adlandırmıştır. Ayrıca Chomsky, dünya dillerinin birbirine yakın bir alt yapıyı paylaştığını ifade etmektedir. Etkileşimci yaklaşımlar ise dil ediniminin kalıtımsal yatkınlıklarla gelen ve çevrenin etkisiyle şekillenen yapısına dikkat çekmiştir. Bu yaklaşım, sosyal etmenleri dil gelişimi için oldukça önemli bulmaktadır (Feldman, 2021, s. 133-134; Graf Estes, 2014).

Erken müdahale programları, gelişimde çevre etkisini temel alan yaklaşımlarıyla en iyi uygulama örneklerindendir. Nitekim, Ulutaş Avcu ve Çalışkan (2015) araştırmalarında 10-12 aylık bebeklere Ev Merkezli Anne-Bebek Eğitim Programı'nı uygulamış ve bebeklerin gelişimlerine etkisini incelemişlerdir. Araştırmanın çalışma grubu Denver Gelişimsel Tarama Testi'ne göre herhangi bir gelişimsel geriliği bulunmayan bebekler arasından oluşturulmuştur. Deney grubunda 22, kontrol grubunda 22 olmak üzere toplam 44 bebek araştırmaya dahil edilmiştir. Veri toplama aracı olarak bebeklerin cinsiyet ve doğum şekli bilgisinin yer aldığı demografik bilgi formu ve araştırmacılar tarafından 0-36 Aylık Çocuklar İçin Eğitim Programı'ndaki gelişim göstergeleri baz alınarak geliştirilen 39 maddelik gelişim kontrol listesi kullanılmıştır. Ev merkezli eğitim programı, sekiz hafta boyunca haftada bir kez 45'er dakikalık oturumlar halinde uygulanmıştır. Programda ince ve kaba motor, kişisel-sosyal alan ve dil alanına yönelik sekiz adet oyun bulunmaktadır. Araştırmacı bebekler ile oyun oynayarak anneye model olmuştur. Araştırma sonuçlarına göre, uygulanan Ev Merkezli Anne-Bebek Eğitim Programı bebeklerin gelişimleri açısından olumlu yönde etkili bulunmuştur. Anne ve bebeğin etkileşimi, oyunlara aktif katılım; sözel ifadelerin, duyguların, jest ve mimiklerin anne tarafından tekrar edilmesi bebeklerde bilişsel gelişimi, kişisel-sosyal gelişim ve dil gelişimini desteklemiştir.

Temel Gereksinimler

Çocuklar ve özellikle bebekler için, sağlıklı, güvenli bir çevrenin ve kaliteli bir bakımın en önemli bileşeni, temel gereksinimlerin karşılanmasıdır (Warrick & Helling, 1997). Ebeveynler, çocukluk çalışanları ve politika geliştirenler, çocukların optimal gelişimleri için erken yıllardaki gereksinimleri belirleyip destekleyebilecek kişilerdir. Yaşamın ilk anından itibaren etkileşimde önemli role sahip olan ebeveynler, bir bebeğin hayatta kalması için öncelikle bazı fizyolojik ihtiyaçları karşılama sorumluluğunu üstlenmektedir. Büyüme ve gelişme için kritik bir işleve sahip olan beslenme, bebeğe yalnızca anne sütü ya da bebeğin ihtiyacına göre hazırlanmış besinleri vermeyi değil, anne-bebek ikilisi arasında dokunma, bakış, jestler ve seslendirmeler gibi sözel olmayan ipuçlarıyla ifade edilen fiziksel yakınlığı da içermektedir (Feldman, 2007). Beslenme sırasında karşılıklı olarak anne ve bebeğin salgıladığı hormonlar, ten kokusu yalnızca annenin bebeğini emzirmesi yoluyla değil, bebeğin biberonla kucakta beslenmesi sırasında da söz konusu olan vazgeçilmez elementlerdir. Doğumu takip eden günlerde bebekler, beslenme ihtiyacının yanında uykuya da ihtiyaç duymakta, yaşamlarının önemli bir kısmını uyuyarak geçirmektedir. Uyku, beyni ve bedeni yenileme ve onarma işleviyle gelişim için önemli bir ihtiyaçtır. Bebekler, farklılıklar olmakla birlikte genellikle geceleri kesintisiz uyumak yerine, beslenme ya da temas ihtiyaçlarını ağlamayla ifade ederek ebeveynlerle etkileşimi sürdürme eğilimindedir. Büyüdükçe sık aralıklarla uyanmalar azalmakta, uyanık kalma süresi artmaktadır. Ebeveynlerin uykuları ve dinlenme durumları da bu süreçten doğrudan etkilenmektedir (Santrock, 2021, s. 118). Ebeveynin beden zindeliği, bebeğiyle geçirdiği vakit sırasındaki sabrı ya da bebeğin ihtiyaçlarına yanıt verme kalitesi, uyku rutinlerinden etkilenmektedir. Bu nedenle uyku düzeni oluşturma konusundaki özel çabalar ve çeşitli yöntemlere başvurma fikirleri ebeveynlerin gündeminde yer almaktadır (Teti, Kim, Mayer & Countermine, 2010). Beslenme ve uyku gibi temel ihtiyaçlara ek olarak bez değişimi, banyo gibi bebek bakımıyla ilgili bazı sorumluluklar, tüm ebeveynler ve bebeğin var olduğu ortamlar için ortaktır. Günlük rutinler, deneyimlerin ve anıların içinde olduğu döngüsel olarak tekrarlanan ilk zaman örüntüleridir. Bazı araştırmacılar çocukların ve yetişkinlerin, erken dönemdeki günlük rutinler sırasındaki etkileşimleri ve olayları daha iyi hatırladığını savunmaktadır (Addessi, 2009; Fogel & Garvey, 2007). Rutinlerin gerçekleştiği anlarda ebeveyn-bebek arasında karşılıklı niyetler belirlenmekte, ortak dikkat gelişmektedir. Ebeveyn, bebeğinin hangi ihtiyacının ne zaman olacağını tahmin edebilir, benzer şekilde bebek de ebeveyninin

değişen ritimlerine duyarlıdır. Özetle, karşılıklı uyum süreci gündeme gelmektedir (Ducreux & Puentes-Neuman, 2022).

Ebeveynin bebeğiyle güçlü bağlar kurabilmesi, onun yalnızca fiziksel ihtiyaçlarını karşılayarak değil onunla oyun oynayarak, sohbet ederek, onun varlığına değer verip duygusal ihtiyaçlarına eğlenceli yollarla yanıt vererek mümkün olabilmektedir. Üstelik fiziksel ihtiyaçlarla duygusal ihtiyaçların karşılanması birbirinden bağımsız gerçekleşen eylemler değil, aksine şefkatli, sevgi dolu bir yaklaşımla bütünleştirilmesi gereken rutinlerdir (Nicholson & Parker, 2020, s. 88). Bebeğin fiziksel temas ve yakınlık arayışı, bağlanma sisteminin ön koşulları arasındadır. Bağlanma kuramcıları, ebeveyn-bebek fiziksel temasının kalitesini, bebeğin güven duygusunu beslemek için gerekli olan duyarlı bir bakım ortamının merkezi olarak kabul etmiştir (Ainsworth vd., 1969; Bowlby, 1969). Çünkü besleyici fiziksel temas, bebeğe güvende olduğuna dair "nihai sinyal" vermektedir (Weiss, Wilson, Hertenstein & Campos, 2000). Bebeğin herhangi bir temas biçimine tepki verme yeteneği, duyusal algılardan ve bunlara karşılık gelen nöral yollardan oluşan karmaşık bir yetenektir (Duhn, 2010). Temas yoksunluğu ya da fiziksel temasın istismar boyutunda gerçekleşmesi ise bebeğin fiziksel olarak büyümesindeki aksaklıklara, beslenme, uyku ve davranış problemlerine neden olan başlıca sebepler arasındadır (Hiscock & Davey, 2018; Silberstein vd., 2009). Bağlanma kuramına göre, ebeveyn-bebek arasındaki sağlıklı iletişim, bebeğin verdiği sinyalleri doğru okuyabilmeyi, bunun için ulaşılabilir olmayı gerektirmektedir. Bebeğin ihtiyaçlarına en uygun tepkinin zamanında verilmesi, bebeklerde stres yönetimi ve öz yeterliliği pekiştirmektedir (Anda vd. 2006; Sümer, Sayıl & Kazak-Berument, 2016, s. 22-23).

Bebeklerin bir başka ihtiyacı, dünyaya tanımak ve keşfetmektir. Bebekler, yetişkinlerin yapabildikleriyle kıyaslandığında kendilerine özgü yollarla dünyayı keşfetme eğilimindedir. Örneğin, ağza alınan bir oyuncak, elle kavranıp atılan herhangi bir nesne ya da oyun oynayan akranların dikkatle izlenmesi, dünyayı tanıma aşamasında duyuların kullanılmasını içeren araştırma süreçlerine birer örnektir. Araştırılan nesneler, kişiler ya da durumlar, bir süre sonra tanınmış olmalarından dolayı bebeğe ilgi çekici gelmemeye başlamakta, bu noktada alışma gerçekleşmektedir. Artık farklı yaşantılar ve durumlarla ilgilenmeye hevesli olan bebek, merak duygusuyla yeni şeyler keşfetmeye çalışmakta bu döngü sayesinde yeni öğrenmeler gündeme gelmektedir (Trawick-Swith, 2013, s. 95).

Çocukla çalışan, çocuğa bakım sağlayan tüm bireylerin, kurumların ve erken müdahale yaklaşımlarının, temel gereksinimlere duyarlı olması, etkili uygulamalara zemin

hazırlayacaktır. Çünkü ihtiyaçlar, özellikle bebeklik döneminin temel taşıdır ve sosyal ilişkilerin ilk deneyimleri bu eşsiz anlarda gerçekleşmektedir.

Erken Müdahale ve Önemi

Bir toplumun yaşam gücü, sürdürülebilirliği ve ahlaki değerleri, tüm çocuklarına tam potansiyellerini gerçekleştirmeleri, sorumlu ve üretken yetişkinler olarak büyümeleri ve geleceğin başarılı ebeveynleri olmaları için fırsatlar sunma derecesine bağlıdır. Bu bağlamda, yetişkin gelişiminin birçok yönü, doğum öncesi çevreden etkilenen ve erken çocukluk döneminde geliştirilen kapasiteler üzerine kuruludur. Örneğin bilişsel becerilerin temelleri, duygusal esenlik, sosyal yeterlilik ve bedensel sağlık, ilerleyen dönemlerde okulda, işyerinde ve genel olarak toplumda başarılı bir birey olarak yer alabilmek için gereken yapı taşları olarak hizmet etmektedir. Bu nedenle, yetenekli ve sağlıklı çocukların gelişimine öncülük etmenin, birey veya ailenin çok ötesinde sonuçları olmakta, sonuçlar ise toplumların refahına uzanmaktadır. Bu yorum, erken çocukluk eğitiminin, bilimsel değerlendirmelerle ortaya konulmuş uzun vadeli etkileri hakkında geniş bir anlayış sağlamaktadır. (Shonkoff & Richter, 2013, s. 24).

Erken müdahale, biyolojik ya da çevresel risk faktörleri nedeniyle dezavantajlı durumda olan küçük çocukların fiziksel, bilişsel, duygusal ve kaynak kısıtlamalarını önlemeyi ya da en aza indirmeyi amaçlamaktadır (McCain & Mustard 2002). Daha büyük çocuklar ve benzer kısıtlamalara sahip yetişkinler için müdahaleler bireye odaklanırken, küçük çocuklar için erken müdahalenin önemli bir dayanağı ailenin kilit rolüdür. Aile katılımı olmadan müdahalelerin başarıya ulaşması olası değildir (Shonkoff & Phillips, 2000). Erken müdahalede toplum desteği, aile katılımı kadar önemli bir unsurdur. Toplumun aileleri desteklemeye verdiği önem, çocuklar için planlanan uygulamaların başarısını etkilemektedir. Bu iki unsur (aile ve toplum) erken müdahalenin başarısının anahtarıdır. Aile desteği ve koordineli bir toplum katılımı olmadan gerçekleştirilen herhangi bir faaliyet, bir çocuk için belirlediği optimal gelişim hedefine ulaşamayacaktır (Blackman, 2002).

Erken çocukluk hizmetleri uygulanan yaklaşım, hedef kitle, yöntem, kaynaklar ve olanaklar gibi pek çok değişkene bağlı olarak çeşitli türlerde hayata geçirilmektedir. Ev ziyaretleri, erken çocukluk eğitimi programları, ebeveynlik programları, okula hazırlık programları, yerel programlar ve çoklu müdahaleler başlıca uygulama türlerindendir (Watson vd., 2005). Bu araştırmadaki faaliyetler de bebekler ve annelerini hedef alarak planlandığı, babaların ve

bebekle ilgilenen ailenin diğer üyelerine de yayılma etkisi olduğu için ebeveynlere hitap eden müdahale programı olarak gerçekleştirilmiştir.

Barlow ve Parsons (2004), ebeveynlik programlarını, ebeveynlerin çocuklarıyla ilişkilerini geliştirmelerine yardımcı olmayı ve davranışsal ve duygusal uyum da dahil olmak üzere bir dizi sorunu önlemeyi veya tedavi etmeyi amaçlayan kısa vadeli müdahaleler olarak tanımlamaktadır. Ebeveynler için etkili bir destek, ebeveyn-çocuk uyumunu kolaylaştırmanın yollarını gösteren müdahaleleri gerektirmektedir. Shonkoff ve Richter (2013), erken müdahalenin ve etkili uygulamaların vazgeçilmez bir unsuru olarak anne ve bebeğin stres unsurlarından arındırılmasını önermektedir. Farklı bir anlatımla, fiziksel olarak hayatta kalma ve sağlıklı bir gelişim için mümkün olan en güçlü temeli oluşturmanın en iyi yolu, hamilelik döneminden itibaren annelerin ve küçük çocukların yaşamlarındaki toksik stres kaynaklarını önlemek veya azaltmaktır. Nitekim nörobilim de gelişimsel süreçte daha erken dönemlerde sağlanan koruyucu etkilerin, en büyük olumlu etkiye sahip olduğunu, çünkü sağlıklı bir beyin mimarisinin kurulmasının erken yıllarda gerçekleştiğini öne sürmektedir (Perry, 2006). Beyin gelişiminin hassas dönemlerinde stres sistemine aşırı yüklenme meydana geldiğinde, nöral sistemlerin yapısı bozulmakta, öğrenme, davranış, fiziksel ve zihinsel sağlıkta uzun vadeli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, travma yaşayan küçük çocuklar özellikle risk altındadır çünkü hızla gelişen beyinleri savunmasız kalmaktadır. Erken müdahalenin travma gibi stres kaynaklarını önleyici, travma gerçekleşti ise iyileştirici uygulamalarına ihtiyaç duyulmaktadır (Fox & Shonkoff, 2011; Shonkoff, Slopen & Wlliams, 2021).

Geçmişten günümüze kadar yapılan pek çok çalışma erken çocukluk döneminin önemini çeşitli yönlerden ele almıştır. Dünya genelinde, erken çocukluk dönemine verilen önem, teorik bilginin uygulamaya geçirilmesini gerektirmiş ve bu doğrultuda müdahale planları geliştirilmiştir. En iyi uygulamalar sağlam bir kuramsal alt yapı ile ebeveynlerin ya da çocuklarla çalışan tüm profesyonellerin ihtiyaçlarına hitap edecek şekilde planlanmalıdır. Dünyadaki iyi uygulama örneklerinden biri olan "Minding the Baby" programı 2002 yılında Amerika Birleşik Devlerinde Yale Çocuk Eğitim Merkezi ve Yale Hemşirelik Okulu'nda akademisyenler ve klinisyenler arasındaki disiplinler arası iş birliği ile geliştirilmiş bir programdır. Temel ilkelerini bağlanma kuramı ve ekolojik yaklaşımlardan alan müdahale programı, bebek ve birincil bakıcı arasındaki ilişkinin kalitesini artırmayı, bebeğin bedensel sağlığını ve kişilerarası iletişim becerilerindeki gelişimi hedeflemektedir. Program, çeşitli kültürel ve etnik kökenlerden gelen çoğunlukla yoksulluk sınırında ve altındaki ailelere

hizmet sunmaktadır. Halk sağlığı merkezlerinde yürütülen hizmetlerde riskli gebeler bu merkezde doğum öncesi gruplar halinde takip edilmektedir. Program ev ziyaretleri gerçekleştirmektedir. Genellikle gebeliğin 28. Haftasında başlayan ev ziyaretleri doğumdan sonraki ilk yılda devam etmekte ve ikinci yılda daha az sıklıkta yapılmaktadır. Doğum öncesi ev ziyaretleri anne sağlığına, ebeveyn olmaya ve doğum planlamasına odaklanmaktadır. Burada amaç, annenin ve ailesinin psikolojik durumunun değerlendirilmesi, şiddet veya istismar riskine müdahale edilmesidir. Doğumdan sonraki ilk yılda haftada bir kere yapılan ziyaretlerde uzmanlar, annelere bebeklerinin bakımına ve gelişimine yönelik bilgilendirmeler yapmaktadır (Slade, Sadler & Mayes, 2005).

"Birth to 3 Matters" programı, 2002-2003 yıllarında İngiltere Manchester Metropolitan Üniversitesi'ndeki uzmanlar tarafından geliştirilmiştir. 0-3 yaş dönemindeki bebeklerin bağlanma ilişkilerine, sosyal, duygusal ve fiziksel gelişim ihtiyaçlarına; öğrenme mekanizmalarına ve aile dışındaki insanlarla etkileşim becerilerine odaklanmaktadır. Programın temel felsefesi, Piaget'nin bilişsel gelişim kuramı, Bandura'nın sosyal öğrenme kuramı, Bronfenbrenner'ın ekolojik sistemler kuramı ve bilgiyi işleme kuramı gibi çocukluk dönemini konu alan kuramlardan ilham almaktadır. Program, güçlü ve sağlıklı bir çocuk, yetkin bir öğrenci ve yetenekli bir iletişimci olmak üzere dört ana konuya odaklanmaktadır. Programın dikkat çekici özelliği, oldukça sistemli bir eğitim materyaline sahip olmasıdır. Program ekibi, hedef kitleye hitap etmek için programın dört bileşenini içeren planlı materyalleri kullanmaktadır. Temalar göre belirlenmiş farklı renk gruplarındaki kartlar, modül başlıkları, alt başlıklar, gelişim bilgileri, gelişim aşamaları, kitaplar, kaynaklar, tavsiye edilmeyen ve önerilen eylemleri içermektedir (Abbott & Langston, 2005).

"Triple P" erken müdahale alanında uzun süredir uygulanan ve güncellemesi de yapılan bir ebeveynlik programıdır. Bu program kapsamlı, sistemli bir şekilde uygulanan modeller geliştirmiş olup kanıt temelli ve deneysel uygulamalarla gerçekleştirilen bir müdahale anlayışını benimsemiştir. Triple P programı, artan güçlük seviyesinde, beş düzeyde müdahale sağlayan çok seviyeli bir aile müdahalesi sistemidir. Bunlar arasında bakım danışmanlığı, davranışsal sorunu olan risk altındaki çocuklar için daha yoğun bir eğitim ve aile müdahale programı da yer almaktadır (Sanders, Markie, Dadds & Tuner 2003). Triple P programı, Arapça konuşan ebeveynler, koruyucu ebeveynler, Çinli ebeveynler, çocuklarını istismar etme riski altındaki ebeveynler ve özel gereksinimi olan bir çocuğa sahip aileler gibi farklı kültür ve özelliklere sahip birçok aileye uygulanmıştır.

"Zero To Thrive" programı 2020 yılında, Michigan Üniversitesi, erken çocukluk eğitimi profesörleri tarafından geliştirilen bir ebeveynlik programıdır. Program, hamilelikten erken çocukluk dönemine kadar olan dönemin (0-6 yaş), eşitsizliğin, travmanın ve zorlukların etkilerini azaltmak ve ruh sağlığını geliştirmek için özellikle hassas bir dönem olduğu fikri üzerine inşa edilmiştir. Bağlanmayı temel alarak anne-bebek, baba-bebek etkileşimini, ebeveynlik becerilerini geliştirmeyi, grup eğitimlerini kullanarak sosyal desteği artırmayı hedefleyen bir programdır. "Güçlü Kökler" modülü ile anneyi güçlendirme, baba ile işbirliği yapma şeklinde ayrılan alt modüller, 10 haftalık, 13 seanslık teori odaklı bir uygulama planı içermektedir. Ebeveynlerin duygusal sağlığını, çocuk sağlığını ve refahını artıran becerilerin gelişimini destekleyen bir yaklaşım benimsenmiştir. Program aynı zamanda öğretmenler için mesleki gelişim eğitimi sunmaktadır. Öğretmen-çocuk ve öğretmen-ebeveyn ilişkisini desteklemek için tasarlanmış içeriklere sahiptir (Miller vd., 2022).

Erken müdahale alanında incelenen iyi uygulama örneklerinin ortak noktası, sağlam bir kuramsal alt yapıyı benimsemiş olmaları, kuramların öğretilerini uygulamalı ve kanıta dayalı bir şekilde hayata geçirmiş olmalarıdır. Bu aşamada, erken yıllarda gelişimin nasıl bir seyir izlediği, gelişimi etkileyen koruyucu ve risk faktörlerinin, kalıtsal ve çevresel etmenlerin neler olduğu sorularına ışık tutan kuramları ele almak faydalı olacaktır.

Erken Müdahale Sürecine Temel Oluşturan Kuramlar

Kuramlar, olayların, durumların gerçekleşme şekillerini açıklama amacına hizmet eden fikirlerin ve ilkelerin ifadesidir. Hitap edilen kitle hakkında bilgi sağlayan kuramlar, genel bir anlatımla bu kitleye ulaşmanın yollarını formüle etmektedir. Kuramlar ve uygulamalar birbirine bağlıdır ve bütünsellik açısından bağlı olmalıdır (Bredekamp, 2015, s. 128). Bebeklerin ve çocukların nasıl büyüdüğünü; sosyal, duygusal, fiziksel ve bilişsel gelişimin nasıl gerçekleştiğini açıklayan pek çok kuram mevcuttur. Çocuklara profesyonel desteğin nasıl sunulacağı konusunda kuramların rehberliğinden yararlanmak, etkili uygulamaların anahtarı niteliğindedir. Çocukların yaş özelliklerine göre yeteneklerini açıklayan kuramlar, çocukluk çalışanlarına değerlendirme yapma, eğitimsel uygulamalar hakkında karar alma imkanı sunmaktadır (Morrison, 2021, s. 140). Erken müdahale söz konusu olduğunda çocuğun gelişimini çok boyutlu olarak ele alan bağlanma ve öz belirleme kuramları, çocuğun katılım hakkı, nörodizisel yaklaşım ve yerde oyun zamanı yaklaşımı ön plana çıkmaktadır. Bu araştırmaya rehber olma, eğitim programına temel oluşturma, bebekler ve anneleriyle

gerçekleştirilen uygulamalara yönelik karar alma süreçleri açısından kuramların açıklamalarına yer verilmiştir.

Bağlanma Kuramı

Bağlanma kuramı, bebekler ve birincil bakıcıları arasındaki ilişkilerin daha sonraki ilişkiler için temel oluşturduğunu ve bakım verenlerle kurulan güvenli bağların yaşamın ilerleyen yıllarında sağlıklı ilişkiler kurulabilmesi için önem taşıdığını ortaya koymaktadır (Ainsworth vd., 1978; Bowlby, 1969; Bretherton, 1992). Kuram, bebek sinyallerine karşı anne duyarlığı kavramını ve bağlanma modellerinin (güvenli, güvensiz kaçınan, güvensiz kararsız, güvensiz düzensiz) bebek gelişimindeki rolünü formüle etmiştir. Yakınlık kurma, bağlanmanın ilk aşamasıdır (Bretherton, 1992). Bağlanma kişisi (genellikle annedir) yanıt verici olduğunda bebeğin gelişimi için gerekli olan keşif sistemi desteklenmekte, bebek çevresini keşfe başlamaktadır. Bu keşif sırasında giderek bağımsızlaşan bebeğin özellikle stresle baş etmede kullandığı düzenleme stratejilerinin gelişimi, model aldığı bağlanma kişisinin yönlendirmeleriyle doğrudan ilişkilidir. Örneğin; güvensiz bağlanan bir yetişkinin kontrolcü ebeveyn tutumunu benimsemesi, bebeğin düzenleme stratejilerini kullanmasını sekteye uğratarak stresle başa çıkmada zorluk yaşamasına sebep olabilmektedir (Sümer, Oruçlular & Çapar, 2015). Anne-bebek ilişkisi söz konusu olduğunda bağlanma, üzerinde durulması gereken temel konuların başında gelmektedir.

John Bowlby, annenin, bebeğin isteklerine karşı duyarlılık düzeyini ve ilişkinin kalitesini, bağlanmanın gücü açısından değerli bulmaktadır (Bowlby, 1979). Bağlanma, bebeğin şu sorularına yanıt aradığı bir sistem olarak sembolize edilmektedir; "Annem yakınımda mı, ulaşılabilir mi, dikkati bana yönelik mi?" Bu soruların yanıtının "evet" olması bebeğe, sevilip değer verildiği, güvende hissedebileceği algısıyla her şeyin yolunda gittiğini düşündürmektedir. Annenin, bebeğin ihtiyaçlarına zamanında yanıt vermesi, onu sakinleştirip destek sağlayarak duyarlılık göstermesi, Bowlby'nin "güvenli sığınak" olarak tanımladığı etkileşimin bakım veren tarafına karşılık gelmektedir. Ancak sorularının yanıtı "hayır" olan bebek ise davranışlarında farklı seçeneklere yönelmek durumunda kalmakta, keşif sistemi ile bağlanma uyumu bozulmaktadır. Anne ilgisini yeterli bulmayarak ayrılma kaygısını hissetmeye başlayan bebek, çevresini keşfetmek yerine ilgisini anneye yoğunlaştırmaktadır. Kaygının artmasıyla ağlama ve anneye abartılı bir şekilde yakın olma isteği görülmektedir (Sümer vd., 2016, s. 15).

Mary Ainsworth bebeklerle anneleri arasındaki bağlanma farklılıklarını bazı yöntemlerle ölçmek istemiş ve ev ortamındaki anne-bebek ilişkisini gözlemlemiştir. Ainsworth vd.'nin (1978) bebeklerin bağlanma stillerini açıklamak için kullandıkları yabancı ortam deneyi, yetişkin bir yabancının bulunduğu ortamda, önceden belirlenmiş bir dizi tanışma, ayrılma ve yeniden bir araya gelme eylemleri sırasındaki bebek tepkilerini içermektedir. Gözlemler sırasında anne ve bebeği bir oyun odasındadır. Bebek oyun oynarken anne dışarı çıkmakta ve yabancı bir yetişkin odaya girmektedir. Annenin odadan ayrılması çoğu bebekte ağlama tepkisi oluşturmakta ancak bunun üzerine yeniden odaya gelmesi sırasındaki bebek tepkileri dört farklı bağlanma stilini tanımlamaktadır. Güvenli, güvensiz/kaçınan, güvensiz/kararsız ve güvensiz/düzensiz olmak üzere sınıflandırılan bağlanma stillerinin en sağlıklısı olan güvenli bağlanmada, yabancı bir ortamda, annesi yanında huzurlu bir şekilde oynayan bebek, annesi odadan ayrıldığında ağlamakta ancak yeniden odaya geldiğinde onu keyifle karşılamaktadır. Güvensiz/kaçınan bağlanma stilinde annesi odadan ayrılan bebek ağlayabilmekte ya da ağlamamakta ancak annesi odaya geldiğinde ondan uzaklaşıp görmezden gelebilmektedir. Güvensiz/kararsız bağlanma stilinde annesinin odadan ayrılmasına şiddetli huzursuzluk tepkisi gösteren bebek, annesi odaya geldiğinde kolaylıkla sakinleşmemektedir. Bir yandan umutsuzca annesine sarılma, diğer yandan öfkeli bir şekilde onu reddetme tepkileri gösterebilmektedir. Güvensiz/düzensiz bağlanma stili ise genellikle erken dönemlerden itibaren kötü muameleye, ihmal ve istismar gibi olumsuz deneyimlere maruz kalmış bebeklerde görülmektedir. Bu bebeklerde annelerine karşı meydan okuma ve çelişkili davranışlar sergileme durumu söz konusu olmaktadır (Ainsworth, 1989). Yabancı ortam deneyinin kültüre duyarlı olmadığını, bebek tepkilerinin her kültürde aynı şekilde formülize edilmemesi gerektiğini savunan çalışmalar da mevcuttur (Harkness, 2015; Spies & Duschinsky, 2021).

Araştırmalara göre bebeklerin bağlanma stilleri, yetişkinlik yaşamlarıyla tutarlılık göstermektedir ancak değişime açıktır (Fraley, 2003; Pinquart vd. 2013). Örneğin, dezavantajlı koşullarda büyüyen bebekler, güvenli bağlanmanın elementlerini içeren bir yaklaşıma sahip bakım veren ya da öğretmenle etkileşim kurduklarında, bağlar güçlenebilmektedir (Waters & Cummings, 2000). Benzer şekilde ebeveynlerine bağlanmayı desteklemek amacıyla uygulanan müdahalelerin, bebeklerde güvenli bağlanmayı artırdığı, bilişsel gelişim ölçeklerinden alınan puanları yükselttiği belirlenmiştir (Gribble, 2007; Lyons-Ruth, Connell, Grunebaum & Botein, 1990). Wendland-Corro, Piccinini ve Millar (1999) çalışmalarında annelerin bebeklerine karşı duyarlı tepkilerini artırıcı bir müdahale

programı uygulamıştır. İlk kez bebek sahibi olan 36 anne ve bebekleri çalışmaya dahil edilmiştir. Doğumdan iki-üç gün sonra 17 anne-bebek çiftinden oluşan eğitim grubuna anne-bebek etkileşimini güçlendirmek için tasarlanmış bağlanma temelli bir müdahale programı, 19 anne-bebek çiftinden oluşan kontrol grubuna ise temel bakım becerilerini vurgulayan bir müdahale programı uygulanmıştır. Eğitim grubundaki uygulamalar, annelere yenidoğan bebekleriyle etkileşimi teşvik etme ve sevgi içerikli davranışların önemini açıklayan videoların gösterimi şeklinde gerçekleşmiştir. Ayrıca bebeklerin erken dönemdeki algısal gelişimleri, tepkileri, bakım verenlerle olan iletişimi ve kucaklanma ihtiyaçları gibi bilgiler de verilmiştir. Her video gösterimi sonrasında araştırmacı, anne ile bu bilgiler hakkında konuşarak kendi bebeğini gözlemlemesini ve bebeğinden beklentilerini ifade etmesini istemiştir. Kontrol grubundaki uygulamalar ise bebeğin sağlık durumuyla ilgili farkındalık, küçük problemlerin çözülmesi, daha büyük problemlerde tıbbi destek alınması, beslenme sırasında hijyen, bebeğin bezinin değiştirilmesi, ağız ve cilt bakımı konularındaki videonun annelere izletilmesi, video sonunda bunlar hakkında konuşulması şeklinde ilerlemiştir. Uygulamalardan bir ay sonra araştırmacılar anne-bebek çiftlerini ev ortamında serbest oyun ve banyo sırasında gözlemlemiştir. Eğitim grubuna uygulanan program sonucu anne ve bebekleri arasındaki etkileşim, kontrol grubuna göre daha fazla olmuştur. Bebeklerin ağlaması ya da rahatsızlık sinyalleri kontrol grubunda daha çok görülmüştür. Çalışma sonucunda, video ile aktarılan bağlanma temelli bir müdahalenin bile annelerin bebeklerine karşı duyarlı tepkilerini artırdığı ifade edilmiştir. Ayrıca, annelerin sosyal destek almalarının bebeklerin bakımı ve etkileşim konularında yardımcı bir etki sağladığı belirtilmiştir.

Öz Belirleme Kuramı

Yaşamın ilk yıllarından yetişkinlik dönemine kadar olan süreçte özellikle bireyin içinde yaşadığı en yakın çevre olan aile, psikolojik ihtiyaçlar konusunda kılavuz niteliği taşımaktadır. Kuramın öncülerinden Deci ve Ryan'a (2000) göre ebeveynler, kendi isteklerini, davranış kalıplarını ve planları arasında olan herhangi bir gündemi doğrudan çocuklarının hayatına taşımak yerine çocuklarının içsel gelişim süreciyle işbirliği yapmalı ve özerkliği desteklemelidir. Bu desteğin nasıl sağlanacağını ve öz belirlemenin bireylerdeki gelişimini açıklayan 6 alt kuram bulunmaktadır. Bunlar; temel ihtiyaçlar kuramı, bilişsel değerlendirme kuramı, organizmik bütünleşme kuramı, nedensellik yönelimleri kuramı, hedef içerikleri kuramı ve ilişkisel motivasyon kuramıdır.

Temel İhtiyaçlar Kuramı

Kuram, bireyin evrensel ve psikolojik ihtiyaçlarla birlikte gelişmek için doğuştan gelen bir eğilimi olduğu ve bu eğilimin sosyal çevrenin desteğiyle ortaya çıktığını açıklamaktadır. Bireyin psikolojik ihtiyaçlarını özerklik, yetkinlik ve ilişkisellik olarak ifade etmektedir. Özerklik kişinin bireysel kararlar alabilmesine, yetkinlik çevresiyle başa çıkabilme konusunda kendine olan inancına, ilişkisellik ise doyum veren sosyal etkileşimine karşılık gelmektedir. Özerk olmak ya da özerklik ihtiyacı kuramın özellikle vurguladığı bir gereksinimdir (Deci & Ryan, 2000).

Ryan ve Deci'ye (2007) göre temel ihtiyaçlar özerklik, yetkinlik ve ilişkisellik ihtiyacıdır ve bu ihtiyaçların tatmin edilmesi, bireylerin kurdukları ilişkilerin desteklenmesini sağlayan merkezi bir mekanizma görevi görmektedir. İhtiyaç tatmini, psikolojik gelişim ve iyilik hali için evrensel bir besin olarak nitelenmektedir. Bireyler çeşitli yaşam olayları sırasında kendi benliklerini ortaya koyabilmelerini, öz-düzenlemeyi ve kendilerini gerçekleştirmeyi destekleyen sosyal ortamlar aramaktadır. Bu tür temel ihtiyaçların karşılanmasıyla yaşam doyumunun ve benlik saygısının olumlu yönde etkilendiğini ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır (Adie, Duda & Ntoumanis, 2008; Balaguer, Castillo & Duda, 2008).

Bilişsel Değerlendirme Kuramı

Bu alt kuram, bireylerin içsel motivasyon seviyesini açıklamaya ve artırmaya yönelik 4 önermeyi temel almaktadır. İlk önerme, içsel motivasyonu teşvik edecek faaliyetlerin özerk olması, dışsal kontrolden bağımsız olması gerektiğini belirtmektedir. Bireyler, kendilerinin kontrol sahibi olduklarını hissettikleri bir etkinliğe katıldığında, içsel motivasyonları artmaktadır. İkinci önermeye göre bir etkinliğin zorluk derecesi, bireylerin yetenek seviyelerine uygun olduğunda, hatta bir miktar daha zorlayıcı olduğunda içsel motivasyon artmaktadır. Örneğin çocuklar, bir etkinlikte zorlandıklarında daha çok zevk almakta, o etkinlik için daha uzun zaman harcamakta ve daha yetkin hissetmektedir (Danner & Lonky, 1981; Mandigo & Holt, 2000).

Üçüncü önerme, geri bildirimin niteliğini özetlemektedir. Bireylerin yeterlilik algılarına ilişkin olumlu ve yapıcı geri bildirim sağlayan dışsal faktörler, içsel motivasyonu teşvik etmektedir. Diğer yandan, kontrol edici olan veya motive edici olmayan (yetersizlik ve çaresizlik duygusu ileten) dışsal faktörler ise içsel motivasyonu zayıflatmaktadır. Orlick ve Mosher (1978) çalışmalarında, etkinlik sırasında bir grup çocuğun davranışlarını kontrol

etmek için ödüller kullanmıştır. Etkinliği ödülsüz yapan çocuklar, ödül alan çocuklardan daha uzun süre etkinliğe devam etmiştir. Bununla birlikte başka bir çalışma, her ödülün içsel motivasyonu zayıflatmadığını, ödülün niteliğinin bu durumu etkilediğini, tam da üçüncü önermenin savıyla incelemiştir. Ryan, Mims ve Koestner (1983) katılımcıları yetenekleri hakkında bilgilendiren ödüller kullandıklarında, katılımcıların kontrol (para) ödülü alan bir gruba göre içsel olarak daha çok motive olduklarını belirtmiştir.

Dördüncü ve son önerme, bireylerin belirli bir etkinliğe ilişkin zihinsel yönelimlerinin içsel motivasyonlarını etkilediğini öne sürmektedir. Bireyler, zevk almak için bir etkinliğe katıldıklarında içsel olarak daha çok motive olmaktadır. Ancak rekabetçi bir performans sergilemeyi gerektirecek herhangi bir etkinlikte, kendi değerlerini başkalarına kanıtlamak durumunda oldukları için bir baskı hissetmekte ve daha az içsel motivasyon sergilemektedirler (Mandigo & Holt, 2000). Bilişsel değerlendirme kuramı, çocukların motivasyon kaynaklarının deneyimlerden etkilendiğini ortaya koyan bir alt kuramdır ve çocuklarda içsel motivasyonun nasıl destekleneceği konusunda yol göstericidir.

Organizmik Bütünleşme Kuramı

Organizmik bütünleşme kuramı, dışsal motivasyonla ilgilenmekte ve dışsal süreçlerin hangi bağlamlarda gerçekleştiğini açıklamaktadır. Kurama göre, ödüller elde etmek, cezadan kaçınmak veya sosyal baskılar nedeniyle bir eylemde bulunmak, bireyleri belirli bir davranışa yönlendiren sebepler arasındadır (Deci & Ryan, 2000). Bireyler ancak, bir davranışın kendileri için önemli olduğunu kabul edip bu önemi, yaşamlarındaki değerler ve kimlikleriyle bütünleştirdiğinde, dışsal olarak motive edilme durumunu düzenlemiş olmaktadır. Bu noktada dışsal motivasyon, içsel motivasyonla benzerlik gösterir hale gelmektedir. Bireyler her koşulda içsel motivasyonla hareket edememekte, dışsal uyaranlara maruz kalabilmektedir. Kuram, bu sürecin bireylerde nasıl düzenleneceği ve benlikle bütünleştirileceği konusunda yol göstermektedir (Wasserkampf & Kleinert, 2016).

Nedensellik Yönelimi Kuramı

Bu alt kuram, bireylerin özerk davranış tercihlerinin bir durumdan diğerine ya da sonuca göre farklılık gösterip göstermediğiyle ilgilenmektedir. Bu noktada davranışa özerk, kontrollü ve kişisel olmayan yönelim şeklinde 3 çeşit yönelim olmaktadır. Bir davranışa özerk olarak yönelim psikolojik sağlıkla, kontrollü yönelim refahın azaldığı, katı bir işleyişin

hakim olduğu ortamlarla, kişisel olmayan yönelim ise kişinin kendisini küçümsemesi ve özgüven eksikliğiyle ilişkilendirilmektedir (Deci & Ryan, 2008; Mledanovic, 2010).

Hedef İçerikleri Kuramı

Hedef içerikleri kuramı, öz belirleme kuramının temel kavramları olan içsel ve dışsal motivasyonlardan farklı olarak, içsel ve dışsal hedefleri ele almaktadır. Bireylerin hedefleri doğrultusunda sergiledikleri davranışların içeriklerini konu alan bu alt kuram, davranışların iyi oluş halini nasıl etkilediğini açıklamaktadır. Bireylerin içsel hedefleri, özerklikten kaynaklanmakta, dışsal hedefleri ise kendileri dışındaki faktörlerden ileri gelmektedir. Örneğin; kişisel gelişim, duygusal yakınlık ve toplumsal kabul, içsel hedeflerdir. Finansal başarı, imaj, şöhret ise dışsal hedeflerdir. İçsel hedeflerin gerçekleştirilmesi, psikolojik sağlığı, iyi oluş halini artırmakta iken dışsal hedeflerin doğrudan böyle bir etkisi olmamakta ya da etki var ise bu, daha kısa süreli veya yüzeysel olmaktadır (Sheldon, Ryan, Deci & Kasser, 2004; Wang, Hu & Guo, 2013).

İlişkisel Motivasyon Kuramı

Kuramın temel önermesi, ilişkisellik ihtiyacının tatmin edilmesinin tek başına, bireylerin yüksek kaliteli ilişkiler yaşaması için yeterli olmadığıdır. Bireyler sosyal ya da ikili ilişkilerinde, aynı zamanda özerklik, yetkinlik gibi ihtiyaçlarının da tatmin edilmesiyle motive olmaktadır. Bireyin, kaliteli ve doyum veren ilişkiler yaşaması, partnerinin ona keşif ve gelişim açısından verdiği destekle mümkün olabilmektedir. Bu destek ise güven temelinde olmalı ve öz belirleme kuramının temel kavramlarından psikolojik destek ihtiyacına hitap etmelidir. Özellikle bebeklik döneminde güven temelindeki ilişkilerin keşif için çıkış noktası olduğu, bağlanma kuramında da vurgulanmaktadır (Deci & Ryan, 2014; Feeney & Thrush, 2010; Hadden, Rodriguez, Knee & Porter, 2015).

Özetlemek gerekirse, öz belirleme kuramı ve alt kuramlar, bireylerin özerk olarak kararlar alabilmesi, yetkin hissetmesi için ne tür desteğin sağlanacağı ve sosyal ilişkilerinin neden önemli olduğu konusunda kılavuz niteliğindedir. Çocukluk ve bebeklik dönemlerinde bu üç ihtiyacın desteklenmesi için ebeveynlerin rehberliği gereklidir. Anneler ve bebekleriyle yapılan araştırmalar, ebeveynlerin rehberliğine ışık tutmaktadır. Buna örnek olarak Grolnick, Frodi ve Bridges (1984) çalışmalarında annelerin kontrol edicilik, özerklik ve destekleyicilik gibi davranış stillerinin bir yaşındaki bebeklerinin yetkinlik davranışlarına

etkisini incelemiştir. Çalışmada yetkinlik davranışları, bebeğin kendi başına yapabildiği, uzmanlaşmaya doğru giden becerileri olarak ele alınmıştır. 12 aylık 41 anne-bebek çifti ile bir klinikte çalışılmıştır. Tek taraflı gözlem aynasının bulunduğu bir oyun odasında anne ile bebek arasındaki iletişim gözlemlenerek, annenin kontrol davranışları ve duyarlılığını ortaya çıkarabilecek bir etkileşim ortamı oluşturulmuştur. Bebeğin çeşitli oyuncaklarla oyun oynaması sağlanmış, bazı oyuncaklara ulaşmasına engel olacak bir düzenek kurulmuştur. Gözlemler video ve ses kaydına alınmıştır. Ardından bebeğin davranışları gözlemlenmiş ve annelere özerklik konusunda duyarlılıklarını ortaya koyacak anketler verilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre daha duyarlı bir şekilde bakım veren ve çocuk yetiştirme konusunda daha fazla bilgiye sahip olan annelerin bebekleri, kendilerine sunulan zorlu görevler üzerinde daha fazla odaklanabilmişlerdir. Annelerin, bebeklerinin herhangi bir uğraşı sırasında ellerine müdahale etme gibi kontrol edici davranışları, bebeğin kendi bağımsızlık algısı üzerinde olumsuz yönde bir etki bırakmıştır. Yalnızca onaylama ya da sözel yönergeler içeren müdahalenin, bağımsızlık algısını fiziksel müdahale kadar etkilemediği görülmüştür. Sonuç olarak ebeveynlik stilleriyle duyarlı ve özerkliği destekleyici davranışların da bebeklerin yetkinlik davranışlarını olumlu yönde etkilediği ifade edilmiştir.

Grolnick vd. (1998) 12, 18, 24 ve 36 aylık bebekler ve annelerini değerlendirdikleri çalışmalarında 140 anne-bebek çifti için bir senaryo kurgulamıştır. Öz belirleme kuramı çerçevesinde, kurgulanan problem durumlarında bebeklerin düzenleyici davranış becerileri ve anne stratejileri arasındaki ilişkiye odaklanılmıştır. Bebekler ve anneleri araştırmacıların düzenledikleri bir odada öncelikle 10 dakikalık serbest oyun sırasında gözlemlenmiştir. Ardından, kurgulanan iki farklı duruma dahil edilmiş, bu iki durum arasında da 10 dakikalık serbest oyun molası verilmiştir. İlk durumda bebekler bir hediyeyi açmadan önce, ikinci durumda ise atıştırmalıkları yemeden önce beklemelidir. Bebeklerin anneleri ise ilk durumda istediğini yapabilmesi yönünde serbest bırakılır, ikinci durumda ise daha pasif olmalıdır. Araştırmacı hediye kurgusunda, bebeğin dikkatini çekecek bir paketi odaya bırakır, hemen döneceğini, döndüğünde hediyeyi bebeğe vereceğini söyleyerek odadan çıkar ve altı dakika sonra döner. Atıştırmalık kurgusunda ise içinde kraker ve şekerlemelerin olduğu bir tabağı odaya bırakır, hemen döneceğini söyleyip üç dakikalığına odadan çıkar, döndüğünde tabaktan bir tane kraker alıp bebeğe verir. Ardından tekrar döneceğini söyleyip üç dakikalığına çıkar ve geldiğinde tabağı bebeğe verir. Bu süreçler boyunca anneye pasif olması gerektiği durumda bebekle hiç etkileşime girmemesi gerektiği ancak çok gerekli

durumlarda bebeğe cevap verebileceği söylenir. Annenin aktif olması gerektiği durumda ise hediyeyi ya da tabağı bebeğe vermediği sürece bebekle istediği şekilde iletişime geçebileceği söylenir. Kurgu durumları sonunda annelerin, bebekleriyle oyun oynama, bebek talep etmeden kucağa alma, dikkatini başka bir şeye yönlendirme, araştırmacının döneceğini söyleme; bebeğin kucaklanma isteği gibi davranışları değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre bebeklerin düzenleyici becerileri geliştirmeleri için, ebeveynlerinin düzenleyici stratejilerini bebeklerinin gelişim seviyelerine uyarlamaları ve duygularını özerk bir şekilde düzenlemelerine fırsat vermeleri gerekmektedir. Nitekim araştırmada kurgu durumlarında bebeklerinin stresinin arttığını gören anneler, daha aktif bir rol üstlenmişlerdir. Ay olarak küçük bebekleri olan anneler, daha büyük bebekli annelere göre kurgulanan durumlarda daha aktif rol almışlar, bebeklerine daha çok müdahale etmişler ve daha az sözel yönlendirmede bulunmuşlardır. Daha çok müdahale ile karşılaşan bebeklerin ise problem durumlarında daha stresli oldukları tespit edilmiştir.

Yapılan araştırmalarda ve öz belirleme kuramında da belirtildiği gibi çocuklar kendi gelişimlerinde aktif rol oynamaktadır ve bağımsız bir şekilde hareket etme eğilimleri vardır. Bu doğrultuda ebeveynlerin çocuklarını kontrol etme davranışlarının altında yatan faktörlerden birisi, çocuğun bağımsız bir şekilde gelişme yeteneğine güvenip güvenmemesidir. Gelişime güven, bilişsel ve duyuşsal bileşenlere sahiptir. Bunlar, çocuk gelişiminin tipik olarak nasıl gerçekleştiğinin bilgisi (bilişsel) ve çocuğun bunu kendi başına da yapabildiğine olan inanç ve duygulardır (duyuşsal). Bu bileşenleri doğru kullanan ebeveynler çocuğun gelişimi için katı beklentiler ve hedefler yerine daha rahat ve yol gösterici olmayı seçebilmekte, çocuk katılımını önemsemektedir (Landry vd., 2008).

Çocuğun Katılım Hakkı

Birleşmiş Milletler tarafından 1989 yılında, çocukların insan ve çocuk olmaktan kaynaklanan temel hak ve ihtiyaçlarını tanımlayan "Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (BMÇHS)" kabul edilmiştir. Belgeye göre, "18 yaşın altındaki her insan" çocuktur ve gözetilmesi gereken birtakım haklara sahiptir. Yetişkinlerin politika geliştirenlerin, toplumun ve ailenin ise bu hakları gözeterek sözleşmede yer alan fikirleri uygulamaları gereklidir. Sözleşme çocuk katılımına ilişkin önemli maddeler içermektedir ve temel felsefesi çocukları korunması gerekenler olarak görmek yerine kendi haklarının koruyucusu olarak görmektir (Hart, 2016). Sözleşmenin 12. Maddesinde çocuk katılımı;

"çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etmesi ve bu görüşlerinin özenle tanınması" olarak ifade edilmiştir.

Çocukların bulunduğu her türlü ortam, kendilerini özgürce ifade edebilmeleri, karar mekanizmalarına katılabilmeleri için gerekli olanakları içermelidir. BM Çocuk Hakları Komitesi, Genel Yorum 12'de çocuğun sahip olduğu hakları nasıl hayata geçirebileceğini, bu konuda yetişkinlerin neler yapabileceğini açıkça belirtmektedir. Ancak özetlenecek olursa; çocuk katılımını hayata geçirebilmek için üç temel stratejiden söz edilebilir. Bunlar; danışma katılımı, işbirliğine dayalı katılım ve çocuğun liderliğini içeren katılımdır. Çocuğun bir araştırma sırasındaki planlama süreçlerinde, aile içinde alınan kararlarda, sağlık veya eğitim gibi çocukları doğrudan etkileyen kararlarda görüşüne danışılması, danışma katılımını ifade etmektedir. Çocukların, karar alma süreçlerinde yetişkinlerle daha fazla ortaklığını içeren bu sayede onlara hem süreci hem de sonucu etkileme fırsatı sunan katılım türü, işbirliğine dayalı katılımdır. Çocuğun liderliğini içeren katılım ise çocuğun kendini ilgilendiren bir faaliyeti doğrudan başlatan konumda yer alması, yetişkinlerin de bilgi, tavsiye ve destek sağlayarak kolaylaştırıcı bir şekilde rehberlik etmesidir (Lansdown, 2009, s. 20).

BM Çocuk Hakları Komitesi, çocuğun katılım hakkının uygulanması için bazı temel şartları vurgulamıştır. Taraf devletlerin, çocukların kendilerini ifade etmelerini sınırlayan ve görüşlerine gerekli değeri vermeyen yaklaşımlardan kaçınılması gerektiğini tavsiye etmiştir. Katılımın anlamlı olması ve etkin bir şekilde hayata geçirilmesi, tek seferlik etkinliklerle mümkün olmamakta, çocuklarla ilgili tüm süreçlere yayıldığında anlam kazanmaktadır. Bu doğrultuda, çocukların katıldığı ve dinlenildiği tüm süreçlerin şu nitelikleri taşıması gerektiği belirtilmiştir (BMÇHK, Genel Yorum no:12, 2009):

Şeffaf ve Bilgilendirici, çocuklara fikirlerini bağımsız bir şekilde ifade etme hakları olduğu, katılımın kapsamı, nasıl gerçekleşeceği, amacı ve olası etkileri konusunda yaş ve gelişimlerine uygun yöntemlerle, eksiksiz, erişilebilir ve çeşitliliğe duyarlı bir şekilde bilgi sunulmalıdır.

Gönüllü, çocuklar hiçbir koşulda görüşlerini ifade etme konusunda zorlanmamalı, istedikleri anda katılımlarını durdurabilecekleri konusunda bilgilendirilmelidir.

Saygılı, çocukların görüşlerine saygı duyulmalı ve görüş bildirmeleri için onlara fırsatlar sağlanmalıdır. Çocukların herhangi bir konuda katkı sunması halinde yetişkinler, bu katılımın iyi örneklerini saygıyla kabul edip, bunlardan yararlanmalıdır. Çocukluk

çalışanları ve ilgili kuruluşlar, çocukların kamusal etkinliklere katılımına saygı göstermeli, onların çevresel, sosyo-ekonomik ve kültürel koşullarını anlamak için çabalamalıdır.

İlgili, çocukların fikirlerini ifade ettiği konular, kendi yaşamlarıyla ilgili olmalı; bilgi, beceri ve yeteneklerini kullanabilecekleri nitelikte olmalıdır. Ayrıca, çocukların kendilerinin ilgili ve önemli buldukları konuları ifade edebilmeleri için alan oluşturulmalıdır.

Çocuk Dostu, çocukların çalışma yöntemleri ve bulundukları ortamlar, onların potansiyellerine uygun olmalı, kendilerini ifade edebilmelerine fırsat veren, güven verici nitelikte olmalı ve bunlar için yeterli kaynak ve zaman sağlanmalıdır. Ayrıca yaşlarına ve gelişen yeteneklerine uygun şekilde desteğe ihtiyaç duyabilecekleri unutulmamalıdır.

Kapsayıcı, katılım, herhangi bir ayrımcı kalıptan arınmış olarak kapsayıcı olmalıdır. Herhangi bir gerekçeyle ayrım yapılmadan fırsat eşitliği sağlanmalıdır. Tüm toplulukların, kültürel anlamda çocuklara duyarlı olması sağlanmalıdır.

Eğitim ile Desteklenmiş, yetişkinler, çocuklarla çalışmak, onların etkin katılımını kolaylaştırmak için birtakım beceri, hazırlık ve desteğe ihtiyaç duymaktadır. Çocuklar, etkin bir katılımın nasıl sağlanacağı konusunda kolaylaştırıcı olarak sürece dahil olabilirler. Örneğin, haklarıyla ilgili toplantılar planlamak, savunuculuk ve topluluk önünde konuşma yapmak için becerilerini güçlendirmeye ihtiyaç duyabilirler.

Güvenli ve Riske Karşı Duyarlı, görüşlerin ifade edilmesi, bazı durumlarda riskler taşıyabilmektedir. Çocuklarla çalışan yetişkinlere bu noktada sorumluluklar düşmektedir. Çocukların katılımlarının sonucu olarak oluşabilecek, sömürü, şiddet gibi olumsuzlukların ve risklerin en aza indirilmesi için tedbirler alınmalıdır. Bu tedbirler, çocukların karşılaşabileceği belirli riskleri ve ekstra engelleri kabul eden bir çocuk koruma stratejisi geliştirmeyi içermelidir. Çocuklara, zarardan korunma hakları olduğu bilgisi verilmeli, ihtiyaç halinde nereye başvuracakları bildirilmelidir. Risklerin en aza indirilmesi için ilgili topluluklar ve ailelerle iş birliği yapılmalıdır.

Hesap Verebilir, çocuklar, araştırma süreçlerinde görüşlerinin nasıl kullanıldığı ve yorumlandığı konusunda bilgilendirilmeli, gerekli hallerde itiraz etmelerine ve sonuçları etkilemelerine fırsat verilmelidir. Katılımın izlenmesi ve değerlendirilmesi süreci, mümkün olduğunca çocuklarla birlikte yürütülmelidir.

Nörodizisel Yaklaşım

Bruce Perry'nin nörodizisel modeli; ebeveyn ve çocuk ilişkilerinde ortak ihtiyaçları temele alarak masaj, dans, şarkı söyleme, spor gibi hem duyusal hem de ilişkisel bir dizi aktivite önerisi sunan bir yaklaşımdır. Perry (2000), bu modelde, beyin faaliyetlerinin deneyimlerin bir yansıması olduğunu, çocukların nasıl öğrendiğini, geliştiğini anlamak için beynin nasıl değiştiğini anlamak gerektiğini açıklamaktadır. Beyni değiştiren ise zaman ve deneyimdir. Zaman, yaşam süresince insanları bir gelişim evresinden diğerine doğru aktarmaktadır. Beyin gelişip organizasyonunu değiştirmekte, bebeklikten erken çocukluğa, ergenliğe ve yetişkinliğe kadar işlevini sürdürmektedir. Görme, işitme, dokunma, tat ve koku alma gibi duyusal deneyimler ise beyin aktivitesine dönüşmektedir. Doğru deneyimler, doğru miktar ve zamanlama ile beynin potansiyelini ortaya çıkarmakta, gelişim için bir dizi işlem gerekmektedir. Bu ilke ise yaklaşıma ismini vermektedir.

Nörodizisel yaklaşıma göre, beyin gelişiminin bazı temel prensipleri vardır. Bunlardan ilki beynin, hiyerarşik bir şekilde organize edildiğidir. Öyle ki tüm duyusal girdiler, öncelikle beynin alt kısımlarına gelmektedir. Perry (2006) beynin, "hayatta kalma beyni" olarak da isimlendirdiği alt kısımlarının (beyin sapı ve diensefalon) en erken zamanda geliştiğini belirtmektedir. Beynin "duygusal beyin" (limbik) ve "düşünen beyin" (neokorteks) olarak isimlendirdiği kortikal alanlarının ise daha sonra geliştiğini, temelde Şekil 1'de görüldüğü gibi aşağıdan yukarıya doğru organize olduğunu söylemektedir.

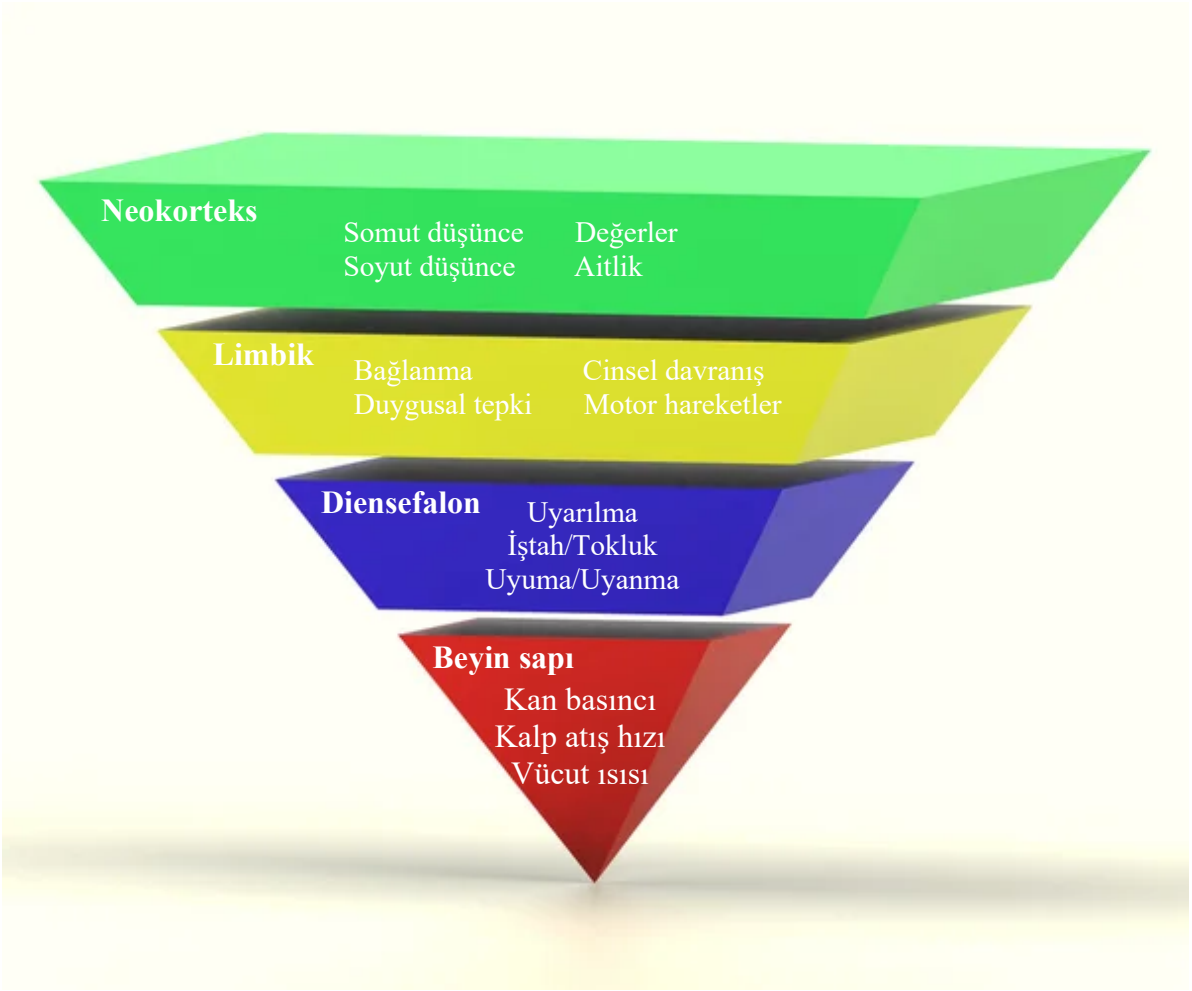

Şekil 1. Beyin fonksiyonunun hiyerarşisi.

Beyin gelişiminin diğer bir prensibi, nöronların ve sinir sistemlerinin, kullanıma bağlı bir şekilde, değişmek üzere tasarlanmış olmasıdır. Nöronlar, bir etkinliğe yanıt olarak değişim içerisindedir. Nöronların uyarılması ya da uyaran eksikliği, sinapslar, aksonlar, dendritler gibi sinir ağlarının hareketlerinde değişiklik oluşturmaktadır. Sinir ağlarının organizasyonu, birtakım deneyimler kanalıyla mümkündür. Örneğin; tipik gelişim gösteren bir çocuğun motor becerilerindeki organizasyon emekleme, ayakta durma, gezinme, yürüme ve koşma için gereken fırsatların sağlanmasını gerektirmektedir. Yine tipik bir sosyal-duygusal gelişim, özenli, bebek ile uyumlu bir bakım ve zengin bir dizi ilişkisel fırsat gerektirmektedir (Perry, 2006).

Nörodizisel yaklaşımın bir başka prensibine göre, beyin organizasyonunun büyük bir kısmı ilk dört yılda gerçekleşmektedir. Erken yıllarda yaşanan travma ve ihmal, beynin organizasyonu ve işleyişi üzerinde, onarılması güç etkiler bırakmaktadır. Aşırı uyarılmış ve kaygı düzeyi yüksek çocukları ya da bireyleri, bilişsel bir argümanla ya da duygusal bir etkiyle ikna etmeden önce, düzenleme yapılması gerekmektedir. Bu düzenleme, en etkili

şekilde ritimle sağlanabilmektedir. Dans etmek, yürümek, koşmak, şarkı söylemek, düzenli olarak nefes alıp vermek, meditasyon, yoga ve masaj gibi belirli bir örüntüsü olan, tekrarlayan etkinlikler, beyin sapı ile limbik beyin arasında bağ kurulmasını sağlamaktadır.

Nöral sistemlerin değişkenlik gösterebilmesi prensibine göre, sinir sistemleri değiştirilebilir, ancak bazı sistemleri değiştirmek diğerlerinden daha kolaydır. Travma yaşayan çocuklarla çalışan Perry, bir kişinin değiştirilebileceği yaklaşımıyla, çocuklara uygulanacak müdahaleler için yol göstermektedir. Çünkü insan beyni, gelişim sırasında herhangi bir şekilde organize edilse bile, özellikle yaşamın ilk yıllarında beyin hala etkilenme, modifiye edilme ve değiştirilme yeteneğine sahiptir (Hambrick, Brawner & Perry, 2018; Perry, Hogan & Marlin, 2000).

Nörodizisel model, savunduğu ilkelerle bakım verenlerin, bebeklerin gelecekteki ruh sağlığı, başa çıkma kapasitesi ve bağlanma stilleri üzerinde olumlu etki yaratma şansının olduğunu vurgulamıştır. Yetişkinlerin bebeklere yönelteceği sıcaklık ve bakım davranışları bu etkiyi destekler niteliktedir (Walker, 2009).

Yerde Oyun Zamanı Yaklaşımı

Yerde oyun zamanı yaklaşımı, bebekler ve aileleri arasındaki ilişkiyi güven ve keyif içeren karşılıklı etkileşim ve oyuna dönüştürmeyi amaçlayan bir yaklaşımdır. Stanley Greenspan'e göre bu yaklaşım ile ebeveynlerin çocuklarını daha iyi anlamaları ve gelişimlerini desteklemeleri mümkün olabilmektedir. Yaklaşımda, çocukların bilişsel ve duygusal gelişimine temel oluşturan "altı evre"den söz edilmekte, bunların iletişim kanallarını açan süreçler olduğu ifade edilmektedir. Yaklaşımın temelinde oyun yoluyla ihtiyaçların anlaşılması, karşılıklı ifade edilmesi, ilgilerin desteklenmesi, bebekler ve çocukların liderliğinde etkileşim sürecine şekil verilmesi yer almaktadır. Ebeveyn-çocuk arasındaki ilişkiler, çocuklarda karar alma ve uygulama, sınır koyabilme, yeni başa çıkma stratejileri öğrenme, bir duruma dikkatini odaklama, olumsuz duyguların üstesinden gelme ve duygusal esnekliği artırma gibi becerilerin gelişimini desteklemektedir (Greenspan & Lewis, 2006, s. 422-463; Stacey, 2003).

Greenspan ve Lewis (2006) gelişimsel evrelerin her birinde, yerde oyun zamanı yaklaşımının nasıl kullanılacağı konusunda bir rehber oluşturmuştur. İlk evrede, çocuğun çevresine sakin bir şekilde ve düzenli bir ilgi göstermesi söz konusudur. Ebeveynlerin, bebeklerinin bilgi edinmek için duyularını nasıl kullandığını gözlemlemesi gereklidir.

Devamında ise bu duyuları kullanmaları için teşvik edici olunmalıdır. İkinci evrede, sevgi gündeme gelmektedir. Ebeveynler bebeklerinin ne tür fiziksel temastan (gıdıklama, seslenme, öpücük vb.) hoşlandıklarını ya da hoşlanmadıklarını gözlemlemelidir. Bu aşamada bebeklerle ebeveynleri, yaklaşık 15-20 dakikalık aralıklarla oyun oynamalıdır. Örneğin "Ce-ee" oyunu, oyuncakları kullanma, nesne saklama, bulma gibi oyunlar iyi birer aracıdır. Üçüncü evre, iki yönlü iletişim kurmayla ilgilidir. Ebeveynlerin jest, mimik kullanarak canlandırma ve drama yapması, iletişim devrelerini sürekli açıp kapatarak ilgiyi canlı tutması yararlı olmaktadır. Çocuğun davranışlarını bir amaca yönelik olarak yorumlamak, eylemleri hakkında dönütler vermek (*"Sıkıldığın için oyuncağı bıraktın*.") benlik farkındalığını destekleyen önerilerdir.

Dördüncü evrede, çocukların problem çözme becerilerine yönelik öneriler yer almaktadır. Oyunlar sırasında, oyuncak arabanın kımıldamaması, kapısının açılmaması, köprünün yıkılması gibi engeller oluşturmak, çocukları çözüm üretmeye yöneltmektedir. Çocuğun isteklerini daha net bir şekilde ifade edebilmesi için, bazen ebeveynlerin oyun sırasında, onu anlamıyormuş gibi yapmaları önerilmektedir. Beşinci evrede, fikirlerin ortaya çıkarılması esastır. Greenspan, ebeveynlerin çocuklarının fikirlerini, duygu durumlarıyla birlikte ifade etmeleri için desteklemesi gerektiğini belirtmektedir. Bu amaçla ebeveynler, çocuklarla her fırsatta konuşmalı, kendi duygularını sözel olarak ifade ederek çocuklarına model olmalıdır. Altıncı düzeyde ise farklı fikirler, soyut düşünceler ve varsayımlar arasında bir köprü kurmaya teşvik söz konusudur. Oyunların senaryosunda bir problemi çözmek için farklı yollara başvurmak, mücadele etmek, sonraki adımın ne olacağına karar vermek olmalıdır. Çocuğa, "kim", "ne", "nerede", "nasıl", "neden" ve "ne zaman" gibi açık uçlu sorular yöneltilerek, fikirler üretme ve odaklanma fırsatı verilmelidir.

Yerde oyun zamanı yaklaşımı, ebeveynlerin bu altı evreyi çocuklarının kişisel profiline uyarlayarak kullanmasını önemli bulmaktadır. Bu sayede hem çocuklar saygı gördüklerini ve etkileşime aktif olarak dahil olduklarını fark edecek hem de ebeveynler çocuklarını tanıyıp eylemlerini bu yönde düzenleyebilecektir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde 0-12 aylık bebekler ile anneleri arasındaki etkileşimin desteklenmesine yönelik geliştirilen eğitim programının etkisini incelemek amacıyla yürütülen araştırmanın modeli, deseni, çalışma grubu, veri toplama araçları veri toplama süreci, veri toplama yöntemi ve verilerin analiziyle ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Araştırma Modeli

Bu çalışma bir karma yöntem araştırması olarak gerçekleştirilmiştir. Karma yöntemi tanımlamaya yönelik ilk açıklamalardan biri yöntemler ile paradigma ayrımını vurgulayan Greene, Caracelli ve Graham (1989) tarafından yapılmıştır. Bu tanıma göre nicel ve nitel yöntemler birleştirilmekte ancak hiçbir yöntem bir araştırma paradigmasına bağlı kalmamaktadır. Tashakkori ve Teddlie (1998), nicel ve nitel yöntemlerin dahil olduğu bir araştırmanın, felsefi duruş, çıkarımlar ve sonuçların yorumlanması da dahil olmak üzere tüm aşamalarının birleştirilmesini tanımlarının odağına almışlar; "nicel ve nitel yaklaşımların kombinasyonu" şeklinde bir açıklamaya yönelmişlerdir. Johnson, Onwuegbuzie ve Turner (2007) ise karma yöntem araştırmacılarının yaptığı farklı tanımlamalardan yola çıkarak ortak bir anlayış önermiş ve yöntemi şu şekilde açıklamışlardır: "Karma yöntem araştırması araştırmacı veya araştırma ekibinin, anlama ve doğrulamanın genişliği ve derinliği amacıyla nitel ve nicel araştırma yaklaşımlarının bileşenlerini birleştirdikleri bir araştırma türüdür" (s. 123).

Araştırmacıların yıllar içerisinde yöntem, felsefe, araştırma deseni, dünyayı anlamanın yolları gibi farklı odak noktalarını ve bileşenleri dikkate alarak tanımlamalar yaptıkları görülmektedir. Tüm bu tanımlardan yola çıkarak ifade etmek gerekirse karma yöntem; bir araştırmada, araştırma problemini herhangi bir yöntemin tek başına kullanılmasından daha

etkili bir şekilde yansıtacak hem nicel hem de nitel verilerin planlı bir şekilde toplanması, analiz edilmesi, yorumlanması ve harmanlanması olarak tanımlanabilir. Bu yöntem, nicel ve nitel yaklaşımlara ait süreçlerin birlikte yönetilmesine rehberlik eden felsefi varsayımları içermektedir. Creswell ve Plano Clark'ın (2015) karma yöntemi "görmenin birden fazla yolu" olarak tanımlaması, bu anlayışın özeti niteliğindedir (s. 5).

Araştırma Deseni

Karma yöntem araştırmalarında yer alan nicel ve nitel veri setlerinin, araştırmanın hangi aşamasında ve nasıl bir araya getirileceği, desenin belirlenmesi açısından önemli bir unsurdur. Bu doğrultuda Creswell (2021)'e göre bir "temel desen" belirlemek karma yöntem desenlerinin belirlenmesi için başlangıç noktasıdır. Bu temel desenden yola çıkılarak bir de "gelişmiş desen" eklenmektedir. Temel desenler "birleştirme (çeşitleme) deseni", "açıklayıcı ardışık desen" ve "keşfedici ardışık desen" şeklinde sınıflandırılmaktadır. Gelişmiş desenler ise "müdahale deseni", "sosyal adalet deseni" ve "çok aşamalı değerlendirme deseni" olarak gruplandırılmaktadır (Creswell, 2021, s. 6-7). Bu araştırmanın temel deseni *birleştirme desenidir* ve bu desene gelişmiş desenlerden *müdahale deseni* eklenmiştir.

Temel desenlerden birleştirme (çeşitleme) deseni; araştırmacının hem nicel hem de nitel verileri ayrı ayrı toplaması, her iki veri setini analiz etmesi ve elde edilen sonuçları birleştirmesi esasına dayanmaktadır. Nicel sonuçlarla bireylerin genel eğilimleri belirlenirken nitel sonuçlarla daha derin kişisel görüşlerin ortaya konulması mümkün olabilmektedir. Her iki veri grubunun bir arada kullanılması ise nicel ve nitel veri tabanlarının güçlerini birleştirmeye ve aynı zamanda birbirlerini doğrulama yoluyla bütüncül bir yaklaşıma olanak tanımaktadır. Birleştirme deseni için dikkate alınması gereken en önemli noktalardan birisi, nicel ve nitel veri toplama araçlarının birbirlerini desteklemesi, diğer bir değişle paralellik göstermesi gerektiğidir (Creswell, 2021, s. 37-38). Bu araştırmada; katılımcıların ebeveynlik özgüveni, yaşam yönelimi, sosyal destek ve etkileşim düzeylerinin belirlenmesi amacıyla nicel ve nitel değerlendirme araçlarının kullanılmasıyla bir paralellik sağlanması planlanmıştır.

Creswell (2021)'e göre, gelişmiş desenler, temel desenlerden yola çıkılarak oluşturulmuştur ve karma yöntem araştırmacıları, araştırma tasarımlarını genişletmek üzere ilave desenleri kullanabilmektedir. Bu araştırmada, eğitim grubu katılımcılarına uygulanan eğitim

programıyla bir müdahalenin gerçekleştirilmesi ve bu müdahalenin öncesinde, sırasında ve sonrasında nitel veriler elde edilmiştir. Kontrol grubuna ise herhangi bir işlem uygulanmadan sonuçlar değerlendirilmiştir. Özetle; deneysel bir uygulamaya nitel veriler dahil edilmiştir ki bu ise müdahale desenine karşılık gelmektedir (Creswell, 2021, s. 43).

Araştırmanın deneysel (nicel) boyutunu, yarı deneysel desenlerden öntest-sontest eşleştirilmiş kontrol gruplu desen oluşturmaktadır. Yarı deneysel tasarımların yer aldığı araştırmalarda katılımcılar, eğitim ve kontrol gruplarına seçkisiz olmayan atama ile atanmaktadır. Bu noktada bazı değişkenlerin gruplar arasında farklılık oluşturabilme durumu söz konusu olduğundan araştırma öncesinde uygulanabilecek bazı kontrol teknikleri kullanılabilmektedir. Bir ya da daha fazla değişken bakımından katılımcıların eşleştirilmesi tekniği bunlardan bir tanesidir. Katılımcı gruplara verilen eğitimin planlanması aşamasında 5 Ocak 2020 tarihinde dünya ülkeleri ile birlikte Türkiye'de de etkisini gösteren COVID-19 isimli corona virüs tanımlanmış, 12 Mart 2020 tarihinde ise Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi ilan edilmiştir (World Health Organization [WHO], 2020). Pandemi sürecinden önce araştırmaya katılmayı kabul etmiş olan anneler; pandemi sürecinin başlangıcında gerek bebeklerinin gerekse tüm ailenin sağlık durumuyla ilgili endişe ve toplumsal yaşam koşullarındaki belirsizlik gibi nedenlerle, katılım koşullarını yeniden sorgulamışlar, bazı anneler katılım kararlarından vazgeçmişlerdir. Tüm bu koşulların etkisiyle gönüllü katılım ilkesine göre eğitim ve kontrol gruplarına atamalar yapılmıştır. Seçkisiz olmayan atama şeklindeki bu gruplamaya alternatif olarak bir eşleştirme yöntemi ile grupları denkleştirme yoluna gidilmiştir. Buna göre, "0-3; 4-6; 7-9 ve 10-12" ay dönemlerinde olan bebekler ve annelerinden yaş ve cinsiyet açısından benzer sayıda, mutlaka hem eğitim hem de kontrol grubunda yer alacak şekilde atamalar yapılmış, böylece yaş ve cinsiyet değişkeni de araştırma tasarımına dahil edilmiştir. Christensen, Johnson ve Turner (2020) bu kontrol tekniğini "dışsal faktörlerin araştırmaya dahil edilmesiyle yapılan eşleme" olarak tanımlamaktadır (s. 224). Bu eşleme grupların denk olduğunu göstermemekte ancak seçkisiz atamanın yapılamaması durumunda etkili bir yol olabilmektedir.

Tüm bu bilgiler ışığında, belirlenen amaç doğrultusunda araştırma modeli, araştırma deseni ve deneysel uygulama sürecine yönelik bilgiler Şekil 2'de gösterilmiştir.

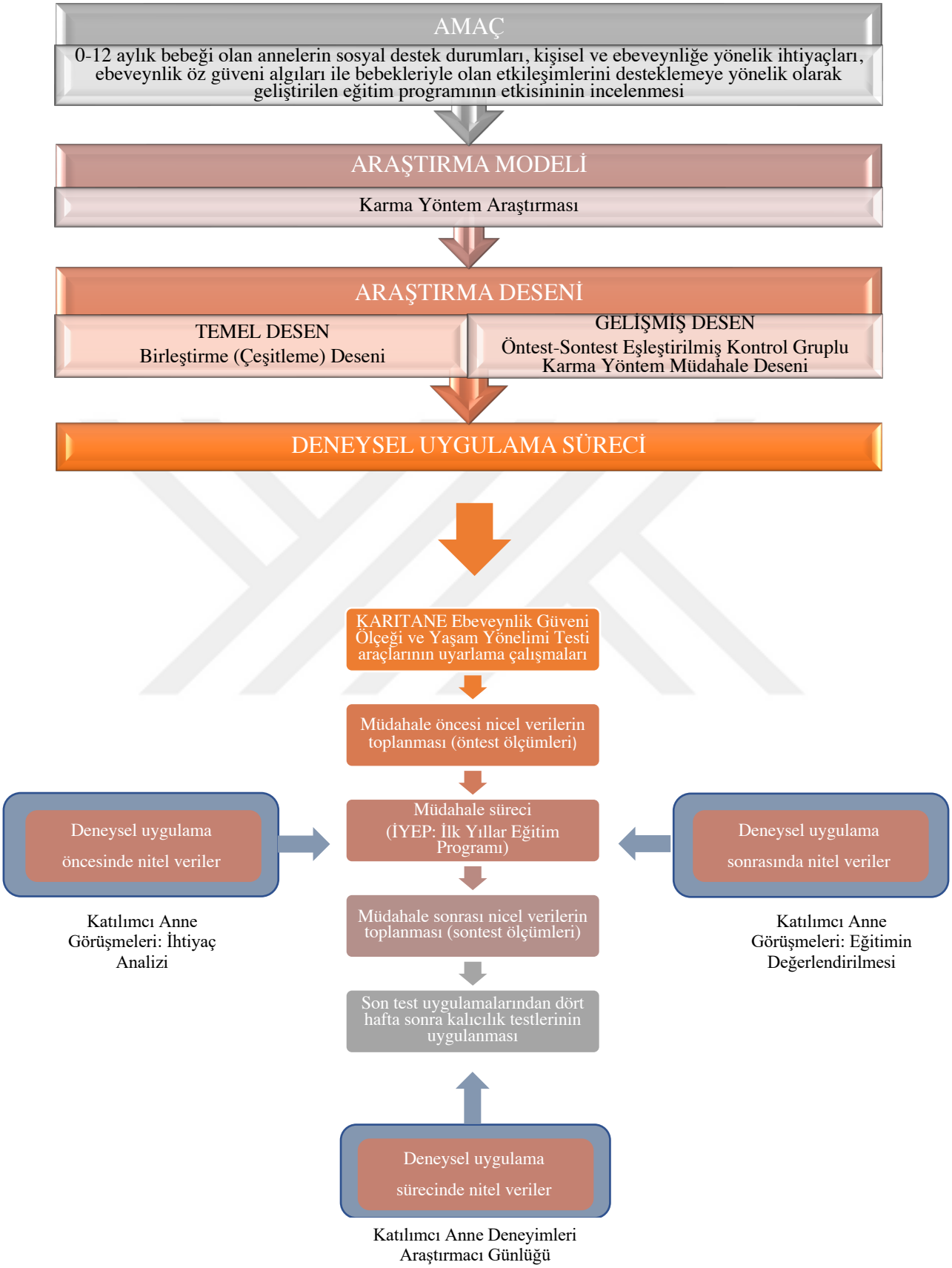

Şekil 2. Araştırma modeli ve deseni. Creswell, J. W. (2021). *Karma yöntem araştırmalarına giriş*. (M. Sözbilir, Çev.). Ankara: Pegem Akademi kaynağından uyarlanmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmalarda, üzerinde çalışılan soruları aydınlatacak nitelikte zengin bilgi içeriğine sahip durumlar, nesneler, olaylar ya da kişiler gibi veri kaynaklarına yönelmek, belirlenen amaç doğrultusunda çalışmaya olanak vermektedir. Bu araştırmada 0-12 aylık bebekler ve aileleri ile çalışılmıştır. Çalışma grubunun belirlenmesinde seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden amaçlı örnekleme kullanılmıştır. Amaçlı örneklemede bir fenomenin derinlemesine incelenmesi ve anlaşılması hedeflenerek, belirli kriterlere uygun olan seçimler yapılmaktadır (Patton, 2014, s. 46). Bu araştırmada 0-12 aylık bebeği olan annelerin sosyal destek durumları, kişisel ve ebeveynliğe yönelik ihtiyaçları, ebeveynlik özgüveni algıları ile bebekleriyle olan etkileşimlerini desteklemeye yönelik olarak geliştirilen eğitim programının etkisini incelemek amaçlandığı için katılımcıların özellikleri şu şekilde belirlenmiştir;

- 0-12 aylık dönemde olup tipik gelişim gösteren bebekler ve anneleri,
- Bebeklerinin gelişimi ve desteklenmesi konusunda daha önce herhangi bir eğitime katılmamış olan anneler

Araştırmaya davet edebilmek için 0-12 ay döneminde bebeği olan annelere ulaşmak amacıyla öncelikle aile sağlığı merkezlerine başvurulmuştur. Bebeklerinin sağlık kontrolleri ve aşı uygulamaları için merkezlere gelen annelerle görüşmek üzere, Ankara Valiliği İl Sağlık Müdürlüğü Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü'ne araştırma izni kapsamında başvuru yapılmıştır. Gerekli izin prosedürlerinin tamamlanmasının ardından görüşülen annelere planlanan araştırma hakkında bilgi verilmiştir. Kartopu örnekleme yöntemi ile bu annelerin tanıdığı başka bebekli annelere ulaşılmıştır. Kartopu örnekleme, araştırmalarda belirlenen özelliklere sahip bir ya da birkaç kişiye ulaşarak onlar aracılığıyla yine benzer özelliklerdeki tanıdıkları/arkadaşlarına ulaşmayı sağlayan bir yöntemdir. Ulaşılan her yeni kişi, başka bir kişiyle iletişim kurmayı sağlamakta, böylece kartopuna benzer şekilde büyüyen bir çalışma grubuna ulaşılmaktadır (Gliner, Morgan & Leech, 2015, s. 125-126). Ulaşılan annelerle yapılan görüşmeler sonucunda toplamda 32 anne araştırmaya katılmaya gönüllü olmuştur. Bu aşamada 2 aile, öntest ve sontest değerlendirmeleri amacıyla talep edilen bebeklerine ait video kayıtlarını paylaşmak istememiş, 2 aile ise pandemi dönemi nedeniyle katılımdan vazgeçerek çekilme kararı almıştır. Kalan 28 aile ise, araştırma deseni bölümünde açıklanan eşleme tekniği gereğince "0-3; 4-6; 7-9 ve 10-12" ay dönemlerinde olan bebekler ve annelerinden yaş ve cinsiyet açısından benzer sayıda eğitim ve kontrol grubunda yer alacak şekilde atanmıştır. Eğitim grubunda 6 kız, 8 erkek bebek ve ailesi olmak üzere toplam 14

aile, kontrol grubunda yine 6 kız ve 8 erkek bebek ve ailesi olmak üzere toplam 14 aile yer almıştır. Aşağıdaki tabloda katılımcılara ait demografik bilgiler yer almaktadır.

Tablo 1

Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

		EĞİTİM GRUBU	KONTROL GRUBU
Kişi / Ortam	Özellikler	Bilgiler	Bilgiler
Çocuk	Cinsiyet	Kız (6), Erkek (8)	Kız (6), Erkek (8)
	Yaş	0-3 ay (3), 4-6 ay (3), 7-9 ay (5), 10-12 ay (3)	0-3 ay (1), 4-6 ay (5), 7-9 ay (6), 10-12 ay (2)
	Kendisine Ait Oda	Var (11), Yok (3)	Var (10), Yok (4)
	Kendine Ait Giysi Dolabı	Var (14)	Var (10), Yok (4)
	Oyun Alanı	Var (12), Yok (2)	Var (12), Yok (2)
	Oyuncak Sayısı	5-15(3), 20-30(9), 35-60(2)	5-15(6), 20-30(7), 60(1)
	Bakımıyla İlgilenen Kişiler	Anne (14), Baba (11), Aile büyükleri (anneanne, babaanne, dede) (1)	Anne (13), Baba (13), Aile büyükleri (anneanne, babaanne, dede) (5), Aile yakınları (teyze, hala, amca, dayı, kuzen, yeğen) (1)
	Kendisi İçin Kullanılan Eşyalar	Cıvalı cam termometre ateş ölçer (2), Pilli, göstergeli ateş ölçer (10), Temaslı (kulak içi) ateş ölçer (7), Tabanca tip (temassız, alından) ateş ölçer (7), Sesli bebek telsizi (5), Görüntülü ve sesli bebek telsizi (4), Ana kucağı (10), Elektrikli (sallanan) ana kucağı (2), Hava nemlendirici (buhar makinesi) (3), El ile süt sağma pompası (8), Elektrikli süt sağma makinesi (6), Elektrikli biberon ısıtıcı (2), Elektrikli yoğurt makinesi (3), Anne yanı (yetişkin yatağına birleşik) yatak (4), Bağımsız bebek yatağı (park yatak, karyola, beşik vb.) (12), Astronot tulum (12), Bebek kangurusu (11), Puset (14), Çanta tip puset (2), Baston tip bebek arabası (2), Çok fonksiyonlu (travel sistem) bebek arabası (11), Oto koltuğu (5)	Cıvalı cam termometre ateş ölçer (2), Pilli, göstergeli ateş ölçer (12), Temaslı (kulak içi) ateş ölçer (3), Tabanca tip (temassız, alından) ateş ölçer (7), Sesli bebek telsizi (3), Görüntülü ve sesli bebek telsizi (5), Ana kucağı (8), Elektrikli (sallanan) ana kucağı (5), Hava nemlendirici (buhar makinesi) (8), El ile süt sağma pompası (4), Elektrikli süt sağma makinesi (12), Elektrikli biberon ısıtıcı (1), Elektrikli yoğurt makinesi (2), Anne yanı (yetişkin yatağına birleşik) yatak (7), Bağımsız bebek yatağı (park yatak, karyola, beşik vb.) (11), Astronot tulum (7), Bebek kangurusu (12), Puset (13), Baston tip bebek arabası (3), Çok fonksiyonlu (travel sistem) bebek arabası (12), Oto koltuğu (7)
Anne	Yaş	27(2), 28(2), 29(2), 30(1), 31(1), 32(5), 33(1)	23(1), 25(1), 26(2), 27(1), 28(1), 29(3), 32(1), 34(2), 35(1), 36(1)
	Eğitim Durumu	Lise (1), Üniversite (8), Lisansüstü (5)	Üniversite (10), Lisansüstü (4)
	Meslek	Öğretmen (4), Mühendis (4), Hemşire, Estetisyen, Muhasebeci, Akademisyen, Satış Temsilcisi, Polis	Öğretmen (2), Muhasebeci (2), Memur, Ev Hanımı, Diyetisyen, Mühendis, Biyolog, Avukat, Araştırmacı, Satış Yöneticisi, Psikolog, Tıbbi Laboratuvar Teknikeri
	Eşin Yaşı	27(2), 28(1), 29(1), 31(3), 32(3), 33(2), 34(1), 36(1)	25(1), 26(2), 28(1), 29(1), 33(4), 36(4), 41(1)
	Eşin Eğitim Durumu	Lise (2), Üniversite (8), Lisansüstü (4)	Lise (2), Üniversite (7), Lisansüstü (5)
	Eşin Mesleği	Mühendis (5), Memur (2), Muhasebeci, Yönetici, Teknik Ressam, Sigortacı, Polis, Ürün Müdürü, İnfaz Koruma Memuru	Mühendis (4), Memur (4), Ekonomist, Garson, Polis, Teknisyen, Lazer Kesim Operatörü, Bölge Yöneticisi
Ev	Evde Yaşayan Kişi Sayısı	3(14)	3(13), 4
	Evdeki Oda Sayısı	3(6), 4(6), 5, 6	3(7), 4(5), 5(2)
	Evdeki Kitap Sayısı	15-30(4), 60-80(4), 100-200(4), 250-600(2)	10-37(3), 40-70(4), 100-150(3), 250-500(3), 2000
	Evdeki Çocuk Kitabı Sayısı	2-9(5), 10-30(7), 60-70(2)	2-9(6), 10-30(6), 70-150(2)

Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanması amacıyla, müdahale öncesi, sırası ve sonrasında nicel ve nitel boyutlarda veri toplanmıştır.

Nicel Veri Toplama Araçları

Araştırmanın nicel boyutunda "KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeği", "Yaşam Yönelimi Testi", "Aileden Anneye Gelen Destek Envanteri", "Anne Destek İndeksi", "Ebeveyn Bebek Oyun Gözlem kodu (EBOGk)" ve "Anne-Bebek Etkileşimi Kontrol Listesi (ABEK)" kullanılmıştır.

KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeği (KEGÖ)

Ebeveynlerin ebeveynlik rolündeki yeterlilik algılarını değerlendirmek amacıyla Crncec, Barnett ve Mathew (2008) tarafından geliştirilen ölçek, 0-12 aylık bebeği olan anne ve babalara hitap etmektedir. Zor durumlar karşısında dirençli, sorunları tehditten ziyade zorluk olarak algılayan, çevresel talepler karşısında kendi yeteneklerine güvenen bireyler yetiştirmede ebeveyn özgüveninin önemi ölçeğin çıkış noktasıdır. Ölçeğin geliştirilmesi aşamasında 18 yaş ve üzeri 187 anne ile çalışılmıştır. Ancak ölçeği geliştiren araştırmacılar babalarda da başarılı bir şekilde uygulama yapmıştır. Ölçek 15 maddeden oluşan 4'lü likert şeklindedir. Güvenirlik çalışmaları kapsamında test-tekrar test yöntemi ve iç tutarlılık katsayısı hesaplama yoluna gidilmiştir. Test-tekrar test güvenilirliği ($r(26)=.88$; $p<.0001$) iken Cronbach-Alfa katsayısı ($\alpha=.81$; $p<.001$) olarak hesaplanmıştır. Ölçek maddeleri için ayrıca ayırt edici geçerlilik hesaplanmıştır. Beş günlük bir yatılı programa katılan danışanlara araştırmacılar tarafından müdahale öncesi ve sonrasında ölçek uygulanmıştır. Elde edilen puanlar t testi ile karşılaştırılmış ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t(27)=6.49$; $p<.0001$).

Ölçekte her bir madde için verilen dört seçenekten bir tanesi seçilmektedir (Hayır, neredeyse hiç; Hayır, çok sık değil; Evet, bazen; Evet, çoğu zaman). Orijinal halinde 9. Ve 15. Maddeleri ters puanlanan, Türkçe formunda ise 11. Maddesi ters puanlanan ölçek bebekten gelen mesajların anlaşılması, bebek ağladığında ne yapılacağı, stres anında bebeği sakinleştirme, oyun oynama, beslenme, iyi bir uyku rutini oluşturma, bebeğin bakımıyla ilgili kararlar alma gibi anne davranışlarına atfedilen maddelere sahiptir. Ölçekten alınan yüksek puan ebeveynin yüksek düzeydeki özgüvenine karşılık gelmektedir.

Türkçeye Uyarlama Çalışmaları

Ölçeğin bu araştırmada kullanılması amacıyla ölçek maddelerinin Türkçeye çevrilmesi, uzman görüşü alınması, oluşturulan yeni formun belirlenen katılımcılara uygulanması ve elde edilen verilerin geçerlik-güvenirlik çalışmasının yapılması şeklindeki adımlar izlenmiştir.

Ölçeğin Dil Geçerliği Çalışması: Ölçeğin tüm klinik çalışmalar ve araştırmalarda uygun şekilde referans verilmesi koşuluyla kullanılabilir olduğu, yazarları tarafından kullanım kılavuzunda belirtilmiştir. Ancak yine de yazarlara uyarlama çalışması konusunda e-posta yoluyla bilgilendirme yapılmıştır. Ardından ölçek, üç farklı çevirmen tarafından İngilizce'den Türkçeye çevrilmiştir. Çevirinin ardından ölçeğin Türkçe formu, üç farklı alan uzmanına gönderilmiş, değerlendirmeler doğrultusunda ölçeğe son hali verilmiştir.

Katılımcıların Belirlenmesi ve Uygulama Süreci: Amaçlı örnekleme ile 0-12 ay döneminde bebeği olan ebeveynlere, kartopu örnekleme yöntemi ile telefon görüşmeleri, sosyal medya hesapları üzerinden duyuru yapılması ve iletişim kurulması şeklinde ulaşılmıştır. Ölçeğin uygulama yönergesi ve her bir maddeye verilecek yanıt seçenekleri, çevrimiçi ortamda basılı forma benzer şekilde hazırlanmış ve ebeveynlere ulaştırılmıştır. Ölçek "Google Formlar" uygulaması üzerinden etik ilkeler ve gizlilik koşulları dikkate alınarak uygulanmış ve yanıtlar kaydedilmiştir. Bu kapsamda (eğitim programının uygulandığı ailelerden farklı bir grup olan) 237 anne ve 22 baba olmak üzere toplamda 259 ebeveyn ölçeği yanıtlamıştır.

Geçerlik-Güvenirlik Çalışması: On beş maddeden oluşan ölçeğin dil geçerliği ve uygulaması sağlandıktan sonra daha önceden tanımlanan 15 maddelik yapısının Türkiye örnekleminde doğrulanması için geçerlik adına doğrulayıcı faktör analizi 259 katılımcı üzerinden toplanan veriler ile yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi ile yapı geçerliliğinin test edilmesi aşamasında kurulan 1. Düzey tek faktörlü DFA modelinde madde ile faktörün uyumlu olup olmadığı kontrol edilmiş bu doğrultuda 9. Ve 15. Maddelerin madde uyumuna ilişkin t istatistikleri incelendiğinde 0,01 düzeyinde anlamlı olmadığından ölçekten çıkarılarak madde anlamlılıkları tekrar test edilmiştir. Bu analizde t istatistiklerinin öncesi ve sonrası dağılımına ilişkin sonuçlar Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2

KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeğinin Maddelerine Ait T İstatistik Sonuçları

			İlk Model		Madde Çıkarıldıktan Sonra Kurulan Model	
Maddeler			t istatistiği	p	t istatistiği	p
Madde 1	←-	KARITANE				
Madde 2	←-	KARITANE	5,034	,000*	4,466	,000*
Madde 3	←-	KARITANE	4,531	,000*	6,257	,000*
Madde 4	←-	KARITANE	6,013	,000*	5,763	,000*
Madde 5	←-	KARITANE	5,585	,000*	6,062	,000*
Madde 6	←-	KARITANE	5,784	,000*	4,809	,000*
Madde 7	←-	KARITANE	4,774	,000*	4,519	,000*
Madde 8	←-	KARITANE	4,441	,000*	5,224	,000*
Madde 9	←-	KARITANE	2,252	,024		
Madde 10	←-	KARITANE	4,370	,000*	4,026	,000*
Madde 11	←-	KARITANE	4,413	,000*	4,628	,000*
Madde 12	←-	KARITANE	3,388	,000*	2,750	,006*
Madde 13	←-	KARITANE	5,463	,000*	5,384	,000*
Madde 14	←-	KARITANE	4,662	,000*	4,604	,000*
Madde 15	←-	KARITANE	1,826	,068		

*p<,01

Tablo 2'ye göre ölçeğe ait 15 maddelik tek faktörlü yapıya ilişkin kurulan DFA modeli sonucu elde edilen t istatistikleri incelendiğinde 9 ve 15. Maddelerin t istatistiğinin p<,01'e göre anlamlı olmadığı yani ölçeğin tek faktörlü yapısı ile uyum göstermediği görülmektedir. Bu maddeler çıkarıldıktan sonra tek faktörlü 13 maddelik yapı ile kurulan DFA modeline ilişkin maddeye ait t istatistiklerinin p<,01'e göre anlamlı olduğu 13 maddenin tek faktörlü yapıda uyum gösterdiği tespit edilmiştir. KARITANE ölçeğine ilişkin kurulan 1. Düzey tek faktörlü 13 maddelik yapıya ilişkin uyum indeks değerleri Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3

KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeğine İlişkin Kurulan DFA Modeline Ait Uyum İndeksleri

Uyum İndeks	Yapısal Eşitlik Modeli	Mükemmel Uyum Kriterleri	Kabul Edilebilir Uyum Kriterleri	Değerlendirme
$\chi 2$/ (df)	123,13/(63)= 1,95	$0 \leq \chi^2 \leq 3$	$3 < \chi^2 \leq 5$	Mükemmel Uyum
RMSEA	0.061	0≤RMSEA≤0,05	0,05<RMSEA≤0,08	Kabul edilebilir uyum
TLI/NNFI	0.96	0,97≤TLI≤1,00	0,95≤TLI<0,97	Kabul edilebilir uyum
CFI	0.95	0,97≤CFI≤1,00	0,95≤CFI<0,97	Kabul edilebilir uyum
NFI	0.94	0,95≤NFI≤1,00	0,90≤NFI<0,95	Kabul edilebilir uyum
AGFI	0,91	0,90≤AGFI≤1,00	0,85≤AGFI<0,90	Mükemmel Uyum
GFI	0,93	0,95≤GFI≤1,00	0,90≤GFI<0,95	Kabul edilebilir uyum

Tablo 3'te ebeveynin özgüvenini ölçmeyi amaçlayan KARITANE ölçeğine ait kurulan DFA modelinin uyum indeks değerleri incelendiğinde, ki-kare değeri 1,95 olduğundan mükemmel uyum sergilediği görülmektedir (Byrne, 2013). RMSEA değerine bakıldığında 0.08 kritik değerinden küçük olması, kabul edilebilir uyum indeksine sahip olduğunu gösterir (Schermelleh-Engel, Moosbrugger & Müller, 2003). TLI/NNFI, NFI, CFI ve GFI değerleri kritik değerler ile karşılaştırıldığında kabul edilebilir uyum sergiledikleri görülmektedir (Schermelleh-Engel, vd., 2003). AGFI değeri kritik değerler ile karşılaştırıldığında mükemmel uyum sergiledikleri görülmektedir (Schermelleh-Engel, vd., 2003). Uyum indeks değerleri incelendiğinde daha önceden geliştirilen ve Türkçe'ye uyarlaması yapılan tek faktörlü 15 maddelik ölçeğin yapısının tek faktörlü 13 madde şeklinde doğrulandığı görülmektedir. KARITANE ölçeğine ilişkin 1. Düzey tek faktörlü 13 maddelik DFA modeline ilişkin grafiksel gösterim Şekil 3'de görülmektedir.

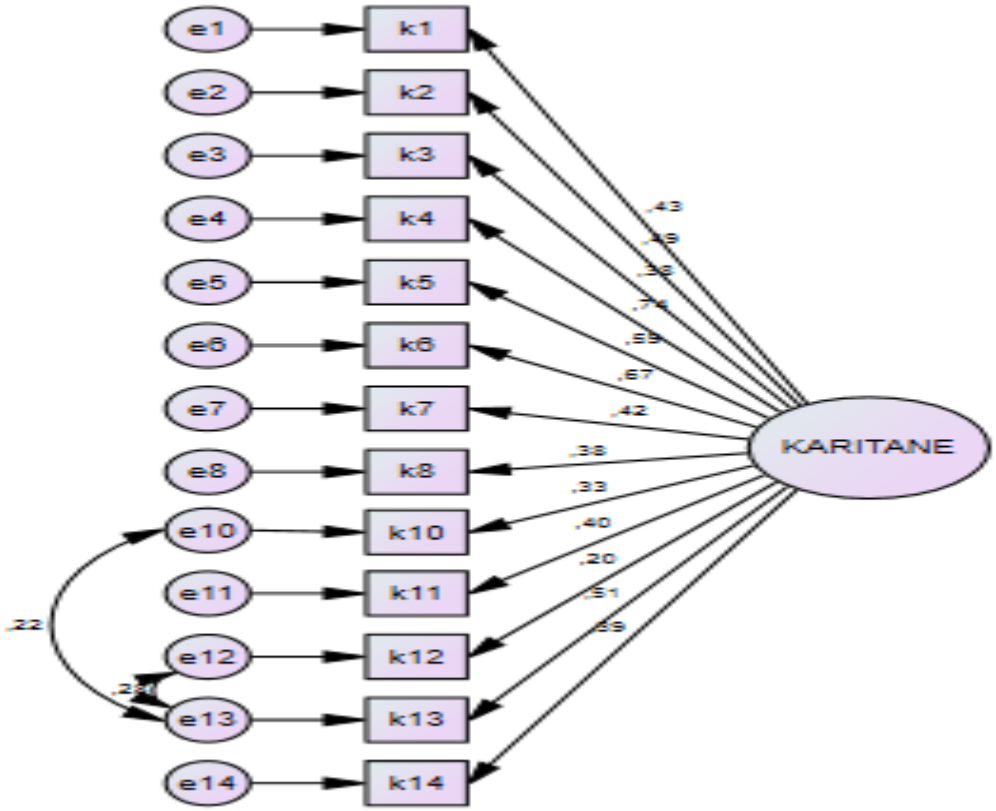

Şekil 3. KARITANE ebeveynlik güveni ölçeğine ait 1. Düzey tek faktörlü DFA modeli.

Şekil 3 incelendiğinde 1. Düzey tek faktörlü 13 maddelik yapıda KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeğine en çok katkısı olan tahmin değeri en yüksek olan maddenin 0,74 ile 4. Madde olduğu ve en az katkısı olan tahmin değeri en düşük olan maddenin 0,20 ile 12. Madde olduğu görülmektedir. Diğer maddelerin tahmin katsayılarının 4. Madde ile 12. Maddenin yük değerleri aralığında değişmektedir. Modelde 10. Madde ile 13. Madde arasında ve 13. Madde ile 12. Madde arasında hata varyansları arasında bir ilişki olduğundan kovaryans kurularak modifikasyon yapılmıştır. Modifikasyonun yapılmasının sebebi modeli olumsuz etkileyebilecek hata varyansları arasındaki ilişkiyi tanımlamaktır.

KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeğine ilişkin tek faktörlü 13 maddelik yapının doğrulanmasından sonra güvenirlik analizi için yapılan Cronbach Alpha iç tutarlılık güvenirlik katsayısı incelendiğinde 259 ebeveynden toplanan veriler ile 13 maddenin güvenirlik değerinin 0,76 olduğu tespit edilmiştir. Özdamar (1999)'a göre, Cronbach Alpha güvenirlik değerinin 0.60-0.80 arasında olması kabul edilebilir, 0.80-0.90 arasında olması yüksek düzeyde güvenilir olduğu ve 0.90-1.00 arasında çok yüksek düzeyde güvenilir olduğunu ifade etmektedir. Bu

kriterler dikkate alındığında ölçeğin tek faktörlü 13 maddelik yapısına ilişkin güvenirlik değerinin kabul edilebilir güvenirlik katsayısına sahip olduğu görülmektedir.

Yaşam Yönelimi Testi (YYT)

Bireylerin iyimser bakış açısına sahip olup olmadığını belirlemek amacıyla Scheier ve Carver (1987) tarafından geliştirilmiş 12 maddelik bir ölçektir. Türkiye uyarlama çalışması Aydın ve Tezer (1991) tarafından 97 üniversite öğrencisi ile yapılmıştır. Öncelikle Türkçe çevirisi yapılan ölçek, dört dil uzmanı tarafından değerlendirilmiştir. Ölçeğin güvenirliğine ilişkin kanıtlar test-tekrar test yöntemi ve iç tutarlılık katsayısı hesaplanarak elde edilmiştir. 97 katılımcıya dört hafta arayla iki defa uygulanan ölçekten elde edilen puanların Pearson Momentler Çarpımı korelasyon katsayısı .77 ($p<.001$) bulunmuştur. İç tutarlılığa ilişkin analizlerde ise 150 kişilik bir grupla yapılan uygulamadan elde edilen puanların Cronbach-Alfa katsayısı anlamlı bulunmuştur ($\alpha=.72$; $p<.001$). Ölçeğin geçerliliğine ilişkin kanıtlar için Beck Depresyon Ölçeği geçerlik ölçütü olarak kabul edilmiş ve kullanılmıştır. Yaşam Yönelimi Ölçeği ve Beck Depresyon Ölçeği'nden elde edilen puanlar arasındaki korelasyon katsayısı anlamlı bulunmuştur ($r=-.45$; $p<.001$). Ölçekte yer alan "Bir işimin ters gitme olasılığı varsa mutlaka ters gider", "Her şeyi hep iyi tarafından alırım" gibi olumlu ve olumsuz ifadeler 5'li likert şeklinde değerlendirilir. Testten alınan yüksek puan, yaşama olumlu bakış açısını, iyimserliği ifade etmektedir. Araştırma kapsamında ölçeğin bu araştırmanın katılımcılarına uygulanabilirliği için 0-12 ay döneminde bebeği olan ebeveynler ölçeği yanıtlamış, elde edilen verilerin geçerlik-güvenirlik çalışması yapılmıştır.

Katılımcıların Belirlenmesi ve Uygulama Süreci: Ölçeğin, bu araştırmanın katılımcılarına uygulanabilirliğini sağlamak amacıyla (eğitim programının uygulandığı ailelerden farklı bir grup olan) 237 anne ve 22 baba olmak üzere toplamda 259 ebeveyn ile doğrulama analizleri gerçekleştirilmiştir. KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeğinin geçerlik çalışması için amaçlı örnekleme ile ulaşılan 0-12 ay döneminde bebeği olan ebeveynler ölçeği yanıtlamıştır. Ölçeğin uygulama yönergesi ve her bir maddeye verilecek yanıt seçenekleri, çevrimiçi ortamda basılı forma benzer şekilde hazırlanmış ve ebeveynlere ulaştırılmıştır. Ölçek "Google Formlar" uygulaması üzerinden etik ilkeler ve gizlilik koşulları dikkate alınarak uygulanmış ve yanıtlar kaydedilmiştir.

Güvenirlik-Güvenirlik Çalışması: 12 maddeden oluşan ölçeğin yapısının 0-12 aylık bebeği olan ebeveyn örnekleminde doğrulanması için geçerlik adına doğrulayıcı faktör analizi 259 katılımcı

üzerinden toplanan veriler ile yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi ile yapı geçerliğinin test edilmesi aşamasında kurulan 1. Düzey tek faktörlü DFA modelinde madde ile faktörün uyumlu olup olmadığı kontrol edilmiş bu doğrultuda bütün maddelerin t istatistikleri incelendiğinde 0,01 düzeyinde anlamlı olduğundan maddelerin hepsi ölçekte ve tek faktörlü yapıda çalıştığı tespit edilmiştir. Bu analizde t istatistiklerinin dağılımına ilişkin sonuçlar Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 4

Yaşam Yönelimi Ölçeğinin Maddelerine Ait T İstatistik Sonuçları

			İlk Model	
Maddeler			t istatistiği	p
Madde 1	←-	Yaşam Yönelimi		
Madde 2	←-	Yaşam Yönelimi	5,221	,000*
Madde 3	←-	Yaşam Yönelimi	4,273	,000*
Madde 4	←-	Yaşam Yönelimi	5,365	,000*
Madde 5	←-	Yaşam Yönelimi	5,189	,000*
Madde 6	←-	Yaşam Yönelimi	3,406	,000*
Madde 7	←-	Yaşam Yönelimi	3,970	,000*
Madde 8	←-	Yaşam Yönelimi	3,480	,000*
Madde 9	←-	Yaşam Yönelimi	4,067	,000*
Madde 10	←-	Yaşam Yönelimi	5,166	,000*
Madde 11	←-	Yaşam Yönelimi	5,297	,000*
Madde 12	←-	Yaşam Yönelimi	3,740	,000*

*p<,01

Tablo 4 incelendiğinde tek faktörlü 12 maddelik yapı ile kurulan DFA modeline ilişkin maddeye ait t istatistiklerinin p<,01'e göre anlamlı olduğu 12 maddenin tek faktörlü yapıda uyum gösterdiği tespit edilmiştir. Yaşam yönelimi ölçeğine ilişkin kurulan 1. Düzey tek faktörlü 12 maddelik yapıya ilişkin uyum indeks değerleri Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5

Yaşam Yönelimi Ölçeğine İlişkin Kurulan DFA Modeline Ait Uyum İndeksleri

Uyum İndeks	Yapısal Eşitlik Modeli	Mükemmel Uyum Kriterleri	Kabul Edilebilir Uyum Kriterleri	Değerlendirme
$\chi 2$/ (df)	122,50/(50)= 2,45	$0 \leq \chi^2 \leq 3$	$3 < \chi^2 \leq 5$	Mükemmel Uyum
RMSEA	0.075	0≤RMSEA≤0,05	0,05<RMSEA≤0,08	Kabul edilebilir uyum
TLI/NNFI	0.96	0,97≤TLI≤1,00	0,95≤TLI<0,97	Kabul edilebilir uyum
CFI	0.96	0,97≤CFI≤1,00	0,95≤CFI<0,97	Kabul edilebilir uyum
NFI	0.92	0,95≤NFI≤1,00	0,90≤NFI<0,95	Kabul edilebilir uyum
AGFI	0,89	0,90≤AGFI≤1,00	0,85≤AGFI<0,90	Kabul edilebilir uyum
GFI	0,93	0,95≤GFI≤1,00	0,90≤GFI<0,95	Kabul edilebilir uyum

Tablo 5'te ebeveynin yaşam yönelimini ölçmeyi amaçlayan Yaşam Yönelimi ölçeğine ait kurulan DFA modelinin uyum indeks değerleri incelendiğinde, ki-kare değeri 2,45 olduğundan mükemmel uyum sergilediği görülmektedir (Byrne, 2013). RMSEA değerine bakıldığında 0.08 kritik değerinden küçük olması, kabul edilebilir uyum indeksine sahip olduğunu göstermektedir (Schermelleh-Engel, vd., 2003). TLI/NNFI, NFI, CFI, GFI ve AGFI değerleri kritik değerler ile karşılaştırıldığında kabul edilebilir uyum sergiledikleri görülmektedir (Schermelleh-Engel, vd., 2003). Uyum indeks değerleri incelendiğinde daha önceden geliştirilen ve Türkçe'ye uyarlaması yapılan tek faktörlü 12 maddelik ölçeğin yapısının tek faktörlü 12 madde şeklinde doğrulandığı görülmektedir. Yaşam Yönelimi ölçeğine ilişkin 1. Düzey tek faktörlü 12 maddelik DFA modeline ilişkin grafiksel gösterim Şekil 4'te görülmektedir.

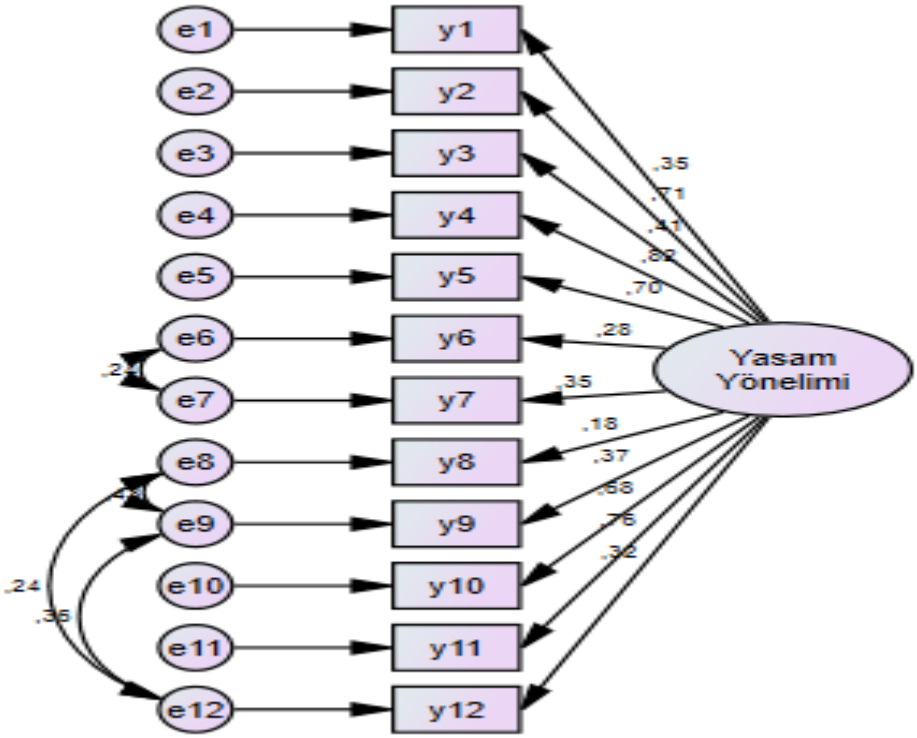

Şekil 4. Yaşam yönelimi ölçeğine ait 1. Düzey tek faktörlü DFA modeli.

Şekil 4 incelendiğinde 1. Düzey tek faktörlü 12 maddelik yapıda Yaşam Yönelimi ölçeğine en çok katkısı olan tahmin değeri en yüksek olan maddenin 0,82 ile 4. Madde olduğu ve en az katkısı olan tahmin değeri en düşük olan maddenin 0,18 ile 8. Madde olduğu görülmektedir. Diğer maddelerin tahmin katsayılarının 11. Madde ile 8. Maddenin yük değerleri aralığında değişmektedir. Modelde 8. Madde ile 9. Maddenin 12. Madde arasında hata varyansları arasında bir ilişki olduğundan, 9. Madde ile 8. Madde arasında ve 7. madde ile 6. madde arasında hata varyansları arasında bir ilişki olduğundan kovaryans kurularak modifikasyon yapılmıştır. Modifikasyonun yapılmasının sebebi modeli olumsuz etkileyebilecek hata varyansları arasındaki ilişkiyi tanımlamaktır. Model üzerinde düzenlemeler yapılarak modelin uyum indekslerinin düzenlenmesi sağlanmıştır.

Yaşam Yönelimi ölçeğine ilişkin tek faktörlü 12 maddelik yapının doğrulanmasından sonra güvenirlik analizi için yapılan Cronbach Alpha iç tutarlılık güvenirlik katsayısı incelendiğinde 259 ebeveynden toplanan veriler ile 12 maddenin güvenirlik değerinin 0,81 olduğu tespit edilmiştir. Özdamar (1999)'a göre, Cronbach Alpha güvenirlik değerinin 0.60-0.80 arasında

olması kabul edilebilir, 0.80-0.90 arasında olması yüksek düzeyde güvenilir olduğu ve 0.90-1.00 arasında çok yüksek düzeyde güvenilir olduğunu ifade etmektedir. Bu kriterler dikkate alındığında ölçeğin tek faktörlü 12 maddelik yapısına ilişkin güvenirlik değerinin yüksek düzeyde güvenirlik katsayısına sahip olduğu görülmektedir.

Aileden Anneye Gelen Destek Envanteri (AAGDE)

Zimet, Dahlem, Zimet ve Farley, (1988) tarafından ailenin anneye verdiği somut ya da algılanan sosyal desteği ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. İlk etapta 12 madde içeren ölçek aile, arkadaş ve kişi için önemli olan diğerlerinin desteğini ölçmek amacıyla tasarlanmıştır. Katılımcı her maddeye katılıp katılmadığını 7'li likert tipi değerlendirme ile bildirmektedir. Ölçeğin güvenirliğine ilişkin kanıtlar test-tekrar test yöntemi ve iç tutarlılık katsayısı hesaplanarak elde edilmiştir. Ölçeği yanıtlayan 275 katılımcıdan 69'una üç hafta sonra tekrar uygulama yapılmıştır. İç tutarlılığa ilişkin analizlerde elde edilen toplam puanların Cronbach-Alfa katsayısı ilk uygulamada (α=.88; p<.001) tekrarlanan uygulamada ise (α=.85; p<.001) olarak bulunmuştur.

Baydar vd. (2008) tarafından Türkçeye uyarlama çalışması yapılan Aileden Anneye Gelen Destek Envanteri, annenin eş ve çocukları dışındaki aile üyelerinden aldığı desteği değerlendirmek üzere düzenlenmiştir. Dokuz maddeden oluşan Türkçe versiyonu 5'li likert şeklinde derecelendirilerek yanıtlanmaktadır. Ölçek "Türkiye'de Erken Çocukluk Gelişim Ekolojileri Araştırması" isimli TÜBİTAK Projesi kapsamında uyarlanmıştır (Baydar vd., 2008). Proje çalışmaları için belirlenen 19 ilden 1052 anneye ulaşılarak ölçekler uygulanmıştır. Ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları kapsamında hesaplanan güvenirlik katsayısı .97 olarak bulunmuştur. Ölçeğin geçerlik katsayısı ise benzer testlerle korelasyon katsayısı hesaplanarak elde edilmiştir. Aileden Anneye Gelen Destek Envanteri toplam puanı ile Kısa Semptom Envanteri Depresyon alt ölçeği puanı (r=.-30; p<.05) korelasyon bulunmuştur. Ölçeğin ayırt edici geçerliliğini incelemek amacıyla aileden anneye gelen destek envanteri puanıyla annenin hiç kadın akrabası olmaması ($\bar{x}$= 78.53, SD =19.36), 1-3 arası kadın akrabaya ($\bar{x}$=78.53, SD=19.36), 4 veya daha fazla kadın akrabaya ($\bar{x}$=82.60, SD =16.27) sahip olduğu bilgisi arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığına bakılmıştır. ANOVA analizinin sonucu bu farklılığın anlamlı olduğunu göstermiştir (F=(2, 1050) = 9.872, p<0.00).

Ölçek "İhtiyacım olduğunda aileden birisi yanımda olur", "Sorunlarım hakkında aileden birisiyle konuşabilirim" gibi maddeler içermektedir. Ölçeğin yanıtlanması sonucunda alınan yüksek puan, algılanan desteğin yüksek olduğunu göstermektedir.

Anne Destek İndeksi (ADİ)

Annenin çevresindeki (kendi ailesi ve eşinin ailesi dışındaki) kişilerin ona ne ölçüde destek verdiğine dair algısını değerlendirmek amacıyla Henderson vd. (1978) tarafından geliştirilmiştir. Algılanan Sosyal Destek İndeksi adıyla geliştirilen ve 15 madde içeren ölçek ilk etapta 100 katılımcıya uygulanmış ve sonrasında tekrar test amacıyla bu katılımcılar arasından 50 kişiye uygulanmıştır. İç tutarlılığa ilişkin analizlerde elde edilen toplam puanların Cronbach-Alfa katsayısı ilk uygulamada (α=.87; p<.001), tekrarlanan uygulamada (α=.83; p<.001) olarak bulunmuştur.

Ölçeğin Türkçe uyarlama çalışması Destek İndeksi olarak Kumru, Sayıl ve Yağmurlu (2006) tarafından yapılmıştır. "Çocukların bilişsel, duygusal ve olumlu sosyal gelişimlerinin boylamsal çalışılması" isimli TÜBİTAK projesinde kullanılan 15 maddeli ölçeğin Cronbach-Alfa katsayısı (α=.84; p<.001) olarak bulunmuştur. Orijinal versiyonunda algılanan desteğin kaynağı olarak "insanlar" ifadesi kullanılmış ancak uyarlanan ölçekte aile dışındaki kişileri ifade etmek için "arkadaşlar" olarak değiştirilmiştir. Ölçeğin 4., 8. Ve 11. Maddeleri tüm anneler tarafından "hayır" olarak değerlendirildiği ve iç tutarlılık düzeyini düşürdüğü için çıkarılmıştır. Destek puanı 12 madde üzerinden yeniden hesaplanmış ve Cronbach-Alfa katsayısı (α=.76; p<.001) olarak bulunmuştur.

Ölçek "Türkiye'de Erken Çocukluk Gelişim Ekolojileri Araştırması" isimli TÜBİTAK Projesi (Baydar vd. 2008) kapsamında 1052 anneye uygulanmış ve yapılan güvenirlik çalışmaları sonucunda 2 maddenin çıkarılmasıyla 10 maddeli son halini almıştır. İç tutarlılığa ilişkin analizlerde elde edilen toplam puanların Cronbach-Alfa katsayısı (α=.88; p<.001) olarak bulunmuştur. Ölçek "İyi haberleri paylaşabileceğim bir arkadaşım var", "Çoğu zaman kendimi çok yalnız hissederim" gibi maddeler içermektedir. Bu araştırmada ölçeğin 1 (Tamamen yanlış) ile 5 (Çok doğru) arasında puanlanmasını içeren 10 maddeli, 5'li likert olarak derecelendirilen son hali kullanılmıştır. Ölçekten alınan yüksek puan, annenin sosyal çevresi tarafından desteklendiği algısının yüksek olduğunu göstermektedir.

Ebeveyn Bebek Oyun Gözlem kodu (EBOGk)

Jones, Hutchings, Erjavec ve Viktor (2015) tarafından Birleşik Krallık'ta 0-18 ay aralığındaki 63 bebek ve anneleri ile çalışılarak geliştirilen bir ölçektir. Bu ölçek ile anne-bebek arasındaki etkileşimin, oyunlar sırasında gözlem yoluyla değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Türkiye örneklemine uyarlama çalışması 0-24 ay aralığındaki 50 çocuk ve annesinden oluşan katılımcılarla, Kunt ve Avcı (2021) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçekte, anne-bebek etkileşiminin en doğal haliyle gözlemlenebilmesi açısından ev ortamında 10 dakikalık sürede video kayıtları alınmaktadır. Gözlemlenen davranışlar, literatürde yer alan "dokunma, hareket, oyun, konuşma, farkındalık ve karşılık verme" şeklindeki pozitif ebeveyn davranışları temalarında puanlanmaktadır. 10 dakikalık gözlem süreci ikiye ayrılmakta, ilk 5 dakikalık bölümde anne ile bebeğin, herhangi bir oyuncak olmadan; ikinci 5 dakikalık bölümde ise aracı geliştiren araştırmacılar tarafından belirlenmiş oyuncak ile oynamaları kaydedilmektedir. 10 dakikalık oyun sırasında anne ile bebeğine müdahale edilmemekte, yalnızca oyunlar kaydedilmektedir.

Ölçek için kullanılan oyuncaklar ölçeğin orijinalini geliştiren araştırmacıların belirledikleri özelliklere göre ve seçtikleri oyuncaklara benzer şekilde Kunt ve Avcı (2021) tarafından belirlenmiştir. Bunlar; 0-6 ay arası bebekler için bir tarafı ayna olan ses çıkaran bir oyuncak (Şekil 5), 6-18 ay arası bebekler için 9 parçalı yumuşak bloklar (Şekil 6) ve 18-24 ay arası çocuklar için ise ahşap vur-çak olarak adlandırılan bir oyuncaktır (Şekil 7).

Şekil 5. 0-6 ay için oyuncak.

Şekil 6. 6-18 ay için oyuncak.

Şekil 7. 18-24 ay için oyuncak.

Kunt ve Avcı (2021) tarafından yapılan uyarlama çalışmaları kapsamında ölçeğin üç uzman tarafından Türkçeye çevrilmesi, oluşturulan formun alan uzmanlarına gönderilmesi süreçleri yürütülmüştür. 0-24 ay aralığındaki 50 çocuk ve annesinden oyun davranışlarını içeren video

kayıtları alınmıştır. Videoların analizi ve ölçeğin kullanımına yönelik bilgileri içeren kılavuzun hazırlanması için araştırmacı, ölçeği geliştiren araştırmacılardan (Jones vd., 2015) bir eğitim almıştır.

Ölçeğin bu araştırma kapsamında kullanılmasına karar verilmesi sebebiyle, güvenirlik analizi çalışmalarına dahil olunmuştur. Bu amaçla Kunt ve Avcı'dan video analizleri konusunda eğitim alınmıştır. Bağımsız olarak yapılan analizlerde, puanlayıcılar arasındaki uyuşum için parametrik olmayan bir istatistik türü olan Fleiss'in Kapa katsayısı kullanılmıştır. Kunt ve Avcı (2021) tarafından yapılan değerlendirmeler sonucunda puanlayıcılar arasındaki uyuşum güvenirliğinin orta, önemli ve mükemmel uyuşma gücüne sahip olduğu belirlenmiştir.

Ölçeğin bu araştırma kapsamında kullanılması Covid-19 pandemisi döneminde gerçekleştiği için, sağlık önlemleri dikkate alınarak video kayıtlarının anneler tarafından oluşturulması istenmiştir. Bu amaçla anneler, bebekleri ile oyunlarını içeren 10 dakika süren bir video hazırlamışlardır. Video çekimlerinin nasıl yapılacağı ve içeriği konusunda her anneye aynı açıklama yapılmıştır. Bu tez kapsamında EBOGk, ABEK ve Gelişimsel Gözlem için ailelerden talep edilen video kayıtları da göz önünde bulundurularak, ortak bir video çekim rehberi hazırlanmıştır ("*Gelişimsel Gözlem"* başlığı altında açıklaması bulunan; Şekil 8). Anneler, araştırmaya katılmaları aşamasında yapılan görüşmeler sırasında kendilerinden hazırlamaları beklenen videolar konusunda bilgilendirilmiş ve gerekli açıklamalar yapılmıştır. EBOGk video çekimleri için gerekli olan oyuncaklar annelere elden ulaştırılmıştır. Bazı bebeklerde aynı oyuncağın bulunması sebebiyle oyuncak götürülmesine ihtiyaç duyulmamıştır.

Anne-Bebek Etkileşimi Kontrol Listesi (ABEK)

ABEK, araştırmacı, tez danışmanı ve doktora tezinde ebeveyn bebek etkileşimi konusunu çalışan bağımsız bir araştırmacı tarafından 0-24 aylık bebekler ve annelerinin etkileşimlerini doğal ortamlarında gözlemlemek ve ortaya çıkarmak amacıyla geliştirilen bir kontrol listesidir. "Anne Duyarlılığı", "Bebek Duyarlılığı" ve "Anne-Bebek İkilisi" olmak üzere üç temadan, bunlara ait boyutlardan ve alt boyutlardan oluşmaktadır. ABEK'in geliştirilmesi aşamasında Covid-19 pandemisi sebebiyle anne-bebek etkileşimlerinin değerlendirilebilmesi için en uygun yolun video kayıtları olduğuna karar verilmiştir. Bu nedenle annelerden, bebekleri ile ev ortamında, bebeğin en sevdiği oyuncakla oynamaları ve bu oyunu içeren, 20 dakika süren bir video kaydı oluşturmaları istenmiştir. Video çekimlerinin nasıl yapılacağı ve içeriği konusunda

her anneye aynı açıklama yapılmıştır ("*Gelişimsel Gözlem"* başlığı altında açıklaması bulunan; Şekil 8).

Kontrol listesinin hazırlanması amacıyla ilk aşamada araştırmacılar tarafından literatür taraması yapılmış ve anne-bebek etkileşimini gözlemlemek için temalar, boyutlar ve alt boyutlar oluşturulmuştur (Tablo 6). İkinci aşamada, anne-bebek etkileşimine yönelik çalışmaları olan 3 öğretim üyesi ve 2 uzmandan görüş alınmıştır. Uzman görüşlerinin ardından kontrol listesine son hali verilmiştir.

Tablo 6

Anne-Bebek Etkileşimi Kontrol Listesi

Temalar	Boyutlar	Alt Boyutlar
Anne Duyarlılığı	Dili Kullanma	Bebek yönelimli konuşma
		Yansıtma / Aynalama
		Sözlü iletişim
		İşaretle iletişim / El işareti
		Yüz hareketleri
		Bebekten beklentilerin dile getirilmesi
	Bebeğe duyarlılık	Tehlikeye tepki verme
		Bebeğin eylemlerinin taklidi
		Temas
		İşaretleri algılama
		İşaretleri doğru yorumlama
		İşaretlere zamanında ve uygun cevap verme
	Oyun	Oyuna hazırlık
		Oyunu kolaylaştırma
		Bilişsel uyarım
		Lider olan bebeği izleme (uyum, eşzamanlılık)
		Müzik etkinlikleri kullanma
	Canlılık	Hareketli olma
		Bebeğin görüş alanına girme / ulaşılabilirlik
	Özerkliği Destekleme	Cesaretlendirme
		Seçenek sunma
	Öz-düzenleme Davranışları	Model olma

		İpuçlarını kullanma
		Desteği aşamalı olarak azaltma
		Ortam düzenleme
Bebek Duyarlılığı	Dili Kullanma	Yüz hareketleri
		Sözlü iletişim
		İşaretle iletişim / El işareti
		Ağlama
	Ebeveyne duyarlılık	Annenin eylemlerinin taklidi
		Anneye yüz / vücut yönelimi
		Temas (uzanma, dokunma)
		Bakış
		Referans alma
	Oyun	Oyun/Oyuncakla İlgilenme
		Taklit
		Bilişsel Uyarılma
		Bebek Tarafından Başlatılan Oyunlar
Anne-Bebek İkilisi	Etkileşimsel uyum veya senkronizasyon	Eşzamanlı Hareketler
		Sıralı Hareketler
		Örüntü Şeklinde Hareketler
	Vücut Pozisyonu / Hareketleri (Yönelme-Çekilme)	Nefes alıp vermede düzensizlik, heyecanlı hareketler
		Öne doğru eğilme
		Geriye yaslanma

Üçüncü aşamada, araştırmacı ve bu kontrol listesini hazırlayan diğer araştırmacı birbirlerinden bağımsız bir şekilde 10 videoyu, kontrol listesinde yer alan maddeler gözlendiyse “1”, gözlenmediyse “0” olacak şekilde puanlayarak izlemişlerdir. Puanlayıcılar arası uyuşum için Cohen Kappa katsayısı kullanılmıştır. Cohen Kappa istatistik sonuçları Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7

Puanlayıcılar Arası Uyuşum Güvenirliği için Cohen Kappa İstatistik Sonuçları

Uzman Sayısı=2	Ölçümler	N	Kappa	Uyuşma Gücü
Dili Kullanma	Yüz hareketleri	10	1.00	Neredeyse Mükemmel Uyuşma
	Sözlü iletişim	10	1.00	Neredeyse Mükemmel Uyuşma
	İşaretle iletişim / El işareti	10	1.00	Neredeyse Mükemmel Uyuşma
	Ağlama	10	1.00	Neredeyse Mükemmel Uyuşma
Ebeveyne Duyarlılık	Annenin eylemlerinin taklidi	10	1.00	Neredeyse Mükemmel Uyuşma
	Anneye yüz / vücut yönelimi	10	1.00	Neredeyse Mükemmel Uyuşma
	Temas (uzanma, dokunma)	10	1.00	Neredeyse Mükemmel Uyuşma
	Bakış	10	1.00	Neredeyse Mükemmel Uyuşma
	Referans alma	10	1.00	Neredeyse Mükemmel Uyuşma
Oyun	Oyun/Oyuncakla İlgilenme	10	1.00	Neredeyse Mükemmel Uyuşma
	Taklit	10	1.00	Neredeyse Mükemmel Uyuşma
	Bilişsel Uyarılma	10	1.00	Neredeyse Mükemmel Uyuşma
	Bebek Tarafından Başlatılan Oyunlar	10	.41	Ekseriyetle Uyuşma
Etkileşimsel Uyum	Eşzamanlı Hareketler	10	1.00	Neredeyse Mükemmel Uyuşma
	Sıralı Hareketler	10	.78	Önemli Derecede Uyuşma
	Örüntü Şeklinde Hareketler	10	1.00	Neredeyse Mükemmel Uyuşma
Vücut Pozisyonu	Nefes alıp vermede düzensizlik, heyecanlı hareketler	10	1.00	Neredeyse Mükemmel Uyuşma
	Öne doğru eğilme	10	1.00	Neredeyse Mükemmel Uyuşma
	Geriye yaslanma	10	1.00	Neredeyse Mükemmel Uyuşma

< 0= Hiç Uyuşma Olmaması; 0.0 — 0.20= Önemsiz Uyuşma Olması; 0.21 — 0.40= Orta Derecede Uyuşma Olması; 0.41 — 0.60= Ekseriyetle Uyuşma Olması; 0.61 — 0.80= Önemli Derecede Uyuşma Olması; 0.81-1.00= Neredeyse Mükemmel Uyuşma Olması

Dördüncü aşamada; Tablo 7'ye göre puanlayıcılar arası uyuşum güvenirliğinin neredeyse mükemmel uyuşma gücünde olduğu görülmüş ve kontrol listesinin bu tez kapsamında toplanan verileri değerlendirmede kullanılmasına karar verilmiştir. Ayrıca, katılımcı gruplarından toplanan videolarda bebek davranışları gözlemlendiği için bu çalışma kapsamında kontrol listesinin yalnızca "Bebek Duyarlılığı" ve "Anne-Bebek İkilisi" alt boyutları kullanılmıştır.

Nitel Veri Toplama Araçları

Araştırmanın nitel boyutu için "Gelişimsel Gözlem", "Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formları" ve "Araştırmacı Günlüğü" hazırlanmıştır.

Gelişimsel Gözlem

Erken müdahale programları çocukların gelişimlerini bütüncül olarak ele almaktadır. Ebeveyn-bebek etkileşimlerini güçlendirici bir müdahale, hem ebeveyn tutum ve davranışlarına odaklanmalı hem de bebeğin tüm gelişim alanlarını değerlendirmeyi içermelidir. Bu araştırma kapsamında uygulanan eğitim programının etkililiğini, bebeklerin gelişimsel ilerlemelerini değerlendirerek de ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırmanın planlanması aşamasında Gazi Erken Çocukluk Değerlendirme Aracı'nın (GEÇDA) (Temel, Ersoy, Avcı & Turla, 2016) kullanılmasına karar verilmiştir. Ancak Covid-19 pandemisi sürecinde alınan sağlık tedbirleri gereğince katılımcı bebeklerle yüz yüze görüşmek mümkün olmamıştır. Bu nedenle bebeklerin gelişimlerini gözlemleyebilmek için ailelerden video çekimleri isteme yoluna gidilmiştir.

Gelişimsel gözlemin yapılabilmesi için ilk aşamada; çekimlerde tutarlılığın sağlanabilmesi, planlı ve sistemli bir yapının oluşturulabilmesi amacıyla araştırmacı, tez danışmanı ve bağımsız bir araştırmacı tarafından bir video çekim rehberi hazırlanmıştır. Bu rehberde, bebeklerin kritik gelişimsel dönemleri dikkate alınarak 1-3 ay, 4-6 ay, 7-8 ay ve 9-12 ay dönemlerindeki bebekler ve aileleri için ayrı ayrı olacak şekilde görseller hazırlanmıştır. Ailelerin hazırladıkları videoları araştırmacıya nasıl ve hangi kanalla ulaştıracakları rehberde açıklanmış, bununla birlikte her bir aileye video paylaşımı sırasında destek olunmuştur. Rehber aynı zamanda EBOGk ve ABEK ölçeklerinin değerlendirmelerinde kullanılmak üzere ailelerden istenen çekimler için de kullanılmıştır. Örneğin; EBOGk ölçeği için kullanılacak video çekimine ait açıklama Şekil 8'deki 5. Aktivite türünde yer almaktadır. 9-12 ay dönemine ait örnek bir video çekim rehberi aşağıda görülmektedir.

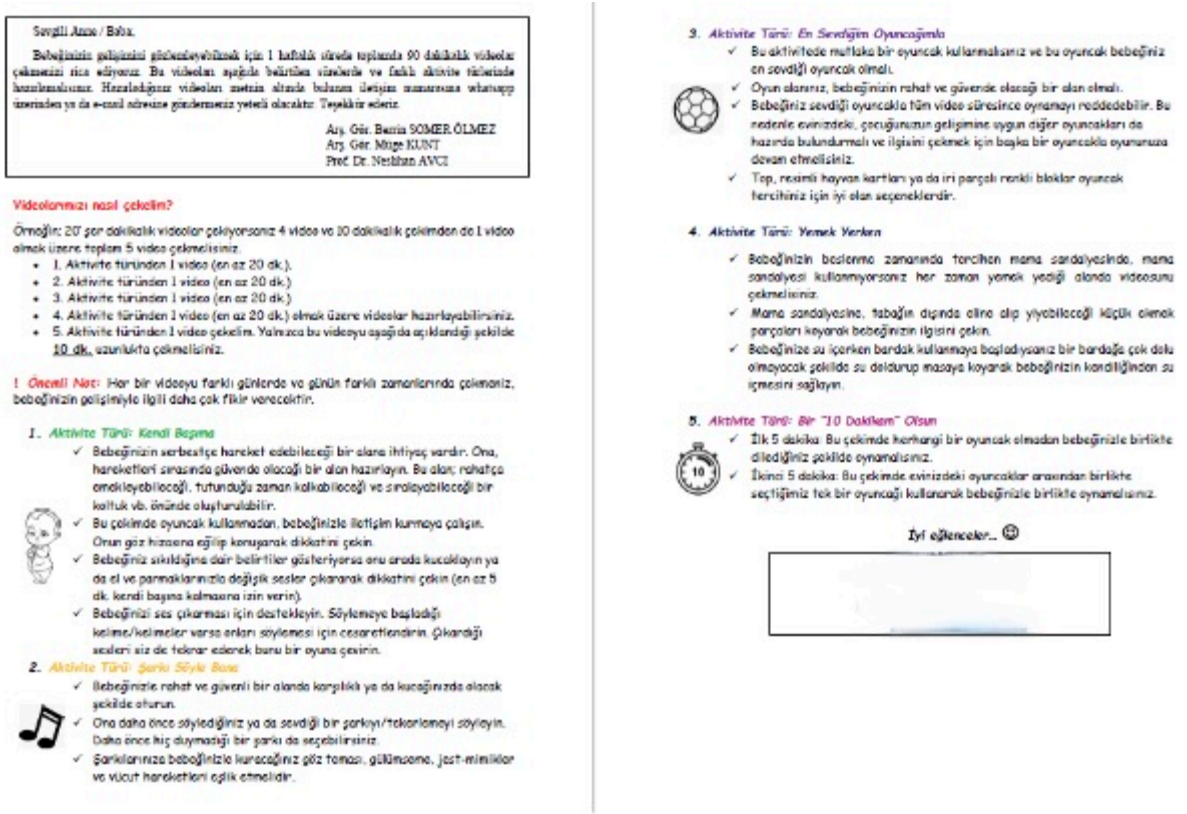
Sevgili Anne / Baba,

Bebeğinizin gelişimini gözlemleyebilmek için 1 haftalık sürede toplamda 90 dakikalık videolar çekmenizi rica ediyoruz. Bu videoları aşağıda belirtilen sürelerde ve farklı aktivite türlerinde hazırlamalısınız. Hazırladığınız videoları metrin altında bulunan iletişim numaralarına whatsapp üzerinden ya da e-mail adresine göndermeniz yeterli olacaktır. Teşekkür ederiz.

Arş. Gör. Berrin SÖMER ÖLMEZ
Arş. Gör. Müge KUNT
Prof. Dr. Neslihan AVCI

Videolarınızı nasıl çekelim?

Örneğin; 20'şer dakikalık videolar çekiyorsanız 4 video ve 10 dakikalık çekimden de 1 video olmak üzere toplam 5 video çekmelisiniz.

- 1. Aktivite türünden 1 video (en az 20 dk.).
- 2. Aktivite türünden 1 video (en az 20 dk.)
- 3. Aktivite türünden 1 video (en az 20 dk.)
- 4. Aktivite türünden 1 video (en az 20 dk.) olmak üzere videolar hazırlayabilirsiniz.
- 5. Aktivite türünden 1 video çekilin. Yalnızca bu videoyu aşağıda açıklandığı şekilde 10 dk. uzunlukta çekmelisiniz.

1. Önemli Not: Her bir videoyu farklı günlerde ve günün farklı zamanlarında çekmeniz, bebeğinizin gelişimiyle ilgili daha çok fikir verecektir.

1. Aktivite Türü: Kendi Başına

- ✓ Bebeğinizin serbestçe hareket edebileceği bir alana ihtiyaç vardır. Ona, hareketleri sırasında güvende olacağı bir alan hazırlayın. Bu alan; rahatça emekleyebileceği, tutunduğu zaman kalkabileceği ve sıralayabileceği bir koltuk vb. önünde oluşturulabilir.
- ✓ Bu çekimde oyuncak kullanmadan, bebeğinizle iletişim kurmaya çalışın. Onun göz hizasına eğilip konuşarak dikkatini çekin.
- ✓ Bebeğiniz sıkıldığına dair belirtiler gösteriyorsa onu anda kucaklayın ya da el ve parmaklarınızla değişik sesler çıkararak dikkatini çekin (en az 5 dk. kendi başına kalmasına izin verin).
- ✓ Bebeğinizi ses çıkarması için destekleyin. Söylemeye başladığı kelime/kelimeler varsa onları söylemesi için cesaretlendirin. Çıkardığı sesleri siz de tekrar ederek bunu bir oyuna çevirin.

2. Aktivite Türü: Şarkı Söyle Bana

- ✓ Bebeğinizle rahat ve güvenli bir alanda karşılıklı ya da kucağınızda olacak şekilde oturun.
- ✓ Ona daha önce söylediğiniz ya da sevdiği bir şarkıyı/tekerlemeyi söyleyin. Daha önce hiç duymadığı bir şarkı da seçebilirsiniz.
- ✓ Şarkılarınıza bebeğinizle kuracağınız göz teması, gülümseme, jest-mimikler ve vücut hareketleri eşlik etmelidir.

3. Aktivite Türü: En Sevdiğim Oyuncağımla

- ✓ Bu aktivitede mutlaka bir oyuncak kullanmalısınız ve bu oyuncak bebeğiniz en sevdiği oyuncak olmalı.
- ✓ Oyun alanınız, bebeğinizin rahat ve güvende olacağı bir alan olmalı.
- ✓ Bebeğiniz sevdiği oyuncakla tüm video süresince oynamayı reddedebilir. Bu nedenle evinizdeki, çocuğunuzun gelişimine uygun diğer oyuncakları da hazırda bulundurmalı ve ilgisini çekmek için başka bir oyuncakla oynamaya davet etmelisiniz.
- ✓ Top, resimli hayvan kartları ya da iri parçalı renkli bloklar oyuncak tercihiniz için iyi olan seçeneklerdir.

4. Aktivite Türü: Yemek Yerken

- ✓ Bebeğinizin beslenme zamanında tercihen mama sandalyesinde, mama sandalyesi kullanmıyorsanız her zaman yemek yediği alanda videosunu çekmelisiniz.
- ✓ Mama sandalyesine, tabağın dışında elino alıp yiyebileceği küçük olmak parçaları koyarak bebeğinizin ilgisini çekin.
- ✓ Bebeğinize su içerken bardak kullanmaya başladıysanız bir bardağa çok dolu olmayacak şekilde su doldurup masaya koyarak bebeğinizin kendiliğinden su içmesini sağlayın.

5. Aktivite Türü: Bir "10 Dakikam" Olsun

- ✓ İlk 5 dakika: Bu çekimde herhangi bir oyuncak olmadan bebeğinizle birlikte dilediğiniz şekilde oynamalısınız.
- ✓ İkinci 5 dakika: Bu çekimde evinizdeki oyuncaklar arasından birlikte seçtiğiniz tek bir oyuncağı kullanarak bebeğinizle birlikte oynamalısınız.

İyi eğlenceler...

Şekil 8. Video çekim rehberi.

Gelişimsel gözlemin yapılabilmesi için ikinci aşamada; videolarda gözlemlenen davranışların kaydedileceği bir kontrol listesi hazırlanmış ve video kayıtlarının değerlendirilmesi bu kontrol listesi kullanılarak yapılmıştır. Kontrol listesinin oluşturulması aşamasında gerek videoların incelenmesiyle elde edilen verilerin içerik analiziyle değerlendirilmesinden gerekse literatürden yararlanılmıştır. Kategoriler, literatürde yer alan 0-12 ay dönemindeki bebeklerin "psikomotor gelişim", "bilişsel gelişim", "dil gelişimi" ve "sosyal-duygusal gelişimlerine" ait özellikleri, alt kategoriler ay dönemlerini, kodlar ise hem videolarda gözlemlenen bebek davranışlarını hem de literatürde tipik gelişim gösteren çocukların ilgili alandaki becerilerini içermektedir. Öntest ve sontest ölçümlerinde, her bir bebek için gelişim alanlarındaki beceriler, "gözlendi" veya "gözlenmedi" şeklinde değerlendirilmiş ve sonuçlara bulgular bölümünde yer verilmiştir.

Yarı yapılandırılmış Görüşme Formları

Araştırmada iki farklı yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. İlki, katılımcı annelerin bebekleri ile mevcut etkileşimlerinin ve uygulanacak eğitim programı öncesinde gereksinimlerinin belirlenmesini sağlayacak nitelikte bir "İhtiyaç Analizi Formu"dur. İkincisi

ise eğitim grubundaki annelerin, kendilerine uygulanan eğitim hakkındaki görüşlerini derinlemesine incelemek amacıyla hazırlanan "Eğitimi Değerlendirme Formu"dur.

İhtiyaç Analizi Formu

Yarı yapılandırılmış görüşme sorularının kullanıldığı form, katılımcı annelerin kendilerine verilecek eğitimin içeriği konusundaki beklentilerini, ebeveyn olarak ihtiyaçlarını ve bebekleriyle mevcut etkileşimlerini belirlemek amacıyla hazırlanmış ve eğitim sürecinden önce kullanılmıştır. Görüşmelerde yarı yapılandırılmış soruların kullanılması, eğitim programı içeriğinin sistemli bir şekilde kurgulanmasını kolaylaştırmaktadır. Katılımcıların düşüncelerini rahatlıkla ifade edebilmeleri için yönlendirici olmadan açık uçlu sorularla, mümkün olduğunca aynı koşullarda görüşme yapılmasına dikkat edilmektedir (Patton, 2014, s. 346). Görüşme soruları, belirli bir sıra ile hazırlanmış ve aynı sırada katılımcılara yöneltilmesine dikkat edilmiştir. Öncelikle, buz kırıcı bir soruya yer verilmiştir. Buz kırıcı sorular, katılımcıları görüşmeye hazırlayıcı, rahatlatıcı ve motive edici sorulardır (Kilanowski, 2012). Buz kırıcı sorunun ardından annenin bebek ile olan etkileşimini, bebeğin alışkanlıklarını, annenin alışkanlıklarını ve ihtiyaçlarını belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır. Hazırlanan görüşme formu, konu ile ilgili çalışan iki uzmanın görüşüne sunulmuştur. Uzman görüşleri doğrultusunda görüşme formuna son hali verilmiştir.

İhtiyaç analizi formunda yer alan sorular; annelerin; anne-bebek bağlanması ile ilgili görüşlerini, bebeklik dönemiyle ilgili merak ettikleri konuları, ebeveyn olarak kendilerini yeterli hissettikleri durumları, bebekleriyle geçirdikleri zaman ve iletişimde keyif aldıkları veya hoşlanarak yapmadıkları etkinlikleri, onlarla nasıl oyunlar oynadıklarını, oyun ortamı tercihlerini, oyuncak seçimlerini, kişisel ve ebeveynlik ihtiyaçları ile sosyal destek alıp almama durumlarını içermektedir.

Eğitimi Değerlendirme Formu

Eğitim grubunda yer alan annelerin, eğitim sürecine dair görüşlerini almak amacıyla hazırlanan formda, yarı yapılandırılmış görüşme soruları kullanılmıştır. İhtiyaç analizi formunun hazırlanması için gerçekleştirilen tüm aşamalar ve uzman görüşü alma süreci, bu formun hazırlanması sırasında da uygulanmıştır.

Eğitimi değerlendirme formunda yer alan sorular; annelerin; eğitim boyunca nasıl bir süreç yaşadıklarına yönelik düşüncelerini ve programın iyileştirilmesine yönelik önerilerini içermektedir. Sorular annelerin anne-bebek bağlanmasıyla ilgili fikirlerini, eğitimin bebekleriyle etkileşimlerine, kişisel ve ebeveynlik ihtiyaçlarına, aile üyelerine ve ev ortamına etki edip etmeme durumunu, eğitime katılımları sırasındaki kolaylaştırıcı ve zorlaştırıcı etkenleri ortaya çıkaracak nitelikte yapılandırılmıştır.

Araştırmacı Günlüğü

Nitel araştırmalarda veri kaynağı olarak yararlanılan araştırmacı günlüğü, kalıtımcı gözlem kapsamında, araştırmacının doğal olarak dahil olduğu araştırma sürecine farklı bakış açılarıyla ışık tutar. Araştırma yürütülürken herhangi bir aşamada kayıt altına alınmayan ancak gözlemlenen durumlardan ya da ortaya çıkan fikirlerden yararlanılmasına olanak tanır. Araştırmacı, katılımcılar açısından güvenilir bir kişidir ve gözlemlerini çoklu veri toplama yöntemlerini işe koşarak sürecin bir parçası olarak elde etmektedir (Patton, 2014, s. 265). Araştırmanın planlanması aşamasından raporlaştırılmasına kadar geçen süreç boyunca günlük yazma işlemi, düzenli ve sistemli bir şekilde devam etmektedir. Araştırmacı günlüğü, yansıtma ve iç diyalog için bir fırsattır. Düşüncelerin ifade edilmesi, inançlar ile uygulamalardaki benzerlik ya da farklılıklara dayanak oluşturabilir (Engin, 2011).

Bu araştırmada, araştırmacı tarafından elektronik ortamda kaydedilen günlükte; katılımcı annelerin çevrimiçi ortamda yapılan görüşmeler sırasında ifade ettikleri düşünceleri, soruları, gruptaki diğer annelerle ve araştırmacıyla olan diyalogları, bebekleriyle ilgili paylaşımları, araştırmada haberleşmek amacıyla kullanılan paylaşım gruplarındaki yorumları, sohbetleri yer almaktadır.

Eğitim Programının Hazırlanması

Eğitim programının hazırlanması aşamasında öncelikle literatür taraması yapılmıştır. Farklı program geliştirme modelleri incelenerek (Külahçı, 1995; Ornstein & Hunkins, 1988; Posner, 1995; Tyler, 1993) sentez bir model oluşturulmuş ve bu modele temel oluşturacak kuramlar belirlenmiştir. Bu aşamada katılımcı annelerle ihtiyaç belirleme çalışması yapılmış, buradan elde edilen dönütler de programın planlanmasına dahil edilmiştir. Diğer yandan eğitim programı modüllerinin ve içeriklerinin belirlenmesi, içerikle ilgili ölçme ve değerlendirme süreçleri ile pilot uygulama aşamaları Güvenli Bebekler Güvenli Yarınlar Projesindeki (Avcı,

Kunt, Somer-Ölmez, Pekince & Kaynak, 2018) deneyimlerden aktarılmış ve geliştirilmiştir. Eğitim programı, öz belirleme kuramı ve nörodizisel yaklaşım temel alınarak ve ihtiyaç belirleme çalışmasının dönütlerine göre gerekli eklemeler yapılarak yeniden düzenlenmiştir. Çocuk gelişimi ve eğitimi alanında uzman üç öğretim üyesine uzman görüşü alınması amacıyla sunulan programa uzmanların değerlendirmelerine göre son hali verilmiştir. Ayrıca araştırma kapsamında eğitim programının uygulanması ve değerlendirme çalışmalarının tamamlanmasının sonunda düzenlenmiştir.

Eğitim Programına Temel Oluşturan Kuramlar

Her müdahale programının amacına uygun olarak benimsediği bir kuramsal temel bulunmaktadır. Bebeklik dönemi ve bu döneme ait gelişim özellikleri dikkate alındığında, birden fazla kuramdan yola çıkarak bir müdahale planlamak, atılacak adımların daha sağlam olmasını ve yerinde uygulamalar ile desteklenmesini sağlayacaktır. Bu araştırmada bebeklik dönemi ve aile eğitimini hedefleyen bir program uygulanacağı için, bu dönem ile ilgili farklı bakış açısı ve yöntemlere yer veren bağlanma kuramı, öz belirleme kuramı, çocuğun katılım hakkı, nörodizisel yaklaşım ve yerde oyun zamanı yaklaşımı temel alınmıştır.

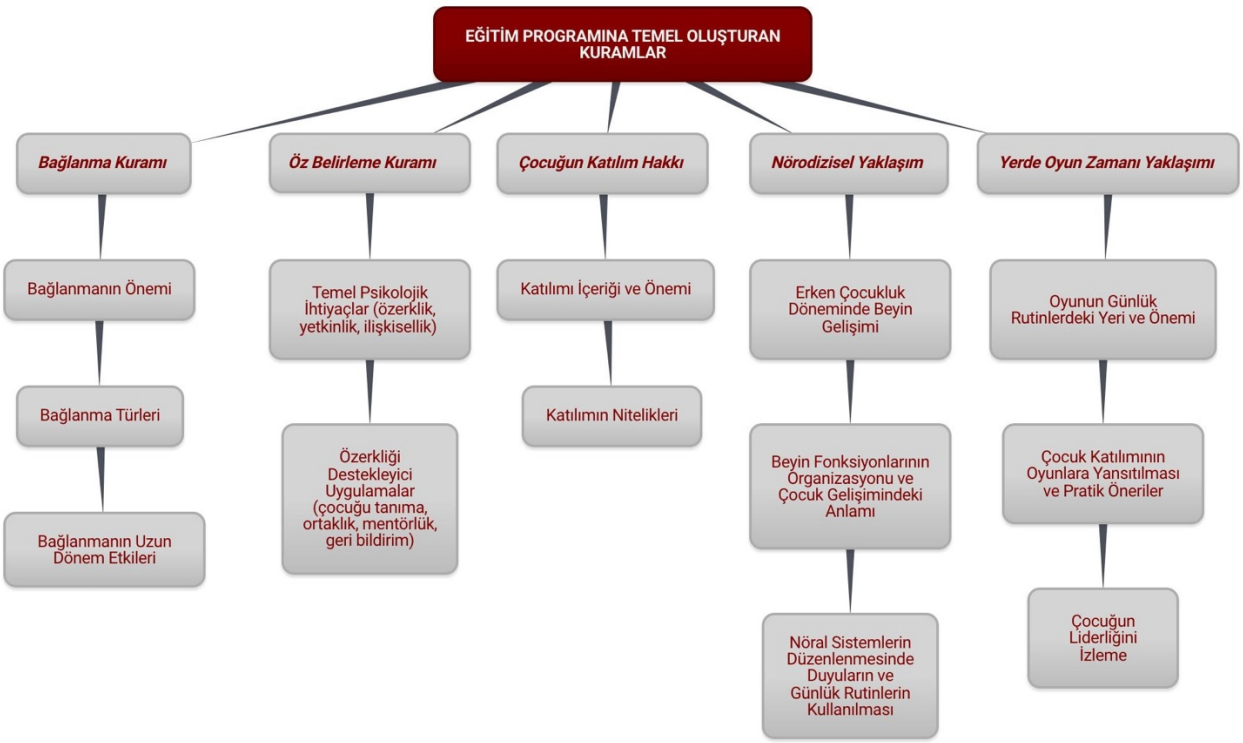

Şekil 9. Eğitim programına temel oluşturan kuramlar.

Eğitim programı, yukarıda içerikleri açıklanan kuramlar çerçevesinde tamamı 8 modül ve bebek masajının uygulamalı eğitimi şeklinde oluşturulmuş ve Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8

İlk Yıllar Eğitim Programı

Modül	*Konu*	*İçerik*	*Hafta*
1. Modül: Her Çocuk Özeldir: Çocuk Katılımı ve Bebek İmajı	Çocuk Olmak: Çocukluğa Bakış Açımız	✓ Çocukluğa ilişkin inançlar ve bakış açısı ✓ Çocukların temel gereksinimleri ✓ Katılımın anlam ve içeriği	28 Mayıs-1 Haziran 2020
2. Modül: İlk Yılların Temelleri	Bağlanma Nörodizisel Yaklaşım	✓ Bağlanmanın önemi ✓ Bağlanma stilleri ✓ Nasıl bağlanırız ve güvenli bağlanma nedir? ✓ Güvenli bağlanma kurulduğunu nasıl anlarız? ✓ Bağlanmanın yaşam boyu etkileri nelerdir? ✓ Yaşamın ilk yıllarında beyin gelişimi nasıl gerçekleşir? ✓ Duyuları aktif bir şekilde kullanma	4-8 Haziran 2020
3. Modül: Bebek ve Küçük Çocuklarda Gelişim	Hareket Gelişimi Sosyal-Duygusal Gelişim	Hareket Gelişimi: ✓ Denge becerileri (baş / boyun kontrolü) ✓ Hareket becerileri (emekleme, yürüme, yakalama) ✓ Destekleyici bir çevre sunma Sosyal – Duygusal Gelişim: ✓ Aile ✓ Yakın çevre ve akran ilişkileri ✓ Temel yaşam becerileri ✓ Mizaç ✓ Bebek ve ailenin uyum iyiliği ✓ Çocukluk korkuları	10-14 Haziran 2020
	Bilişsel Gelişim Dil Gelişimi	Bilişsel Gelişim: ✓ Duyuların gelişimi ve destekleyici bir çevre sunma ✓ Bebeklerde ay dönemlerine göre bilişsel beceriler ✓ Algılama ve algı gelişimi ✓ Dikkat ✓ Bellek Dil Gelişimi: ✓ Konuşma öncesi ve temel dil yeteneklerinin kazanıldığı dönemler ve özellikleri ✓ Bebeklerde ay dönemlerine göre dil gelişimi	17-21 Haziran 2020
	Benlik Gelişimi	✓ Çocukluk döneminin önemi ✓ Çocuklarda benlik gelişimi süreçleri ✓ Benlik gelişiminde ailenin rolü, ebeveyn tutumları ✓ Cinsel kimlik gelişimi	22 Haziran 2020

Tablo 8‘in devamı

Modül	*Konu*	*İçerik*	*Hafta*
4. Modül: Dünyayı Tanıma ve Anlama Aracı Olarak Oyun	Oyun ve Oyuncak	✓ Oyun ve oyuncağın önemi ✓ Oyunun gelişimi desteklemedeki rolü ✓ Nerede, nasıl oynayalım? “Bebeğim ne ister?” ✓ Ebeveynin gözünden oyun ✓ Çocuğun gözünden oyun ✓ Oyuncaklarla oyun üretme pratiği ✓ Oyun kurma konusunda duyarlı olma; “Bebeğimin başlattığı oyunlar” ✓ Oyunun sosyal bağlamı ✓ Oyuncak yapımı	26-30 Haziran- 3^Temmuz 20203
5. Modül: Güven Temelinde İlişkiler – Temel Gereksinimler	Bebeklerin Temel Gereksinimleri	Fizyolojik ✓ Bebeğin vücut özellikleri boy, kilo vb. ✓ Beslenme ✓ Refleksler ✓ Duyular ✓ Banyo ✓ Uyku düzeni ✓ Giyim ✓ Alt değiştirme Psikolojik ✓ Sevgi ✓ Şefkat ✓ Kabul ✓ Güvenlik Dünyayı Tanıma ve Anlama ✓ Keşfetme ✓ Oyun ✓ Resim ve el ürünleri ✓ Müzik ✓ Nesneleri kullanma	4-8 Temmuz 2020
	Beslenme	✓ Anne sütünün önemi ✓ Tamamlayıcı besin: Zamanlama, yöntemler, besin çeşitleri ✓ Beslenmede ebeveyn tutumları ✓ Bebeklik ve çocuklukta sağlıklı beslenme ✓ Beslenmede doğru bilinen yanlışlar	13 Temmuz 2020

Tablo 8‘in devamı

Modül	*Konu*	*İçerik*	*Hafta*
6. Modül: Annelere Destek	Zaman Yönetimi İyilik Hali	✓ Günlük yaşamda karşılaşılan zaman tuzakları ✓ Zamanı etkili kullanmaya yönelik tavsiyeler ✓ Ebeveynlerin kendine vakit ayırması	14-18 Temmuz 2020
7. Modül: Güven Temelinde İlişkiler – Yetişkin-Bebek Etkileşimini Güçlendirme	Etkileşimi güçlendirici yöntem ve ilkeler Yetişkin-bebek etkileşimini etkileyen etmenler	✓ İletişim becerileri: Anne-baba-çocuk iletişimi ✓ Temel mesajlar: İhtiyaç duyduğunda yardıma hazır olma ✓ Temas ve konuşma ✓ Kendini çocuğun yerine koyabilme ✓ Çocuğa ayak uydurma ✓ Çocuk ve kendisiyle ilgili yansıtıcı olma ✓ Annenin yeni rolüne uyumu ✓ Annenin ailesiyle ve sosyal çevresiyle olan ilişkileri ✓ Ailenin sosyoekonomik ve kültürel durumu ✓ Çocuk bakımı konusunda annenin bilgili olması	19-23 Temmuz 2020
8. Modül: Güven Temelinde İlişkiler- Özerkliği Destekleyici Uygulamalar	Çocuğu Tanıma Ortaklık Mentörlük Geri bildirim	✓ Çocuğu oyun sırasında gözlemleme, kurduğu arkadaşlıklara, ilgi ve yeteneklerine dikkat etme, ✓ Tanıma amaçlı iletişim ✓ Çocukla konuşma ve çocuğu dinleme ✓ Çocukla çeşitli konular (ilgileri, tercih ettikleri aktiviteler) hakkında sohbet etme ✓ Çocuğa seçenekler sunma ✓ Sorumluluk verme ✓ Daha eğlenceli / eğitsel etkinlikler sunma ✓ Çocuğun yeni şeyler keşfetmesi ve başlatıcı olmasına olanak tanıma ✓ Çocuğun yetenekleri dahilindeki eylemlere rehber olma ve destek sağlama ✓ Duygu düzenleme stratejileri ✓ İstekler, kurallar ve gerekçeleri ✓ Olumlu davranışlar konusunda geri bildirim sağlama ✓ Yanlış davranışlar konusunda geri bildirim sağlama	24-28 Temmuz 2020
9. Bebek Masajı	Bebek masajı hakkında teorik bilgiler ve uygulama	5 Oturum 28 Haziran-26 Temmuz 2020	

Eğitim Programının Uygulanması

Eğitim programı, pandemi koşulları nedeniyle içerik paylaşım araçları ve çevrimiçi ortamda yapılan görüşmelerle uygulanmıştır. Öncelikle eğitim ve kontrol gruplarına atanan ve ön-test değerlendirmeleri tamamlanan ailelerle tanışmak amacıyla çevrimiçi ortamda bir toplantı düzenlenmiştir. Tüm annelerin kendilerini tanıtması sağlanmıştır. Araştırmacı kendisini tanıtmış, eğitim hakkında bilgiler vermiştir. İlk Yıllar Eğitim Programı ismiyle, video paylaşım platformunda bir kanal açılmış, fotoğraf ve video paylaşım uygulamasında bir hesap alınmış ve anlık mesajlaşma uygulamasında bir grup oluşturulmuştur. Bu hesaplara yalnızca eğitim grubunda yer alan 14 aile katılmıştır. Kontrol grubu ile iletişimi devam ettirmek amacıyla ayrıca bir anlık mesajlaşma grubu oluşturulmuştur.

Eğitimin katılım temelli bir anlayış ile şekillenmesi sebebiyle ilk modül olan *"Her Çocuk Özeldir: Çocuk Katılımı ve Bebek İmajı"* konusu, Prof. Dr. Neslihan AVCI tarafından eğitim grubuna atanan 14 anne ile canlı görüşme şeklinde aktarılmıştır. Sonrasında, her bir eğitim modülü, araştırmacı tarafından yaklaşık 25-40 dakikalık videolar halinde hazırlanmış, video paylaşım platformundaki kanala yüklenmiştir. Her hafta Pazartesi günü bir video anneler ile fotoğraf ve video paylaşım uygulaması hesabında paylaşılmış ayrıca anlık mesajlaşma grubunda duyurusu yapılmıştır. Annelerle uygun oldukları gün ve saatler planlanarak haftalık görüşme rutinleri oluşturulmuştur. Görüşmeler sırasında annelerin her birine söz hakkı verilebilmesi için 7'şer kişilik 2 grup oluşturulmuştur. Pazartesi günleri ilk grup ile 12:30-14:00 saatleri arasında; ikinci grup ile 14:30-16:00 saatleri arasında çevrimiçi görüşme uygulaması üzerinden 90 dakikalık görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelere katılamayan anneler için telafi toplantıları düzenlenmiştir. Haftanın grup görüşmesi sona erdiğinde, gün sonunda yeni modülün videoları paylaşılmış böylece annelere, her modülün videosunu izlemeleri için bir hafta süre verilmiştir. Bu yönteme ilgili literatürde "ters yüz öğrenme" adı verilmektedir. Grup öğrenmesinden ziyade bireysel öğrenmeleri temele alan pedagojik bir yaklaşım olan ters yüz öğrenmede, video paylaşımlarıyla öğretmen ve öğrenciler arasındaki yüz yüze öğrenme zamanları, daha anlamlı ve zengin bir içeriğe sahip olmaktadır (Ünsal, 2018). Bu araştırmada yaklaşım araştırmacı ile anneler arasında uygulanmıştır. Bir modül akışının içeriğine yönelik bilgi vermek ve açıklanan uygulama süreçlerini örneklendirmek amacıyla "Modül 5: Dünyayı Tanıma ve Anlama Aracı Olarak Oyun" Ek 5'te paylaşılmıştır.

Haftalık görüşmelerde araştırmacı öncelikle, kısa bir buzkırıcı etkinliğin ardından o hafta annelere gönderdiği eğitim videosunun konusunu özetlemiş, sonra "1 görüş, 1 soru" şeklinde

konu ile ilgili her bir annenin düşüncelerini belirtmesini ve varsa soru sormasını sağlamıştır. Fotoğraf ve video paylaşım uygulamasında annelerle Pazartesi günleri yapılan canlı toplantıların kayıtları yayınlanmıştır. Eğitim videolarının ve canlı toplantı kayıtlarının yayınlanması, başta tüm aile üyelerinin ve bebeklerin bakımıyla ilgilenen kişilerin eğitimden faydalanmasını sağlama amacını taşımakla birlikte, planlanan görüşmelere çeşitli nedenlerle katılamayan annelerin kendilerine uygun zamanlarda eğitimden yararlanmaları konusunda esneklik sağlamıştır. Ancak canlı görüşmelere katılamayan anne sayısının fazla olması durumunda mutlaka telafi görüşmeleri planlanmıştır.

Eğitimin 3. Modülünde yer alan "*Benlik Gelişimi*" konusu için Prof. Dr. F. Abide GÜNGÖR AYTAR davet edilmiştir. Konu paylaşımı 14 kişilik gruba tek oturum halinde canlı toplantı ile yapılmıştır. 5. Modülde yer alan "*Beslenme*" konusu için Beslenme ve Diyet Uzmanı Gülden DEMİR davet edilmiş ve konu yine 14 kişilik gruba tek oturumluk canlı toplantı ile aktarılmıştır. 6. Modülde yer alan "*Annelere Destek-İyilik Hali*" konusu için yapılan canlı görüşmenin bir bölümünde, eğitim grubunda mesleği estetisyenlik olan bir annenin, kişisel bakıma yönelik bilgi ve uygulama paylaşımına yer verilmiştir. Bu modülde ayrıca, annelerin günlük yaşamda annelik rollerinin dışında kişisel ihtiyaçlarına yönelik keyifli vakit geçirme önerileri ve ipuçlarını içeren (hobi edinme, sağlıklı yiyecek-içecek hazırlama, sanatsal faaliyetler ve spor etkinliği önerileri) bir uygulama listesi paylaşılmıştır. Aileler bu önerileri eğitim süreci boyunca uygulamış ve birbirleri ile paylaşımlarda bulunmuşlardır.

Eğitim grubuna verilen eğitim ve kalıcılık değerlendirmelerinin ardından kontrol grubuna verilen eğitim için, aynı uygulama ve platformlar üzerinden yeni hesaplar oluşturulmuştur. Kontrol grubundaki annelerin talepleri doğrultusunda yapılan planlama sonucunda eğitim videolarının tamamı annelerle paylaşılmış, 5 haftalık bebek masajı eğitiminin uygulanmasıyla eğitim tamamlanmıştır.

Bebek Masajı Eğitiminin Uygulanması

Eğitimin ebeveyn-bebek etkileşimini güçlendirici bir yaklaşımı temel alarak hazırlanması, bakım veren ile bebek arasında hem sözlü hem de bedensel iletişimi, yaşamın ilk anlarından itibaren temel güven duygusu için önemli olan dokunma duyusunu merkeze alan bebek masajını uygulamayı gerektirmiştir. Ailelere bebek masajı eğitimi verebilmek için öncelikle araştırmacının bir eğitim almasının uygun olacağına karar verilmiştir. Bu alanda yapılan araştırmalar sonucunda çocuklarda öz belirleme ve katılımı temel alan yaklaşımı ile

Uluslararası Bebek Masajı Derneği'nden (International Association of Infant Massage-IAIM) 5 gün süren 45 saatlik bir eğitmenlik eğitimi alınmıştır. Dernek, Amerika'da kurulmuştur ve dünyanın birçok ülkesinde eğitim vermek üzere eğitmenler görevlendirmiştir. Türkiye'de de belirli zaman aralıklarında ve farklı illerde düzenlenen eğitimler için duyurular yapılmaktadır. Araştırmacı, araştırmanın planlanma aşamasında düzenlenen bir eğitmenlik eğitimine katılmıştır. Eğitimin bitiminde yapılan sınav ve değerlendirme süreçlerini tamamlamış, bu araştırma katılımcıları dışındaki 5 kişilik ebeveyn grubu ile uygulamalı bir eğitimi yürütmüş ve Sertifikalı Bebek Masajı Uzmanı olmuştur.

Uluslararası Bebek Masajı Derneği, bir bebeğe yalnızca ebeveynleri ya da birincil bakımını sağlayan kişiler tarafından masaj yapılması gerektiğini savunmakta bu nedenle, bakım verenlere eğitim vermesi için eğitmen eğitimleri düzenlemektedir. Bebek masajı, bağlanma sürecinin tüm bileşenlerini doğal olarak içerdiği için amaç ebeveynlere, bebekleriyle etkileşimlerini destekleyici bir araç olan masajı uygulamalı olarak öğretmektir. Dernek, yalnızca Covid-19 pandemi sürecine özel olarak masaj eğitiminin çevrimiçi ortamda, ebeveynlerle bebeklerine uygulamalı olarak düzenlenecek eğitimlere izin vermiş ve bu eğitimlere özel kurallar açıklamıştır (oturumların en az 60 dakika olması, grupların en fazla 5 kişilik olması, teknik altyapıya özel durumlar vb.). Araştırmaya katılan ebeveynlerle bu açıklamaları içeren bir görüşme yapılmış ve birlikte öncelikle bebeklerinin günlük rutinlerinde uykuda olmadıkları, beslenme ve öz bakım ihtiyaçlarını tamamladıkları bir zaman aralığı belirlenmiştir. Katılımcılar 5'er kişilik iki grup ve 4 kişilik bir grup olarak ayrılmıştır. Babaların da eğitimlere katılabilmesi için uygun oldukları günler hakkında görüşülmüş ve Cumartesi günü bir grup, Pazar günü iki grup ile 5 oturumluk masaj eğitimi yapılmıştır. Her bir oturum 60 dakika sürmüştür. Görüşmeler, çevrimiçi görüşme uygulaması üzerinden yapılmış, her oturumun öncesinde ailelere mesaj yoluyla hatırlatma ve bağlantı linki paylaşımı yapılmıştır. Masaj için yapılan görüşmeler kayıt altına alınmamış, benzer şekilde ebeveynlerin de görüntü, ses ya da video kaydı almaması gerektiği açıklanmıştır.

Bebek masajı eğitiminin dört oturumunda her bir vücut bölgesine ait masaj hareketleri çalışılmakta (bacaklar ve ayaklar, karın ve göğüs, kollar ve eller, yüz ve sırt) son oturumda ise vücudun tüm bölgelerine öğrenilen hareketlerle masaj yapılmaktadır. Ebeveynler ekranları karşısında gerekli malzemeleri ve bebeklerini hazırlamış olarak yer almakta, araştırmacı ise eğitimin standartlarına uygun olarak kullandığı model bebek ile gerekli yönlendirmeleri yapmaktadır (Şekil 13).

Şekil 10. IAIM'in Belirlediği Kurallara Uygun Bir Eğitmen Ortamı ve Ekipmanları.

Oturumların her birine buz kırıcı bir etkinlikle başlanmıştır (örneğin; 3. Oturumda ebeveynlerle "bebeğiniz konuşabilseydi masaj ile ilgili neler söylerdi?" sohbetinin yapılması gibi). Ardından hem ebeveynin hem de bebeğinin gevşemesi ve pozisyon alması için yönlendirmeler yapılmıştır. Masaj yağı kullanımı ve bebekten izin alma rutinlerinin yapılmasıyla ebeveynlerle eş zamanlı olarak hareketler uygulanmaya başlanmıştır. Araştırmacı kamerasını model bebeğin ve kendisinin görüneceği şekilde konumlandırıp, ekranını ise ebeveyn-bebek çiftlerinin tümünü gözlemleyecek şekilde ayarlamıştır. O oturumda çalışılması planlanan hareketler tamamlandıktan sonra, bir önceki oturumun hareketleri tekrar edilmiştir. Oturum, ebeveynlerle masaj deneyimleri ya da belirlenen bir konu ile ilgili kısa bir tartışma yapıldıktan sonra sonlandırılmıştır.

Ebeveynlere, oturumların herhangi bir aşamasında bebeklerinin ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri, gerek duyuyorlarsa (bebeğin ağlamaya başlaması vb.) kendi seslerini kapatabilecekleri açıklanmıştır. Oturumlara başlarken teknik aksaklıkların giderilebilmesi için zaman tanınmıştır. Oturuma katılamayan ebeveynlere, kişi sayısı gözetilmeksizin mutlaka telafi eğitimi yapılmıştır. Her oturumun sonrasında yalnızca o oturumda çalışılan hareketlerin görselleri (ebeveynler için el kitabının bir bölümü) (Ek 3) ebeveynlere

gönderilmiştir. Amaç ebeveynlerin, araştırmacı tarafından henüz uygulamalı olarak gösterilmeyen hareketleri denemesini önlemektir.

Eğitim Çantası

Eğitim programının içeriğinde yer alan konularla ve etkinliklerle bağlantılı olan ve ailelerin bebekleriyle etkileşimlerini destekleyebilecek nitelikteki materyalleri içeren bir çanta hazırlanmış ve ailelere elden teslim edilmiştir. Bu çanta, Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı (ÖYP) kapsamında araştırmacıya sağlanan eğitim ödeneği kullanılarak temin edilmiştir. Eğitim çantaları; eğitim grubuna öntest değerlendirmelerinin yapılmasının ardından, eğitimin öncesinde verilmiş; kontrol grubuna ise araştırma sürecinin tamamlanmasından sonra kendilerine uygulanan eğitime başlarken verilmiştir. Çantada yer alan malzemelerin çocukların gelişimlerine, sağlıklarına uygun kalite standartlarında olmasına dikkat edilmiştir. Her bir aileye verilen eğitim çantasında, bebeklerinin ay dönemlerine (0-6 ya da 7-12 ay) uygun oyuncaklar bulunmaktadır. Hareketli-resimli çocuk kitapları ise birçok farklı konuyu ele alan bir kitap serisidir ve her aileye farklı bir kitap verilmiştir. Çantada yer alan materyaller ve özellikleri Tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 10

Eğitim Çantasının İçeriği

Materyaller		**Özellikleri**
Oyuncaklar	El Kuklası	Anne ve babaların bebekleriyle etkileşimlerini artırmayı sağlayacak hayvan figürlerinden oluşan ele geçirilebilecek büyüklükte kumaş kuklalar
	Parmak Kuklası	Anne ve babaların bebekleriyle etkileşimlerini artırmayı sağlayacak hayvan figürlerinden oluşan parmağa geçirilebilecek büyüklükte kumaş kuklalar
	Aynalı Çıngırak	0-6 ay arasındaki bebeklerin gelişimlerini destekleyici, tek tarafı aynalı, ses çıkaran oyuncak
	Silindir Kule Oyuncak	7-12 ay arasındaki bebeklerin gelişimlerini destekleyici iç içe geçen, üst üste dizilebilen oyuncak
	Sallabaş Oyuncak	7-12 ay arasındaki bebeklerin gelişimlerini destekleyici bir çubuk üzerine halkaların takılacağı, devrilmeyen oyuncak
	Takçak Oyuncak	7-12 ay arasındaki çocukların gelişimlerini destekleyici ahşap çakmalı oyuncak
	Bultak Oyuncak	7-12 ay arasındaki çocukların gelişimlerini destekleyici ahşap şekil yerleştirme oyuncağı
Hareketli-Resimli Çocuk Kitabı	Hareketli Oyuncaklar (Hareketli Oyun, Tren, İnşaat, Su Parkı, Kumsal, Ev vb.)	Bebeğin ve ebeveyninin ellerini, parmaklarını kullanarak sayfalardaki görselleri hareket ettirebildiği resimli çocuk kitabı
Bebek Masajı Eğitimi Materyalleri	Ebeveynler İçin El Kitabı	İçeriği Uluslararası Bebek Masajı Derneği tarafından oluşturulan bilgiler, her oturumda uygulanan masaj hareketlerinin görsellerini ve kısa açıklamalarını içeren el kitabı (kitapçığın yalnızca görsel bölümü eğitim bitiminde ailelerle paylaşılmıştır)
	Bitkisel Masaj Yağı	Üzüm çekirdeği ve susam yağlarının eşit oranda karışımını içeren kapaklı, 50 ml'lik plastik şişe
Kırtasiye Ürünleri	Defter ve Kalem	Eğitim süresince annelerin gözlemlerini, notlarını yazmaları için kullanılacak defter ve kalem
	Bez Çanta	Ailelere verilecek, eğitim programını destekleyici materyallerin içine konulabileceği büyüklükte bez çanta

Şekil 11. Eğitim çantasının içeriğine ait görsel.

Eğitimin Gerçekleştirilmesinde Kullanılan Uygulamalar ve Sosyal Medya Araçları

Araştırma pandemi sürecinde yürütüldüğü ve alınan sağlık tedbirleri kapsamında katılımcılarla yüz yüze görüşmek mümkün olmadığı için birtakım uygulamalar ve sosyal medya araçları kullanılmıştır. Katılımcılarla haberleşmek, eğitim oturumlarının gün ve saatlerini planlamak, oturumların öncesinde gerekli bilgileri ve hatırlatmaları yapmak için akıllı telefonlarda bulunan "Anlık Mesajlaşma Uygulaması*"* kullanılmıştır.

Eğitim modüllerinin her birinde yer alan konuların anlatımı, araştırmacı tarafından 25-40 dakikalık video çekimleri hazırlanmış ve bölüm adları ile konu başlıkları da eklenerek video düzenleme programında montajlanmıştır. Bu eğitim videoları kullanımı ve erişimi oldukça sade olan ücretsiz bir "Video Paylaşım Platformu*"*nda oluşturulan kanala yüklenmiştir. Kanala her hafta, eğitim programında sırası gelen modülün videosu eklenmiş, o konu ile ilgili canlı grup görüşmesi yapıldıktan sonra yeni haftanın videosu yüklenmiştir (Şekil 15).

Eğitim amacıyla oluşturulan kanala yalnızca bağlantı gönderilen kişilerin aboneliği kabul edilmiş bu sayede videolar yalnızca eğitim grubu katılımcıları tarafından görüntülenmiştir.

Katılımcılarla tanışmak ve her eğitim videosunun izlenmesinin ardından canlı grup görüşmeleri yapmak, bebek masajı eğitimini gerçekleştirmek amacıyla akıllı telefonlara ya da bilgisayarlara ücretsiz olarak yüklenebilen "Çevrimiçi Görüşme Uygulaması" kullanılmıştır.

Eğitim videolarının ön izlemeleri, canlı grup görüşmelerine ait kayıtlar ve eğitim konularına ait çeşitli içeriklerin ve duyuruların yapılması amacıyla "Fotoğraf ve Video Paylaşım Uygulaması" üzerinde bir hesap oluşturulmuş ve yalnızca eğitim grubu katılımcılarının takibine izin verilmiştir (Şekil 15). Bu hesapta ayrıca oyun ve oyuncak konusunun yer aldığı modül kapsamında oyuncak yapımı videoları paylaşılmış, her hafta bir kitap önerisi sunulmuştur. Özellikle eğitim programındaki konular kapsamında, bebeklik ve çocukluk dönemine yönelik yapılan bilimsel araştırma sonuçlarının sadeleştirilmiş bir anlatımla paylaşımı yapılmıştır. Annelerin eğitim süreci boyunca akıllarına gelen soruları not alabilecekleri, grup üyelerinin de görebileceği bir gönderi oluşturulmuştur. Bu soruların yanıtlarına, ilgili modülün canlı grup görüşmesinde yer verilmiştir.

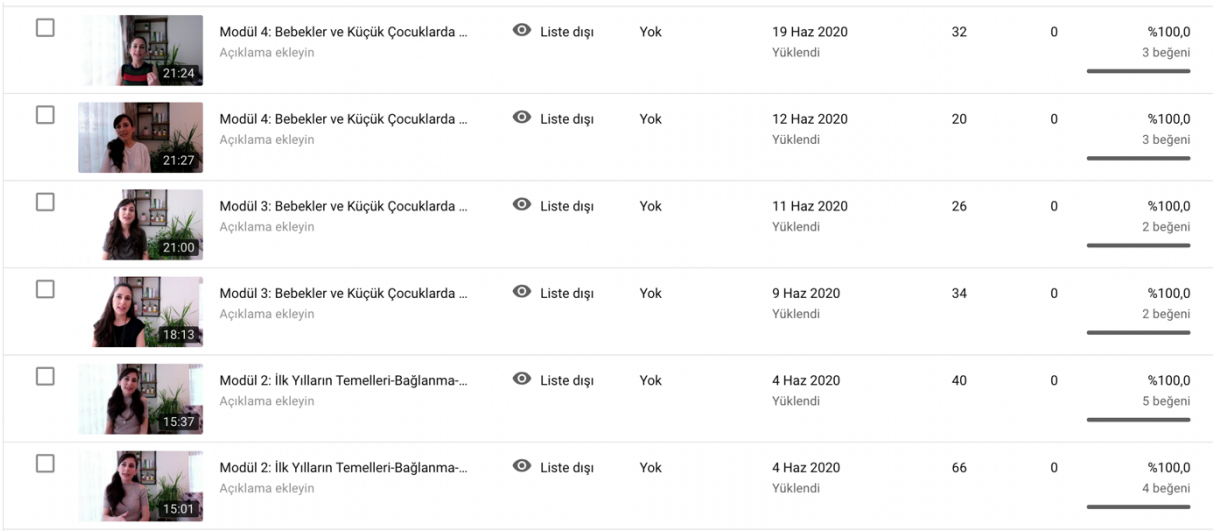

Şekil 12. Video paylaşım platformunda oluşturulan kanaldaki örnek eğitim videoları.

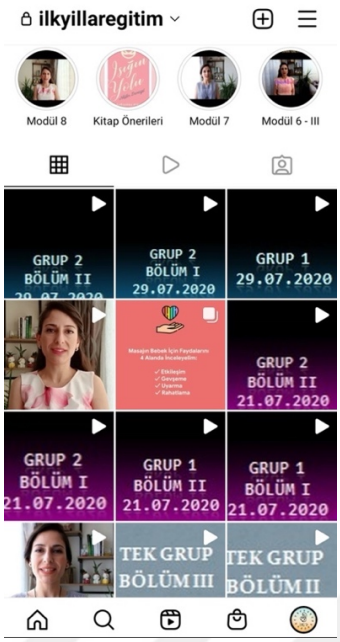

Şekil 13. Fotoğraf ve video paylaşım uygulaması hesabı görseli.

Veri Toplama Süreci

Araştırmanın verileri araştırma öncesinde ve araştırma sürecinde yapılan çalışmalar ile öntestler, sontestler ve kalıcılık testlerinin uygulanmasıyla elde edilmiştir. Bu süreçlerde veri toplama araçlarının uygulandığı aşamalar ve katılımcı grupları Tablo 9'da, veri toplama süreci ise Şekil 10'da gösterilmiştir.

Tablo 9

Katılımcı Gruplarına Uygulanan Veri Toplama Araçları ve Uygulama Aşamaları

Gruplar	*Ön Test*	*Müdahale*	*Son Test*	*Kalıcılık*
Eğitim Grubu	✓ KEGÖ ✓ YYT ✓ AAGDE ✓ ADİ ✓ EBOGk ✓ ABEK ✓ Gelişimsel Gözlem	İlk Yıllar Eğitim Programı (İYEP)	✓ KEGÖ ✓ YYT ✓ AAGDE ✓ ADİ ✓ EBOGk ✓ ABEK ✓ Gelişimsel Gözlem ✓ Bireysel Görüşmeler	✓ KEGÖ ✓ YYT ✓ AAGDE ✓ ADİ
Kontrol Grubu	✓ KEGÖ ✓ YYT ✓ AAGDE ✓ ADİ ✓ EBOGk ✓ ABEK ✓ Gelişimsel Gözlem	-	✓ KEGÖ ✓ YYT ✓ AAGDE ✓ ADİ ✓ EBOGk ✓ ABEK ✓ Gelişimsel Gözlem	-

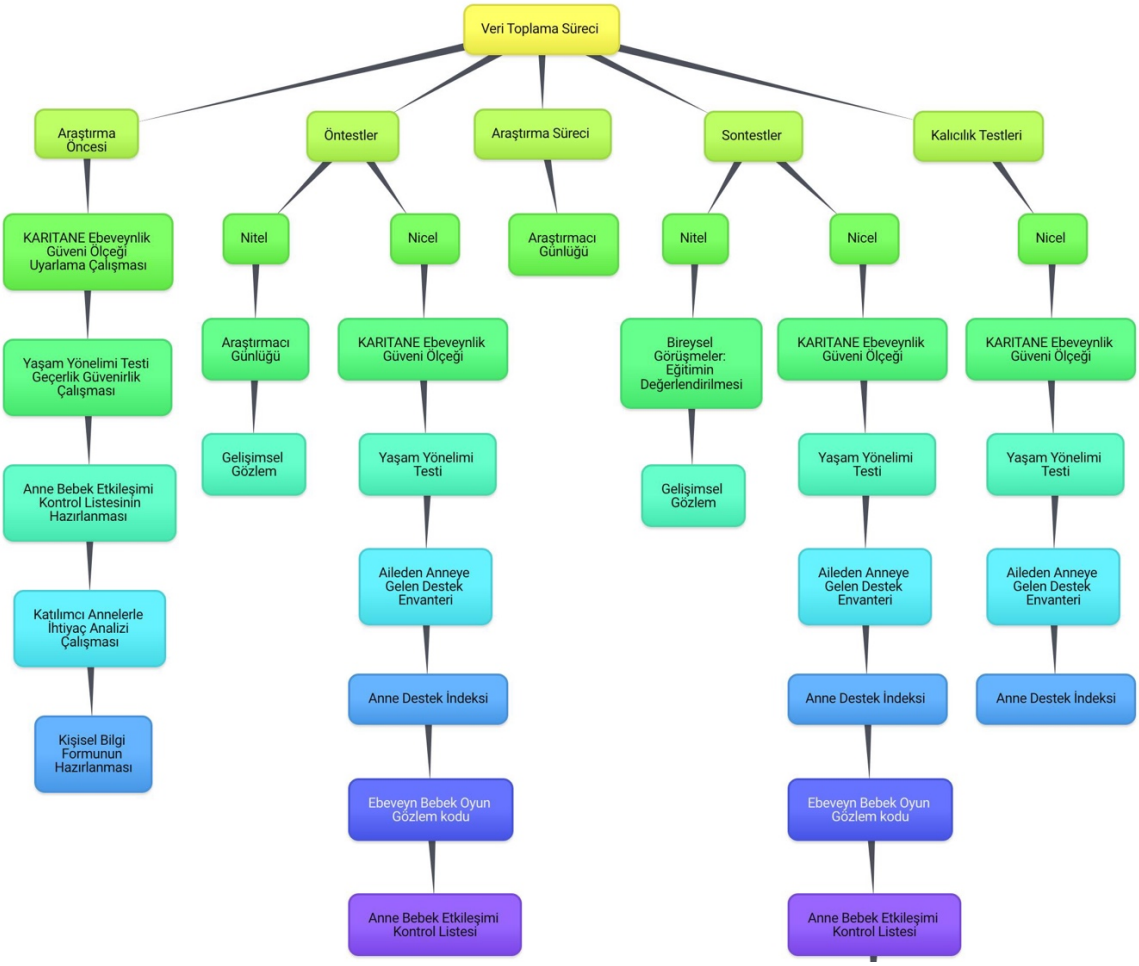

Şekil 14. Veri toplama süreci.

Araştırma Öncesi Veri Toplama Süreci

Katılımcı özelliklerini belirleyebilmek amacıyla belirlenen problem durumu çerçevesinde katılımcıların tutum ve davranışlarını ortaya koyabilmek ve tanımlayıcı bilgiler edinebilmek için gerekli olan ölçek ve formlar hazırlanmıştır. Bu kapsamda literatür taraması ile nitel ve nicel veri toplama araçları belirlenmiş ve uyarlama, geçerlik güvenirlik çalışmaları yapılmıştır. Araştırma öncesinde katılımcıların eğitim programından en etkili şekilde faydalanabilmesi için bir ihtiyaç analizi yapılmıştır. Eğitim ihtiyaçlarını belirlemek için katılımcılarla randevu oluşturularak telefon görüşmeleri yapılmıştır. Araştırma, pandemi döneminde yürütüldüğü ve sağlık önlemleri bakımından çeşitli kısıtlamalar olduğu için en uygun yöntemin telefon görüşmeleri olduğuna karar verilmiştir. İhtiyaç belirleme amacıyla

yapılan ve ortalama 30 ila 45 dakika süren bireysel görüşmelerde, katılımcı bilgilendirilerek ses kaydı alınmıştır.

Katılımcılara ait kişisel bilgiler için çevrimiçi ortamda oluşturulan form, katılımcıların tercihlerine göre e-posta ya da anlık mesajlaşma uygulaması üzerinden iletilmiş ve elektronik ortamda kaydedilmiştir.

Öntest Verilerinin Toplanma Süreci

Araştırmada, müdahale sürecinin öncesinde nitel ve nicel veri toplama araçları kullanılarak hem müdahale hem de kontrol gruplarından veriler elde edilmiştir. Tüm araştırma süreci boyunca araştırmacı günlüğü tutulmuştur. Katılımcı bebeklerin gelişimsel takiplerini yapmak, EBOGk ve ABEK araçlarında kullanılmak üzere ailelerden video kayıtları alınmıştır. Bu kayıtları aileler anlık mesajlaşma uygulaması, e-posta ya da veri transfer programları aracılığıyla göndermişlerdir. "KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeği, Yaşam Yönelimi Testi, Aileden Anneye Gelen Destek Envanteri ve Anne Destek İndeksi" ölçekleri için çevrimiçi ortamda ayrı ayrı oluşturulan formlar, anlık mesajlaşma uygulaması ya da e-posta kanalıyla ailelere ulaştırılmış ve yanıtlar elektronik ortamda kaydedilmiştir.

Sontest Verilerinin Toplanma Süreci

Araştırmada, müdahale sürecinin sonrasında nitel ve nicel veri toplama araçlarıyla ve öntest verilerinin toplanmasında kullanılan yöntemlerle veriler elde edilmiştir. "KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeği, Yaşam Yönelimi Testi, Aileden Anneye Gelen Destek Envanteri ve Anne Destek İndeksi" ölçekleri hem eğitim hem de kontrol grubuna uygulanırken, kontrol grubu için herhangi bir müdahale süreci olmadığından bu grupla eğitimi değerlendirme görüşmesi yapılmamış; ancak eğitim grubu ile yapılmıştır. Bireysel telefon görüşmeleri yaklaşık 30-45 dakika sürmüş, bilgilendirme yapılarak ses kaydı alınmıştır. Katılımcı bebeklerin gelişimsel takiplerini yapmak, EBOGk ve ABEK araçlarında kullanılmak üzere ailelerden yeniden video kayıtları alınmıştır.

Kalıcılık Testlerinin Uygulanması

Uygulanan müdahalenin etkilerinin kalıcı olup olmadığını değerlendirmek amacıyla eğitim grubuna**,** müdahalenin yaklaşık 30 gün sonrasında "KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeği,

Yaşam Yönelimi Testi, Aileden Anneye Gelen Destek Envanteri ve Anne Destek İndeksi" ölçekleri uygulanmıştır.

Teşekkür ve Katılım Belgelerinin Verilmesi

Eğitimin tamamlanmasının ardından eğitim grubundaki katılımcılara ve eğitimin bazı oturumlarına davetli konuşmacı olarak katılan uzmanlara katılım belgesi verilmiştir. Bebek masajı eğitimi için düzenlenen katılım belgesi bebeğin adına düzenlenmiştir. Öntest süreci, eğitim programının uygulanması ve sontest ile kalıcılık değerlendirmelerinin tamamlanmasının ardından kontrol grubundaki katılımcılara da eğitimler verilmiştir. Eğitimlerin tamamlanmasının ardından katılım belgeleri kontrol grubu katılımcılarına da verilmiştir.

KATILIM BELGESİ

Sayın [redacted]
Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Programı Doktora Tez Çalışması kapsamında düzenlenen 10 haftalık "İlk Yıllar Eğitim Programı"na bebeğiniz [redacted] ile birlikte katılımınızdan dolayı teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Neslihan AVCI
Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi
Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı

Arş. Gör. Berrin SOMER ÖLMEZ
Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim Dalı

Şekil 15. İYEP katılım belgesi.

Şekil 16. Bebek masajı eğitimi katılım belgesi.

Verilerin Analizi

Araştırma öncesi, öntestler, araştırma süreci, sontestler ve kalıcılık testleri şeklindeki uygulama aşamalarında elde edilen veriler, çeşitli analiz yöntemleriyle çözümlenmiştir. İlgili analizler, araştırmanın alt amaçları doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Müdahale öncesinde, eğitim ve kontrol grubundaki annelerin araştırma kapsamında kullanılan tüm nicel ölçme araçlarından aldıkları öntest puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin sonuçlar Ek 2'de sunulmuştur. Araştırmanın 1,2,3,5,6,7,9,10 ve 11'inci alt amaçlarını yansıtan verilerin analizi için nicel (istatistiksel) analizler yapılmıştır. Alt amaçlardan birinci ve ikincisi eğitim grubundaki annelerin ebeveynlik özgüveni ve yaşam yönelimiyle ilgili olup veriler eğitim grubundaki annelerden toplanmıştır. Üçüncü alt amaç eğitim grubundaki bebeklerin etkileşimleriyle ilgili olup veriler videoların analiz edilmesiyle elde edilmiştir (EBOGk ve ABEK). Alt amaçlardan beşinci ve altıncısı kontrol grubundaki annelerin ebeveynlik özgüveni ve yaşam yönelimiyle ilgili olup veriler kontrol grubundaki annelerden toplanmıştır. Yedinci alt amaç kontrol grubundaki bebeklerin etkileşimleriyle ilgili olup veriler videoların analiz edilmesiyle (EBOGk ve ABEK) elde edilmiştir. Dokuzuncu ve onuncu alt amaçlar eğitim ve kontrol grubundaki annelerin ebeveynlik özgüveni ve yaşam yönelimiyle ilgili müdahale sonrasındaki durumlarına yönelik değerlendirmeyi

içermektedir. On birinci alt amaç eğitim ve kontrol grubundaki bebeklerin müdahale sonrasındaki etkileşimlerine yönelik durumlarını açıklamaktadır. Araştırmanın 4, 8, 12 (a,b,c,d,e), 13 ve 14'üncü (a,b,c,d,e,f) alt amaçlarını yansıtan verilerin analizi için nitel analizler yapılmıştır. Dördüncü alt amaç eğitim grubundaki bebeklerin müdahale öncesi ve sonrasındaki gelişimsel durumlarını, sekizinci alt amaç kontrol grubundaki bebeklerin müdahale öncesi ve sonrasındaki gelişimsel durumlarını yansıtmaktadır. On ikinci alt amaç (a,b,c,d,e, bileşenleriyle birlikte) müdahale öncesinde, on dördüncü alt amaç ise (a,b,c,d,e,f bileşenleriyle birlikte) müdahale sonrasında eğitim ve kontrol grubundaki annelerin bebekleriyle oyun davranışlarını, etkileşimlerini, ebeveynlik özgüvenlerini ve yaşama yönelimlerine yönelik durumlarını belirlemeyi içermektedir.

Nicel Veri Analizleri

Araştırma öncesinde, katılımcılardan veri toplanması amacıyla belirlenen bazı araçların uyarlamaları, geçerlik ve güvenirlik çalışmalarıyla analizlerine dair açıklamalar, ayrıntılı bir şekilde "Veri Toplama Araçları" başlığı altında açıklanmıştır. Güvenirlik çalışmalarının tamamlanmasının ardından, müdahalenin öncesi ve sonrasında uygulanan nicel veri toplama araçlarından (KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeği, Yaşam Yönelimi Testi, Aileden Anneye Gelen Destek Envanteri, Anne Destek İndeksi, Ebeveyn-Bebek Oyun Gözlem kodu ve Anne Bebek Etkileşimi Kontrol Listesi) elde edilen veriler için hangi istatistiksel analizlerin kullanıldığı Şekil 17'de gösterilmiştir.

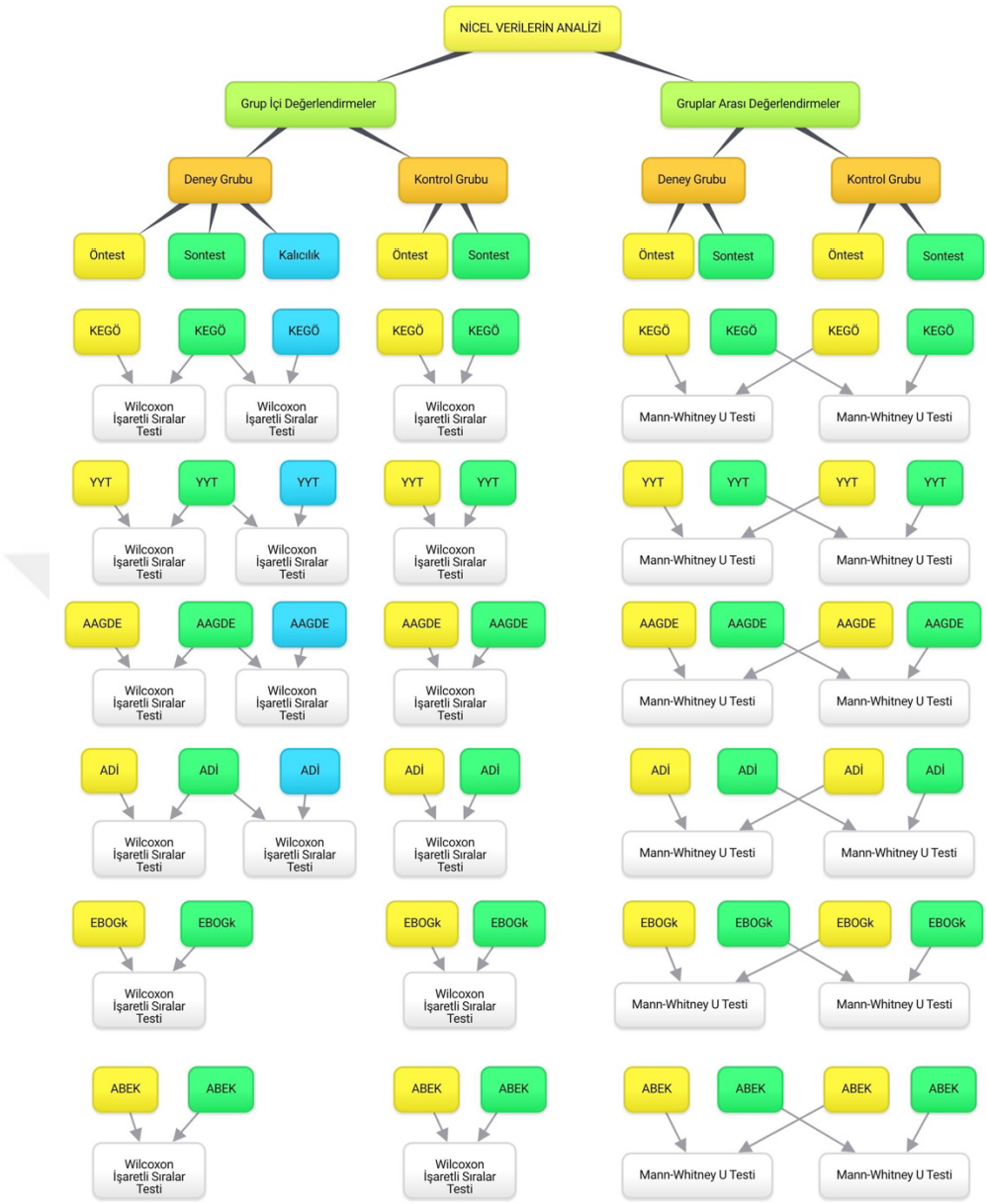

Şekil 17. Nicel verilerin analizi.

Araştırmada nicel verilerin analizleri için istatistiksel analiz programı kullanılmıştır. Şekil 17'de görüldüğü gibi katılımcıların öntest-sontest ve sontest-kalıcılık testi sonuçlarında bir farklılık olup olmadığını değerlendirmek için bağımlı (ilişkili) örneklemlerde "Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi" kullanılmış; bağımsız (ilişkisiz) örneklemlerde ise "Mann-Whitney U Testi" kullanılmıştır.

Eğitim programının etkililiğinin incelendiği öntest ve sontest puanlarının karşılaştırılmasında etki büyüklüklerinin hesaplanması yoluna gidilmiştir. Parametrik olmayan testlerin etki büyüklüklerinin hesaplanmasında Rosenthal (1994) tarafından

önerilen formül (r=z/karekök N) kullanılmıştır. Elde edilen sonuçların 0-.20 arasında olması düşük etkiye, .21-.50 arasında olması orta düzeyde etkiye, .51 ve üzerinde bir değer alması ise yüksek etkiye karşılık gelmektedir (Ivarsson, Andersen, Johnson & Lindwall, 2013).

Nitel Veri Analizleri

Öntest, sontest değerlendirmeleri ve araştırma sürecinde uygulanan yarı yapılandırılmış görüşmeler, araştırmacı günlüğü ve gelişimsel gözlem verilerini çözümlemek için "içerik analizi" yapılmıştır. İçerik analizi; bir nitel materyalde anlamları ve temel tutarlılıkları ortaya çıkarmak amacıyla yapılan irdeleme süreci olarak ifade edilebilir (Patton, 2014, s. 452-453). Araştırmada içerik analizinin yapılmasıyla kodlar, alt kategoriler, kategoriler ve temalar oluşturulmuş ve bunun için "tümevarımsal analiz" yöntemi kullanılmıştır. Tümevarımsal analiz; veriler arasındaki ilişkileri keşfetmeye ve bir sonuç meydana getirmeye yönelen bir mantık çerçevesinde ilerlemektedir. Bu amaçla, özel birimlerden genel örüntülere ulaşılmasını sağlayan yaratıcı bir sentez süreci sonunda kod, kategori ve tema gibi analiz boyutları ortaya çıkmaktadır (Patton, 2014, s. 41-56).

Nitel verilerin geçerlik ve güvenirliği için "kodlayıcı üçgenlemesi" yapılmıştır. İki ya da üç kişinin aynı nitel verileri bağımsız olarak analiz etmeleri ve sonuçları karşılaştırmaları kodlayıcı üçgenlemesidir. Araştırmada, ihtiyaç analizi kapsamında katılımcılarla yapılan ilk görüşme ve uygulanan eğitim sonrasında yapılan son görüşme dökümleri, hem araştırmacı hem de bağımsız bir araştırmacı tarafından ayrı ayrı analiz edilip karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmadan bir güvenirlik puanı elde etmek için ise Miles ve Huberman'ın (2019, s. 64) güvenirlik formülü ("Güvenirlik = [Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı)]/100") kullanılmıştır. Sonuç olarak elde edilen güvenirlik katsayısı eğitim grubuyla yapılan ihtiyaç analizi (ilk görüşmeler) için ("Güvenirlik=[258/(258+13)]/100") .95 olarak bulunmuştur. Kontrol grubuyla yapılan ihtiyaç analizi görüşmeleri için ("Güvenirlik=[259/(259+19)]/100") .93 olarak bulunmuştur. Eğitim grubuyla yapılan eğitimin değerlendirilmesi (son görüşmeler) için ise ("Güvenirlik=[184/(184+14)]/100") .92 olarak bulunmuştur.

Eğitim ve Kontrol Grubu ile Yapılan İhtiyaç Analizi Görüşmelerine Ait İçerik Analizi Sonuçları

Nitel verilerde güvenirliğin sağlanması amacıyla yapılan kodlayıcı üçgenlemesi sonucunda eğitim ve kontrol grubuyla yapılan ihtiyaç analizi görüşmelerinde 6 tema, 11 kategori, 25 alt kategori ve bunlara bağlı kodlar oluşmuştur. İçerik analizi sonuçları Şekil 18'de sunulmuştur.

Şekil 18. İhtiyaç analizi görüşmelerine ait içerik analizi sonuçları.

Eğitim Grubu ile Yapılan Eğitimin Değerlendirilmesi Görüşmelerine Ait İçerik Analizi Sonuçları

Kodlayıcı üçgenlemesi sonucunda yalnızca eğitim grubu ile yapılan eğitimin değerlendirilmesi görüşmelerinde 6 tema, 11 kategori, 28 alt kategori ve bunlara bağlı kodlar oluşmuştur. İçerik analizi sonuçları Şekil 19'da sunulmuştur.

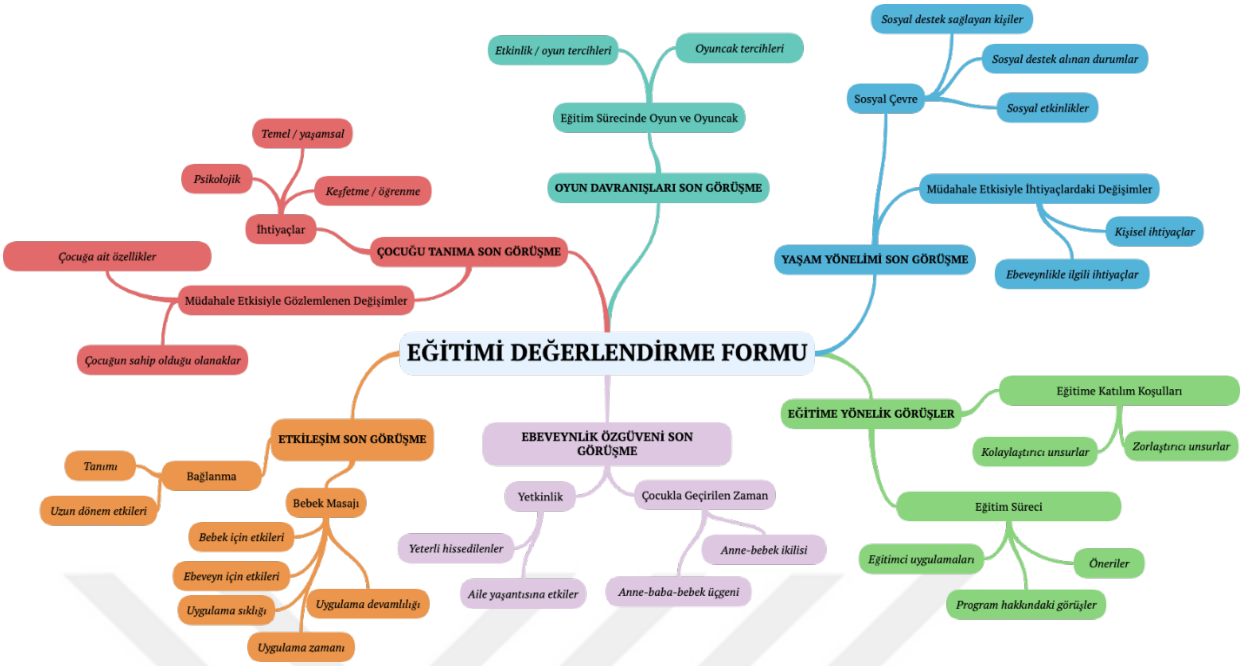

Şekil 19. Eğitimin değerlendirilmesi görüşmelerine ait içerik analizi sonuçları.

Araştırmada Dikkate Alınan Etik İlkeler

Bu araştırma yetişkinlerin ve çocukların hakları gözetilerek, araştırmalarda uyulması gereken etik ilkeler dikkate alınarak planlanmıştır. İlk olarak Gazi Üniversitesi Etik Komisyonu'na araştırma izni kapsamında başvurulmuş ve komisyonun 09.10.2018 tarih ve 08 sayılı toplantısında onay alınmıştır. Daha sonra araştırmaya davet etmek üzere 0-12 ay döneminde bebeği olan annelere ulaşmak amacıyla Ankara İl Sağlık Müdürlüğü Halk Sağlığı Hizmetleri Başkanlığı Birinci Basamak Sağlık Hizmetleri Alanında Yapılacak Olan Araştırma Taleplerini Değerlendirme Komisyonu'ndan 49654233-604.02 sayılı araştırma izni alınmış ve izin kapsamına dahil olan aile sağlığı merkezlerine başvurulmuştur. Araştırma hakkında bilgi veren 1 sayfalık tanıtıcı broşürler hazırlanarak aile sağlığı merkezlerinde bebek takibinden sorumlu sağlık çalışanlarına bırakılmıştır. Bu merkezlerden sınırlı sayıda kişi dönüş yapmış ancak kartopu yoluyla farklı ebeveynlerle görüşülerek katılımcı adaylarına ulaşılmıştır.

Ebeveynlere araştırma süreci hakkında bilgiler verilmiştir. Yazılı hali "Katılımcılar İçin Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu"nda yer alan bu bilgiler sözel olarak da açıklanmıştır. Katılımcıları bilgilendirerek onay almak, potansiyel risk değerlendirmesi yapmalarını, sahip oldukları hakları korumayı ve kendilerini ilgilendiren konularda karar almalarını kolaylaştırmaktadır (Graham, vd. 2013). Elektronik ortamda hazırlanıp katılımcılara sunulan

onam formunun, ıslak imza ile onay alınması için basılı hali hazırlanmıştır. Gönüllülük ilkesi kapsamında araştırmaya katılmayı onaylayan katılımcılar formları, eğitim çantalarının teslimi sırasında görüşüldüğünde iki nüsha halinde (biri kendilerine, diğeri araştırmacıya ait) imzalamışlardır. Eğitim grubu aileleri araştırma sürecinin başından sonuna kadar katılımlarını sürdürmüştür. Kontrol grubu ailelerinden 4 anne, yalnızca öntest ve sontest değerlendirmelerinin nicel veri toplama araçlarını (KEGÖ, YYT, AAGDE ve ADİ) eksiksiz olarak yanıtlamış ancak anne-bebek etkileşimini değerlendirmek ve bebeklerinin gelişimsel gözlemini (EBOGk, ABEK ve gelişimsel gözlem) yapabilmek için gerekli olan video çekimlerini tamamlamamışlardır. Bu 4 anneden 2 tanesi öntest video kayıtlarını göndermiş ancak sontest kayıtlarını göndermemiş; diğer 2 anne ise hem öntest hem de sontest video kayıtlarını çeşitli özel sebepler belirterek göndermemeyi tercih etmiştir. Gönüllülük ilkesi gereği katılımcıların kararlarına saygı duyulması, değerlendirmenin geçerli ve güvenilir olması bakımından bu 4 anne-bebek çiftine ait yalnızca nicel veri toplama araçlarından elde edilen veriler araştırmada kullanılmıştır.

Araştırmalarda veri toplamada kullanılan yöntemler, katılımcıların mahremiyetini ve toplanan araştırma bilgilerinin gizliliğini etkilemektedir (Graham vd., 2013). Pandemi koşulları sebebiyle araştırma süreçlerinde elektronik ortamların, bazı çevrimiçi uygulamalar, programlar ve araçların kullanılması, birtakım ek önlemler almayı gerektirmiştir. Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK) kapsamında belirtilen kural ve ilkelere dikkat edilerek uygulamalar yürütülmüştür (KVKK, 2016). Araştırmaya katılan bebeklerin ve ailelerinin mahremiyetleri ve sahip oldukları haklar gözetilerek yalnızca katılımcıların yer aldığı gruplar içerisinde ve belirli kurallarla video, ses, görüntü paylaşım izinleri verilmiştir. Bebek masajı eğitiminde herhangi bir kayıt alınmasına izin verilmemiştir. Bu konularla ilgili de ayrı bir taahhütname hazırlanarak katılımcıların onayı alınmıştır (Ek 1). Haberleşme için oluşturulan gruplar ve paylaşım yapılan platformlarda yalnızca katılımcıların bulunması yine gizlilik için alınan bir önlemdir. Araştırma kapsamında aileler ve bebeklerine ait hiçbir veri, tez danışmanı dışında kimse ile paylaşılmamıştır. Araştırmanın raporlaştırılması aşamasında her ebeveyn ve bebek için rumuzlar kullanılmıştır.

Etik bir araştırmada daima katılımcıların yararı gözetilmeli, ihtiyaçlarına duyarlı olunmalı ve tümüne eşit davranılmalıdır. Bu durum, yetişkin katılımcılarda olduğu gibi çocuklarda daha da hassasiyetle ele alınmalıdır. Bekleyen katılımcılar, diğer gruba tanınan olanaklara sahip olmak isteyebilir, bu isteğe cevap vermekse araştırmacının etik sorumluluğudur (Creswell, 2016, s. 93-98; Elliott & Brown, 2002). Araştırma tasarlanırken kontrol grubu

ailelerine de sürecin sonunda eğitim verilmesi planlanmıştır. Araştırmaya katılım daveti için yapılan ön görüşmelerde kontrol grubuna dahil olmayı tercih eden aileler de eğitim alma isteklerini dile getirmişlerdir. Bu nedenlerle, eğitim uygulamalarının, sontest ve kalıcılık test değerlendirmelerinin tamamlanmasının ardından kontrol grubuna da eğitim verilmiştir. Kontrol grubuna verilen eğitim için, aynı uygulama ve platformlar üzerinden yeni hesaplar oluşturulmuştur. Kontrol grubundaki annelerin talepleri doğrultusunda yapılan planlama sonucunda eğitim videolarının tamamı annelerle paylaşılmış, 5 haftalık bebek masajı eğitiminin uygulanmasıyla eğitim tamamlanmıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde, araştırma kapsamında belirlenen amaç doğrultusunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Birleştirme desenine uygun olarak birlikte aktarılan nicel ve nitel bulguların (Creswell, 2021, s. 37-38) alanyazında yer alan ilgili çalışmalarla yorumlandığı tartışma bölümü, aynı başlık altında sunulmuştur.

Araştırmanın nicel boyutunda eğitim grubundaki annelerin ebeveynlik özgüveni, yaşam yönelimi, aile üyelerinden gelen destek ve sosyal çevre desteği öntest, sontest ve kalıcılık puanları arasında (*Alt amaç 1*), ebeveyn-bebek oyun davranışları ve anne-bebek etkileşimi öntest ve sontest puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı belirlenmiştir (*Alt amaç 2*). Ayrıca eğitim grubundaki annelerin bebeklerinin etkileşim öntest ve sontest puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı belirlenmiş (*Alt amaç 3)*, gelişimsel durumlarının ise müdahale öncesinde ve sonrasında nasıl olduğu değerlendirilmiştir (*Alt amaç 4)*.

Benzer şekilde kontrol grubundaki annelerin ebeveynlik özgüveni, yaşam yönelimi, aile üyelerinden gelen destek ve sosyal çevre desteği öntest ve sontest puanları arasında (*Alt amaç 5*), ebeveyn-bebek oyun davranışları ve anne-bebek etkileşimi öntest ve sontest puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı belirlenmiştir (*Alt amaç 6*). Ayrıca kontrol grubundaki annelerin bebeklerinin etkileşim öntest ve sontest puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı belirlenmiş (*Alt amaç 7)*, gelişimsel durumlarının ise ilk ve son değerlendirmelerde nasıl olduğu belirlenmiştir (*Alt amaç 8)*.

Eğitim ve kontrol gruplarındaki annelerin ebeveynlik özgüveni, yaşam yönelimi, aile üyelerinden gelen destek ve sosyal çevre desteği açısından sontest puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı değerlendirilmiştir (*Alt amaç 9*). Grupların ebeveyn-bebek oyun davranışları ve anne-bebek etkileşimi sontest puanları arasında anlamlı bir fark olup

olmadığı belirlenmiştir (*Alt amaç 10*). Eğitim grubunda ve kontrol grubunda yer alan bebeklerin etkileşim sontest puanları karşılaştırılmıştır (*Alt amaç 11*).

Araştırmanın nitel boyutunda ise eğitim ve kontrol gruplarındaki annelerin müdahale öncesinde bebeklerini tanımaya yönelik görüşleri (*Alt amaç 12a*) ve bebekleriyle oyun davranışlarına yönelik görüşleri alınmıştır (*Alt amaç 12b*). Ayrıca bağlanma ve etkileşimlerine (*Alt amaç 12c),* sosyal destek algılarına, ihtiyaçlarına (*Alt amaç 12d)* ve ebeveynlik özgüvenlerine (*Alt amaç 12e)* yönelik görüşlerine başvurulmuştur. Uygulanan müdahale sürecinde eğitim grubundaki annelerin bebekleriyle etkileşimlerine, oyun davranışlarına, bebeklerinin gelişimsel süreçlerine ve ebeveynlik özgüvenlerine yönelik görüşleri alınmıştır (*Alt amaç 13)*. Müdahale sonrasında ise yine eğitim grubundaki annelerin bebekleriyle ilgili görüşleri sorulmuş (*Alt amaç 14a)*, bebekleriyle oyun davranışlarına (*Alt amaç 14b),* bağlanma ve etkileşimlerine (*Alt amaç 14c),* sosyal destek algılarına ve ihtiyaçlarına (*Alt amaç 14d),* ebeveynlik özgüvenlerine yönelik görüşleri alınmıştır (*Alt amaç 14e)*. Son olarak uygulanan eğitimle ilgili görüş ve önerilerine başvurulmuştur (*Alt amaç 14f)*.

Eğitim ve Kontrol Grubundaki Annelerin Ebeveynlik Özgüvenlerine İlişkin Bulgular

Ebeveynlik özgüvenine ilişkin bulgular hem nicel hem de nitel veri toplama araçları ile elde edilmiştir. Nicel boyutta KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeği, nitel boyutta ise İhtiyaç Analizi Formu, Eğitimi Değerlendirme Formu ve Araştırmacı Günlüğü analiz edilerek ortaya konulan veriler sunulmuştur. Ardından bu dört veri kaynağından elde edilen bulguların bütününe ilişkin tartışmaya yer verilmiştir.

Şekil 20. Eğitim ve kontrol grubundaki annelerin ebeveynlik özgüvenlerine ilişkin bulgular.

KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeği'ne İlişkin Bulgular

Eğitim grubundaki annelerin, uygulanan müdahale sonrasında ebeveynlik özgüvenlerine ilişkin durumlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeği'nden aldıkları öntest, sontest ve kalıcılık testi puanları ile kontrol grubundaki annelerin öntest ve sontest puanlarının Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi ile değerlendirilmesi sonucunda elde edilen veriler aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 11

Eğitim ve Kontrol Grubunda Bulunan Annelerin KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeği'nden Aldıkları Öntest ve Sontest Puanları ile Eğitim Grubunda Bulunan Annelerin Sontest ve Kalıcılık Testi Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

KARITANE	Test	N	$\overline{X}$	S	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p	*r*
EĞİTİM GRUBU	Öntest	14	32,57	5,94	3,50	7,00	2,52	,012*	-0,36
	Sontest	14	36,07	2,23	7,10	71,00			
	Sontest	14	36,07	2,23	2,00	6,00	1,73	,083	-
	Kalıcılık	14	35,86	2,25	,00	,00			
KONTROL GRUBU	Öntest	14	33,36	3,63	7,92	47,50	0,67	,504	-
	Sontest	14	32,71	3,93	5,08	30,50			

*p<,05

Tablo 11 incelendiğinde eğitim grubunda bulunan annelerin KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeği'ndeki öntest puan ortalaması ($\bar{x}$=32,57, ss=5,94) iken sontest puan ortalamasının ($\bar{x}$=36,07, ss=2,23) olduğu ve kalıcılık puan ortalamasının ise ($\bar{x}$=35,86, ss=2,25) olduğu görülmektedir. Eğitim grubundaki annelerin öntest ve sontest puanlarının (z=2,52; p<,05) birbirinden anlamlı olarak farklılaştığı ve bu farklılığın son test lehine olduğu anlaşılmaktadır. Etki büyüklüğü ele alındığında (*r*=.36) bu etkinin orta düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Annelerin son test ve kalıcılık testi puanlarında ise (z=1,73; p<,05) anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir.

Kontrol grubunda bulunan annelerin KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeği'ndeki öntest puan ortalaması ($\bar{x}$=33,36, ss=3,63) iken sontest puan ortalamasının ($\bar{x}$=32,71, ss=3,93) olduğu görülmektedir. Öntest ve sontest puanlarında (z=0,67; p<,05) anlamlı bir fark olmadığı anlaşılmaktadır.

Eğitim ve kontrol grubundaki annelerin müdahale süreci sonrasında ebeveynlik özgüvenlerine yönelik sontest puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek üzere KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeği'nden aldıkları puanların Mann-Whitney U Testi ile değerlendirilmesi sonucunda elde edilen veriler aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 12

Eğitim ve Kontrol Grubunda Bulunan Annelerin KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeği'nden Aldıkları Sontest Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Sontest	Grup	N	$\overline{X}$	S	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
KARITANE	Eğitim	14	36,07	2,23	18,04	252,50	48,50	,021*
	Kontrol	14	32,71	3,93	10,96	153,50		

*p<,05

Tablo 12'ye göre eğitim grubundaki annelerin KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeği'ndeki sontest puan ortalaması ($\bar{x}$=36,07, ss=2,23) iken kontrol grubundaki annelerin sontest puan ortalamasının ($\bar{x}$=32,71, ss=3,93) olduğu görülmektedir. KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeği'nde (U=48,50; p<,05) gruplar arası son test puanları arasında eğitim grubu lehine anlamlı fark olduğu görülmektedir.

Eğitim ve kontrol grubundaki annelerin KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeği'nden aldıkları öntest puanları ile sontest puanları arasındaki farklılığın ne düzeyde olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Mann-Whitney U testi sonuçları aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 13

Eğitim ve Kontrol Grubunda Bulunan Annelerin KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeği'nden Aldıkları Öntest ve Sontest Puanları Arasındaki Farkların Karşılaştırılmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Öntest ve Sontest Puan Farkları	Grup	N	$\overline{X}$	S	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
KARITANE	Eğitim	14	3,50	4,47	17,68	247,50	53,50	,040
	Kontrol	14	-,64	3,62	11,32	158,50		

*p<,05

Tablo 13 incelendiğinde, eğitim grubunda yer alan annelerin KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeği'nden aldıkları puanların ($\bar{x}$=3,50, ss=4,47) arttığı; kontrol grubunda yer alan annelerin puanlarının ise ($\bar{x}$=-,64, ss=3,62) azaldığı görülmektedir. Her iki grubun öntest ve sontest puan farkları arasındaki karşılaştırmalar sonucunda ise eğitim grubunda yer alan annelerin puan artışlarının kontrol grubunda yer alan annelerin puanlarına göre anlamlı olarak (U=53,50; p<,05) daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu sonuçlara göre, eğitimin annelerin ebeveynlik özgüvenlerini arttırmada etkili olduğu söylenebilmektedir.

İhtiyaç Analizi Formu'nun Ebeveynlik Özgüvenine İlişkin Bulguları

Eğitim programının hazırlanması aşamasında eğitim ve kontrol grubundaki annelerle eğitime yönelik ihtiyaçlarını ve beklentilerini ortaya koymak amacıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilerin içerik analiziyle değerlendirilmesi sonucunda "Ebeveynlik Özgüveni İlk Görüşme" teması altında "Yetkinlik" ve "Çocukla Geçirilen Zaman" olmak üzere iki kategori oluşturulmuştur. "Yetkinlik" kategorisi altında "Yeterli Hissedilenler" ve "Yetersiz Hissedilenler" olmak üzere iki alt kategori yer almaktadır. "Çocukla Geçirilen Zaman" kategorisi altında ise "Hoşlanarak Yapılanlar" ve "Hoşlanmadan Yapılanlar" şeklinde iki alt kategori bulunmaktadır. Tema, kategoriler, alt kategoriler ve kodlar Tablo 14'te sunulmuştur.

Tablo 14

Eğitim ve Kontrol Grubuyla Yapılan İhtiyaç Analizi Görüşmesinde Ebeveynlik Özgüveni İlk Görüşme Temasına Ait Kategoriler, Alt Kategoriler ve Kodlar

			Kodlar	
Tema	Kategoriler	Alt Kategoriler	Eğitim Grubu	Kontrol Grubu
Ebeveynlik Özgüveni İlk Görüşme	Yetkinlik	Yeterli Hissedilenler	Bebekle oyun oynama/aktivite yapma (5), Beslenme (5), Bebeğin bakımı (4), Bebekle iletişim kurma (2), Bebeğin verdiği tepkilere uygun yanıt verme (2), Uyku (2), Sevgi (2), Yok (2), Banyo ve masaj (1), Güvenli bağlanma (1), Sağlık takipleri (1), Bebeği doğru yetiştirme (1), Bebeğin gelişim aşamalarını bilme (1)	Beslenme (4), İhtiyaçlarını karşılama (2), Her konuda (2), Bebekle oyun oynama/aktivite yapma (2), Bebekle iletişim kurma (2), İhtiyaçlarını anlama (2), Dil gelişimini destekleme (1), Emzirme (1), Bebeğin her türlü bakımı (1), Uyku dışındaki tüm konular (1), Bebeklerle ilgili konularda araştırma yapma (1), Sevgi (1), Bebekle kaliteli zaman geçirme (1), Yok (1), Henüz yeterlilik kararının bulunmaması (1)
		Yetersiz Hissedilenler	Çocuğun bakımı ve gelişimi konusundaki uygulamalarda eksiklik hissi (7)	Çocuğun bakımı ve gelişimi konusundaki uygulamalarda eksiklik hissi (3), Uyku (1)
	Çocukla Geçirilen Zaman	Hoşlanarak Yapılanlar	Oyun oynama (8), Konuşma (5), Emzirme (4), Bebeği besleme (3), Her şey (2), Banyo yaptırma (2), Şarkı söyleme (2), Sarılarak uyuma (2), Şarkı dinleme (1), Dans etme (1), İlgilenme (1), İhtiyaçlarını karşılama (1), Gezme (1), Kitap okuma (1), Yok (1)	Oyun oynama (8), Gezme (4), Uykudan uyanma anlarında zaman geçirme (2), Etkileşim sırasında bebeğin güldüğü anlar (2), Emzirme (2), Sarılma (2), Her şey (2), Kitap okuma (2), Bebeğin ek besini reddetmemesi (2), Şarkı söyleme (1), Aile sofrasında yemek yeme (1), Sarılarak uyuma (1), Banyo yaptırma (1), Masaj yapma (1)
		Hoşlanmadan Yapılanlar	Yok (6), Bez değiştirme (2), Bebeği uyutmakta zorlanma (2), Bebeğin emzirirken ısırması (1), Kıyafet değiştirme (1), Uyku eğitimi verirken bebeğin ağlaması (1), Genital bölgelerin temizliğinde zorlanma (1), Banyo yaptırma (1), Ağladığı zamanlarda bebeği sakinleştirme (1), Bebeğin sürekli büyük ebeveynlerin kucağında olması (1)	Bebeğin isteği sebebiyle sürekli kucakta gezdirme (3), Yok (2), Bez değiştirme (2), Bebeğin emzirirken ısırması (1), Bebeğin kıyafet değiştirirken hareketli olması (1), Emzirme sebebiyle annenin beslenmesinde sınırlılıklar olması (1), Bebekle birlikte temizlik yapma (1), Bebeği uyutmakta zorlanma (1), Uyku eğitimi verme (1), Annenin hazırladığı yiyecekleri bebeğin yememesi (1), Gece uykuları (1), Emzirme (1), Beslenme (1)

Eğitim grubundaki anneler, yetkinlik kategorisinde yer alan yeterli hissedilenler alt kategorisinde bebekle oyun oynama/aktivite yapma, beslenme, bebeğin bakımı, bebekle iletişim kurma, bebeğin verdiği tepkilere uygun yanıt verme, banyo ve masaj, uyku, sevgi, ihtiyaçlarını karşılama, güvenli bağlanma, sağlık takipleri, bebeği doğru yetiştirme, bebeğin gelişim aşamalarını bilme gibi konuları dile getirmişlerdir. Ayrıca yeterli hissettikleri bir konunun olmadığını da ifade eden anneler olmuştur.

Bebekle oyun oynama/aktivite yapma konusunda katılımcılardan Hazal "*Aktivitelerde yine yeterli hissediyorum kendimi, gün içerisinde sürekli bir şey yapmaya çalışıyorum çünkü…*"

şeklinde bir açıklama yapmıştır. Filiz *"Etkinlikler yapıyoruz, işte bazen sırayla düzenli gidiyor, tabii bazen düzensiz gidiyor."* derken Şebnem *"Onunla gerçekten oynarken zevk alıyorum ve bebeğimin de zevk aldığını düşünüyorum*." şeklinde bir açıklama yapmıştır.

Bebeğin beslenmesi konusundaki yeterliliklerini dile getiren annelerden Defne "*Beslenme konusunda iyi olduğumu düşünüyorum şu an için."* demiştir.

Bebeğin bakımı konusunda kendisini yeterli hisseden annelerden Leyla *"Ben bakımı konusunda kendimi yeterli görüyorum yani çünkü bebeğim çok mutlu yanımdayken."* şeklinde bir açıklama yapmıştır. Didem *"Bakım konusunda yeterli olduğumu düşünüyorum yani onun ihtiyaçlarını gidermek konusunda yeterli olduğumu düşünüyorum. Eksik kaldığım konularda kendimi tamamlamaya çalışıyorum araştırarak, okuyarak."* ifadelerini kullanmıştır. Bebeğin verdiği tepkilere uygun yanıt verme konusundaki yeterliliğini Gülay *"Bebeğim ne zaman, ne tepki verecek? Nasıl olacak? Bunu bildiğimi düşünüyorum. Öyle olunca yetebilirim diye düşünüyorum çocuğuma."* cümlesiyle açıklamıştır.

Bebeğin uykusu konusunda kendisini yeterli hisseden annelerden Filiz *"Ben uyutma konusunda yeterli hissediyorum, saatlerimizde değişiklik oluyor ama yeterli olduğumu düşünüyorum."* demiştir. Bebeğiyle sevgi dolu bir iletişimi olduğunu belirten Sinem *"Sevgi. Yani sevgimi verdiğimi düşünüyorum, o gözündeki ışığı görüyorum. Çok güzel bir duyguymuş. Aslında mutlaka bütün anneler için de aynı şekildedir herhalde. Güzel bir his yani en başta bu diyebilirim."* açıklamasını yapmıştır.

Banyo ve masaj konusunda kendisini yeterli hisseden Hazal *"Çok güzel masaj yapıyorum, çok güzel banyo yaptırıyorum, bunlarda gerçekten iyiyim bence. Bir cesaretliyim yani böyle şeylerde daha rahatım."* açıklamasını yapmıştır. Güvenli bağlanma ve sağlık takipleri konusunda, katılımcı annelerden Leyla *"…güvenli bağlanma konusunda kendimi yeterli görüyorum. Onun dışında doktor takipleridir, sağlık araştırmalarıdır, onları eksiksiz yaptığımı düşünüyorum."* şeklinde görüşlerini ifade etmiştir.

Anneler arasından iki tanesi ise herhangi bir konuda kendisini yeterli hissetmediğini ifade etmiştir. Örneğin Sabriye *"Açıkçası hiçbir konuda yeterli hissetmiyorum kendimi. Düşünüyorum, yok yani hep eksiğim var sanırım, elimden geleni yapıyorum, yapmak istiyorum ama eksik kalıyor mutlaka. Birçok konuda yetersizim bence."* demiş, Serpil ise *"Ben aslında yeterli geldiğimi düşünemiyorum. Çünkü sütüm az geliyor, ben çok şeyler atlattım. Hamileyken belli bir dönem hastanede yattım, çocuğumdan dolayı değil de kendim*

rahatsızlandım, ondan dolayı da sütüm kesildi. Sonra da olmadı genel olarak da yani yeterli görmüyorum pek kendimi." ifadeleriyle durumunu anlatmıştır.

Kontrol grubundaki anneler ise yetkinlik kategorisinde yer alan yeterli hissedilenler alt kategorisinde beslenme, ihtiyaçlarını karşılama, bebekle oyun oynama/aktivite yapma, bebekle iletişim kurma, ihtiyaçlarını anlama, dil gelişimini destekleme, emzirme, bebeğin her türlü bakımı, uyku dışındaki tüm konular, bebeklerle ilgili konularda araştırma yapma, sevgi, bebekle kaliteli zaman geçirme gibi konu başlıklarında görüşlerini bildirmişlerdir. Bunun yanında her konuda kendisini yeterli hissettiğini söyleyen anneler olduğu gibi kendisini yeterli hissettiği herhangi bir konu olmadığını belirten ve henüz yeterlilik kararının olmadığını söyleyen anneler de bulunmaktadır.

Beslenme konusunda kendisini yeterli hisseden annelerden Zehra "*Bebeğimin beslenmesi konusunda yeterliyim."* demiştir. Aynı konuda kendisini yeterli gören Zuhal "*Yemeğini yedirmek falan gibi konularda yeterliyim. Bu ihtiyacına anında cevap verebildiğimi düşünüyorum."* şeklindeki görüşünü aktarmıştır. Bebeğinin ihtiyaçlarını karşılama konusunda kendisini yeterli hissettiğini belirten Hale "*Onun (bebeğimin) ihtiyaçlarını öğrenme, yerine getirme konusunda yeterliyim bence."* açıklamasını yapmıştır. Benzer şekilde Ece "*…İhtiyaçlarını giderme anlamında yeterli olduğumu düşünüyorum."* demiştir.

Bebekle oyun oynama/aktivite yapma konusunda görüş bildiren Berna "*Özellikle hani beraber oyun oynamayla ilgili yeterliyim diye hissediyorum. Onu oyalayabilmek ve gelişimini destekleyebilmek açısından…"* açıklamasını yapmıştır. Bebekle iletişim kurmayla ilgili yeterlilik hakkında görüş sunan Özlem "*Duru benimle iletişim kurabiliyor. Mesela böyle bazen bir uyku travması yaşıyor, yani uyuyamıyor, kesinlikle uyuyamıyor. Emziriyorum uyumuyor, ayağımda sallıyorum falan ama eşim yardımcı olmaya çalışıyor. Oluyor ama sonuç yine de bende oluyor. O konuda her şeyimle yeterliyim, yani uyutana kadar yorulmadan uyutmaya uğraşabiliyorum. Diğer konularda da öyle, yani çünkü yine de tekrar bana dönüyor. Yani babaya ya da anneanneye gittiğinde bana dönüyor."* diyerek bu konuyu bebeğinin uykuya geçişi örneğiyle açıklamıştır.

Dil gelişimini desteklemeyle ilgili yeterli olduğunu belirten Berna "*Dil gelişimini destekleme amaçlı kitap okuma olsun, konuşma olsun bu konuda kendimi yeterli görüyorum. Çünkü ben de konuşkan bir insanım bu konuda yeterli olduğumu düşünüyorum."* açıklamasıyla bu konuda neler yaptığını da anlatmıştır. Bebeğin her türlü bakımına cevap verdiğini açıklayan Zuhal "*(Bebeğime) kendini iyi hissettirdiğimi düşünüyorum. Yani pozitif anlamda her türlü*

bakımına cevap verebildiğimi düşünüyorum fiziksel olarak. Altını değiştirmek, gibi birçok konuda." ifadelerini kullanmıştır.

Uyku dışında kendisini yeterli gördüğünü söyleyen Mehtap *"Uyku dışında kendimi yeterli hissettiğimi düşünüyorum. Yani bir tek uyku konusunda ben bir çözüm bulamadım, onun dışında yeterli olduğumu düşünüyorum."* demiştir. Bebeklerle ilgili konularda araştırma yapma konusunda görüş belirten Hale *"Elimden geldiğince okuyorum, araştırıyorum bu dönemle ilgili her şeyi."* açıklamasını yapmıştır. Bebeğine sevgi gösterme örneğini Ece *"Bebeğime sevgi gösterme anlamında yeterliyim."* cümlesiyle açıklamıştır.

Kendisini yeterli hissettiği herhangi bir konunun olmadığını ifade eden Şule *"Yani hani böyle tamamen yeterli gördüğüm hiçbir konu yok. Bildiğimi uygulamaya çalışıyorum, yani ben bu konuda tamamen yeterliyim diyebileceğim bir şey yok."* şeklinde bir açıklama yapmış ancak bildiklerini uygulamaya çalıştığını da ifade etmiştir.

Eğitim grubundaki annelerin, yetkinlik kategorisinde yer alan yetersiz hissedilenler alt kategorisindeki görüşlerine bakıldığında genel olarak çocuğun bakımı ve gelişimi konusundaki uygulamalarda eksiklik hissinin ifade edildiği görülmektedir. Kontrol grubunda yer alan anneler ise hem çocuğun bakımı ve gelişimi konusundaki uygulamalarda eksiklik hissini hem de uyku konusunu dile getirmişlerdir.

Eğitim grubundaki annelerin bu konudaki görüşlerine örnek olarak Leyla *"Yani bir şeyi eksik yapıyor muyum onun için? Almam gereken ve almadığım bir şey var mı ona? Evet şu an çok küçükler ama anneliğin verdiği bir şeyi eksik yapmama isteği oluyor."* açıklamasını yapmıştır. Defne *"Ne bileyim sanki bir şeyleri sürekli eksik yapıyorum gibi geliyor, herhalde bu his de bütün annelerde var diye düşünüyorum ama bilemiyorum*." ifadelerini kullanırken Didem *"Biz onlara eksik mi kalıyoruz onu merak ediyorum."* demiştir. Yetersizlik hissini dile getiren annelerden Gaye *"Açıkçası ben de şöyle bir duygu var, acaba bir şeyleri kaçırıyor muyum, eksik mi kalıyorum? Çünkü sürekli gelişiyor, işte geçen ay olan ihtiyaçları da bu ay olan ihtiyaçlarından daha farklı. O yüzden biraz böyle panik halde olabiliyorum. İşte arkadaşlarıma soruyorum farklı yaptığınız bir şey var mı? Kaçırmak istemiyorum."* derken Sinem "*Birkaç uygulama kullanıyorum bunlarla alakalı ama yetmiyor bence yani, hep bir eksiklik varmış gibi geliyor insana. Benim asıl merakım eksik bir şey yapmamak yani aslında."* açıklamasını yapmıştır.

Kontrol grubu annelerinden çocuğun bakımı ve gelişimi konusundaki uygulamalarda eksiklik hissettiğini belirten Zehra *"Ben de bazen kendi kendimi sorguluyorum, arada merak*

ettiğim oluyor yani acaba doğru mu yapıyorum? Şu an şöyle mi davranmalıyım ya da şöyle davranırsam acaba gelecekte etkisi olur mu çocuk üzerinde?" ifadeleriyle bu konudaki görüşlerini açıklamıştır. Simge, benzer şekilde *"Acaba yeterli miyim, yeterli değil miyim? Acaba yaptıklarım doğru mu? Bunları sorguluyorum."* demiştir.

Bebeğinin uykusu konusunda yetersiz olduğunu düşünen Zehra *"Bazen hani doğru mu yapıyorum acaba? 'Bu sonra iyi olmayan bir şey olduğu ortaya çıkacak bir şey mi?' vs. gibi şeyler düşünebiliyorum. Mesela uyumak istemiyormuş gibi hareketler yapıyor ama orada. O halde çok da ağlatmayıp, hani mayışmasını bekleyip biraz sakinleştirmeye çalışıp uyutuyoruz çoğunlukla. Hani ağlasa bile çünkü uykuya ihtiyacı olduğunu biliyoruz ama mesela bazen düşünüyorum acaba doğru mu yapıyorum? Yeterli mi bu davranışım? Bu uyku mesela yetersiz hissettiğim bir şey olabilir belki."* cümleleriyle bu konudaki görüşünü belirtmiştir.

Çocukla geçirilen zaman kategorisinde yer alan alt kategorilerden hoşlanarak yapılanlar konusunda eğitim grubundaki anneler oyun oynama, konuşma, emzirme, bebeği besleme, banyo yaptırma, şarkı söyleme, şarkı dinleme, dans etme, ilgilenme, ihtiyaçlarını karşılama, gezme, kitap okuma, sarılarak uyuma gibi konulardan bahsetmişlerdir. Bununla birlikte bebekle yaptıkları her şeyden hoşlandığını söyleyen anneler olduğu gibi hoşlanarak yaptığı bir şeyin olmadığını ifade eden bir anne görüşü de bulunmaktadır. Kontrol grubundaki anneler ise oyun oynama, gezme, uykudan uyanma anlarında zaman geçirme, etkileşim sırasında bebeğin güldüğü anlar, emzirme, sarılma, her şey, kitap okuma, bebeğin ek besini reddetmemesi, şarkı söyleme, aile sofrasında yemek yeme, sarılarak uyuma, banyo yaptırma, masaj yapma konularını ele almışlardır.

Eğitim grubundaki annelerin oyun oynama konusundaki örnek ifadelerine bakıldığında Hazal *"Eşim, ben ve o beraber top oynuyoruz bu aralar, o da toplara çok güzel vuruyor yani bu tarz şeyleri görünce daha mutlu oluyorum."* ifadesiyle ailecek oynadıkları oyuna vurgu yapmıştır. Filiz kendisini "*Eğitici kartlarla oynarken çok güzel tepkiler veriyor, gülüyor. Bir sonraki kartı göstermemi merakla bekliyor*." şeklinde ifade etmiştir. Gaye görüşünü *"… beraber oyun oynamak, bu en çok sevdiklerimden."* şeklinde anlatırken Şebnem *"Onunla birlikte oyun oynarken de çok mutlu oluyorum yani o güldüğü zaman…"* ifadeleriyle bu konudaki görüşünü bildirmiştir. Benzer şekilde birlikte oyun oynamaktan keyif aldığını ifade eden Senem *"Oyun oynamamız birlikte çok keyifli. Birlikte çok eğleniyoruz çok hoşuna gidiyor, o eğlendikçe ben de mutlu oluyorum."* demiştir. Sabriye ise *"Gülme oyunları çok oynuyoruz mesela onu seviyorum."* şeklinde görüşünü belirtmiştir.

Bebekleriyle konuşmaktan hoşlandığını ifade eden annelerden Tülay *"İletişim kurmayı seviyorum, göz göze. O da iyice yakalamaya başladı hani göz teması kuruyor. Ben daha çok etkileşim içerisinde olduğumuz zamanı seviyorum."* demiştir. Leyla *"Çok güleç bir bebeğim var, hani onunla konuştuğumda gülüyor, konuşmayı çok seviyorum."* ifadeleriyle bebeğinin tepkisini de açıklarken Gülay *"Karşılıklı konuştuğumuz zaman agu diyor gülüyor bana, onunla böyle karşılıklı konuşmayı çok seviyorum*" demiştir.

Bebeğini emzirmekten hoşlandığını ifade eden annelerden Gaye *"Onun tepki verdiği, onun mutlu olduğu şeyler beni de mutlu ediyor. Emzirmeyi çok seviyorum. Emzirirken geçen süreyi seviyorum."* şeklinde bu durumu açıklarken Sabriye *"Onu emzirmeyi çok seviyorum. Yani şu an mama destekli gidiyoruz ama biraz da olsa onu mememe kavuşturabilmek benim için büyük mutluluk gerçekten."* demiştir. Şebnem *"Biz meme reddi olayı falan yaşamıştık. Bu da her bebekte olabiliyormuş ama ben çok üzülmüştüm. Emzirmeye çalışıyorum emmiyor falan atlattık çok şükür böyle mutlu bir şekilde emdiği zaman çok mutlu oluyorum."* ifadeleriyle duygularını anlatmıştır. Bebeği besleme konusundaki örnek ifadelere bakıldığında Hazal *"Bir şeyleri yeni denemişsem örneğin yeni bir yemek yaptım, onu gerçekten sevip yemesinden çok büyük keyif alıyorum. Yapabildim diyorum, başardım diyorum."* örneğini vermiştir. Filiz *"Yemeğini, ek gıdasını seve seve yediği zaman tabii ki çok hoşuma gidiyor."* demiştir.

Bebeğine banyo yaptırmaktan hoşlandığından söz eden annelerden Sabriye *"Ona banyo yaptırırken genellikle biz de giriyoruz duşa o şekilde, onu seviyorum. Eğleniyor, hoşuma gidiyor ama gülmesi çok hoşuma gidiyor."* şeklinde bir açıklama yapmış Gaye *"En çok banyo yaptırmayı seviyorum çünkü suyu çok seviyor."* demiştir. Sabriye, bebeğine sarılarak uyumaktan hoşlandığını *"Onunla uyumayı çok seviyorum."* cümlesiyle anlatmış, Şebnem ise *"Onunla birlikte sarılarak uyumayı seviyorum. Çünkü şeyi fark ettim ben mesela, benimle uyuduğu zaman daha fazla uyuduğunu fark ettim. Çünkü bu zamanlar bir daha geri gelmeyecek, büyüyecekler."* şeklinde açıklamıştır.

Bebeğiyle şarkı dinlemekten hoşlandığını söyleyen Leyla *"Şarkı dinlemeyi çok seviyoruz birlikte, o da seviyor çok mutlu oluyor şarkı dinlediğinde."* demiştir. Dans etme konusunda Gülay *"Onu kucağıma alıyorum beraber dans ediyoruz müzik açıyorum öyle."* ifadelerini kullanmıştır. Bir anne olarak tek başına bebeğiyle ilgilenme konusuna değinen Hazal *"Çocuğa bakabildiğimi fark ettiğim her an, kimseye ihtiyacım olmadan, hani eşime ya da anneme ya da bir başkasına sormaya gerek duymadan, içgüdüsel olarak bir şey yapmışsam ve ondan da olumlu cevap aldıysam, inanılmaz keyifliyim."* cümlesiyle düşüncelerini

açıklamıştır. Didem gezme ve kitap okuma konularını ifade ederken "*Gezmeyi seviyorum. Onun dışında kitap okumayı seviyorum ona*." demiştir.

Bebeğinin sıklıkla kolik sancıları yaşadığını belirten Serpil ise *"Ben pek bir şey yapmıyorum çocuğumla yani çünkü her günümüz rutin. Biz bir şey yapamıyoruz."* açıklamasını yapmıştır.

Kontrol grubundaki annelerin örnek cümleleri ele alındığında, bebeğiyle oyun oynamaktan hoşlandığını belirten annelerden Hale bu durumu "*Ben oynamayı seviyorum. Aslında her an mutlu oluyorum yoksa…"* cümleleriyle açıklamış, Sedef "*Onunla oyun oynamayı seviyorum."* demiştir. Bebeğiyle gezmekten hoşlandığını Cansu "*Dışarıda gezerken böyle ellerini ayaklarını sürekli sallıyor, heyecanlanıyor, mutlu oluyor. Yeni şeyler keşfettiğini hissettiğimde onlar çok mutlu ediyor beni ve onu, hareketlerinin heyecanı. Aslında bizimle olmaktan çok mutlu oluyor, bizim de aktif katılmamızdan."* şeklinde açıklamış, bebeğinin bu sırada nelerden hoşlandığına dair gözlemlerini de paylaşmıştır.

Uykudan uyanma zamanlarında birlikte olmaktan hoşlandığını belirten annelerden Şule *"Özellikle bu uyku sonrası birlikte olduğumuz süre. Özellikle en iyi gelen süre o süre yani."* şeklinde görüşünü açıklamıştır. Etkileşim sırasında bebeğin güldüğü anlar konusunda örnek veren Zehra "*Gün içinde genelde onu biz böyle gıdıklıyoruz, güldürüyoruz, kucağımıza alıyoruz işte konuşuyoruz onunla. Bir şeyler söylüyoruz gülümsüyor bize, gülümsetmeye çalışıyoruz. Onu çok seviyorum."* demiştir. Zuhal ise *"Mesela oyun oynarken konuşurken güldürüyoruz onu. Gülünce çok hoşuma gidiyor."* şeklinde duygularını paylaşmıştır.

Emzirme konusunda görüş bildiren Zehra *"Emzirmeyi seviyorum. Bu arada hani hatta bir gün böyle emzirmeyi bırakacağım, o zaman çok özleyeceğim diye düşünüyorum."* şeklinde düşüncelerini aktarmıştır. Bebeğin ek besini reddetmemesinden hoşlandığını söyleyen Hale "*Şu anda ek gıdaya geçme sürecindeyiz, mesela reddetmemesi bile çok hoşuma gidiyor."* derken İclal *"Hazırladığım şeyleri yemesi, meyve yemesini mesela. Aşırı, o kadar çok meyve yiyor ki ben meyve yemesini çok seviyorum."* şeklinde görüşünü söylemiştir.

Bebeğiyle şarkı söylemekten hoşlandığını Sedef "*Kutay'la şarkı söylemeyi seviyorum mesela."* cümlesiyle belirtmiştir. Aile sofrasında yemek yeme konusunda Suna "*Yemek yeme aktivitesini seviyorum. O kendi sandalyesine oturuyor biz kendimiz yemek yiyoruz o ortamı, sofrayı paylaşmayı çok seviyorum."* demiştir.

Eğitim grubundaki annelere bebekleriyle hoşlanmadan yaptıkları herhangi bir şeyin olup olmadığı sorulduğunda 6 anne hoşlanmadan yaptıkları bir şeyin olmadığını belirtmiştir. Bez değiştirme, bebeği uyutmaya çalışma, bebeğin emzirirken ısırması, kıyafet değiştirme, uyku

eğitimi verirken bebeğin ağlaması, bebeği uyutmakta zorlanma, genital bölgelerin temizliğinde zorlanma, banyo yaptırma, ağladığı zamanlarda bebeği sakinleştirme, bebeğin sürekli büyük ebeveynlerin kucağında olması ise hoşlanmadan yapılanlar arasında ifade edilen konular olmuştur. Kontrol grubu annelerinin bahsettikleri arasında ise bebeğin isteği sebebiyle sürekli kucakta gezdirme, bez değiştirme, bebeğin emzirirken ısırması, bebeğin kıyafet değiştirirken hareketli olması, emzirme sebebiyle annenin beslenmesinde sınırlılıklar olması, bebekle birlikte temizlik yapma, bebeği uyutmakta zorlanma, uyku eğitimi verme, annenin hazırladığı yiyecekleri bebeğin yememesi, gece uykuları, emzirme ve beslenme gibi konular yer almıştır. Bebeğiyle hoşlanmadan yaptığı bir şeyin olmadığını belirten anneler de bulunmaktadır.

Eğitim grubundaki annelerden Defne bebeğiyle hoşlanmadan yaptığı herhangi bir şeyin olmadığını ifade ederken bu durumu "*Hoşlanmadığım bir şey yok sadece hastalık dönemlerinde çok zorlanıyorum. Bir kere çok ağır bir hastalık geçirdi (bebeğim) ateşli bir hastalık, o zamanlar hani hoşlanmadım değil de zor diyebilirim.*" şeklinde açıklamış ve hastalık dönemlerindeki zorlanmaya dikkat çekmiştir. Bebeğinin altını değiştirme konusunda örnek veren Şebnem görüşlerini *"Herhalde bir tek çok fazla kaka yaptığı zamandan hoşlanmıyorum."* cümlesiyle açıklamıştır. Bebeği uyutmakta zorlanma konusuna değinen annelerden Sinem *"Hoşlanmadan demeyeyim de sabrımın çok zorlandığı bir şey var, sevmediğim değil ama zorlandığım, uyku. Yani uykuya geçişte gerçekten zorlanıyor. Öğlen uykularında gerçekten zorlanıyoruz, bazen çok uykusu gelene kadar uyumamaya çalışıyor Lale."* şeklinde uyku konusunda yaşadığı zorlanmayı ifade etmiştir.

Bebeğin emzirirken ısırmasından hoşlanmadığını söyleyen Hazal *"Mememi ısırıyor, dişleri çıktı ve hani gerçekten fark etmiyor. Bir anda sizi böyle bir şey ısırınca ve güçlü bir şekilde, inanılmaz bir kucaktan atmaya çalışmak, anlık refleksle… O tepkiyi vermemek istiyorum ama bu şekilde oluyor. Ondan dolayı hoşlanmıyorum yani daha idare edebilirim, kriz yönetimi yapamıyorum."* şeklinde anlatmıştır. Kıyafet değiştirme sırasında olanları anlatan Gaye *"Üzerini giydirmek. Kıyafetini giyerken çok tepki gösteriyor özellikle kolları ile alakalı, uzun kollu tişörtlerde, badilerde üzerine giydirme, kolları giydirmeyi sevmiyorum."* demiştir. Genital bölgelerin temizliğinde zorlanma konusunu Tülay *"Vücudunun bazı bölgelerine dokunduğumda, temizlerken yani yanlış bir şey yapacak mıyım gibi bir hoşnutsuzluk olarak onu söyleyebilirim. Yani burayı tam temizlemem gerekiyor ama acaba böyle mi kalmalı çok kurcalamamam gerekiyor gibi bir konu."* şeklinde belirtmiştir. Hoşlanmadan yapılanlar konusunda uyku eğitimi verirken bebeğin ağlaması örneğini veren

Gaye *"Uyku eğitimine geçerken sonuçta bir miktar ağlama oldu. Hatta böyle tamam tek başına kendi uyuyabiliyor dedikten sonra da gerileme de yaşadık. O ağlarken geçen süre bakıyorum mesela 5 dakika, 7 dakika geçmiş, bana 1 saat gibi geliyor çünkü hiç ağlatmak istemiyorum. Yatağına alıştırmak için yaptım ama ağladı. Yanında oldum, poposunu, sırtını pışpışladım ama o sırada ağlıyor gözümün içine bakıp beni al diyor. O sıralar biraz şeydi açıkçası, keyif almadım mutsuz olduğu için."* ifadeleriyle bebeğiyle yaşadığı süreci anlatmıştır.

Kontrol grubundaki annelerden Hale, bebeğin isteği sebebiyle sürekli kucakta gezdirme durumundan hoşlanmadığını söyleyerek "*Sürekli kucağımda olmak istiyor, bunu yapmak çok yorucu oluyor. Bir yerden sonra oturarak kucağımda olmasını tercih ederdim yani keşke öyle olsa ama kucağımda gezmek çok zor oluyor, bunu sevmiyorum."* demiştir. Bez değiştirmekten hoşlanmadığını ifade eden Hale "*Altını değiştirmek diyeceğim ama mecburen değiştiriyoruz."* derken İclal yine aynı konuda "*Alt açma. Ben artık son zamanlarda oruç tuttuğumdan beri zaten, altını alamıyorum."* demiştir.

Bebeğinin, emzirirken ısırmasından hoşlanmadığını söyleyen Zehra "*Emzirirken son zamanlarda çıktı bu, etrafla daha fazla ilgilenmeye başladı. Göğsümü emerken kafasını çevirmeye çalışıyor o sırada tabii ki mememin ucu da ağzında oluyor, ısırıyor. Bunu bilerek yapmadığının farkındayım ama onu anlatıyorum söylüyorum ama anlamıyor tabii ki. O biraz rahatsız ediyor."* açıklamasıyla o anda yaşadıklarını ve bebeğinin bu davranışına yönelik tahminini aktarmıştır. Emzirme sebebiyle annenin beslenmesinde sınırlılıklar olması konusunda Zuhal şu ifadeleri kullanmıştır "*Emzirdiğim için dikkat etmem gerekiyor yememe içmeme falan. Sadece ondan çok hoşlanmıyorum, çok dikkat ediyorum hani, limitim var yani günde bir bardak kahve iki bardak çay içiyorum. Çok düzgün yemek yiyorum, kızartma falan yemiyorum gibi sadece o kısımdan hoşlanmıyorum. Sadece işte biraz fazla dikkat etmem gerekiyor, o kadar."* Bebekle birlikte temizlik yapmayı sevmediğini ve bunun nedenlerini açıklayan Mehtap "*Bazen işte evi temizlemem gerekiyor, birlikte evi temizlerken çok yoruluyorum. O an işte kendi kendine zarar vermeden oynayabilmesini isterdim ama tabii o mümkün olmuyor. Hani bu aşamada biraz yorulduğum için o an işte farklı bir çözüm olsaydı keşke diyorum."* demiştir.

Bebeği uyutmakta zorlandığını ifade eden Mehtap "*Uyutma kısmı bazen uzuyor. 2 saat yatak odasında onu uyutmaya çalıştığım oluyor. O ara bir de işte çok yoruluyorum."* şeklinde durumunu anlatmıştır. Uyku eğitimi verme konusundaki görüşünü belirten Suna "*Uyku eğitimi için bir danışmandan destek aldım ama hoşlanarak yapmadım."* demiştir. Annenin

hazırladığı yiyecekleri bebeğin yememesi konusuna örnek veren İlkay "*Böyle hevesle falan yapıyorum yemekleri ondan sonra böyle bir kaşık alıp ikinciyi almayınca böyle tabii ki bozuluyorum, sinir oluyorum.*" ifadesiyle duygularını da aktarmıştır. Gece uykuları konusunda Ece "*Gece uykularımız, hoşlanmıyorum çok yorgunum.*" diyerek kısaca durumunu belirtmiştir. Emzirmeyle ilgili olarak Özlem "*Emzirmek. Benim için çok eziyet, çok büyük bir yara şu anda.*" açıklamasıyla hoşlanmadığını dile getirmiştir.

Eğitimi Değerlendirme Formu'nun Ebeveynlik Özgüvenine İlişkin Bulguları

Eğitim programının uygulanmasının ardından eğitim grubundaki annelerle eğitimle ilgili görüşlerini ve önerilerini ortaya koymak amacıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin içerik analiziyle değerlendirilmesi sonucunda "Ebeveynlik Özgüveni Son Görüşme" teması altında "Yetkinlik" ve "Çocukla Geçirilen Zaman" olmak üzere iki kategori oluşturulmuştur. "Yetkinlik" kategorisi altında "Yeterli Hissedilenler" ve "Aile Yaşantısına Etkiler" olmak üzere iki alt kategori yer almaktadır. "Çocukla Geçirilen Zaman" kategorisi altında ise "Anne-Bebek İkilisi" ve "Anne-Baba-Bebek Üçgeni" şeklinde iki alt kategori bulunmaktadır. Ebeveynlik Özgüveni Son Görüşme temasına ait kategoriler, alt kategoriler ve kodlar Tablo 15'te sunulmuştur.

Tablo 15

Eğitim Grubuyla Yapılan Son Görüşmede Ebeveynlik Özgüveni Son Görüşme Temasına Ait Kategoriler, Alt Kategoriler ve Kodlar

Tema	Kategoriler	Alt Kategoriler	Kodlar
Ebeveynlik Özgüveni Son Görüşme	Yetkinlik	Yeterli Hissedilenler	Çocuk gelişimi konusunda güvenilir bilgi/bilgi kaynağı edinme (10), Anne olarak kendine güvenme (7), Bebeğin bedeni/sağlığı için yararlı uygulamalar hakkında bilgili olma (3), Bebeklerle ilgili farkındalığın artması (2), Bebeğin gelişimini takip etme (2), Sınırların belirlenmesi konusunda daha sabırlı olma (2), Teorik bilgileri uygulama cesareti (1), Kriz yönetimi (1), Sağlıklı bir beslenme düzeni oluşturabilme (1), Stresin/tedirginliğin azalması (1), Müdahaleci olmayan bir ebeveynlik stili gelişmesi (1)
		Aile Yaşantısına Etkiler	Eğitim konuları hakkında anne-baba arasında bilgi/görev paylaşımı (7), Kararların birlikte alınması (3), Eşin anneye ebeveynlik konusundaki güveninde artış (2), Aile içinde olumlu psikolojik ortam (2), Annenin stres yönetimindeki olumlu gelişmenin aile atmosferine yansıması (1), Bebek ile etkileşimde kaygının azalması (1), Ebeveynlik süreçleri konusunda farklı bakış açıları kazanma (1), Büyük ebeveynlerin eğitim alınması konusunda memnuniyeti (1), Eşler arasındaki ilişkiye olumlu katkı (1)
	Çocukla Geçirilen Zaman	Anne-Bebek İkilisi	Bebekle iletişim kurabilme/uyum (7), Yeni etkinlikler öğrenme (2)
		Anne-Baba-Bebek Üçgeni	Bebeğin ihtiyaçlarının zamanında giderilmesi (1), Bebek masajı ile etkileşimde artış (1), Bebekle daha fazla zaman geçirme (1), Bebekle iletişimde empati çabası (1), Bebeğin rutinlerini ebeveynlerin birlikte takip etmesi (1)

Eğitim grubundaki anneler, kendileriyle yapılan son görüşmelerde yetkinlik kategorisinde bulunan yeterli hissedilenler alt kategorisinde çocuk gelişimi konusunda güvenilir bilgi/bilgi kaynağı edinme, anne olarak kendine güvenme, bebeğin bedeni/sağlığı için yararlı uygulamalar hakkında bilgili olma, bebeklerle ilgili farkındalığın artması, bebeğin gelişimini takip etme, sınırların belirlenmesi konusunda daha sabırlı olma, teorik bilgileri uygulama cesareti, kriz yönetimi, sağlıklı bir beslenme düzeni oluşturabilme, stresin/tedirginliğin

azalması, müdahaleci olmayan bir ebeveynlik stili gelişmesi gibi başlıklarda görüşlerini belirtmişlerdir.

Çocuk gelişimi konusunda güvenilir bilgi/bilgi kaynağı edinmeyle ilgili kendisini yeterli hisseden annelerin görüşlerine bakıldığında, Gaye *"Eğitimle beraber, hani oradan öğrendiğimiz doğru bilgilerle uygulama fırsatı buluyoruz. Örneğin masajla birlikte arttı etkileşimimiz. Uyku yöntemleri, mesela piyasada çok fazla uyku yöntemleriyle ilgili karmaşık bilgiler var. Uyku eğitimleri verilsin mi verilmesin mi bilgi karışıklıkları var. En azından bir ekolle, güvenli bağlanma ekolünü takip ediyorsunuz siz. Onunla birlikte eğitiminizin içeriklerini oluşturdunuz. O kafa karışıklığı da ortadan kalkmış oldu. En büyük etkisinin de bu şekilde olduğunu söyleyebilirim."* şeklindeki açıklamasını uyku eğitimleri örneğiyle yapmıştır. Yine aynı konuda örnek veren Hazal "*Her anımızda varsınız. Düşünsenize ben uyku eğitimi alacaktım çocuğumla, bunu bile sizinle muhabbet ettikten sonra almadım. Ne kadar iyi bir dönüş yaptık kim bilir. Belki kötü olacak olan bir sürü şeyi engellediniz. Bir sürü olumsuzluklardan kurtarmış oldunuz oğlumu, ben de bu konuda rahatladım en azından sizin gibi bir uzmandan duyunca. Keskin bir şekilde tamam, hayır dedim. Bir şekilde yapabiliriz, benim oğlum bunu yapabilir diye düşündüm, bununla (uyku konusuyla) ilgili olarak."* cümleleriyle ifade etmiştir. Eğitimin bebeğiyle olan iletişimine etkisini ele alan Filiz "*Bildiğimiz ama uygulamadığımız bilgileri uygulamayı öğrendim. Daha önce öğrenip unuttuğumuz bilgileri tekrar hatırlama şansımız oldu. Berrak ile daha kolay iletişim kurma açısından faydası oldu. Onun dilini anlamayı daha kolay, daha çabuk öğrendim. Berrak açısından empati yapabilmeyi öğrendim."* demiştir. Gülay *"Çocuk gelişimi alanlarında da bilgi aldığımız için, o taraflardaki bilgi eksikliklerimi de doldurdum. Kendimi o yüzden daha dolu hissettim."* açıklamasıyla edindiği bilgilerin kendisinde uyandırdığı hislere değinmiştir. Didem "*Bu böyleydi, şu şöyleydi diye sizin söylediklerinizi hatırlayarak ona (bebeğime) karşı davranışlarım değişti… Bir de hani sizin bilginize güvendiğim için, hani doğrusu budur diye düşünerek onu yapmak bana bir güven verdi, bebeğime karşı tavırlarımda. Daha sakinleştirdi, daha beni bilinçli hale getirdi. İyi ki sizinle karşılaştık, iyi ki yollarımız kesişmiş. Çocuğum açısından bu eğitimin, alanında uzman kişiler tarafından aldığım bilgileri ona uyguladığım için, onun için daha pozitif olduğunu düşünüyorum."* şeklindeki açıklamasıyla bilgi edinmesinin kendisinde oluşturduğu değişikliklere vurgu yapmıştır. Sinem *"En önemli katkısı bence şu oldu bir sistematik olarak önümüze serdiniz, çok düzenli hap bilgiler şeklinde. O çok güzeldi hafta hafta. Verdiğiniz bilgilerde daha temel şeyleri veriyor olmanız elbette daha kısa sürede almamızı sağladı."* ifadeleriyle edindiği bilgilerin

niteliğiyle ilgili görüşlerini belirtmiştir. Bilgi çeşitliliği ve güvenilirlik konusuna değinen Tülay *"İnsan bir yerlerden bir şey bakmak, güvenli bir kaynağa ulaşmakta da zorlanıyor. Evet, çok kaynak var internette, kitaplarda vs. ama hani bu açıdan çok kolaylaştırıcı bir şey oldu eğitim. Kendimizin güvenilir bir kaynağı ve birçok kaynaktan bulduğumuz şeyler oldu."* açıklamasını yapmıştır.

Anne olarak kendine güvenme konusundaki görüşlerini belirten katılımcılardan Leyla *"Gerçekten kafama çok taktığım şeyler vardı. Birçoğunu atlattım bu süreçte. Kafam daha rahat. Mesela önceden Zehra ile markete gitmeye korkarken şu an Zehra'yı tek başıma tatile götürebilirim."* örneğiyle kendisini ifade etmiştir. Gülay "*Benim açımdan, daha bilinçli, ne yaptığımı bilir şekilde geçti. Çocuk gelişimi anlamında çok geniş kapsamlı bir eğitimdi. O yüzden benim açımdan, daha hani acemilik sürecini daha profesyonel, ne yaptığını bilen ve en ufak bir şeyde evhamlanmadan devam ettim sürece. O yüzden benim için iyiydi. Bir de keşkelerim olmadı, başından (bebeğim iki aylıkken) katıldığım için. Şunu da yapsaydım, bunu da yapsaydım şeklinde değil, başından ne olacağını bildiğim için her şeyi yaparak yavaş yavaş sürece katıldım."* şeklindeki açıklamasıyla eğitime katılma zamanının güven duygusuna etkisini belirterek görüşlerini aktarmıştır. Hazal "*Birçok olumlu yönü var. En azından kaygısız bir anneyle, tamamen sıfır kaygı demeyeceğim ama yani, en azından sorularına cevap bulunca birazcık rahatlayıp yönü değişen bir anneye dönüştüğüm için daha mutlu olduğumu düşünüyorum."* cümleleriyle hislerini açıklamıştır. Gaye "*Eğitimle ilgili olumlu olarak da en aklıma gelen kendimin, özgüvenimin artması, ebeveynlik konusunda."* şeklinde özgüven konusundaki görüşlerini belirtmiştir. Kendilik algısına yönelik düşüncelerini paylaşan Tülay *"Eğitimin en olumlu tarafı, bir kere anneliğin vicdani bir tarafı var bence. 'Yettim mi, yetersiz miyim?' gibi. Benim sadece bu eğitime katılmam bile, bir şeylerde ona vakit ayırmam bile, ben bir şeyleri iyi yapıyormuşum ya da yapmaya çalışıyorum. Şu an bile buna katılarak da iyi yaptığımı gösteriyorum aslında. O çabam bile aslında onun bir göstergesi. O açıdan vicdanımın rahat olması önemli bir etki diye düşünüyorum. Oradan öğrendiğim şeyleri uygulamaya çalışmak açısından da kendimi daha yeterli, daha iyi hissettiğim bir süreç oldu."* ifadelerini kullanmıştır. Didem *"Çocuğumuzun bakımı sırasında eğitimden aldığım bilgileri kullanarak kendime daha güvenli ve ona daha faydalı olduğumu düşünüyorum."* şeklindeki görüşünü aktarmıştır. Şebnem "… *Şimdi böyleymiş, şu doğruymuş gibi daha bilinçli şekilde hareket ediyoruz. O zaman daha az bilinçliydik üstüne, bunun eğitimini alarak, sizinle birlikte karşılıklı yaparak daha bilinçli*

hale gelmiş olduk. O şekilde yapmak daha bir güzel, özgüven veriyor açıkçası." ifadeleriyle özgüvenine yönelik bir açıklama yapmıştır.

Bebeğin bedeni/sağlığı için yararlı uygulamalar hakkında bilgili olma konusunda görüş bildiren Hazal "*Sağlığı açısından bile ne kadar önemli Berrin hocam. Ben mesela her yerden oyuncak alıyordum. Onu bile artık değiştirdim. Daha böyle sağlıklı olabilmesi için sizinle konuştuğumuz standart şeyleri almaya çalışıyorum oyuncak konusunda."* ifadelerini kullanarak oyuncak seçimindeki alışkanlıklarından söz etmiştir. Tülay, kolik masajının etkilerinden bahsederek *"Kolik masajını işte gaz döneminde yaptık, bunun böyle bir çözümü olabileceğini bilmek, çocuğa iyi gelebileceğini bilmek çok güzel bir şey."* demiştir.

Bebeklerle ilgili farkındalığının artması hakkındaki görüşünü Gülay "*Eğitimle beraber farkındalığım arttı. Bir yaşında bebeği olanlar vardı grupta, iyi ki yani öyle değil de en başta denk gelmişiz, en başta olmuş diye düşünüyorum. Hiçbir şeyden geri kalmadığımı düşünüyorum o anlamda."* cümleleriyle anlatmıştır. Defne ise yine farkındalık konusunda "*Daha çok farkındalığım arttı diyebilirim aslında, mesela oyun oynamayla ilgili. Kendim de çocuk gelişimi okuyorum, konuyla ilgili çok çok okuyorum."* şeklinde yorum yapmıştır.

Bebeğin gelişimini takip etme konusunda görüş bildiren Gülay "*Ben (bebeğim) iki aylıkken başlamıştım. Onunla beraber, en başında eğitime başladığım için hangi ayda ne yapması gerekiyor, ne yaptı, önde mi gitti, geride mi gitti, ben ne yapmalıyım… Hani bu süreci çok güzel takip ettim eğitim sayesinde. O yüzden ben bir şeyden geri kaldığımı düşünmüyorum."* şeklinde ifadeler kullanmıştır. Gelişim takibi için bebeğin babasıyla yaptıkları bir uygulamayı anlatan Sinem *"Eşimle bebeğimizin uykusunu takip etmek için (telefon uygulamasından) grup kurmuştuk. Oraya yazıyorduk ne zaman uyudu, uyandı gibi hani. Meral (eğitim grubu katılımcısı) de söylemişti, onlar da yapmaya başlamışlardı. O gerçekten çok güzel oldu biliyor musunuz Berrin Hanım, eşimin de dâhil olması çok güzeldi. Uykusudur, özel şeylerdir, mesela doktor randevusunu bile yazıyorduk. Lale ile alakalı olan her şey… Bir anı gibi de kalıyor aslında, günlük gibi."* örneğini vermiştir.

Sınırların belirlenmesi konusunda daha sabırlı olma hakkında görüşünü sunan Tülay *"En başta bizim kendimizin tahammül edebilmesi, sakin kalabilmesi, telaş etmemesi, panik yapmaması gibi şeyler kazandırdı (eğitim) bize temelde ilk aklıma gelenler bunlar, devam ettiğimiz şeyler, etkisini gördüğümüz şeyler açıkçası."* açıklamasını yapmıştır. Senem ise aynı konudaki görüşünü şu cümlelerle örneklendirmiştir *"Hayır konusunda konuşmuştuk eğitimde. Asla beni dinlemediği, her şeyi yapmak istediği zamanlar olmuştu bebeğimin. Siz*

daha sabırla, ne yapmaması gerektiğini onunla konuşarak, sabretmem gerektiğini anlatmıştınız. Onun da aslında anladığını anladım yani. Başta şey geliyordu, nasıl olsa anlamıyor ki konuştuğumuzda, bu senin için zararlı yapmaman lazım dediğimde. Ama aslında anladığını gördüm. Daha keşfetme dönemlerinde olduğunu söylemiştiniz. Hep o şekilde yaklaştım, sonradan anladım. Bu benim için mesela olumlu bir şey kesinlikle."

Teorik bilgileri uygulama cesareti bulmayla ilgili görüşlerini anlatan Defne "*Çocuklarla ilgili araştırıyorum, kitap da okuyorum ama işte bildiğim şeyleri sizin örnekler üzerinden görmek… Örneğin kitap okumayı bile hikâyeleştirerek anlattınız. Onları uygulamaya çalışıyorum. Onun üzerinden daha etkili uygulamaya çalışıyorum. Bazı noktalarda doğru bildiğimi yanlış yaptığım oldu mesela. Onlar üzerinden doğrusunu öğrenmeye ve yapmaya gayret ediyorum. Bu bağlamda eğitim biraz örnek açısından iyi oldu, çünkü çoğu şey teorikte kalıyordu hani sizinle pratik yapma imkânı bulduk diyebilirim eğitimde."* şeklinde bir açıklama yapmıştır.

Kriz yönetimiyle ilgili etkileşimlerden bahseden Sinem *"Bazı başa çıkamadığımız benzer durumlarda, ilk defa karşılaştığımızda, farklı ailelerde neler yaşanıyor, siz neler söylüyorsunuz, neler olabiliyor? Zorluklarla alakalı etkileşimlerde faydalı olduğunu söyleyebilirim."* şeklinde bir yorum yapmıştır.

Sağlıklı bir beslenme düzeni oluşturabilme konusunda öğrendiklerini aktaran Filiz *"Biraz daha yemek düzenimizi oturtabildim, tabi hala yine beni süründürüyor yemek yerken, çok düzenli bir sistemimiz yok ama biraz daha çocukların düzeni sevdiğini öğrendim. Bozmadan, istikrarlı devam ettiğimizde daha kararlı yol alabildiğimizi öğrendim."* demiştir. Stresin/tedirginliğin azalmasıyla ilgili görüşlerini açıklayan Leyla "*Biraz daha benim gibi anneler olduğunu görmek hoşuma gitti. Ben tek değilim bu dünyada. Bence bu pandemide evde yalnız olmak insanın psikolojisini çok etkileyen bir şey. O süreçte (eğitim) bizi, beni daha doğrusu birazcık rahatlattı. O yüzden de daha rahat, daha stressiz bir annesi oldu Zehra'nın."* yorumunu yapmıştır.

Müdahaleci olmayan bir ebeveynlik stili gelişmesi konusunda Filiz "*Henüz erken olabilir ama biraz kullanıyoruz biz gözyaşımızı silah olarak. Onun silah olmadığını öğreniyor diyebilirim. O ağlıyor, 'Tamam Berrak ağlayabilirsin anneciğim, ağlaman bitince ben buradayım' diyorum. Sonra geliyor kucağıma ya da elimden tutup götürüyor. Öyle bir orta yol buluyoruz artık. Hani çok istediğini yapan, ay ağladı hemen kaldırayım dur diyen anne-baba değiliz.*" şeklinde bebeğiyle bir iletişim örneği vermiştir.

İhtiyaç belirleme aşamasında kendisini herhangi bir konuda yeterli hissetmediğini söyleyen anneler olmuştur. Eğitim sonrasında yine yeterlilik konusunda görüş bildiren bu annelerden Sabriye, mevcut bilgileriyle ilgili bir değerlendirme yaparak *"Bilgilerime ek olarak bazı şeyler de öğrendim, aynı zamanda kendi okuduklarımı da bir nevi tasdiklemiş oldum. Şimdi daha emin olarak öğrendiklerimi uyguluyorum. Bu anlamda da eğitim bunları kabullenebilmemi kolaylaştırdı."* ifadelerini kullanmıştır. Serpil ise *"Çocuğum benim rahatsızdı, şu an çok iyi. Gaz masajı bize iyi geldi. Gayet iyi bir eğitimdi. Sağlık sorunları olduğunda bizi sağlık kuruluşuna yönlendirmiştiniz. Artık o konularda iyi görüyorum kendimi. Sizin bize iyi geldiğiniz belli bir şey."* açıklamasını yaparak özellikle bebeğinin sağlık sorunlarıyla bağlantılı bir açıklama yapmıştır.

Yetkinlik kategorisinde bulunan aile yaşantısına etkiler alt kategorisinde anneler eğitimin eğitim konuları hakkında anne-baba arasında bilgi/görev paylaşımı, kararların birlikte alınması, eşin anneye ebeveynlik konusundaki güveninde artış, aile içinde olumlu psikolojik ortam, annenin stres yönetimindeki olumlu gelişmenin aile atmosferine yansıması, bebek ile etkileşimde kaygının azalması, ebeveynlik süreçleri konusunda farklı bakış açıları kazanma, büyük ebeveynlerin eğitim alınması konusunda memnuniyeti, eşler arasındaki ilişkiye olumlu katkı gibi konulara yönelik etkilerinden söz etmişlerdir.

Eğitim konuları hakkında anne-baba arasında bilgi/görev paylaşımıyla ilgili bir açıklama yapan Defne "*Ahmet'in gelişimi ve eğitimi açısından daha çok konuşma fırsatı yarattı, farkındalık yarattı aramızda. Bizim de çok üzerine düşündüğümüz bir konu oldu çocuğun gelişimi. Güzel oldu bizim açımızdan, üzerinde düşüneceğimiz, konuşacağımız bunlar oldu, hatta bazen hala videolara bakıyorum ara ara, dinliyorum yani. Videoların kayıtlı olması da çok iyi oldu, tekrar ihtiyaç olan bazı konular oluyor mesela, her şeyi hatırlamak mümkün değil, açıp bakıyorum muhakkak bakıyorum yani. Özellikle kitaplar konusunda, çok güzel kitaplar önerdiniz. Bir kısmını aldım, okudum."* demiştir. Serpil, anne-baba olarak birlikte eğitimden öğrenilenleri uygulamayı sürdürdüklerine değinerek "*Biz mesela bebeğimize karşı nasıl davranacağız, ne yapacağız, uykusunu nasıl yapacağız, yemeğini nasıl yedireceğim, beslenme konusunda neler yapacağım, kaç aylık olduktan sonra yanımızdan ayıracağız, bunları öğrendik. Çok iyi geldi. Hâlâ da süreç içerisinde devam ediyoruz, söylediklerinize uyuyoruz."* ifadelerini kullanmıştır.

Aile içerisinde kararların birlikte alınması konusuna değinen annelerden Sinem "*Eşimle birlikte okumaya çalışıyorduk hani bu ayın özellikleri nelermiş, ama siz daha sistematik bir şekilde verdiniz… Gönderdiğiniz videoları izliyorduk mesela, eşim her seferinde dâhil*

olamıyordu belki ama bazen böyle beraber izleyip üzerinde konuşuyorduk 'Bak şöyle bir şey varmış' diye." ifadeleriyle eşiyle arasında geçen konuşmaları aktarmıştır. Tülay "*Bu süreçte eşimin katılımı da fazla olmasa bile biraz daha pekişti. Bence onu pekiştirdi çünkü babaların da bu konuda aktif olması gerektiğini iyice öğrenmiş oldu. Hala o sürece devam ediyoruz, ortak bir şekilde bakıyoruz. Birbirimize soruyoruz yapılması, yapılmaması gereken şeyleri. Ortak karar alıyoruz Masal hakkında. Yani güzel bir etkisi olduğunu düşünüyorum ben."* cümleleriyle görüşünü açıklamıştır.

Eşin anneye ebeveynlik konusundaki güveninde artış meydana geldiğini söyleyen annelerden Gülay "*Benim profesyonel bir şekilde eğitim aldığımı eşim de gördüğü için o yüzden söylediklerime itimatı daha da arttı. Eşim bu işin eğitimini alıyor, ilgileniyor, bir şeyi bilerek yapıyor hissi onda olduğu için en azından ortak karar verip ortak kanalda ilerleme şansımız daha iyi oldu."* demiştir.

Aile içinde olumlu psikolojik ortam oluştuğunu belirten Şebnem *"İyi hissettiğim şeyleri yapmaya başladım, neden yapmayayım? Ben kendimi iyi hissedince çocuğuma da daha verimli oluyorum, kendime de eşime de aileme de. Kendimi iyi hissettiren şeyleri yapmak beni de mutlu ediyor, onları da. Buna daha çok özen göstermeye başladım."* şeklinde bir açıklama yapmıştır. Sabriye, aile ortamında görülen etkileri *"Eğitimin olumlu etkileri oldu, sonuçta aileyle ilgili şeyler de konuşuldu orada. Benim bir şeyleri bilmem ve bunları uygulamaya koymam ailemize de olumlu yansıdı."* cümleleriyle açıklamıştır.

Annenin stres yönetimindeki olumlu gelişmenin aile atmosferine yansıması konusunda görüşünü bildiren Leyla "*Stresli bir anne, stresli bir eş. Sizinle ilk konuştuğumda (eğitim öncesi görüşmeler) stresli bir dönemden geçiyordum. Emzirme problemleri yaşıyordum, bebeğim emmiyordu, uyumuyordu. Birçok problem üst üsteydi. Zamanla onları atlattım. Eğitimde sizlerin önerdiğiniz şeyler de bana iyi geldi. Anne ne kadar daha huzurlu ve mutluysa, bebek de o kadar huzurlu ve mutlu olur ve baba da o kadar huzurlu oluyor. O yüzden eğitim benim stresimi azalttığı için otomatik olarak evdeki stresi de azaltmış oldu."* yorumuyla stres yönetimindeki gelişmesini aktarmıştır.

Bebek ile etkileşimde kaygının azalması durumuyla ilgili görüşünü Hazal "*Eğitim bizi yönlendirdiği için daha az kaygılı olduk. Kaygı azaldıkça, nasıl davranacağımızı bilince çocuğa daha güzel davrandık. Çocuk da ona göre karşılıklar verdi ve bu aileye yansıdı."* ifadeleriyle belirtmiştir. Ebeveynlik süreçleri konusunda farklı bakış açıları kazanma konusunda Defne "*Çocuğun gelişimi açısından, büyütülmesi açısından çok doğru bir süreç*

ebeveynlik. Eğitim bu açıdan bize farklı ufuklar açtı yani, farklı düşünmemizi sağladı. İlk çocuğumuz, tecrübeli olmadığımız bir konu." yorumunu yapmıştır.

Büyük ebeveynlerin eğitim alınması konusunda memnuniyet duyduğunu belirten Senem, bu konuda "*Büyükler biraz hani kitap hanesi olarak görüyorlar ya bizi…Memleketteyken böyle bir konuşmamız olmuştu. Eminim onlar da diyorlar, 'Bak ne güzel aslında Kıvanç için bir şeyler yapıyor.' diye düşündüklerini gördüm. Başta böyle bir tuhaf geliyordu onlara eğitime katılmam. Ama sonrasında hoşlarına gitti yani bu durum."* ifadelerini kullanmıştır.

Eşler arasındaki ilişkiye olumlu katkı konusunda Meral "*Eşimle birbirimize daha çok vakit ayırmaya başladık. Yani biz anne-baba faktöründen çıkıyoruz, karı-koca oluyoruz. Önceden eşimin yanında eşofmanlarımla otururken şimdi güzel güzel kıyafetler giyerek yanında oturmaya vakit bulabiliyorum. İletişimimiz o şekilde artıyor, onun da mutlu olduğunu görüyorum ve ben de çok mutlu oluyorum."* şeklinde duygu ve düşüncelerini paylaşmıştır.

Eğitim grubundaki anneler, çocukla geçirilen zaman kategorisinde yer alan anne-bebek ikilisi alt kategorisinde bebekle iletişim kurabilme/uyum ve yeni etkinlikler öğrenme konularındaki görüşlerini bildirmişlerdir.

Bebekle iletişim kurabilme/uyum konusunda Şebnem "*Eskiyle şu anı kıyasladığımda şu an daha böyle beni anlayarak bakıyor. Karşılıklı konuşuyoruz, tabi ki bana cevap veremiyor ama beni anladığını düşünüyorum, daha anlayarak bakıyor. Bazen kızıyor, sinirleniyor, bana tepki veriyor, bazen gülüyor*." yorumuyla bebeğiyle iletişiminde gözlemlediklerini anlatmıştır. Hazal *"Ben nasıl yaklaşacağım, nasıl iletişim kuracağım ya da nasıl yapmam, hangi yolları izlemem gerektiği konusunda fikirler edindim bu eğitimde. Bana çok yararlı olduğunu düşünüyorum."* cümleleriyle görüşünü belirtmiştir. Didem, *"Talha'yla iletişimimde beni daha sakin ve rahat yaptı. Hani gerçekten söylediklerinizi, izlediğim videolar benim aklıma geliyor. Anlatım şeklinizden olabilir, çok güzel, çok akıcı bir şekilde anlattığınızdan, dikkatle dinlediğimiz için olabilir."* ifadeleriyle bebeğiyle iletişimi sırasındaki tutumunu anlatmıştır. Filiz, "*Olumlu etkileri oldu kesinlikle. Konuşurken ben diliyle konuşmamız gerektiğini zaten biliyordum ama şimdi daha pratikte, daha rahat uygulayabiliyorum. Berrak da bana onların sayesinde daha rahat, çabuk dönüş sağlayabiliyor, yani tepkileriyle."* demiştir. Meral "*Sizin bize öğrettiklerinizle benim ya da eşimin davranışlarıyla onun davranışları uyuşmaya başladı. Birbirimize uyum sağlamaya başladık yani. Tabi ki ben bu çocuğa sevgimi hemen veriyorum ama şu an daha bilinçli bir şekilde hareket ettiğim için Kayra'nın da bana bilinçli bir şekilde cevap verdiğini*

algılıyorum." cümleleriyle görüşünü aktarmıştır. Sabriye ise "*Tabii ki de iletişimimize olumlu etkisi oldu. En azından bildiğim şeylerin tasdiklenmiş olması onunla (bebeğimle) ilişkilerimize de yansıdı kesinlikle. 'Buna dikkat etmeliyim, buna uymalıyım' diyorum."* ifadelerini kullanmıştır.

Yeni etkinlikler öğrenme konusunda düşüncelerini belirten Leyla "*Anneler kendilerini çok yetersiz hissediyorlar. Ben de öyle hissediyordum yeni yeni aştım bunu. Çocuğuma yetmiyorum, yeterince aktivite yaptırmıyorum, yeterince ince motor becerisini destekleyemiyorum falan gibi. Böyle bir strese girmiştim, dürüst olmak gerekirse. Ama sonra sizin söylemiş olduğunuz şeyleri yaptık şarkı söyledik, müzik dinledik oyuncaklarla oynadık."* görüşüyle bir ebeveyn olarak yetersizlik hissini anlatmış ve sonrasındaki durumunu açıklayan bir örnek vermiştir. Didem ise yeni etkinlikler denediğini *"Dil gelişimiyle ilgili kitapları yavaş yavaş ve dikkatli bir şekilde okumamız gerektiğinden bahsetmiştik. Bunun dışında bazı aktiviteler yapmaya çalıştım. Mesela yumurta kabuklarını almıştım, onları streç filme sarıp kırmasını sağlamıştım. Yeni şeyler denedik."* ifadeleriyle anlatmıştır.

Çocukla geçirilen zaman kategorisinde yer alan anne-baba-bebek üçgeni alt kategorisinde ise anneler bebeğin ihtiyaçlarının zamanında giderilmesi, bebek masajı ile etkileşimde artış, bebekle daha fazla zaman geçirme, bebekle iletişimde empati çabası ve bebeğin rutinlerini ebeveynlerin birlikte takip etmesi gibi konulara değinmişlerdir.

Bebeğin ihtiyaçlarının zamanında giderilmesi konusunda görüş belirten Gaye "*İhtiyaçları hani anında giderilince, daha mutlu bir bebek olunca ailenin de mutluluğu, huzuru etkileniyor. O yüzden hepimize pozitif katkıları oldu."* diyerek ihtiyaçların giderilmesi ve sonuçları hakkında yorum yapmıştır.

Bebek masajı ile etkileşimde artış yaşadığını belirten Tülay *Ben ona masaj yaptıkça, onunla temas kurdukça, iyi geldikçe, etkileşimimiz arttıkça şu anda daha iyi ilişkiler yaşıyoruz gibi geliyor bana."* demiştir. Bebekle daha fazla zaman geçirme yönünden yaşanılan değişikliği açıklayan Filiz "*Hep beraber, eşimin evde olduğu süreçlerde videoları izleme, onunla zaman geçirme gibi bir etkileşimimiz oldu hani Berrak'ın üzerinden. Doğru bildiğimiz yanlışlarımızı düzeltme fırsatımız oldu."* demiştir. Bebekle iletişimde empati çabası konusunda da görüşünü bildiren Filiz *"Berrak'a daha ılımlı, onu daha çok anlayarak, empati yaparak onun bebek olduğunu unutmayıp yapabileceklerini düşünerek yaklaşmaya başladık. Tabii bu da Berrak'ı daha mutlu bebek, bizi daha mutlu anne-baba yaptı.*

Faydaları oldu bize." ifadeleriyle anne-baba olarak bebekleriyle empati kurma çabalarını ve bunun etkilerini açıklamıştır. Bebeğin rutinlerini ebeveynlerin birlikte takip etmesi hakkında görüş belirten Sinem bu durumu *"Lale'nin her şeyini, günlük ne oldu? Ne yaptı? Bunları birlikte, eşimle takip ettik. Bu çok iyi oldu, yani eşimin de dahil olması."* şeklinde açıklamıştır.

Araştırmacı Günlüğü'nün Ebeveynlik Özgüvenine İlişkin Bulguları

Ebeveynlik özgüvenine ilişkin araştırmacı günlüğü bulguları masaj eğitimi, ilk yılların temelleri, yetişkin-bebek etkileşimi ve özerkliği destekleyici uygulamalar konularının ele alındığı modüller sırasındaki gözlemlerden, anlık mesajlaşma uygulamasındaki mesajlardan ve bir anneyle yapılan telefon görüşmesi notlarından elde edilmiştir.

İlk yılların temelleri modülünün grup görüşmesinde kendilerine söz verilen annelerden Hazal, konu hakkındaki sorusunu yöneltmeden önce şu açıklamayı yapmıştır, *"Çok fazla sorularım vardı. Gerçekten tam bir, öyle bir döneme denk geldi ki… Allah'ın sevgili kuluymuşum. Her birlikte olacağımız, konuşacağımız zaman sorular hazırlıyorum. Bana böyle şey de veriyor, artık birine sorabileceğim için içimi rahatlatıyor."* Aynı konunun görüşmeleri sırasında Leyla "*Yetiyor muyum bebeğime? Hani eksik mi kalıyorum?' özgüvensizliğini yaşıyorum bazen. Birçok bilgi var ama seçemiyoruz. Paylaşıyorlar böyle yaptıklarını, acaba hangisini seçmek lazım bilmiyorum. Büyük ihtimalle her anne baba yaşıyordur."* derken özerkliği destekleyici uygulamalar modülünün grup görüşmesinde, eğitimi değerlendirirken şu ifadeleri kullanmıştır "*Bilmediğim şeyleri öğrendim sizden. Biz ilk konuştuğumuzda da söylemiştim size çok bilgi kirliliği var, bir sürü şey okuyoruz. Bilen birinden öğrenmek çok önemliydi. Hiç bilmediğim, duymadığım kitaplar vardı eğitimde. Daha okuyamadım bir kısmını ama çoğunu edindim, okuyacağım."*

Masaj eğitimi seanslarının başlangıcında bebeğiyle yaptığı masaj uygulamalarına değinen Serpil *"Ben özellikle masaj derslerine katılmak için çok çabalıyorum çünkü bizim gaz sorunumuz var, masaj yapınca rahatlıyor. Artık doktor, ilaç dışında bir yol bulduk sayılır şükür ki. İnşallah böyle gider, daha çok geçer ağrısı."* diyerek masajın bebeği üzerindeki olumlu etkisinden söz etmiştir.

Masaj eğitimi sırasında bebeğiyle yaptığı uygulamaları, duygu ve düşüncelerini paylaşan Sinem "*Ben tavsiye verir konuma geldim, yeni doğum yapan arkadaşlarıma ben tavsiye veriyorum. O anlamda da güzel. Bu mesela daha önce yaptığım bir şey değildi."* diyerek

gerek masaj uygulaması gibi yöntemleri gerekse genel olarak bebek bakımı konusundaki tavsiyelerini başka annelerle paylaştığını açıklamıştır.

Yetişkin-bebek etkileşimi modülünün grup görüşmesinde söz alan Tülay "*Şu an bizim ilişkimiz, iletişim kurmamız çok iyi, daha bir iyi hissediyorum bu konuda. Beslenme bölümünde görüştüğümüz diyetisyenin dedikleri yüzde yüz aklımda kalmasa bile o temeli attığımı düşünüyorum. Ona uygun şekilde hiç televizyon açmadan ama şarkı söyleyerek ama işte tren geliyor vs. diyerek hepsinin işlediğini gördüm, işe yaradığını gördüm."* ifadeleriyle bebeğiyle iletişimini, beslenme sırasındaki alışkanlıklarını örneklendirmiştir. Aynı görüşme sırasında eşiyle işbirliği yaptığını ve ortak kararlar aldıklarını vurgulayan Meral "*Eşim mesela 'Hoca ne demişti bize, ne yapacaktık şimdi?' diyor. Eşimle ikimiz aynı anda, aynı tepkileri verebiliyoruz. Benim "Hayır!" dediğim şeyi asla zıtlaştırmıyor ya da ben de onun "Hayır!" dediğim şeyi zıtlaştırmıyorum. Eşimin yaptığı şey hata bile olsa ben daha sonrasında uyarıyorum."* şeklinde örnekler vermiştir. Yine aynı görüşmede eşinin desteğinden söz eden Senem *"Kıvanç ile ilgili yaptığım her şey onun (eşimin) çok hoşuna gidiyor yani. Ekstra böyle bir şeyler katmaya çalışmam, yani bu çabam onun hoşuna gidiyor. Oğlumuz için yaptığım şeylerden mutlu oluyor."* demiştir.

Anlık mesajlaşma uygulaması üzerinden yapılan bir görüşme sırasında annelerden Sabriye *"Sizin verdiğiniz kitap listesinden bir kitap almıştım, oradaki oyunları oynuyoruz. Birlikte vakit geçirirken iyi oldu bize. En azından değişik bir seçeneğimiz oluyor."* diyerek bebeğiyle geçirdiği zamanlara yönelik bir gelişmeyi paylaşmıştır.

Eğitimin ilerleyen günlerinde, bebeğiyle ilgili bir konuda danışmak üzere eğitimciyle telefon görüşmesi yapan Şebnem, bu sırada eşinin kendisine destek olduğunu şu ifadelerle anlatmıştır, "*Görev paylaşımı yapıyoruz. Nida durmazsa babası beni çağırıyor. Sizin önerdiğiniz bir kitabı aldık, birlikte okuduk, "Benliğini Arayan Çocuk" kitabını. Mesela şu an rafta, karşımda kitap."*

Ebeveynlik özgüveni, çocuğun bakımı ve gelişimine yönelik tüm yaşantılar sırasında, ebeveynlerin annelik ve babalık becerilerinde nasıl olduklarına yönelik algılarıdır. Ebeveynler çocuk bakımı konusunda zaman zaman zorluk yaşayabilmektedir. Yaşam tarzı, rol ve sorumluluklardaki ani ve genellikle beklenmedik değişiklikler birçok yeni anne ve babanın ilk aylarda stres, endişe ve kontrol kaybı hissetmesine neden olabilmektedir (Harries & Brown, 2019). Özellikle ilk defa ebeveyn olanlarda bu durumun net bir şekilde görülebildiğini belirten Oakley (1992), henüz çocuğu olmayan kadınlarla yaptığı bir

araştırmada, kadınların dörtte üçünün hiç yeni doğan bir bebeği tutmadığını, yalnızca beşte birinin küçük bir bebeğin bezini değiştirmek veya beslemek gibi bakım davranışlarını deneyimlediğini saptamıştır. İlk defa bebeği olan kadınların, bağımsız bir hayattan anneliğe geçişte sorun yaşadığını, bu değişimin, strese ve yetersizlik hislerine yol açabileceğini vurgulamaktadır. Bu noktada destek arayışı ve bilgi ihtiyacı gündeme gelmektedir. Çünkü bireyler, kendilerini bilgili, yeterli hissettikleri alanlarda kendilerine daha çok güvenmektedir (Harries & Brown, 2019).

Bu araştırmaya katılan anneler, bebeklerinin bakımı ve gelişimi konusunda yetersizlik hislerini dile getirmiştir. Katılımcı özellikleri değerlendirildiğinde, yalnızca kontrol grubunda yer alan annelerden biri 2 çocuklu, kalan tüm anneler tek çocukludur. Dolayısıyla ilk defa anne olmanın verdiği deneyim eksikliğinin yetersizlik hislerinde rol oynayabileceği düşünülmektedir. Öyle ki annelerin, bebekleriyle hoşlanarak yaptıkları etkinlikler incelendiğinde verilen yanıtların, kendilerini yeterli hissettikleri konularla örtüştüğü görülmektedir. Örneğin; bebeğin bakımı konusunda kendilerini yeterli hissettiğini belirten anneler, bebeklerine banyo yaptırmaktan, onların ihtiyaçlarını karşılamaktan hoşlandıklarını ifade etmiştir. Bebekle iletişim kurma, oyun oynama, beslenme gibi konularda kendilerini yeterli gören anneler, onlarla oyun oynamaktan, oyunları sırasında sohbet etmekten ve gülmelerinden, kitap okumaktan, şarkı söylemekten hoşlandıklarını belirtmiştir. Coleman ve Karraker'e (1997) göre, ebeveynlerin çocuk bakımına yönelik en uygun müdahaleler hakkında bilgili olması, özgüven hissiyle örtüşmekte, bu his ise doyum veren ebeveyn-çocuk ilişkilerini beraberinde getirmektedir. Anneler ve bebeklere yönelik müdahalelerin, bakım ve gelişim konularında bilgilendirici olması ebeveynlik özgüvenini artırıcı bir etki oluşturmaktadır. Nitekim, bu araştırmaya katılan eğitim grubu annelerinin, bebeğin beslenmesi, konforunun sağlanması, uyku düzeninin oluşturulması, ağlamalarına teskin edici bir şekilde karşılık verilmesi, ihtiyaçlarının anlaşılması ve bakımına yönelik etkili kararlar alınması gibi maddelerin olduğu ebeveynlik güveni ölçeğinden, müdahale sonrasında, öncesine kıyasla daha yüksek puanlar aldıkları belirlenmiştir. Batman (2014) tarafından yürütülen bir araştırmada prematüre yenidoğan ebeveynlerine, bebeklerin gelişim özellikleri, ebeveyn-bebek ilişkisi, evde bakım, sağlık ve acil durumlara ilişkin bilgilerin yer aldığı bir eğitim uygulanmıştır. Annelerin bebek bakımı konusunda özgüvenlerinde artış gözlenirken kaygı düzeylerinde azalma görülmüştür. Çalışmanın ebeveynlik özgüvenindeki artışla ilgili sonucu, bu araştırmanın bulgularıyla örtüşmektedir. Annelerin ebeveynlik özgüvenlerinin değerlendirildiği bir başka araştırmada (Khajehei & Lee, 2017), 0-12 ay

arasında bebeği olan 144 anneyle çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, annelerin %76,4'ünde ebeveynlik özgüveninin düşük olduğu belirlenmiştir. Öte yandan, bebeklerinin 7-12 aylık dönemleriyle kıyaslandığında, doğumu takip eden ilk 6 aylık dönemde, ebeveynlik özgüvenlerinin daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Düşük özgüvenin ise annenin herhangi bir meslek sahibi olmaması, doğum sonrası depresyon, bebeğin yaşının küçük olması, bebeğin reflü problemi yaşaması ve ilaç kullanımıyla ilişkili olduğu bulunmuştur. Araştırmada ayrıca, annelerin ebeveynlik becerilerinin ve özgüvenlerinin artırılması amacıyla müdahaleler planlanması önerilmektedir.

Khajehei ve Lee'nin (2017) çalışmasında olduğu gibi bebeklerin ve hatta ebeveynlerin yaşadığı sağlık sorunları, bazen anne ve babaları çaresiz hissettirebilmekte, bu sonuç yeterlilik algılarını etkileyebilmektedir. Bu duruma örnek olarak katılımcılardan Serpil'in şu ifadeleri ele alınabilir; *"Ben aslında yeterli geldiğimi düşünemiyorum. Çünkü hamileyken belli bir dönem hastanede yattım, ondan dolayı da sütüm kesildi. Çocuğum benim rahatsızdı…çünkü bizim gaz sorunumuz var."* Doğumu takip eden süreçte bebeğin, dünyaya uyum sağlaması açısından, annesi ile daha çok vakit geçirmeye, temasa, emzirme ya da uygun yöntemlerle kucakta beslenmeye ihtiyacı olmaktadır. Gerek annenin gerekse bebeğin yaşayabileceği sağlık sorunları, ilaç kullanımı, kuvözde bakım gibi çeşitli müdahaleleri gerektirebileceğinden etkileşimde aksamalara sebep olabilmektedir. Katılımcılardan Serpil'in de açıkladığı bu durum, katıldığı eğitimin öncesindeki yetersizlik algısının sebebi olmuştur. Araştırmada, bebeklerin fiziksel olarak sağlıklı gelişimini desteklemeyi aynı zamanda ebeveynleriyle kurdukları bağı güçlendirmeyi hedefleyen bir yöntem olan masaj uygulamaları, müdahale planının önemli bir bölümünü oluşturmuştur. Masajla ailelere, bebeklerinin bağırsak fonksiyonlarını düzenleyici, büyüme ağrılarının şiddetini azaltıcı, yalnızca besleyici ve şefkatli bir beden diliyle duygusal gelişimlerini destekleyici alternatif bir yöntemin de olabileceği fikri aktarılmak istenmiştir. Eğitim sonrasında Serpil'in *"Çocuğum benim rahatsızdı, şu an çok iyi. Gaz* (kolik) *masajı bize iyi geldi. Artık o konularda iyi görüyorum kendimi."* görüşünü paylaşması, eğitimin ebeveynlik özgüvenini artırma hedefini gerçekleştirebildiğini düşündürmektedir.

Katılımcı annelerden birkaçının, bebeklerinde uyku düzeni oluşturma konusundaki sorunları dile getirmiş olmaları dikkat çekicidir. Mehtap'ın *"Uyku dışında kendimi yeterli hissettiğimi düşünüyorum. Yani bir tek uyku konusunda ben bir çözüm bulamadım."* ifadeleri ile Zehra'nın *"Bu uyku mesela yetersiz hissettiğim bir şey olabilir belki."* şeklindeki yorumu örneklerden bazılarıdır. Yaşamın ilk yıllarındaki uyku rutinleri, bebeklerin önemli bir

ihtiyacı ve ailelerinin de gündeminde olan bir konudur. Ailelerin sağlıklı bir uyku düzeninin nasıl oluşturulacağı konusundaki bilgi ihtiyacı, müdahale öncesindeki ihtiyaç belirleme çalışmalarında da öne çıkmış ve eğitim programında yerini almıştır. Katılımcılardan Gaye'nin *"Uyku eğitimine geçerken sonuçta bir miktar ağlama oldu. Hatta böyle tamam tek başına kendi uyuyabiliyor dedikten sonra da gerileme de yaşadık."* şeklindeki yorumu ve Suna'nın "*Uyku eğitimi için bir danışmandan destek aldım ama hoşlanarak yapmadım."* ifadesi, annelerin uyku rutini oluşturmak için çeşitli yöntemlere ve danışmanlık desteğine başvurduklarını göstermektedir. Eğitim programının uygulanmasının ardından yapılan görüşmelerde ise katılımcılardan Hazal *"Düşünsenize ben uyku eğitimi alacaktım çocuğumla, bunu bile sizinle muhabbet ettikten sonra almadım. Ne kadar iyi bir dönüş yaptık kim bilir."* Derken Gaye "*Uyku eğitimleri verilsin mi verilmesin mi bilgi karışıklıkları var. En azından güvenli bağlanma ekolüyle eğitiminizin içeriklerini oluşturdunuz. O kafa karışıklığı da ortadan kalkmış oldu."* diyerek eğitimin bu konudaki katkısını belirten yorumlar yapmıştır. Uyguladıkları müdahale programının bebeklerde uyku düzeni oluşturma konusundaki olumlu etkisini kanıtlayan Kihlström vd. (2020), çalışmalarında özellikle ani bebek ölümü sendromunun önlenmesi için güvenli uyku ortamları ve rutinleri oluşturmak, uykuya geçiş konusunda ebeveynlere ve bakım verenlere yol göstermek amacıyla ev ziyaretleri düzenlemişlerdir. Müdahalenin güvenli uyku uygulamalarına katkı sağladığı, ebeveynleri ve bakım verenleri rutinler konusunda bilgili hale getirdiği ve aynı zamanda sosyal destek ortamı oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Günümüzde, toplumun tüm bireylerine hitap eden sosyal medya, ebeveynlik algısına yönelik mesajlar içermektedir. Çeşitli fotoğraf ve video paylaşım platformlarında yansıtılan "mükemmel anne" algısı en iyi giyinen, çocukları için en havalı doğum günü partilerine ev sahipliği yapan, en sağlıklı öğle yemeğini hazırlayan ve oyun parkındaki fiziksel formunu koruyan anne olmak gibi normları yerine getirmekle ilişkilendirilmektedir. Toplumun annelerden beklentileri hakkında ipuçları veren bu normlar, rekabetçi bir annelik algısı oluşturmakta, mükemmel anneleri takipte olan diğer anneler üzerinde bir baskı ve çeşitli etkiler yaratabilmektedir (McHenry & Schultz, 2014, s. 311). Araştırmaya katılan annelerden Leyla'nın "*Yetiyor muyum bebeğime? Hani eksik mi kalıyorum?' özgüvensizliğini yaşıyorum bazen. Birçok bilgi var ama seçemiyoruz. Paylaşıyorlar böyle yaptıklarını, acaba hangisini seçmek lazım bilmiyorum."* şeklindeki yorumu, başka annelerin yaptığı ancak kendisinin yapmadığı bir uygulama varmış hissini ifade etmektedir.

Ayrıca Leyla'nın ifadelerinden, sosyal medya paylaşımlarını takip ettiği ve gördüğü örnekleri kendi bebeğinde uygulama fikrinin olduğu da anlaşılmaktadır.

Annelik kavramını kültürel çelişkiler bağlamında yorumlayan Hays (1993), "yoğun (intensive) annelik" terimini kullanmıştır. Yoğun annelik, kadınların evde besleyici ve özverili olmasını, iş ortamında ise rekabetçi ve iyi anneler olmasını gerektirmektedir. Ancak bu beklentilerin gerçekçi olmaması ve kadınları bir yarış atmosferine alması, onları başarısızlığa, yetersizlik hissine sürükleyebilmektedir. Hays bu mükemmel anne olma baskısının, genellikle çocukların başarılarının öne çıkarılmasıyla sonuçlandığını ifade etmektedir. Örneğin, anneler, kendilerinin iyi bir anne olduğunu, çocuklarının gelişimlerinin ileri düzeyde seyrettiğini göstererek vurgulamaktadır. Bu anneler çocuklarının uyku ve beslenme alışkanlıklarını, dil ve okuma becerilerini, akademik başarılarını başka annelerin çocuklarıyla kıyaslama eğilimindedirler. Douglas ve Michaels (2005) ise Hays'in yoğun annelik terimini genişleterek "yeni annelik" terimini yorumlamıştır. Bu terimin, çocuk sahibi olmadıkça hiçbir kadının gerçekten tam veya doyumlu bir birey olmadığı, geçmişte olduğu gibi kadınların, çocukların en iyi birincil bakıcıları olmaya devam ettiği ve bir kadının iyi bir anne olması için tüm fiziksel, psikolojik, duygusal, entelektüel hayatını adaması gerektiği şeklindeki bakış açısını eleştirmiştir. Çünkü yeni annelik, başarı standartlarının karşılanmasının imkansız olduğu, oldukça romantik bir annelik görüşüdür. Araştırma kapsamında uygulanan müdahale öncesinde, katılımcı anneler görüşlerini ifade ederken, çoğunlukla bebeklerinin bakımı ve gelişimi konusundaki uygulamalarda başarılı olup olmadıklarını merak ettiklerini, kendilerini yetersiz hissettiklerini vurgulamaları Douglas ve Michaels'ın bu yeni annelik görüşüne gönderme yapmaktadır (2005).

Çağımızda anneliğin yeniden tanımlanması annelerdeki yetersizlik hissinin kaynağı olmuştur. Çünkü Douglas ve Michaels'ın da romantik bir görüş olarak değerlendirdiği yeni annelik algısıyla anneler hem kariyerlerini hem de anneliği mükemmel bir şekilde yapabilme çabasındadır (2005). Ancak bu çaba anneleri yetersiz hissettirmekte sosyal medyada kendilerini örnek gösteren anneler ise bu hissi körüklemektedir. Araştırma kapsamında uygulanan eğitim, annelerin bebekleriyle etkileşimlerini artırıcı bir müdahale olmuş dolayısıyla ebeveynlik özgüvenini artırıcı bir etki oluşturmuştur. Bu durumun kanıtı olarak eğitim sonrasında annelerle yapılan görüşmeler gösterilebilir. Nitekim anneler, kendilerini eğitimde yer alan konuların birçoğunda yeterli hissettiklerini belirtmiştir. Bu çerçevede verilen eğitimin anneliği romantik bağlamdan gerçekçi bir bağlama taşıdığı düşünülebilir.

Eğitim ve Kontrol Grubundaki Annelerin Yaşam Yönelimlerine İlişkin Bulgular

Yaşam yönelimine ilişkin bulgular hem nicel hem de nitel veri toplama araçları ile elde edilmiştir. Nicel boyutta Yaşam Yönelimi Testi, Anne Destek İndeksi ve Aileden Anneye Gelen Destek Envanteri, nitel boyutta ise İhtiyaç Analizi Formu, Eğitimi Değerlendirme Formu ve Araştırmacı Günlüğü analiz edilerek ortaya konulan veriler sunulmuştur. Ardından bu altı veri kaynağından elde edilen bulguların bütününe ilişkin tartışmaya yer verilmiştir.

Şekil 21. Eğitim ve kontrol grubundaki annelerin yaşam yönelimlerine ilişkin bulgular.

Yaşam Yönelimi Testi, Anne Destek İndeksi ve Aileden Anneye Gelen Destek Envanteri Ölçeklerine İlişkin Bulgular

Eğitim grubundaki annelerin müdahale sonrasında yaşam yönelimine ilişkin durumlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere Yaşam Yönelimi Testi, Anne Destek İndeksi ve Aileden Anneye Gelen Destek Envanteri'nden aldıkları öntest, sontest ve kalıcılık testi puanları ile kontrol grubundaki annelerin öntest ve sontest puanlarının Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi ile değerlendirilmesi sonucunda elde edilen veriler aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 16

Eğitim ve Kontrol Grubunda Bulunan Annelerin Ölçeklerden Aldıkları Öntest ve Sontest Puanları ile Eğitim Grubunda Bulunan Annelerin Sontest ve Kalıcılık Testi Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Grup	Test		N	$\overline{X}$	S	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p
EĞİTİM GRUBU	Yaşam Yönelimi	Öntest	14	30,57	6,65	2,50	2,50	3,02	,003
		Sontest	14	33,29	6,12	7,38	88,50		
		Sontest	14	33,29	6,12	3,50	17,50	1,63	,102
		Kalıcılık	14	33,00	5,75	3,50	3,50		
	Anne Destek İndeksi	Öntest	14	34,64	4,80	6,93	48,50	0,76	,450
		Sontest	14	33,93	4,23	5,90	29,50		
		Sontest	14	33,93	4,23	1,50	3,00	1,41	,157
		Kalıcılık	14	33,79	4,10	,00	,00		
	Aileden Anneye Gelen Destek Envanteri	Öntest	14	33,07	4,10	3,00	6,00	0,41	,683
		Sontest	14	33,50	3,76	3,00	9,00		
		Sontest	14	33,50	3,76	2,50	10,00	1,89	,059
		Kalıcılık	14	33,14	3,96	,00	,00		
KONTROL GRUBU	Yaşam Yönelimi	Öntest	14	29,21	7,74	10,00	60,00	0,47	,636
		Sontest	14	27,79	7,00	5,63	45,00		
	Anne Destek İndeksi	Öntest	14	32,29	6,87	5,44	43,50	0,94	,347
		Sontest	14	31,50	7,04	7,50	22,50		
	Aileden Anneye Gelen Destek Envanteri	Öntest	14	32,29	6,73	6,90	34,50	1,43	,153
		Sontest	14	30,93	7,74	2,63	10,50		

*p<,05

Yukarıdaki tablo incelendiğinde eğitim grubunda bulunan annelerin Yaşam Yönelimi Testi'ndeki öntest puan ortalaması ($\bar{x}$=30,57, ss=6,65) iken sontest puan ortalamasının ($\bar{x}$=33,29, ss=6,12) olduğu ve kalıcılık puan ortalamasının ise ($\bar{x}$=33,00, ss=5,75) olduğu görülmektedir. Eğitim grubundaki annelerin öntest ve sontest puanlarının (z=3,02; p<,05) birbirinden anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmektedir. Anlamlı olmamakla birlikte Yaşam Yönelimi Testi'nin sıra ortalaması ve sıra toplamı incelendiğinde farklılığın son test lehine olduğu görülmektedir.

Eğitim grubundaki annelerin Anne Destek İndeksi'ndeki öntest puan ortalaması ($\bar{x}$=34,64, ss=4,80) iken sontest puan ortalamasının ($\bar{x}$=33,93, ss=4,23) olduğu ve kalıcılık puan

ortalamasının ise ($\bar{x}$=33,79, ss=4,10) olduğu görülmektedir. Eğitim grubundaki annelerin öntest ve sontest puanları (z=0,76; p<,05) ile sontest ve kalıcılık puanlarının (z=1,41; p<,05) birbirinden anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmektedir.

Eğitim grubundaki annelerin Aileden Anneye Gelen Destek Envanteri'ndeki öntest puan ortalaması ($\bar{x}$=33,07, ss=4,10) iken sontest puan ortalamasının ($\bar{x}$=33,50, ss=3,76) olduğu ve kalıcılık puan ortalamasının ise ($\bar{x}$=33,14, ss=3,96) olduğu görülmektedir. Eğitim grubundaki annelerin öntest ve sontest puanları (z=0,41; p<,05) ile sontest ve kalıcılık puanlarının (z=1,89; p<,05) birbirinden anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmektedir.

Kontrol grubunda bulunan annelerin Yaşam Yönelimi Testi'ndeki öntest puan ortalaması ($\bar{x}$=29,21, ss=7,74) iken sontest puan ortalamasının ($\bar{x}$=27,79, ss=7,00) olduğu görülmektedir. Annelerin öntest ve sontest puanlarında (z=0,47; p<,05) anlamlı bir fark olmadığı anlaşılmaktadır.

Kontrol grubunda bulunan annelerin Anne Destek İndeksi'ndeki öntest puan ortalaması ($\bar{x}$=32,29, ss=6,87) iken sontest puan ortalamasının ($\bar{x}$=31,50, ss=7,04) olduğu görülmektedir. Annelerin öntest ve sontest puanlarında (z=0,94; p<,05) anlamlı bir fark olmadığı anlaşılmaktadır.

Kontrol grubunda bulunan annelerin Aileden Anneye Gelen Destek Envanteri'ndeki öntest puan ortalaması ($\bar{x}$=32,29, ss=6,73) iken sontest puan ortalamasının ($\bar{x}$=30,93, ss=7,74) olduğu görülmektedir. Annelerin öntest ve sontest puanlarında (z=1,43; p<,05) anlamlı bir fark olmadığı anlaşılmaktadır.

Eğitim ve kontrol grubundaki annelerin müdahale süreci sonrasında yaşam yönelimine yönelik sontest puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek üzere Yaşam Yönelimi Testi, Anne Destek İndeksi ve Aileden Anneye Gelen Destek Envanteri'nden aldıkları puanların Mann-Whitney U Testi ile değerlendirilmesi sonucunda elde edilen veriler aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 17

Eğitim ve Kontrol Grubunda Bulunan Annelerin Ölçeklerden Aldıkları Sontest Puanları Arasında Farklılığa İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Sontest	Grup	N	$\overline{X}$	S	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Yaşam Yönelimi	Eğitim	14	33,29	6,12	17,61	246,50	54,50	,044*
	Kontrol	14	27,79	7,00	11,39	159,50		
Anne Destek İndeksi	Eğitim	14	33,93	4,23	15,71	220,00	81,00	,433
	Kontrol	14	31,50	7,04	13,29	186,00		
Aileden Anneye Gelen Destek Envanteri	Eğitim	14	33,50	3,76	15,75	220,50	80,50	,372
	Kontrol	14	30,93	7,74	13,25	185,50		

*p<,05

Tablo 17'ye göre eğitim grubundaki annelerin Yaşam Yönelimi Testi'nde sontest puan ortalaması ($\bar{x}$=33,29, ss=6,12) iken kontrol grubundaki annelerin sontest puan ortalamasının ($\bar{x}$=27,79, ss=7,00) olduğu görülmektedir. Yaşam Yönelimi Testi'nde (U=54,50; p<,05) gruplar arası son test puanları arasında eğitim grubu lehine anlamlı fark olduğu görülmektedir.

Eğitim grubundaki annelerin Anne Destek İndeksi'nde sontest puan ortalaması ($\bar{x}$=33,93, ss=4,23) iken kontrol grubundaki annelerin sontest puan ortalamasının ($\bar{x}$=31,50, ss=7,04) olduğu görülmektedir. Aileden Anneye Gelen Destek Envanteri'nde ise eğitim grubundaki annelerin sontest puan ortalaması ($\bar{x}$=33,50, ss=3,76) iken kontrol grubundaki annelerin sontest puan ortalamasının ($\bar{x}$=30,93, ss=7,74) olduğu görülmektedir. Anne Destek İndeksi'nde (U=81,00; p>,05) ve Aileden Anneye Gelen Destek Envanteri'nde (U=80,50; p>,05) gruplar arası son test puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Anlamlı bir sonuç olmamakla birlikte eğitim ve kontrol gruplarının sıra ortalaması ve sıra toplamları incelendiğinde, eğitim grubunun puanlarının kontrol grubunun puanlarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 18

Eğitim ve Kontrol Grubunda Bulunan Annelerin Yaşam Yönelimi, Anne Destek İndeksi ve Aileden Anneye Gelen Destek Envanteri Ölçeklerinden Aldıkları Öntest ve Sontest Puanları Arasındaki Farkların Karşılaştırılmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Öntest ve Sontest Puan Farkları	Grup	N	$\overline{X}$	S	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Yaşam Yönelimi	Eğitim	14	2,71	2,23	17,93	251,00	50,00	,026
	Kontrol	14	-1,43	6,57	11,07	155,00		
Anne Destek İndeksi	Eğitim	14	-,71	2,99	14,96	209,50	91,50	,763
	Kontrol	14	-,78	3,51	14,04	196,50		
Aileden Anneye Gelen Destek Envanteri	Eğitim	14	,43	3,54	16,75	234,50	66,50	,130
	Kontrol	14	-,78	3,51	12,25	171,50		

*p<,05

Yukarıdaki tabloya göre, eğitim grubunda yer alan annelerin Yaşam Yönelimi Testi'nden aldıkları puanların ($\bar{x}$=2,71, ss=2,23) arttığı; kontrol grubunda yer alan annelerin puanlarının ise ($\bar{x}$=-1,43, ss=6,57) azaldığı görülmektedir. Eğitim grubunda yer alan annelerin Anne Destek İndeksi'nden aldıkları puanların ($\bar{x}$=-,71, ss=2,99) azaldığı, kontrol grubunda yer alan annelerin puanlarının da ($\bar{x}$=-,78, ss=3,51) azaldığı görülmektedir. Eğitim grubunda yer alan annelerin Aileden Anneye Gelen Destek Envanteri'nden aldıkları puanların ise ($\bar{x}$=,43, ss=3,54) arttığı, kontrol grubunda yer alan annelerin puanlarının ise ($\bar{x}$=-,78, ss=3,51) azaldığı görülmektedir.

Her iki grubun öntest ve sontest puan farkları arasındaki karşılaştırmalar sonucunda Yaşam Yönelimi Testi'nde, eğitim grubunda yer alan annelerin puan artışlarının, kontrol grubunda yer alan annelere göre anlamlı olarak (U=50,00; p<,05) daha yüksek olduğu bulunmuştur. Benzer şekilde, Aileden Anneye Gelen Destek Envanteri'nde eğitim grubunda yer alan annelerin puan artışlarının kontrol grubunda yer alan annelere göre anlamlı olarak (U=66,50; p<,05) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Anne Destek İndeksi'nde ise eğitim ve kontrol grubundaki annelerin puanlarında azalma olmakla birlikte eğitim grubunda yer alan annelerin puanlarındaki azalmanın, kontrol grubundaki annelerin puanlarındaki azalmadan (U=91,50; p<,05) daha düşük olduğu görülmüştür. Bu sonuçlara göre eğitimin, annelerin yaşam yönelimlerine katkı sağladığı söylenebilmektedir.

İhtiyaç Analizi Formu'nun Yaşam Yönelimine İlişkin Bulguları

Eğitim programının hazırlanması aşamasında eğitim ve kontrol grubundaki annelerle eğitime yönelik ihtiyaçlarını ve beklentilerini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen bulguların içerik analiziyle değerlendirilmesi sonucunda "Yaşam Yönelimi İlk Görüşme" teması altında "Sosyal Çevre" ve "İhtiyaçlar" olmak üzere iki kategori oluşturulmuştur. "Sosyal Çevre" kategorisi altında "Sosyal Destek Sağlayan Kişiler", "Sosyal Destek Alınan Durumlar" ve "Sosyal Etkinlikler" olmak üzere üç alt kategori yer almaktadır. "İhtiyaçlar" kategorisi altında ise "Kişisel İhtiyaçlar", "Ebeveynlikle İlgili İhtiyaçlar" ve "Destek İhtiyacı" şeklinde üç alt kategori bulunmaktadır. Tema, kategoriler, alt kategoriler ve kodlar Tablo 19'da sunulmuştur.

Tablo 19

Eğitim ve Kontrol Grubuyla Yapılan İhtiyaç Analizi Görüşmesinde Yaşam Yönelimi İlk Görüşme Temasına Ait Kategoriler, Alt Kategoriler ve Kodlar

			Kodlar	
Tema	Kategoriler	Alt Kategoriler	Eğitim Grubu	Kontrol Grubu
Yaşam Yönelimi İlk Görüşme	Sosyal Çevre	Sosyal Destek Sağlayan Kişiler	*Bebeğin;* Babası (13), Anneannesi (3), Babaannesi (3), Yok (1)	*Bebeğin;* Babası (10), Anneannesi (10), Babaannesi (5), Dedesi (2)
		Sosyal Destek Alınan Durumlar	Anne yanında veya yokluğunda bebekle ilgilenme/bakım (11), Ev işleri (temizlik, düzen) (6), Yenidoğan döneminde bebeğe bakım desteği (4), Yemek yapma (3), Bebek için ek besin hazırlanması (1), Yok (1)	Anne yanında veya yokluğunda bebekle ilgilenme/ bakım (10), Oyun oynama (3), Yenidoğan döneminde bebeğe bakım desteği (3), Yemek yapımı (3), Ev işleri (temizlik, düzen) (2), Bebeğin beslenmesi (2), Anne için yiyecek hazırlama (2), Bebeğin büyük kardeşiyle ilgilenme (1), Bez değişimi (1)
		Sosyal Etkinlikler	*(Pandemi Öncesi)* Açık havada yürüyüş (8), Alışveriş merkezine gitme (5), Parkta oyun (3), Arkadaş toplantıları (3), Çocuklu arkadaşlarla görüşme (3), Büyük ebeveynleri ziyaret (2), Şehir dışına seyahat (2), Ülkeler arası seyahat (2), Yok (2), Piknik (1) *(Pandemi Süreci)* Aile üyeleriyle/sosyal çevreyle görüntülü görüşme (4), Açık havada yürüyüş (4), Yok (3), Açık havada oyun (2), Büyük ebeveynleri ziyaret (2), Evin farklı odalarında zaman geçirme (1), Balkondan çevreyi inceleme (1)	*(Pandemi Öncesi)* Alışveriş merkezine gitme (6), Açık havada yürüyüş (5), Yok (4), Parka gitme (3), Büyük ebeveynleri ziyaret (3), Çocuklu arkadaşlarla görüşme (3), Markete gitme (1), Seyahat etme (1), Bebek spa merkezine gitme (1) *(Pandemi Süreci)* Yok (4), Büyük ebeveynleri ziyaret (3), Açık havada yürüyüş (2), Evin bahçesinde zaman geçirme (1), Aile üyeleriyle/sosyal çevreyle görüntülü görüşme (1), Sosyal çevre ile kısıtlı görüşmeler (1), Bisiklete binme (1)
	İhtiyaçlar	Kişisel İhtiyaçlar	Düzenli olarak kuaföre gitme (6), Bireysel olarak zaman geçirme (6), Sosyalleşme (5), Kişisel bakıma daha uzun süre zaman ayırma (4), Spor salonuna gitme (4), Uyku/dinlenme (3), Kitap okuma (2), Diyetisyene danışma (2), Gezme (2), Televizyon izleme (1), Masaj yaptırma (1), Hobilere zaman ayırma (1), Alışveriş yapma (1)	Kişisel bakıma daha uzun süre zaman ayırma (7), Uyku/dinlenme (6), Gezme (3), Spor yapma (2), Düzenli olarak kuaföre gitme (2), Bireysel zaman geçirme (2), Masaj yaptırma (1), Hobilere zaman ayırma (1), Alışveriş yapma (1), Sinemaya gitme (1), Sosyalleşme (1), Yok (1)
		Ebeveynlikle İlgili İhtiyaçlar	Bebek bakımı/gelişimi konusunda bilgi edinme (12), Ebeveynliğe özel psikolojik destek (1), İhtiyaç yok (1)	Bebek bakımı/gelişimi konusunda güvenilir bir kaynaktan bilgi edinme (5), Yok (3), Yetersizlik kaygısıyla baş etme (2), Bebek beslenmesi konusunda bilgi edinme (1), Ebeveynliğe özel psikolojik destek (1), Bebeğe karşı olumsuz tepkileri kontrol etme (1), Ebeveynliğe hazır hissetme (1)
		Destek İhtiyacı	Ev işleri (temizlik, düzen) (5), İhtiyaç yok (5), Bebek bakımı konusunda daha bilinçli bir kişinin desteği/danışma (4), Bebek için sosyal çevre (1)	Yok (5), Ev işleri (temizlik, düzen) (5), Eşten destek alma isteği (2), Bebek ile oyun oynayacak kişi (2), Yemek yapımı (1)

Eğitim grubundaki annelerle yapılan görüşmeler değerlendirildiğinde, sosyal çevre kategorisi altında sosyal destek sağlayan kişiler arasında bebeğin babası, anneannesi ve babaannesinin olduğu görülmektedir. Kendisine destek olan kimsenin olmadığını söyleyen bir anne bulunmaktadır. Kontrol grubundaki anneler de benzer şekilde kendilerine bebeklerinin babasının, anneannesinin, babaannesinin ve dedesinin destek sağladığını bildirmiştir.

Eğitim grubunda, bebeğin babasının destek sağladığını söyleyen annelerden Leyla "*Bu süreçte sadece ben ve eşim bakıyoruz.*" derken, Gülay "*Şu an benim üzerimde, arada da babası ilgileniyor. Genelde ben ilgileniyorum yani aralarda günde bir saat, yarım saat babası ilgileniyor.*" açıklamasını yapmıştır. Sinem *"Kızımın bakımıyla ben ilgileniyorum ve eşim ilgileniyor."* demiştir.

Bebeğin anneannesinden destek aldığını söyleyenler arasında bulunan Tülay "*Karantina süresi öncesinde annemden aldığım desteği söyleyebilirim. Ben o zaman lohusa olduğum için bana da destek olmuş oldu.*" diyerek bu durumu açıklamıştır. Bebeğin babaannesinin destek sağlayan kişiler arasında olduğunu Gülay "*Pandemiden önce haftada iki gün babaannesi de vardı yanımızda. Babaannesi ilgilendi öğlene kadar ben okuldayken.*" şeklinde açıklamış ve pandemi süreci öncesinde aldığı destekten bahsetmiştir.

Kontrol grubundaki annelerden bebeğin babasının destek sağladığını belirten Zuhal "*Eşim de baya bakıyor, şey olarak babası da baya ilgili bir baba yani.*" diyerek bu durumu açıklarken Sedef "*Şimdi artık eşimden destek alıyorum, çünkü katkıda bulunmasını istiyorum çocuğa.*" şeklinde eşinden aldığı desteği belirtmiştir.

Bebeğin anneannesinin verdiği destekten söz eden Şule *"Karantina öncesinde anneannesi ile ilgileniyorduk, genelde annemle ben bakıyorduk. Şimdi öyle değil."* şeklinde bir açıklama yapmıştır. Bebeğin babaannesinin destek sağladığını söyleyen Suna "*Pandemi öncesinde bana destek olan kayınvalidem vardı. İki ay ben kayınvalidemde kaldım. Onlar bana destek oluyorlardı, ben bebeğe baktım esasen.*" demiştir. Bebeğin dedesinin desteğinden söz eden annelerden Ece "*Dedesi oluyor bazen. Dedesiyle babaannesi bir arada ilgileniyorlar.*" şeklinde benzer bir açıklama yapmıştır.

Sosyal çevre kategorisi altında sosyal destek alınan durumlar alt kategorisinde eğitim grubundaki annelerin ele aldığı konulara bakıldığında, anne yanında veya yokluğunda bebekle ilgilenme/bakım, ev işleri (temizlik, düzen), yenidoğan döneminde bebeğe bakım desteği, yemek yapma, bebek için ek besin hazırlanması gibi başlıklar öne çıkmaktadır.

Kontrol grubundaki annelerin bu alt kategoride dile getirdikleri arasında anne yanında veya yokluğunda bebekle ilgilenme/ bakım, oyun oynama, yenidoğan döneminde bebeğe bakım desteği, yemek yapımı, ev işleri (temizlik, düzen), bebeğin beslenmesi, anne için yiyecek hazırlama, bebeğin büyük kardeşiyle ilgilenme ve bez değişimi gibi konular bulunmaktadır.

Eğitim grubu annelerinden Senem, annenin yanında veya yokluğunda bebekle ilgilenme/bebeğe bakım sağlama konusunda destek aldığını belirterek "*Beslenmesinde özellikle akşam onunla (eşim) ilgileniyor kesinlikle, evde olduğu sürede oynuyor, alıyor kucağına dışarıya götürüyor. İşte parkta kuşlara yem atıyorlar falan o şekilde ama altını alma falan o kısımları da yok yani. Banyoda yardımcı oluyor.*" demiş ve eşinin yardımcı olduğu konuları sıralamıştır. Gaye bebeğin babaannesinden aldığı desteği açıklamış ve bunu *"Dışarı çıkacağım zaman, yakın oturduğumuz için de babaannesine bırakıyorduk, babaannesine gidiyordu. Benim annem biraz daha uzakta, arada ona da bırakıyorduk, onun da baktığı dönemler oluyordu ama şu anda sadece üçümüzüz (bebeğin annesi, babası ve babaannesi)."* şeklinde anlatmıştır. Meral "*Doğumdan sonra rahatsızlığımdan dolayı ilaç alıp uyuyordum. Sabah 8'den 10'a kadar annem bakıyordu. O süre zarfı içerisinde bezini değiştiriyordum, zaten beni emiyordu, mama takviyesi de almadı. Sadece bezini değiştiriyordum. Annemin kucağında evde geziyordu.*" şeklinde yaşadığı rahatsızlığı ve annesinden aldığı desteği anlatmıştır. Eşinin bebeğiyle oyun oynadığını vurgulayan Sinem "*Eşim hani benimle beraber ilgileniyor, o da şöyle işte genellikle oyun oynuyor. Tabii bir de uyumasına falan destek oluyor.*" demiştir.

Pandemi süreci öncesinde destek aldığını belirten Serpil "*Mesela ben kalktığım zaman emziriyordum, lavaboya gitmem gerekiyordu. Annem altını değiştiriyordu, ben sonra biberonla mama yapıyorum, anneme veriyorum. Annem de mamasını veriyordu öyle yani.*" demiştir. Pandemi sürecinde ise destek aldığı kimsenin olmadığını söyleyerek "*Şimdi hiçbir destek alamıyorum. İkisini de (ev işleri ve bebek bakımı) ben yapıyorum.*" açıklamasını yapmıştır.

Bebeğe bakım desteğinin yenidoğan döneminde alındığına örnek veren annelerden Defne "*Yeni doğan sürecinde annem ve eşimin annesi bizimle beraberdi. Bilmediğim konularda işte üst baş değiştirme, sıcak mıdır soğuk mudur o tarz şeylerde… Alt değiştirme falan yardım alıyordum. İlk banyosuna yardımcı olma konusunda destek oldular bana.*" diyerek büyük ebeveynlerden aldığı desteği anlatmıştır. Bebeği için ek besin hazırlanması konusunda kendisine büyük ebeveynlerin destek olduğunu anlatan Didem *"Mesela*

gittiğimiz zaman annemin ya da babaannenin yanına, onlar bize ek gıdalar yolluyorlar ya da getiriyorlar vs. yemek konusunda." demiştir.

Kontrol grubundaki annelerin örneklerine bakıldığında anne yanında veya yokluğunda bebekle ilgilenme/ bakım sağlama konusunda görüş bildiren Berna bu durumu *"Annem daha çok hani benim kadar ilgileniyor. Ben mesela uyuyacağım zaman, dinleneceğim zaman ya da o an bir kahve içmek istiyorsam daha çok mamasını yedirme, altını temizleme işi annemde."* şeklinde açıklamıştır. Simge "*Emre'ye eşim, anneannesi, teyzeleri, dedesi sürekli oyun oynatıyorlar. Kucaktan inen bir bebek olmadığı için bir o kucakta bir bu kucakta ve onlar da değişik oyunlar türetmeye çalışıyorlar, sürekli ilgi halindeler yani."* bakımda ailedeki birden fazla kişinin desteğini anlatmıştır.

Destek aldıkları kişilerin bebekleriyle oyun oynadıklarını söyleyen annelerden Şule *"Eşim evden çalıştığı için, kahvaltıdan öğlen yemeğine kadar çocuklar bende oluyor. Eşimin öğlen arasında onda oluyor. Oyun oynamaya geliyor yanımıza."* demiştir. Zuhal "*Eşim kitap okumaya başlıyor, oyunlar oynuyorlar."* açıklamasını yapmıştır. Özellikle yenidoğan döneminde bebeğe bakım desteği sağlayan kişilerden söz eden Berna *"Ben ilk doğum yaptığımda bir ay annem kaldı, bir ay da kayınvalidem kaldı. Daha sonra bir ay yalnız kaldım öyle söyleyeyim. O yalnız kaldığım dönem için söyleyebilirim çok zor bir dönemdi benim için."* diyerek desteğin büyük ebeveynlerden geldiğini belirtmiştir. Yemek yapımı konusunda destek aldığını belirten annelerden Hale "*Eşim de bana destek olup çocuğa baktığı, bana yardım ettiği için ben kendim hallediyorum ki o da zaten gerektiğinde şey yapıyor, yemek yapma konusunda da yardımcı oluyor."* demiştir.

Ev işleri, evde temizliğin ve düzenin sağlanması konularında annesinden destek aldığını belirten Berna *"Annem yanımda kaldığı için ben temizlik yapmıyorum, o yapıyor. Ben bütün vaktimi kendime ve kızıma ayırabiliyorum."* demiştir. Bebeğin beslenmesi konusunda eşinin desteğini alan İclal "*Mesela eşim ben evdeyken yemeğini yediriyor. Çünkü eşimden yemek yemeyi daha çok seviyor, ona daha çabuk ağzını açıyor. Bana biraz daha nazlanıyor."* diyerek örnek vermiştir. Annelere yiyecek hazırlama konusunda destek olan kişilere örnek olarak Sedef "*Doğum yaptıktan sonra yine mesela ben kendim yemek yapıyordum, annem kahvaltı falan hazırlıyordu."* diyerek annesinin desteğini anlatmıştır. Bebeğin büyük kardeşiyle ilgilenme konusunda eşinin destek olduğunu söyleyen Şule *"Eşim şu an karantina sebebiyle evden çalışıyor. İrem'e (bebeğin büyük kardeşi) yemeğini o yediriyor. 8 buçuk, 9'a doğru Taylan kalkıyor. Ben de Taylan ile ilgileniyorum."* demiştir.

Sosyal çevre kategorisi altında yer alan sosyal etkinlikler alt kategorisinde eğitim grubundaki anneler ele aldıkları faaliyetleri pandemi öncesi ve pandemi süreci şeklinde ayırarak anlatmışlardır. Pandemi öncesinde yaptıkları etkinlikler arasında açık havada yürüyüş, alışveriş merkezine gitme, parkta oyun, arkadaş toplantıları, çocuklu arkadaşlarla görüşme, büyük ebeveynleri ziyaret, şehir dışına seyahat, ülkeler arası seyahat ve piknik olduğunu söylemişlerdir. Pandemi sürecinde ise aile üyeleriyle/sosyal çevreyle görüntülü görüşme, açık havada yürüyüş, açık havada oyun, büyük ebeveynleri ziyaret, evin farklı odalarında zaman geçirme, balkondan çevreyi inceleme gibi etkinlikler yaptıklarını açıklamışlardır. Gerek pandemi süreci öncesinde gerekse pandemi döneminde yaptıkları herhangi bir etkinliğin olmadığını belirten anneler de bulunmaktadır. Kontrol grubundaki annelerin görüşleri ise yine pandemi öncesi ve pandemi süreci şeklinde gruplandırılmıştır. Pandemi öncesinde yapılan sosyal etkinlikler arasında anneler alışveriş merkezine gitme, açık havada yürüyüş, parkta oyun, büyük ebeveynleri ziyaret, çocuklu arkadaşlarla görüşme, markete gitme, seyahat etme ve bebek spa merkezine gitme gibi konulardan söz etmişlerdir. Herhangi bir sosyal etkinliğe katılmadığını belirten 4 anne görüşü bulunmaktadır. Pandemi sürecinde ise büyük ebeveynleri ziyaret, açık havada yürüyüş, evin bahçesinde zaman geçirme, aile üyeleriyle/sosyal çevreyle görüntülü görüşme, sosyal çevre ile kısıtlı görüşmeler ve bisiklete binme gibi sosyal etkinlikler yaptıklarını belirtmişlerdir. Herhangi bir sosyal etkinliğe katılmadığını belirten 6 anne görüşü bulunmaktadır.

Eğitim grubu annelerinin görüşleri değerlendirildiğinde, pandemi süreci öncesinde açık havada yürüyüş yaptığını belirten annelerden Leyla *"Zehra'yı mutlaka gün içerisinde dışarıya çıkartıp güneşte yürüyüş yapıyorduk. Ben de yürümüş oluyordum, güneşi görmesini sağlıyordum."* derken aynı etkinliği yapan Tülay *"Biz yürüyüş yaptık hani hem güneş alsın hem hava alsın vs. gibi ama çok bebekti, 20-30 günlük falandı. Tabi uyudu yani."* demiştir. Sabriye "*Yürüyüş yapıyorduk, yakınlarımız yakın çevremizde oturuyor yani benim teyzem, kayınvalidemler, onlara gidip geliyorduk, o şekilde."* şeklinde yakınlarını ziyaret ederken yürüyüş yaptığını anlatmıştır.

Alışveriş merkezine gittiklerini söyleyen annelerden Didem "*Avm'ye gidiyorduk her hafta elimizden geldiğince."* şeklinde bir etkinlik örneği vermiştir. Aynı şekilde Filiz *"Bundan önce Avm'ye 1-2 kere gitti diyebilirim."* diyerek bebeğiyle yaptığı etkinliği paylaşmıştır. Parka gittiklerini belirten annelerden Didem "*Parka gidiyorduk her gün elimizden geldiğince…"* derken Filiz "*İşte parka gidiyorduk, parkta oynayan çocukları izliyordu. Öyle, onun dışında herhangi bir sosyal etkinliğimiz olmadı."* demiştir. Büyük ebeveynleri ziyaret

ettiğini söyleyen Leyla "*Anneanneye gidiyorduk, yürüyüş yapmış oluyorduk aynı zamanda.*" demiş, Tülay ise "*Benim annemlerin evinin bahçesi var oraya giderdik genelde hafta sonları. Orada işte çimlerde falan elini bıraktığım olmuştur Masal'ın.*" şeklinde açıklama yapmıştır.

Bebeğinin küçük olmasından dolayı herhangi bir sosyal etkinlik yapmadığını söyleyen Gülay "*İki aylık olduğu için zaten daha hani sosyal etkinlik yapacak çok bir şeyim yok.*" demiştir. Serpil de benzer şekilde "*Yani şu an pek sosyal etkinliğim yok. Düşünürsem de şey olur hani böyle ya park alanı olur ya da daha fazla bir şey düşünemem.*" şeklinde görüşünü açıklamıştır. Bebeğiyle piknik yaptıklarını söyleyen Hazal "*Oğlumla beraber aşağıya pikniğe iniyorduk evin bahçesine, orada işte hayvanları görüyordu, kuşları görüyordu bence ya da işte ağaçlara bakıyorduk birlikte.*" diyerek piknik sırasında çevreyi incelediklerinden söz etmiştir.

Pandemi sürecinde, yapılan sosyal etkinliklerden aile üyeleriyle/sosyal çevreyle görüntülü görüşme konusuna örnek olarak Şebnem "*Sosyal olarak şu an aileyle görüntülü olarak telefonda konuşmaktan başka yaptığımız bir şey yok.*" diyerek yaptıkları etkinliklerin sınırlı olduğunu vurgulamıştır. Açık havada yürüyüş yaptıklarını anlatan anneler arasında olan Defne *"Şimdi dışarıda geziyoruz, başka seçeneğimiz kalmadı pek."* demiştir. Didem "*Aslında biraz daha büyümesini beklemiştim bu sosyal etkinlikler için açıkçası. Yürüyoruz biz de açık havada, bol bol hava alıyoruz.*" şeklinde açıklama yapmıştır. Pandemi sürecinde herhangi bir sosyal etkinlik yapmadıklarını söyleyen annelerden Gülay, Didem'in açıklamasında belirttiği gibi bebeğinin henüz küçük olmasını sebep göstermiş ve *"Küçük olduğu için şu an bir şey yapmıyorum, evdeyiz."* açıklamasını yapmıştır. Serpil ise "*Şu an zaten şu karantina olayından dolayı hiçbir şey düşünemiyorum, sosyal etkinliğimiz yok.*" demiştir.

Büyük ebeveynleri ziyaret ederek zaman geçirdiğini söyleyen Filiz "*Tabii ki babaannesine, anneannesine ziyaret olmaz mı derseniz oluyor, gidiyoruz onlara bu süreçte.*" açıklamasını yapmıştır. Evin farklı odalarında zaman geçirme yolunu seçen Defne *"Evin başka başka odalarına geçiyoruz, farklı yerlerde ona farklı oyuncaklar bırakıyorum. Her odada biraz vakit geçirmesi için."* diyerek bunu sebebini anlatmıştır. Balkondan çevreyi incelediklerini anlatan Filiz "*İşte bu son 1.5 aydır hiç dışarı çıkmadık. Tek sosyal etkinliğimiz de balkona çıkıp kuşlara, köpeklere, arabalara bakmak.*" diyerek bebeğiyle yaptığı etkinlikten söz etmiştir.

Kontrol grubunda yer alan annelerden pandemi öncesinde yapılan sosyal etkinliklerden alışveriş merkezine gitme konusunda görüş bildiren Zehra *"Şöyle söyleyeyim on defa çıktıysak yarısında herhalde AVM'ye gitmişizdir ama o zaman çok küçüktü, bir şey anlamıyordu zaten, uyuyor bebek arabasında."* demiştir. Açık havada yürüyüş etkinliğini yapan annelerden Sedef "*Çok insanın içine gitmeye korktuk çünkü evimize misafir geldiğinde çocuk hasta oldu, bir ay yattı. Bu bizde bir korku yarattı ama ben yine onu kanguruya takıp dışarıya çıkartıyordum."* açıklamasıyla bebeğinin sağlık durumuna göre tercih ettiği etkinliklerden söz etmiştir.

Pandemi öncesinde herhangi bir sosyal etkinlik yapmadığını ifade eden annelerden Şule *"Yani küçük olduğu için pek bir şey yapmadık, sadece 40 uçurmaya gittik."* diyerek bebeğinin yaşına vurgu yaparken İlkay *"Sürekli hep ikimiz olduğumuz için böyle sıkıntılar yaşadık dışarı çıkamama, çıktığında, insan gördüğünde yadırgayıp ağlama falan gibi. Yani bir kere gittik, onda da ne olduğunu anladığını düşünmüyorum ben. Yani bizim dışarıyla ilgili pek bir hayatımız yok öyle yani."* ifadeleriyle bebeğinin tepkilerini anlatmıştır. Cansu *"Bebeğim doğduktan sonra enfeksiyon kapmıştı, ne olduğunu bilmiyoruz. Bir hafta yoğun bakımda yattığı için sonrasında biz biraz izole yaşadık zaten. Hep bir temkinliydik dışarıya karşı, çok çıkamıyorduk. Bazen dışarıyı izliyoruz, anlatıyorum ona 'Bak kızım araba geçiyor, bak insanlar!' gibi."* diyerek bebeğinin yaşadığı sağlık sorunundan bahsetmiştir.

Büyük ebeveynleri ziyaret ettiklerini söyleyen annelerden Zehra *"Annemlere gidiyorduk birlikte, babamlar özlüyorlardı. Onların evi yakın onlara gidiyorduk, beraber vakit geçiriyorduk."* demiştir. Bebeklerinin, akranlarının bulunduğu bir ortamdaki tepkileriyle ilgili düşüncelerini açıklayan annelerden Hale "*Kendi büyüklerimizin yanına gittik onun dışında sosyal olarak daha farklı bir şey yapmamıştık. Zaten kendi yaşıtı olsa bile çok anlayacak ya da oynayacak bir durumda olmadığı için…"* diyerek bebeğinin sosyal gelişimine yönelik görüşünü ifade etmiştir. Sedef ise "*Arkadaşlarla buluşmaya karar verdik çocuklarımız birbirini tanısın, sosyal olsunlar diye. Orada, götürdüğümde de hani çok algılamıyordu çocukları, aklı etraftaydı. Oradaki çocuklar birbirlerine oyuncak falan uzatıyorlardı, Kutay daha çok etrafa bakıyordu."* diyerek bebeğiyle ilgili gözlemlerini aktarmıştır. Markete gitme etkinliği yaptıklarını anlatan Sedef "*Mesela markete gidiyordum, rafları gösteriyordum orada mesela insanları görüyordu hani eşyaları görsün istiyorduk, arabaları vs. görsün istiyordum."* şeklinde bebeğinin çevredekileri görmesini sağlama amacından söz etmiştir.

Pandemi sürecinde yaptıkları sosyal etkinliklerden söz eden annelerden büyük ebeveynleri ziyaret ettiklerini söyleyenler olmuştur. Örneğin Hale *"Bu süreçte sadece evdeyiz. En fazla yapabildiğimiz arada dedeleri ile anneanne ve babaannesi ile görüştürmek, yanlarına götürmek."* diyerek yaptıkları etkinliklerin sınırlılığından bahsetmiştir. İclal "*Bu pandemi dönemindeyken de verilen izin günlerinde yürüyüş yapmayı genelde tercih ediyoruz. O da kayınvalideme gidiyoruz, orada bir yürüyüş yapmaya."* demiştir. Açık havada yürüyüş yaptıklarını belirten İclal *"Furkan hava alsın, evde kalmasın sürekli diye Çarşamba günleri izin (karantina uygulanmayan gün/saatler) olduğu zaman yürüyüşe çıkıyoruz beraber."* demiştir. Aile üyeleriyle/sosyal çevreyle görüntülü görüştüklerini anlatan Sedef *"Benim akrabalarımın hepsi İran'da ancak görüntülü aramayla annemle, babamla konuştuk."* demiştir.

Pandemi sürecinde herhangi bir sosyal etkinlik yapmadıklarını söyleyen annelerden Simge "*Şu an yani dışarıya çok çıkamıyoruz tabii ki ev içinde ne kadar yapabilirsek o kadar oluyor."* demiştir. Şule ise *"Hem hastalık olduğu için hem de zaten bebeğim küçük olduğu için herhangi bir sosyal etkinlik yapmıyoruz biz."* ifadelerini kullanmıştır.

Eğitim grubundaki annelerle yapılan görüşmelerin değerlendirilmesi sonucunda ihtiyaçlar kategorisi altında kişisel ihtiyaçlar, ebeveynlikle ilgili ihtiyaçlar ve destek ihtiyacı alt kategorileri ortaya çıkmıştır. Kişisel ihtiyaçlarından söz eden annelerin düzenli olarak kuaföre gitme, bireysel olarak zaman geçirme, kişisel bakıma daha uzun süre zaman ayırma, sosyalleşme, spor salonuna gitme, uyku/dinlenme, kitap okuma, diyetisyene danışma, gezme, televizyon izleme, masaj yaptırma, hobilere zaman ayırma ve alışveriş yapma gibi konulara değindikleri görülmüştür. Kontrol grubundaki anneler de eğitim grubundaki annelerin verdikleri yanıtlara benzer şekilde kişisel bakıma daha uzun süre zaman ayırma, uyku/dinlenme, gezme, spor yapma, düzenli olarak kuaföre gitme, bireysel olarak zaman geçirme, masaj yaptırma, hobilere zaman ayırma, alışveriş yapma, sinemaya gitme ve sosyalleşme gibi ihtiyaçları olduğunu dile getirmişlerdir. Herhangi bir kişisel ihtiyacı olmadığını belirten bir anne bulunmaktadır.

Eğitim grubundaki annelerin örnek cümleleri ele alındığında düzenli olarak kuaföre gitme ihtiyacı olduğunu söyleyen anneler arasından Didem "*Kişisel olarak tabii ki kendime ayırdığım vakit hayli azaldı, hani daha çok bakım açısından (ihtiyaçlarımı) söyleyebilirim hani bir kuaföre gitmek gibi."* derken benzer ifadelerle görüşünü bildiren Sinem "*Bir kuaföre gidebilmek isterdim mesela işte kendimle çok az ilgilenebiliyorum."* demiştir.

Bireysel olarak zaman geçirme ihtiyacı hissettiğini belirten Defne "*Kendime tek başıma zaman ayırma gibi isteklerim var diyebilirim ama onları da düzene koydum artık eskisi gibi dert etmiyorum.*" şeklindeki açıklamasıyla zaman içerisinde değişen durumdan bahsetmiştir. Filiz "*Tabii kendimize özel bir süre vakit ayıramıyoruz bu durumda. Çok şikayetçi miyim? Değilim ama tabii günde 1-2 saat bir vakit ayırmayı isterdim.*" açıklamasıyla ihtiyacını dile getirmiştir. Leyla "*Bence her anne günde 1 saat kendine vakit ayırabilirse hayat daha kolay olur ama pek mümkün olmuyor. Buna ihtiyacım oluyor açıkçası.*" şeklinde tüm annelerin benzer ihtiyacı olduğuna yönelik tahminini söylemiştir.

Sosyalleşme ihtiyacı olduğunu belirten annelerden Defne "*Kişisel olarak, tek olduğum için biraz zorlandığım dönemler oluyor, dışarı çıkıp sosyalleşme ihtiyacı duyuyorum ben.*" ifadeleriyle gerek destek alma gerekse sosyalleşme ihtiyacını dile getirmiştir. Didem "*Kendimi geliştirecek şeyleri, arkadaşlarımla daha çok dışarı çıkabilmeyi, bunların hepsini sekteye uğrattı çocuk sahibi olmak. Bunlarla ilgili daha fazla vakit geçirdiğimde psikolojik olarak daha rahatlayıp çocuğuma da daha fazla ilgi gösterebileceğimi düşünüyorum.*" diyerek çocuk sahibi olmasından kaynaklanan ihtiyaçlarına ve bu ihtiyaçlarının karşılanması halindeki sonuçlara vurgu yapmıştır.

Kişisel bakıma daha uzun süre zaman ayırma ihtiyacı olduğunu söyleyen annelerden Serpil "*Ben banyoya zor giriyorum yani en büyük ihtiyacım duş oluyor. Eşim mesela beş dakika bakamıyor, duşa bile giremiyorum. Daha uzun süreye ihtiyacım oluyor.*" şeklinde duş alma sırasında daha fazla vakte ihtiyacı olduğunu anlatmıştır. Benzer şekilde ihtiyacını ayrıntılı şekilde açıklayan Hazal "*Temel ihtiyaçlarıma daha fazla zaman ayırma ihtiyacım oluyor, yani özellikle duş. Bir saatlik duş almak da istemiyorum ama 10 dakikalık duşlara düştü yani benim duş ihtiyaçlarım. Mesela eşim bilgisayar oyunu oynuyor, ben oyunun bitmesini bekliyorum, sonra çocuğu eşime veriyorum, ben duşa giriyorum. Sonra ben duştan çıkıyorum o bana çocuğu veriyor ama o oyun oynuyor yani o aslında hayatını inanılmaz derecede değiştirmiyor, o oyununu oynuyor keyfini alıyor. Ben ise onun oyun oynamasını bitirip duş almaya çalışıyorum.*" diyerek kendi ihtiyaçları ile eşinin tutumunu kıyaslamıştır.

Spor salonuna gitme ihtiyacını dile getiren Sinem bu durumu "*Kilo almaya devam ediyorum ya da bir aşağı bir yukarı ama hamilelikte çok kilo almamıştım. Neredeyse doğuma gittiğim kiloya yaklaşmak üzereyim, tekrardan verdiğim kiloları alacağım, spora gitmem gerek.*" ifadeleriyle açıklamıştır. Leyla *"En basitinden (bebeğim) doğmadan önce düzenli spor yapabiliyordum, şu an yapamıyorum, ona geri dönmek isterdim. Mesela pilates derslerine geri dönmek isterdim."* diyerek görüşünü belirtmiştir.

Uyku ve dinlenme ihtiyacı olduğunu dile getiren anneler arasında bulunan Filiz "*Bir uzanıp dinlenmeyi isterdim yani.*" demiş, aynı konuda Şebnem ise "*Aslında birçok şeye ihtiyacım oluyor yani yeri geliyor bazen dinlenmek istiyorum…*" ifadeleriyle görüş bildirmiştir. İhtiyaçları arasında kitap okuma olduğunu söyleyen Leyla bu durumu "*Kitap okuyabilmek istiyorum mesela çok yeni yeni başlayabildim, bundan önce çok okuyamıyordum ama işte son birkaç haftadır. O da akşam uykusu düzene girdiği için.*" şeklinde anlatırken Filiz "*Uzanarak kitabımı okumayı isterdim yani.*" demiştir. Diyetisyene danışma ihtiyacı olduğunu belirten Meral "*Çok yemeye başladım bir diyetisyenle görüşsem çok iyi olur.*" diyerek durumunu açıklarken Sinem "*Benim kesinlikle bir diyetisyene gitme ihtiyacım var yani çok kilo alıyorum, düzensiz besleniyorum, süt yapma için falan gibi… Çok açık yani böyle bir ihtiyacım var.*" demiştir.

Gezme ihtiyacı olduğunu dile getiren Sabriye "*Dışarı çıkmayı şu an çok istiyorum mesela, hava almak, biraz yürümek en azından. Çok özledim gerçekten pandemi öncesinde oğlumla da olsa çıkıyorduk biraz yürüyorduk, geziyorduk, geliyorduk ama artık bunu da yapamıyoruz. Çok bunaldık, sıkıldık.*" ifadeleriyle pandemi dönemindeki kısıtlamaları ele almıştır. Aynı konuya dikkat çeken Gülay "*Şu karantinadan dolayı şey istiyorum, yani şu an bebeğimle beraber dışarda da vakit geçirip yanıma alayım, dışarıya çıkayım, gezdireyim falan tek isteğim o.*" ifadelerini kullanmıştır.

Televizyon izleme isteğini belirten Filiz *"Uzanıp bir televizyon izlemek isterdim rahatça."* demiştir. Masaj yaptırmaya ihtiyacı olduğunu söyleyen Didem *"Kişisel olarak bir masaj yaptırmak isterim mesela."* diyerek bu durumu açıklamıştır. Hobilere zaman ayırma isteğini anlatan Hazal "*Ben normalde çok aktif bir insandım yani resim yaparım, takı yaparım, hiç yerinde duramayan biriyim, heyecanlı biriyimdir ben böyle. Onları mesela yapamadıkça şey hissediyorum ki yani ben hiçbir şey yapamıyorum, hayatım çocuk olduktan sonra gerçekten değişti. Bunları yapmak isterim yeniden.*" ifadeleriyle çocuk sahibi olmasından önceki ve sonraki durumunu kıyaslamıştır.

Kontrol grubundaki annelerin örnek ifadelerine bakıldığında kişisel bakıma daha uzun süre zaman ayırma isteğini belirten annelerden Berna *"Çıkayım bir kuaföre gideyim kendime vakit ayırayım isterim yani."* demiştir. Benzer şekilde Suna "*Özellikle öz bakım ihtiyaçlarım var, kendime vakit ayırmaya ihtiyacım oluyor.*" şeklinde açıklama yapmıştır. Özlem *"Kişisel bakım adına hiçbir şey yapamıyorum yani sıfırım. Yani alışveriş, makyaj falan şu an her şey eskisine nazaran hiç yok diyebilirim."* ifadeleriyle bebeğinden önceki yaşantısıyla bir kıyaslama yaparak ihtiyaçlarına odaklanmıştır.

Uyku/dinlenme ihtiyacı olduğu belirten annelerden Ece *"Bazen uykusuz kalıyoruz tabi doğal olarak ama ben çok sinirli değilim, uykusuzluğa dayanabildiğimi düşünüyorum ama bedensel olarak aynaya baktığımda dinlenemediğim için yaşlandım düşüncesi olabiliyor."* diyerek kendine yönelik fiziksel değerlendirmelerini aktarmıştır. İclal "*Uykudan hala vazgeçemedim uyuyabilirsem uyuyabildiğim kadar uyumak istiyorum."* sözleriyle uykuya olan ihtiyacını vurgulamıştır.

Gezme ihtiyacını dile getiren annelerden Simge "*Şu an zaten hastalıktan dolayı her şeyden vazgeçmiş durumdayız ama karantina olmasaydı tabii ki o gezme alışkanlıklarını, yemek, içmek, gezmek her şeyi yine isterdim."* diyerek kısıtlamalarla bağlantılı bir açıklama yapmıştır. Zehra *"Eskiden yaptığım gibi rahat rahat gezmeyi, yemeyi içmeyi özlüyorum."* şeklinde bu ihtiyacını belirtirken Berna "*Bebeği anneme ya da eşime bırakayım çıkayım bir hava alayım isterim. Uzunca bir süredir evdeyim yani hamilelik döneminde de evdeydim."* demiştir. Spor yapmaya ihtiyaç duyduğunu dile getiren Cansu "*Kaslarımın zayıflığının sıkıntısını yaşıyorum. Düşünsenize bir elinizi daha rahat kullanamıyorsunuz, bunlar da ebeveyn olarak biraz sıkıntı oluyor. 2-3 gün önce belimi incittim herhalde gece hani kalkıyoruz, alıyoruz. Hareketleri de büyüdü yani işin ucu yine kendimizi ne kadar güçlü ve kuvvetli edersek o işleri daha kolay yapıyoruz kısmına geliyor. Mesela ben hamilelik döneminde yogaya gitmiştim ve güzelliğini gördüm hani sonrasında fırsatım olsaydı belki 1 saat spor yapıp vücudumu dinç ve dinamik tutabilirdim ama böyle lükslerim yok."* açıklamasıyla bedenine yönelik ihtiyaçlarını belirtirken bunun bir lüks olduğu ifadesini de kullanmıştır.

Bireysel olarak zaman geçirme ihtiyacını dile getiren Zuhal "*Günde böyle keşke 1 saat (bebeğimi) bırakayım, işte 2 saat kendime zaman ayırabileceğim, yogaya gidebileceğim mesela ya da 1 saat çıkıp yürüyüp kahve içebileceğim şeylere ihtiyacım var."* şeklinde bu ihtiyacını anlatırken Suna "*Sadece kendime vakit ayırma ihtiyacı hissediyorum bazen."* demiştir. Masaj yaptırma konusuna değinen Mehtap *"Vücut ağrılarım olduğu için en çok ihtiyacım olan şey masaj salonuna gitmek. Geceleri sık uyanıyorum, dinlenemiyorum çünkü."* açıklamasıyla bedensel ihtiyacını açıklamıştır. Hobilere zaman ayırma konusunda Suna "*Kitap okumak olsun ya da internette bir şeye bakmak olsun, film izlemek olsun, bunlara ihtiyacım var."* örneklerini vermiştir. Alışveriş yapmaya ihtiyaç duyduğunu belirten Özlem *"Şöyle, ben para harcamayı çok severdim, mesela artık ileriye dönük düşünüyoruz. Kendimiz için değil biri olduğu için, bir şeyler yapıyoruz mesela, ona yönelik birikimler, ona yönelik yatırımlar, öyle şeyler yapıyoruz. Yani kuaföre giden bir insan değildim çok, artık*

hiç gidemem. Alışverişe de gidebilsem eskisi gibi iyi olurdu." ifadeleriyle yapmaktan hoşlandığı şeyleri fakat değişen alışkanlıklarını anlatmıştır.

Ebeveynlikle ilgili ihtiyaçlarının neler olduğu sorulduğunda eğitim grubundaki annelerin, bebek bakımı konusunda bilgi edinme, bebekle kaliteli zaman geçirme ve ebeveynliğe özel psikolojik destek gibi konuları ele aldıkları görülmüştür. Ebeveynlikle ilgili herhangi bir konuda desteğe ihtiyaç duymadığını belirten bir anne görüşü bulunmaktadır. Kontrol grubundaki anneler ise aynı konudaki ihtiyaçları arasında bebek bakımı/gelişimi konusunda güvenilir bir kaynaktan bilgi edinme, yetersizlik kaygısıyla baş etme, bebek beslenmesi konusunda bilgi edinme, ebeveynliğe özel psikolojik destek, bebeğe karşı olumsuz tepkileri kontrol etme ve ebeveynliğe hazır hissetme gibi konular olduğunu belirtmişlerdir. Ebeveynlikle ilgili herhangi bir ihtiyacı olmadığını dile getiren anneler de bulunmaktadır.

Bebek bakımı/gelişimi konusunda bilgi edinme ihtiyacı olduğunu ifade eden eğitim grubu anneleri arasından Sinem "*Daha önceleri çok doğum odaklıydım, şimdi çok fazla zamanım olmuyor o yüzden ebeveynlikle ilgili böyle hap bilgilere sanki ihtiyacım var. Gerçi yaşadıkça öğreniyoruz, orası ayrı ama eksik bir şey olsun istemediğim için, o yüzden hani bebeğe nasıl yaklaşmam gerektiği, belki eksiklerim konusunda…"* şeklinde bu ihtiyacını açıklarken doğum öncesi süreçte yapması gerekenlere de vurgu yapmıştır. Hazal "*Çok fazla ihtiyacım olan şey var. Zaten çocuk gelişimi ile ilgili kitapları okumaya çalışıyorum ben, bu da ihtiyacımdan kaynaklanıyor. Nasıl davranmam gerektiği ile ilgili en azından bir bilge birinden fikir almak istiyorum. Tabii ki her fikir farklı, ben de zaten her şeyi uygulamıyorum ama destek almak istiyorum."* diyerek bilgi edinme konusunda danışacağı bir kişiye ihtiyacı olduğunu anlatmıştır. Defne "*Ebeveynlikle ilgili onun gelişimini tamamlayacak aktiviteleri falan daha detaylı öğrenmek isterim hani. İşte oğlumla daha kaliteli zaman geçirebilmek için neler yapmam gerektiğini bilmek isterim. Nasıl aktiviteler yapmalıyım, ne seçmeliyim de kaliteli olmalı? Bunlara hakim olmak isterim."* demiştir. Şebnem "*Kendimi çocuğuma yetiyor muyum diye hissettiğim zamanlarda, böyle bu konularda arayıp bilgi alabileceğim, güvendiğim biri olur ya öyle bir şey olsun isterdim."* ifadeleriyle yeterlilik konusundaki sorgulamasından doğan ihtiyacını anlatmıştır. Meral "*Onunla ilgili, ona daha nasıl iyi olabilirim? Neler yapabilirim onun için faydalı, neler yapabilirim yani?"* şeklinde bebeğine faydalı olma amacından hareketle bir açıklama yapmıştır. Serpil "*Büyüdüğü zaman daha fazla ihtiyacım olabilir ama şimdilik ihtiyacım çocuğumun bu ağlama krizleri için biri gelsin, bana yardım etsin, o tarz ihtiyaçlarım var."* diyerek bebeğinin yaşadığı durumla ilgili ihtiyacını açıklamıştır. Sabriye ise "*Daha önce gün içinde neler yaptığımızı sormuştunuz, o*

zaman da faydalı anlamda çok içerikli bir şey yapmadığımızı söylemiştim. Bu anlamda biraz daha bir şeyler öğrenmek isterim açıkçası, o yüzden de sizin eğitiminize katılmıştım." şeklinde ihtiyacına yönelik görüşünü sunmuştur.

Ebeveynliğe özel psikolojik destek ihtiyacı olduğunu söyleyen Leyla *"Doğum yapmadan önce kendimi psikolojik olarak da hani kişisel gelişim anlamında geliştirsem iyi olurmuş. Belki o yönümü biraz daha geliştirebilseydim, destek alsaydım, daha iyi bir ebeveyn olabilirdim. Şu an da buna ihtiyaç var diyebilirim."* açıklamasıyla geçmişe yönelik eksik kalan uygulamalarından bahsetmiştir. Ebeveynlikle ilgili herhangi bir konuda desteğe ihtiyaç duymadığını belirten Gülay "*Ebeveynlikle ilgili bir ihtiyacım yok."* demiştir.

Kontrol grubundaki annelerin ebeveynlikle ilgili ihtiyaçları ele alındığında bebek bakımı ve gelişimi konusunda güvenilir bir kaynaktan bilgi edinme ihtiyacı duyan annelerden Berna bu durumu şu şekilde açıklamıştır "*Bebek gelişimi konusunda eğitim almak isterim yani daha fazla şeyler yapmak isterim, gelişmek isterim bu konuda. Mesela merak ettiğim birçok şey var internet ya da kitap organlarından bunları öğreniyorum ama birinci ağızdan mesela bunları bilebileceğim program, duyacağım şeyler olsun. Bebeğimle alakalı, kızımın gelişimini destekleyecek her şeyi öğrenmek istiyorum açıkçası yani. Bildiğim, bilmediğim…"* Aynı konudaki ihtiyacını dile getiren Hale "*Sorularım olduğu zaman soruların cevaplanmasına ihtiyacım oluyor. Yani güvenilir bir kaynak ihtiyacımız oluyor ve hani çok fazla yaklaşım var ama benim çocuğuma uygun hangisi ve hangisi faydalı olacak çok bilmiyorum. Sanırım biraz da çekingen davranıyorum böyle olunca. Aslında yapmam gerekip de yapmadığım bir şey var mı? Bunu öğrenmek isterdim. Oğlumun gelişiminde bakımları için belki bir pedagoga, yardıma ihtiyacım vardır bilmiyorum."* diyerek kendisiyle ilgili sorgulamalarına da değinmiştir.

Ebeveynlikle ilgili bir ihtiyacı olmadığını söyleyen Sedef *"Ben çok aşırı dışardan yardıma ihtiyaç olacağını düşünmüyorum çünkü eşin varsa, yardım ederse zaten yaparsın."* diyerek eşin yardımının önemini vurgulamıştır. İlkay *"Annelikle ilgili bir ihtiyaç duymuyorum pek açıkçası."* derken Zehra *"Öyle net bir ihtiyacım yok diyebilirim."* şeklinde görüş bildirmiştir. Yetersizlik kaygısıyla baş etme ihtiyacı hissedenlerden Simge *"Bu çocuğa yeterli geliyor muyum? Bunu öğrenmek kendimi ikna etmek gibi ihtiyaçlarım var mesela."* demiştir. Benzer şekilde Hale "*Endişelendiğim noktalarda endişelerimin dindirilmesine ihtiyacım oluyor. Hani doğru mu yapıyorum, yapamıyor muyum? gibi…"* açıklamasıyla endişe duyduğu konuları anlatmıştır. Ebeveynliğe özel psikolojik destek alma ihtiyacını anlatan Zehra "*Ben psikoloğa başlamıştım. (Çocukken) bize yapılanlardan farklı*

davranabilmek için, aynı zamanda lohusalığım da kötü geçmişti, onları konuşabilmek için ama bu süreç (pandemi) girince onu bıraktım. Ebeveynliği onunla tartışacaktım yani aslında aklımdaki plan buydu. O yüzden öyle bir ihtiyacım var, yani psikologla birlikte süreci yönetmek gibi." açıklamasıyla kendi yaşadıklarına vurgu yapmıştır. Ebeveynliğe hazır hissetme konusunda kendisini yeterli görmeyen Özlem "*Ben çok hazır değildim ebeveyn olmaya. Böyle bir konuşma esnasında olur mu olmaz mı diye geçti aslında bilinçsiz olduğumuz için belki, sonra kızım doğdu diye düşünüyorum. Biraz daha hazırlanmaya, hazır hissetmeye ihtiyacım var galiba."* şeklinde ihtiyacını belirtmiştir.

Son olarak ihtiyaçlar kategorisinde bulunan destek ihtiyacı alt kategorisinde eğitim grubundaki annelerin değindiği konular, ev işleri (temizlik, düzen), bebek bakımı konusunda daha bilinçli bir kişinin desteği/danışma ve bebek için sosyal çevre olmuştur. Herhangi bir konuda desteğe ihtiyaç duymadığını belirten anne görüşleri de bulunmaktadır. Kontrol grubunda yer alan ve destek ihtiyaçlarından bahseden anneler, ev işleri (temizlik, düzen), eşten destek alma isteği, bebek ile oyun oynayacak kişi ve yemek yapımı gibi konuları dile getirmişlerdir. Herhangi bir konuda desteğe ihtiyaç duymadığını belirten anneler de bulunmaktadır.

Eğitim grubundaki annelerden ev işleri, evde temizliğin ve düzenin sağlanması konusunda destek ihtiyacı olduğunu belirten Didem "*Evin işleriyle ilgili destek almak isterdim çünkü ben çocuğumla vakit geçirmekten keyif alıyorum. Ev işlerini yaptığımda ona vakit ayıramıyorum. O yüzden onları halleden birisinin olmasından mutlu olurdum."* diyerek bebeğiyle zaman geçirme isteğini anlatmıştır. Aynı noktaya değinen Serpil "*Temizlikçim olmasını isterdim, yani evimi temizlesin isterdim. Ben de çocuğumla ilgileneyim. Çünkü çocuğum benim dışımda kimseyi istemediği için sıkıntı yaratacağını biliyorum. Sadece ben çocuğuma bakayım bir sıkıntı yok yani evimin işini başkası yapsın."* diyerek yine bebeğiyle ilgilenme ihtiyacını vurgulamıştır. Sabriye ise "*Evdeki işlerin yapılması anlamında sadece, o konuda biri bana destek olabilir, bunu isterdim."* şeklinde görüşünü belirtmiştir.

Herhangi bir konuda desteğe ihtiyacı olmadığını söyleyen Gülay "*Bebeğim zor bir bebek değil zaten, kolik bir bebek değil, öyle sürekli ağlayan bir bebek de değil. O yüzden zaten gün içerisinde çok bunaltmıyor beni. O yüzden biri olsun, bebeğimle ilgilensin ben de işlerimi yapayım falan öyle bir gereksinimim yok."* derken Defne "*Yani desteği aldım diyebilirim. Eksik kalan bir şeyler olmadı. Eşimin ailesi, kendi ailem… Onun dışında eşim belki biraz daha fazla zaman ayırabilirdi ama işinden dolayı o da öyle bir zamanımız olmadı*

ama hallettik yani." diyerek ailesinden aldığı desteği anlatmıştır. Senem ise "*Yeterli aslında yani. Hani destek almak isteyeceğim bir konu yok pek."* diyerek görüş belirtmiştir.

Bebek bakımı konusunda daha bilinçli bir kişinin desteğine ve böyle birine danışmaya ihtiyaç duyduğunu söyleyenler arasından Gaye "*Beni düşündüren şey ücretsiz iznim bitecek ve ben çalışmaya başlayacağım, o zaman işte durumlar değişecek. Ben işteyken tam olarak benim verdiğim sevgiyle, ilgiyle bakan kişi tarafından verilmesini isterim. Şu andaki durumda zaten kendim tüm enerjimi veriyorum, eşim de evden çalıştığı için o da aynı şekilde ama ben işteyken aynı sevgiyi veren, aynı ilgiyi gösteren birisinin olmasını da isterim."* diyerek çalışmaya başlaması halinde bebeğinin bakımıyla ilgilenecek kişiye ait beklentilerini dile getirmiştir. Meral *"Kayra'yı iyi yetiştirmem, ona yararlı olabilmem için sorular soracağım birisi olsun, bana yardım etsin, destek olsun isterim."* şeklinde görüşünü belirtmiştir. Bebek için sosyal çevre olmasına yönelik ihtiyacını dile getiren Şebnem "*Nida'nın bir çocukla aynı anda vakit geçirebileceği bir alan isterdim yani onun iletişimi açısından. Çünkü bebeklerle falan iletişim onun için çok önemli olduğu için böyle bir şey isterdim açıkçası."* diyerek bebeğinin sosyal gelişimiyle ilgili görüşünü açıklamıştır.

Kontrol grubu annelerinden ev işleri, evde temizlik ve düzenin sağlanması için desteğe ihtiyaç duyan Zuhal "*Temizlik için birinin yardım etmesi lazım. Yani bu süreç (pandemi) olmasaydı alıyorduk, bir bayan geliyordu yardıma temizlik vs. için. O yeterli oluyordu aslında. Şimdi her şeyi biz yapıyoruz, çünkü az vakit geçirdiğimizi düşünüyorum yani günde 2 saat falan…"* açıklamasını yapmıştır. Sedef benzer şekilde *"Biri böyle belirli aralıklarla gelip evi bir temizlese derli toplu, bunu isterim."* ifadeleriyle temizlik için yardımcı olabilecek bir kişi ihtiyacını belirtmiştir. Şule ise "*Birisi evde olduğu zaman, düzeni sağlasın mesela bir 5 dakika, 10 dakika soluklanabilmek gibi bir şey olsun istiyorum. Onun haricinde başka bir beklentim yok."* demiştir.

Eşten destek alma isteğini belirten Özlem, bu durumu "*Ben en büyük desteği eşimden almak isterdim. Benim eşimle alakalı moralimi bozan konu dışardan da fark ediliyor ve herkes söylüyor. Hani bu bebeği ya da beni sevmediği için değil yapısal olarak öyle Mehmet. Kucağına alsın, çocuk sevsin, öyle bir yapısı yok yani."* şeklinde açıklamıştır. Bebek ile oyun oynayacak bir kişinin desteğine ihtiyaç duyduğunu belirten Suna "*Hani (bebeğimle) birisi ilgilensin, oynasın. O sırada ben de kendim mesela ne yapmak istiyorsam onu yapmak isterdim mesela, böyle bir destek almak isterdim."* demiştir. Yemek yapımıyla ilgili destek almak istediğini söyleyen İlkay "*Bir aşçı olabilirdi çok aç kaldığımda. Bazı zamanlar yani böyle hiç yemek yapmak istemiyorum. Yani çocuğuma bakıyorum ama bu şeylere*

yetemeyebiliyorum." demiştir. Desteğe ihtiyaç duymadığını ifade eden annelerden Zehra "*Bu (destek) bana yeter, bunu isterdim zaten. Çünkü ben güven konusunda biraz sıkıntılı olduğum için, başkasının böyle kurallar koymasını ya da kendi kafasına göre hareket etmesini istemezdim."* sözleriyle başkalarına güven konusundaki görüşünü belirtmiştir.

Eğitimi Değerlendirme Formu'nun Yaşam Yönelimine İlişkin Bulguları

Eğitim programının uygulanmasının ardından eğitim grubundaki annelerle eğitimle ilgili görüşlerini ve önerilerini ortaya koymak amacıyla yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin içerik analiziyle değerlendirilmesi sonucunda "Yaşam Yönelimi Son Görüşme" teması altında "Sosyal Çevre" ve "Müdahale Etkisiyle İhtiyaçlardaki Değişimler" olmak üzere iki kategori oluşturulmuştur. "Sosyal Çevre" kategorisi altında "Sosyal Destek Sağlayan Kişiler", "Sosyal Destek Alınan Durumlar" ve "Sosyal Etkinlikler" olmak üzere üç alt kategori yer almaktadır. "Müdahale Etkisiyle İhtiyaçlardaki Değişimler" kategorisi altında ise "Kişisel İhtiyaçlar" ve "Ebeveynlikle İlgili İhtiyaçlar" şeklinde iki alt kategori bulunmaktadır. Yaşam Yönelimi Son Görüşme temasına ait kategoriler, alt kategoriler ve kodlar Tablo 20'de sunulmuştur.

Tablo 20

Eğitim Grubuyla Yapılan Son Görüşmede Yaşam Yönelimi Son Görüşme Temasına Ait Kategoriler, Alt Kategoriler ve Kodlar

Tema	Kategori	Alt Kategoriler	Kodlar
Yaşam Yönelimi Son Görüşme	Sosyal Çevre	Sosyal Destek Sağlayan Kişiler	*Bebeğin* Babası (13), Babaannesi (3), Anneannesi (2), Teyzesi (2), Dayısı (1), Dedesi (1), Yok (1)
		Sosyal Destek Alınan Durumlar	Bebeğe masaj uygulaması (7), Ebeveynlerin eğitim videolarını birlikte izlemesi (6), Büyük ebeveynlerin eğitim videolarını izlemesi (3), Baba ile bebeğin daha çok oyun oynaması (2), Babanın eğitim kapsamında önerilen kitapları okuması (1), Babanın bebekle birlikte kitap okuması (1), Ebeveynlerin eğitimde öğrenilenleri birlikte uygulaması (1), Bebeğin özbakım süreçlerinde babanın daha çok sorumluluk alması (1), Annenin eğitimlere düzenli katılımı için gerekli koşulların sağlanması (1), Eğitimler sırasında bebeğin bakımını üstlenme (1), Yok (1)
		Sosyal Etkinlikler	Başka ebeveynlerle ortak paylaşımlar/desteklenme (10), Arkadaş edinme (3), Annenin kendi başına zaman geçirmesi (1)
	Müdahale Etkisiyle İhtiyaçlardaki Değişimler	Kişisel İhtiyaçlar	Kendine/kişisel bakıma daha uzun süre zaman ayırabilme (11), Zaman yönetiminde başarı (3), Sosyalleşme için ortam oluşturma çabası (2), Spora/sosyal aktivitelere yönelme (1), Hobilere zaman ayırma (1)
		Ebeveynlikle İlgili İhtiyaçlar	Psikolojik olarak yenilenmiş, motive olmuş bir anne (3), Çocuk gelişimiyle ilgili bilgi edinmek için zaman yaratma çabası (2), Bebek bakımı konusunda destek almaya başlama (1), Stres/kaygı durumunun azalması (1)

Eğitim grubundaki anneler, sosyal çevre kategorisinde kendilerine sosyal destek sağlayan kişilerin bebeğin babası, babaannesi, anneannesi, teyzesi, dayısı ve dedesi olduğunu belirtmişlerdir. Bir anne ise kendisine destek sağlayan bir kişi bulunmadığını söylemiştir.

Bebeğin babasından destek aldığını söyleyenler arasından Defne "*Eşim dâhil oldu. Eşim çoğu şeye dâhil oldu."* derken Filiz "*Eşim destek oldu. Videoları izledikten sonra, bizim toplantılardan sonra eşimle paylaşıyordum hep. Böyleymiş, böyle yapmamız gerekiyormuş diye. O da mutlu oluyordu, seviniyordu ama son iki, üç ayda Ankara dışına çıkmak zorunda kaldı. O yüzden telefonda falan paylaştım."* demiştir.

Bebeğin babaannesinin desteğinden söz eden Gaye "*Şu anda oğlumun bakımını babaannesi üstleniyor, babaannesiyle de aynı şekilde bilgileri paylaştım."* diyerek bu desteği açıklarken Tülay "*Biraz kayınvalidem dâhil olmuştu, onun da hoşuna gitmişti videolar."* ifadelerini kullanmıştır. Meral *"Babaannesiyle paylaşıyorum öğrendiklerimi."* açıklamasını yapmıştır.

Bebeğin anneannesinin destek olduğunu söyleyen Tülay "*Annem biraz hani duydu eğitimdekileri, onunla birazcık konuşmuştuk."* ifadelerini kullanmıştır. Bebeğin teyzesinin desteğini aktaran Hazal *"Sizden öğrendiklerimi hep paylaştım ben. Yeri geldi kız kardeşimle de bunların sohbetini ettik, çünkü o da bir anne olma adayı."* şeklinde görüş bildirmiştir. Meral ise "*Teyzeleri zaten benim söylediğimden dışarı çıkmıyorlar, eğitimdekileri anlatıyorum onlara da."* diyerek bir açıklama yapmıştır.

Bebeğin dayısının destek olduğunu belirten Sabriye *"Kardeşim destek oldu. Sizin bizden istediğiniz videoları gönderdi tek tek."* diyerek farklı bir konuda aldığı desteğe örnek vermiştir. Bebeğin dedesinin de destek olduğunu belirten Meral "*Dedesine söylüyorum arada, şöyle şöyle yapmayacaksın diye…"* açıklamasıyla bu konudaki görüşünü ifade etmiştir. Herhangi bir kişiden destek almadığını söyleyen Senem, bu durumu *"Eşim yanımda olamadı, ben de evde yalnız olduğum için her şeyi kendim yaptım, ben baktım hep."* şeklinde açıklamıştır.

Annelerin, sosyal destek alınan durumlar alt kategorisinde verdikleri yanıtlar ele alındığında bebeğe masaj uygulaması, ebeveynlerin eğitim videolarını birlikte izlemesi, büyük ebeveynlerin eğitim videolarını izlemesi, baba ile bebeğin daha çok oyun oynaması, babanın eğitim kapsamında önerilen kitapları okuması, babanın bebekle birlikte kitap okuması, ebeveynlerin eğitimde öğrenilenleri birlikte uygulaması, bebeğin özbakım süreçlerinde babanın daha çok sorumluluk alması, annenin eğitimlere düzenli katılımı için gerekli koşulların sağlanması ve eğitimler sırasında bebeğin bakımını üstlenme gibi konuların öne çıktığı görülmektedir. Herhangi bir konuda destek almadığını belirten bir anne görüşü bulunmaktadır.

Bebeğe masaj uygulaması konusunda babaların destek olduğunu belirten annelerden Leyla *"(Eşim) masaj eğitimlerini uzaktan da olsa izledi çok yapmasa da. Daha sonra uygulamaya da çalıştı."* demiştir. Gülay *"Babası masaja geldi, denedi. Sonra da o devam etmedi."* şeklindeki açıklamasıyla eşinin masaj eğitimleri sırasında uygulama yaptığını söylemiştir. Defne "*Eşim masajı da özellikle Ahmet'e yaptı, onun yaptıklarını daha çok sevdi hatta. Herhalde eşimin eli daha sıcak, normalde benim elim daha soğuk galiba. Onun için mi sevdi*

bilemiyorum. Onun yaptığı masajda hiç sesini çıkarmadan baştan sona kadar, sizinle o baba masajı seansında, hiç sesini çıkarmadan yapmasına izin verdi, ben de şaşırdım." ifadeleriyle bebeğinin masaj konusundaki tercihini ve kendi duygularını paylaşmıştır. Didem "*Eşim katıldı. O da masajlara katılmıştı, sizin istediğiniz baba ile olan vakitlere."* açıklamasıyla eşinin eğitimler sırasındaki masaj uygulamalarına katıldığını aktarmıştır. Şebnem "*Eşim dâhil oldu. Masaj eğitimine de katıldığında düşüncesini söylemişti. İlk başta "Ben katılmasam, ne yapacağım, ne işim var?" falan diyordu ama sonrasında gayet onun için de iyi oldu. Farklı bir deneyim oldu, en azından çocuğuyla birlikte katıldığı bir etkinlik oldu. O da olumlu baktı bu açıdan. Ben ona söylüyordum, "Bak böyle, bunları da yap." diye."* açıklamasıyla eşinin zamanla ve deneyimle değişen görüşlerini paylaşmıştır. Sabriye ise *"Eşim, masaj eğitimlerinin Pazar günü olması sayesinde katılabilmiş oldu, uygulayabildi."* demiştir.

Ebeveynlerin eğitim videolarını birlikte izlemesi konusunda görüş bildiren annelerden Hazal "*Eğitim tam pandemi sürecinde oldu, eşim de evdeydi. Biz aslında beraber sizin videolarınızı izledik. Çoğunun beraber üzerinde konuştuk hatta bu beni de çok rahatlattı. Kendimi hep yalnız hissediyordum ama hayır, aslında en büyük destekçim eşimdi. Onun da baya iyi düşünceleri vardı yani."* diyerek eşinin desteğiyle ilgili duygu ve düşüncelerini aktarmıştır. Defne "*Videoları falan beraber izledik eşimle. Hepsinin üzerinde konuştuk muhakkak. Benim aklıma takılan ve onun da bilmesini istediğim çoğu konu üzerinde konuştuk. Ona da dinlettim sizin videolarınızı özellikle."* şeklindeki açıklamasıyla eğitimle ilgili paylaşımlarının neler olduğunu belirtmiştir. Tülay "Videoları eşimle de izliyorduk bazen. *Bizim o grup görüşmelerimizden sonra olabildiğince aklımda kalanları hem zihnimde de pekişsin diye eşimle de konuşuyordum, anlatıyordum. O yüzden biraz aşina oluyordu ne olduğuna. Mesela şu anda da herhangi bir konuda kafamız karıştığında, ne yapsak filan diye düşündüğümüzde o bana hemen şeyi soruyor 'Ne konuşmuştunuz hani eğitimde, bununla ilgili bir şey konuşmuş muydunuz? Bir aç bak.' Öyle bir şeyimiz var yani orayı hala bir kaynak olarak zihnimizde tutuyoruz."* ifadeleriyle eğitimde öğrendiklerini aklında tutmak için yaptığı uygulamayı ve video kayıtlarıyla ilgili görüşünü paylaşmıştır.

Büyük ebeveynlerin, eğitim videolarını izlemeleri ile kendilerine destek olduklarını belirten anneler arasından Hazal *"Annemler de izledi videolardan birkaçını mesela. Üzerinde konuşmuştuk."* demiştir. Gaye "*Beslenmeyle ilgili bir diyetisyen görüşmesi vardı, onu mesela kendisi (babaannesi) de dinlemişti ben sizi dinlerken."* diyerek bebeğin bakımı için destek olan babaannesinin katılımını ifade etmiştir.

Baba ile bebeğin daha çok oyun oynaması konusunda görüş bildiren Defne *"Babasına ilk zamanlarda müsaade etmiyordum oyun oynama sırasında, araya giriyordum, onu fark ettim. Daha çok ikisini baş başa bırakmaya başladım. Gerçekten güzel oldu, herhalde büyüdüğü aylar itibariyle kendisi de farkında artık, babayla baş başa zaman geçirmek istiyor."* açıklamasıyla hem kendisinde hem de bebeğinde gözlemlediği değişimlerden söz etmiştir. Didem *"Eşim de oyun oynuyor artık daha çok. Talha da keyif alıyor bundan hatta."* açıklamasını yapmıştır.

Babanın eğitim kapsamında önerilen kitapları okuması konusunda görüş bildiren Leyla "*Sizin önerdiğiniz kitapların bir kısmını okumaya başladı. Benden önce başladı, ben hala okuyamadım."* şeklinde bir kıyaslama da yapmıştır. Babanın bebekle birlikte kitap okuması konusuna değinen Gülay "*Mesela şu anda (çocuğumuz) konuşmuyor ama o bizi teyp gibi çekiyor, kullandığımız kelimeleri, her şeyi. O yüzden farklı kelimeler kullanalım, hikâyeler okuyalım diyorum. O da (eşim) hikâye okuyor ona, anlamadığını düşünmüyor."* ifadeleriyle eşiyle birlikteki uygulamalarından bahsetmiştir.

Ebeveynlerin eğitimde öğrenilenleri birlikte uygulaması konusunda da görüş bildiren Gülay "*Eğitim hakkında, ben (eşime) bu hafta bunları bunları öğrendim. Bunları yapacağız. Şunları alırsak daha iyi olacak, şöyle yaparsak, diyorum. Şu an mesela çocuğumuzun işte alıcı dili gelişiyor. Ben kullandığımız kelimelere dikkat etmeliyiz, ona karşı tavrımızda şöyle şöyle yapmalıyız diyorum, o da bu şekilde bana ayak uydurmaya çalışıyor. O manada katılımı o şekilde. Ben söylüyorum o yapıyor."* Diyerek eşiyle uygulamalarına örnekler vermiştir.

Bebeğin özbakım süreçlerinde babanın daha çok sorumluluk alması örneğini veren Sinem "*Genel olarak eşimle birlikte ilgileniyoruz banyosudur, saçını kurutmasıdır, masajıdır… Bunları yapıyor artık. Belli bir kısmını benden istiyor bebeğim tercihen. Eşimle de ben elimi yıkıyorumdur mesela, o sırada paslaşıyoruz."* diyerek bebeklerinin bakımı konusundaki görev paylaşımlarını aktarmıştır. Annenin eğitimlere düzenli katılımı için gerekli koşulların sağlanmasıyla ilgili destek aldığını belirten Meral, bu durumu şu ifadelerle açıklamıştır "*Eşim o saatler (eğitim görüşmeleri) içinde beni aramadı, beni arayacak kişilere telefon etti aramayın Meral'i diye, derslere katılmam için kolaylık sağladı yani."* Eğitimler sırasında bebeğin bakımını üstlenme konusunda destek aldığını anlatan Sabriye *"Kardeşimin yardımı oldu. Ben eğitime katılırken Kerim'le vakit geçirdi."* demiştir. Herhangi bir kişiden destek almadığını ifade eden Senem ise bu durumu *"Eşim yoğun çalıştığı için bana destek olamadı bu süreçte. Sadece ben ilgilendim."* şeklinde anlatmıştır.

Sosyal çevre kategorisi altında bulunan sosyal etkinlikler alt kategorisinde görüş bildiren annelerin, başka ebeveynlerle ortak paylaşımlar/desteklenme, arkadaş edinme ve annenin kendi başına zaman geçirmesi konularına değindikleri görülmüştür.

Başka ebeveynlerle ortak paylaşımlarda bulunduklarını ve desteklendiklerini hisseden annelerden Gülay "*Benim ilk bebeğim olduğu için eğitimle beraber acemilik sürecini çok daha iyi geçirdiğimi düşünüyorum. Daha böyle profesyonel, ne yaptığını bilen, farkındalığım daha yüksek bir şekilde geçirdiğimi düşünüyorum. Bir de farklı annelerle de sürekli konuşup böyle değerlendirdiğimiz için bazı şeyleri, daha korkutucu bir süreç değil daha rahat bir süreç olarak atlattım. Bir de ben tek başımaydım. Yanımda büyüğüm de yoktu. Öyle olunca hani eğitim benim için çok avantajlı oldu."* ifadeleriyle deneyimlerini paylaşmıştır. Hazal "*Eğitim aslında rahat anne profili çizmeme sebep oluyordu. Bu yüzden çok mutlu ve güzel bir süreç geçirdik. Sadece benim sorularım değil, benim aklıma gelmeyen veya yanlış yaptığım durumlara ait sorular olduğu zaman onları da diğer annelerle görüştüğümde fark ediyordum. Bazen benim çocuğuma yanlış yaptığımı fark etmediğim şeyleri fark ediyordum. O dönemdeki konuşmalarımız bana böyle bir pozitiflik katıyordu."* açıklamasıyla kendi hislerine, gözlemlerine ve eğitimdeki diğer katılımcıların katkılarına değinmiştir. Defne "*Ailelerle iletişimim açısından bana bir katkısı oldu. Bir de farklı insanlarla tanışınca aynı şeyleri hepimiz beraber yaşıyormuşuz, herkes bu aşamalardan geçiyormuş, o farkındalık oluştu."* şeklindeki değerlendirmesini aktarmıştır. Filiz "*Tanıştığımız kişilerin tecrübelerinden, birbirimizin tecrübelerinden faydalandık."* demiştir. Gaye "*Bu toplulukla birlikte, kurduğumuz grupla hani, aklımıza gelen soruların, hepimizin problemlerinin ortak olduğunu gördüm. Bir araya getirmek o anlamda güzel oldu. Birbirine yakın profillerin olduğu, soru sorabildiğimiz bir network oluştu. Bence eğitim olarak değil burada bir network de görüyorum. Birbirimizle çok güzel hani faydalı fikirler de paylaştık."* diyerek diğer annelerle yaptığı paylaşımlara odaklanmıştır. Senem *"Birbirimizle yaptığımız canlı görüşmeler çok iyiydi. Hem diğer annelerden de birbirimiz arasında fikir edinmiş olduk, birçok konuda."* ifadeleriyle görüşünü belirtmiştir.

Arkadaş edindiklerini söyleyen annelerden Meral "*Yeni yeni arkadaşlar edindim, yeni insanlar tanıdım. Onlarla birlikte bir şey paylaştım. Şu an bile sosyal medyadan birkaç kişiyle takipleşiyoruz. Ben bir fotoğraf paylaştığım zaman altına yorumlar yazıyorlar, mesaj atıyorlar, ben onlara mesaj atıyorum. Yaptığım şeyleri onlara söylüyorum. Onlar bana anlatıyorlar. Birbirimizle çok güzel iletişim kurma imkânına sahip olduk."* açıklamasıyla tanıştığı kişilerle iletişim halinde olduklarını anlatmıştır.

Annenin kendi başına zaman geçirmesi konusunda görüş bildiren Tülay "*Benim de kendime ayıracağım bir vaktimin olması gerektiğini öğrendim. Şu anda onu çok fazla yapamasam da en azından işim için, kendim için bir vakit oluşturmaya çalışıyorum. Kendimle baş başa kalmaya çabalıyorum."* şeklindeki yorumuyla bu konuda çaba gösterdiğini ifade etmiştir.

Müdahale etkisiyle ihtiyaçlardaki değişimler kategorisi ele alındığında, kişisel ihtiyaçlar ve ebeveynlikle ilgili ihtiyaçlar şeklinde iki alt kategorinin bulunduğu görülmektedir. Kişisel ihtiyaçlarının neler olduğu konusunda görüş bildiren anneler kendine/kişisel bakıma daha uzun süre zaman ayırabilme, zaman yönetiminde başarı, sosyalleşme için ortam oluşturma çabası, spora/sosyal aktivitelere yönelme ve hobilere zaman ayırma gibi konulara değinmişlerdir.

Kendine/kişisel bakımına daha uzun süre zaman ayırabildiklerini ifade eden anneler arasında bulunan Gülay "*Artık ben de biraz daha rahat davranmaya başladım. (Bebeğimi) Babasına biraz daha fazla vermeye, kendime biraz daha fazla zaman ayırmaya çalıştım. Kişisel anlamda mesela bu, ihtiyaçlarımı karşılamak anlamında daha iyi oldu. Daha motive etti."* şeklinde görüş bildirmiştir. Hazal "*Rahat ve dinlenmiş bir zihnim olması gerektiğini, kendime zaman ayırdığımda daha mutlu olup bana daha yararlı olabileceğini düşündüğüm için, sizinle konuştuktan sonra da o vermiş olduğunuz maddelerin (*annelere destek isimli 6. Modülde yer alan etkinlik*) hepsini yapıyordum yani. Ben hep şöyle düşünüyordum, ben hiç kendime zaman ayırmıyorum. Şimdi çok daha fazlasını yapmaya çalışıyorum."* ifadeleriyle daha önceki alışkanlıklarıyla şimdiki durumunu kıyaslamıştır. Didem "*Annelik rolünden çok kendim olduğumu unutmamaya dikkat etmeye başladım diyebilirim."* şeklinde bir açıklama yaparken Filiz "*Kendime zaman ayırma açısından en azından videoların karşısına oturabilmek için çabaladım. Liste göndermiştiniz. Onun da 5 tanesini yapabildim 1 tanesini yapamadım. Tabi o zaman onlar çok çok iyi hissettirmişti. O zamanlar buna ihtiyacımız var deyip yaptık ama şu an uzun bir süre evde değildim, yapamadım ama vakit ayırmak çok çok iyi olacak."* ifadeleriyle kendisine yönelik bir değerlendirme yapmıştır. Gaye "*Bütün dünyamız değişimle birlikte hani bebek üzerinde odaklanırken hani bir kendimiz olduğunu da içimizde yatan ihtiyaçlarımızın da yine farkına varmamızı sağlamıştınız. O yüzden ebeveyn olarak da Gaye olarak da olumlu katkılarını gördüm. Kahve içme, sevdiğimiz bir şeyi içme, bakım yapma, bunların hepsini yapmıştım, ödevlerimi."* şeklinde kendi uygulamalarından örnekler paylaşmıştır. Sinem "*Tam bir perişanlık dönemimizdi yani anneliğin sudan çıkmış balık dönemiydi. Pandemi var ve gerçekten perişandık, kendi adıma söyleyeyim yani en azından. Kendimiz için ne yapabiliriz? Bunu görmek güzel oldu. Böyle*

bir silkelenme gibi, hatta o zaman da size söylemiştim çok ihtiyacım vardı o zaman. Bizim açımızdan da çok faydaları oldu. Mesela cilt bakımı, ayak bakımı, kahve zaten içerim her zaman da onlar… Hazal Hanım bir içecek tarifi vermişti. Normal yaşantıda olan şeylerin böyle sistematik olması, bu şekilde yapıp bize iyi geldiğini hatırlamak çok güzel oldu. Bunlar da iyi gelebilir, 'Sevdiğim şeyleri yapmalıyım kendime' şeklinde. Hakikaten saçımı tarayamadığımı biliyorum. Hem çok kilolu, hem çok perişandım." açıklamasıyla kendisini değerlendirmiş ve bakım uygulamalarından söz etmiştir. Şebnem "*Mesela bir liste yapacaktık, hangilerini yaptık? İşte kahve içme vs. ben onların hepsini yapabilmiştim. Bir de tatil öncesiydi, onun da hazırlığını yapmıştım, manikürüme de gitmiştim. Annem de gelmişti bana o sıra. Annemin sayesinde de tabi ki tek başına olunca maalesef yapılamıyor."* şeklinde uygulama örneklerini anlatmıştır. Serpil "*Ben zayıflamaya başladım, 65 kiloydum şu an 62'ye düştüm. Yani kendime biraz daha zaman ayırabiliyorum çünkü bebeğim küçükken pek bir şey yapamıyordum. İlk önce bilinçsiz oluyor sonra bilinçli yapıyorsun. Devamlı çocuğum diyorsun, sonra sonra çocuk büyüdükçe oluyor."* diyerek bebeğinin büyümesinin, kendisine zaman ayırmasını kolaylaştırdığına da değinmiştir.

Zaman yönetiminde başarı sağladığını söyleyen annelerden Didem "*Mesela kişisel ihtiyaç konusunda, onu da hala uygulamayı düşünüyorum, şey yollamıştınız bir odada temizlik yapacaksanız oraya sadece 5 dakikanızı ayıracaksınız. Mesela bu aklıma geliyor bir temizlik yapacağım zaman, ütü yapacağım zaman. O süreyi kendime koyuyorum ve gerçekten daha az yoruluyorum. Bütün eforumu o işi bitirmek için harcamıyorum. Bu bana kişisel olarak baya bir pozitif dönüş sağladı. Daha mutlu olmamı sağladı."* yorumuyla zaman yönetiminin kendisini psikolojik olarak da etkilediğine değinmiştir. Meral ise "*Zaman açısından bilinçlendirdiğiniz için hemen hızlıca yapmaya çalışıyorum yapacaklarımı. Üç dakikaya bölün demiştiniz mesela üç dakika iş yapın, on dakika çocuğunuzla ilgilenin diye. Bazen orada afallıyorum benim üç dakika bazen oluyor on beş, yirmi dakika, bazen yarım saat oluyor. Ama onu da Kayra ile yapmaya çalışıyorum."* şeklinde uygulamalarındaki değişkenlikleri, düzenlemeleri anlatmıştır.

Sosyalleşme için ortam oluşturma çabası içinde olduğunu söyleyen annelerden Gaye "*İşte arkadaşlarımla buluşma vs. konularında teşvik ettiniz. O yüzden bakış açımızı değiştirme, farklı düşünmemizi sağlama, o konularda da eğitimin katkıları çok yüksek olmuştu bana."* diyerek görüş bildirmiştir. Defne ise *"Bazen eskiden yaptığım gibi arkadaşlarımla buluşma ayarlamaya çalışıyorum, bu konuda eşim de destekliyor ama tabii her zaman olmuyor, çok fazla çıkamadık dışarı."* demiştir. Spora/sosyal aktivitelere yönelme konusundaki görüşünü

aktaran Didem *"Pilates kursuna yazıldım, orada da yeni kişilerle tanıştım, on haftadır gidiyorum ve o kadar iyi geldi ki bana sanki. Hem psikoloğa gidiyorum hem masaja gidiyorum hem de zayıflıyorum yani bu beni çok mutlu etti gerçekten."* demiştir.

Ebeveynlikle ilgili ihtiyaçlar alt kategorisinde yer alan konu başlıkları psikolojik olarak yenilenmiş, motive olmuş bir anne, çocuk gelişimiyle ilgili bilgi edinmek için zaman yaratma çabası, bebek bakımı konusunda destek almaya başlama ve stres/kaygı durumunun azalması şeklindedir.

Psikolojik olarak yenilenmiş, motive olmuş bir anne olduğunu söyleyen Gülay *"Benim açımdan, daha bilinçli, ne yaptığımı bilir şekilde hareket etmemi sağladı. O yüzden benim açımdan, daha hani acemilik sürecini daha profesyonel, ne yaptığını bilen ve en ufak bir şeyde evhamlanmadan devam ettim sürece. O yüzden benim için iyiydi. Bir de keşkelerim olmadı, başından (bebeğim iki aylıkken) katıldığım için. Şunu da yapsaydım, bunu da yapsaydım şeklinde değil, başından ne olacağını bildiğim için her şeyi yaparak yavaş yavaş sürece katıldım. Bu da beni motive etti yani aslında."* diyerek hislerini paylaşırken Didem "*Oradaki (eğitim grubundaki) arkadaşlarla konuştuk sanki bir tanesi de Pilates yaptığından bahsetmişti. Hani böyle teşvik etti beni, hayatımda çok pozitif bir değişikliğe sebep oldu. Bu da haliyle beni mutlu ettiği için bebeğimi de mutlu ediyor ve eşimi de mutlu ediyor. Daha mutlu bir insan olduğum için ona da daha pozitif yaklaşıyorum. Gün içinde de bebeğime hep ben baktığım için, tek bakım veren ben olduğum için gerilebiliyorum, bu bize de yansıyabiliyor ama ben o kadar rahatlayınca bu evimizi bütün olarak rahatlatan bir süreç oldu yani."* ifadeleriyle eğitim grubundaki diğer katılımcının önerisini uyguladığını ve kendisine etkilerini anlatmıştır. Şebnem "*(Eğitim) öncesinde yapamıyordum, kendime vakit ayıramıyorum pek ve onu yaptığım zaman kendime ne kadar iyi geldiğini gördüm. Bunları Nida'dan önce de Nida varken de yaptırdığımda kendimi iyi hissediyordum."* demiştir.

Çocuk gelişimiyle ilgili bilgi edinmek için zaman yaratma konusuna değinen Leyla "*Çocuk gelişimiyle ilgili bilgi edindim, en azından bunun için zaman ayırmaya çalıştım."* derken Gülay "*Çocuk gelişimi alanlarında da bilgi aldığımız için, o taraflardaki bilgi eksikliklerimi de doldurmaya çalıştım. Kendimi o yüzden daha dolu hissettim."* diyerek bu durumun kendinde uyandırdığı hislere odaklanmıştır. Bebek bakımı konusunda destek almaya başladığını ifade eden Tülay "*Benim mutluluğumun, benim iyi olmamın en önemli şey olduğunu fark ettim çünkü ben mutlu olmazsam çocuğa zaten tahammülüm düşüyor. O da bundan etkileniyor. O yüzden bir bakıcıyla çalışmaya karar verdik."* sözleriyle bu desteği almaya nasıl ve ne sebeple karar verdiğini açıklamıştır. Stres/kaygı durumunun azalması

konusuna değinen Hazal *"Mesela anne oldum, önce neyi, nasıl yapacağımı bilmiyordum, tecrübem yoktu hani. Şimdi o bütün kaygılarım azaldı dediğim gibi, öğrendiklerim oldu, daha az stresliyim."* diyerek görüşünü belirtmiştir.

Araştırmacı Günlüğü'nün Yaşam Yönelimine İlişkin Bulguları

Yaşam yönelimi teması için araştırmacı günlüğü bulguları masaj uygulamasının son seansındaki görüşmeler, anlık mesajlaşma uygulaması mesajları, annelere destek, bebek ve küçük çocuklarda gelişim ile yetişkin-bebek etkileşimini güçlendirme modüllerinin grup görüşmeleri sırasındaki gözlemlerden elde edilmiştir.

Katılımcılardan Tülay annelere destek konulu grup görüşmesinde ihtiyaçlarını dile getirirken şu ifadelere yer vermiştir, *"Özellikle (doğumu takip eden) ilk beş hafta yani bazen çok yetersiz hissettiğimde ya da işte yetersiz olduğumu düşündüğüm zamanlarda duygusal olarak desteğe ihtiyacım oldu ya da işte biraz daha destek almaya ihtiyacım olduğunu düşündüğüm anlar da oldu. Yine de fiziksel olarak da işte yemeğin olması, benim çok fiziksel olarak hareket etmemem bana iyi gelen bir şey oldu."* Hazal ise ebeveynlikle ilgili ihtiyaçlarını dile getirerek "*Kitapları okuyorum bu çocuğu nasıl yetiştirmem gerektiği ile ilgili. Çünkü kendi büyüklerimden gördüğümü bile eleştirmem gerekiyor. Çünkü yanlışları gördüm ve bununla ilgili kendimi yetersiz hissettiğim için, bununla ilgili bilgi alma ihtiyacım var. Yani hangi dönemde neler yapabilir, neler yapamaz, ben neleri yapmalıyım? konularıyla alakalı."* demiştir. Meral ise bir ebeveyn olarak bazı endişeleri olduğunu belirtmiş ve bu durumu şu cümlelerle ifade etmiştir, *"Diğer anneler evlatlarına neler yapıyor? Eksik kaldığım bir şey var mı? Sevgi için değil de böyle zeka gelişimi için? Yarın öbür gün, ilerde şunu söylemesin bana 'Yahu anne bak, şuna şu oyuncakları almışlardı, onların zekası şu şekilde. İşte mesela onu yüzmeye yazdırmışlar çocuğun boyu uzamıştı, sen beni neden yüzmeye yazdırmadın? Benim boyum neden bu şekilde uzamadı?' demesin. Yani ben hani nerede ne zaman ne yapılacağını çok iyi araştıramıyorum. Teknolojiyle aram o kadar çok iyi değil çünkü, bunun için de bir vakit gerekiyor insana. Sürekli elinde telefonla olmak gerekiyor ama o da bir süre oluyor, bir süre sonra ağlamaya başlıyor. Beni istiyor, başka tepkiler veriyor ve bizim de vicdan azabımız oluyor."*

Bebek ve küçük çocuklarda gelişim modülünün grup görüşmeleri sırasında, bebeğinin sosyal gelişimi için endişe duyduğunu ifade eden Defne "*Hani şu aşamada (pandemi) da pek bir yardım değil de hani çocuğu biraz daha sosyalleştirme açısından bir şeyler yapmak isterdim.*

Hani farklı ortamlarda, farklı çocuklarla bir araya getirmek isterdim çünkü şu an onu arıyor, farklı insan arıyor, farklı çocuk arıyor, ben onu anlayabiliyorum. Artık büyüdüğü için dışarıya daha açık, farkında yani, etrafının farkında olduğu için onu isterdim ama onu da şu anda yapamıyoruz bazı şartlardan." diyerek görüşünü paylaşmıştır. Yine sosyal gelişimi temel alarak endişelerini ifade eden annelerden Senem *"Bir insanı mesela nasıl büyütürüz? Çünkü beni gerçekten endişelendiriyor. Bir de artık dünyamız çok tuhaf bir hal almaya başladı, çocuklar bile şu an çok değişikler yani hani biz böyle değildik diyorum baktığımızda. Böyle çocuk yetiştireceğim diye endişeleniyorum açıkçası. İyi ve düzgün bir birey yetiştirmek tek derdim. Hani bu konuyla ilgili biraz okumam lazım diyorum çok vaktim olmasa. Yani bu konuda eksik görüyorum kendimi."* demiştir.

Anlık mesajlaşma uygulaması üzerinden bebeği için yaptığı oyuncağın fotoğrafını paylaşan Sabriye *"Oyuncak bebeği örerken hiçbir şey düşünmüyorsunuz. Sayılı olduğu için o yüzden sayılara, onu örmeye odaklanıyorsunuz. O kadar güzel kafa boşaltıyor ki…"* şeklindeki mesajıyla duygu ve düşüncelerini, diğer katılımcı annelerin de bulunduğu grupta paylaşmıştır.

Ebeveynlik, özellikle ilk defa anne ve baba olan kişiler için stresli olabilmektedir. Ancak bazı ebeveynlerin "annelik/babalık zor ama keyifli" ifadelerinin hangi alt mesajları içerdiğini tahmin etmek zor olmamaktadır. Çünkü araştırmaya katılan anneler de dahil olmak üzere ebeveynler, bebeğe bakım vermenin 7/24 mesai yapmayı gerektirdiğini ancak bebeğin fiziksel görüntüsü, kokusu, gülümseme tepkileri ve ona duyulan sevgi gibi faktörlerin keyifli sözcüğüne karşılık geldiğini söylemektedir (Tuncer & Avcı, 2018). Bu bakış açısı anne ve babaların ebeveynliğin, kendilerini motive edebilecek iyi yönlerini görme eğilimden kaynaklanabilmektedir. Bu durum ise iyimserlikle bağlantılı olarak düşünülebilir. Bir özellik olarak iyimserlik, bireylerin psikolojik olarak iyi oluş haline katkı sağlamaktadır (Lai, 2009). Ayrıca daha güçlü bir benlik saygısı (Creed, Patton & Bartrum, 2002) ve sosyal destek algısına zemin hazırlamaktadır (Chong, Huan, Yeo, & Ang, 2006; Weber, Puskar & Ren, 2010). Yaşama iyimser olarak yönelimin yanında çevreden alınan sosyal destek de bireylerin uyum sağlama kapasitesine katkıda bulunmaktadır. Stres, baş etme becerilerini sekteye uğrattığında sosyal destek bir çeşit koruyucu faktör görevi üstlenmektedir. Farklı bir anlatımla stresin olumsuz etkileri bireylerin sosyal çevresi tarafından azaltılabilmektedir (Cohen & Willis, 2005).

Araştırmaya katılan anneler, kendilerine sosyal destek sağlayan kişilerin bebekle ilgilenme, oyun oynama, anneye ev işlerinde yardımcı olma ve yemek yapımı gibi konularda destek

sağladığını belirtmiştir. Bu sonuç, eğitim sonrasında da paralellik göstermiştir. Bununla birlikte annelerin ifadelerinden, destek sağlayan kişilerin bebekle geçirilen zamana daha nitelikli katkı sundukları sonucuna ulaşılmıştır. Annelerin hamilelik döneminden itibaren bu tür destekleri alıp alamayacaklarına olan inancı veya doğum sonrasında desteğin gerçekleşip gerçekleşmemesi, onların psikolojik durumlarını etkilemekte bu algı ise doğrudan ebeveynlik becerilerine ve özgüvenlerine yansımaktadır. Cutrona ve Troutman (1986) annelerin düşük sosyal destek algılarını, doğum sonrası depresyon sebeplerinden biri olarak göstermiştir. Benzer konuyu ele alan Grote ve Bledsoe (2007) ise yürüttükleri boylamsal araştırmada 179 evli kadınla çalışmıştır. Araştırmanın amacı hamilelik sırasında yaşanan stres sıklığının veya iyimser bakış açısının doğum sonrası depresyona etki edip etmediğini belirlemektir. Katılımcı anneler üç farklı zaman diliminde değerlendirmeye alınmıştır. İlk değerlendirme, hamileliğin beşinci ayında, ikincisi doğum sonrasında bebeklerin 6-8 ay aralığında ve sonuncusu bebeklerin 12-15 ay aralığında yapılmıştır. Sonuçlara göre, hamilelik sırasında anne adaylarının iyimser bir bakış açısına sahip olması, doğum sonrası 6 ila 12 ayda depresyon şiddetinin azalmasıyla ilişkili bulunmuştur. Ayrıca araştırma verileri göstermektedir ki kadınlar hamilelik sırasında yüksek sıklıkta mali, fiziksel ya da eşleriyle ilişkilerinden kaynaklanan bir stres yaşadıklarında, iyimser olanların, kötümser olanlara kıyasla depresif belirtiler geliştirme riski çok daha az olmuştur.

Araştırmaya katılan anneler, doğum öncesinde çalıştıklarını ancak bebeklerinin bakımıyla ilgilenmek amacıyla kendilerine yasal düzenlemeler kapsamında sağlanan annelik izninden yararlandıklarını söylemiştir. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün ([HÜNEE], 2014) ve Kızılgöl'ün (2012) çalışmalarına katılan anneler de bebeklerinin bakımıyla kendilerinin ilgilenme zorunluluğundan dolayı çalışmadıklarını ifade etmiştir. İlgili literatürde ve yapılan birçok çalışmada bebeğin birincil bakımından sorumlu kişinin anne olduğu belirtilmektedir (Logsdon vd. 2006, Lupton, 2000; Northrup, 2006; Tezel & Gözüm, 2005). Bakım sorumluluğunu paylaşma konusunda ebeveynlerden diğeri olan babanın desteği ise genellikle birinci sırada yer alırken üçüncü bir kişinin desteğine de ihtiyaç duyulmaktadır. Araştırmaya katılan annelerin, bebeklerine bakım desteği sağlayacak kişileri tercih ederken daha çok aile üyelerine veya akrabalarına başvurdukları saptanmıştır. Bu kişiler arasında ise bebeğin anneannesi, babaannesi ya da dedesi çoğunluğu oluşturmaktadır. Dünya Bankası'nın (2015) bir araştırmasında da benzer şekilde çalışan kadınlar, bebeklerinin bakımını kendileri ve eşleri üstlenemediğinde büyük ebeveynlerin üstlenmesini daha çok tercih ettiklerini belirtmiştir. Farklı bir çalışmada (Yolcu, 2019) 218

ailenin, çocukları için evde ücretli bakım desteği alma talepleri değerlendirilmiş ve güvenilir olma kriterinin bakıcılarda aranan öncelikli özellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu tez çalışması kapsamında ise annelerin bakım desteği konusunda büyük ebeveynlere başvurduklarını ifade etmesiyle çocuk için güvenilir bir bakım sağlama önceliği düşünülebilir. Diğer yandan büyük ebeveynlerin destek için gönüllü olmalarıyla birlikte düzenli bir işte çalışmamalarından kaynaklanan ulaşılabilir olmaları, gerektiğinde gece gündüz annenin ve bebeğin yanında bulunabilmeleri bir avantaj olarak değerlendirilebilir. Çalışmamız kapsamında bebeğin bakım ve eğitim süreçlerine dahil olan tüm bireylerin desteklenmesi hedefi doğrultusunda kayıtlı içeriklerin ve sosyal medya paylaşımlarının büyük ebeveynler ve babalar gibi paydaşlarla da paylaşılması söz konusu olmuştur. Çocuk gelişimi, bakımı ve eğitimi konularındaki güncel bilgilerin büyük ebeveynlere aktarılabilmesi anneler tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Aynı şekilde babaların eğitim süreçlerine her fırsatta dahil olması için önlemler alınmıştır. Özellikle masaj eğitimi oturumlarına babaların da katılımı, çalışma gün ve saatlerine uygun bir program oluşturularak sağlanmıştır. Eğitim sonrasında annelerin ifadelerinden babaların, bebeğin bakımına yönelik kararlar alma, bebeğin ihtiyaçları ve gelişimi için faydalı yöntemlere başvurma sorumluluğunu almaya başladıkları anlaşılmaktadır.

Yaşam yöneliminin olumlu yönde ilerlemesi bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılanmasıyla ilişkili olabilmektedir. Maslow (1943) bireylerin ihtiyaçlarını fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyaçları, ait olma, sevgi, saygı ve kendini gerçekleştirme şeklindeki hiyerarşide ele almıştır. İhtiyaçların karşılanmaması bireylerin daha üst seviyedeki ihtiyaçlarına ulaşması önünde engel oluşturmaktadır. Bireyler yaşamları boyunca çeşitli durumlarla karşılaşmakta her an her alandaki ihtiyaçlarını eksiksiz olarak gerçekleştirememektedir. Ebeveynlerin çocuk bakımı sorumluluğu sırasında bazı temel ihtiyaçlarının dahi karşılanamaması söz konusu olabilmektedir. Araştırmalar ebeveynlerin karşılaştıkları zorlukları ele alarak bu durumu örneklendirmektedir. Katıldıkları bir araştırmada (Barkin & Wisner, 2013) bebekleri 0-12 ay aralığında olan 31 anne, yapılan odak grup görüşmelerinde ebeveyn olmalarını takiben öz bakım uygulamalarına yönelik görüşlerini ifade etmiştir. Anneler, annelik ve özveri ifadelerini eş anlamlı bulduklarını söylemiştir. Öz bakımı, kişinin fiziksel ve duygusal olarak kendine dikkat etmesi, zaman zaman bebek bakımı görevlerini devretmesi, eğlenceli faaliyetlerde bulunması ve kendine zaman ayırması olarak sınıflandırmışlardır. Öz bakım uygulamalarının önündeki engelleri ise alışkanlıklarına zaman ayıramama, yardımı kabul etmede ve sınır belirlemede zorluk olarak sıralamışlardır.

Alışkanlıklarına zaman ayıramadığını söyleyen bir katılımcının eskiden yüzüp, koştuğuna fakat bunları bebeğine hamile kaldığı ve doğum yaptığı dönemden itibaren yapamadığına, böyle olacağını ise hiç düşünmediğine yönelik ifadeleri; bu araştırma kapsamında görüşlerini belirten eğitim grubu annelerinden Leyla'nın şu ifadeleriyle oldukça benzerdir: "*Bebeğim doğmadan önce düzenli spor yapabiliyordum, şu an yapamıyorum, ona geri dönmek isterdim. Mesela pilates derslerine geri dönmek isterdim.*" Tam tersine eğitim sonrasındaki görüşmelerde anneler, kişisel bakımlarına zaman ayırmaya özen gösterdiklerini, gerekli zamanı oluşturabilmek için ise bebeklerine bakım desteği almaktan çekinmediklerini söylemiştir. Spor etkinlikleri ve hobilerle ilgilenmek için başarılı bir zaman yönetimi sağladıklarını da ifade etmişlerdir. Bu durum eğitimin annelerin kişisel bakımlarına ve ihtiyaçlarına zaman ayırmasına katkı sağladığını göstermektedir.

Araştırmada yaşam yönelimi temasının bileşenlerinden biri de sosyal etkinlikler olmuştur. Araştırmaya katılan tüm anneler, sosyal etkinlikler konusunda sınırlı yaşantıları olduğunu Covid-19 pandemisiyle ilişkilendirmiştir. Sağlık tedbirleri kapsamında çocuklu aileler için sınırlı gün ve saat aralıklarında ev dışında bulunma düzenlemeleri bu kısıtlılığın doğal bir nedenidir. Pandemi öncesindeki süreçte ise çocuğu olan arkadaş çevresiyle görüşme gibi akranların ve başka yetişkinlerin dahil oluğu etkinliklere kıyasla açık havada yürüyüş gibi bireysel etkinliklerin daha çok tercih edildiği görülmüştür. Bebeklerinin henüz küçük olması nedeniyle gidilen ortamda uyum sorunlarının olması, bebeğin henüz başkalarıyla ilgili farkındalık geliştirmemiş olması annelerin sunduğu sebepler arasındadır. Hatta bu nedenlere bağlı olarak herhangi bir sosyal etkinlik yapmadıklarını ifade eden anneler de olmuştur. Eğitim sonrasında annelerden, sosyal etkinliklerine yönelik bir değerlendirme yapmaları istendiğinde durumun daha iyiye gittiği anlaşılmıştır. Örneklendirmek gerekirse anneler, pandeminin kısıtlayıcı etkisi sebebiyle yüz yüze etkinlikler yapamasalar da teknolojik iletişim araçlarını kullanarak görüşme çabası gösterdiklerini, birbirlerine fikir danışmaları sonucu kaygı ve stres durumlarının azaldığını açıklamıştır. Bu gelişmenin, eğitimde annelerin kendi kişisel ve ebeveynlik ihtiyaçlarına benzer ihtiyaçları olan ve bebekleriyle yaşıt bebeği olan birçok anne ile tanışmış olmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca eğitimde sosyal çevrenin hem bebeğin gelişimi hem de bakım verenin iyi oluş hali üzerindeki etkisi, "annelere keyifli öneriler" (Ek 4) başlığıyla paylaşılan sosyalleşmeyi destekleyici küçük ödevler de kullanılarak sıklıkla gündeme getirilmiştir. Anneler, bu önerileri kullanarak günlük rutinlerine, kişisel bakımlarına ayırdıkları zamanı yönetme konusunda daha başarılı olduklarını, sosyalleşme için ortam oluşturma çabasına girdiklerini,

sonucunda ise psikolojik olarak daha motive olmuş bir ebeveyn olduklarını açıklamıştır. Bu sonuçlar, eğitimin annelerin yaşam yönelimlerine olumlu katkılar sağladığını ortaya koymaktadır.

Eğitim ve Kontrol Grubundaki Annelerin Çocuğu Tanımalarına İlişkin Bulgular

Çocuğu tanımaya ilişkin bulgular nitel veri toplama araçları ile elde edilmiştir. Bu amaçla, İhtiyaç Analizi Formu, Eğitimi Değerlendirme Formu ve Araştırmacı Günlüğü analiz edilerek ortaya konulan veriler sunulmuştur. Ardından bu üç veri kaynağından elde edilen bulguların bütününe ilişkin tartışmaya yer verilmiştir.

Şekil 22. Eğitim ve kontrol grubundaki annelerin çocuğu tanımalarına ilişkin bulgular.

İhtiyaç Analizi Formu'nun Çocuğu Tanımaya İlişkin Bulguları

Eğitim programının hazırlanması aşamasında eğitim ve kontrol grubundaki annelerle eğitime yönelik ihtiyaçlarını ve beklentilerini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen bulgular, içerik analiziyle değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda "Çocuğu Tanıma İlk Görüşme" teması altında "Çocuktan Gelen Sinyalleri Okuma" ve "İhtiyaçlar" olmak üzere iki kategori oluşturulmuştur. "Çocuktan Gelen Sinyalleri Okuma" kategorisi altında "Keyif Alma Belirtileri", "Huzursuzluk/Hoşnutsuzluk Belirtileri" ve "İstek ve İhtiyaç Belirtileri" olmak üzere üç alt kategori yer almaktadır.

"İhtiyaçlar" kategorisi altında ise "Temel/Yaşamsal", "Psikolojik" ve "Keşfetme/Öğrenme" şeklinde üç alt kategori bulunmaktadır. Tema, kategoriler, alt kategoriler ve kodlar Tablo 21'de sunulmuştur.

Tablo 21

Eğitim ve Kontrol Grubuyla Yapılan İhtiyaç Analizi Görüşmesinde Çocuğu Tanıma İlk Görüşme Temasına Ait Kategoriler, Alt Kategoriler ve Kodlar

			Kodlar	
Tema	Kategoriler	Alt Kategoriler	Eğitim Grubu	Kontrol Grubu
Çocuğu Tanıma İlk Görüşme	Çocuktan Gelen Sinyalleri Okuma	Keyif Alma Belirtileri	Gülme (10), Dikkatini odaklayabilme (4), Yüz ifadeleri (4), Heyecanlanma (3), Gözlerinin ışıldaması (3), Anneye sarılma/dokunma (2), Çığlık atma (2), El çırpma (2), Mırıldanma (1), Agulama (1), Cıvıldama (1), Alkışlama (1)	Gülme (12), Dikkatini odaklayabilme (4), Kahkaha atma (3), Keyif aldığı etkinliği yapmayı sürdürme (3), Çığlık atma (2), Gözlerini açma (1), Sakinleşme (1), Mimiklerini Kullanma (1), İlgilendiği nesneye dokunma (1), Kendi kendine zaman geçirme (1)
		Huzursuzluk / Hoşnutsuzluk Belirtileri	Ağlama (5), Surat asma (5), Mırıldanma (3), Yetişkin kucağına yönelme (2), Ayak (itme) hareketleri (2), Hoşlanmadığını ifade eden sesler çıkarma (2), Çığlık atma (1), Dikkatini odaklayamama (1), Kıpırdanma (1), Kucaktan inmeye çalışma (1), Kaş çatma (1), Ciddi duruş (1), Vücudunu germe (1)	Mırıldanma (6), Bağırma (6), Ağlama (5), Sinirlenme (4), Surat asma (3), Başını çevirme (2), Yüzünü buruşturma (2), Kendini kasma (2), Durağanlaşma, sessizleşme (1), Hoşlanmadığını ifade eden sesler çıkarma (1), Başını olumsuz anlamda sallama (1), Annenin kucağına gitmek isteme (1), Elini gözüne/başına götürme/hareketlilik (1), Kucaktan inmeye çalışma (1), Kızarma (1), Çırpınma (1), Yer değiştirmek isteme (1), Konuşmama (1)
		İstek ve İhtiyaç Belirtileri	*Uyku*: Gözlerini ovuşturma (3), Ağlama (3), Huzursuzluk (2), Anneye uzanma (2), Sabit bir noktaya bakma (1), Saçını okşama (1) *Acıkma*: Emme isteği (4), Ağlama (3), Elini ağzına götürme (1), Emziğini şiddetle emme (1), Dilini çıkarıp çevirme hareketleri (1) *Sıkılma*: Hareketlenme (1), Anneye uzanma (1) *İsteklerine Ulaşma*: Ağlama (1) *İsteklerine Ulaşamama*: Sinirlenme (1) *Su İsteme*: Parmağıyla işaret etme (1) *Bezinin Kirlenmesi*: Huzursuzluk (1), Ağlama (1) *Sancı/Ağrı:* Ayaklarını bedenine doğru çekme (1) *Oyun Oynama*: Ebeveynlere gitme isteği (1) Herhangi bir ihtiyaç halinde annenin tahmin yürütmesi (1)	*Acıkma*: Anneye yönelme (3), Elini ağzına götürme (1), Ağzını şapırdatma (1), Konuşma çabası (1), Yüzünü buruşturma (1), Ağzına nesne ya da yiyecek götürme (1), Ağlama (1) *Oyun oynama İsteği:* Annenin pantolonundan tutma (1) *Oyuncak Tercihi:* İlgiyle bakma (1) *Su İsteme:* Su içme sesi çıkarma (1), "mem" deme (1) *Tuvaletini Yaptığını İfade Etme:* Elini bezine götürme (1), Ağlama (1) *Ortamdan Ayrılma:* Kapıyı yumruklama (1) *Sıkılma:* Ağlama, pozisyon değiştirmek isteme (1) *Uyku:* Mızmızlanma (2), Gözlerde kızarma (1), Annenin kucağına gitme isteği (1), Gözlerini ovuşturma (1), Esneme (1), Ağlama (1), *İstenmeyen Yiyecek:* Ağzını açmama (1), Başını çevirme (1)

			Bir İhtiyacını Anlatma: Ses tonunda farklılık/hareketlenme (1), İşaret etme (1) İhtiyaca göre değişen ağlama (2)
İhtiyaçlar	Temel/Yaşamsal	Beslenme (13), Bezinin değiştirilmesi (8), Uyku (5), Banyo yapma/temizlik (4), Barınma (1), Düzen/rutinler (1)	Beslenme (7), Banyo yapma/temizlik (5), Uyku (3), Anne sütü (2), Temiz hava alma (1), Kıyafet (1)
	Psikolojik	Sevgi (6), İlgi (4), Kaliteli zaman geçirme (2), Temas (2), Güven (1), Kucaklanma (1), Babası ile zaman geçirme (1), Olumlu bağlanma (1), İsteklerinin karşılanması (1), İhtiyaçlarına duyarlılık (1), Merhamet (1)	İlgi (5), Sevgi (5), Ebeveynleri ile zaman geçirme (2), Annesi (2), Etkileşim (1), Değer verilme (1), Güven (1), Saygı (1), Ait olma (1)
	Keşfetme/Öğrenme	Oyun (9), Gezme (1)	Oyun (7), Gezme (2), Sosyalleşme (2), Bilgi edinme (1), Ebeveynleri tarafından aktivitelerle desteklenme (1), Eğlenmek için aktivite yapma (1)

Eğitim grubundaki annelerle yapılan görüşmenin değerlendirilmesiyle oluşturulan çocuktan gelen sinyalleri okuma kategorisinde bulunan keyif alma belirtileri alt kategorisinde gülme, dikkatini odaklayabilme, yüz ifadeleri, heyecanlanma, gözlerinin ışıldaması, anneye sarılma/dokunma, çığlık atma, el çırpma, mırıldanma, agulama, cıvıldama ve alkışlama gibi belirtiler yer almaktadır.

Bebeğinin keyif alma belirtisi olarak güldüğünü ifade eden annelerden Gaye "*Gülerek tepki vermesinden, huzursuz olmamasından hoşlandığını anlıyorum.*" demiştir. Hazal "*Normal bir insanmış gibi gülüyor, kahkaha atıyor. Eşimden nasıl anlıyorsam ondan da öyle anlıyorum.*" ifadelerini kullanmıştır. Leyla "*Gülüyor, yani çok güleç. Eğer bir şeyle mutluysa hemen gülüyor, o yüzden kendi belli ediyor zaten.*" şeklinde bir açıklama yapmıştır. Bebeği herhangi bir durumdan hoşnut olduğunda dikkatini odaklayabildiğini belirten Didem *"Sevdiği bir şeye odaklanıyor."* demiş, benzer şekilde Gaye "*O şeye dikkatle bakıyor. Eğer ağlamıyorsa keyif alıyordur diyorum açıkçası.*" açıklamasını yapmıştır. Bebeğinin keyif aldığını yüz ifadelerinden anladığını söyleyen Hazal "*Yüzünden anlıyorum yani baya yüzünden anlıyorsunuz. Hoşlandığını gösteren ifadelerde bulunuyor.*" demiş, Gülay "*Yüz ifadelerinden anlıyorum.*" açıklamasını yapmıştır. Bebeğinin mutluyken gözlerinin ışıldadığını belirten Defne *"Gözlerinin içi ışıldıyor."* demiştir.

Bebeklerinin hoşnut olduklarında kendilerine sarıldıklarını ve dokunduklarını söyleyen annelerden Serpil *"Boynuma sarılıyor, öyle kalıyor biraz."* demiş, Senem ise "*Bana dokunuyor bir şey olduğunda hoşuna gittiğini anlıyorum bu şekilde.*" demiştir. Bebeğinin çığlık atarak memnuniyet belirtisi verdiğini bildiren Meral "*Gözümün içine böyle şaşkın şaşkın bakıp bir anda çığlık atmaya başlıyor.*" demiştir. Mutluyken mırıldanma tepkisi

veren Zehra için annesi Leyla *"Böyle kendi kendine mutlu bir ifadeyle mırıldanıyor."* demiştir.

Kontrol grubundaki anneler, keyif alma belirtileri alt kategorisinde bebeklerin gülme, dikkatini odaklayabilme, kahkaha atma, keyif aldığı etkinliği yapmayı sürdürme, çığlık atma, gözlerini açma, cıvıldama, sakinleşme, mimiklerini kullanma, ilgilendiği nesneye dokunma ve kendi kendine zaman geçirme gibi tepkileri olduğunu ifade etmişlerdir.

Keyifli olduğunda bunu gülerek ifade eden Elif'in annesi Berna "*Bir şeyden keyif aldığı zaman gülümsüyor, çok güleç."* demiştir. Zehra "*Böyle bizimle yaptığı bir şeyse gülümsüyor, eğleniyor ya da böyle etrafı inceliyor bakıyor falan."* diyerek bebeğinin bu sıradaki tepkilerine örnekler vermiştir. Keyif alma belirtisi olarak bebeğinin dikkatini odaklayabildiğini söyleyen Suna "*Bir şeyle meşgulken hem o şeye bakıyor hem bana bakıyor."* demiştir. Cansu ise "*Odaklanıyor ona, ilgilendiği şey neyse, gülüyor."* yorumunu yapmıştır. Keyif aldığı etkinliği yapmayı sürdürme durumuyla ilgili gözlemlerini aktaran annelerden Zehra "*Çok keyif aldığı şeylerde böyle yapmaya devam ediyor kendi kendine."* demiştir. Özlem ise *"Yaptığı şeye devam eder. Bırakmaz, uğraşır sevdiyse."* açıklamasını yapmıştır. Bebeği keyifli olduğunda çığlık attığını belirten Berna "*Çığlık atıyor mesela."* derken Mehtap "*Çığlık atıyor, oralardan anlıyorum genelde."* demiştir. İlgilendiği nesneye dokunarak ilgisini gösteren Osman'ın bu hareketini annesi Ece *"Özellikle dokunma ihtiyacını çok seviyor, dokunmayı çok seviyor o şeye."* şeklinde aktarmıştır.

Eğitim grubundaki anneler, bebeklerinde huzursuzluk ve hoşnutsuzluk belirtisi olarak ağlama, surat asma, mırıldanma, yetişkin kucağına yönelme, ayak (itme) hareketleri, hoşlanmadığını ifade eden sesler çıkarma, çığlık atma, dikkatini odaklayamama, kıpırdanma, kucaktan inmeye çalışma, kaş çatma, ciddi duruş ve vücudunu germe gibi tepkiler gözlemlediklerini ifade etmişlerdir. Bebeğinin ağlama tepkisi verdiğini söyleyen Gülay *"Hoşlanmadığını, ağlıyor oradan anlıyorum."* derken Defne *"Ağlıyor, biraz numaradan ağlamaya başlıyor sonra o sahiciye dönüyor."* şeklinde ağlamanın anlamına yönelik yorum yapmıştır. Mutsuzken bebeğinin surat astığını bildiren Gülay "*Böyle sürekli surat asıyor."* derken benzer şekilde Hazal "*Suratını asıyor böyle."* demiştir.

Hoşnutsuz olduğunda bebeğinin yetişkin kucağına yöneldiğini belirten Didem "*Böyle kucağa doğru hareket ediyor oradan kurtulmak istiyormuş gibi ya da yaptığımız şeyden, öyle anlayabiliyorum."* demiştir. Bebeğinin ayak (itme) hareketleri ile tepki verdiğini belirten Meral *"Nasıl oluyor bilmiyorum ama bunu biliyorum yani bir şekilde ayaklarıyla ya da*

yüzünü şekli ile bilgi verebiliyor yani bana onu bir şekilde anlatıyor." açıklamasını yapmıştır. Kucaktan inmeye çalışma tepkisine örnek olarak Serpil *"Babasından kendini çekiyor aşağı doğru iniyor, yani babasının bile almasını istemiyor. İnşallah ilerdeki zamanlarda geçecek."* şeklinde bir yorum yapmıştır.

Huzursuzluk ve hoşnutsuzluk belirtileri alt kategorisinde kontrol grubundaki anneler mırıldanma, bağırma, ağlama, sinirlenme, başını çevirme, yüzünü buruşturma, surat asma, kendini kasma, durağanlaşma, sessizleşme, hoşlanmadığını ifade eden sesler çıkarma, başını olumsuz anlamda sallama, annenin kucağına gitmek isteme, elini gözüne/başına götürme/hareketlilik, kucaktan inmeye çalışma, kızarma, çırpınma, yer değiştirmek isteme ve konuşmama gibi belirtileri gözlemlediklerini aktarmışlardır.

Huzursuzluğunu mırıldanma ile belli eden bebeklerin anneleri, bu konuda şu görüşleri aktarmıştır Zehra "*Zaten keyfi olmadığı zaman belli ediyor. Mırıldanıyor, alt dudak şişiyor, ağlamaklı bakıyor."* , Sedef "*Huzursuz olduğunda mızmızlanıyor zaten yüz ifadesinden belli oluyor. Mesela mesafeyi sevmiyor huzursuz olduğu zaman yere oturtuyorum istemiyor, yanıma koyacağım istemiyor. Hani kucağımda tutmam lazım."*

Huzursuz olduğunda bunu bağırarak ifade eden bebeklerin annelerinin yorumlarına bakıldığında Özlem'in "*Direkt bağırıyor zaten hem de çığlıklarla."* ifadesine rastlanılmaktadır. Bebeklerinin hoşuna gitmeyen bir durum olduğunda ağlama tepkisi verdiğini dile getiren annelerden Şule "*Ağlıyor böyle garip sesler çıkartmaya başlıyor, kendini ifade edebiliyor."* şeklinde yorum yaparken Berna "*Mutsuz olduğu zaman zaten direkt belli ediyor, ağlamaya başlıyor."* demiştir.

Huzursuz ya da hoşnutsuz olduğu durumlarda bebeklerinin sinirlenerek tepki verdiğini belirten annelerden Suna *"Bir şeyden hoşlanmazsa sinirleniyor ve bunu da belli ediyor hani duruşundan vs."* ifadelerini kullanmıştır. Ece "*Daha agresif oluyor mesela çok yoğun olmuyor ama sinirleniyor böyle."* yorumunu yaparken Cansu "*Mesela bu ara eline su şişelerini falan alıyor, su şişeleri ile oynuyor. Eğer onun elinden alırsam ciddi sinirleniyor. Hani tepkisini belli ediyor yani yapmak istediğim şeyi elimden alma gibi."* şeklindeki gözlemini aktarmıştır. Bebeğinin yüzünü buruşturarak tepki verdiğini açıklayan Şule *"Mutsuzsa mimikleriyle belli ediyor yani böyle ağzını yüzünü buruşturuyor."* demiştir. Başını olumsuz anlamda sallama şeklinde tepki veren Kutay'ın, annesi Sedef bu durumu *"İstemediği, sevmediği bir şey olursa baştan beri kafasını sallıyor istemiyorum, sevmiyorum dermiş gibi."* şeklinde açıklamıştır.

Eğitim grubundaki anneler, bebeklerinin istek ve ihtiyaç belirtileri ele alındığında anneler uyku, acıkma, sıkılma, isteklerine ulaşma ve isteklerine ulaşamama, su isteme, bezinin kirlenmesi, sancı/ağrı ve oyun oynama gibi durumlardaki tepkilerin neler olduğunu açıklamışlardır. Bebeğinin herhangi bir ihtiyacı olup olmadığına yönelik tahmin yürüttüğünü söyleyen bir anne bulunmaktadır.

Uyku ihtiyacı olduğunda bebeğinin gözlerini ovuşturduğunu söyleyen Filiz "*Uykusu geldiği zaman, işte gözlerini ovalıyor her bebek gibi.*" yorumunu yapmıştır. Bebeğinin uyku ihtiyacını ağlama tepkisiyle belli ettiğini söyleyen Didem "*Mesela çok ağlıyor uykusu varsa huysuzluk yapıyor oradan anlıyorum ki uykusu var.*" demiş ve benzer şekilde Şebnem "*Uykusu gelince huysuzlanıyor, ağlıyor falan. Uyku arkadaşını veriyorum ben ona.*" açıklamasını yapmıştır. Acıktığı zaman bebeğinin emme isteğini ifade ettiğini söyleyen Leyla *"Bir şeyleri fazlaca emmeye çalıştığında acıktığını anlıyorum."* derken benzer şekilde Tülay "Z*aten bir şekilde kendisi de kucağımdaysa mememe falan dokunarak anlatıyor bu şekilde."* demiştir. Bebeğinin sıkılması halinde hareketlendiğini söyleyen Leyla "*Bulunduğu ortamdan sıkılıyor onda da çok hareketleniyor ve çok mızırdanmaya başlıyor."* şeklinde gözlemini paylaşmıştır. Bebeğinin kendisine uzanarak sıkıldığını belli ettiğini açıklayan Didem *"Yeter artık beni al der gibi, sıkıldığı zaman kucak istiyor, bana uzanıyor."* demiştir. İsteklerine ulaşmak için bebeğinin ağlama tepkisi verdiğini söyleyen Serpil *"Bir şey istediğinde ağlayarak anlatıyor, genelde hep ağlayarak anlatır isteklerini."* yorumunu yapmıştır.

Bezinin kirlenmesi halinde bebeğinin huzursuzlandığını söyleyen Filiz *"Altını doldurduğu zaman huzursuzlanıyor, rahatsız oluyor."* ifadelerini kullanmıştır. Bebeğinin herhangi bir ihtiyacı olup olmadığına yönelik tahmin yürüttüğünü söyleyen Hazal ise "*Aslında her şeyi böyle direkt anlamıyorsun fikir üretmeye çalışıyorum, sağlığını düşünüyorum su vermeye çalışıyorum. Deneme yanılma yöntemiyle yapıyorum aslında ihtiyaçlarını. Zaten her şeyi sırasıyla yaptığım için çok ihtiyacı olup olmadığını anlayamıyorum belki ama bir mırıldanma varsa, acaba altını mı ıslattı, o zaman susamıştır, hayır o zaman oyun istiyor evet, oyun oynayalım. Hayır yine sıkıntı varsa dişinde mi bir şey var, dişi mi çıkıyor? Ateşine bakayım… Öyle gidiyor bu."* şeklinde örnekler vermiştir.

Kontrol grubundaki annelerin, bebeklerinin istek ve ihtiyaç belirtileri konusundaki ifadeleri ele alındığında, acıkma belirtisi olarak bebeğinin kendisine yöneldiğini belirten Şule "*Mesela acıktığında bana yöneliyor falan o şekilde anlıyorum."* demiştir. Bebeğinin acıktığını, elini ağzına götürerek belli ettiğini söyleyen Zehra *"Böyle bir huzursuz, böyle bir*

hareketli olduğunda, elini ağzına sokuyor şeklinde mesela, o olduğunda acıktığını anlıyorum." demiştir. Bebeğinin oyun oynama isteğini kendisinin pantolonundan tutarak anlattığını söyleyen Mehtap *"Benim yanıma geliyor, bana sarılıyor işte pijamamdan pantolonumdan tutuyor, o an bir şeyler istiyor genelde oyun oluyor bu."* yorumunu yapmıştır. Bebeğinin su istediğini nasıl anlattığını açıklayan Ece "*Daha çok konuşamıyor ama mesela suya, su içme sesi çıkartıyor o şekilde anlıyorum."* ifadelerini kullanmıştır.

Bebeğinin, tuvaletini yaptığını ifade etmek için elini bezine götürdüğünü söyleyen İclal *"Şimdi iki gündür elini bezine götürüyor ya da kaka yaptığında böyle köşeye geçiyor, sinsice bir iş beceriyormuş gibi zaten ıkındığı çok belli oluyor."* şeklinde bu durumu betimlemiştir.

Bebeğinin bulunduğu ortamdan ayrılma isteğini nasıl belli ettiğini anlatan İclal *"Kapıya gidiyor evin içindeyken, kapıyı yumrukluyor gitmek istiyormuş."* ifadelerini kullanmıştır. Bebeğinin uykusu geldiğinde bunu mızmızlanarak belli ettiğini anlatan Cansu "*Uykusu geldiğinde mesela mızmızlanıyor hani sürekli."* derken Simge "*Uykusu geldiğinde zaten ekstra mızmızlanma halinde oluyor."* demiştir. Gözlerini ovuşturarak tepki veren Meltem'in annesi Suna bunu *"Direkt net bir şekilde gözüne ovuşturuyor, uyku ihtiyacını öyle anlıyorum mesela."* diyerek açıklamıştır. İstemediği bir yiyeceği geri çevirirken bebeğinin tepkisini Suna "*Özellikle yemek yerken diyeyim ağzını açmıyor, kızıyor, bağırıyor."* diyerek anlatmıştır. Bebeğinin başını çevirerek gıdayı reddettiğini söyleyen Cansu "*Ek gıdasını verirken kafasını çeviriyor diğer tarafa artık almak istemiyorum diye yani bu şekilde anlıyorum."* açıklamasını yapmıştır. Bunlar dışında bebeğinin ihtiyacını bazen anlayamadığını ve bazı şeyler deneyerek anlayabildiğini ifade eden Ece "*Her söylediğini mesela anlayabiliyorum ama geceleri anlayamadığım da oluyor. Uyanıyor işte emmek istiyorsun, su istiyorsun diyerek, benim hepsini deneyerek bulmam gerekiyor."* demiştir.

İhtiyaçlar kategorisi ele alındığında temel/yaşamsal, psikolojik ve keşfetme/öğrenme şeklinde üç alt kategorinin olduğu görülmektedir. Bebeğinin temel/yaşamsal ihtiyaçlarına değinen eğitim grubundaki annelere göre bu ihtiyaçlar beslenme, bezinin değiştirilmesi, uyku, banyo yapma/temizlik, barınma ve düzen/rutinler şeklindedir.

Bebeğinin temel/yaşamsal ihtiyaçları arasında beslenme ihtiyacı olduğunu söyleyen Gaye *"Onu yaşama bağlayan beslenmedir."* şeklinde görüşünü belirtmiştir. Leyla "*Yemek yemek, yani emme ihtiyacı var."* derken Gülay *"Karnının tok olması bir ihtiyacı."* demiştir. Bezinin değiştirilmesinin diğer bir ihtiyaç olduğunu belirten annelerden Hazal "*Temizlik ihtiyacı var bence, örneğin altı kirli iken ıslaksa ikinci kez bir daha asla yapmıyor, tutuyor bebeğim*

tuvaletini. Bu kadar yani, çok temel ihtiyaçları var fazla bir şey de yok." şeklinde görüşünü bildirmiştir. Leyla "*Altının değiştirilmesi başka bir ihtiyacı."* derken Gülay "*Altının temiz olması."* açıklamasıyla bebeğinin ihtiyacını dile getirmiştir. Temel ihtiyaçlar arasında uyku ihtiyacını dile getiren Sabriye *"Uyku temel ihtiyaçlarından biri."* demiştir. Bebeklerinin banyo yapma/temizlik ihtiyaçlarına değinen annelerden Leyla "*Banyo yapmayı çok seviyor, banyo da onun için bir ihtiyaç ve banyodan çıkmak istemiyor."* yorumunu yapmıştır.

Kontrol grubundaki anneler, temel/yaşamsal ihtiyaçlar alt kategorisinde bebeklerinin beslenme, banyo yapma/temizlik, uyku, anne sütü, temiz hava alma ve kıyafet gibi ihtiyaçlarına değinmişlerdir.

Bu alt kategoride bebeklerinin beslenme ihtiyacını sıkça dile getiren annelerin görüşleri sırasıyla şu şekildedir: Zehra "*Şu an için en azından beslenme ihtiyacı var.",* Sedef "*Zaten birinci olarak onun ihtiyacı yemektir. Yemek olmayınca huzuru yerinde olmuyor."*, Mehtap *"Beslenme önemli onlar için."*

Bebeklerin banyo yapma, temizlik ihtiyaçlarına yönelik görüş bildiren annelerden Zehra "*Tabi temiz olsun, iyi bakılmaya, altının temizlenmesine ihtiyacı var."* demiştir. Uyku ihtiyacına değinen Şule "*Uyku ihtiyacı olduğunu düşünüyorum."* demiştir. Mehtap "*Bebeğin ihtiyaçlarının en önemlisi bana göre uyku."* diyerek uykunun öneminden söz etmiş, Cansu ise *"Uykusunu alması önemli bir ihtiyaç."* şeklinde görüş bildirmiştir. Anne sütünün bebeğin ihtiyaçları arasında olduğunu söyleyen Zuhal "*Anne sütü, ona çok ihtiyacı var. Sürekli emmek istiyor."* şeklinde bebeğinin isteğinden yola çıkarak görüşünü paylaşmıştır.

Eğitim grubundaki anneler, psikolojik ihtiyaçlar alt kategorisinde sevgi, ilgi, kaliteli zaman geçirme, temas, güven, kucaklanma, babası ile zaman geçirme, olumlu bağlanma, isteklerinin karşılanması, ihtiyaçlarına duyarlılık ve merhamet gibi ihtiyaçlara değinmiştir.

Bebeklerinin sevgi ihtiyacını ifade eden annelerden Gülay "*Benim sevgim yani aile sevgisi onun için bir ihtiyaç."* şeklinde görüş bildirmiştir. Filiz "*Tabii en önemlisi anne sevgisi."* demiştir. İlgi ihtiyacına değinen annelerden Didem "*İlgilenilmek olduğunu düşünüyorum. İlgi göstermek işte ona."* şeklinde bir açıklama yaparken Sinem "*Açıkçası onunla konuşmamı, yani hissedilmek istiyor onu çok net görüyorum. Bazen böyle ana kucağına oturttuğumuzda biz kahvaltı hazırlarken çok seviyor izlemeyi. Hani sesini çıkartmıyor. Bazen dönüp baktığımızda hani bana baktınız ben de buradayım evet der gibi bakıyor, ilgi bekliyor."* diyerek örnek vermiştir. Güven ihtiyacına değinen Filiz "*Güven sağlama, güven*

verilmesi ihtiyacı var." demiştir. Merhametin bebekler için duygusal bir ihtiyaç olduğunu ifade eden Sabriye "*Merhamet de duygusal ihtiyaçları tabii ki çocukların."* demiştir.

Kontrol grubundaki anneler, psikolojik ihtiyaçlar alt kategorisinde bebeklerinin ilgi, sevgi, ebeveynleri ile zaman geçirme, annesi, etkileşim, değer verilme, güven, saygı ve ait olma ihtiyaçları olduğunu ifade etmişlerdir.

İlgi ihtiyacı konusunda görüş belirten annelerin ifadelerine bakıldığında Berna "*Şu anda bence ilgiye ihtiyacı var bolca."* derken Sedef *"Çocukların ilgiye ihtiyaçları var."* demiştir. Bebeklerinin sevgi ihtiyacı olduğunu söyleyen annelerden Zuhal "*En başta sevgiye çok ihtiyacı var o yüzden sevgi göstermek gerek. Belki de biz çok sevdiğimiz için öyle geliyor ama o da çok hoşlanıyor."* yorumuyla bebeğinin kendisine sevgi gösterilmesinden hoşlandığına da değinmiştir. Bebeklerin ebeveynleri ile zaman geçirmeye ihtiyaç duyduğunu savunan Zehra "*Bizimle vakit geçirmeye ihtiyacı var."* demiştir. Zuhal, bebeklerin değer verilmeye ihtiyaç duyduklarını *"Onun da bir birey olduğunun farkında olunmasına ihtiyacı var. Bizle konuşmaya çok ihtiyacı oluyor, çok seviyor konuşulmasını, biz de konuşuyoruz yani sohbet ediyoruz. Sohbet edilmediği zaman bağırıyor."* cümleleriyle açıklamıştır.

Son olarak keşfetme/öğrenme alt kategorisinde eğitim grubundaki anneler oyun ve gezme ihtiyaçlarından söz etmişlerdir.

Bebekler için oyunun bir ihtiyaç olduğunu anlatan Şebnem *"Oyuna ihtiyaçları var. Onlarla ufak bir oyun bile onların zihni için, zihinsel gelişim için önemliymiş."* diyerek oyunun bebekler için önemi hakkındaki görüşlerini paylaşmıştır. Leyla *"Oyun oynamak istemesi."* diyerek bebeğinin ihtiyacını kısaca açıklamış, bebeği için gezmenin de bir ihtiyaç olduğunu söylemiş ve "*Bulunduğu ortamı değiştirmek istiyor bence bazen. Yani ortam değişikliği, gezmek istiyor."* ifadeleriyle görüşünü açıklamıştır.

Kontrol grubunda yer alan anneler ise oyun, gezme, sosyalleşme, bilgi edinme, ebeveynleri tarafından aktivitelerle desteklenme ve eğlenmek için aktivite yapma gibi konulara değinmişlerdir.

Bebeklerin oyun ihtiyacı olduğunu söyleyen İlkay "*Oyun, oyun istiyor, sadece bu."* derken Şule *"Mesela oyun, oyuna ihtiyacı var."* şeklinde görüş bildirmiştir. Gezme ihtiyacına değinen annelerden Ece "*Gezmeyi çok seviyor ama onu gezmeye götüremiyoruz şu an."* diyerek pandemi dönemindeki kısıtlamalardan söz etmiştir. Sosyalleşme ihtiyacı konusunda Cansu "*Etrafı izlemek istiyor, evden çıkamadığımız için artık ne kadar doğru ama görüntülü*

konuşuyoruz aile büyükleriyle. Onlarla olmaktan bazen keyif alıyor, istiyor, onu da hissediyorum." yorumunu yapmıştır. Eğlenmek için aktivite yapma ihtiyacına değinen Zehra "*Eğlenmek için çeşitli aktivitelere ihtiyacı var."* demiştir.

Eğitimi Değerlendirme Formu'nun Çocuğu Tanımaya İlişkin Bulguları

Eğitim grubundaki annelerle yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin içerik analiziyle değerlendirilmesi sonucunda "Çocuğu Tanıma Son Görüşme" teması altında "Müdahale Etkisiyle Gözlemlenen Değişimler" ve "İhtiyaçlar" olmak üzere iki kategori oluşturulmuştur. "Müdahale Etkisiyle Gözlemlenen Değişimler" kategorisi altında "Çocuğa Ait Özellikler" ve "Çocuğun Sahip Olduğu Olanaklar" olmak üzere iki alt kategori yer almaktadır. "İhtiyaçlar" kategorisi altında ise "Temel/Yaşamsal", "Psikolojik" ve "Keşfetme/Öğrenme" şeklinde üç alt kategori bulunmaktadır. Tema, kategoriler, alt kategoriler ve kodlar Tablo 22'de sunulmuştur.

Tablo 22

Eğitim Grubuyla Yapılan Son Görüşmede Çocuğu Tanıma Son Görüşme Temasına Ait Kategoriler, Alt Kategoriler ve Kodlar

Tema	Kategori	Alt Kategoriler	Kodlar
Çocuğu Tanıma Son Görüşme	Müdahale Etkisiyle Gözlemlenen Değişimler	Çocuğa Ait Özellikler	Anne ile daha iyi bir iletişim (2), Daha huzurlu/sakin bir bebek (2), Uyku problemlerinin sonlanması (1), Sağlık problemlerinde iyileşme (1)
		Çocuğun Sahip Olduğu Olanaklar	Bilinçli ebeveynlere sahip olması (5)
	İhtiyaçlar	Temel/Yaşamsal	Beslenme (13), Banyo yapma/temizlik (7), Uyku (5), Barınma (5), Bezinin değiştirilmesi (4), Giyinme/kıyafet (3), Sağlık kontrolleri (1)
		Psikolojik	Sevgi (12), İlgi (5), Sosyalleşme/ilişki kurma (5), Bakım verenle zaman geçirme (4), Huzurlu/güvenli bir ortam (3), Temas (3), Güven (2), Saygı (2), İhmal ve istismar edilmeden bakım alma (1), Bağlanma (1)
		Keşfetme/Öğrenme	Oyun (9), Gelişimini destekleyici materyaller/oyuncak (2), Dünyaya uyum sağlama (1), Duyularıyla çevresini tanıma (1)

Müdahale etkisiyle gözlemlenen değişimler kategorisinde yer alan çocuğa ait özellikler alt kategorisinin kodları incelendiğinde anne ile daha iyi bir iletişim, daha huzurlu/sakin bir

bebek, uyku problemlerinin sonlanması ve sağlık problemlerinde iyileşme gibi konu başlıklarının bulunduğu görülmektedir.

Bebeklerinin kendileriyle daha iyi bir iletişim kurduğunu söyleyen annelerden Sinem *"Benim rahatlamış olmam belirli konularda, bebeğimin de rahatlaması anlamına geliyor. Bence en önemli avantajı bu çünkü kararlı, rahatlamış, huzur seviyesi iyi bir anne hakikaten bebeğine de bunu yansıtıyor."* diyerek kendi psikolojik durumunun bebeğine olan etkilerinden söz etmiştir. Şebnem ise *"Ben onunla ilgilendikçe, konuştukça, artık daha da çok sohbet ediyoruz, anlatıyorum, bunun etkisinin onda da çok olumlu olduğunu gördüm yani. Sanki kurduğumuz iletişim bile değişti, daha olumlu şu anda."* yorumunu yapmıştır.

Bebeklerinin daha huzurlu, sakin olduğunu gözlemleyen annelerden Filiz "*Berrak da beklemeye ya da istediği her şey her an olmayacak, onu öğrenmeye, sakinleşmeye başladı. Sabretmeyi öğrendi, o büyük ihtimalle bizim kararlılığımızdan olabilir. Pes etmedik yani, bu yemek saatiyse yemek, uyku saatiyse uyku."* açıklamasıyla anne ve baba olarak kendi tutumlarının etkisinden de bahsetmiştir.

Bebeğinin uyku problemlerinin sonlandığını belirten Meral *"Örneğin masajı öğrettiniz, daha uzun uzun uyuyor biliyor musunuz? Uykuya geçme, uyurken uyanma gibi şeyler pek kalmadı artık."* yorumunu yapmıştır. Bebeğinin sağlık problemlerinde iyileşme olduğunu gözlemleyen Serpil *"Çocuğumun hastalığı olmadı bir daha çünkü ne yapmam gerektiğini biliyorum. Mamayı yedirirken nasıl yedirmem gerektiğini biliyorum, uyuturken neler yapmam gerektiğini biliyorum. Kulak enfeksiyonu oluşmadı ondan sonra gayet iyiyiz."* demiştir.

Çocuğun sahip olduğu olanaklar alt kategorisinde bilinçli ebeveynlere sahip olması kodunun bulunduğu görülmektedir. Bu konuda görüş belirten annelerden Leyla *"(Bebeğimin) Daha bilinçli bir annesi oldu. Daha sürece ve onun gelişimiyle ilgili şeylere hâkim… En azından güvenli bağlanma gibi konulara daha hakim bir annesi oldu. Daha şanslı oldu."* demiştir. Didem *"Doğru kişilerden, doğru bilgiler edinip uygulamaya çalıştım. Tamamen olumlu bir süreç olduğunu düşünüyorum onun gelişimi için, doğru şeyleri yapmaya çalıştım. Bebeğimin böyle bir annesi oldu."* ifadelerini kullanmıştır. Defne "*Eğitimli anne, babası oldu. Olumlu davranışlar ve onları geliştirme açısından daha farkındalık yaratacak şeyler yaşadık. Gösterdiğiniz ay ay gelişimlerine yönelik oyuncaktır, oyundur; onların kendi ayları itibariyle gösterdikleri gelişimsel özellikler, benim farkında olmamı sağladı, beni anlayışlı kıldı. Daha sabırlı, daha anlayışlı, daha hoşgörülü yaklaşmamı sağladı."* şeklinde

yaklaşımlarını ele almıştır. Sinem *"Biz iyiysek o da iyi sonuçta böyle de bir şey var. Hatırlıyor musunuz? Siz sosyalleşmek önemli falan demiştiniz, ben de arkadaşımla buluşmuştum. O zaman ben mutluydum ve bebeğime de bu yansıyor."* ifadelerini kullanmıştır. Tülay *"Öğrendiğimiz şeyleri, onunla olan vaktimizi daha kaliteli hale getirmek için aklımıza getirdik, öğrendiklerimizi uygulamaya çalıştık. O yüzden ben olumlu etkileri olduğunu düşünüyorum. Çünkü bir oyuncak seçerken bile zihnimde benim, sizin videonuz, orada görüştüğümüz şeyler geliyor aklıma. Mesela şusu var busu var, Berrin Hanım şu da olsa iyi olur demişti. Böyle bir şey de alalım gibi. Bence bunun bile bir katkısı vardır."* diyerek uygulamalarının etkisinden söz etmiştir. Şebnem "*Nida bazı şeyleri ağlayarak yaptırmaya çalışıyor. Mesela eğitimde bir arkadaşımız söylemişti, kumanda olayını. Siz de bazı önerilerde bulunmuştunuz onları hatırlıyorum. En azından ben de bazen olumsuz bir olayda Nida'da bunları deniyorum. Bilinçli olarak yaptığım şeyler açısından, bu uygulamalarımı görmesi açısından şanslı bir bebek oldu kızım."* şeklinde bir yaşantı örneği paylaşmıştır.

İhtiyaçlar kategorisinde anneler, temel/yaşamsal ihtiyaçlara yönelik beslenme, banyo yapma/temizlik, uyku, barınma, bezinin değiştirilmesi, giyinme/kıyafet ve sağlık kontrolleri gibi konuları dile getirmişlerdir. Bebeklerinin beslenme ihtiyacı olduğunu belirten annelerin ifadeleri sırasıyla şu şekildedir: Gaye "*Temel ihtiyaçlarından biri beslenme."*, Leyla "*Karnını doyurmamız gerekiyor bebeğin, bu da bir ihtiyaç. Ben işteyken emmeyi çok özlüyor."*, Defne "*Temel fiziksel ihtiyaçları beslenme."*

Bebeklerin banyo yapma, temizlik ihtiyaçlarına değinene annelerden Defne "*Öz bakımları, temizliği gibi ihtiyaçları var."* derken Sinem *"Banyo yapma ihtiyacı var."* demiştir. Hazal "*Zaten kişisel bakım ihtiyaçları var, banyo vs."* açıklamasını yapmıştır. Uyku ihtiyacı konusunda görüş belirten Defne *"Uykuya da temel olarak ihtiyaçları var."* yorumunu yapmış Gaye *"Uyku ihtiyacının olduğunu söyleyebilirim."* şeklinde bir açıklama yapmış ve Tülay kısaca "*Uyku ihtiyacı var."* demiştir. Meral "*Uykusunu vaktinde uyuması da temel bir ihtiyaç."* yorumunu yapmıştır.

Bebeklerin barınma ihtiyacının bir temel ihtiyaç olduğunu belirten Didem *"Barınma ihtiyacı var temelde."* derken benzer şekilde Şebnem *"Yine temel ihtiyaçlardan barınma var."* demiştir. Bezinin değiştirilmesine ihtiyaç duyduklarını belirten Leyla *"Fiziksel ihtiyaçlarını zaten herkes biliyor. İşte altının değiştirilmesi gerekiyor mesela."* demiştir.

Bebeklerin giyinme, kıyafet ihtiyacı olduğunu ifade eden Şebnem *"Bir temel ihtiyaçları var, giyinme gibi…"* şeklinde görüş belirtirken Meral *"Böyle gereken yaşta, uygun kıyafetlerin temin edilmesi lazım, bu bir ihtiyaç."* demiştir. Sağlık kontrollerinin, bebeklerin ihtiyaçları arasında olduğunu belirten Gülay "*Sağlığa yönelik ihtiyaçlarını, işte doktorumuz var, takip ediyoruz. Hem konfor, hem sağlık, hem de temel ihtiyaçlar… Her konuda karşılamaya çalışıyoruz."* şeklinde bu konunun da temel ihtiyaçlar arasında olduğunu ifade etmiştir.

Eğitim grubundaki anneler, psikolojik ihtiyaçlar alt kategorisinde sevgi, ilgi, sosyalleşme/ilişki kurma, bakım verenle zaman geçirme, huzurlu/güvenli bir ortam, temas, güven, saygı, ihmal ve istismar edilmeden bakım alma ve bağlanma konularına yönelik görüşlerini paylaşmıştır.

Bebeklerin sevgi ihtiyacı olduğunu ifade edenler arasında yer alan Filiz "*Anne, baba ve sonra diğer aile fertlerinin sevgisi…"* şeklinde açıklama yapmıştır. Didem *"Bence sevgiye ihtiyacı var."* derken Hazal "*Sevgi ve iletişim ihtiyacı var şu an çocuğun."* cümlesini kullanmıştır. Bu konuda diğer annelerin görüşleri ise şu şekildedir, Leyla *"Sevgi görmeye ihtiyacı var. Sadece benden de değil. Küçükken bunu çok anlamıyordum ama şimdi biraz daha duygularını belli ettiği için babasından da çevresinden de sevilmeye, sevildiğini hissetmeye ihtiyacı var."*, Gaye "*Sevgi, sevilme ihtiyacı var."*, Gülay "*Her şeyden önce sevgi ihtiyacı var. Bunu mümkün olduğunca, yani bu zaten içgüdüsel bir şey, veriyoruz."*

Bebeklerin ilgi ihtiyacı konusunda görüş bildiren Leyla "*İlgi görmeye ihtiyacı var. Çok ilgi isteyen bir bebek oldu mesela. Hani yanımızdayken başka bir şeyle ilgilenmemizi istemiyor, hep onunla ilgilenmemizi istiyor."* diyerek bebeğinin bu konudaki isteğini anlatmıştır. Meral "*Psikolojik ihtiyaç olarak anne ve babasına, onların ilgisine ihtiyacı var. Anne ve babasının dışında babaannesine, anneannesine, dedesine, dayısına, tüm akrabalarına karşı ihtiyaçları var."* derken Şebnem "*İlgimiz, benim gösterdiğim ilgi, buna ihtiyacı var."* demiştir.

Sosyalleşme/ilişki kurma ihtiyacı konusunda fikirlerini paylaşan Hazal *"Yaşıtlarıyla iletişim kurmak istiyor. Bence bu çok büyük bir ihtiyaç şu an onun için. Diğer çocuklara dokunmak istiyor, ben götürüyorum parka yüreğim hopluyor hastalık var diye. Yine de izin veriyorum birazcık çocuklarla oynaması için."* yorumuyla pandemi dönemiyle bağlantılı endişesine de değinmiştir. Sinem *"Sosyalleşme yani konuşma ihtiyacı oluyor."* demiş ve Tülay "*Yakın ilişki kurma ihtiyacı var."* ifadelerini kullanmıştır.

Bakım verenle zaman geçirme konusundaki ihtiyacı Şebnem "*Aynı zamanda sadece benim değil babasının da vakit geçirmesinin çok önemli olduğunu düşünüyorum. Onun için*

babasıyla geçirdiği vakit, babasının ona verdiği değer karşılıklı olarak çok önemli bence." diyerek anlatmış ve bebeğin babasıyla olan iletişiminin önemini vurgulamıştır. Senem *"Birlikte vakit geçirmemiz bir ihtiyaç. Onun yanında olduğumda çok mutlu olduğunu görüyorum. Beni görünce gözlerinin içi parlıyor."* şeklindeki gözlemiyle bebeğinin mutluluğunu anlatmıştır. Sabriye *"Psikolojik olarak da ihtiyaçları var mesela anne, babasıyla olma, bir arada olma gibi."* diyerek bebeğinin psikolojik ihtiyacına değinmiştir. Huzurlu/güvenli bir ortam ihtiyacından söz eden Didem bebeği için "*Huzurlu bir ortama ihtiyaç duyar."* derken Filiz "*Güvenebileceği, koşulsuz sevebileceği bir ortamının, ailesinin olması bir ihtiyaç bence."* demiştir. Tülay ise *"Güveni hissedebileceği, ailesi tarafından sağlanan bir ortamda yaşama ihtiyacı var."* şeklinde görüşünü belirtmiştir.

Bebeğinin temas ihtiyacını dile getiren annelerden Tülay "*Temasla beraber fiziksel olarak rahatlatılma ihtiyacı var."* şeklinde görüşünü paylaşırken Leyla *"Dokunulmaya bile ihtiyacı varmış bunu anladım ve gördüm, masajdan genel olarak, yani tüm vücuduna yapılmasından pek hoşlanmadı ama bölgesel olarak hoşuna gittiği zaman ihtiyacını belli ediyor. Mesela sarılmayla belli ediyor en başta."* diyerek bölgesel olarak uyguladığı masajın bebeğine etkilerinden söz etmiştir.

Güven ihtiyacı konusunda görüş belirten Didem kısaca *"Güvene ihtiyacı var."* demiş ve Filiz *"Güven veren bir ortamda olmaya, güvene ihtiyacı var."* yorumunu yapmıştır. Bebeklere saygı duyulması gerektiği yönünde görüşünü paylaşan Sabriye *"Sayılma, bir birey olarak fark edilmesine ihtiyacı var diye düşünüyorum."* demiş ve Tülay *"Ona saygı duyulmasına ihtiyacı var."* şeklinde açıklama yapmıştır. İhmal ve istismar edilmeden bakım alma ihtiyacını Tülay "*İhmal edilmeden, istismar edilmeden o bakımı alma hakkı var."* şeklinde açıklamıştır. Bağlanma ihtiyacı konusunda görüş bildiren Senem *"Şu dönemde, bebeklikte özellikle o aramızdaki bağ çok önemli ihtiyacı."* ifadelerini kullanmıştır.

Son olarak keşfetme/öğrenme alt kategorisinde yer alan kodlar oyun, gelişimini destekleyici materyaller/oyuncak, dünyaya uyum sağlama ve duyularıyla çevresini tanıma şeklinde olmuştur.

Bu alt kategoride bebeklerin oyun ihtiyacına sıklıkla değinen annelerin görüşleri sırasıyla şu şekildedir, Leyla "*Zehra'nın gerçekten benimle oyun oynamaya ihtiyacı var. Bunu özellikle çalıştığımda çok fark ettim."*, Gülay "*Fiziksel ihtiyaçlarını sağlamaya çalışıyoruz, oyun anlamında."*, Hazal "*Oyuna ihtiyacı var. Oğlum şu an tam bir oyun çocuğu. Oyun oynamak istiyor."*, Defne *"Oyun oynaması gerekiyor mesela ihtiyaç olarak."*

Bebeklerin gelişimini destekleyici materyallere, oyuncağa ihtiyaç duyduğunu dile getiren Gülay *"Onun gelişimine katkı sağlayacak şeylere ihtiyacı var, her türlü gereç vs. Bunları sürekli takip ediyoruz."* şeklinde görüş bildirirken Şebnem *"Oyuncağa ihtiyacı var. Bazıları özellikle eğitici oluyor. Bunların kullanılarak gelişimine destek olunmasına ihtiyacı oluyor çocuğun."* demiştir.

Dünyaya uyum sağlama ihtiyacı konusunda fikirlerini paylaşan Tülay *"Oyunla dünyayı tanıyorlar, bu şekilde de uyum sağlıyorlar. Onlar için uyum ihtiyacı da söz konusu."* diyerek oyunun uyum sağlamadaki işlevine değinmiştir. Duyularıyla çevresini tanıma ihtiyacını açıklayan Sinem "*Dışarıyı keşfetme, bir ağacı, yaprakları öğrenme, onlara dokunma. Çok fazla ihtiyaçları var gerçekten, dünyayı bizimle beraber öğreniyorlar, böyle bir rehber gibi oluyoruz gibi hissediyorum. Aslında bir insanın yaşadığında farkına varmadan yaptığı her şeyin sağlanması gibi ihtiyaçları var."* yorumuyla konu hakkındaki fikirlerini açıklamıştır.

Araştırmacı Günlüğü'nün Çocuğu Tanımaya İlişkin Bulguları

Çocuğu tanıma temasına ait araştırmacı günlüğü bulguları, masaj uygulamasının buz kırıcı etkinliği, çocuk katılımı ve bebek imajı, bebek ve küçük çocuklarda gelişim, beslenme ve dünyayı tanıma ve anlamı aracı olarak oyun konulu modüller sırasındaki gözlemlerden elde edilmiştir.

Çocuk katılımı ve bebek imajı konulu modülün grup görüşmeleri sırasında söz alan Didem "*Mesela uyku saati ya da yemek saatinde belli bir düzen gün içinde oturtmaya çalışıyoruz, onlara olumlu cevap verdiğini görüyorum. Bir kitap okumuştum ne kadar doğru bilmiyorum, bebekleri sınıflandırıyordu işte kitap bebek, melek bebek gibi. Sanki benim bebeğim böyle kurallara uyan bir bebek gibi sanki. Mesela 10 aylık, işte günde şu kadar saatler arasında uyur dediği zaman, o saatler arasında uyuduğu zaman mutlu olduğunu gözlemliyorum. O saatlere göre kendimi ayarladığımda aslında huzurlu olduğunu görüyorum onun. Ben sanki yönetiyorum gibi oldu hani saatlere bakıp onun ihtiyaçlarını gözetmeden o şekilde gibi ama diğer türlü de ağlıyor, huzursuz oluyor."* şeklinde bebeğine yönelik gözlemlerini aktarmıştır.

Beslenme konulu modülün grup görüşmeleri sırasında bebeğiyle ilgili gözlemlerini paylaşan Filiz "*Yemek yiyoruz, doyduysa ya da sevmediği bir yemekse ağzını kilitliyor, asla dudaklarını açtıramıyorum. 'Aaa!' diyor istemiyorum demeye getiriyor."* demiştir.

Bebek ve küçük çocuklarda gelişim konulu görüşmede, bebeklerinin ihtiyaçlarına yönelik fikirlerini paylaşan anneler, bazı durumlarda bebekleri herhangi bir belirti göstermeden önce ihtiyaçlarını giderdiklerini, bunu ise günlük rutinler kapsamında gerçekleştirdiklerini ifade etmiştir. Buna örnek olarak Gaye'nin açıklaması şu şekildedir, "*Zaten yeme saatleri artık düzenli oldu, kaçta yemek yiyeceğini, kaçta acıkacağını biliyorum, kestiriyorum. Yemek ihtiyacını da karşılıyorum, altını değiştirme ihtiyacı açıkçası altı sırılsıklam da olsa kaka da yapmış olsa onun onu huzursuz yapmış olduğunu hiç hissetmedim. Bilmiyorum sonra ilerleyen aylarda mı olacak. Çünkü bir şey olduğunda annem acaba altını mı ıslattı diyor ama hiç öyle huzursuz olmuyor altı sırılsıklam da olsa, unutsak da gülüyor. O yüzden onu kendim düzenli kontrol ediyorum. Her uykudan uyandıktan sonra, yemek yedikten sonra, zaten kaka yaptıysa kokusundan anlaşılıyor. Yemekten sonra değiştiriyorum öyle çözüyorum. Banyo zaten her akşam yaptırıyorum. Ondan sonra uykusu olduğunu da hem saati var ama saatten önce onu gözlemliyorum.*" Şebnem "*Bu saat olayı doğru mu, değil mi bilmiyorum ama bu genelde acıktığı zaman oluyor, uykusu geldiğinde de hani. Biz rutin oluşturduk, tabii ki bu rutinler değişir çocuğun şeyine göre. Diş çıkartıyor değişiyor falan ama şu anda mesela uyku saati gelince huzursuzlanıyor. Belli saatlerde oluyor bu.*" diyerek bebeği hakkında bilgi vermiş, alışkanlıklarından örnekler paylaşmıştır.

Bebeğin ihtiyaç belirtisi göstermeden rutinlere, zaman tahminlerine göre ihtiyaçlarının giderilmesine farklı bir örnek olarak Sinem "*Aslında anlıyor muyum bilmiyorum ama öyle olduğunu düşünüyorum. Hadi bir değişiklik yapalım falan gibi düşünüyorum mesela, hani susamış olabileceğini düşünüyorum ve saatlerini beklememeye çalışıyorum emzirmek için. Çünkü hani daha beş aylık olduğu için, çok da farklı. Sıkıldığını düşünüyorum bazen onun için oyun oynatıyorum, farklı yaptığı şeyleri yaptırmaya çalışıyorum.*" demiştir. Bebeğinin bir ihtiyacını anlayamadığına örnek olarak Gaye *"Su ihtiyacını anlayamamıştım yani verdiğim anda içti lıkır lıkır. Bu beni üzmüştü gerçekten."* yorumunu yapmıştır.

Masaj uygulamasının 2. Seansında buz kırıcı etkinlik olarak annelerden, bebekleri hakkında istedikleri herhangi bir konuyu paylaşmaları istenmiştir. Sinem *"Lale hemen böyle ağız duruşu, mimikleriyle belli eder bir şeyi sevmediğini. Gözleri, tedirginliği hemen belli oluyor yüz ifadesinden."* demiş ve ardından bebeğinin masaj konusunda sevdiği ve sevmediği uygulamaları anlatmıştır. Benzer şekilde Tülay *"Masal da bir şeyden hoşlanmazsa yüz ifadesinden anlıyorum, gözlerini başka yöne çeviriyor böyle ağlamak üzere gibi. Hani ağlamasa bile biraz ağız hareketinden yüz ifadesinden hoşlanmadığını anlayabiliyorum."* açıklamasıyla bebeğinde gözlemlediği durumları paylaşmıştır.

Erken çocukluk dönemi büyüme ve gelişmenin oldukça hızlı ilerlediği, çocukların farklı zamanlarda belirli gelişimsel dönüm noktalarına ulaştığı bir dönemdir. Çocukların yaş dönemlerine göre gelişimlerinde belirli kilometre taşlarının gözlenmesi, sağlıklı gelişimlerinin bir parçasıdır. Tipik gelişim gösteren bir çocuktan belirli gelişimsel görevleri yerine getirmesi beklenmektedir. Ancak her çocuğun kendine özgü ihtiyaçları olduğu unutulmamalıdır. Çocuklara ilk yıllarda zengin uyarıcı çevrenin sağlanması, onların ergenlik ve sonraki yaşamları için dayanıklılık oluşturmalarına öncülük edilmesi ve hatta dezavantajlı nüfuslar arasında yoksulluğun önlenmesi gibi sonuçlara götüren etkili bir strateji olarak gösterilmiştir (Heckman, 2011; Rea & Burton, 2020) Geçmişten günümüze kadar gerçekleştirilen araştırmaların birçoğu erken çocukluk ortamlarının iyileştirilmesinin bir dizi uzun vadeli etkileri olduğunu belgelemiştir (Centre on the Developing Child, 2010; Felitti vd., 1998; Hoyneset vd., 2016). Bu kritik dönemden iyi bir şekilde geçmek için çocukların yaşamsal, psikolojik ve dünyayı tanıma, keşfetme ihtiyaçlarının duyarlı bir şekilde karşılanması gereklidir. Besleyici gıdaya ulaşma, bedensel bakım ve temizliğin sağlanması, sağlık kontrollerinin zamanında yapılması ve çocuk hastalıklarından korunma gibi temel ihtiyaçların giderilmesi, bir bebek için oldukça kritiktir. Bu ihtiyaçların giderilmesi sırasında duyarlı davranan, uygun yanıtlar veren, güvende hissettiren, zihinsel ve duygusal gelişimi besleyen bir bakım verenin varlığı ise önemli ihtiyaçlardan bir diğeridir (Grantham-McGregor vd., 2007; Walker vd., 2007). Çünkü ihtiyaçların karşılanması için öncelikle şefkatli bir bakım veren tarafından anlaşılmak gereklidir (Garbarino & Ganzel, 2000). Bağlanma kuramının temel prensiplerinden biri olan güvenli üs kavramı, ihtiyaçlara duyarlı ebeveynlere karşılık gelirken güvende hisseden bir çocuğun ancak güvenli üs varlığında keşfe çıkması mümkündür (Bowlby, 1979).

Araştırmaya katılan annelerin her biri bebeklerinin ihtiyaçları söz konusu olduğunda birçok değişkeni ele alarak açıklamalar yapmıştır. Bebeklerinin doğduğu andan itibaren değişen ihtiyaçlarına da değinmişlerdir. Bazı anneler ise bebeklerinin ifade etmeye çalıştığı ihtiyaçlarını anlayamadıkları zamanlarda tahmin yürüttüklerini, deneme yanılma yoluyla ihtiyaca yanıt verme yolunu seçtiklerini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra ağlamaların ihtiyaca göre değiştiğini söyleyen anneler de olmuştur. Genellikle bebeklerinin başını çevirme, istediği şeyi işaret etme, gözlerini ovuşturma, vücudunu germe, el çırpma gibi fiziksel sinyalleriyle ilgili örnekler veren anneler, eğitim sonrasında bu tür temel ihtiyaç belirtileriyle birlikte bebeklerinin psikolojik ve keşfetme ihtiyaçlarına daha çok değinmiştir. Annelerin, bebeklerinin bu ihtiyaçları konusunda farkındalık geliştirmesi, ihtiyaçlara uygun yanıtlar

verme konusunda atılacak ilk adımlardan biridir (Rochat, Mitchell & Richter, 2008). Annelerin, temas, güven, saygı, ihmal ve istismar edilmeden bakım alma gibi çocuk merkezli ve katılım temelli bakış açısının çocuklara atfettiği değeri vurgulayan ifadelerle ihtiyaçları tanımladıkları görülmektedir. Bu gelişmenin de etkisiyle anneler bebeklerinin daha bilinçli ebeveynlere sahip olduklarını belirtmiştir. Eşlerinin bebeklerinin bakımı konusunda daha çok sorumluluk aldığını, kendilerini desteklediğini, birlikte karar alma süreçlerini yönettiklerini ve bebekleriyle daha çok zaman geçirdiklerini ifade etmişlerdir. Demir'in (2016) yaptığı çalışmada, babalara uygulanan müdahalenin iletişimi güçlendirdiği, bebekleriyle birlikte daha çok zaman geçirmeyi sağladığıyla ilgili sonuçlar, bu araştırmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Araştırmamız, bebek masajı eğitimi dışında daha çok annelerin aktif katılımıyla yürütülmüştür. Ancak, anneler aracılığıyla babaların bebekleriyle etkileşimlerinde gelişmeler olması ve desteklerinin artması oldukça sevindirici olmuştur.

Anneler müdahalenin etkisiyle bebeklerinde bazı değişimler gözlemlediklerini söylemiştir. Bebekleriyle aralarındaki iletişimin güçlendiğini bunun ise bebeklerini daha sakin, huzurlu, iletişimde daha uyumlu bir hale getirdiğini belirtmişlerdir. Etkili müdahalelerle bebekler ve ebeveynleri arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi gerek bebeklerin gerekse ebeveynlerinin sahip olduğu koşullara çok değerli katkılar sağlamaktadır. Dunn (2005) erken dönemlerde sahip olduğu duyarlı bakım olanaklarının çocukların duygusal zekalarının bileşenlerini belirlediğini öne sürmektedir. Dunn'a göre bu bileşenler çocuklukta güven, merakın tetiklediği keşif sistemleri, öz kontrol, ilişkisellik ve iş birliği yapma kapasitesini içermektedir. Öğrenmeye katkı sağlayan bu özellikler çocuğun ilerleyen dönemlerde okul başarısında ve genel olarak hayatta başkalarıyla kuracağı ilişkilerin belirleyicisi olmaktadır. Annelerin gözlemlediği değişimlerden biri de bebeklerinin sağlık problemlerine yöneliktir.

Müdahalenin etkisiyle bebeğinin sağlık problemlerinde iyileşme olduğunu belirten annelerin bu yorumu, eğitimin çocuklara yönelik ihtiyaçları tanımlama ve önlem alma konusundaki etkisini açıklamaktadır. Anneler bebeklerinin özellikle ilk aylarda gaz problemlerinin hatta kolik sancılarının olduğunu söylemiş ve bu probleme bir çare bulma arayışında olduklarını belirtmiştir. Ayrıca sindirim ve boşaltım sistemlerindeki düzensizlikler nedeniyle bebeklerinin huzursuz olduğunu, uyku düzenlerinin olumsuz etkilendiğini de eklemişlerdir. Yaşamın ilk yıllarında düzenli sağlık takiplerinin yapılmasının, olası hastalıkların erken teşhisi ve tedavisi açısından önemli olduğu eğitim sırasında vurgulanmıştır. Bunun dışında anneler, bebeklerinin sağlığına yönelik temel önlemleri alma, farkındalık geliştirme ve bebekten gelen sinyallere duyarlı olma konusunda teşvik edilmiştir. Anneler, eğitim

programında yer alan bebek masajı oturumlarının ilk haftalarında bile bebeklerinin kolik sancılarının ve büyüme ağrılarının kontrol altına alındığını ve uykuya geçişte rahatlama gözlemlediklerini ifade etmiştir. Sarı ve Altay (2020), araştırmamızdaki tespitlere benzer şekilde, çalışmalarına katılan bebeklerin, özellikle ilk aylarında en sık rastlanan sağlık probleminin kolik sancıları olduğunu belirtmiştir. Armador ve Talu (2018) ise biberonla beslenme sürecinde ya da ek besinlere geçiş aşamasında bebeklerde kolik veya kabızlık gibi gastrointestinal sağlık problemlerinin yaşanabileceğini açıklamıştır.

Sonuç olarak ebeveynlerin, bebeklerinin istek ve ihtiyaç belirtilerine duyarlılık göstermesi, bu belirtilere zamanında ve uygun yanıtlar vermesi, hangi durumlarda nasıl tepkiler verebileceğine dair tahminlerinin olması, sıkıntılı anlarında onları rahatlatacak çözümlere yönelik deneyimlerinin olması müdahale programlarının en temel hedeflerini özetlemektedir. Araştırmamızda da önceliğe sahip olan bu konularda müdahale sonrasında birtakım gelişmelerin olduğu, annelerin ifadelerinden anlaşılmakta, eğitim programının ihtiyaç temelli bir yaklaşımla etkileşimi destekleyici olduğu düşünülmektedir.

Eğitim ve Kontrol Grubundaki Annelerin Oyun Davranışlarına İlişkin Bulgular

Oyun davranışlarına ilişkin bulgular hem nicel hem de nitel veri toplama araçları ile elde edilmiştir. Nicel boyutta Ebeveyn Bebek Oyun Gözlem Kodu (EBOGK), nitel boyutta ise İhtiyaç Analizi Formu, Eğitimi Değerlendirme Formu ve Araştırmacı Günlüğü analiz edilerek ortaya konulan veriler sunulmuştur. Ardından bu dört veri kaynağından elde edilen bulguların bütününe ilişkin tartışmaya yer verilmiştir.

Şekil 23. Eğitim ve kontrol grubundaki annelerin oyun davranışlarına ilişkin bulgular.

Ebeveyn Bebek Oyun Gözlem Kodu'na İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında uygulanan müdahale sonrasında eğitim ve kontrol grubundaki annelerin ebeveyn bebek oyun davranışlarına yönelik ön test puanları ile son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığını değerlendirmek amacıyla kullanılan Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçları, aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 23

Eğitim ve Kontrol Grubunda Bulunan Annelerin Ebeveyn Bebek Oyun Davranışlarına Ait Öntest Puanları ile Sontest Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Grup	Alt Boyut	Uygulama	Test	N	$\overline{X}$	S	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p	*r*
EĞİTİM GRUBU	Dokunma	Oyuncaksız	Öntest	14	4,14	2,88	8,25	16,50	-2,27	,023*	-0,32
			Sontest	14	6,29	3,45	7,38	88,50			
		Oyuncaklı	Öntest	14	2,07	1,98	7,50	15,00	-1,91	,056	-
			Sontest	14	3,14	2,25	6,30	63,00			
	Hareket	Oyuncaksız	Öntest	14	12,14	5,02	5,17	15,50	-2,33	,020*	-0,36
			Sontest	14	15,57	3,74	8,14	89,50			
		Oyuncaklı	Öntest	14	9,64	2,71	,00	,00	-3,07	,002*	-0,62

Grup	Alt Boyut	Uygulama	Test	N	$\overline{X}$	S	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p	*r*
			Sontest	14	16,07	4,98	6,50	78,00			
	Oyun	Oyuncaksız	Öntest	14	6,79	4,37	3,50	7,00	-2,86	,004*	-0,51
			Sontest	14	11,64	3,71	8,17	98,00			
		Oyuncaklı	Öntest	14	10,50	4,35	2,00	2,00	-3,18	,001*	-0,42
			Sontest	14	14,71	4,58	7,92	103,00			
	Konuşma	Oyuncaksız	Öntest	14	18,14	5,14	2,50	2,50	-3,15	,002*	-0,48
			Sontest	14	22,64	2,47	7,88	102,50			
		Oyuncaklı	Öntest	14	15,00	6,48	8,50	8,50	-2,40	,017*	-0,35
			Sontest	14	19,64	5,81	6,32	69,50			
	Farkındalık	Oyuncaksız	Öntest	14	1,79	1,31	5,50	5,50	-2,81	,005*	-0,64
			Sontest	14	4,71	2,09	7,13	85,50			
		Oyuncaklı	Öntest	14	2,36	1,60	,00	,00	-3,20	,001*	-0,55
			Sontest	14	5,14	2,51	7,00	91,00			
	Karşılık Verme	Oyuncaksız	Öntest	14	5,71	2,55	6,83	20,50	-2,02	,044*	-0,41
			Sontest	14	8,50	3,55	7,68	84,50			
		Oyuncaklı	Öntest	14	4,07	2,37	,00	,00	-3,30	,001*	-0,77
			Sontest	14	10,07	2,59	7,50	105,00			
KONTROL GRUBU	Dokunma	Oyuncaksız	Öntest	10	3,80	2,66	5,00	10,00	-1,67	,096	-
			Sontest	10	4,30	2,87	5,00	35,00			
		Oyuncaklı	Öntest	10	2,90	1,66	4,00	16,00	-0,30	,763	-
			Sontest	10	3,20	1,81	5,00	20,00			
	Hareket	Oyuncaksız	Öntest	10	9,30	3,20	5,00	30,00	-0,26	,797	-
			Sontest	10	9,10	2,38	6,25	25,00			
		Oyuncaklı	Öntest	10	10,10	2,56	4,13	16,50	-0,21	,831	-
			Sontest	10	10,60	3,57	4,88	19,50			
	Oyun	Oyuncaksız	Öntest	10	8,80	4,16	,00	,00	-2,38	,018*	-0.32
			Sontest	10	11,60	4,09	4,00	28,00			
		Oyuncaklı	Öntest	10	13,90	2,64	2,50	7,50	-1,80	,072	-
			Sontest	10	15,50	3,44	6,25	37,50			
	Konuşma	Oyuncaksız	Öntest	10	18,00	3,13	3,75	15,00	-0,43	,670	-
			Sontest	10	18,40	3,95	5,25	21,00			
		Oyuncaklı	Öntest	10	16,40	4,55	4,00	12,00	-0,85	,396	-
			Sontest	10	17,30	4,85	4,80	24,00			
	Farkındalık	Oyuncaksız	Öntest	10	2,00	1,56	6,00	6,00	-1,71	,087	-
			Sontest	10	3,00	1,83	4,29	30,00			
		Oyuncaklı	Öntest	10	2,60	1,58	6,25	37,50	-1,80	,072	-
			Sontest	10	1,40	1,17	2,50	7,50			
	Karşılık Verme	Oyuncaksız	Öntest	10	5,80	2,04	4,50	36,00	-2,54	,011*	0,35
			Sontest	10	4,00	2,62	,00	,00			
		Oyuncaklı	Öntest	10	4,30	2,63	4,00	12,00	-1,31	,190	-
			Sontest	10	5,00	2,87	5,50	33,00			

*p<,05

Yukarıdaki tablo incelendiğinde eğitim grubunda bulunan annelerin Ebeveyn-Bebek Oyun Gözlem Kodu'nun dokunma oyuncaksız alt boyutundaki öntest puan ortalaması ($\bar{x}$=4,14, ss=2,88) iken sontest puan ortalamasının ($\bar{x}$=6,29, ss=3,45) şeklinde arttığı görülmektedir. Hareket oyuncaksız alt boyutundaki öntest puan ortalaması ($\bar{x}$=12,14, ss=5,02) iken sontest puan ortalaması ($\bar{x}$=15,57, ss=3,74) olmuştur. Hareket oyuncaklı alt boyutundaki öntest puan ortalaması ($\bar{x}$=9,64, ss=2,71) iken sontest puan ortalamasının ($\bar{x}$=16,07, ss=4,98) artış gösterdiği görülmektedir. Oyun oyuncaksız alt boyutundaki öntest puan ortalaması ($\bar{x}$=6,79, ss=4,37) iken sontest puan ortalaması ($\bar{x}$=11,64, ss=3,71) olmuştur. Oyun oyuncaklı alt boyutundaki öntest puan ortalaması ($\bar{x}$=10,50, ss=4,35) iken sontest puan ortalaması ($\bar{x}$=14,71, ss=4,58) olarak artmıştır. Konuşma oyuncaksız alt boyutundaki öntest puan ortalaması ($\bar{x}$=18,14, ss=5,14) iken sontest puan ortalaması ($\bar{x}$=22,64, ss=2,47) şeklinde artmıştır. Konuşma oyuncaklı alt boyutundaki öntest puan ortalaması ($\bar{x}$=15,00, ss=6,48) iken sontest puan ortalamasının ($\bar{x}$=19,64, ss=5,81) arttığı görülmektedir. Farkındalık oyuncaksız alt boyutundaki öntest puan ortalaması ($\bar{x}$=1,79, ss=1,31) iken sontest puan ortalaması ($\bar{x}$=4,71, ss=2,09) olmuştur. Farkındalık oyuncaklı alt boyutundaki öntest puan ortalaması ($\bar{x}$=2,36, ss=1,60) iken sontest puan ortalamasının ($\bar{x}$=5,14, ss=2,51) olarak arttığı görülmektedir. Karşılık verme oyuncaksız alt boyutundaki öntest puan ortalaması ($\bar{x}$=5,71, ss=2,55) iken sontest puan ortalaması ($\bar{x}$=8,50, ss=3,55) olmuştur. Karşılık verme oyuncaklı alt boyutundaki öntest puan ortalaması ($\bar{x}$=4,07, ss=2,37) iken sontest puan ortalamasının ($\bar{x}$=10,07, ss=2,59) olarak yükseldiği görülmektedir. Buna göre puan farklılıklarının son test lehine olduğu anlaşılmakta ve eğitim grubundaki annelerin dokunma, hareket, oyun, konuşma, farkındalık ve karşılık verme konularında müdahale programından olumlu yönde etkilendiği söylenebilmektedir. Ayrıca etki büyüklükleri değerlendirildiğinde, dokunma alt boyutunun oyuncaksız (r=.32) ve oyuncaklı (r=.24) bölümünün, hareket alt boyutunun oyuncaksız (r=.36) bölümünün, oyun alt boyutunun oyuncaklı (r=.42) bölümünün, konuşma alt boyutunun oyuncaksız (r=.48) ve oyuncaklı (r=.35) bölümünün, karşılık verme alt boyutunun oyuncaksız (r=.41) bölümünün farklılıklarının pratikteki etkisinin orta düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra hareket alt boyutunun oyuncaklı (r=.62) bölümünün, oyun alt boyutunun oyuncaksız (r=.51) bölümünün, farkındalık alt boyutunun oyuncaksız (r=.64) ve oyuncaklı (r=.55) bölümünün, karşılık verme alt boyutunun oyuncaklı (r=.77) bölümünün ise etki büyüklüklerinin yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

Tablo 23'e göre kontrol grubunda bulunan annelerin ise Ebeveyn-Bebek Oyun Gözlem Kodu'nun oyun oyuncaksız alt boyutundaki öntest puan ortalaması ($\bar{x}$=8,80, ss=4,16) iken sontest puan ortalamasının ($\bar{x}$=11,60, ss=4,09) olarak arttığı görülmektedir. Karşılık verme oyuncaksız alt boyutunda da benzer bir artış görülmüş, öntest puan ortalaması ($\bar{x}$=5,80, ss=2,04) iken sontest puan ortalaması ($\bar{x}$=4,00, ss=2,62) olmuştur. Kontrol grubundaki annelerin puanlarındaki etki büyüklükleri değerlendirildiğinde ise oyun alt boyutunun oyuncaksız (r=.32) bölümünün ve karşılık verme alt boyutunun oyuncaksız (r=.35) bölümünün etki büyüklüklerinin orta düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.

Uygulanan müdahalenin sonrasında, eğitim ve kontrol grubundaki annelerin ebeveyn bebek oyun davranışlarına yönelik durumlarının istatistiksel olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla, EBOGK'tan elde edilen sontest puanları, Mann-Whitney U Testi ile karşılaştırılmıştır. Aşağıdaki tabloda sonuçlara yer verilmiştir.

Tablo 24

Eğitim ve Kontrol Grubundaki Annelerin Ebeveyn Bebek Oyun Davranışlarına Ait Sontest Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Alt Boyutlar		Grup	N	$\overline{X}$	S	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Dokunma	Oyuncaksız	Eğitim	14	6,29	3,45	14,32	200,50	44,50	,133
		Kontrol	10	4,30	2,87	9,95	99,50		
	Oyuncaklı	Eğitim	14	3,14	2,25	12,50	175,00	70,00	1,00
		Kontrol	10	3,20	1,81	12,50	125,00		
Hareket	Oyuncaksız	Eğitim	14	15,57	3,74	16,82	235,50	9,50	,000*
		Kontrol	10	9,10	2,38	6,45	64,50		
	Oyuncaklı	Eğitim	14	16,07	4,98	15,96	223,50	2,50	,004*
		Kontrol	10	10,60	3,57	7,65	76,50		
Oyun	Oyuncaksız	Eğitim	14	11,64	3,71	12,46	174,50	69,50	,976
		Kontrol	10	11,60	4,09	12,55	125,50		
	Oyuncaklı	Eğitim	14	14,71	4,58	11,61	162,50	57,50	,462
		Kontrol	10	15,50	3,44	13,75	137,50		
Konuşma	Oyuncaksız	Eğitim	14	22,64	2,47	15,57	218,00	27,00	,011*
		Kontrol	10	18,40	3,95	8,20	82,00		
	Oyuncaklı	Eğitim	14	19,64	5,81	13,21	185,00	60,00	,556
		Kontrol	10	17,30	4,85	11,50	115,00		
Farkındalık	Oyuncaksız	Eğitim	14	4,71	2,09	14,93	209,00	36,00	,044*
		Kontrol	10	3,00	1,83	9,10	91,00		
	Oyuncaklı	Eğitim	14	5,14	2,51	16,96	237,50	7,50	,000*
		Kontrol	10	1,40	1,17	6,25	62,50		
Karşılık Verme	Oyuncaksız	Eğitim	14	8,50	3,55	16,14	226,00	19,00	,003*
		Kontrol	10	4,00	2,62	7,40	74,00		
	Oyuncaklı	Eğitim	14	10,07	2,59	16,54	231,50	13,50	,001*
		Kontrol	10	5,00	2,87	6,85	68,50		

*p<,05

Yukarıdaki tabloya göre eğitim grubundaki annelerin Ebeveyn Bebek Oyun Gözlem Kodu'nun alt boyutlarındaki sontest puan ortalaması dokunma oyuncaksız ($\bar{x}$=6,29, ss=3,45), dokunma oyuncaklı ($\bar{x}$=3,14, ss=2,25) iken kontrol grubundaki annelerin sontest puan ortalaması dokunma oyuncaksız ($\bar{x}$=4,30, ss=2,87), dokunma oyuncaklı ($\bar{x}$=3,20, ss=1,81) şeklindedir. Eğitim grubundaki annelerin sontest puan ortalaması hareket oyuncaksız ($\bar{x}$=15,57, ss=3,74), hareket oyuncaklı ($\bar{x}$=16,07, ss=4,98) iken kontrol grubundaki annelerin sontest puan ortalaması hareket oyuncaksız ($\bar{x}$=9,10, ss=2,38), hareket oyuncaklı ($\bar{x}$=10,60, ss=3,57) şeklindedir. Eğitim grubundaki annelerin sontest puan ortalaması oyun oyuncaksız ($\bar{x}$=11,64, ss=3,71), oyun oyuncaklı ($\bar{x}$=14,71, ss=4,58) iken

kontrol grubundaki annelerin sontest puan ortalaması oyun oyuncaksız ($\bar{x}$=11,60, ss=4,09), oyun oyuncaklı ($\bar{x}$=15,50, ss=3,44) şeklindedir. Eğitim grubundaki annelerin sontest puan ortalaması konuşma oyuncaksız ($\bar{x}$=22,64, ss=2,47), konuşma oyuncaklı ($\bar{x}$=19,64, ss=5,81) iken kontrol grubundaki annelerin sontest puan ortalaması konuşma oyuncaksız ($\bar{x}$=18,40, ss=3,95), konuşma oyuncaklı ($\bar{x}$=17,30, ss=4,85) şeklindedir. Eğitim grubundaki annelerin sontest puan ortalaması farkındalık oyuncaksız ($\bar{x}$=4,71, ss=2,09), farkındalık oyuncaklı ($\bar{x}$=5,14, ss=2,51) iken kontrol grubundaki annelerin sontest puan ortalaması farkındalık oyuncaksız ($\bar{x}$=3,00, ss=1,83), farkındalık oyuncaklı ($\bar{x}$=1,40, ss=1,17) şeklindedir. Eğitim grubundaki annelerin sontest puan ortalaması karşılık verme oyuncaksız ($\bar{x}$=8,50, ss=3,55), karşılık verme oyuncaklı ($\bar{x}$=10,07, ss=2,59) iken kontrol grubundaki annelerin sontest puan ortalaması karşılık verme oyuncaksız ($\bar{x}$=4,00, ss=2,62), karşılık verme oyuncaklı ($\bar{x}$=5,00, ss=2,87) şeklindedir.

Tabloya göre dokunma oyuncaksız (U=44,50, p>,05), dokunma oyuncaklı (U=70,00, p>,05), oyun oyuncaksız (U=69,50, p>,05), oyun oyuncaklı (U=57,50, p>,05), konuşma oyuncaklı (U=60,00, p>,05), gruplar arası son test puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Hareket oyuncaksız (U=9,50, p>,05), hareket oyuncaklı (U=2,50, p>,05), konuşma oyuncaksız (U=27,00, p>,05), farkındalık oyuncaksız (U=36,00, p>,05), farkındalık oyuncaklı (U=7,50, p>,05), karşılık verme oyuncaksız (U=19,00, p>,05), karşılık verme oyuncaklı (U=13,50, p>,05) boyutlarında ise eğitim grubundaki annelerin kontrol grubundaki annelere göre son test fark puanında eğitim grubu lehine anlamlı farklılık olduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar değerlendirildiğinde eğitimin, annelerin bebekleriyle oyunları sırasındaki gerek bir oyuncak ile gerekse oyuncaksız olarak gösterdikleri davranışlardan hareket, farkındalık ve karşılık vermede olumlu bir etki oluşturduğu söylenebilmektedir.

Tablo 25

Eğitim ve Kontrol Grubunda Bulunan Annelerin Ebeveyn Bebek Oyun Gözlem Kodu'na Ait Öntest Puanları ile Sontest Puanları Arasındaki Farkların Karşılaştırılmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Alt Boyutlar		Grup	N	$\overline{X}$	S	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Dokunma	Oyuncaksız	Eğitim	14	2,14	2,96	15,07	211,00	34,00	,026
		Kontrol	10	,50	,85	8,90	89,00		
	Oyuncaklı	Eğitim	14	1,04	2,76	14,39	201,50	43,50	,111
		Kontrol	10	,30	1,57	9,85	98,50		
Hareket	Oyuncaksız	Eğitim	14	3,43	5,37	15,21	213,00	32,00	,025
		Kontrol	10	-,20	2,57	8,70	87,00		
	Oyuncaklı	Eğitim	14	6,43	6,64	16,00	224,00	21,00	,004
		Kontrol	10	,50	2,84	7,60	76,00		
Oyun	Oyuncaksız	Eğitim	14	4,85	4,59	14,11	197,50	47,50	,186
		Kontrol	10	2,80	3,94	10,25	102,50		
	Oyuncaklı	Eğitim	14	4,21	3,24	14,86	208,00	37,00	,052
		Kontrol	10	1,60	2,41	9,20	92,00		
Konuşma	Oyuncaksız	Eğitim	14	4,50	4,16	15,75	220,50	24,50	,007
		Kontrol	10	,40	2,37	7,95	79,50		
	Oyuncaklı	Eğitim	14	4,64	5,12	15,32	214,50	30,50	,020
		Kontrol	10	,90	2,68	8,55	85,50		
Farkındalık	Oyuncaksız	Eğitim	14	2,93	2,33	15,50	217,00	28,00	,013
		Kontrol	10	1,00	1,56	8,30	83,00		
	Oyuncaklı	Eğitim	14	2,78	2,33	16,71	234,00	11,00	,000
		Kontrol	10	-1,20	1,87	6,60	66,00		
Karşılık Verme	Oyuncaksız	Eğitim	14	2,78	4,49	16,11	225,50	19,50	,003
		Kontrol	10	-1,80	1,55	7,45	74,50		
	Oyuncaklı	Eğitim	14	6,00	3,28	17,18	240,50	4,50	,000
		Kontrol	10	,70	1,57	5,95	59,50		

*p<,05

Yukarıdaki tabloya göre, dokunma oyuncaksız alt boyutunda, eğitim ve kontrol grubundaki annelerin puanlarının arttığı; bu artışın, eğitim grubunda ($\bar{x}$=2,14, ss=2,96), kontrol grubuna göre ($\bar{x}$=,50, ss=,85) daha yüksek olduğu görülmektedir. Dokunma oyuncaklı alt boyutunda

yine eğitim grubundaki annelerin puan artışının ($\bar{x}$=1,04, ss=2,76), kontrol grubundaki annelerin puan artışına göre ($\bar{x}$=,30, ss=1,57) daha yüksek olduğu görülmektedir. Hareket oyuncaksız alt boyutunda, eğitim grubundaki annelerin puanlarının ($\bar{x}$=3,43, ss=5,37) arttığı, kontrol grubundaki annelerin puanlarının ise ($\bar{x}$=-,20, ss=2,57) azaldığı görülmektedir. Hareket oyuncaklı alt boyutunda, eğitim ve kontrol grubundaki annelerin puanlarının arttığı; bu artışın, eğitim grubunda ($\bar{x}$=6,43, ss=6,64), kontrol grubuna göre ($\bar{x}$=,50, ss=2,84) daha yüksek olduğu görülmektedir. Benzer şekilde oyun oyuncaksız alt boyutunda eğitim ve kontrol grubundaki annelerin puanlarının arttığı; bu artışın, eğitim grubunda ($\bar{x}$=4,85, ss=4,59), kontrol grubuna göre ($\bar{x}$=2,80, ss=3,94) daha yüksek olduğu görülmektedir. Oyun oyuncaklı alt boyutunda da eğitim ve kontrol grubundaki annelerin puanlarının arttığı; bu artışın, eğitim grubunda ($\bar{x}$=4,21, ss=3,24), kontrol grubuna göre ($\bar{x}$=1,60, ss=2,41) daha yüksek olduğu görülmektedir. Konuşma oyuncaksız alt boyutunda eğitim grubundaki annelerin puanları ($\bar{x}$=4,50, ss=4,16), kontrol grubundaki annelerin puanlarına göre ($\bar{x}$=,40, ss=2,37) daha çok artış göstermiştir. Konuşma oyuncaklı alt boyutunda eğitim grubundaki annelerin puanları ($\bar{x}$=4,64, ss=5,12), kontrol grubundaki annelerin puanlarına göre ($\bar{x}$=,90, ss=2,68) daha çok artış göstermiştir. Farkındalık oyuncaksız alt boyutunda, eğitim grubundaki annelerin puanları ($\bar{x}$=2,93, ss=2,33), kontrol grubundaki annelerin puanlarına göre ($\bar{x}$=1,00, ss=1,56) daha çok artış göstermiştir. Farkındalık oyuncaklı alt boyutunda, eğitim grubundaki annelerin aldıkları puanların ($\bar{x}$=2,78, ss=2,33) arttığı; kontrol grubundaki annelerin puanlarının ise ($\bar{x}$=-1,20, ss=1,87) azaldığı görülmektedir. Karşılık verme oyuncaksız alt boyutunda eğitim grubundaki annelerin aldıkları puanların ($\bar{x}$=2,78, ss=4,49) arttığı; kontrol grubundaki annelerin puanlarının ise ($\bar{x}$=-1,80, ss=1,55) azaldığı görülmektedir. Karşılık verme oyuncaklı alt boyutunda eğitim grubundaki annelerin puanları ($\bar{x}$=6,00, ss=3,28), kontrol grubundaki annelerin puanlarına göre ($\bar{x}$=,70, ss=1,57) daha çok artış göstermiştir.

Her iki grubun öntest ve sontest puan farkları arasındaki karşılaştırmalar sonucunda Ebeveyn Bebek Oyun Gözlem Kodu'nda, eğitim grubundaki annelerin puan artışlarının kontrol grubundaki annelerin puanlarına göre dokunma oyuncaksız (U=34,00; p<,05), dokunma oyuncaklı (U=43,50; p<,05); hareket oyuncaksız (U=32,00; p<,05), hareket oyuncaklı (U=21,00; p<,05); oyun oyuncaksız (U=47,50; p<,05), oyun oyuncaklı (U=37,00; p<,05); konuşma oyuncaksız (U=24,50; p<,05), konuşma oyuncaklı (U=30,50; p<,05); farkındalık oyuncaksız (U=28,00; p<,05), farkındalık oyuncaklı (U=11,00; p<,05); karşılık verme oyuncaksız (U=19,50; p<,05), karşılık verme oyuncaklı (U=4,50; p<,05) alt boyutlarının

tümünde anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur. Bu sonuçlara göre, eğitimin annelerin bebekleriyle oyun davranışlarını geliştirmede etkili olduğu söylenebilmektedir.

İhtiyaç Analizi Formu'nun Oyun Davranışlarına İlişkin Bulguları

Eğitim programının hazırlanması aşamasında eğitim ve kontrol grubundaki annelerle eğitime yönelik ihtiyaçlarını ve beklentilerini ortaya koymak amacıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilerin içerik analizi ile değerlendirilmesi sonucunda "Oyun Davranışları İlk Görüşme" teması altında "Oyun" ve "Oyuncak" kategorileri oluşturulmuştur. "Oyun" kategorisinde "Etkinlik/Oyun Tercihleri" ve "Oyun Ortamı Tercihleri" şeklinde iki alt kategori yer almaktadır. "Oyuncak" kategorisinde ise "Mevcut Oyuncaklar" ve "Oyuncak Alırken Dikkat Edilenler" olmak üzere iki alt kategori oluşturulmuştur. Tema, kategoriler, alt kategoriler ve kodlar Tablo 26'da sunulmuştur.

Tablo 26

Eğitim ve Kontrol Grubuyla Yapılan İhtiyaç Analizi Görüşmesinde Oyun Davranışları İlk Görüşme Temasına Ait Kategoriler, Alt Kategoriler ve Kodlar

			Kodlar	
Tema	Kategoriler	Alt Kategoriler	Eğitim Grubu	Kontrol Grubu
Oyun Davranışları İlk Görüşme	Oyun	Etkinlik/Oyun Tercihleri	Oyuncaklarla oyun (9), Şarkı söyleme/dans etme (6), Eğitici kartlarla oyun (5), Oyun halısında oyun (5), Kitap okuma (5), Bedensel aktivite oyunları (4), "Cee-ee" oyunu (4), Duyusal oyunlar (3), Kuklaları konuşturma (2), Kovalamaca (1), Saklambaç (2), Örtü altına nesne saklama-bulma (1), Top havuzunda oyun (1), Gölge oyunu (1), Ev eşyalarıyla oyun (1)	Oyuncaklarla oyun (9), Şarkı söyleme/dans etme (7), Bedensel aktivite oyunları (6), Kitap okuma (3), "Cee-ee" oyunu (2), Eğitici kartlarla oyun (2), Ayna karşısında oyun (2), Kuklaları konuşturma (1), Müzik dinleme (1), Duyusal oyunlar (1), Küçük kas becerilerini geliştirici oyunlar (1), Eğitici çizgi film izleme (1), Hayvan seslerini taklit oyunu (1)
		Oyun Ortamı Tercihleri	Etrafı çevrilmiş oyun alanı (4), Yerde/örtü üzerinde (4), Sessiz/sakin bir ortam (3), Güvenlik önlemi alınmış bir ortam (2), Evin her yeri (2), Oyun halısı (1), Sıcaklığı ayarlanmış ortam (1), Balkon (1), Mutfak/mama sandalyesi (1), Yatak üstü (1)	Dikkat dağıtıcı unsurların bulunmadığı ortam (5), Yerde/örtü üzerinde (4), Yatak üstü (3), Sessiz/sakin bir ortam (3), Evin her yeri (2), Kalabalık bir ortam (2), Bol ışık alan ortam (2), Annenin kucağı (1), Sıcak olmayan bir ortam (1), Salon (1), Havadar bir ortam (1), Mutfak/Mama sandalyesi (1)
	Oyuncak	Mevcut Oyuncaklar	Sesli/çıngıraklı oyuncak (10), Pelüş oyuncak (8), Oyun halısı (6), Hareketli kitap (6), Diş kaşıyıcı bulunan oyuncak (5), Müzikli/oyuncaklı salıncak (3), Bebek (3), Top (3), Eğitici kartlar (3), Kukla (2), Dönence (2), Bul-tak oyuncak (3), Küpler (3), Top havuzu (2), Araba (2), Ahşap oyuncak (2), Silindir kule (2), Marakas (1), Geçmeli yapı oyuncakları (1), Eğitici bilgisayar (1), Piyano (1), Duyu oyuncağı (1), Bowling seti (1), Bebek aynası (1)	Oyun halısı (6), Pelüş oyuncak (6), Çıngırak (5), Bul-tak oyuncak (4), Araba/Kamyon (4), Kitap (4), Top (4), Şarkılı/sesli oyuncak (3), Oyuncaklı ana kucağı (3), Aktivite masası (3), Eğitici kartlar (2), Aile üyelerinin hazırladığı oyuncaklar (örgü vb.) (2), Diş kaşıyıcı bulunan oyuncak (2), Dönence (2), Duyu oyuncağı (2), Kukla (1), Çıngıraklı çorap (1), Küpler (1)
		Oyuncak Alırken Dikkat Edilenler	Zararlı maddelerden üretilmemiş olması (7), Gelişimi destekleyici olması (5), Bebeğin yaşına uygun olması (5), Zeka geliştirici olması (4), Eğitici olması (3), İlgi çekici olması (3), Küçük ve tehlikeli parçalar içermemesi (2), Kas becerilerini geliştirici olması (2), Oyuncağı satın alan kullanıcı yorumları (1), Tavsiye edilen oyuncaklar (1), Birlikte oynanabilme özelliği (1), Ergonomik olması (1), Annenin ilgisine ve beğenisine uygun olması (1)	Bebeğin ayına/gelişimine uygun olması (5), İlgi çekici olması (4), Eğitici olması (3), Oyuncak almayı tercih etmeme (2), Zararlı maddelerden üretilmemiş olması (2), Oyuncağı satın alan kullanıcı yorumları (2), Oyuncak firmalarının yaş gruplarına göre belirlediği oyuncaklar (1), İkinci el oyuncak alma (1), Yumuşak materyallerden yapılmış olması/güvenlik (1), Bebeği olan arkadaş çevresine danışma (1), İnternetten araştırma (1), Gelişimi destekleyici olması (1), Bebeğin kendi seçimi olması (1), Bebeğin korktuğu özelliklere sahip olmaması (1)

Eğitim grubunda yer alan anneler, oyun kategorisinde yer alan etkinlik / oyun tercihleri alt kategorisinde oyuncaklarla oyun, şarkı söyleme/dans etme, eğitici kartlarla oyun, oyun halısında oyun, kitap okuma, bedensel aktivite oyunları, "cee-ee" oyunu, duyusal oyunlar,

kuklaları konuşturma, kovalamaca, saklambaç, örtü altına nesne saklama-bulma, top havuzunda oyun, gölge oyunu ve ev eşyalarıyla oyun yanıtlarını vermiştir. Kontrol grubundaki anneler ise benzer oyun türlerine değinmiş ve oyuncaklarla oyun, bedensel aktivite oyunları, şarkı söyleme, kitap okuma, "cee-ee" oyunu, eğitici kartlarla oyun, dans etme, ayna karşısında oyun, kuklaları konuşturma, müzik dinleme, duyusal oyunlar, küçük kas becerilerini geliştirici oyunlar, eğitici çizgi film izleme ve hayvan seslerini taklit oyunu şeklinde yanıtlar vermiştir.

Eğitim grubundaki anneler bebekleriyle birlikte çeşitli oyuncaklarla oyun oynadıklarını ifade etmiştir. Gaye "*Renkli renkli kapları var o kapları çok seviyor, kafasına götürüyor, burnuna götürüyor, birbirine çarpıyor. İşte iki eliyle tutuyor, elinden geçiriyor.*" diyerek bebeğinin oyuncağı nasıl kullandığını anlatmıştır. Meral "*Çıngırakları falan var hani tık tık falan yapıyorum. Arabayla ilgileniyor ama onlarla çok ilgilenmiyor.*" ifadeleriyle bebeğinin ilgisine yönelik bir açıklama yapmıştır. Bebeğiyle şarkı söylediğini ya da dans ettiğini anlatan annelerden Tülay "*Şarkı söylüyorum, onun dikkatini çekmeye çalışıyorum, hani şarkı söylerken ellerime bakıyor, ellerimi inceliyor mimiklerini kullanarak bazı hareketler yapmaya çalışıyorum ben. Yüzüme çok odaklanıyor.*" diyerek bebeğinin bu sırada neler yaptığına dair gözlemlerini paylaşmıştır. Serpil bebeğiyle oyun oynamadığını söylemiş ve "*Daha hiç olmadı oyunluk durumu. Hani karşısına geçiyoruz eşimle bazen karşılıklı oynuyoruz, dans ediyoruz, şarkı söylüyoruz. Onun dışında başka bir şeyimiz olmuyor, pek bir şey yapmıyorum ben henüz.*" açıklamasını yapmıştır. Kitap okuma konusunda görüş bildiren Gaye "*Büyük kitaplardan resimler gösterip onun hakkında beraber konuşuyoruz.*" şeklindeki etkinliklerinden söz etmiştir. Bebeğiyle "Cee-ee" oyunu oynadıklarını söyleyen Didem "*Ce-eee' oyunları oynuyorum, bir şeyleri saklıyorum örtü altına, onu açarsa mutlu oluyor altına sakladığımda. Oyuncaklarına da ce-ee yaptırıyoruz.*" şeklinde oyunlarını anlatmıştır.

Kuklaları konuşturma konusunda görüş belirten Şebnem "*Parmak kuklaları konuşturuyorum, onlar çok hoşuna gidiyor böyle.*" demiştir. Hazal ise "*Bir oyuncak kutumuz var, sürpriz olarak içinden bir şey, kukla vs. çıkartıyorum mesela her birinin adını söylüyorum, ben kendim de bir şeyler üretmeye çalışıyorum, kuklaları oynatmaya çalışıyorum.*" şeklinde açıklama yapmıştır. Bebekleriyle oyun halısında oyun oynadıklarını dile getiren annelerden Tülay *"Oyun halısı gibi bir şey var, odasına getirip, üzerinde oyuncaklar var onlara uzanmasını sağlıyorum, onlara bakmasını işte onların dilinden*

konuşuyorum gibi. Onun farklı dokulara dokunmasına yardımcı oluyorum yani duyusal şey için." demiştir.

Bebeğiyle geçirdiği bir gün içerisinde kovalamaca, saklambaç gibi oyunlara yer verdiklerini anlatan Defne "*Kovalamaca oynuyoruz, geldim geldim diyorum. O kaçıyor benden, o gelince ben kaçıyorum. Odanın içinde bir çadırımız var onunla saklambaç oynamayı öğrendik o saklanıyor ben buluyorum, zaten beş aylıkken falan başladık hala en sevdiği oyun."* diyerek oyunlarını anlatmıştır. Top havuzunda oyun oynadıklarını söyleyen Filiz "*Top havuzu var onunla oynuyoruz, vakit geçiriyoruz."* demiştir. Bebeğinin ev eşyalarıyla oyun oynamayı sevdiğini belirten Senem *"Çoğunlukla salonda oynuyor, zaten Kıvanç'ın odası yok, çok küçük bir evimiz var. Plastik, kablo, kumanda vb. eşyalarla oynuyor orada, onları çok seviyor."* ifadelerini kullanmıştır.

Kontrol grubundaki anneler de eğitim grubundaki annelerin ifade ettikleri etkinlik ya da oyun çeşitlerinden bazılarını tercih ettiklerini belirtmiştir. Bunlar arasında oyuncaklarla oyun sık rastlanan yanıtlar arasındadır. Zehra "*Birkaç tane oyuncak var, şey yapıyorum karşısına geçip onları konuşturuyorum, dans ettiriyorum falan. Yanıma geliyor onlara bakarak, seviyor."* derken Sedef "*Şekilli olan yıldız, kare falan atıyorsun ya ondan aldım. Tabi şekilleri tam algılamıyor, kapağını açtığımda atsın ve kaldırsın, onu öğretiyorum şu an."* ifadelerini kullanmıştır. Hale "*Oyuncaklarla, çıngıraklar vs. oynuyoruz ama sıkıldığı için bir yerden sonra biz kendimiz onun eline oyuncak bir şeyler veriyoruz. Ancak bunun özelliklerini gösteriyoruz, tutturmaya çalışıyoruz, kendisinin ağzını, burnunu, yüzünü gösteriyoruz."* diyerek bebeği sıkıldığında oyuncağı nasıl kullandıklarını anlatmıştır.

Bebekleriyle bedensel aktivite oyunları oynadıklarını belirten annelerden Berna *"Onu gün içerisinde yüz üstü yatırıyorum, yüz üstü yatmayı seviyor bebekliğinden beri yapıyoruz bunu. Şimdi daha da uzun sürelerde yapmaya başladım. Ben de onun göz hizasında yüz üstü yatıp konuşmaya çalışıyorum, dönmeye teşvik ediyorum vs."* şeklinde uygulamalarından söz etmiştir. Şule "*Yüzüstü yatırıyorum, dönmeye çalışıyor. Ondan sonra işte spor yapıyormuş gibi hareketler yaptırıyorum."* demiştir. Şarkı söyleme etkinliği yaptıklarını belirtenler arasından Sedef *"Şarkı söylemeyi seviyor, ben ona şarkı söyleyerek el kol hareketlerini öğretiyorum onları yapıyor."* derken Mehtap *"Şarkılar söylüyoruz, o da söylüyor gibi sesler çıkarıyor hatta, keyifleniyor."* diyerek bebeğinin tepkisinden de bahsetmiştir. Hale "*Ninni söylüyoruz, şarkılar söylüyoruz."* demiştir. "Cee-ee" oyunu oynamayı seven Elif'in annesi Berna "*Ce-ee oyunu oynuyoruz onu çok seviyor."* şeklinde bir açıklama yapmıştır. Eğitici kartlarla oyun oynadıklarını ifade eden Berna "*Zeka kartlarını vs. gösteriyorum. Onlarla*

ilgili konuşuyoruz karşılıklı." demiştir. Kuklaları konuşturarak oyun oynadıklarını anlatan Zuhal "*Bir tane kuklası var mesela onu konuşturmayı seviyorum, onunla konuşup, onunla ilgili şeyler anlatıyorum mesela böyle bir şey yapıyorum. Parmak kuklayı çok seviyor mesela parmak kuklalarla alakalı bir şeyler yapıyorum. Tavşan var mesela onu seviyor, tavşan kukla ile oynamayı seviyor."* ifadelerini kullanmıştır.

Deney grubundaki annelerdin de tercih ettiği bu oyun ve etkinliklerden farklı olarak kontrol grubundaki anneler bebekleriyle ayna karşısında oyun, müzik dinleme, küçük kas becerilerini geliştirici oyunlar, hayvan seslerini taklit oyunu ve eğitici çizgi film izleme gibi faaliyetlerden örnekler vermiştir.

Ayna karşısında oyun oynadıklarını anlatan Cansu "*Aynada ona dil uzatıyorum ona gülüyor hani yüzümü şekilden şekle sokuyorum ikimiz yan yana aynaya bakarken onlardan mutlu oluyor."* açıklamasını yapmıştır. Müzik dinlemeye de yer verdiklerini belirten Cansu "*Bazen ona böyle, Artvinliyim ben, mesela halkoyunları ile ilgili bir şeyler açıyorum ona böyle hareketler yapıyorum, mutlu oluyor böyle keyif alıyor hani oynuyormuşçasına. Şarkı söylüyorum ona, müzik dinletiyorum. Onu da oynatıyorum böyle elini kolunu, zaten ayaklarını kendi oynatıyor çok hareketli bir çocuk."* diyerek bebeğine yöresel müzikler dinlettiğini anlatmıştır. Bebeğiyle hayvan seslerini taklit oyunu oynadığını ifade eden Özlem *"Hayvanları seçemese de ismen değil, hep böyle sesleriyle biliyor. Mesela şu an köpeği biliyor, horozu biliyor, kediyi biliyor. Kedi hastası mesela şu an, bayağı seviyor şu an her gördüğü yerde. Hayvan seslerini taklit etmeye çalışıyoruz. Bu oyunu oynuyoruz bu ara."* demiştir. Aynı zamanda eğitici çizgi film de izlediklerini anlatan Özlem "*Bu eğitici çizgi filmler falan var daha çok onları, bir de görselleri hemen kapıyor diye onları izliyor."* demiştir.

Eğitim grubundaki anneler bebekleriyle oyun oynarken nasıl bir ortam tercih ettikleri konusunda görüş belirtmiş ve etrafı çevrilmiş oyun alanı, yerde/örtü üzerinde, sessiz/sakin bir ortam, güvenlik önlemi alınmış bir ortam, evin her yeri, oyun halısı, sıcaklığı ayarlanmış bir ortam, balkon, mutfak/mama sandalyesi ve yatak üstü şeklinde yanıtlar vermiştir.

Etrafı çevrilmiş oyun alanını tercih eden annelerden Sabriye "*Bizim küçük bir odamız vardı orayı ona oyun alanı haline getirdik korunaklı hani tehlikeli şeyler yok. Yere minderler koyduk o şekilde. Sadece oyun alanı şeklinde bir alan oluşturduk, orayı kullanıyoruz. Oyuncakları orada hep açıkta hani hiç toplama şeyimiz olmuyor istediği gibi orada dilediği gibi hareket edebiliyor yani."* derken Şebnem "*Böyle bir alanı olup, kendine ait, kendini*

özel hissedebileceği bir yer yaptık. Oyuncaklarıyla daha rahat oynayabileceği, daha rahat uzanabileceği bir alan oldu, orada oynuyor." diyerek bebeği için sınırlı bir alan tercih ettiğini ifade etmiştir.

Yerde ya da örtü üzerinde bir oyun ortamı kurduğunu söyleyen Filiz "*Halının üzerinde battaniyesi var, onun üzerinde, oyuncakları etrafında hangisini alıp oynamak isterse onunla oynuyoruz."* demiştir. Sessiz/sakin bir ortam tercih ettiğini ifade eden annelerden Tülay "*Genelde televizyon arkada açıksa onu kapatıyoruz açık olmuyor ama daha sessiz bir ortam tercih ediyoruz. Zaten şu anda da sessiz karantinadan dolayı da evimize gelip giden olmadığı için genelde sessiz bir ortam oluyor ya da babasıyla oynarken ben çok dahil olmamaya çalışıyorum dikkati dağılmasın diye, hep birlikte oynamıyoruz yani. Ben oynarken babası çok girmemeye çalışıyor, izliyoruz birbirimizi."* diyerek bebeğinin oyun sırasındaki dikkatiyle bağlantılı olarak açıklama yapmıştır. Güvenlik önlemi alınmış bir ortamda bebeğinin oyun oynamasını tercih ettiğini belirten Didem "*Ona bir oyun alanı hazırladık hiçbir zarar vermeyecek şekilde işte köşesi sivri şeyler vs. olmayacak şekilde. İşte yumuşak yerler çarparsa bir yeri acımasın diye."* ifadelerini kullanmıştır.

Sıcaklığı ayarlanmış bir ortamı seçtiklerini belirten Gülay "*Fiziksel olarak ortamın sıcaklığını ayarlamaya çalışıyorum, yani soğuk olmasın, hastalanmasın diye. Yere yatırıyorsam altına hani battaniyesini falan seriyorum."* demiştir. Balkonda oyun oynamayı tercih ettiklerini ve bunun nedenlerini açıklayan Hazal *"Balkonda oynuyoruz. Balkon güneşte D vitamini alması için, yani çok fazla dışarı çıkmadığımız için, balkonda böyle kendi alanımız var. Hatta böyle oyuncaklarının olduğu, top havuzunun olduğu balkonda öyle bir yer ayarladım ona."* demiştir. Yatağın üstünde oyun oynadıklarını anlatan Sinem *"Küçükken özellikle yatağın üzerinde oynuyorduk, yuvarlanmaya başlamıştı."* açıklamasını yapmıştır.

Kontrol grubundaki anneler ise oyun ortamı tercihleri konusunda dikkat dağıtıcı unsurların bulunmadığı ortam, yerde/örtü üzerinde, yatak üstü, sessiz/sakin bir ortam, evin her yeri, kalabalık bir ortam, bol ışık alan ortam, annenin kucağı, sıcak olmayan bir ortam, salon, havadar bir ortam ve mutfak/mama sandalyesi şeklinde eğitim grubundaki annelerinkine benzer yanıtlar vermiştir.

Dikkat dağıtıcı unsurların bulunmadığı bir ortam tercih ettiğini belirten Berna "*Bana yoğunlaşmasını, odaklanmasını sağlayacak şekilde sessiz bir ortam sağlıyorum. Genellikle sakin, yani dikkatini çekecek herhangi bir şey olmaması gerekiyor. Çünkü başka bir yerden*

ses gelirse benimle oynamayı bırakıp kafasını direkt oraya çeviriyor, bu yeni yeni olan bir şey sanırım dışarıyı keşfetmeye başladı." diyerek bebeğiyle ilgili gözlemlerini paylaşmıştır. Benzer şekilde Sedef de *"Aşırı renkli bir ortam olmasını istemiyorum, renkler kafasını karıştırıyor onu fark ettim. Çünkü ona mat aldım hatta aşırı renk var orada odaklanamadı sanki. Çok sade bir ortam istiyorum. Yani ben istiyorum ki her oyuncağını ayrı ayrı benimsesin, onlarla ilgili oyunlar keşfettim çünkü. Bu karmaşa gelişimini kötü etkiler diye düşünüyorum."* diyerek bebeğinin dikkatini dağıtmaması açısından böyle bir ortam tercih ettiğini belirtmiştir. Yerde, örtü üzerinde oyun oynadıklarını ifade eden İlkay "*Sürekli yerdeyiz zaten. Bir örtü seriyorum onun üzerinde rahatça oynuyor."* demiştir.

Yatağın üstünde oyun oynadıklarını söyleyen Berna "*Uyandıktan sonraki oyunlarımız yatakta oluyor hep."* demiştir. Sessiz/sakin bir oyun ortamı tercih eden annelerden Mehtap "*Tam ev ortamı gibi bir ortam tercih ediyorum. Karantinadan önce dışarıya çıkıyorduk, Bulut dışarıda biraz huzursuz oluyor bilmiyorum belki eve alıştığı için. Evde biz ikimiz baş başayken çok rahatız. Herhangi biri buna dahil olduğunda Bulut'un huzursuz olduğunu görüyorum. Yani sakin bir ortam tercih ediyorum."* diyerek daha sakin bir ortam tercih ettiğini bebeğinin tepkileriyle bağlantılı olarak açıklamıştır. Sessizlik yerine kalabalık bir ortamı tercih ettiklerini söyleyen annelerden Özlem "*Genellikle yalnız değiliz zaten kalabalığız, mesela benim ona yaptığımı o da çünkü hemen öğrenip başkasına yapıyor."* demiş, Simge ise "*Biz hep kalabalık ortamda olduğumuz için tek başımıza kaldığımızda çok sıkılıyoruz. Etrafta bir ses görmek istiyor."* diyerek bebeğinin de bu ortamı tercih ettiğine açıklamıştır. Bebeğinin kendisinin kucağında oyun oynamayı tercih ettiğini söyleyen Berna, bu konuda *"Genelde dizimde olmayı sevdiği için orada oynuyor, kucağımda."* şeklinde görüş belirtmiştir. Sıcak olmayan bir ortamı seçtiğini söyleye Zehra *"Çok sıcak olmayan ortamlarda oynamayı tercih ediyorum çünkü terliyor."* ifadeleriyle bu görüşünün sebebini açıklamıştır.

Oyuncak kategorisinde yer alan mevcut oyuncaklar alt kategorisinde, eğitim grubundaki anneler, evlerinde bulunan oyuncak çeşitlerini sesli/çıngıraklı oyuncak, pelüş oyuncak, oyun halısı, hareketli kitap, diş kaşıyıcı bulunan oyuncak, müzikli/oyuncaklı salıncak, bebek top, eğitici kartlar, kukla, dönence, bul-tak oyuncak, küpler, top havuzu, araba, ahşap oyuncak, silindir kule, marakas, geçmeli yapı oyuncakları, eğitici bilgisayar, piyano, duyu oyuncağı, bowling seti ve bebek aynası şeklinde sıralamışlardır.

Bebeğinin sesli, çıngıraklı oyuncaklara sahip olduğunu söyleyen annelerden Leyla *"Ablamın iki tane bebeği vardı, bütün oyuncaklar onlardan geldi, böyle ses çıkartan*

oyuncakları var." açıklamasını yapmıştır. Gülay ise "*Babası hevesli olduğu için şu anda 18 yaşına gelinceye kadarki bütün oyuncakları var herhalde. Şu an için bu çıngırak diyorlar sesli küçük oyuncaklardan var, renkli oyuncaklar."* açıklamasıyla bu konuda eşinin tercihine ve bebeğinin oyuncak çeşitliliğine değinmiştir. Bebeğinin pelüş oyuncakları olduğunu söyleyen Tülay "*Bir pandası var, ona çok ilgisini veriyor şimdi biraz daha arttı hatta. Bunun dışında birkaç tane daha böyle pelüş oyuncaklarımız var, oyun halısının üzerinde asılı onlar. Onların da bir tanesinin içinde böyle toplar var vurunca ses çıkartıyor, hoşuna gidiyor."* demiştir. Bebeği için çok fazla oyuncak tercih etmediğini belirten Serpil "*Oyuncak bebekleri var onlar da böyle yeğenlerimden geldi. Daha oyuncak almadım çocuğuma, çok fazla almayı sevmiyorum, daha anlamıyor."* demiştir. Hazal ise "*Dönencesi var, üzerinde pofuduk ayıcıkları var yani uyku arkadaşı tarzında."* demiştir.

Kontrol grubundaki anneler evlerinde bulunan oyuncaklara oyun halısı, pelüş oyuncak, çıngırak, bul-tak oyuncak, araba/kamyon, kitap, top, şarkılı/sesli oyuncak, oyuncaklı ana kucağı, aktivite masası, eğitici kartlar, aile üyelerinin hazırladığı oyuncaklar (örgü vb.), diş kaşıyıcı bulunan oyuncak, dönence, duyu oyuncağı, kukla, çıngıraklı çorap, küpler gibi örnekler vermiştir.

Evlerindeki oyuncakları anlatan Sedef "*Ona piyano aldım, onu çok sevdi oyun halısı ile birlikte oluyor o. O yüzden böyle ellerinden ziyade ayaklarıyla her şeyi yapıyor."* şeklinde bir açıklama yaparken İclal "*Topları var, arabaları var, eğitici masası var, zeka küpü var. Onun alt tarafında da böyle farklı figürler var, üstüne böyle bastığında ses çıkartıyor."* diyerek oyuncaklardan örnekler paylaşmıştır.

Oyuncak kategorisinin son alt kategorisi olan oyuncak alırken dikkat edilenler konusunda, eğitim grubundaki annelerin görüşleri ele alındığında zararlı maddelerden üretilmemiş olması, gelişimi destekleyici olması, bebeğin yaşına uygun olması, zeka geliştirici olması, eğitici olması, ilgi çekici olması, küçük ve tehlikeli parçalar içermemesi, kas becerilerini geliştirici olması, birlikte oynanabilme özelliği ve ergonomik olması gibi konu başlıklarının öne çıktığı görülmektedir. Ayrıca anneler, oyuncak seçimlerinde oyuncağı satın alan kullanıcı yorumlarına, annenin ilgisine ve beğenisine uygun olmasına ve tavsiye edilen oyuncakları satın almaya dikkat ettiklerini de ifade etmişlerdir.

Oyuncakların zararlı maddelerden üretilmemiş olmasına dikkat ettiğini söyleyen annelerden Gülay *"Önce ben üzerindeki maddelere bakarım yani plastiğinde kullanılan zararlı bir madde var mı?"* şeklinde açıklama yapmıştır. Gelişimi destekleyici olmasına dikkat ettiğini

söyleyen Didem "*Onu geliştirecek, becerilerine ve zekasına fayda sağlayacak şeyler almaya çalışıyorum.*" demiştir. Oyuncağın zeka geliştirici olmasını seçim kriterleri arasında ifade eden Leyla "*Zekasını geliştirecek şeyler olması önemli, hani işte oyun kartlarını o sebeple aldım ya da bu küçük kitapçıkları o yüzden aldım. Hem zekasını geliştirecek hem zaman geçirebileceği hem de birlikte oynayabileceğimiz şeylere bakıyorum.*" demiştir. Oyuncağın eğitici olmasını tercih ettiklerini söyleyen annelerden Senem "*Eğitici olması tabii ki… O dönemlerde, küçük olduğu için eğitici olması önemli.*" şeklinde görüşünü belirtmiştir. Oyuncağın ilgi çekici olmasını tercih ettiğini belirten Hazal "*Oğlum en çok neyden hoşlanıyorsa onu almaya çalışıyorum ben. Bazen de çok şımarıyorum, böyle ne istersem alıyorum yeter ki ilgisini çeksin diye.*" ifadelerini kullanmıştır.

Oyuncağı satın alan kullanıcı yorumlarını dikkate aldığını ifade eden Didem *"Kullanan annelerin yorumlarına bakıyorum, çünkü mesela bazı şeyleri alırsınız özenip ama yüzüne bile bakmıyorlar çocuklar."* demiştir. Tavsiye edilen oyuncakları satın aldığını belirten Filiz "*Çocuklar ayına uygun olarak neleri seviyorlarsa, çevremden tavsiye üzerine onu almaya çalışıyorum.*" şeklinde görüşünü ifade etmiştir. Oyuncağın kendi ilgisine ve beğenisine uygun olmasını önemsediğini belirten Gaye *"Tabii ki kendim seviyor muyum, sevmiyorum muyum, onlara bakıyorum. Baktığımda daha çok benim ilgimi çeken şeyleri de aldığımı görüyorum."* diyerek tercihini açıklamıştır.

Kontrol grubundaki annelerin de oyuncak seçiminde, eğitim grubundaki annelerin tercihlerine benzer konulara dikkat ettikleri görülmektedir. Bunlar arasında oyuncağın bebeğin ayına/gelişimine uygun olması, ilgi çekici olması, eğitici olması, zararlı maddelerden üretilmemiş olması, ikinci el oyuncak alma, yumuşak materyallerden yapılmış olması/güvenlik, gelişimi destekleyici olması, bebeğin korktuğu özelliklere sahip olmaması gibi konular yer almaktadır. Ayrıca anneler, oyuncak seçerken oyuncağı satın alan kullanıcı yorumlarına, oyuncak firmalarının yaş gruplarına göre belirlediği oyuncaklara, bebeği olan arkadaş çevresine danışmaya, internetten araştırma yapmaya ve bebeğin kendi seçimi olmasına da dikkat ettiklerini belirtmişlerdir. Bir anne ise oyuncak almayı tercih etmediğini söylemiştir.

Bebeğin ayına ya da gelişimine uygun olması konusuna dikkat ettiğini söyleyen annelerden İclal "*Önce yaşı gereği anlayabileceği bir oyuncak olmasına bakıyorum. Mesela dün bir puzzle vardı onu alayım dedim, eşim ağzına sokar boyalı onlar dedi. Hani biraz böyle renkleri falan öğretmeye çalışıyorum. Mesela şu an mavideyiz ama bilmiyorum diğer renklere geçebilir miyiz?"* şeklinde bir açıklama yapmıştır. Cansu "*Yaş grubuna*

odaklanıyoruz ama bazen ayının üzerinde birkaç oyuncağı da oluyor. Kendi sekiz aylık ama 12 aylık oyuncak da ona zarar vermeyecek bir şeyse alıyorum." diyerek farklı yaş grubu oyuncaklarını da tercih ettiğini belirtmiştir. Oyuncağın ilgi çekici olması konusunda Hale "*Oyuncağın mümkün olduğunca ilgisini çekecek etkinlikleri olmasına dikkat ediyorum."* demiştir. Gelişimi destekleyici oyuncakları tercih ettiğini söyleyen Ece "*Özellikle onu destekleyici olmasına özen gösteriyorum ama bizim de bildiğimiz kadarıyla yapmaya çalışıyoruz. Biz de tecrübesiziz sonuçta."* şeklinde görüşünü ifade etmiştir.

Bebeğin korktuğu özelliklere sahip olmayan oyuncaklar tercih ettiğini ifade eden Özlem "*Çok böyle yüksek ses çıkartan oyuncaklara kesinlikle bakmıyor, korkuyor. Kaç tanesini öyle rafa kaldırdık, hediye geldi hepsi."* demiştir. Oyuncağı satın alan kullanıcı yorumlarını önemsediğini söyleyen Hale "*Çocuğun gelişimine katkısı olacağını düşündüğüm, onu satın alan insanların yazılarından okuduğum bir markanın oyun halısını gördüm mesela özelliklerini okuyorum çocuk gelişimi için iyi olduğunu düşünüyorsam ona göre alıyorum."* demiştir. Oyuncak firmalarının yaş gruplarına göre belirlediği oyuncaklar arasından seçim yaptığını ifade eden Berna "*(Oyuncak markası) …'nın sitesine giriyorum, yaşa göre oyuncak sekmesi var mesela kızım dört aylık, dört aylık bebekler neye bakabilir oradan bakıyorum ona göre gelişimini destekleyecek şeyler alıyorum."* diyerek oyuncağın gelişimi destekleyici olması kriterini de eklemiştir. Bebeği olan arkadaş çevresine danıştığını söyleyen Zuhal *"Sesleri sevdiği için kitapları öyle aldım. Ondan sonra arkadaşlarımda gördüğüm oyuncaklara bakıyorum, bir de onlara soruyorum neleri seviyor çocukları diye."* şeklinde fikir aldığını ifade etmiştir. Oyuncakları internetten araştırma yaparak seçtiğini belirten Cansu "*(Alışveriş sitesi) …'da falan çok satanlara giriyorum neler olabilir bize uygun olanlar neler diye internetten bakıyorum."* demiştir.

Daha çok ikinci el oyuncak almayı tercih ettiğini açıklayan Zehra "*Ben genelde ikinci el almayı tercih ediyorum. Ne de olsa zaten üretilmiş, o yüzden bir site var oradan alıyorum."* şeklinde nedenini açıklamıştır. Oyuncak almayı tercih etmediklerini söyleyen annelerden Şule *"Ben pek oyuncak almıyorum, genelde hediye geliyor. Gülnur'a (bebeğin ablası) gelenler de genelde aslında benim de alabileceğim oyuncaklar oldular. Fazlaca var zaten."* diyerek bu tercihinin nedenini belirtmiş, aynı görüşe sahip olan Zehra ise "*Ben aslında çok fazla oyuncak almayı seven bir insan değilim. Oyuncaklar plastik içerdiği için çok fazla oyuncak alma taraftarı değilim."* diyerek açıklama yapmıştır.

Eğitimi Değerlendirme Formu'nun Oyun Davranışlarına İlişkin Bulguları

Eğitim grubundaki annelerle eğitim programının uygulanmasının ardından görüşlerini ve önerilerini ortaya koymak amacıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin içerik analiziyle değerlendirilmesi sonucunda "Oyun Davranışları Son Görüşme" teması altında "Eğitim Sürecinde Oyun ve Oyuncak" kategorisi oluşturulmuştur. Bu kategoride "Etkinlik/Oyun Tercihleri" ve "Oyuncak Tercihleri" olmak üzere iki alt kategori yer almaktadır. Oyun Davranışları Son Görüşme temasına ait kategoriler, alt kategoriler ve kodlar Tablo 27'de sunulmuştur.

Tablo 27

Eğitim Grubuyla Yapılan Son Görüşmede Oyun Davranışları Son Görüşme Temasına Ait Kategoriler, Alt Kategoriler ve Kodlar

Tema	Kategori	Alt Kategoriler	Kodlar
Oyun Davranışları Son Görüşme	Eğitim Sürecinde Oyun ve Oyuncak	Etkinlik/Oyun Tercihleri	Oyuncaklarla oyun (13), Kitap okuma (8), Şarkı/tekerleme söyleme (7), Açık havada oyun (5), Duyusal oyunlar (3), Küçük kas becerisi gerektiren etkinlikler (3), El ve parmak oyunları (1), Saklambaç (1), "Cee-ee" oyunu (1), Ev eşyalarıyla oyun (1)
		Oyuncak Tercihleri	Evdeki malzemelerle üretilen oyuncaklar/etkinlikler (5), Top (2), Eğitici kartlar (1), Farklı dokuda materyaller içeren kitaplar (1), Kukla (1), Sesli/çıngıraklı oyuncak (1), Aktivite masası (1), Salıncak (1), Oyun halısı (1)

Etkinlik, oyun tercihleri alt kategorisinde annelerin, bebekleriyle hangi oyunları oynadıklarına dair açıklamaları yer almaktadır. Bunlar, oyuncaklarla oyun, kitap okuma, şarkı/tekerleme söyleme, açık havada oyun, duyusal oyunlar, küçük kas becerisi gerektiren etkinlikler, el ve parmak oyunları, saklambaç, "Ce-ee" oyunu ve ev eşyalarıyla oyun şeklindedir.

Bebeklerinin oyuncaklarla oyun oynadığını belirten annelerden Gülay *"Siz oyuncak tanıtımı yaptınız mesela. O oyuncaklardan takip edip, yaşına uygun olanı alıp o şekilde onlarla oynamaya çalıştım."* demiştir. Şebnem *"Balkonda şişme havuzun içine su doldurup oyuncaklarını doldurup o şekilde bir etkinlik yaptık."* açıklamasını yapmıştır. Meral ise "*Oyuncaklarıyla daha yaratıcı neler oynayabiliriz diye düşündüm hep. Yani sizin verdiğiniz*

eğitimi baz alarak… Daha önce böyle bir şey yapar mıydım? Hayır, yapmazdım. Ben kendi oyuncaklarıyla farklı farklı şeyler yaratarak onlarla oynamaya çalıştım." şeklinde eğitim sonrasında değişen uygulamalarından söz etmiştir. Kitap okuma etkinliği yaptığını belirten anneler arasından Defne "*Kitap okumayı tercih ediyoruz bol bol, hikâyeler üzerinden resimleri göstererek."* derken Didem "*Sizinle birlikte yaptığımız çalışmadan sonra daha çok kitap okumaya başladım. Her gün belli bir vakitte kitap okudum yavaş yavaş ve gerçekten de kitaplara olan ilgisinin bu süreçten sonra arttığını gözlemledim. Kitapları kendisinin seçmesini sağlıyordum. Önüne diziyordum, onun gösterdiği kitabı okuyordum."* ifadeleriyle bebeğinin kitap seçimi yaptığını ve ilgisine yönelik gelişmeleri paylaşmıştır. Bebekleriyle birlikte şarkı ya da tekerleme söylediklerini belirten annelerden Hazal "*Onunla ben daha iyi vakit geçirebilmek için şarkılar falan söylüyorum. Bu da sizinle konuştuktan sonra yaptığım bir şey. Daha önceden birazcık daha küçüktü ve sanki beni anlamıyormuş gibi geliyordu ama şimdi 'Hayır sizi anlıyordu.' diyeceksiniz. Şu anda daha güzel oyunlar oynuyoruz."* şeklinde uygulamalarını paylaşmıştır. Aynı konuda görüş bildiren Şebnem ise "*Sürekli tekerleme falan söylerim hani biliyorum da açıkçası, onları falan söyledim. Nida da birçoğunu biliyor hareketlerini falan da yapıyor artık."* demiştir.

Açık havada oyun oynadıklarını söyleyenler arasından Gaye "*Fırsat oldukça dışarı çıkarıp hava aldırmaya çalışıyorum. Birkaç sevdiği oyuncağı da yanıma alıyorum, dışarıda oynuyoruz."* ifadelerini kullanmış, Meral *"Dışarıda toprağa dokunmasını sağladım. Hayvanları tanıtmaya çalışıyorum. Boş bulduğumuz zaman dışarıda hayvan çiftliği var yakınlarımızda orada hayvanları tanıtıyorum. Bu şekilde aktiviteler hazırlamaya çalışıyorum. Öyle AVM gibi ortamlara çok götürmüyorum."* açıklamasını yapmıştır. Duyusal oyunlar oynamayı tercih ettiklerini belirten Leyla *"Yüzey tanıma aktiviteleri yaptım, işte yünlü yüzey, elyaf yüzey gibi değişik dokular. Bunun için dokun hisset kitapları almıştım."* diyerek bebeğiyle yaptığı etkinlikten söz etmiştir. Küçük kas becerisi gerektiren etkinliklere yer verdiğini söyleyen Defne "*Kalem boya aldım onlarla resim çiziyoruz, masayı boyuyoruz, farklı yüzeyleri. Bir de bu ara şeye çok merak sardı etiketler var, onları çıkartıyor dergilere yapıştırıyoruz beraber."* demiştir.

Bebeğiyle el ve parmak oyunları oynadığını söyleyen Hazal "*Bir materyal olmasa bile ben onunla küçüklüğünde yaptığımız el oyunlarını oynamaya çalışıyorum."* diyerek oyuncak olmadan oyun oynadığını belirtmiştir. Saklambaç ve "Cee-ee" oyunu gibi yine oyuncak kullanılmadan oynanan oyunları da tercih ettiklerini söyleyen annelerden Defne "*Saklambaç oynamayı çok seviyor onu yaptık. Daha sayamadığım birçok şey yaptık, oyun oynadık*

aslında." demiş, Sinem ise "*Böyle konuşuyorduk, şarkılar söylüyorduk, basit etkinlikler yapıyorduk "Aaa, Ce-eee" gibi beraber vakit geçirme oyunları şeklinde oynadık."* açıklamasını yapmıştır. Bebeğinin ev eşyalarıyla oyun oynadığını söyleyen Sabriye *"Oğlum genelde evde bulunan eşyalarla oynuyor. Mutfakta mesela çekmeceleri karıştırıp her şeyi döker, onları birbirine vurur, dağıtır. Ben de bir şey demem yani."* ifadelerini kullanmıştır. Oyuncak tercihleri alt kategorisinde görüşlerini bildiren annelerin seçimleri arasında evdeki malzemelerle üretilen oyuncaklar/etkinlikler, top, eğitici kartlar, farklı dokuda materyaller içeren kitaplar, kukla, sesli/çıngıraklı oyuncak, aktivite masası, salıncak ve oyun halısı gibi oyuncaklar yer almaktadır.

Evdeki malzemelerle ürettikleri oyuncaklardan ve etkinliklerden söz eden annelerden Şebnem *"Kendim kutuları kestim, kutuların içine top atma şeklinde, oyuncaklardan sıkıldığını hissettiğim zaman böyle bir farklı oyuncak hani olsun diye onunla birlikte yapmaya çalıştım."* diyerek bebeğiyle birlikte yaptığı oyuncağı anlatmıştır. Didem *"Evde kullanmadığımız şeyleri nasıl değerlendiririz Talha için, onu düşünmeye başladım. Farklı malzemelerle oyuncaklar, etkinlikler yapıyoruz aslında. Mesela onları ses çıkarmak için falan kullandığımız oluyor."* demiş ve Filiz *"Peçete yırtmayı çok seviyordu o dönemler, bol bol peçete yırtıyorduk. Sonra onları kullanarak bir şeyler yaptık, oyuncak yerine kullandık. Islatıp top yaptık mesela."* şeklinde bir örnek vermiştir. Bebeğinin topla oynamayı tercih ettiğini açıklayan Defne *"Topları çok sevdiği için sürekli top oynuyoruz evin içinde. Biraz fazla çeşit top aldık sanırım."* demiştir. Eğitici kartları kullandıklarını ifade eden Serpil *"Eğitici kartlar aldık, onların resimleriyle ilgili konuştuk, adlarını söyledim, hayvan seslerini çıkardım, Derya da taklit etmeye çalıştı."* diyerek kartları nasıl kullandıklarını açıklamıştır.

Farklı dokuda materyaller içeren kitaplar aldığını ifade eden Leyla *"Dokun hisset kitapları almıştım. Farklı farklı materyallerden yapılmış içindeki şekiller. O kitaplarla çok oynadık. Gerçekten bütün vaktimizi o kitaplarla geçirdik diyebilirim. Kitapları çok sevdi çünkü."* diyerek bebeğinin bu tür kitaplara olan ilgisinden bahsetmiştir. Kuklaları kullandığını anlatan Didem *"Parmak kuklaları, bir tane de el kuklası var. Onları konuşturuyoruz, seviyor."* demiştir. Sesli, çıngıraklı oyuncak kullandığını söyleyen Hazal *"Sizinle görüştüğümüz zaman, bize önerdiğiniz küçük oyuncaklar vardı. İnanılmaz bir oyuncak bilgisi edindim. Bu yüzden çok mutluyum. Seçerken işte bu müzik aletleri ile ilgili olan sesli, oyuncaklara falan yöneliyorum bazen, onlarla oynuyoruz."* şeklindeki ifadeleriyle oyuncak seçimi konusundaki durumuna yönelik düşüncelerini paylaşmıştır. Aktivite masası ve

salıncak kullanmayı tercih ettiğini belirten Gaye, bu tercihini şu şekilde açıklamıştır *"Mesela hayatımızı kurtaran, en çok vakit geçirdiğimiz bir tane ev şeklinde bir aktivite masası aldık. Üzerinde prizler var, bebeklerin evde ilgisini çekebilecek her şey üzerinde toplanmış. Onunla çok güzel oyunlar oynuyoruz aracı olarak kullandığımızda. Bir de salıncak aldık tavandan astığımız. Salıncağı epey kullanıyoruz. Çünkü normalde kitap okurken ilgisi dağılıyor. Salıncakta otururken en azından göz teması kurarak kitap okuma aktiviteleri gerçekleştiriyoruz."* Oyun halısı aldıklarını söyleyen Sinem "*Pandemide evde çok kalacağız diye bir oyun halısı almıştık. Oyun alanı oluşturmak istedik Lale'ye, melodili oyun halıları vardı onlardan aldık çünkü daha küçüktü, halı üzerinde etkinlikler yaptık, önce dönmeye başladı, sonra emeklemeye başladı."* demiştir.

Araştırmacı Günlüğü'nün Oyun Davranışlarına İlişkin Bulguları

Oyun davranışları temasına yönelik araştırmacı günlüğü bulguları, annelerin bebeklerine ait oyun videolarını göndermeleri sırasında, eğitimci ile yaptıkları telefon görüşmeleri ya da anlık mesajlaşma uygulamasında oluşturulan grup üzerindeki mesajlaşmalar, fotoğraf ve video paylaşım uygulamasında oluşturulan soru köşesi gönderileri, bebeklerin temel gereksinimleri ve oyun ve oyuncak konulu modüllerin grup görüşmeleri sırasındaki gözlemlerden elde edilmiştir.

Fotoğraf ve video paylaşım uygulamasında oluşturulan soru köşesinde bir sorusunu paylaşan Filiz *"Bebeğim artık 1 yaşına yaklaştı. Bundan sonra özellikle zihinsel gelişimini ve dil gelişimini destekleyecek hangi oyuncakları satın alabilirim? Bu konuda önereceğiniz oyuncakları, markalarını paylaşabilir misiniz hocam?"* diyerek oyuncak önerisi istemiştir.

Bebeklerin temel gereksinimleri modülünün grup görüşmeleri sırasında söz alan Didem *"Sizden öğrendiğim şekilde kuklalar satın aldım, sizin oyuncakları anlattığınız bölümde. Parmak kuklalarıyla, onları konuşturarak aktiviteler yapmaya çalıştım."* diyerek örnek vermiştir.

Oyun ve oyuncak konulu modülde annelerden, evdeki malzemeleriyle ve yeteneklerine uygun olarak seçtikleri bir yöntemle oyuncak yapmaları istenmiştir. Anneler, anlık mesajlaşma uygulamasından birbirleriyle fikir alışverişi yapmaları ve malzeme paylaşmaları sonucunda ürettikleri oyuncakları anlatmışlar ve bunları grup görüşmelerinde birbirlerine göstermişlerdir. Ayrıca aynı grup görüşmesinde buz kırıcı etkinlik olarak annelerden, kendi çocukluk dönemlerinde oynadıkları oyun örneklerini paylaşmaları istenmiştir. Bir sonraki

hafta, grup görüşmesinde, bu oyunları bebeğiyle uygulamaya çalıştığını anlatan Hazal, şu ifadeleri kullanarak *"Ben Yekta ile oyuncak olmadan oyun oynamaya çalıştım bu hafta. Biraz başta sıkıldı ama hani bir oyun vardı konuştuğumuz, çocukken elektrik kesilince oynanan, gölge oyunu. Işıkları kapattım köpek, kuğu, kedi falan yapmaya çalıştım ve baya ilgisini çekti."* demiştir.

Eğitimin son modülünün grup görüşmesinde söz alan ve eğitimin kendisine katkılarından bahseden Defne "*Oyuncak seçimi, oyuncakları etkin, doğru kullanma gibi şeylerde artık kendime güveniyorum, onlar o açıdan güzel oldu."* demiştir.

Oyun bireylerin gelişiminde önemli rol oynayan benzersiz ve evrensel bir etkinliktir. Bu tanımı yapan Göncü ve Gaskins (2007) de dahil olmak üzere bazı araştırmacılar bireysel ve etkileşimsel özelliklerin çocukların oyunlarını nasıl etkilediğini açıklamış; oyunu evrimsel, işlevsel ve sosyokültürel bağlamda ele almıştır (Aarts, Wendel-Vos, Van Oers, Van de Goor, & Schuit, 2010; Bornstein, 2007). Bornstein (2007), oyun oynama eğiliminin biyolojik kökenli olduğunu kabul ederek oyunun evrimsel özelliğini açıklamıştır. Ayrıca oyun sırasındaki davranışların ve oyun çeşitliliğinin bakım veren-çocuk etkileşiminden ve bebeklik dönemindeki kültürel önceliklerden etkilendiğini savunarak oyunu sosyokültürel bağlamda değerlendirmiştir. Oyunun çocuğun deneyimlerinin ötesine geçerek hayal gücünün bir ürünü olması ve günlük rutinler sırasında kendisini ifade etme aracı olarak kullanılması gibi özellikleri ise işlevsellik boyutuna karşılık gelmektedir (Göncü & Gaskins, 2007).

Yetişkin-bebek etkileşiminde bebeğe hitap eden en etkili araçlardan biri olan oyun, gelişimi destekleyici rolünün yanında aynı zamanda bir eğlence kaynağıdır. Oyun sırasında gerilimin serbest bırakılmasıyla günlük yaşamda karşılaşılan sorunlarla başa çıkma becerileri desteklenmekte, bebeklerin ya da çocukların duygu durumları daha olumlu hale gelmektedir (Yannakakis & Hallam, 2008). Etkileşim için bu denli önemli bir araç olan oyunlar sırasındaki ebeveyn-bebek davranışlarının gözlemlenmesi, etkili müdahalelerin planlanması için gereklilik arz etmektedir.

Araştırmada anneler ve bebeklerinin belirli bir oyuncakla ve oyuncaksız olarak oynadıkları oyunlar sırasındaki etkileşim davranışları, gözleme dayalı bir araç olan "Ebeveyn Bebek Oyun Gözlem kodu" kullanılarak değerlendirilmiştir. Araç, dokunma, hareket, oyun, konuşma, farkındalık ve karşılık verme olmak üzere etkileşimde kritik olan davranışları gözlemlemek üzere tasarlanmıştır. Aracı geliştiren araştırmacılara göre (Jones vd., 2015)

dokunma, anne ve bebeği arasında şefkatli iletişimi, sevginin aktarımını sağlayan göstergelerden biridir. Bebeklerde *hareketin* teşvik edilmesi, çevrenin keşfedilmesine zemin hazırlayıp bebekleri iletişim kurmaya sevk etmekte, bu ise dil gelişimini sağlamaktadır. *Oyun*, ebeveynleri bebekleriyle yakın etkileşim kurmaya teşvik etmekte, bebeklerin çevreleri hakkında bilgi edinmelerine yardımcı olmaktadır. Bebekleriyle daha çok *konuşan* ebeveynler, onların ifade edici dillerinin daha çabuk aktive edilmesini sağlamaktadır. Oyunlar sırasında bebeklerinin içsel ve zihinsel durumları hakkında yorumlar yaparak *farkındalık* geliştiren ebeveynler, bebeklerinin sosyal ve duygusal gelişimini desteklemektedir. Ebeveynlerin bebeklerine *karşılık vermesi*, bebeklerde yakın çevrelerinde bir etki oluşturabildikleri hissini uyandırmakta ve özerkliği desteklemektedir. Eylemlerin sonucunda onay almak bebekler için ödüllendiricidir ve etkileşimdeki uyumu kolaylaştırmaktadır.

Araştırmaya katılan eğitim grubundaki annelerin, eğitim öncesinde ve sonrasında EBOGk'tan aldıkları puanlar değerlendirildiğinde yalnızca dokunma oyuncaklı alt boyutu hariç olmak üzere tüm alt boyutlarda ilerleme kaydettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Eğitimler sırasında her bir etkileşim davranışına yönelik örnek uygulamaların ve grup tartışmalarının yapılmasının ardından bu sonuçların elde edilmesi oldukça sevindirici ve eğitimin etkililiğini yansıtması açısından umut verici olmuştur.

Anneler ve bebekler etkileşimleri sırasında birbirlerinin seslerine, yüz ifadelerine, dokunuşlarına, karşılık vermelerine ve hareketlerine olduğu kadar hareketsiz olmalarına da duyarlıdır. Özellikle oyunlar sırasında koordineli bir şekilde devam eden, hareket içeren veya içermeyen etkileşimin kim tarafından sürdürüleceği ise iletişime yön vermektedir (Van Egeren, Barratt & Roach, 2001). Dinamik sistemler kuramı, sinir sisteminin çevresel uyaranları nasıl işlediğini ve koordineli hareketleri nasıl kontrol ettiğini açıklayarak etkileşim sırasındaki bu tepkisellik hakkında bilgi vermektedir (Thelen vd., 1993). Bu kuramın savunucularından Fogel (1982) etkileşim sırasında annenin, bebeğe göre daha fazla tepkisel olduğunu, bunun ise etkileşimin bebek tarafından yönlendirilmesi anlamına geldiğini ifade etmiştir. Çünkü anne çevresini keşfetme aşamasında olan bebeğine rehberlik etmektedir. Oyunu devam ettirmek, yeni öğrenmeleri teşvik etmek için bebeğini aktif kılmaya, aynı zamanda onun yönlendirmelerine uyum göstermeye çalışmaktadır. Bu süreç, Stanley Greenspan'in yerde oyun zamanı yaklaşımındaki iletişim devrelerini açıp kapatma ve çocuğun liderliğini izleme ilkelerine karşılık gelmektedir. Oyun sırasındaki çeşitli manipülasyonlarla iletişim canlı tutulabilmekte, çocuğun yönlendirmeleriyle oyunun seyri

değişebilmektedir. Çocuğun bu hakimiyeti, dikkatini odaklama, başa çıkma stratejileri geliştirme, karar alma ve uygulama gibi özerkliği tanımlayan becerilerin gelişimini sağlamaktadır (Greenspan & Lewis, 2006). Araştırmamıza katılan bebeklerin anneleriyle etkileşimleri gözlemlendiğinde, bebeklerin oyunlar sırasında aktif oldukları zamanlara rastlanmıştır. Bu noktada annelerin bebeklerini yeni bir oyuna, harekete teşvik etmesi, bunun sonucunda da bebeklerin farklı bir oyuncağı getirmesi, annesinin kucağına yönelmesi ve nesneleri işaret etmesi gibi davranışları sergilediği görülmüştür. Özellikle eğitim sonrasındaki gözlemlerde bu sonuçlara ulaşılması, annelerin oyun davranışlarındaki ve etkileşimlerindeki gelişimin bir yansıması olmuştur.

Oyunlar sırasındaki etkileşimleri, oyunun vazgeçilmez unsurlarından olan oyuncaklar da etkilemektedir. Toplumda oyuncak seçiminde de kendini gösteren cinsiyetçi kalıp yargılar, oyunların seyrini değiştirebilmektedir. 18-23 ay döneminde 20 kız ve 20 erkek bebek ve ebeveynlerinin katıldığı bir çalışmada araştırmacılar, kız ve erkek cinsiyetine atfedilen oyuncak türlerinin farklı etkileşim kalıplarına yol açıp açmadığını belirlemeyi amaçlamıştır (Caldera, Huston, & O' Brien, 1989). Oyun davranışlarının kayda alındığı çalışmada, ebeveynlerin sözel tepkilerinin, oyuna katılımının ve çocuğa yakınlığının, oyuncak grupları arasında farklılık gösterdiği, bu farklılığın ise çocuğun cinsiyetine atfedilen oyuncak türünde anlamlı olduğu gözlenmiştir. Örneğin kız bebekle oynayan anne, oyun sırasında daha aktif ve hareketli olmuştur. Cinsiyet kalıplarından farklı olarak, oyuncağın türüne göre bir değerlendirme yapıldığında, bebekleri kamyon gibi oyuncaklarla oynarken anne babaların daha çok canlandırma sesi çıkardığı ve daha az sözcük kullandığı görülmüştür. Anne babalar, bebekleri oyuncak bebekle oynarken ise daha çok sözel iletişim kurmuş ve onlara daha yakın oturmuştur. Araştırmamızda eğitim sırasında annelere, oyuncakların cinsiyetçi kalıplara göre tercih edilmemesi gerektiği belirtilmiş, tüm oyuncakları, kitapları ya da nesneleri oyunun seyrini değiştirmek, bebeğin katılımını teşvik etmek amacıyla nasıl daha etkin kullanacakları, model olunarak açıklanmıştır. Eğitim sonrasında kaydedilen etkileşim videoları değerlendirildiğinde, oyuncak türünden bağımsız olarak annelerin oyunlar sırasında oyuncağın renk, şekil gibi birçok özelliğine dikkat çektikleri, oyuncakları konuşturarak bebeği yeni oyunlara davet ettikleri ve daha çok sözel iletişim kurdukları gözlenmiştir. Bu sonuç, Caldera vd.'nin (1989) araştırma sonucuyla örtüşmektedir.

Araştırmada, oyun davranışlarına yönelik bir başka tespit de oyun ve oyuncak türünün, annenin ve bebeğin dokunma davranışını farklı şekilde etkilediğidir. Video kayıtları incelendiğinde nesne kartları, kitap inceleme gibi anne ve bebeğin yan yana olmasını

gerektiren etkinliklerde annenin bebeğini kucağına aldığı, sarılma, öpme gibi temas davranışlarını daha çok sergilediği görülmüştür. Bu durumun aksine, blok oyuncaklardan ev inşa etme, tren, araba gibi taşıtlarla trafik düzeni oluşturma gibi oyunlarda anne ve bebeğin daha mesafeli oturduğu (örneğin, oyun düzeninin halının ortasında kurulması, anne ve bebeğin karşılıklı oturması gibi), temasın ise daha az olduğu gözlenmiştir. Eğitim öncesi ve sonrasında alınan kayıtlarda bu durumun benzer şekilde seyrettiği görülmüş, ancak oyun davranışlarının değerlendirildiği EBOGk'un dokunma oyuncaksız alt boyutunda sontest lehine farklılık gerçekleşmiştir. Anneler eğitim sonrasında, herhangi bir oyuncak kullanmadan oyun oynarken bebeklerine daha çok temas etmiştir. Bu durumun, iki sebeple bağlantılı olduğu düşünülmektedir. İlki, oyuncak ya da farklı bir materyal kullanılmamasının anneleri daha çok konuşma, şarkı söyleme gibi iletişimin sözel öğelerine yönlendirmesidir. İkincisi ise eğitimde annelere günlük rutinler sırasında temasın etkileşimi, duygusal ilişkiyi, bağlanmayı olumlu yönde etkilediğinin anlatılması ve masaj gibi aracılarla uygulamalı olarak örneklendirilmesidir.

Araştırmaya katılan anneler ve bebeklerinin oyun davranışları, müdahale öncesi ve sonrasındaki görüşmelerin analiz edilmesiyle de değerlendirilmiştir. Eğitim öncesinde annelere bebekleriyle hangi oyunları oynadıkları sorulmuş, bebeklerin ay dönemlerine uygun olarak duyuların kullanıldığı ve bedensel aktivitelerin yer aldığı oyunlar, oyuncaklarla oyun, şarkı söyleme ve kitap okuma gibi oyun ve etkinliklerin tercih edildiği görülmüştür. Sosa (2016), oyun ve oyuncak türlerinin ebeveyn-bebek etkileşiminin niteliğini ve niceliğini nasıl etkilediğini belirlemek amacıyla yürüttüğü araştırmasında 10-16 aylık bebekler ve ebeveynleriyle çalışmıştır. Araştırmanın bulgularına göre elektronik oyuncaklarla oynamanın, geleneksel oyuncaklarla oynama veya kitap okumayla kıyaslandığında ebeveynin daha az sözcük kullanımı, bebeğine daha az tepki vermesi, karşılıklı soru-cevap iletişiminde sınırlılık gibi olumsuz sonuçları olduğu görülmüştür. Araştırmamızda oyunun ve oyuncağın gelişim üzerindeki etkileri, oyuncakların niteliği ve seçim kriterleri üzerinde durulmuştur. Araştırmamızda oyun ortamı tercihlerini de bildiren anneler, genellikle güvenlik önlemleri alınmış, etrafı çevrilmiş bir alanda, yerde, sessiz bir ortamda ya da oyun halısında oyun oynadıklarını anlatmıştır. Eğitim sonrasında ise oyun ve etkinlik konusunda yeniden görüş belirten annelerin ifadelerinden, tercihlerinde önemli bir değişiklik olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak çoğunlukla açık havada oyun oynamayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Pandemi nedeniyle bebeklerinin başkalarıyla sınırlı sosyal iletişimi olduğunu söylemiş, açık havada uzaktan da olsa insanlarla etkileşime

girebileceklerini düşünerek park, bahçe gibi alanlarda oyun oynamayı tercih ettiklerini ifade etmişlerdir.

Araştırmaya katılan annelere, eğitim öncesinde bebeklerine oyuncak alırken nelere dikkat ettikleri sorulmuştur. Oyuncağın zararlı maddelerden üretilmemiş olması, gelişimi destekleyici olması ve bebeğin yaşına uygun olması gibi özelliklerini öncelikli olarak ifade eden anneler ayrıca internet üzerinden oyuncağı satın alan kullanıcı yorumları ve tavsiyelerinin de seçim kriterleri arasında yer aldığını belirtmiştir. Benzer şekilde Selimhocaoğlu'nun (2017) yürüttüğü bir araştırmada, katılımcı ebeveynlere oyuncak alırken nelere dikkat ettikleri sorulmuştur. 20 ebeveynden 11'i oyuncağın sağlığa zararlı maddelerden üretilmemiş olmasına, çocuklarının yaşına ve gelişim özelliklerine uygun olmasına dikkat ettiklerini söylemiştir. Ayrıca ebeveynler arasında oyuncağın eğitici-öğretici, sağlam, çocuğun cinsiyetine uygun, eğlenceli ve renkli olması gerektiğini belirtenler de olmuştur. Araştırmamıza katılan annelere eğitim öncesinde bebekleri için hangi oyuncakları tercih ettikleri sorulduğunda, çoğunlukla sesli/çıngıraklı ve pelüş oyuncakları, oyun halısını tercih ettiklerini, hareketli kitapları satın aldıklarını söylemişlerdir. Eğitim sonrasında ise anneler bebeklerinin ay dönemine uygun olarak top, nesne kartları, kukla, aktivite masası gibi oyuncakları tercih ettiklerini söylemekle birlikte çoğunlukla evdeki malzemelerle üretilen oyuncakları, etkinlikleri tercih ettiklerini ifade etmiştir. Eğitimler sırasında oyuncak üretimi, çocuklarla birlikte yapılabilecek bir etkinlik çeşidi olarak sunulmuştur. Bu önerinin annelerin uygulamalarına etki etmiş olabileceği düşünülmektedir. Aynı zamanda annelerin ifadelerinden, pandemi koşullarında bebekleriyle alışveriş merkezlerine, oyuncakçılara gitmemeyi tercih ettikleri, dolayısıyla oyuncak üretmeye yöneldikleri anlaşılabilir.

Katılımcı annelerin de ifade ettiği bazı özel durumlar ebeveyn-bebek etkileşiminin belirleyicisi olabilmektedir. Bunlar bebeklerin mizaçları, dönemsel olarak yaşadıkları sorunlar, sağlık problemleri ya da büyüme dönemlerindeki kas ağrıları gibi nedenler olabilmektedir. Örneğin; bebeğin kolay mizaca sahip olması ebeveyninin daha duyarlı ve olumlu tepkiler vermesini sağlayabilmektedir. Bebeğin zor mizaca sahip olması ise ebeveyninin ona karşı daha az tepki vermesine ya da daha öfkeli bir tutum sergilemesine yol açabilmektedir (Dias & Figueiredo, 2021; Kochanska, Friesenborg, Lange & Martel, 2004). Özellikle doğumu takip eden ilk yıl boyunca bebeklerin uyku rutinlerindeki değişimler, annelerin kasıtlı olmasa da uyku yoksunluğunun olumsuz etkilerini yaşamaları, bebeklerine yansıtmalarıyla sonuçlanmaktadır (Belsky, 1984; Cook vd., 2020; Coren, 1997).

Araştırmamızda da katılımcı annelerden bebeklerinde uyku düzeninin oluşturulması için birçok yönteme başvuranlar, gece uyanmaları nedeniyle uykusuz kaldıklarını ifade edenler olmuştur. Eğitim grubundaki annelerden Serpil'in eğitim öncesindeki görüşmelerde, bebeğinin uyku düzensizlikleri yaşadığını, sürekli olarak ağladığını, kucağına gelmek istediğini ifade etmesi, bu sebeple oyun ve oyuncak seçiminde belirli bir tercihinin olmadığını, enerjisini bebeğini sakinleştirmek için kullandığını açıklaması dikkat çekicidir. Serpil, doğumu takip eden süreçte bebeğinin sağlık sorunları yaşadığını belirtmekle birlikte, bebek masajı oturumlarına oldukça düzenli bir şekilde katılmış ve bebeğinin kolik sancıları için çözüm üretme çabasına girmiştir. Eğitim sonrasındaki görüşmelerde ise bu konuda başarılı olduğunu ifade etmiştir. Bebeğiyle etkileşiminde göz teması kurması, oyun davranışlarında bebeğinin aktif katılımını desteklemesi, gözlemlerden elde edilen en önemli sonuçlar olmuştur.

Eğitim ve Kontrol Grubundaki Annelerin Etkileşimlerine İlişkin Bulgular

Etkileşime ilişkin bulgular hem nicel hem de nitel veri toplama araçları ile elde edilmiştir. Nicel boyutta Anne Bebek Etkileşimi Kontrol Listesi (ABEK) nitel boyutta ise İhtiyaç Analizi Formu, Eğitimi Değerlendirme Formu, Araştırmacı Günlüğü analiz edilerek ortaya konulan veriler ve Gelişimsel Gözleme ilişkin bulgular sunulmuştur. Ardından bu beş veri kaynağından elde edilen bulguların bütününe ilişkin bir tartışma sunulmuştur.

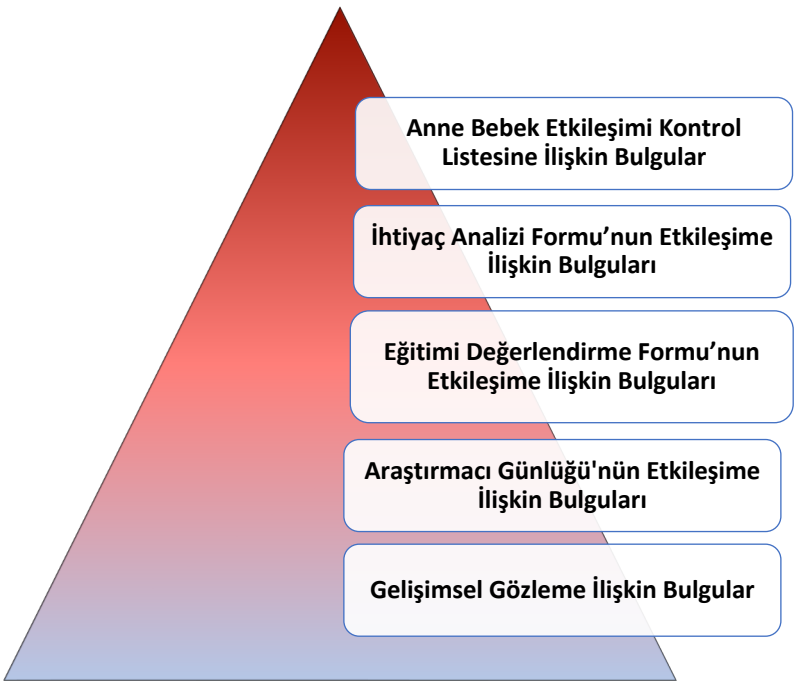

Şekil 24. Eğitim ve kontrol grubundaki annelerin etkileşimlerine ilişkin bulgular.

Anne Bebek Etkileşimi Kontrol Listesine İlişkin Bulgular

Eğitim ve kontrol grubundaki annelerin ve bebeklerinin, uygulanan müdahale sonrasında etkileşimlerine ilişkin durumlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere Anne-Bebek Etkileşim Kontrol Listesi'nden aldıkları öntest ve sontest puanlarının Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi ile değerlendirilmesi sonucunda elde edilen veriler aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 28

Eğitim ve Kontrol Grubundaki Annelerin ve Bebeklerin Anne-Bebek Etkileşim Kontrol Listesi'ne Ait Öntest Puanları ile Sontest Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Grup	Alt Boyut	Test	N	$\overline{X}$	S	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p	*r*
EĞİTİM GRUBU	Dili Kullanma	Öntest	14	2,29	0,61	,00	,00	-3,07	,002*	0,56
		Sontest	14	3,29	0,83	6,00	66,00			
	Ebeveyne Duyarlılık	Öntest	14	2,71	0,83	4,50	4,50	-2,80	,005*	0,55
		Sontest	14	3,79	0,80	6,68	73,50			
	Oyun	Öntest	14	1,64	0,84	,00	,00	-3,13	,002*	0,74
		Sontest	14	3,29	0,61	6,50	78,00			
	Etkileşimsel Uyum	Öntest	14	0,29	0,47	,00	,00	-3,02	,003*	0,69
		Sontest	14	1,50	0,76	6,00	66,00			
	Vücut Pozisyonu	Öntest	14	1,14	0,53	3,00	6,00	-1,00	,317	-
		Sontest	14	1,36	0,63	3,75	15,00			
KONTROL GRUBU	Dili Kullanma	Öntest	10	2,70	0,67	,00	,00	-1,00	,317	-
		Sontest	10	2,80	0,63	1,00	1,00			
	Ebeveyne Duyarlılık	Öntest	10	2,40	0,84	,00	,00	-1,73	,083	-
		Sontest	10	2,70	1,06	2,00	6,00			
	Oyun	Öntest	10	1,50	0,53	3,00	6,00	-0,45	,655	-
		Sontest	10	1,60	0,52	3,00	9,00			
	Etkileşimsel Uyum	Öntest	10	0,20	0,42	,00	,00	-1,73	,083	-
		Sontest	10	0,50	0,53	2,00	6,00			
	Vücut Pozisyonu	Öntest	10	1,70	0,48	2,50	5,00	,000	1,00	-
		Sontest	10	1,70	0,48	2,50	5,00			

*p<,05

Yukarıdaki tablo incelendiğinde eğitim grubunda bulunan annelerin ve bebeklerin Anne-Bebek Etkileşim Kontrol Listesi'nin dili kullanma alt boyutundaki öntest puan ortalaması ($\bar{x}$=2,29, ss=0,61) iken sontest puan ortalamasının ($\bar{x}$=3,29, ss=0,83) olduğu görülmektedir.

Ebeveyne duyarlılık alt boyutundaki öntest puan ortalaması ($\bar{x}$=2,71, ss=0,83) iken sontest puan ortalaması ($\bar{x}$=3,79, ss=0,80) olmuştur. Oyun alt boyutundaki öntest puan ortalaması ($\bar{x}$=1,64, ss=0,84) iken sontest puan ortalamasının ($\bar{x}$=3,29, ss=0,61) olduğu görülmektedir. Etkileşimsel uyum alt boyutundaki öntest puan ortalaması ($\bar{x}$=0,29, ss=0,47) iken sontest puan ortalamasının ($\bar{x}$=1,50, ss=0,76) olduğu görülmektedir. Vücut pozisyonu alt boyutundaki öntest puan ortalaması ($\bar{x}$=1,14, ss=0,53) iken sontest puan ortalamasının ($\bar{x}$=1,36, ss=0,63) olduğu görülmektedir.

Eğitim grubundaki annelerin ve bebeklerin dili kullanma (z=-3,07; p<,05), ebeveyne duyarlılık (z=-2,80; p<,05), oyun (z=-3,13; p<,05) ve etkileşimsel uyum (z=-3,02; p<,05) alt boyutlarındaki öntest ve sontest puanlarının birbirinden anlamlı olarak farklılaştığı ve bu farklılığın sontest lehine olduğu anlaşılmaktadır. Vücut pozisyonu (z=-1,00; p<,05) alt boyutunda ise öntest ve sontest puanlarının birbirinden anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmektedir. Anlamlı olmamakla birlikte vücut pozisyonu sıra ortalaması ve sıra toplamı incelendiğinde farklılığın sontest lehine olduğu görülmektedir. Ayrıca dili kullanma (r=.56), ebeveyne duyarlılık (r=.55), oyun (r=.74) ve etkileşimsel uyum (r=.69) alt boyutlarının etki büyüklüklerinin yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Sonuçlar değerlendirildiğinde eğitim grubundaki annelerin ve bebeklerin etkileşimlerinde dili kullanma, oyun ve etkileşimsel uyum konularında müdahale programından olumlu yönde etkilendiği söylenebilmektedir.

Kontrol grubunda bulunan annelerin ve bebeklerin Anne-Bebek Etkileşim Kontrol Listesi'nin dili kullanma alt boyutundaki öntest puan ortalamasının ($\bar{x}$=2,70, ss=0,67), sontest puan ortalamasının ($\bar{x}$=2,80, ss=0,63) olduğu görülmektedir. Ebeveyne duyarlılık alt boyutundaki öntest puan ortalaması ($\bar{x}$=2,40, ss=0,84) iken sontest puan ortalaması ($\bar{x}$=2,70, ss=1,06) olmuştur. Oyun alt boyutundaki öntest puan ortalaması ($\bar{x}$=1,50, ss=0,53) iken sontest puan ortalamasının ($\bar{x}$=1,60, ss=0,52) olduğu görülmektedir. Etkileşimsel uyum alt boyutundaki öntest puan ortalaması ($\bar{x}$=0,20, ss=0,42) iken sontest puan ortalamasının ($\bar{x}$=0,50, ss=0,53) olduğu görülmektedir. Vücut pozisyonu alt boyutundaki öntest puan ortalaması ($\bar{x}$=1,70, ss=0,48) iken sontest puan ortalamasının da ($\bar{x}$=1,70, ss=0,48) aynı olduğu görülmektedir. Kontrol grubundaki annelerin ve bebeklerin dili kullanma (z=-1,00; p<,05), ebeveyne duyarlılık (z=-1,73; p<,05), oyun (z=-0,45; p<,05) ve etkileşimsel uyum (z=-1,73; p<,05) alt boyutlarındaki öntest ve sontest puanlarının birbirinden anlamlı olarak

farklılaşmadığı, vücut pozisyonu alt boyutunda ise öntest ve sontest puanlarının değişmediği görülmektedir.

Eğitim ve kontrol grubundaki annelerin ve bebeklerin etkileşimlerine yönelik sontest puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek üzere Anne-Bebek Etkileşim Kontrol Listesi'nden aldıkları puanların Mann-Whitney U Testi ile değerlendirilmesi sonucunda elde edilen veriler aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 29

Eğitim ve Kontrol Grubundaki Annelerin ve Bebeklerin Anne-Bebek Etkileşim Kontrol Listesi'ne Ait Sontest Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Grup	N	$\overline{X}$	S	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Dili Kullanma	Eğitim	14	3,29	0,83	14,29	200,00	45,00	,118
	Kontrol	10	2,80	0,63	10,00	100,00		
Ebeveyne Duyarlılık	Eğitim	14	3,79	0,80	15,57	218,00	27,00	,009*
	Kontrol	10	2,70	1,06	8,20	82,00		
Oyun	Eğitim	14	3,29	0,61	17,29	242,00	3,00	,000*
	Kontrol	10	1,60	0,52	5,80	58,00		
Etkileşimsel Uyum	Eğitim	14	1,50	0,76	15,89	222,50	22,50	,003*
	Kontrol	10	0,50	0,53	7,75	77,50		
Vücut Pozisyonu	Eğitim	14	1,36	0,63	10,68	149,50	44,50	,089
	Kontrol	10	1,70	0,48	15,05	150,50		

*p<,05

Yukarıdaki tabloya göre eğitim grubundaki annelerin ve bebeklerin Anne-Bebek Etkileşim Kontrol Listesi'nin dili kullanma alt boyutundaki sontest puan ortalaması ($\bar{x}$=3,29, ss=0,83) iken kontrol grubundaki annelerin ve bebeklerin sontest puan ortalamasının ($\bar{x}$=2,80, ss=0,63) olduğu görülmektedir. Ebeveyne duyarlılık alt boyutunda eğitim grubundaki annelerin ve bebeklerin sontest puan ortalaması ($\bar{x}$=3,79, ss=0,80) iken kontrol grubundaki annelerin ve bebeklerin sontest puan ortalaması ($\bar{x}$=2,70, ss=1,06) olmuştur. Oyun alt boyutunda eğitim grubundaki annelerin ve bebeklerin sontest puan ortalaması ($\bar{x}$=3,29, ss=0,61) iken kontrol grubundaki annelerin ve bebeklerin sontest puan ortalaması ($\bar{x}$=1,60, ss=0,52) olmuştur. Etkileşimsel uyum alt boyutunda eğitim grubundaki annelerin ve bebeklerin sontest puan ortalaması ($\bar{x}$=1,50, ss=0,76) iken kontrol grubundaki annelerin ve bebeklerin sontest puan ortalamasının ($\bar{x}$=0,50, ss=0,53) olduğu görülmektedir. Vücut

pozisyonu alt boyutunda ise eğitim grubundaki annelerin ve bebeklerin sontest puan ortalaması ($\bar{x}$=1,36, ss=0,63) iken kontrol grubundaki annelerin ve bebeklerin sontest puan ortalaması ($\bar{x}$=1,70, ss=0,48) olmuştur.

Anne-Bebek Etkileşim Kontrol Listesi'nin ebeveyne duyarlılık (U=27,00, p>,05), oyun (U=3,00, p>,05) ve etkileşimsel uyum (U=22,50, p>,05) alt boyutlarında gruplar arası son test puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu anlaşılmaktadır. Bu alt boyutların sıra ortalaması ve sıra toplamları değerlendirildiğinde farklılığın eğitim grubu lehine olduğu anlaşılmaktadır. Dili kullanma (U=45,00, p>,05) ve vücut pozisyonu (U=44,50, p>,05) alt boyutlarında ise gruplar arası son test puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Müdahale sonrasında eğitim grubundaki annelerin ve bebeklerin etkileşimlerine yönelik ön test puanları ile son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığını değerlendirmek amacıyla kullanılan Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçları, aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 30

Eğitim ve Kontrol Grubunda Bulunan Annelerin ve Bebeklerin Anne-Bebek Etkileşim Kontrol Listesi'ne Ait Öntest Puanları ile Sontest Puanları Arasındaki Farkların Karşılaştırılmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Grup	N	$\overline{X}$	S	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Dili Kullanma	Eğitim	14	1,00	,68	16,04	224,50	20,50	,001
	Kontrol	10	,10	,32	7,55	75,50		
Ebeveyne Duyarlılık	Eğitim	14	1,07	,99	15,11	211,50	33,50	,022
	Kontrol	10	,30	,48	8,85	88,50		
Oyun	Eğitim	14	1,64	,93	16,39	229,50	15,50	,001
	Kontrol	10	,10	,74	7,05	70,50		
Etkileşimsel Uyum	Eğitim	14	1,21	,80	15,57	218,00	27,00	,007
	Kontrol	10	,30	,48	8,20	82,00		
Vücut Pozisyonu	Eğitim	14	,21	,80	13,14	184,00	61,00	,553
	Kontrol	10	,00	,67	11,60	116,00		

*p<,05

Yukarıdaki tabloya göre, dili kullanma alt boyutunda, eğitim ve kontrol grubundaki annelerin ve bebeklerin puanlarının arttığı; bu artışın eğitim grubunda ($\bar{x}$=1,00, ss=,68), kontrol grubuna göre ($\bar{x}$=,10, ss=,32) daha yüksek olduğu görülmektedir. Ebeveyne

duyarlılık alt boyutunda, eğitim ve kontrol grubundaki annelerin ve bebeklerin puanlarının arttığı; bu artışın, eğitim grubunda ($\bar{x}$=1,07, ss=,99), kontrol grubuna göre ($\bar{x}$=,30, ss=,48) daha yüksek olduğu görülmektedir. Oyun alt boyutunda eğitim ve kontrol grubundaki annelerin ve bebeklerin puanlarının arttığı; bu artışın, eğitim grubunda ($\bar{x}$=1,64, ss=,93), kontrol grubuna göre ($\bar{x}$=,10, ss=,74) daha yüksek olduğu görülmektedir. Etkileşimsel uyum alt boyutunda eğitim ve kontrol grubundaki annelerin ve bebeklerin puanlarının arttığı; bu artışın, eğitim grubunda ($\bar{x}$=1,21, ss=,80), kontrol grubuna göre ($\bar{x}$=,30, ss=,48) daha yüksek olduğu görülmektedir. Vücut pozisyonu alt boyutunda eğitim grubundaki annelerin ve bebeklerin puanlarının ($\bar{x}$=,21, ss=,80) arttığı, kontrol grubundaki annelerin ve bebeklerin puanlarının ise ($\bar{x}$=,00, ss=,67) değişmediği görülmektedir.

Her iki grubun öntest ve sontest puan farkları arasındaki karşılaştırmalar sonucunda Anne-Bebek Etkileşim Kontrol Listesi'nde, eğitim grubundaki annelerin ve bebeklerin puan artışlarının kontrol grubundaki annelerin ve bebeklerin puanlarına göre dili kullanma (U=20,50; p<,05), ebeveyne duyarlılık (U=33,50; p<,05), oyun (U=15,50; p<,05), etkileşimsel uyum (U=27,00; p<,05) ve vücut pozisyonu (U=61,00; p<,05) alt boyutlarının tümünde anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur. Bu sonuçlara göre, eğitimin annelerin bebekleriyle etkileşimlerini desteklemede etkili olduğu söylenebilmektedir.

İhtiyaç Analizi Formu'nun Etkileşime İlişkin Bulguları

Eğitim programının hazırlanması aşamasında eğitim ve kontrol grubundaki annelerle eğitime yönelik ihtiyaçlarını ve beklentilerini ortaya koymak amacıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. İhtiyaç analizi formundan elde edilen verilerin içerik analiziyle değerlendirilmesi sonucunda "Etkileşim İlk Görüşme" teması altında "Bağlanma" kategorisi oluşturulmuştur. Bu kategoride "Tanımı", "Uzun Dönem Etkileri" ve "Bilgi Kaynakları" şeklinde 3 alt kategori yer almaktadır. Tema, kategoriler, alt kategoriler ve kodlar Tablo 31'de sunulmuştur.

Tablo 31

Eğitim ve Kontrol Grubuyla Yapılan İhtiyaç Analizi Görüşmesinde Etkileşim İlk Görüşme Temasına Ait Kategoriler, Alt Kategoriler ve Kodlar

			Kodlar	
Tema	Kategoriler	Alt Kategoriler	Eğitim Grubu	Kontrol Grubu
Etkileşim İlk Görüşme	Bağlanma	Tanımı	Bebeğin istek ve ihtiyaçlarını karşılamaktır (6), Güvenli bağlanma (5), Bilmiyorum (3), Güvenli bağlanma için kritik dönem iki yaştır (2), Güven duygusudur (2), Ağlamalara hoş bir dille karşılık verilmesidir (2), Bebeğin annesinin yanında olduğunu hissetmesidir (2), Bebekle göz ve ten teması kurmaktır (2), Güvensiz bağlanma (1), Bebeğin uyku düzeninin sağlanmasıdır (1), Bebekle kaliteli zaman geçirmektir (1), Bebeğin anneye bağımlılığıdır (1), Doğal ebeveynliktir (1), Bebek ne isterse onu yapmaktır (1)	Güvenli bağlanma (5), Ten tene temas (5), Bebeğin emzirilmesi ile bağ kurulabilmesi (5), Annenin bebeğini kucağına alıp sevmesi şeklinde bağ kurmaktır (1), Güvensiz bağlanma (1), Bebeğin güvende hissedeceği kişinin annesi olmasıdır (1), Bebek ile annenin 2 yıl aynı ortamda kalması ile bağ kurmaktır (1), Güvende hissetmek için bebeğin anneye bakması (1), Annenin bebeği sakinleştirebilmesi (1), Bebeğin annesinin yanında huzurlu hissetmesidir (1), Bebeği istediği zaman kucağa alma (1), Bebeğin anneye aşırı bağlı olması (1)
		Uzun Dönem Etkileri	Anne ile bebek arasındaki olumlu ilişkinin karşılıklı olumlu etkileri vardır (9), Çocuk daha huzurlu ve güvende hisseder (2), Bebeğin duygusal gelişimi olumlu etkilenir (1), Anne ilgisi çocuğun gelişimini destekler (1), Çocuğun dünyaya bakışı şekillenir (1), Anne olumsuz yönde etkilenir (ödün verme) (1)	Anne ile bebek arasındaki olumlu ilişkinin karşılıklı olumlu etkileri vardır (6), İleriki yaşantıda kişinin güvenli hissetmesi (1), Anne ile bebek arasındaki bağımlı ilişkinin karşılıklı olumsuz yansımaları vardır (1), Güven dolu ve sağlıklı iletişim bebeği sosyal olarak güçlü kılar (1), Bebeğin sağlığına olumlu etkileri vardır (1), Sağlıklı ilişkinin anneyi manevi olarak tatmin etmesi (1), Bebeğin küçük olması sebebiyle ilişkinin etkisinin olmaması (1)
		Bilgi Kaynakları	Kitaplar (4), Sosyal medya (1), Telefon uygulamaları (1), Hamilelik dönemindeki kısa seminerler (1), Üniversitede alınan eğitim (1)	Kitaplar (2), Telefon uygulamaları (1)

Eğitim grubundaki anneler bağlanmayı, “Bebeğin istek ve ihtiyaçlarını karşılamaktır.”, “Güvenli bağlanma”, “Güvenli bağlanma için kritik dönem iki yaştır.”, “Güven duygusudur.”, “Ağlamalara hoş bir dille karşılık verilmesidir.” “Bebeğin annesinin yanında olduğunu hissetmesidir.”, “Bebekle göz ve ten teması kurmaktır.”, “Güvensiz bağlanma”, “Bebeğin uyku düzeninin sağlanmasıdır.”, “Bebekle kaliteli zaman geçirmektir.”, “Bebeğin anneye bağımlılığıdır.”, “Doğal ebeveynliktir.” ve “Bebek ne isterse onu yapmaktır.” Gibi cümlelerle tanımlamıştır. Bazı anneler ise bağlanmanın ne olduğunu bilmediğini ifade etmiştir.

Kontrol grubundaki annelerin verdikleri yanıtlar incelendiğinde “Güvenli bağlanma”, “Ten tene temas”, “Bebeğin emzirilmesi ile bağ kurulabilmesi”, “Annenin bebeğini kucağına alıp sevmesi şeklinde bağ kurmaktır.”, “Güvensiz bağlanma”, “Bebeğin güvende hissedeceği

kişinin annesi olmasıdır.", "Bebek ile annenin 2 yıl aynı ortamda kalması ile bağ kurmaktır.", "Güvende hissetmek için bebeğin anneye bakması", "Annenin bebeği sakinleştirebilmesi", "Bebeğin annesinin yanında huzurlu hissetmesidir.", "Bebeği istediği zaman kucağa alma", "Bebeğin anneye aşırı bağlı olması" gibi cümlelerle bağlanmayı tanımladıkları görülmektedir.

Eğitim grubundaki annelerden Leyla bağlanmayı, bebeğin isteklerine odaklanarak tanımlamış ve bunu "*Umarım güvenli bağlanmayı sağlayabiliyorumdur, istediği birçok şeyi önceden öngörerek yapmaya çalışmak ama tabii ki her zaman mümkün olmuyor.*" cümlesiyle ifade etmiştir.

Güvenli bağlanma kavramından yola çıkarak tanım yapan annelerden Didem "*Güvenli bağlanma olarak söyleyebilirim. Emmek istediği zaman bırakmadım yani.*" ifadeleriyle bebeğiyle ilişkisinde dikkat ettiği noktalara değinmiştir. Güvenli bağlanma için kritik dönemin iki yaş olduğunu söyleyen Gülay "*Zaten iki yaşına kadar güvenli bağlanma kritik dönem, o yüzden ben de dikkat etmeye çalışıyorum.*" demiştir. Sinem, bebeğin ağlamalarına yanıt verici olma konusunda "*Bağlanmaya uykudayken bile çok dikkat etmeye çalışıyorum. Yani uyurken nasıl diyeyim ben uyutmaya çalışıyorum, uyandığımda ağladığında beni görsün yanında olduğumu bilsin.*" şeklinde yorum yapmıştır. Güvensiz bağlanmadan yola çıkarak bir açıklama yapan Tülay *"Güvensiz bağlanma var. Güvensiz bağlanan bebekler ne şekilde olursa olsun huzursuz oluyorlar diye biliyorum."* demiştir. Bebeğin uyku düzeninin sağlanması şeklinde bir tanım yapan Leyla bunu *"Bebeğime uyku eğitimi vermeden uyku düzenini sağlamaya çalışıyorum. Bu bağlanma diye düşünüyorum."* ifadeleriyle açıklamıştır. Şebnem "*Hani diyorlar ya bebek annesiz vakit geçirmiyor, onsuz durmuyor falan. Hep bebeğin anneye bağımlılığı, hep onun yanında olmak istiyor. Bir de anne bebek bağlanması doğal ebeveynlik diye geçiyor. Bu işte bebeğin anneye bağlılığı, emzirme konusundan tutun da yeri geliyor onunla vakit geçirdiği zamanlar diyebilirim."* şeklinde anneye bağımlılık ve doğal ebeveynlik ifadeleriyle bağlanma tanımı yapmıştır. Bebek ne isterse onu yapmanın bağlanmaya karşılık geldiğini söyleyen Meral "*Geceleri o istediği zaman koynumda uyutuyorum asla onu reddetmiyorum ama kuralcı bir kadın değilim. O ne isterse ona yönelik hareket etmeye çalışıyorum. Bağlanma böyle yani."* demiştir.

Bağlanma konusunu bilmediğini ifade eden Serpil "*Bağlanmayı, yok duymadım da şey çocuk zaten bana bağlı benim kucağımdan hiç inmiyor babasına falan hiç gitmiyor."* demiştir. Benzer şekilde Sabriye "*Bilemiyorum yani bu sorunuza cevap veremeyeceğim."* derken Senem de kısaca bilmediğini söylemiştir.

Kontrol grubundaki anneler, bağlanmayı eğitim grubundaki annelere benzer şekilde tanımlamıştır. Örneğin güvenli bağlanma, güvensiz bağlanma, ten teması, bebeği kucağa alma, anne ile geçirilen 2 yıllık sürenin kritik olması gibi ortak ifadelere rastlanmaktadır.

Güvenli bağlanma kavramını kullanarak bir açıklama yapan Berna "*Hastanede bana anlatılmıştı ama öyle çok derin değil yüzeysel bir şekilde. Güvenli bağlanma tarzında şeyler. Tam da bilemeyeceğim"* şeklinde ifade etmiştir. Güvenli ve güvensiz bağlanma ifadeleriyle tanım yapan Şule "*Yani güvenli bağlanma, güvensiz bağlanma şeklinde ayrılıyor. İki yıllık ücretsiz iznimi kullanıyorum yani çocuğumla olabildiğince etkileşime girmeye çalışıyorum. O beni gördüğünde mutlu olduğunu düşünüyorum, hiçbir şey söylemesem bile gülmeye başlıyor."* demiştir. Zehra *ise "Bir sürü bağlanma çeşidinden bahsediliyor. Ondan sonra güvenli bağlanma en iyi bağlanma falan deniyor. Bu kadar biliyorum."* yorumunu yapmıştır. Ten temasını konu alan açıklamasıyla Berna "*İşte ten tene temas. Hani biz memeyi de bıraktığımız için elimden de o konuda pek fazla bir şey gelmedi ama şu an için öyle bir nasıl söyleyeyim bana öyle aşırı bir bağlılığı yok. Ben odadan çıksam babası gelse de anneyi arar bir tavrı yok yani daha bireysel, daha özgür bana bir bağımlılığı yok şu anda. Özellikle memeyi kestikten sonra oldu bu."* şeklinde bir yorum yapmıştır.

Bebeğin emzirilmesi ile bağ kurulabilmesi şeklinde düşündüğünü ifade eden Zehra *"Doğumdan hemen sonra doktorumla konuştuğum zaman falan ne zaman ihtiyaç duyarsa, emmek isterse emzir, o seninle bağ kuruyor vs. demişti ve birkaç kitapta da bu tarz şeyler okumuştum. Sütüm azaldığı için şu an açıkçası onun endişesi var. Sağlıklı bir şekilde bağlanma yaşayabilir miyiz acaba? Bir şey yapabilir miyim, yapamaz mıyım onu da bilmiyorum."* demiştir. Bebeğin güvende hissedeceği kişinin annesi olduğunu vurgulayan Sedef *"Çocuğun birisiyle bir yerde güvende hissetmesi lazım. Bu kişi de annesi, çünkü isteklerini o karşılıyor. Ona öyle bir davranman lazım ki güvenli bağlansın, sıkıntı çekmesin ihtiyaç konusunda. Anneyle arasında bağ olsun. Fazla ilgilenmeyince sanırım iletişim kopukluğu oluyor çocukla arasında."* diyerek görüşlerini dile getirmiştir. Bağlanmayı, annenin bebeği sakinleştirebilmesi olarak tanımlayan Suna *"Onu sakinleştirebildiğim zaman bu bağlanma sanırım diyorum. Yani bana bağlanmış demek."* demiştir. Son olarak Özlem *"Anneye aşırı bağlı olması bence. Mesela (bebeğim) çok çok üzerimdeydi yani asla kimseye gitmedi hala da giderken çekiniyor mesela. Ben yemeği bebeğim üzerimde yapıyordum, tuvalete beraber gidiyorduk, yani artık neredeyse duşa beraber girecektik ona hiçbir yöntem bulamadım."* demiştir.

Bağlanma kategorisinde yer alan uzun dönem etkiler alt kategorisinde eğitim grubundaki anneler, bebekleri ile aralarındaki ilişkinin etkilerini değerlendirmiş ve görüşlerini "anne ile bebek arasındaki olumlu ilişkinin karşılıklı olumlu etkileri vardır, çocuk daha huzurlu ve güvende hisseder, bebeğin duygusal gelişimi olumlu etkilenir, anne ilgisi çocuğun gelişimini destekler, çocuğun dünyaya bakışı şekillenir, anne olumsuz yönde etkilenir" cümleleriyle ifade etmiştir. Kontrol grubundaki anneler ise anne bebek ilişkisinin etkilerini "anne ile bebek arasındaki olumlu ilişkinin karşılıklı olumlu etkileri vardır, ileriki yaşantıda kişinin güvenli hissetmesini sağlar, olumlu bir ilişki kuruluyorsa bebek kendini daha rahat hisseder, anne ile bebek arasındaki bağımlı ilişkinin karşılıklı olumsuz yansımaları vardır, güven dolu ve sağlıklı iletişim bebeği sosyal olarak güçlü kılar, bebeğin sağlığına olumlu etkileri vardır, sağlıklı ilişki anneyi manevi olarak tatmin eder" şeklindeki ifadelerle açıklamıştır.

Eğitim grubundaki annelerin çoğunlukla vurguladıkları nokta anne ile bebek arasındaki olumlu ilişkinin karşılıklı olumlu etkilerinin olmasıdır. Bu yönde görüş bildiren Serpil "*Mesela sinirlendiğim zaman çocuk hemen farkına varıyor daha çok ağlamaya başlıyor. Mesela güldüğüm zaman çocuğun suratı da değişiyor, gülüyor. Karşılıklı etkileniyoruz, ben de etkileniyorum."* derken Şebnem "*Biz nasıl yaklaşırsak bebeklere, bence bebeklerin üzerindeki etkileşim de o yönde oluyor yani. Mesela ben kızımla vakit geçirirken böyle daha kendimi enerjik hissederek, onunla eğlenerek geçirdiğim zaman, ondan aldığım yanıt da bu şekilde, o da daha mutlu ve neşeli oluyor."* demiştir.

Anne ilgisinin gelişimi desteklemesi yönünde açıklama yapan Hazal "*Bir annenin çocuğu ile ilgilenmesi çocuğun beyninin daha iyi gelişmesine yol açar."* şeklinde yorum yapmıştır. Anne-bebek etkileşiminden annenin olumsuz yönde etkilenmesi konusunda görüş bildiren Meral "*O (bebeğim) beni her halimle beğendiği için onun açısından çok sıkıntı olabileceğini düşünmüyorum ama benim kendi açımdan, bende çok ödün var yani bu şekilde etkileyebilir ikimizi. Yoruyor beni açıkçası."* demiştir.

Kontrol grubundaki anneler, anne bebek etkileşiminin uzun dönem etkilerini değerlendirirken eğitim grubundaki annelere benzer şekilde çoğunlukla karşılıklı olumlu etkilerin olduğunu belirtmişlerdir. Zehra "*İyi bir bağ kurduğunuzda, yani sonuçta bebek size güvendiği zaman daha huzurlu oluyor, daha keyifli vakit geçiriyor. Siz de mutlu oluyorsunuz, karşılıklı bir mutluluk olduğu zaman bu böyle bir çember halinde birbirinizle daha keyifli oluyor."* demiştir. Sağlıklı bir iletişimin, bebeği sosyal olarak güçlü kıldığını savunan Hale *"Benimle, babasıyla kurduğu iletişimin sağlıklı olması güçlü olması, bize duyduğu güven, daha az çekingen olmasını sağlar diye düşünüyorum. Yani sosyal olarak daha güçlü bir*

şekilde olmasını sağlar diye düşünüyorum." şeklinde açıklama yapmıştır. Bebeğin sağlığı açısından olumlu etkileri olması yönünde görüş belirten Cansu *"Mesela anne gözlemleyebiliyor, sürekli onunla olduğu için çocuğunun nelerden mutlu olduğunu, nelerden rahatsız olduğunu anlıyor. Acıktı mı? Sıkıldı mı? Farklı bir şey mi istiyor? Ne ona dokundu ve ne rahatsız etti? Bebeğin sağlığına bile etki ettiğini düşünüyorum ben."* demiştir.

Bebeğin küçük olması sebebiyle ilişkinin etkisinin olmadığı görüşünü savunan Berna "*Kızımın daha benim farkında olduğunu düşünmüyorum öyle söyleyeyim. Tabii ki beni seviyor ama evde onunla babası da vakit geçiriyor, anneannesi de vakit geçirdiği için, üçümüzü gördüğü zaman da aynı tepkileri veriyor yani anne olarak farklı bir tepki almıyorum açıkçası."* demiştir. Anne ile bebek arasındaki ilişkiyi bağımlılık ifadesiyle değerlendiren ve bu ilişkinin ise karşılıklı olumsuz yansımaları olduğunu düşünen Mehtap "*Ben sanırım biraz kendime bağımlı hale getirdim. Bu biraz benim için de zor oldu yani babasının kucağına bile gitmiyor, sürekli benimle birlikte ve ben biraz yoruluyorum. Sanırım bunun bir dengesi var ve ben o dengeyi kuramamış olabilirim. Ona da bana da iyi olmayacak bu durum."* diyerek görüşünü belirtmiştir.

Eğitim grubundaki anneler, bağlanma konusunda bilgi edinmek için kitaplar, sosyal medya hesapları, telefon uygulamaları, hamilelik dönemindeki kısa seminerler ve üniversitede alınan eğitim gibi kaynaklara başvurduklarını ifade etmiştir. Bu konuda Didem *"Bağlanmayla ilgili elimden geldiğince kitaplar okumaya çalıştım hamileliğimde."* demiştir. Leyla "*Birkaç sosyal medya hesabı var takip ettiğim, etkinlik grubu falan var onları da takip ediyorum. Bağlanmayla ilgili bilgiler, öneriler veriyorlar."* ifadelerini kullanmıştır. Gaye "*Bunu açıkçası okumaya araştırmaya da çalışıyorum. Birtakım telefondan uygulamalar da kullanıyorum oradan hani anne bebek bağlanmasını öğrenmeye çalışıyorum."* demiş ve Defne "*Daha önce hamileyken katıldığım seminerlerde dinledim bağlanmayı."* cümlelerini kullanmıştır.

Kontrol grubundaki anneler ise benzer şekilde kitaplardan ve telefon uygulamalarından bilgi edindiklerini ifade etmiştir. Zehra "*Birkaç kitap okumuştum, bağlanmayla ilgili bir şeyler yazıyordu."* derken Suna *"Böyle telefonlarda bazı uygulamalar oluyor ya hani bebeklere yönelik. Şu ayda bunu yapar, bağlanma için öneriler falan diye… Onlardan da takip etmiştim."* demiştir.

Eğitimi Değerlendirme Formu'nun Etkileşime İlişkin Bulguları

Eğitim programının uygulanmasının sonrasında eğitim grubundaki annelerle görüşlerini ve önerilerini ortaya koymak amacıyla yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin içerik analiziyle değerlendirilmesi sonucunda "Etkileşim Son Görüşme" teması altında "Bağlanma" ve "Bebek Masajı" şeklinde iki kategori oluşturulmuştur. "Bağlanma" kategorisi altında "Tanımı" ve "Uzun Dönem Etkileri" olmak üzere 2 alt kategori yer almaktadır. "Bebek Masajı" kategorisi altında ise "Bebek İçin Etkileri", "Ebeveyn İçin Etkileri", "Uygulama Sıklığı", "Uygulama Zamanı" ve "Uygulama Devamlılığı" olacak şekilde 5 alt kategori bulunmaktadır. Etkileşim Son Görüşme temasına ait kategoriler, alt kategoriler ve kodlar Tablo 32'de sunulmuştur.

Tablo 32

Eğitim Grubuyla Yapılan Son Görüşmede Etkileşim Son Görüşme Temasına Ait Kategoriler, Alt Kategoriler ve Kodlar

Tema	Kategori	Alt Kategoriler	Kodlar
Etkileşim Son Görüşme	Bağlanma	Tanımı	Bebeğin her ihtiyacı olduğunda yanında olmak (8), Güvenli bağlanma (7), Anne ve bebek arasındaki iletişim, göz teması (3), Bebeğin bakım vereniyle kurduğu yakın ilişki (2), Bebekle anne arasındaki iletişimin tamamı (2), Kaçınmalı bağlanma (2), Güvenle bağımsızlaşma (1), Hayatın güvenilir bir yer olduğunu aşılamak (1), Her koşulda anneye güvenme (1), Güvensiz bağlanma (1), Karşılıklı ihtiyaçların olduğu bir iletişim (1), Karşılıklı güven (1), Anne ile çocuk arasındaki en önemli duygu (1)
		Uzun Dönem Etkileri	Hayatın provası (1), Diğer insanlarla ilişkilerin adımının atıldığı süreç (1), Birlikte geçirilen zamanla birlikte artan güven duygusu (1), İlk bağlanma hayatı etkileyen bir süreç (1) Daha rahat ilişki kurma (1), Başkalarına güven (1), Sosyal, iş, aile hayatını etkileyen bir süreç (1)
	Bebek Masajı	Bebek İçin Etkileri	Rahatlama/Gevşeme (6), Uykuya geçişte rahatlık (5), Kolikte/Vücut ağrılarında azalma (3), Daha uzun süreli uyku (2), Fiziksel gelişimi destekleme (1), Mutluluk (1), Beden farkındalığı (1), Masajdan hoşlanmama (1)
		Ebeveyn İçin Etkileri	Bebeğe yararlı olmanın verdiği doyum/özgüven (5), Alan uzmanından eğitim almanın verdiği güven hissi (4), Anne-bebek bağını güçlendirme (4), Farklı yöntemler öğrenme (3), Bebeğe uykuya geçiş desteği sağlayabilme (1), Bebeğe dokunma konusunda cesaret (1), Bebekten izin isteme davranışını genelleme (1), Rahatlama/Gevşeme (1), Yüz yüze iletişim için yeni bir araç keşfetme (1), Annenin kendi beden farkındalığının artması (1), Babanın bebek bakım sürecine dahil olması (1), Bebeğin tepkilerini anlamlandırma (1)
		Uygulama Sıklığı	Gün aşırı (3), 3-4 günde bir (3), Her gün (1), Haftada 5 gün (1), Haftada 2 gün (1), Haftada 1 gün (1), Nadiren (1)
		Uygulama Zamanı	Banyo sonrasında (8), Gece uykusuna geçişte (6), Bebek izin verdiği zaman (2), Bebeğin rahatlama ihtiyacı hissedildiğinde (1), Banyo sırasında (1), Kıyafet değişimi sırasında (1), Kitap okurken (1), Müzik dinlerken (1)
		Uygulama Devamlılığı	Devam ediliyor (14)

Eğitim grubundaki annelere, katıldıkları eğitimin sonrasında bağlanmanın tanımı yeniden sorulmuş ve alınan yanıtların; "bebeğin her ihtiyacı olduğunda yanında olmak, güvenli, güvensiz ve kaçınmalı bağlanma, güvenle bağımsızlaşma, anne ve bebek arasındaki iletişim, göz teması, bebeğin bakım vereniyle kurduğu yakın ilişki, bebekle anne arasındaki iletişimin tamamı, hayatın güvenilir bir yer olduğunu aşılamak, her koşulda anneye güvenme, karşılıklı ihtiyaçların olduğu bir iletişim, karşılıklı güven, anne ile çocuk arasındaki en önemli duygu" ifadelerini içerdiği görülmüştür.

Bağlanmayı, bebeğin her ihtiyacı olduğunda yanında olmak olarak tanımlayan annelerden Defne *"Her şartta, her durumda onun yanında olduğumu göstermek. Her ihtiyacı olduğunda yanında olmak, her istediğinde ona yardımcı olabilmek. Onu terk etmediğimi, bırakmadığımı yanında olmasam bile düşünmesini sağlamaya çalışmak."* ifadelerini kullanmıştır. Sinem *"Bebeğim düştüğünde, ağladığında ya da herhangi bir şeye ihtiyaç duyduğunda, meme istediğinde, orada olduğumu bilirse güvenli bağlanmış olur. İşte o güveni verebilmek bağlanmadır."* demiştir. Tülay ise "*Bağlanma, bebeğin bakım vereniyle kurduğu ilişki. Annesi olur, babası olur, öyle sadece anneye bağlanma diye bir şey de yok. Çocuğun ihtiyaçlarına duyarlı, onun yanında olabilen, onun ihtiyaçlarını karşılayabilen bir pozisyonda olmamız gerekiyor. Bağlanma aslında bakım veren için de iyi hissettiren bir şey."* şeklinde bir açıklama yapmıştır.

Bağlanma türlerinden güvenli, güvensiz ve kaçınmalı bağlanma ifadelerini kullanarak tanım yapan annelerden Gülay "*Bağlanmada güvenli bağlanma, ikircikli bağlanma da deniyordu sanki, onlar vardı. Ben çocuğumla güvenli bağlanmayı kurduğumu düşünüyorum aslında. Evden gittiğimde problem yaşamayıp geldiğimde de problemsiz bir şekilde devam ettiğimiz için güvenli bağlanmayı kurduğumuzu düşünüyorum."* demiştir. Güvenli bağlanma konusunda örnekler veren Hazal *"Bebeğim bana güvensin, benimle sussun, ben onun için rahatlatıcı güç olayım, bana güvenli bağlansın istediğim için emzirdim mesela. Bağlanma deyince ona nasıl yakın olabilirim, bana nasıl güvenebilir, bunları hangi yollarla yapabilirim gibi şeyler de geliyor aklıma. Masaj bile beden dili aslında ona güven sağlayan."* ifadelerini kullanmıştır. Didem "*Bakım veren ile bebek arasındaki güvenli bağlanma, hayata ilk başlangıç konusunda bebeğe bir yol gösterici oluyor."* demiştir. Filiz ise yine güvenli bağlanmayla ilgili *"Bağlanma konusunda en önemli olarak söyleyebileceğim güvenli bağlanma diyebilirim. Berrak ile sağladığımızı düşünüyorum. Mesela bir ses geliyor dışarıdan korkuyor, Berrak korkma ben yanındayım diyorum. O zaman tedirginliği geçiyor, tekrar oyunumuza kaldığımız yerden devam ediyoruz."* demiştir.

Güvensiz bağlanmadan yola çıkarak görüşlerini paylaşan Serpil *"Güvensiz bağlanmanın da olabileceği, bunun çocuğun ilişkilerini olumsuz etkileyeceğini biliyorum*." derken kaçınmalı bağlanma terimini kullanan Senem *"Güvenli, güvensiz, kaçınmalı bağlanma diye çeşitleri var. Bunlar hep çocukla kurduğumuz iletişimle alakalı*." demiştir. Güvenle bağımsızlaşma ifadesiyle açıklama yapan Leyla "*Bebeğin güvenle bağımsızlaşması için güvenle bağlı olması. Bebeğin her koşulda bana güvenebileceğini ve hayatın güvenilir bir yer olduğunu ona aşılamak derim."* şeklinde görüş bildirmiştir.

Bağlanmayı anne ve bebek arasındaki iletişim, göz teması gibi ifadelerle açıklayan Gaye *"Bağlanmayı aramızda kurduğumuz iletişim, göz temasımız, bebeğin anneye, annenin bebeğe verdiği tepkiler ve bir şey olduğunda ihtiyaçların giderilmesiyle de artan, karşılıklı güveni barındıran bir ilişki olarak görüyorum."* demiştir. Benzer ifadelere yer veren Serpil "*Bebekle anne arasındaki yakın ilişki. Yani bebeğe dokunarak, göz teması kurarak, onun ihtiyaçlarını karşılamak gibi, onunla bağ kurabilirsin."* yorumunu yapmıştır. Gülay "*Çocuğumla benim aramdaki iletişimin tamamına bağlanma diyebilirim ben. Tabi bu iletişimin özellikleri önemli onu öğrendim."* demiştir.

Hayatın güvenilir bir yer olduğunu aşılamak ifadeleriyle tanımlama yapan Sabriye *"Bağlanma, hayatın güvenilir bir yer olduğunu bebeğe aşılamaktır. Çünkü bebek annesine güvendikçe hayattaki diğer insanlara da güveneceğini öğrenir ya da güvenmeyeceğini."* derken Gülay "*Karşılıklı ve birbirimizin her anlamda ihtiyaç duyduğu ya da birbirimizi tamamlayan bir iletişim."* şeklinde düşüncelerini paylaşmıştır. Son olarak Sabriye'nin tanımı ise *"Bağlanma anneyle çocuk arasındaki en önemli duygu. Bebeğin istediği şekilde ihtiyaçlarının karşılanması, ona keyif veriyor."* şeklinde olmuştur. Bağlanmanın uzun dönem etkilerinin neler olduğu konusunda anneler, hayatın provası, diğer insanlarla ilişkilerin adımının atıldığı bir süreç olması, birlikte geçirilen zamanla birlikte artan güven duygusu, bağlanmanın hayatı etkileyen bir süreç olması, daha rahat ilişki kurma, başkalarına güven, sosyal, iş ve aile hayatını etkileyen bir süreç olması ifadeleriyle görüşlerini bildirmiştir.

Bağlanmayı hayatın provası olarak değerlendiren Didem "*Bağlanmayla bebek, hayata karşı gerçekleşecekleri, yaşayacağı şeyleri öğreniyor, iş hayatını, aile hayatını etkiliyor, etkileyecek hep. Yani bağlanmayı bunların ilk adımının atıldığı süreç olarak düşünüyorum. Diğer insanlara karşı nasıl olacağını öğreniyor."* demiştir. Senem *"Çocuk bizim ona davranma şeklimizle başkalarına nasıl davranacağını görüyor. Diğer insanlarla ilişkilerin adımının atıldığı süreç bu."* ifadelerini kullanmıştır. Bağlanmada, birlikte geçirilen zamanla birlikte güven duygusunun arttığını söyleyen Defne "*Birbirinizle vakit geçirdikçe, zaman ilerledikçe bana karşı güveninin daha da çok arttığını düşünüyorum."* demiştir. Bağlanma hayatı etkileyen bir süreç olduğunu düşünen Tülay "*İlk bağlanma nasıl olursa, güvenli ya da güvensiz olmasına göre hayatını etkileyen bir süreç aslında. Çocuk o süreci tamamladığında, daha rahat ilişkiler kurulabiliyor çocukla, başkalarına da güven duyuyor çocuk."* şeklinde bu görüşünü ifade etmiştir. Başkalarına güven duyma düşüncesini dile getiren bir diğer katılımcı Didem "*Eğer güvenli bağlanmayı gerçekleştirebilirsek diğer*

insanlara karşı nasıl olacağını, nasıl davranacağını, güvenip güvenmeyeceğini öğreniyor." demiştir.

Bebek masajı kategorisinde yer alan bebek için etkiler alt kategorisinde anneler, bebekleriyle ilgili gözlemlerini paylaşmış ve masajın etkilerini rahatlama/gevşeme, uykuya geçişte rahatlık, kolikte/vücut ağrılarında azalma, daha uzun süreli uyku, fiziksel gelişimi destekleme, mutluluk, beden farkındalığı, masajdan hoşlanmama gibi konu başlıklarıyla ifade etmiştir.

Rahatlama, gevşeme konusunda Tülay "*Bir uyku rutini oluşturduğumuz için sonra daha rahat uykuya geçtiğini düşünüyorum ben. Uyku öncesi yaptığım için vücudu daha rahat gevşiyor. Bazı hareketlerin hoşuna gittiğini biliyorum. Daha rahatladığını hissediyorum."* ifadeleriyle bir açıklama yapmıştır. Bebeğinin daha rahat bir şekilde uykuya geçtiğini söyleyen Gülay "*Özellikle uykudan önce uykuya geçişini daha bir rahatlatıyor o yönden iyi oldu benim için."* demiştir. Benzer şekilde Gaye "*O sırada kurduğumuz göz temasıyla, dokunmayla, onun daha rahat uyuduğunu hissedebiliyorum. Bu bana çok iyi geldi, o anda kalmamızı sağlayan aktivitelerden biri."* diyerek bu etkinin kendisine de yansıdığını anlatmıştır.

Kolik ve diğer vücut ağrılarında bir azalma gözlemlediğini belirten Gülay "*Sancılı bir bebek değildi ama sancı (kolik) masajı normal sancıları olduğunda bile o anlamda da etkili oldu. Faydalandım iyi oldu."* demiştir. Serpil *"Eğitimlerin sonrasında tekrar denediğimde vücuduna dokundurmuyor ama gaz masajı, gazı olduğunda, çok iyi geliyor."* diyerek görüşünü açıklamıştır. Masajın bebeğine daha uzun süreli bir uyku sağladığını ve mutluluk verdiğini söyleyen Meral "*Eskiden korkarak uyanabiliyordu Kayra. Belki bir yeri ağrıyordu bilmiyorum ama şu an daha uzun ve huzurlu uyuyor, mutlu uyanıyor."* demiştir.

Masajın, bebeğinin fiziksel gelişimini desteklediğini düşünen Hazal *"Sizden öğrendikten sonra ona daha faydalı olduğunu gördüm. Vücudunun daha iyi geliştiğini düşünüyorum."* derken beden farkındalığı konusunda Tülay "*Aslında temasın çok önemli olduğunu biliyordum ben ama bunun uykuya ya da işte çocuğun bedensel farkındalığına çok önemli katkıları olduğunu öğrenmiş oldum. Böyle daha yakınlaştığımızı düşündüm."* şeklinde yorum yapmıştır. Bebeğinin masajdan hoşlanmadığını ifade eden Leyla ise "*Zehra çok istemedi. Böyle çok hoşlanmadı masaj yapılmasından. Belki daha küçükken başlasaydık daha verimli olabilirdi."* diyerek düşüncesini paylaşmıştır.

Bebek masajının ebeveyn için etkileri konusunda görüş bildiren anneler, bebeğe yararlı olmanın verdiği doyum/özgüven, alan uzmanından eğitim almanın verdiği güven hissi, anne-bebek bağını güçlendirme, farklı yöntemler öğrenme, bebeğe uykuya geçiş desteği sağlayabilme, bebeğe dokunma konusunda cesaret, bebekten izin isteme davranışını genelleme, rahatlama/gevşeme, yüz yüze iletişim için yeni bir araç keşfetme, annenin kendi beden farkındalığının artması, babanın bebek bakım sürecine dahil olması ve bebeğin tepkilerini anlamlandırma gibi konu başlıklarında düşüncelerini paylaşmıştır.

Masaj uygulamasıyla bebeğe yararlı olmanın verdiği doyum ve özgüven hissi konusunda görüşlerini paylaşan annelerden Şebnem *"Bunu (masajı) bilinçli yapıyor olmak benim özgüvenimi daha yerine getirdi. Daha bilinçli bir anne konumuna geldiğimi düşünüyorum bu açıdan, masaj konusunda."* derken Meral *"Ona yararlı bir şey yaptığım için ben de iyi hissediyorum. Çünkü görüyorum ki rahatlıyor mesela, bana da bir rahatlık geliyor."* demiştir. Ayrıca alan uzmanından masaj eğitimi almanın güven hissi oluşturduğunu ifade eden Didem *"Bebeğim için bir şey yapmak da beni mutlu ediyor ve bunu bir profesyonelden öğrenerek doğrusunu yapmaya çalışmak ekstra bir rahatlatıyor diyebilirim*." cümlesiyle görüşlerini paylaşmıştır. Defne ise aynı konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir *"Bilen birinden öğrenmek, daha iyi oldu. Daha emin olarak, aklımda soru işareti kalmayarak yapıyorum masajı."*

Masajın bebeğiyle etkileşimine olan etkisi hakkında Gaye "*Aramızdaki bağı artırdığını kesinlikle düşünüyorum."* demiştir. Tülay *"Masaj yaparken yakınlaştığımızı düşünüyorum kesinlikle, buna etki etti aslında. Daha çok bağlandık, bunu destekledi."* ifadelerini kullanmıştır. Bebek masajındaki uygulamalar, kullanılan yöntemler konusundaki görüşünü açıklayan Gaye "*Çok etkili. Ben internetten de bakıp kendimce yapmaya çalışıyordum ama uygulamalı masaj eğitiminde çok daha farklı yöntemler öğrendim."* demiştir. Bebeğe uykuya geçiş desteği sağlayabilme konusunda daha yetkin hale geldiğini ifade eden Senem *"Gece uykusundan öne yaptığım için onu uyutmada bir yol, bir destek keşfetmiş oldum aslında."* diyerek görüşünü açıklamıştır.

Bebeğe dokunma konusunda cesaretlendiğini belirten Hazal "*O böyle benim dokunuşlarımı düzeltti gibi geliyor bana. Bana biraz da cesaret kattı çocuğa nasıl dokunacağım konusunda."* demiştir. Benzer şekilde Didem "*Eğitime başlamadan önce de yapmaya çalışıyordum ama daha bilinçli şimdi. Hareketleri yaparken bir yeri acıyacak mı, kolu acıyacak mı diye korkuyordum, çekiniyordum daha küçük olduğu için ama işte siz gösterdikten sonra bir de bize verdiğiniz küçük kitapçıktan bakarak daha bilinçli ve daha*

kendimden emin olarak yapmaya başladım. Tedirginliğim gitti." diyerek daha cesaretli olduğunu anlatmıştır.

Masaj uygulaması sırasında bir rutin olarak uygulanan bebekten izin isteme davranışını, bebeğiyle olan iletişimine yansıttığını söyleyen Hazal *"Hani başta izin istiyoruz ya bebekten, bu masajda öğrendiğim bir şey. Onu ben şimdi her şeye katmaya çalışıyorum. Onun istemediği bir şeyi yapmak istemiyorum."* demiştir. Bebeğiyle kurduğu bağın bir sonucu olarak rahatladığını belirten Senem *"Ten tene temas olduğu için aramızda oluşan o bağ ile ben de rahatladığımı hissediyorum."* diyerek duygularını ifade etmiştir. Bebeğiyle yüz yüze iletişim için yeni bir araç keşfettiğini söyleyen Gaye *"Ben konuşmayı seviyorum bebeğimle ve dokunarak, gülerek bir şeyler yapıyoruz masajda. Şimdi sohbetlerimize bu da eklendi, bir araç oldu böylece bize."* demiştir.

Masaj uygulaması ile kendi beden farkındalığının arttığını söyleyen Tülay "*Bedensel olarak ona iyi gelebiliyor olmak, bunun bir yolunun olması, benim kendi bedenime yönelik farkındalığımı da artırdı mesela. O açıdan iyi oldu. Eşim de bu eğitime katıldı hatta o daha da hevesli."* diyerek eşinin de ilgisine değinmiştir. Benzer şekilde babanın bebek bakım sürecine dahil olmasına bir örnek olarak Sinem "*Eşlerin katıldığı seanslar vardı, hatta eşim de söylüyor, 'Bebeğim sana masaj yapabilir miyim?' diye esprili bir şekilde soruyor hatta böyle. O da daha çok ilgileniyor artık Lale'nin her türlü işleriyle."* açıklamasını yapmıştır. Tülay "*Eşim de herhalde benden daha fazla yaptı. En son dün gördüm, dosyayı çıkarmış herhalde dedim masaj yapmış."* demiş ve Şebnem "*Masajı da zaten (eşimle) birlikte yapıyoruz. Bazen babası yapıyor mesela masajı. İşten geç geliyor, 7 buçukta falan geliyor, Nida 9'da uyuyor. Genelde duşu ve masajıyla babası ilgileniyor."* ifadelerini kullanmıştır. Masaj uygulaması sırasındaki gözlemleriyle bebeğinin tepkilerini anlamlandırdığını belirten Sabriye *"Sevip sevmediği şeyleri, hareketleri o kadar güzel belli ediyor ki zaten istemiyorsa belli yani. Ben de anlamış oluyorum böylece nereye nasıl dokunayım falan."* demiştir.

Eğitime katılan anneler, bebeklerine hangi sıklıkta masaj uyguladıkları sorulduğunda her gün, gün aşırı, haftada 5 gün, 3-4 günde bir, haftada 2 gün, haftada 1 gün ve nadiren şeklinde yanıtlar vermiştir. Defne "*Genelde gün aşırı, duşundan sonra kremini sürerken özellikle yapmaya çalışıyorum belirli noktaları."* derken Hazal *"Her gece yapmıyorum ama çoğu gece yapıyorum. Haftanın beş günü falan yapmaya çalışıyorum."* demiştir. Meral "*Haftada üç ya da dört günde bir kere yapıyorum. Dün yaptım, dün de çok güzel bir şekilde uyudu. Masaj yaparken de uykuya dalabiliyor."* ifadelerini kullanmıştır. Sabriye *"Banyo sonrasında haftada bir kere yapabiliyorum. Hareketlendiği için artık pek durmuyor."* demiş

ve Serpil ise bebeğine nadiren masaj yaptığını söyleyerek *"Pek sevmediği için dokundurmak istemiyor, nadiren yaptırıyor."* ifadeleriyle sebebini açıklamıştır.

Annelere, bebeklerine masajı hangi zamanlarda uyguladıkları sorulduğunda, banyo sonrasında, gece uykusuna geçişte, bebek izin verdiği zaman, bebeğin rahatlama ihtiyacı hissedildiğinde, banyo sırasında, kıyafet değişimi sırasında, kitap okurken ve müzik dinlerken gibi yanıtlar vermiştir. Banyo sonrasında masaj uyguladığını söyleyen Leyla *"Vücuduna yapılmasından hoşlanmadığı için sadece ayağına masaj yapıyorum. Onu da banyodan sonra yapıyorum."* demiştir. Defne "*Genellikle banyo sonraları, kremini, losyonunu, yağını sürerken böyle bir hafifçe masaj yapıyorum."* şeklinde uygulamasını açıklamıştır. Gülay *"Uyutmadan önce onu bir rahatlatmak amacıyla yapıyorum. Bir de özellikle sancılı olduğunu hissettiğim zamanlarda yapıyorum."* diyerek gece uykusuna geçişte masaj yaptığını anlatmıştır. Hazal *"İllaki bir masaj saatimiz olmasa da gece uyurken rahatlaması adına yapıyorum."* demiştir.

Bebeği izin verdiği zamanlarda masaj yaptığını belirten Serpil *"Genelde ağrıları olduğundan dokundurmak istemiyor. Ben de o izin verdiği zaman yapıyorum."* şeklinde bir açıklama yapmıştır. Bebeğinin rahatlama ihtiyacını hissettiğinde masaja başvurduğunu söyleyen Tülay "*Çok sık yaptığımı söyleyemem bir keresinde uyumak üzereydi, rahatlasın diye yapmıştım, iyi gelmişti."* demiştir. Banyo sırasında masaj yapmayı tercih eden Hazal "*Bölgesel masaj yapıyorum. Duştayken sırtına falan yapmaya çalışıyorum."* ifadelerini kullanmıştır. Bebeğine kitap okurken ve müzik dinlerken bölgesel olarak masaj yaptığını söyleyen Didem *"Kucağımda otururken kitap okuyoruz o zaman masaj yapıyorum ya da müzik dinlerken parmaklarına, ellerine, yüzüne, uygulayabildiğim kadarıyla yapıyorum."* demiştir. Eğitime katılan annelerin tamamı, bebeklerine masaj uygulamaya devam ettiklerini söylemiştir.

Araştırmacı Günlüğü'nün Etkileşime İlişkin Bulguları

Etkileşim temasına yönelik araştırmacı günlüğü bulguları, fotoğraf ve video paylaşım uygulamasındaki paylaşımlar ve bebek masajı seanslarındaki görüşmelerden elde edilmiştir.

Eğitim programının uygulanması aşamasında, fotoğraf ve video paylaşım uygulaması üzerinden eğitim grubundaki annelerin tüm eğitim süreci boyunca sorularını sorabilmeleri için bir gönderi oluşturulmuştur. Bu gönderide sorusunu paylaşan annelerden Tülay *"Masal, eve temizlik için gelen yardımcımızın yüzüne baktı, baktı, sonra bir çığlıkla ağlamaya*

başladı. Çok zor sakinleşti. Aynı durum, onu kucağına alan bir arkadaşımla daha olmuştu. Ben yabancıladığını düşündüm. Karantina koşulları dolayısıyla 4 aydır doğal olarak kimseyle görüşemedik. Acaba bebeğimin sosyal olarak gelişimi için ne yapabilirim? Geri mi kaldı gibi sorularım var. Bu koşullarda neler yapabilirim?" diyerek bebeğinin farklı kişilerle etkileşimi, sosyal gelişimi konularında merak ettiklerini dile getirmiştir.

Masaj seanslarının başlangıcında buz kırıcı etkinlik olarak yapılan ebeveyn sohbetlerinde, seansa katılan anne ve babalar ilgili seansın öncesindeki 1 haftaya ait uygulama deneyimlerini ve masaj hakkındaki görüşlerini paylaşmıştır. Görüşlerini paylaşan Gaye "*Beraber yüz yüze iletişim kurabildiğimiz çok güzel bir araç olarak görüyorum masaj eğitimini."* demiştir. Uygulama deneyimlerine örnek olarak ise Hazal *"Sabahları karnına masaj yapıyorum daha rahat kaka yapabilsin diye. Gece uyurken de kol ve bacaklarına yapıyorum. Her gece yapmıyorum ama çoğu gece yapıyorum."* demiştir.

Eğitim grubundaki annelerden bazıları masaj yaparken bebeklerinin tepkilerini, hoşlanma ya da hoşlanmama ipuçlarını gözlemleyerek tüm bedene değil, bölgesel olarak masaj uyguladıklarını belirtmişlerdir. Örneğin Defne bu konuda *"Ahmet çok çok hareketli olduğu için on buçuk aydan itibaren hareketlenmeye başladı bir yaşına yaklaştı hatta. Onun belli noktalarına masaj yapabiliyorum. Tüm aşamaları yaptım desem yalan olur. Hepsini uygulayamıyorum. Bir, iki defa hepsini uygulamaya çalıştım ama hemen ayaklandığı için, mesela kaçmak istediği için çok uygulayamadım. Ayak masajı özellikle, yüz masajı falan onları sevdi ama böyle uzun bir süre yapamadım."* demiştir. Bebeklerin ilerleyen yaşla birlikte hareket çeşitliliğinin arttığına, bağımsızlık isteklerine vurgu yaparak masaj uygulamaya başlama zamanının daha erken olması gerektiğini söyleyen anneler bulunmaktadır. Bu yönde görüş bildiren Leyla "*Bence biz masaj eğitimi için biraz geç kaldık. Keşke daha küçükken bu eğitimi alsaymışız çünkü Zehra'nın çok fazla kolik ağlamaları oluyordu. Ne yapacağımı bilemiyordum. Şimdi sevmiyor ve önümde yatmak istemiyor da."* demiştir. Didem de benzer şekilde *"Bir bebeğim daha olursa ilk günden itibaren yapacağım. O hareketsiz kaldığı süreçleri iyi bir şekilde değerlendireceğim diye düşünüyorum."* şeklinde yorum yapmıştır.

Masaj eğitiminin son seansında düşüncelerini paylaşan Sinem *"Kesinlikle masaj eğitimini almış olduğum için çok mutluyum. Katılım belgesi almış, bilirkişiden geçmiş bir eğitim. Birçok teknik öğreniyoruz, o çok güzel bence. Az çok hepimiz masaj yapıyorduk, en azından yağ sürerken yapıyorduk bebeğimize, banyo sonrası ama bunun tekniğini bilmek güzel. Benim bebeğim kolikti biraz ilk üç ay artık tekniğini biliyoruz. Mesela ayak masajı,*

ayaklarının altından tutup topukta birleştirdiğimiz yer var ya o kadar hoşuna gidiyor ki Lale'nin." ifadelerini kullanmış ve örnekler vermiştir.

Bebek ve bakım veren arasındaki etkileşim daha çok bakım verenin davranışlarına odaklanılarak, başta duyarlılık olmak üzere sevgi, şefkat, ihtiyaçlara yanıt verici olma gibi bağlanmanın elementlerini içeren niteliklerle değerlendirilmektedir. Ancak konu, katılımı temele alan bir yaklaşımla ele alındığında bebeğin deneyiminin yalnızca ebeveynin davranış kalıplarıyla değil, aynı zamanda bebeğin bilgiyi ve davranışı düzenlemedeki aktif rolüyle de şekillendiği bir gerçektir. Literatürde karşılıklı yanıt verici ilişki olarak tanımlanan bağlanma kavramı da etkileşimdeki karşılıklılıkla ilişkili bir konudur. Etkileşimin karşılıklılık boyutuna ilişkin olarak araştırmada anne bebek etkileşim davranışlarını içeren video kayıtları, görüşmeler ve araştırmacı günlüğü incelenmiştir. Anne-bebek etkileşim kontrol listesinde annenin, bebeğin ve çift olarak anne ve bebek ikilisinin davranışları dili kullanma, oyun, duyarlılık, uyum ve vücut pozisyonu alt boyutlarıyla değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamındaki müdahale sonrasında tüm alt boyutlarda kontrol grubuna kıyasla eğitim grubunun puanlarının yükselmesi, eğitimin anne ve bebek ilişkisine katkı sağladığını düşündürmektedir. Anneler ve bebekleri arasındaki etkileşime dair daha ayrıntılı dönütler alabilmek amacıyla yapılan görüşmelerde bağlanma konusundaki yaşantılara odaklanılmıştır.

İkili ilişkilerin niteliğini artırmak amacıyla erken müdahale programları tasarlayan çocukluk çalışanları için annelerin talepleri oldukça önemlidir. Anneler, erken dönemlerdeki etkileşimlerin çocukluk dönemi için belirleyici olduğu inancıyla, genellikle çocuklarının sağlığından ve gelişiminden kendi uygulamalarını sorumlu tutmaktadır (Smyth, 2012). Nitekim araştırmaya katılan annelerin bebeklerinin bakımına yönelik uygulamalarda eksik bir şey yapma endişesi onları çeşitli kaynaklardan bilgi arayışına yöneltmektedir. Son yıllarda özellikle bağlanma konusu, annelerin de fikir alışverişi yaptıkları konuların başında gelmekte olup ilgili literatürde, etkileşimin ve erken müdahalenin temelini oluşturmaktadır. Günümüzde, bireylerin bilgiye ulaşabilme konusunda oldukça şanslı olduğu gerçeği bir yana, güvenilir bilgi kaynaklarına olan ihtiyaç da bu gerçeğin bir parçası olmuştur. Annelerin de sıklıkla ifade ettiği gibi bilgi kirliliğinin olması, onları farklı kaynaklara yöneltmektedir. Katılımcı anneler, bağlanma konusunda bilgi edinmek için kitaplara, sosyal medyaya, telefon uygulamalarına ve hamilelik döneminde çeşitli kurumlar tarafından düzenlenen seminerlere başvurduklarını ifade etmiştir. 0-12 ay arasında bebeği olan 354 annenin katıldığı bir araştırmada (Harries & Brown, 2019) annelerin bilgi kaynağı olarak çocuk

bakımı ve gelişimi konusunda yazılmış kitapları kullanması ve bunun anne sağlığıyla ilişkisi değerlendirilmiştir. Bu kitapların bebek uykusu, beslenme ve genel bakım için katı rutinlerin benimsenmesini önerdiği ve kitapları kullanan annelerde streste bir artış gözlenirken öz yeterlilikte düşüş olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bilgi kaynakları ve bu araştırmada ele alındığı gibi kitaplar, her zaman annelerde bu etkiyi oluşturmayabilmektedir ancak önerilerin pratikte uygulanabilir olması kaygısıyla bir kontrol listesi sunma şeklinde aktarılması bu sonuca götürebilmektedir. Anneler edindikleri bilgileri kendilerinin ve bebeklerinin diğerlerinden farklılaşan özelliklerine, alışkanlıklarına uyarlamadıklarında başarısız olabilmektedir. Bu noktada araştırmamızdaki durumun nasıl olduğuna odaklanmak faydalı olacaktır. Öyle ki eğitim öncesinde yapılan görüşmelerde annelerden bağlanmayı tanımlamaları istenmiş ve gelen yanıtların genellikle bağlanma stilleri, bebeğin ihtiyaçlarına odaklanmanın önemi, bağlanmanın gelişimi için kritik yıllar konularında yoğunlaştığı görülmüştür. Ayrıca bazı anneler günlük rutinlerinden bağlanmayı tanımlayıcı örnekler vermiş ve bazıları da bağlanma konusunu bilmediklerini ifade etmiştir. Annelerin bağlanma konusundaki bilgilerinin çoğunlukla tatmin edici düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır ancak bu bilgilerin hayata geçirilmesi noktasında verilen örneklerden bazıları bir kavram karmaşası yaşandığını göstermektedir. Örneğin, ihtiyaçlara duyarlı olma konusunda bebeğin her istediğini yapmak, bebeğin ihtiyacını henüz belli etmediği anlarda bunu öngörerek karşılama çabası göstermek, emzirmeyi bağlanma için oldukça kritik görerek tüm enerjisini emzirmeyle beslenme düzeni oluşturmaya yöneltmek gibi uygulamalar bu düşünceyi doğrular niteliktedir. Ancak annelere uygulanan eğitimler sırasında bağlanmanın yalnızca emzirmeyle değil bebeğe uygun yöntemlerle kucakta beslenmeyle de sağlanabileceği açıklanmıştır. Bebeklerin ihtiyaçlarını kendilerine özgü yollarla nasıl ifade ettiklerini gözlemlemenin ve ihtiyaçların karşılanması sırasındaki zamanlama, sevgi, şefkat gibi duygusal ifadelerin önemi üzerinde durulmuştur. Eğitim sonrasında annelerin bağlanma tanımlamalarının çeşitlendiği, özellikle daha açıklayıcı olduğu ve örneklendirmelerin arttığı sonucuna ulaşılmıştır. İlgili literatürde de bağlanma temelli müdahale programlarının anne duyarlılığını artırdığı, anne ve bebek arasındaki uyumu güçlendirdiği sonucu vurgulanmaktadır (Berlin, Shanahan & Carmody, 2014; Crugnola vd. 2016; Juffer, Bakermans-Kranenburg & Ijzendoorn, 2008).

Bebekle kurulan etkileşim, anne ve babalar arasında farklılık göstermektedir. Özellikle doğumu takip eden aylardan itibaren anneler, emzirme, bez değişimi, vücut temizliği, ten teması gibi yollarla bebekleriyle etkileşim kurarken babaların bu rutinleri gerçekleştirmek

için bazen desteğe veya yönlendirmeye ihtiyaç duyduğu söylenebilir (Lamb & Lewis, 2013, s. 127). Babaların çocuk yetiştirme konusundaki yeri, onları ikincil role düşüren toplumsal normlara rağmen artan bir öneme sahiptir. Bebekler yalnızca anneleriyle değil babalarıyla da güvenli bağlar kurabilmektedir. Bebeğin babasıyla sıcak, sevgi dolu ve yakın iletişimi onun hem duygusal hem de sosyal yönden iyi oluşuna katkı sağlamakta, bağları güçlendirmektedir (Condon, Corkindale, Boyce & Gamble, 2013). Emzirme gibi bebekle bağ kurmayı doğal olarak destekleyen anatomik bir özelliğe sahip olmayan babalar için alternatif olabilecek yöntemlerin başında bebek masajı gelmektedir. Araştırmada anneler, bebek masajı oturumlarına katılan babaların, daha önce bebeğe dokunma konusunda cesaretli değilken eğitim sonrasında bebeğin bakımıyla ilgili konularda daha çok sorumluluk aldığını, masaj uygulamalarına katıldığını ifade etmiştir. Ayrıca masaj sırasında bebeğin tepkilerini gözlemlemek, ebeveynlere bebeklerinin ihtiyaçlarını anlamak ve bu yönde karşılık vermek için yol gösterici olmuştur. Bebekten izin isteme davranışını bebekle tüm yaşantılarına yansıttığını söyleyen annelerin ifadeleri ise araştırmanın amaçlarından biri olan bebeğe özerklik konusunda destek sunma hedefine karşılık geldiği düşünülmektedir. Annelerin, bebeklerinde masajın etkisiyle rahatlamayı, vücut ağrılarındaki azalmayı ve daha uzun süreli uykuyu gözlemlemesi, kendilerine de benzer etkilerle yansımıştır. Bu etkiler, annelerin dayanıklılığını artırarak bebekleriyle etkileşimlerinde daha sağlıklı bir sürece zemin hazırlamıştır. Midtsund, Litland ve Hjalmhult (2019) anneliğe geçişlerinde güvensizlik ve stres yaşayan annelerin bebek masajı öğrenme deneyimini keşfetmek amacıyla bir çalışma yapmıştır. Çalışmanın sonuçları masajın bebeklerde ve annelerinde oluşturduğu etki, bu araştırmanın sonuçlarıyla oldukça benzerdir. Öyle ki Midtsund vd.'nin çalışmasına katılan anneler, bebeklerine masaj uygulamalarının ardından değerlendirildiğinde, bebekleriyle duygusal ve fiziksel bir bağlantı kurduklarını, bunun kendilerinde de rahatlamayı sağladığını, özgüvenlerinin geliştiğini ifade etmiştir (2019).

Bu araştırmaya katılan anneler, bebek masajı uygulamalarıyla hem kendilerinde hem de bebeklerinde gözlemledikleri gelişmelerden söz etmiştir. Masaj konusunda profesyonel bir kaynaktan bilgi edinmelerinin daha güvenli bir şekilde uygulama yapmalarını sağladığını ifade eden anneler, bebeklerine yararlı olmalarının onlarla doyum veren bir ilişki yaşamalarına zemin hazırladığını belirtmiştir. Bebeklerinde ve kendilerinde beden farkındalığının artması, masajın en önemli yararlarından biri olmuştur. Anne ve bebeği arasındaki temasın etkilerini değerlendiren bir başka çalışmada (Bystrova vd., 2009) doğumu takip eden süreçte ten tene temas kurmanın anne ve bebek etkileşimini artırdığı,

bunun aksine bebeği kundaklama gibi teması engelleyen alışkanlıkların annenin bebeğe tepkisini, bebekle olumlu duygusal ilişki kurma yeteneğini ve ikili ilişkideki karşılıklılığı olumsuz etkilediği saptanmıştır.

Araştırmanın etkileşim temasından elde edilen tüm bu sonuçlar, eğitimin anneler ve bebekleri arasındaki bağlanma davranışlarına olumlu etkileri olduğunu düşündürmektedir. Bununla birlikte etkileşim, anne ve bebek arasında yalnızca belirli bağlanma davranışlarıyla değerlendirilmemektedir. Eğitim programının tümüne yayılan konu içeriği özelde bağlanmayı, genelde etkileşimi destekleme amacını gütmektedir.

Eğitim ve Kontrol Grubunda Bulunan Bebeklerin Gelişimsel Gözlemlerine İlişkin Bulgular

Eğitim ve kontrol grubunda bulunan bebeklerin gelişimsel gözlemlerine ilişkin bulgular nitel olarak yorumlanmıştır. Öncelikle her bebeğe ait video kayıtları izlenerek gelişim kontrol listesinde "gözlendi" ya da "gözlenmedi" olarak işaretlenmiştir. Elde edilen veriler, öntest ve sontest değerlendirmeleri şeklinde iki farklı tabloda, frekanslar verilerek yansıtılmıştır.

Eğitim ve kontrol grubunda bulunan bebeklerin öntest ve sontest değerlendirmeleri sırasında hangi ay döneminde oldukları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 33

Eğitim ve Kontrol Grubunda Bulunan Bebeklerin Öntest ve Sontest Değerlendirmeleri Sırasındaki Ay Dönemleri

Grup					
Eğitim			Kontrol		
Bebeklerin İsimleri	Öntest	Sontest	Bebeklerin İsimleri	Öntest	Sontest
Derya	2 ay	5 ay	Gizem	4 ay	7 ay
Masal	3 ay	6 ay	Elif	4 ay	7 ay
Demir	3 ay	6 ay	Taylan	5 ay	8 ay
Nida	6 ay	9 ay	Kağan	6 ay	9 ay
Lale	6 ay	9 ay	Cenk	7 ay	10 ay
Kayra	6 ay	9 ay	Meltem	8 ay	11 ay
Yekta	7 ay	10 ay	Kutay	8 ay	11 ay
Zehra	7 ay	10 ay	Bulut	9 ay	12 ay
Alper	7 ay	10 ay	Dila	9 ay	12 ay
Kerim	9 ay	12 ay	Osman	10 ay	13 ay
Berrak	9 ay	12 ay			
Kıvanç	10 ay	13 ay			
Ahmet	11 ay	14 ay			
Talha	11 ay	14 ay			

Eğitim ve kontrol grubundaki bebeklerin öntest ve sontest değerlendirmelerine ait tablolar ve yorumlar aşağıda yer almaktadır.

Tablo 34

Eğitim ve Kontrol Grubunda Bulunan Bebeklerin Gelişimsel Gözlemlerine İlişkin Öntest Değerlendirmeleri

			Grup			
			Eğitim		Kontrol	
			Değerlendirme		Değerlendirme	
Kategoriler	Alt Kategoriler	Kodlar	Gözlendi *(f)*	Gözlenmedi *(f)*	Gözlendi *(f)*	Gözlenmedi *(f)*
Psiko-motor Gelişim	1-3 Ay	Elleri genellikle açıktır.	3	-	-	-
		Elleri ve kollarını ileri geri hareket ettirir.	3	-	-	-
		Başını kısa bir süre dik tutar.	2	1	-	-
		Başını ve omuzlarını kaldırır.	2	1	-	-
		Yüzüstü pozisyonda vücudunu elleri üzerinde tutar.	2	1	-	-
		Yan yatış pozisyonundan sırt üstüne döner.	1	2	-	-
		Eline verilen nesneyi ağzına götürür.	2	1	-	-
	4-6 Ay	Yüzüstü pozisyonda kollarından destek alarak başını ve göğsünü kaldırır.	4	-	4	-
		Nesneleri elleriyle kavrar.	3	-	4	-
		Nesneleri ağzına götürür.	2	1	3	1
		Destekli oturur.	3	-	3	1
		Elinden alınmaya çalışılan nesneyi daha sıkı tutarak direnir.	1	2	2	2
	7-8 Ay	Yüzüstü pozisyondan sırtüstüne döner.	2	1	3	-
		Kavradığı nesneyi bir elinden diğerine geçirir.	2	1	2	1

			Grup			
			Eğitim		Kontrol	
			Değerlendirme		Değerlendirme	
Kategoriler	Alt Kategoriler	Kodlar	Gözlendi *(f)*	Gözlenmedi *(f)*	Gözlendi *(f)*	Gözlenmedi *(f)*
		Koltuk altlarından tutularak kaldırılırken kendisini yukarı iter.	3	-	3	-
		Kısa süreliğine desteksiz oturur.	3	-	2	1
		Yüzüstü pozisyonda ileri doğru sürünerek hareket eder (emekleme denemesi yapar).	1	2	3	-
		Sırtüstü pozisyondayken tutulduğunda kendisini çekerek kaldırır.	3	-	3	-
		Küçük nesneleri parmak uçlarıyla tutar.	2	1	1	2
		Kişilere kolları ile uzanır.	3	-	3	-
	9-10	Desteksiz oturur.	3	-	3	-
		Destekle / tutunarak ayağa kalkar.	1	2	2	1
		Destekle / tutunarak ayakta durur.	1	2	2	1
		Emekler.	3	-	3	-
		Yüzükoyun pozisyondan oturma pozisyonuna geçer.	2	1	2	1
		Bir elindeki nesneyi diğer elindeki nesneye yaklaştırır.	2	1	1	2
	11-13 Ay	Eşyalardan tutunarak sıralar.	2	-	-	-
		Nesneleri kaplara koyar.	2	-	-	-
		Baş ve işaret parmağıyla nesneleri tutar.	2	-	-	-
		Bağımsız yürür.	1	1	-	-
	14-18 Ay	Dans hareketleri yapar.	-	-	-	-

			Grup			
			Eğitim		Kontrol	
			Değerlendirme		Değerlendirme	
Kategoriler	Alt Kategoriler	Kodlar	Gözlendi *(f)*	Gözlenmedi *(f)*	Gözlendi *(f)*	Gözlenmedi *(f)*
		Elinde bir nesneyle yürür.	-	-	-	-
		Kendi etrafında döner.	-	-	-	-
		İki eliyle biberonunu tutup su içer.	-	-	-	-
		Sandalyeye çıkar ve oturur.	-	-	-	-
		Yerdeki oyuncağı almak için çömelir.	-	-	-	-
		Oyuncakları boş kabın/sepetin içine doldurur.	-	-	-	-
		Ayakta dururken kutunun içinden eğilerek oyuncak çıkarır.	-	-	-	-
		Oyuncağın küçük parçasını baş ve işaret parmağını kullanarak açar ve kapatır.	-	-	-	-
		Kağıda karalamalar yapar.	-	-	-	-
Bilişsel Gelişim	1-3 Ay	Görme alanı içindeki nesnelere bakar.	2	1	-	-
		Çevresinde gördüğü yüzlere kısa süre bakar.	2	1	-	-
		Başını ses kaynağına doğru çevirir.	2	1	-	-
		Gözleriyle görüş alanı içindeki hareketli nesneleri takip eder.	2	1	-	-
		Bir etki oluşturan tesadüfi hareketi tekrarlar.	1	2	-	-
		Eliyle tuttuğu nesneleri inceler.	3	-	-	-
		Nesnenin kaybolduğu ya da ortaya çıktığı yere uzun süre bakar.	1	2	-	-

			Grup			
			Eğitim		Kontrol	
			Değerlendirme		Değerlendirme	
Kategoriler	Alt Kategoriler	Kodlar	Gözlendi *(f)*	Gözlenmedi *(f)*	Gözlendi *(f)*	Gözlenmedi *(f)*
	4-6 Ay	Aynadaki görüntüsüne güler.	3	-	3	1
		Başıyla ses kaynağını takip eder.	3	-	2	2
		Başıyla hareketli nesneleri takip eder.	3	-	4	-
	7-8 Ay	Gözden kaybolan nesnenin var olduğunu bilir.	2	1	1	2
		Oyuncağı yere düştüğünde arkasından bakar.	3	-	1	2
	9-10 Ay	Aile üyelerini tanır.	3	-	3	-
		Nesnelere ulaşabilmek için çeşitli yollar dener.	2	1	3	-
		Oyunları / hareketleri taklit eder.	3	-	1	2
		Nesneyi ilk saklandığı yerde arar.	1	2	1	2
	11-13 Ay	Kendisine farklı gelen oyuncaklarla yaklaşık 10 dk. Oynar.	1	1	-	-
		Bir nesnenin farklı işlevlerine ilgi duyar (dönme, düşme, yuvarlanma, vurma vb. dener).	2	-	-	-
		Ev dışındaki nesneleri gösterir.	-	2	-	-
		Resimli kitaplar ya da kartlardaki dikkat çekici şekilleri, elleriyle vurarak ya da parmağıyla gösterir.	2	-	-	-
	14-18 Ay	Nesne nerede diye sorulduğunda yerini gösterir.	-	-	-	-
		Kısa süre parmak oyunu dinler.	-	-	-	-
		Taklit eder.	-	-	-	-
		Kitaptaki tanıdığı hayvanların seslerini çıkarır.	-	-	-	-

			Grup			
			Eğitim		Kontrol	
			Değerlendirme		Değerlendirme	
Kategoriler	Alt Kategoriler	Kodlar	Gözlendi *(f)*	Gözlenmedi *(f)*	Gözlendi *(f)*	Gözlenmedi *(f)*
		Örtünün altına saklanan nesneyi örtünün altında arar.	-	-	-	-
Dil Gelişimi	1-3 Ay	İhtiyaçlarını ağlayarak ifade eder.	3	-	-	-
		İnsan seslerine tepki verir.	3	-	-	-
		Sesin geldiği yöne doğru başını çevirir.	3	-	-	-
		Kendisiyle konuşan kişiye bakar.	2	1	-	-
		Sesli harflerle sesler üretir.	3	-	-	-
		Sesli ve sessiz harf birleşimlerini içeren gığıldama sesleri çıkarır.	2	1	-	-
		Konuşmaya benzeyen sesler oluşturmaya başlar.	2	1	-	-
	4-6 Ay	Dudaktan fırlayan “Bu, vu, pu” gibi sürtme sesleri çıkarır.	3	-	4	-
		İsmi söylendiğinde başını çevirir.	3	-	4	-
		Gözleriyle konuşan kişiyi arar.	3	-	3	1
		Ses tonlarını taklit eder.	2	1	2	2
		Kızgın ya da sevecen ses tonlarını ayırt eder.	3	-	3	1
		Memnuniyet durumunu sesiyle ifade eder.	3	-	1	3
	7-8 Ay	Farklı tondaki sesleri tanır.	3	-	2	1
		Bazı sözcükleri tanır.	2	1	2	1
		Vurgulanan heceleri tekrar eder.	1	2	3	-
		Diğer kişilerin seslerini dinler.	2	1	1	2

			Grup			
			Eğitim		Kontrol	
			Değerlendirme		Değerlendirme	
Kategoriler	Alt Kategoriler	Kodlar	Gözlendi *(f)*	Gözlenmedi *(f)*	Gözlendi *(f)*	Gözlenmedi *(f)*
	9-10 Ay	"Ba-ba, de-de, ma-ma" gibi sesleri söyleyenin arkasından taklit eder.	3	-	3	-
		Konuşmaya seslerle katılır.	2	1	3	-
		Nesneleri isimlendiren yetişkinle ortak dikkat geliştirir.	3	-	1	2
		Bir yakını sorulduğunda o kişiyi aramak için başını çevirir.	3	-	2	1
	11-13 Ay	Konuşması jargon haline gelir.	1	1	-	-
		İsteklerini işaret ya da sesle belirtir.	2	-	-	-
		Bir ya da daha fazla sözcükle konuşur.	1	1	-	-
		Tekerleme, şarkı ya da parmak oyununa hareketleriyle ya da sesle eşlik eder.	2	-	-	-
	14-18 Ay	Sinirli, mutlu ya da üzgün yüz ifadelerine tepki verir.	-	-	-	-
		Hayvan seslerini taklit eder.	-	-	-	-
		Bildiği nesneler istendiğinde alıp getirir.	-	-	-	-
		Çeşitli vücut bölümlerinin adları söylendiğinde ayırt eder.	-	-	-	-
		Parmak işaretiyle "Bu ne?" diye sorar.	-	-	-	-
		İki aşamalı yönergeleri yerine getirir.	-	-	-	-
Sosyal-Duygusal Gelişim	1-3 Ay	Huzursuzken annesinin kucağında sakinleşir.	3	-	-	-
		Farklı duygularını farklı sesler çıkararak ifade eder.	2	1	-	-

			Grup			
			Eğitim		Kontrol	
			Değerlendirme		Değerlendirme	
Kategoriler	Alt Kategoriler	Kodlar	Gözlendi *(f)*	Gözlenmedi *(f)*	Gözlendi *(f)*	Gözlenmedi *(f)*
		Çevresindeki kişilerin varlığından memnun olduğunu beden hareketleriyle belli eder (gülümseme, tekmeleme, el-kol çırpma vb.)	-	3	-	-
		Kendisine gülümseyen kişiye gülümseyerek yanıt verir.	1	2	-	-
	4-6 Ay	Yetişkinden gelen hareketli bir uyarana karşı kahkaha tepkisi verir.	3	-	2	2
		Cee-ee oyunu oynar.	3	-	4	-
		Ses tonundaki olumlu ve olumsuz duyguları ayırt eder.	1	2	2	2
		Aynadaki görüntüsüne gülümseme gibi tepkiler verir.	1	2	4	-
	7-8 Ay	Yabancı yüzlere tepki verir (yabancı kaygısı) (korku, ağlama, kendini çekme vb.)	2	1	3	-
		Bakım veren odadan ayrıldığında tepki verir (ayrılık protestosu) (huzursuz olma, ağlama vb.).	3	-	3	-
	9-10 Ay	Tanıdığı birini gördüğünde ses çıkarır, gülümser.	1	2	2	1
		Oyuncağı elinden alındığında sinirlenme, ağlama gibi tepkiler verir.	2	1	3	-
	11-13 Ay	Karşılıklı oyun oynar (top yuvarlama, örtünün altına saklanma, ses taklidi vb.)	2	-	-	-
		İstediği nesne ya da oyuncakları işaret ederek gösterir.	2	-	-	-
		İstemediği nesne ya da oyuncaklardan hoşlanmadığını ses ya da işaretle ifade eder.	1	1	-	-
		Sinirlendiğini jest ve mimikleriyle belli eder.	1	1	-	-

			Grup			
			Eğitim		Kontrol	
			Değerlendirme		Değerlendirme	
Kategoriler	Alt Kategoriler	Kodlar	Gözlendi *(f)*	Gözlenmedi *(f)*	Gözlendi *(f)*	Gözlenmedi *(f)*
		Kitapta sevdiği sayfaları tekrar tekrar açmak ister.	2	-	-	-
	14-18 Ay	Saklambaç gibi oyunları oynamaktan hoşlanır.	-	-	-	-
		Aynada kendi görüntüsüyle oynamaktan hoşlanır.	-	-	-	-
		İsmi söylenen aile üyesini parmak işaretiyle gösterir.	-	-	-	-
		"Benim" ve "senin" ifadelerine tepki verir.	-	-	-	-
		Kendi kendine dökerek yemek yer.	-	-	-	-
		Annesi görüş alanından uzaklaşınca yanına gider.	-	-	-	-
		Annesi sarıldığında mutlu olur.	-	-	-	-
		Kollarını bacaklarını uzatarak giydirilmesine yardımcı olur.	-	-	-	-
		Anlatılan/okunan kısa öyküyü dinler.	-	-	-	-

Eğitim ve kontrol grubunda bulunan bebeklerin gelişimsel gözlemlerine ilişkin öntest değerlendirmelerinden bazı örnek bulgular, gelişim alanlarına göre aşağıda açıklanmıştır.

Psiko-Motor Gelişim Alanı

Öntest değerlendirmeleri sırasında eğitim grubunda 1-3 ay döneminde bulunan bebeklerden Derya, Masal ve Demir, psiko-motor gelişim alanında bulunan elleri genellikle açıktır ve elleri ve kollarını ileri geri hareket ettirir gibi becerileri yerine getirmektedir. Masal ve Demir başlarını kısa bir süre dik tutabilmekte, başlarını ve omuzlarını kaldırabilmekte, yüzüstü pozisyonda vücutlarını elleri üzerinde tutabilmekte ve ellerine verilen nesneyi ağızlarına götürebilmektedir. Demir ise yan yatış pozisyonundan sırt üstüne dönebilmektedir. Masal aynı zamanda 4-6 ay becerilerinden yüzüstü pozisyonda kollarından destek alarak başını ve göğsünü kaldırmayı başarabilmektedir.

4-6 ay döneminde bulunan bebeklerin tamamı yüzüstü pozisyonda kollarından destek alarak başını ve göğsünü kaldırabilmekte, nesneleri elleriyle kavrayıp destekli oturabilmektedir. Bununla birlikte yalnızca Kayra'nın elinden alınmaya çalışılan nesneyi daha sıkı tutarak direndiği gözlenmiştir.

7 aylık üç bebekten yalnızca Zehra'nın yüzüstü pozisyonda ileri doğru sürünerek emekleme denemesi yaptığı gözlenmiştir. Küçük nesneleri parmak uçlarıyla tutma, kavradığı nesneyi bir elinden diğerine geçirme ve yüzüstü pozisyondan sırtüstüne dönmeyi ise Yekta ve Zehra başarabilmiştir. Alper'in ise incelenen video kayıtlarında daha hareketsiz kaldığı gözlenmiştir.

9-10 aylık dönemde destekle tutunarak ayağa kalktığı ve tutunarak ayakta durduğu gözlenen yalnızca Kerim olmuştur. Kerim ile birlikte Berrak ve Kıvanç'ın ise desteksiz oturup emeklediği gözlenmiştir.

11 ay döneminde olan iki bebekten yalnızca Ahmet'in bağımsız yürüdüğü gözlenmiş, eşyalardan tutunarak sıralama, nesneleri kaplara koyma ve baş ve işaret parmağıyla nesneleri tutma becerilerini hem Ahmet'in hem de Talha'nın başardığı görülmüştür.

Kontrol grubundaki bebeklerden 4-6 ay döneminde bulunan dört bebekten tamamının yüzüstü pozisyonda kollarından destek alarak başını ve göğsünü kaldırdığı, nesneleri elleriyle kavradığı gözlenmiştir. Kağan, Taylan ve Gizem destekli oturabilirken sadece Kağan ve Taylan elinden alınmaya çalışılan nesneyi daha sıkı tutarak direnmiştir.

7-8 ay döneminde bulunan bebekler olan Cenk, Meltem ve Kutay yüzüstü pozisyondan sırtüstüne dönebilmekte, koltuk altlarından tutularak kaldırılırken kendilerini yukarı itebilmekte, emekleme denemesi yapmakta, sırtüstü pozisyondayken tutulduklarında kendilerini çekerek kaldırmakta ve kişilere kollarıyla uzanmaktadırlar. Kutay ve Meltem kısa süreliğine desteksiz oturabiliyorken yalnızca Meltem küçük nesneleri parmak uçlarıyla tutabilmektedir.

Bulut ve Dila 9, Osman 10 aylıktır. Her üç bebek de desteksiz oturup emekleyebilmektedir. Bulut ve Osman destekle ayağa kalkıp tutunarak ayakta durmaktayken yalnızca Dila'nın bir elindeki nesneyi diğerine yaklaştırabildiği gözlenmiştir.

Bilişsel Gelişim Alanı

Eğitim grubunda 1-3 ay döneminde bulunan bebeklerden her üçü elleriyle tuttukları nesneleri incelemektedir. Masal ve Demir, görme alanı içindeki nesnelere ve çevrelerinde gördükleri yüzlere kısa süreli bakmakta, başlarını ses kaynağına doğru çevirmekte ve gözleriyle görüş alanları içindeki hareketli nesneleri takip edebilmektedir. Ancak Derya'da bu beceriler gözlenmemiştir. İncelenen video kayıtlarında Derya'nın annesiyle de daha az sayıda göz teması kurması dikkat çekmiştir. Bir etki oluşturan tesadüfi hareketi tekrarlama ve nesnenin kaybolduğu ya da ortaya çıktığı yere uzun süre bakma becerileri yalnızca Masal'ın kayıtlarında gözlenmiştir.

4-6 ay dönemindeki bebekler olan Nida, Lale ve Kayra'nın aynadaki görüntüsüne gülme, başıyla ses kaynağını ve hareketli nesneleri takip etme becerilerinin tümünde başarılı oldukları gözlenmiştir.

7 aylık olan Yekta, Zehra ve Alper yere düşen oyuncaklarının arkasından bakmakta, Yekta ve Zehra ise gözden kaybolan nesnenin var olduğunu bilmektedir.

9 aylık olan Kerim ve Berrak ile 10 aylık Kıvanç aile üyelerini tanımakta ve oyunları/hareketleri taklit edebilmektedir. Ancak yalnızca Kıvanç'ın nesneyi ilk saklandığı yerde aradığı gözlenmiştir.

11 aylık olan Ahmet ve Talha bir nesnenin farklı işlevlerine ilgi duymakta, oyun sırasında nesnelerin dönme, düşme, yuvarlanma şeklindeki hareketlerini takip edebilmekte ve resimli kitaplar ya da kartlardaki dikkat çekici şekilleri, elleriyle vurarak ya da parmaklarıyla gösterebilmektedir. İncelenen video kayıtlarında her iki bebeğin de ev dışındaki nesnelere ilgi duymadığı gözlenmiştir.

Kontrol grubundaki bebeklerin bilişsel gelişimleri değerlendirildiğinde, 4-6 aylık dönemde bulunan Gizem, Elif, Taylan ve Kağan başlarıyla hareketli nesneleri takip edebilmektedir. Bebekler arasından başıyla ses kaynağını takip edenlerin yalnızca Kağan ve Elif olduğu gözlenmiştir.

7 aylık Cenk ile 8 aylık Meltem ve Kutay gözlemlendiğinde yalnızca Kutay'ın gözden kaybolan nesnenin var olduğunu bildiği ve oyuncağı yere düştüğünde arkasından baktığı gözlenmiş, diğer bebekler bu becerileri yerine getirmemiştir.

9 aylık Bulut ve Dila ile 10 aylık Osman, aile üyelerini tanımakta ve nesnelere ulaşabilmek için çeşitli yollar denemektedir. Ancak video gözlemlerinde oyunları ve hareketleri taklit eden, nesneyi ilk saklandığı yerde bulan yalnızca Bulut olmuştur.

Dil Gelişimi Alanı

Eğitim grubunda 1-3 ay döneminde bulunan bebeklerden Derya, Masal ve Demir'in ihtiyaçlarını ağlayarak ifade ettiği, insan seslerine tepki verdiği, sesin geldiği yöne doğru başını çevirdiği ve sesli harfleri de kullanarak sesler ürettiği gözlenmiştir. Derya'nın kendisiyle konuşan kişiye bakması daha sınırlıdır. Gığıldama sesleriyle konuşmaya benzeyen sesler çıkardığı gözlenmemiştir.

4-6 aylık bebeklerden Nida, Lale ve Kayra'nın dudaktan fırlayan "bu, vu, pu" gibi sürtme sesleri çıkardıkları, isimleri söylendiğinde başlarını çevirdikleri, gözleriyle konuşan kişiyi aradıkları, memnuniyet durumunu sesleriyle ifade ettikleri ve kızgın ya da sevecen ses tonlarını ayırt ettikleri gözlenmiştir. Ancak gözlemler sırasında Kayra'nın ses tonlarını taklit ettiğine rastlanmamıştır.

7-8 ay grubundaki bebeklerden Yekta, Zehra ve Alper farklı tondaki sesleri tanırken vurgulanan heceleri tekrar eden yalnızca Zehra olmuştur.

9-10 ay dönemindeki Kerim, Berrak ve Kıvanç "ba-ba, de-de, ma-ma" gibi sesleri söyleyenin arkasından taklit etmekte, nesneleri isimlendiren yetişkinle ortak dikkat geliştirebilmekte ve yakınları sorulduğunda o kişiyi aramak için başlarını çevirmektedir. Kerim'in ise konuşmaya seslerle katılmadığı gözlenmiştir.

11 aylık Ahmet ve Talha'nın isteklerini işaret ya da sesle belirttikleri ve tekerleme, şarkı ya da parmak oyununa hareketleriyle ya da sesleriyle eşlik ettikleri gözlenirken Talha'nın ise konuşmasının jargon haline geldiği ya da birkaç sözcükle konuştuğu gözlenmemiştir.

Kontrol grubundaki bebeklerin dil gelişim alanındaki gözlemlerine bakıldığında 4-6 ay döneminde olan Gizem, Elif, Taylan ve Kağan dudaktan fırlayan "bu, vu, pu" gibi sürtme sesleri çıkarmakta, isimleri söylendiğinde başlarını çevirmektedir. Gizem ve Taylan, ses tonlarını taklit ederken memnuniyet durumunu sesiyle ifade eden yalnızca Kağan olmuştur.

Cenk, Meltem ve Kutay, 7-8 ay döneminde olup vurgulanan heceleri tekrar edebilmektedir. Cenk ve Meltem, bazı sözcükleri tanırken Meltem'in diğer kişilerin sesini dinlediği gözlenmiştir.

9-10 aylık bebeklerden Bulut, Dila ve Osman, "ba-ba, de-de, ma-ma" gibi sesleri söyleyenin arkasından taklit edebilmekte ve konuşmaya seslerle katılabilmektedir. Bulut ve Osman bir yakını sorulduğunda o kişiyi aramak için başını çevirmekte, yalnızca Bulut ise nesneleri isimlendiren yetişkinle ortak dikkat geliştirebilmektedir.

Sosyal-Duygusal Gelişim Alanı

Eğitim grubunda 1-3 ay döneminde olan bebeklerin tamamının, huzursuz olduklarında annelerinin kucağında sakinleştikleri gözlenmiştir. Masal, kendisine gülümseyen kişiye gülümseyerek yanıt verirken bebeklerin hiçbirinde çevrelerindeki kişilerin varlığından memnun olduklarını ifade eder şekilde beden hareketleri gözlenmemiştir.

4-6 aylık bebeklerin her biri, yetişkinden gelen hareketli bir uyarana karşı kahkaha tepkisi vermekte, "cee-ee" oyunu oynamaktadır. Ses tonundaki olumlu ve olumsuz duyguları ayırt etme ve aynadaki görüntüsüne gülümseme gibi tepkiler verme becerileri yalnızca Nida'nın video kayıtlarında gözlenmiştir.

7-8 ay döneminde olan Yekta, Zehra ve Alper, anneleri odadan ayrıldığında huzursuzlanma ve ağlama tepkileri vermektedir. Zehra ve Alper'in anneleri ise bebeklerinin yabancı yüzlere tepki verdiğini belirtmiştir.

9 aylık Kerim, tanıdığı birini gördüğünde ses çıkarıp, gülümserken, diğer bebeklerin bu tepkiyi vermedikleri gözlenmiştir. 9 aylık Berrak ve 10 aylık Kıvanç ise oyuncakları ellerinden alındığında ağlama tepkisi vermiştir.

11 aylık Ahmet ve Talha, karşılıklı oyun oynayabilmekte, istedikleri nesneyi işaret etmekte ve kitapta sevdikleri sayfayı tekrar açmak istemektedir. Video kayıtlarında yalnızca Ahmet'in istemediği bir nesneyi sesle belli ettiği, sinirlenmesi halinde ise bunu jest ve mimikleriyle ifade ettiği gözlenmiştir.

Kontrol grubundaki bebeklerden 4-6 ay döneminde olan dört bebeğin tümünün “cee-ee” oyunu oynadıkları ve aynadaki görüntülerine güldükleri gözlenmiştir. Elif ve Gizem’in ise yetişkinden gelen hareketli uyarana karşı bir tepki vermedikleri ve ses tonundaki olumlu ve olumsuz duyguları ayırt etmeyi çağrıştıracak bir tepkide bulunmadıkları gözlenmiştir.

7 aylık Cenk ile 8 aylık Meltem ve Kutay’ın anneleri odadan ayrıldığında huzursuzlanma ve ağlama tepkileri verdikleri, aynı zamanda yabancı yüzlere tepki verdikleri gözlenmiştir.

9-10 ay dönemindeki bebeklerden Bulut, Dila ve Osman’ın oyuncakları ellerinden alındığında ağlama tepkisi verdikleri gözlenirken yalnızca Bulut ve Dila’nın tanıdıkları birini gördüklerinde gülümsedikleri gözlenmiştir.

Tablo 35

Eğitim ve Kontrol Grubunda Bulunan Bebeklerin Gelişimsel Gözlemlerine İlişkin Sontest Değerlendirmeleri

			Grup			
			Eğitim		Kontrol	
			Değerlendirme		Değerlendirme	
Kategoriler	Alt Kategoriler	Kodlar	Gözlendi *(f)*	Gözlenmedi *(f)*	Gözlendi *(f)*	Gözlenmedi *(f)*
Psiko-Motor Gelişim	1-3 Ay	Elleri genellikle açıktır.	-	-	-	-
		Elleri ve kollarını ileri geri hareket ettirir.	-	-	-	-
		Başını kısa bir süre dik tutar.	-	-	-	-
		Başını ve omuzlarını kaldırır.	-	-	-	-
		Yüzüstü pozisyonda vücudunu elleri üzerinde tutar.	-	-	-	-
		Yan yatış pozisyonundan sırt üstüne döner.	-	-	-	-
		Eline verilen nesneyi ağzına götürür.	-	-	-	-
	4-6 Ay	Yüzüstü pozisyonda kollarından destek alarak başını ve göğsünü kaldırır.	3	-	-	-
		Nesneleri elleriyle kavrar.	3	-	-	-
		Nesneleri ağzına götürür.	2	1	-	-
		Destekli oturur.	3	-	-	-
		Elinden alınmaya çalışılan nesneyi daha sıkı tutarak direnir.	2	1	-	-
	7-8 Ay	Yüzüstü pozisyondan sırtüstüne döner.	-	-	2	1
		Kavradığı nesneyi bir elinden diğerine geçirir.	-	-	2	1

			Grup			
			Eğitim		Kontrol	
			Değerlendirme		Değerlendirme	
Kategoriler	Alt Kategoriler	Kodlar	Gözlendi *(f)*	Gözlenmedi *(f)*	Gözlendi *(f)*	Gözlenmedi *(f)*
		Koltuk altlarından tutularak kaldırılırken kendisini yukarı iter.	-	-	3	-
		Kısa süreliğine desteksiz oturur.	-	-	3	-
		Yüzüstü pozisyonda ileri doğru sürünerek hareket eder (emekleme denemesi yapar).	-	-	1	2
		Sırtüstü pozisyondayken tutulduğunda kendisini çekerek kaldırır.	-	-	3	-
		Küçük nesneleri parmak uçlarıyla tutar.	-	-	1	2
		Kişilere kolları ile uzanır.	-	-	3	-
	9-10	Desteksiz oturur.	6	-	2	-
		Destekle / tutunarak ayağa kalkar.	5	1	1	1
		Destekle / tutunarak ayakta durur.	5	1	1	-
		Emekler.	6	-	2	-
		Yüzükoyun pozisyondan oturma pozisyonuna geçer.	6	-	2	-
		Bir elindeki nesneyi diğer elindeki nesneye yaklaştırır.	4	2	2	-
	11-13 Ay	Eşyalardan tutunarak sıralar.	3	-	4	1
		Nesneleri kaplara koyar.	3	-	5	-
		Baş ve işaret parmağıyla nesneleri tutar.	3	-	5	-
		Bağımsız yürür.	3	-	3	2
	14-18 Ay	Dans hareketleri yapar.	2	-	-	-

			Grup			
			Eğitim		Kontrol	
			Değerlendirme		Değerlendirme	
Kategoriler	Alt Kategoriler	Kodlar	Gözlendi *(f)*	Gözlenmedi *(f)*	Gözlendi *(f)*	Gözlenmedi *(f)*
		Elinde bir nesneyle yürür.	2	-	-	-
		Kendi etrafında döner.	1	1	-	-
		İki eliyle biberonunu tutup su içer.	2	-	-	-
		Sandalyeye çıkar ve oturur.	2	-	-	-
		Yerdeki oyuncağı almak için çömelir.	2	-	-	-
		Oyuncakları boş kabın/sepetin içine doldurur.	2	-	-	-
		Ayakta dururken kutunun içinden eğilerek oyuncak çıkarır.	2	-	-	-
		Oyuncağın küçük parçasını baş ve işaret parmağını kullanarak açar ve kapatır.	2	-	-	-
		Kağıda karalamalar yapar.	-	-	-	-
Bilişsel Gelişim	1-3 Ay	Görme alanı içindeki nesnelere bakar.	-	-	-	-
		Çevresinde gördüğü yüzlere kısa süre bakar.	-	-	-	-
		Başını ses kaynağına doğru çevirir.	-	-	-	-
		Gözleriyle görüş alanı içindeki hareketli nesneleri takip eder.	-	-	-	-
		Bir etki oluşturan tesadüfi hareketi tekrarlar.	-	-	-	-
		Eliyle tuttuğu nesneleri inceler.	-	-	-	-
		Nesnenin kaybolduğu ya da ortaya çıktığı yere uzun süre bakar.	-	-	-	-

			Grup			
			Eğitim		Kontrol	
			Değerlendirme		Değerlendirme	
Kategoriler	Alt Kategoriler	Kodlar	Gözlendi *(f)*	Gözlenmedi *(f)*	Gözlendi *(f)*	Gözlenmedi *(f)*
	4-6 Ay	Aynadaki görüntüsüne güler.	3	-	-	-
		Başıyla ses kaynağını takip eder.	3	-	-	-
		Başıyla hareketli nesneleri takip eder.	3	-	-	-
	7-8 Ay	Gözden kaybolan nesnenin var olduğunu bilir.	-	-	1	2
		Oyuncağı yere düştüğünde arkasından bakar.	-	-	2	1
	9-10 Ay	Aile üyelerini tanır.	6	-	2	-
		Nesnelere ulaşabilmek için çeşitli yollar dener.	6	-	2	-
		Oyunları / hareketleri taklit eder.	5	1	2	-
		Nesneyi ilk saklandığı yerde arar.	6	-	-	2
	11-13 Ay	Kendisine farklı gelen oyuncaklarla yaklaşık 10 dk. Oynar.	2	1	4	1
		Bir nesnenin farklı işlevlerine ilgi duyar (dönme, düşme, yuvarlanma, vurma vb. dener).	3	-	3	2
		Ev dışındaki nesneleri gösterir.	3	-	2	3
		Resimli kitaplar ya da kartlardaki dikkat çekici şekilleri, elleriyle vurarak ya da parmağıyla gösterir.	3	-	5	-
	14-18 Ay	Nesne nerede diye sorulduğunda yerini gösterir.	2	-	-	-
		Kısa süre parmak oyunu dinler.	2	-	-	-
		Taklit eder.	2	-	-	-
		Kitaptaki tanıdığı hayvanların seslerini çıkarır.	2	-	-	-

			Grup			
			Eğitim		Kontrol	
			Değerlendirme		Değerlendirme	
Kategoriler	Alt Kategoriler	Kodlar	Gözlendi *(f)*	Gözlenmedi *(f)*	Gözlendi *(f)*	Gözlenmedi *(f)*
		Örtünün altına saklanan nesneyi örtünün altında arar.	2	-	-	-
Dil Gelişimi	1-3 Ay	İhtiyaçlarını ağlayarak ifade eder.	-	-	-	-
		İnsan seslerine tepki verir.	-	-	-	-
		Sesin geldiği yöne doğru başını çevirir.	-	-	-	-
		Kendisiyle konuşan kişiye bakar.	-	-	-	-
		Sesli harflerle sesler üretir.	-	-	-	-
		Sesli ve sessiz harf birleşimlerini içeren gığıldama sesleri çıkarır.	-	-	-	-
		Konuşmaya benzeyen sesler oluşturmaya başlar.	-	-	-	-
	4-6 Ay	Dudaktan fırlayan "Bu, vu, pu" gibi sürtme sesleri çıkarır.	3	-	-	-
		İsmi söylendiğinde başını çevirir.	3	-	-	-
		Gözleriyle konuşan kişiyi arar.	3	-	-	-
		Ses tonlarını taklit eder.	3	-	-	-
		Kızgın ya da sevecen ses tonlarını ayırt eder.	3	-	-	-
		Memnuniyet durumunu sesiyle ifade eder.	3	-	-	-
	7-8 Ay	Farklı tondaki sesleri tanır.	-	-	3	-
		Bazı sözcükleri tanır.	-	-	3	-
		Vurgulanan heceleri tekrar eder.	-	-	3	-
		Diğer kişilerin seslerini dinler.	-	-	3	-

			Grup			
			Eğitim		Kontrol	
			Değerlendirme		Değerlendirme	
Kategoriler	Alt Kategoriler	Kodlar	Gözlendi *(f)*	Gözlenmedi *(f)*	Gözlendi *(f)*	Gözlenmedi *(f)*
	9-10 Ay	"Ba-ba, de-de, ma-ma" gibi sesleri söyleyenin arkasından taklit eder.	6	-	2	-
		Konuşmaya seslerle katılır.	6	-	2	-
		Nesneleri isimlendiren yetişkinle ortak dikkat geliştirir.	4	2	1	1
		Bir yakını sorulduğunda o kişiyi aramak için başını çevirir.	6	-	2	-
	11-13 Ay	Konuşması jargon haline gelir.	3	-	5	-
		İsteklerini işaret ya da sesle belirtir.	3	-	5	-
		Bir ya da daha fazla sözcükle konuşur.	3	-	5	-
		Tekerleme, şarkı ya da parmak oyununa hareketleriyle ya da sesle eşlik eder.	3	-	5	-
	14-18 Ay	Sinirli, mutlu ya da üzgün yüz ifadelerine tepki verir.	2	-	-	-
		Hayvan seslerini taklit eder.	2	-	-	-
		Bildiği nesneler istendiğinde alıp getirir.	2	-	-	-
		Çeşitli vücut bölümlerinin adları söylendiğinde ayırt eder.	1	1	-	-
		Parmak işaretiyle "Bu ne?" diye sorar.	1	1	-	-
		İki aşamalı yönergeleri yerine getirir.	2	-	-	-
Sosyal-Duygusal Gelişim	1-3 Ay	Huzursuzken annesinin kucağında sakinleşir.	-	-	-	-
		Farklı duygularını farklı sesler çıkararak ifade eder.	-	-	-	-

			Grup			
			Eğitim		Kontrol	
			Değerlendirme		Değerlendirme	
Kategoriler	Alt Kategoriler	Kodlar	Gözlendi *(f)*	Gözlenmedi *(f)*	Gözlendi *(f)*	Gözlenmedi *(f)*
		Çevresindeki kişilerin varlığından memnun olduğunu beden hareketleriyle belli eder (gülümseme, tekmeleme, el-kol çırpma vb.)	-	-	-	-
		Kendisine gülümseyen kişiye gülümseyerek yanıt verir.	-	-	-	-
	4-6 Ay	Yetişkinden gelen hareketli bir uyarana karşı kahkaha tepkisi verir.	3	-	-	-
		Cee-ee oyunu oynar.	3	-	-	-
		Ses tonundaki olumlu ve olumsuz duyguları ayırt eder.	3	-	-	-
		Aynadaki görüntüsüne gülümseme gibi tepkiler verir.	3	-	-	-
	7-8 Ay	Yabancı yüzlere tepki verir (yabancı kaygısı) (korku, ağlama, kendini çekme vb.)	-	-	3	-
		Bakım veren odadan ayrıldığında tepki verir (ayrılık protestosu) (huzursuz olma, ağlama vb.).	-	-	3	-
	9-10 Ay	Tanıdığı birini gördüğünde ses çıkarır, gülümser.	6	-	2	-
		Oyuncağı elinden alındığında sinirlenme, ağlama gibi tepkiler verir.	6	-	2	-
	11-13 Ay	Karşılıklı oyun oynar (top yuvarlama, örtünün altına saklanma, ses taklidi vb.)	3	-	5	-
		İstediği nesne ya da oyuncakları işaret ederek gösterir.	3	-	5	-
		İstemediği nesne ya da oyuncaklardan hoşlanmadığını ses ya da işaretle ifade eder.	2	1	4	1
		Sinirlendiğini jest ve mimikleriyle belli eder.	3	-	5	-

			Grup			
			Eğitim		Kontrol	
			Değerlendirme		Değerlendirme	
Kategoriler	Alt Kategoriler	Kodlar	Gözlendi *(f)*	Gözlenmedi *(f)*	Gözlendi *(f)*	Gözlenmedi *(f)*
	14-18 Ay	Kitapta sevdiği sayfaları tekrar tekrar açmak ister.	3	-	5	-
		Saklambaç gibi oyunları oynamaktan hoşlanır.	2	-	-	-
		Aynada kendi görüntüsüyle oynamaktan hoşlanır.	2	-	-	-
		İsmi söylenen aile üyesini parmak işaretiyle gösterir.	2	-	-	-
		"Benim" ve "senin" ifadelerine tepki verir.	2	-	-	-
		Kendi kendine dökerek yemek yer.	2	-	-	-
		Annesi görüş alanından uzaklaşınca yanına gider.	2	-	-	-
		Annesi sarıldığında mutlu olur.	2	-	-	-
		Kollarını bacaklarını uzatarak giydirilmesine yardımcı olur.	1	1	-	-
		Anlatılan/okunan kısa öyküyü dinler.	2	-	-	-

Eğitim ve kontrol grubunda bulunan bebeklerin gelişimsel gözlemlerine ilişkin sontest değerlendirmelerinden bazı örnek bulgular, gelişim alanlarına göre aşağıda açıklanmıştır.

Psiko-Motor Gelişim Alanı

Sontest değerlendirmeleri sırasında eğitim grubunda 4-6 ay döneminde bulunan bebeklerden Derya, Masal ve Demir'in yüzüstü pozisyonda kollarından destek alarak başlarını ve göğüslerini kaldırdıkları, nesneleri elleriyle kavradıkları ve destekli oturdukları gözlenmiştir.

9-10 ay dönemindeki altı bebeğin tamamının desteksiz oturma, emekleme ve yüzükoyun pozisyondan oturma pozisyonuna geçme becerilerini gerçekleştirdiği gözlenmiştir. Nida, Lale, Yekta, Zehra ve Alper, destekle ayağa kalkarak ayakta durabilmektedir.

Sontest değerlendirmeleri sırasında Kerim ve Berrak 12, Kıvanç ise 13 aylık olmuştur. Her biri eşyalardan tutunarak sıralama, nesneleri kaplara koyma, baş ve işaret parmağıyla nesneleri tutma ve bağımsız yürüme becerilerinde başarılı olmuştur.

14 aylık Talha'nın kendi etrafında dönmesi gözlenmemekle birlikte, bu ay dönemindeki diğer tüm becerilerde hem Ahmet'in hem de Talha'nın başarılı olduğu gözlenmiştir.

Kontrol grubundaki bebeklerin psiko-motor gelişimlerine ait sontest değerlendirmeleri incelendiğinde 7-8 ay dönemindeki bebeklerden Gizem, Elif ve Taylan'ın koltuk altlarından tutularak kaldırılırken kendisini yukarı itme, kısa süreliğine desteksiz oturma, sırtüstü pozisyondayken tutulduğunda kendisini çekerek kaldırma ve kişilere kolları ile uzanma becerilerini gerçekleştirdikleri gözlenmiştir. Ancak emekleme denemesi yapma ve küçük nesneleri parmak uçlarıyla tutma becerilerinde yalnızca Taylan'ın başarılı olduğu gözlenmiştir.

9 aylık Kağan ve 10 aylık Cenk'in, desteksiz oturma, emekleme, yüzükoyun pozisyondan oturma pozisyonuna geçme ve bir elindeki nesneyi diğer elindekine yaklaştırma gibi becerilerde başarılı oldukları gözlenmişken Cenk'in destekle ayağa kalktığı ve tutunarak ayakta durabildiği gözlenmiştir.

11-13 aylık bebeklerin tamamı nesneleri kaplara koyma, baş ve işaret parmağıyla nesneleri tutma becerilerini yerine getirebilmektedir. Ancak Kutay'ın eşyalardan tutunarak sıraladığı ve bağımsız bir şekilde yürüdüğü gözlenmemiştir.

Bilişsel Gelişim Alanı

Eğitim grubunda yer alan bebeklerden 4-6 ay döneminde olanların her birinin aynadaki görüntüsüne gülme, başıyla ses kaynağını takip etme ve başıyla hareketli nesneleri takip etme becerilerinde başarılı olduğu gözlenmiştir.

9-10 aylık altı bebeğin tamamı, aile üyelerini tanıyabilmekte, nesnelere ulaşabilmek için çeşitli yollar denemekte ve nesneyi ilk saklandığı yerde aramaktadır. Yekta dışındaki tüm bebeklerde, oyunları ya da hareketleri taklit etme davranışı gözlenmiştir.

11-13 aylık bebeklerden Kerim, Berrak ve Kıvanç'ın bir nesnenin farklı işlevlerine ilgi duyma, ev dışındaki nesneleri gösterme ve resimli kitaplardaki şekilleri parmağıyla gösterme becerilerini yerine getirdikleri gözlenirken Kerim ve Berrak'ın kendilerine farklı gelen bir oyuncakla yaklaşık 10 dakika oynadıkları gözlenmiştir.

14 aylık Ahmet ve Talha, bu ay dönemine özgü nesne nerede diye sorulduğunda yerini gösterme, kısa süre parmak oyunu dinleme, taklit etme, kitaptaki tanıdığı hayvanların seslerini çıkarma ve örtünün altına saklanan nesneyi örtünün altında arama becerilerinin tamamında başarılı olmuştur.

Kontrol grubundaki bebeklerden 7-8 ay döneminde olan Gizem, Elif ve Taylan oyuncakları yere düştüğünde arkasından bakarken gözden kaybolan nesnenin var olduğunu bilen sadece Taylan olmuştur.

9 aylık kağan ve 10 aylık Cenk, aile üyelerini tanıyabilmekte, nesnelere ulaşabilmek için çeşitli yollar denemekte ve hareketleri ya da oyunları taklit edebilmekteyken nesneyi ilk saklandığı yerde arama becerisini göstermemişlerdir.

11-13 ay döneminde olan Meltem, Kutay, Bulut, Dila ve Osman, resimli kitaplar ya da kartlardaki dikkat çekici şekilleri, elleriyle vurarak ya da parmağıyla göstermektedir. Ancak ev dışındaki nesneleri yalnızca Dila ve Meltem'in gösterdiği gözlenmiştir.

Dil Gelişimi Alanı

Eğitim grubunda sontest değerlendirmeleri sırasında 5 aylık olan Derya ve 6 aylık olan Masal ve Demir'in her biri, ismi söylendiğinde başını çevirme, gözleriyle konuşan kişiyi arama, ses tonlarını taklit etme, memnuniyet durumunu sesiyle ifade etme ve kızgın ya da sevecen ses tonlarını ayırt etme gibi becerilerde başarılı olmuştur.

9-10 ay döneminde olan altı bebeğin tamamının, bazı heceleri söyleyenin arkasından taklit etme, konuşmaya seslerle katılma ve bir yakını sorulduğunda o kişiyi arama becerilerinde

başarılı oldukları gözlenmiş, fakat Kayra ve Yekta'nın nesneyi isimlendiren yetişkinle ortak dikkat geliştirdiği gözlenmemiştir.

11-13 ay döneminde olan Kerim, Berrak ve Kıvanç'ın konuşmalarının jargon haline geldiği, isteklerini sesle ya da işaretle belirtebildikleri, birden fazla sözcükle konuşabildikleri ve tekerleme, şarkı ya da parmak oyununa hareketleriyle, sesleriyle eşlik ettikleri gözlenmiştir.

14 aylık olan Ahmet ve Talha'nın bu ay dönemindeki becerilerden farklı yüz ifadelerine tepki verme, hayvan seslerini taklit etme, bildiği nesne istendiğinde alıp getirme ve iki aşama içeren yönergeleri uygulamada başarı olmuşlardır. Söylenen vücut bölümünü ayırt etme ve parmak işaretiyle "Bu ne?" sorusunu sormada ise Ahmet'in başarılı olduğu gözlenmiştir.

Kontrol grubundaki bebeklerden 7-8 aylık olan Gizem, Elif ve Taylan, farklı tondaki sesleri ve bazı sözcükleri tanıma, vurgulanan heceleri tekrar etme ve diğer kişilerin seslerini dinleme becerilerinde başarılı olmuştur.

9 aylık Kağan ve 10 aylık Cenk'in bazı heceleri söyleyenin arkasından taklit etme, konuşmaya seslerle katılma ve bir yakını sorulduğunda o kişiyi arama becerilerinde başarılı oldukları gözlenmiştir, ancak Kağan'ın nesneyi isimlendiren yetişkinle ortak dikkat geliştirdiği gözlenmemiştir.

11-13 ay dönemindeki Meltem, Kutay, Bulut, Dila ve Osman'ın konuşmalarının jargon haline geldiği, isteklerini sesle ya da işaretle belirtebildikleri, birden fazla sözcükle konuşabildikleri ve tekerleme, şarkı ya da parmak oyununa hareketleriyle, sesleriyle eşlik ettikleri gözlenmiştir.

Sosyal-Duygusal Gelişim Alanı

Eğitim grubunda, 4-6 ay döneminde olan Derya, Masal ve Demir'in yetişkinden gelen hareketli bir uyarana kahkaha ile tepki verme, "cee-ee" oyunu oynama, ses tonundaki olumlu ve olumsuz duyguları ayırt etme ve aynadaki görüntüsüne gülümseme gibi becerilerde başarılı olduğu gözlenmiştir.

9-10 ay dönemindeki Nida, Lale, Kayra, Yekta, Zehra ve Alper'in tanıdıkları birini gördüklerinde ses çıkarıp gülümsedikleri ve oyuncakları elinden alındığında sinirlenme, ağlama gibi tepkiler verdikleri gözlenmiştir.

11-13 ay döneminde olan Kerim, Berrak ve Kıvanç'ın karşılıklı oyun oynayabildikleri, istedikleri nesneyi işaret ederek gösterebildikleri, jest ve mimikleriyle sinirlendiklerini belli ettikleri ve kitaplardaki sevilen sayfaları tekrar açmaya istekli oldukları gözlenmiştir.

14 aylık Ahmet ve Talha'nın saklambaç gibi oyunları oynamaktan hoşlandığı, aynada kendi görüntüsüyle oynamaktan hoşlandığı, ismi söylenen aile üyesini parmak işaretiyle gösterdiği, "benim" ve "senin" ifadelerine tepki verdiği, kendi kendine dökerek yemek yediği, annesi görüş alanından uzaklaşınca yanına gittiği, annesi sarıldığında mutlu olduğu ve anlatılan/okunan kısa bir öyküyü dinlediği gözlenmiştir. Ancak Talha'nın ise kendisini giydiren yetişkine yardımcı olması ya da olmaması videolarda gözlenememiştir.

Kontrol grubundaki bebeklerden 7 aylık Gizem ve Elif ile 8 aylık Taylan'ın anneleri odadan ayrıldığında tepki verdiği gözlenmiştir. Annelerine danışıldığında ise bebeklerinin yabancı yüzlere karşı korku, ağlama gibi tepkiler verdiklerini belirtmişlerdir.

9 aylık Kağan ve 10 aylık Cenk'in tanıdığı bir aile üyesini gördüğünde gülümseme ve heyecanlanma tepkisi verdiği, oyuncağı elinden alındığında ise huzursuzlanma, ağlama tepkisi verdiği gözlenmiştir.

11-13 aylık Meltem, Kutay, Bulut, Dila ve Osman'ın karşılıklı oyun oynadıkları, istedikleri oyuncak gibi nesneleri işaret ettikleri, sinirlendiklerini jest ve mimikleriyle belli ettikleri ve kitaplarda sevdikleri sayfaları tekrar açma isteğinde oldukları gözlenmiştir.

Eğitim ve Kontrol Grubundaki Annelerin Eğitime Yönelik Katkıları ve Görüşlerine İlişkin Bulgular

Eğitime yönelik katkılar ve görüşlere ilişkin bulgular nitel veri toplama araçları ile elde edilmiştir. İhtiyaç Analizi Formu, Eğitimi Değerlendirme Formu ve Araştırmacı Günlüğü analiz edilerek ortaya konulan veriler sunulmuştur. Ardından bu üç veri kaynağından elde edilen bulguların bütününe ilişkin bir tartışmaya yer verilmiştir.

Şekil 25. Eğitim ve kontrol grubundaki annelerin eğitime yönelik katkıları ve görüşlerine ilişkin bulgular.

İhtiyaç Analizi Formu'nun Eğitime Yönelik Katkılara İlişkin Bulguları

Eğitim ve kontrol grubundaki annelerle, eğitime yönelik ihtiyaçlarını ve beklentilerini ortaya koymak amacıyla yapılan görüşmeler sonucunda veriler elde edilmiştir. Verilerin içerik analiziyle değerlendirilmesi sonucunda "Eğitime Yönelik Katkılar" kategorisi altında "Bebeklik Dönemiyle İlgili Merak Edilenler" ve "Eğitimde Yer Alması İstenilen Konu Önerileri" olmak üzere iki alt kategori oluşturulmuştur. Kategori, alt kategoriler ve kodlar Tablo 36'da sunulmuştur.

Tablo 36

Eğitim ve Kontrol Grubuyla Yapılan İhtiyaç Analizi Görüşmesinde Eğitime Yönelik Katkılar Kategorisine Ait Alt Kategoriler ve Kodlar

		Kodlar	
Kategori	Alt Kategoriler	Eğitim Grubu	Kontrol Grubu
Eğitime Yönelik Katkılar	Bebeklik Dönemiyle İlgili Merak Edilenler	Bebeğin ayına uygun (gelişimi destekleyici) oyunlar/etkinlikler (8), Bebeğin ayına göre gelişim özellikleri (6), Bebek beslenmesi (ek besine geçiş ve sonrası) (4), Güvenli bağlanma (2), Bebeklerin öğrenme mekanizmaları (2), Uyku (uyku eğitimi, yöntemler, oda ayırma) (2), Sağlıklı bir psikolojiye sahip bebek yetiştirme yolları (2), Bebeğin ayına uygun oyuncak seçimi (1), Emzirme (1), Gece uyumadığında bebek zihninden geçenler (1), Bebeklik korkuları ve nedenleri (1), Ağlama (1)	Bebeğin ayına göre gelişim özellikleri (6), Bebek beslenmesi (ek besine geçiş ve sonrası/tehlikeli durumlar) (4), Ağlama (2), Uyku (uyku eğitimi, yapılması/yapılmaması gerekenler, rutin oluşturma) (2), Ebeveyn tutumlarının çocuk yetiştirmeye etkisi (2), Annenin işe başlamasının bağlanmaya etkileri (2), Bebek masajı hakkında kapsamlı bilgiler (1), Bebeklerde travmatik etki yaratan durumlar (1), Bebeğin ayına uygun (gelişimi destekleyici) oyunlar/etkinlikler (1), Bebekler için kullanılabilecek cilt ürünü özellikleri (1), Bebeklerin anne stresini algılama düzeyleri (1)
	Eğitimde Yer Alması İstenilen Konu Önerileri	Bebeklerin ay dönemlerine göre gelişim özellikleri (9), Yaşa uygun oyun/etkinlik (9), Çocuk yetiştirme konusunda doğrular/yanlışlar (6), Beslenme (5), Uyku (3), Ağlama (2), Kriz yönetimi (2), Güvenli bağlanma (2), Bebek masajı (2), Bebeklerde sosyalleşme (2), Anne-baba-çocuk iletişimi (1), Bebeklikte ikinci dil öğrenimi (1), Bebeklerin düşünme şekilleri (1), Bebeğe koşulsuz sevgiyi hissettirme (1), Rekabetçi toplumdan korunan birey yetiştirme (1), Müzik (1), Okul öncesi eğitime başlama (1), Yaşa uygun oyuncak seçimi (1), Annenin işe başlaması sırasında alınacak önlemler (1), Kolik sancıları ve tedavisi (1), Acil sağlık durumları ve ilkyardım (1)	Yaşa uygun oyun/etkinlik (7), Bebeğin tüm gelişimini desteklemek için yapılabilecekler (4), Uyku/oda ayırma (3), Beslenme (2), Bebeklerle ilgili her şey (1), Bebeğin ihtiyaçlarını anlayabilme yöntemleri (1), Bebeğin psikolojisinde olumsuz etkiler bırakmamak için yapılacaklar (1), Bebek masajı (1), Çocuk yetiştirme konusunda doğrular/yanlışlar (1), Oyuncak seçimi (1), Ahlaki değerleri geliştirmek için yapılacaklar (1), Bebekle iletişim kurma (1), Ebeveyn olarak yetersizlik hissinin sebepleri ve baş etme yolları (1), Emzikten ayrılma (1)

Bebeklik dönemiyle ilgili merak edilenler alt kategorisinde gerek eğitim grubunda gerekse kontrol grubunda yer alan annelerin ifade ettikleri konu başlıklarından ortak olanlar; bebeğin ayına uygun (gelişimi destekleyici) oyunlar/etkinlikler, bebeğin ayına göre gelişim özellikleri, bebek beslenmesi (ek besine geçiş ve sonrası), uyku (uyku eğitimi, yöntemler, oda ayırma) ve ağlama konularıdır. Eğitim grubundaki anneler, bu konulara ek olarak güvenli bağlanma, bebeklerin öğrenme mekanizmaları, sağlıklı bir psikolojiye sahip bebek yetiştirme yolları, bebeğin ayına uygun oyuncak seçimi, emzirme, gece uyumadığında bebek zihninden geçenler, bebeklik korkuları ve nedenleri gibi konu başlıklarında bilgiye ihtiyaç duyduklarını ifade etmiştir. Kontrol grubundaki anneler ise ebeveyn tutumlarının çocuk yetiştirmeye etkisi, annenin işe başlamasının bağlanmaya etkileri, bebek masajı hakkında kapsamlı bilgiler, bebeklerde travmatik etki yaratan durumlar, bebekler için kullanılabilecek

cilt ürünü özellikleri ve bebeklerin anne stresini algılama düzeyleri gibi konular hakkında da bilgi edinmek istediklerini söylemiştir.

Bebeğin ayına uygun olan ve gelişimi destekleyici oyunların, etkinliklerin neler olduğunu merak ettiğini söyleyen Defne *"İşte zeka gelişiminde olsun, motor gelişiminde olsun, duyusal becerilerinde olsun onlarla alakalı daha fazla neler yapabilirim? Bunu merak ediyorum."* derken Sinem "*Dönemler, geçişlerde neler yapmamız lazım hani oynamamız gereken oyunlar onun zekasını, dikkatini geliştirecek nelere ihtiyacım var? Hangi dönemlerde nasıl olmalı? Hani birkaç uygulama kullanıyorum bunlarla alakalı ama yetmiyor bence."* demiştir.

Bebeğin ayına göre gelişim özelliklerinin neler olduğunu merak eden Hazal bu durumu "*Şunun bebeği bak yürümüş benimki daha yürümemiş, bir sıkıntı mı var? Bebekle bu süreçte ne yapmalı? Peki hangi haftada ne yapabilmiş? Böyle yani merak ediyorum çocuk ne yapabilir, ne kadar yapabilir, nasıl yapabilir? Ben bu süreçte ona destek olacaksam, ne kadar olabiliyorum? Olabiliyor muyum? Hep böyle kafamda soru işaretleri var bebeklerle ilgili."* şeklinde ifade etmiştir. Berna ise *"Mesela uygulamalara giriyorsunuz, kitaplara giriyorsunuz, dört aylık bebek dönmeye başlar vs. Benim bebeğimde bunlar yok hani bunlar normal bir süreç mi? Yoksa her bebeğin gelişimi farklı mı? Bir de atak dönemleri, özellikle bunlar gerçekten var olan dönemler mi yoksa her bebekte olan şeyler mi?"* sorularıyla merak ettiği konuyu açıklamıştır.

Bebek beslenmesi konusunda ek besine geçiş ve sonrasıyla ilgili merak ettiği konuları Leyla "*Beslenmeyi öğrenmek isterim. Ben mesela şu an klasik metottan gidiyorum, biraz meyve püresi veriyorum ama birçok kişi kesinlikle öyle yapmamalısınız, BLW (bebek liderliğinde beslenme) yöntemi yapmalısınız, bu kişiliğini bile etkiliyor, gelecekte özgüvenine zarar veriyor diyor. Onu da merak ediyorum."* şeklinde sıralamıştır. Hazal ise "*Beslenme çok büyük problem, çok zor. Beslenme konusunda sıkıntılarım var yani isterdim öyle bir eğitim almayı."* demiştir.

Bebeklerin uykusuna yönelik uyku eğitimi, uygulanan yöntemler, oda ayırma gibi konuları merak ettiğini dile getiren Gaye "*Ne zaman odaları ayırmak için doğru zaman? Uyku yöntemleri, teknikleri o konuyu çok merak ediyorum kendim de denemeye başladım. En çok araştırdığım uykuydu, bu olsa çok iyi olur."* demiştir. Meral "*Şu an ihtiyacımın olduğu tek şey uyku problemimiz yani ona göre mi davranacağım? Yoksa kendime göre mi? Kayra tek başına uyumuyor, onu sallamamı istiyor. Kucağımda pışpışlamamı istiyor. Nasıl*

davranacağımı bilmiyorum uyku konusu benim açımdan çok tereddütlü." ifadeleriyle bu konuda kaygı duyduğunu anlatmıştır. Bebeğinin ağlaması konusunda bilgi ihtiyacı olduğunu açıklayan Serpil "*Böyle mi devam edecek ağlamaları yoksa bir zaman sonra geçecek mi? Geçecek diyorlar ama ne zaman geçecek? Yani bize ne zaman mutluluk yaşatacak bu çocuk?"* diyerek merak ettiklerini sıralamıştır.

Güvenli bağlanmayı destekleme yönünde bilgi ihtiyacını dile getiren Gülay "*Anne bebek arasındaki güvenli bağlanma, emzirme ile ilgili şeyleri araştırma yaptım. Bunları merak ediyorum."* demiş, aynı konuda Leyla "*Güvenli bağlanmayı merak ediyorum mesela. Hani doğru mu yapıyorum, nerede hata yapıyorum? Bebeklikle ilgili çok bilgi var şu an, yani birbirinden o kadar farklı şeyler duyuyoruz ki…"* diyerek bilgi kirliliğinden söz etmiştir.

Bebeklerin öğrenme mekanizmalarını merak ettiğini söyleyen Didem *"Beyin gelişimlerini merak ediyorum aslında. Yani neyi ne kadar anladıklarını, öğrendiklerini merak ediyorum, biz onlara eksik mi kalıyoruz onu merak ediyorum. Hani bazen bir şeyleri anlamıyormuş gibi davranıyoruz ya aslında anlıyorlar mı diye bunu merak ediyorum."* derken Senem *"Öğrenme becerileri tam olarak nasıl? Gerçekten etkili olabiliyor muyuz yani dış faktör olarak? Yoksa bebeğin kendisi mi şekillendiriyor?"* şeklindeki sorularını yöneltmiştir.

Emzirme konusunda merak ettiği konular olduğunu açıklayan Filiz *"Emzirmeyi merak ediyorum. Biz çok sorun yaşamadık ama daha anne sütüne devam etsin istiyorum. Bunu nasıl sağlarım? Bir de tabi memeden kesme var onu da kolayca nasıl yapacağız, bunu öğrenmek isterim."* demiştir. Gece uyumadığında bebek zihninden geçenlerin neler olduğunu merak eden Hazal bu merakını "*Bazen kafasından neler geçtiğini çok merak ediyorum, özellikle gece uyumadığı zaman yani. Rüya falan da görüyor mesela ne görüyordur merak ediyorum."* ifadeleriyle anlatmıştır. Bebeklik korkuları ve nedenlerini merak ettiğini belirten Filiz "*Karanlıkta korkmalarını, gece uyandıklarında ben kucağıma alana kadar neden korkuyor onu merak ediyorum. Bazen dışarıdan bir ses duyuyor ve irkiliyor, acaba sese mi ilgisi var, yeni şeyleri mi merak ediyor? Çünkü bir gün önce yaptığını ertesi gün yapmıyor, ertesi gün yeni bir şey buluyor."* demiştir.

Kontrol grubundaki annelerden Zehra, ebeveyn tutumlarının çocuk yetiştirmeye etkisini merak ettiğini belirterek *"Bizim tutumlarımızın nasıl etkisi oluyor, hangi tutumu benimsersek daha iyi yaklaşmış oluruz çocuğa? Bunu merak ediyorum."* demiştir. İşe başlamasının bağlanmaya etkileri konusundaki kaygısını açıklayan Özlem *"İşe başladığım için çok yanında olamıyorum ben, mesela ileride bağlanmasının nasıl etkileneceğini*

düşünüyorum. Sonuçta annemin de yanlış yaptığı bir şeyler illaki vardır. Çünkü ne olursa olsun eski kafalar yani bazen bizim a dediğimize onlar b diyebilir. O yüzden ileride nasıl etkileneceğini çok merak ediyorum hani bir şeyler kalacak mı olumsuz olarak? şeklinde kendisini ifade etmiştir.

Bebeklerde travmatik etki yaratan durumlarla ilgili bilgi ihtiyacı olduğunu söyleyen Sedef "*Çocuk huysuzsa falan ona bağırmak, onda kötü şeyler bırakır mı? İlerde onu etkiler mi bundan korkuyorum. Hani çocuğun algısında uzun süreli kötü bir algı bırakabilir mi? Bir kere benim köpeğim onun yanında çok kötü havladı, çocuk ondan sonra hep uyanıp kalkmak istedi. Ben travma mı geçirecek dedim."* yorumuyla kaygısını da belirtmiştir. Bebekler için kullanılabilecek cilt ürünü özelliklerini merak eden İclal "*Sosyal medyada bazı doktorlardan takip etmeye çalışıyorum ya da kendi doktoruma takıldığımda soruyorum. Bu aralar mesela güneş kremi kullanmalı mıyız, kullanmamalı mıyız? Bunlar da kafamı çok yoruyor."* demiştir. Bebeklerin anne stresini algılama düzeyleri hakkında bilgi ihtiyacını ifade eden Simge *"Bazen böyle gergin, stresli, morali bozuk bir halim olabiliyor. Bunu hissediyor mu bebeğim ya da nasıl algılıyor?"* diye sormuştur.

Annelere, eğitimde yer almasını istedikleri konuların neler olduğu sorulduğunda eğitim grubunda bulunanlar, bebeklerin ay dönemlerine göre gelişim özellikleri, yaşa uygun oyun/etkinlik, çocuk yetiştirme konusunda doğrular/yanlışlar, beslenme, uyku, ağlama, kriz yönetimi, güvenli bağlanma, bebek masajı, bebeklerde sosyalleşme, anne-baba-çocuk iletişimi, bebeklikte ikinci dil öğrenimi, bebeklerin düşünme şekilleri, bebeğe koşulsuz sevgiyi hissettirme, rekabetçi toplumdan korunan birey yetiştirme, müzik, okul öncesi eğitime başlama, yaşa uygun oyuncak seçimi, annenin işe başlaması sırasında alınacak önlemler, kolik sancıları ve tedavisi, acil sağlık durumları ve ilkyardım gibi konuları dile getirmişlerdir.

Kontrol grubundaki anneler ise eğitim grubundakilere benzer şekilde yaşa uygun oyun/etkinlik, bebeğin tüm gelişimini desteklemek için yapılabilecekler, oyuncak seçimi ve bebek masajı gibi konuları önermekle birlikte uyku/oda ayırma, beslenme, bebeklerle ilgili her şey, bebeğin ihtiyaçlarını anlayabilme yöntemleri, bebeğin psikolojisinde olumsuz etkiler bırakmamak için yapılacaklar, çocuk yetiştirme konusunda doğrular/yanlışlar, ahlaki değerleri geliştirmek için yapılacaklar, bebekle iletişim kurma, ebeveyn olarak yetersizlik hissinin sebepleri ve baş etme yolları ve emzikten ayrılma konularının da eğitimde yer almasını istediklerini söylemişlerdir.

Eğitim grubundaki annelerin görüşleri ele alındığında, çocuk yetiştirme konusunda doğrular ve yanlışların neler olduğu ve bebek masajı konularında bilgi ihtiyacı olduğunu belirten Şebnem "*Anneler farkına varmadan neleri yanlış yapıyor? Hepimizin farkına varmadan yanlış yaptığımız şeyler vardır, hani doğru bildiğimiz yanlışlar. O kadar fazla yanlış bilgi var ki çevrede. Açıkçası bazen ben neyi okuyacağımı falan da şaşırıyorum yani. Bu da böyle bir şey, hangi kaynağın güvenilir olduğunu da bazen bilemiyoruz. Bir de bebeğe nasıl masaj yapılır, hangi yöntemler kullanılır? Bunlar olabilir. Yapmaya çalışıyorum bir yerlerden bakarak ama düzgün bir şekilde öğrenmek isterim.*" demiştir. Masaj konusunu öneren bir başka anne olan Meral ise *"Mesela masajla ilgili daha böyle iyi bir, profesyonel bir bilgim yok. Kendimce bir şeyler yapıyorum. Bunu merak ediyorum."* şeklinde görüşünü ifade etmiştir.

Bebeklikte ikinci dil öğreniminin eğitim konuları arasına alınmasını öneren Gaye *"Çocuklarda ikinci dili öğretmek nasıl oluyor mesela? Nasıl yapılıyor diye merak ediyorum ve yapmak isterdim ama yapmak doğru mu? Onu da öğrenmek isterim. Sonuçta ana dilini öğrenmesi mi gerekir önce? Yoksa ikisi birden olabilir mi? Bu eğitimde konuşulabilir bence."* şeklinde bu isteğini ifade etmiştir. Rekabetçi toplumdan korunan birey yetiştirme konusunu öneren Didem "*Koşulsuz sevgiyi ona nasıl en güzel şekilde hissettirebilirim? Günümüz koşullarında bu rekabetçi ortamdan ben onu nasıl sıyırabilirim bunu öğrenmek isterdim eğitimde."* demiştir. Acil sağlık durumları ve ilkyardım konusunda bilgi eksiği olduğunu belirten Senem *"Acil durumlar da mesela çok önemli. Onun eğitimini de almadım yani o da korkularımdan biri. Ne yapmalıyız, bu konu da olsun isterdim."* demiştir.

Kontrol grubundaki annelerden bebeğin ihtiyaçlarını anlayabilme yöntemlerini merak ettiğini açıklayan İclal "*Daha verimli olabilmek için nasıl bir anne olmam gerekir? Hangi yöntemleri denemeliyim? Ben oyun anlamında Furkan'a nasıl yaklaşacağımı çok fazla şey yapamıyorum. Ortalığı toparlayayım, dağılmasın aman şey olmasın diye böyle toplamaya girişiveriyorum. Bazen Furkan'ın dilinde oynadığımı, onu anladığımı zannetmiyorum."* diyerek konu önerisinde bulunmuştur.

Bebeğin psikolojisinde olumsuz etkiler bırakmamak için yapılacakların da eğitim konularına eklenmesini tavsiye eden Zuhal "*Mesela kendi bebekliğimizdeki olumsuzlukları, kendi çocuğumuza nasıl yapmamayı öğrenebiliriz? Bunu merak ediyorum. Çünkü dediğim gibi içinden geldiği gibi davrandığın zaman güvenli bağlanma dedikleri şey olduğunu düşünüyorum ama yanlış bir şey yapmamalıyız ya da olduysa nasıl değiştirebilir ve daha iyi nasıl davranılabilir?"* sorularını yöneltmiştir. Oyuncak seçimi konusunu öneren Sedef "*Onu*

eğitecek oyunlar, oyuncaklar neler? Bunları öğrenmek isterim. Çünkü çocuklar hep oyunla gelişir." diyerek görüşünü belirtmiştir. Ahlaki değerleri geliştirmek için yapılacaklar konusunda bilgi ihtiyacı olduğunu söyleyen Hale "*Ahlaki değerlerini desteklemek için şimdiden çocuğumu nasıl yetiştirmeliyim, bunu da öğrenmek isterim."* demiştir. Ebeveyn olarak yetersizlik hissinin sebepleri ve baş etme yolları konusunun da ele alınmasını öneren Simge *"Acaba yeterli mi yeterli değil miyim? Acaba yaptıklarım doğru mu? Bunu nasıl anlarım ve ne yapmalıyım?"* sorularını yöneltmiştir.

Eğitimi Değerlendirme Formu'nun Eğitime Yönelik Görüşlere İlişkin Bulguları

Eğitim grubundaki annelerle eğitim programının uygulanmasının ardından gerçekleştirilen görüşmeden elde edilen verilerin içerik analiziyle değerlendirilmesi sonucunda "Eğitime Yönelik Görüşler" teması altında "Eğitime Katılım Koşulları" ve "Eğitim Süreci" olmak üzere 2 kategori oluşturulmuştur. "Eğitime Katılım Koşulları" kategorisinde "Kolaylaştırıcı Unsurlar" ve "Zorlaştırıcı Unsurlar" şeklinde 2 alt kategori yer alırken "Eğitim Süreci" kategorisinde "Program Hakkındaki Görüşler", "Eğitimci Uygulamaları" ve "Öneriler" olacak şekilde 3 alt kategori bulunmaktadır. Eğitime yönelik görüşler temasına ait kategoriler, alt kategoriler ve kodlar Tablo 37'de sunulmuştur.

Tablo 37

Eğitim Grubuyla Yapılan Son Görüşmede Eğitime Yönelik Görüşler Son Görüşme Temasına Ait Kategoriler, Alt Kategoriler ve Kodlar

Tema	Kategoriler	Alt Kategoriler	Kodlar
Eğitime Yönelik Görüşler	Eğitime Katılım Koşulları	Kolaylaştırıcı Unsurlar	*(Eğitime ait olanaklar)* Eğitimin çevrimiçi ortamda yürütülmesi/kolay erişilebilirlik (9), Canlı grup görüşmelerinin bebeklerin rutinlerine uygun zamanlara göre planlanması (2), Eğitimin katılımcıları tatmin eden bir içeriğe sahip olması (2), Eğitim materyallerinin katılımcıların evlerine teslim edilmesi (1), Grup görüşmelerine katılamayan ailelere telafi görüşmelerinin planlanması (1), Görüşmelerin kayda alınarak yeniden izleme olanağı sunulması (1) *(Katılımcı olanakları)* Eğitim sırasında bebek bakımı konusunda destek alma (5), Annenin çalışmaması (1), Bebeğin büyümesi/kendi başına zaman geçirebilmesi (1)
		Zorlaştırıcı Unsurlar	Bebek bakımı konusunda destek alınamaması (3), Bebeğin huzursuz olduğu zamanlar (3), Yok (3), Annenin lisans programında öğrenci olması (1), Grup görüşmelerinden önce eğitim videolarının izlenmesi (1), Eğitimci ile yüz yüze görüşememe (1), Elektronik cihazlardan kaynaklanan sorunlar (1), Grup görüşmelerinin bazen bebeğin rutinleri ile çakışması (1), Şehir dışına çıkıldığında internet bağlantı sorunları (1)
	Eğitim Süreci	Program Hakkındaki Görüşler	Anneye fayda sağlama (5), Pandemi sürecinde verimlilik/meşguliyet (5), Mutlu/güzel bir süreç (3), Kapsamlı içerik (3), Pratik/hap bilgiler (1), Video çekimlerinin bebek arşivine katkı sağlaması (1), Haftalık görüşmelerin öğrenilenleri uygulamada hızlandırıcı etkisi (1), Eğitim videolarını tekrar izleme olanağı (1), Başka bebekler/somut yaşantılar hakkında fikirler verme (1), Eğitim uygulamalarına bebeklerle birlikte katılım olanağı (1)
		Eğitimci Uygulamaları	Alan uzmanlarına ulaşılabilirlik (2), Etkili anlatım (1), Ebeveynlere bireysel destek sunma (1)
		Öneriler	Yok (6), Eğitimin yüz yüze olması (4), Daha fazla ebeveyn için yaygınlaştırma (4), Eğitimin ileri yaş gruplarındaki bebekler için canlı görüşmelerle devam etmesi (2), Kitap önerileri listesinin katılımcılara eğitimin başında verilmesi (1), Grup görüşmelerine önerilen kitaplar hakkında tartışma seanslarının eklenmesi (1), Eğitimin toplam süresinin kısaltılması (1)

Eğitime katılım koşullarını değerlendiren anneler, kolaylaştırıcı unsur olarak hem eğitime ait olanaklar hem de katılımcı olarak sahip oldukları olanakları dile getirmiştir. Eğitimin çevrimiçi ortamda yürütülmesi/kolay erişilebilirlik, canlı grup görüşmelerinin bebeklerin rutinlerine uygun zamanlara göre planlanması, eğitimin katılımcıları tatmin eden bir içeriğe sahip olması, eğitim materyallerinin katılımcıların evlerine teslim edilmesi, grup görüşmelerine katılamayan ailelere telafi görüşmelerinin planlanması ve görüşmelerin

kayda alınarak yeniden izleme olanağı sunulması gibi durumları eğitime ait olanaklar olarak değerlendirmişlerdir.

Eğitim sırasında bebek bakımı konusunda destek alma, annenin çalışmaması ve bebeğin büyümesiyle kendi başına zaman geçirebilmesi gibi durumları ise katılımcı olarak sahip oldukları olanaklar olarak ifade etmişlerdir.

Annelerin, kolaylaştırıcı unsurlar arasında sıkça dile getirdikleri bir konu olan eğitimin çevrimiçi ortamda yürütülmesi ve bunun sonucu olarak kolay erişilebilirlik olanağını Filiz "*Pandemi diyebilirim genel olarak. Evde bulunmamız, her saat müsait olmamız kolaylaştırdı. Belki pandemi olmasaydı bu kadar rahat katılamayabilirdim. Online bağlanmamız, evde müsait olmamızın çok faydası oldu. Belki de pandemi burada işe yaradı."* şeklinde görüşünü aktarmıştır. Canlı grup görüşmelerinin bebeklerin rutinlerine uygun zamanlara göre planlanmasını yararlı bulan Defne "*Siz de çok farklı saatlerimizde bize sürekli uyum sağladınız. Daha doğrusu çocukların uyku saatlerine göre masaj saatlerini ayarladınız, çaba göstererek. Sohbet saatlerini çocuklara göre ayarladınız. Gerçekten güzel birleştirdiniz yani saatler çok iyiydi. Onun için hiç katılmakta zorluk çekmedim, hepsine katıldım zaten."* demiştir. Eğitimin katılımcıları tatmin eden bir içeriğe sahip olmasını kolaylaştırıcı bir unsur olarak ifade eden Gaye "*Beklentiler karşılandıkça eğitimde, bir sonraki eğitime de kendimi mutlaka planlamak istedim. O yüzden eğitimin başarılı olması ve beklentilerimi karşılaması yeni şeyler öğrenmemden dolayı da yüksek oranda bir katılım sağlamaya çalıştım."* ifadelerini kullanmıştır.

Eğitim materyallerinin katılımcıların evlerine teslim edilmesi hakkında görüşünü açıklayan Hazal "*Eğitimi ayağımıza getirdiniz. O materyalleri (eğitim çantası) bize hazırlayıp getirmeniz, bu pandemi döneminde… Bunlar çok emek gerektiren şeyler."* demiştir. Grup görüşmelerine katılamayan ailelere telafi görüşmelerinin planlanması ve görüşmelerin kayda alınarak yeniden izleme olanağı sunulması olanaklarını, katılımı kolaylaştırıcı olarak değerlendiren Tülay "*Mesela siz videoları atıyordunuz derse giremeyenler için vs. onun kolaylaştırıcı olduğunu düşünüyorum. Hani giremeyen biri tekrar açıp oradan izleyebilir. Bir de eğitime katılamayacak kişilerle ayrı bir grup yapıyordunuz. Hani başka bir çözüm yolu sunuyordunuz, o kolaylaştırıyordu."* demiştir.

Anneler, katılımcı olarak sahip oldukları ve eğitime katılmalarını kolaylaştıran unsurlar arasında eğitim sırasında bebek bakımı konusunda destek aldıklarını ifade etmiştir. Buna örnek olarak Didem *"Eğitimlere katılmam gerektiği zaman bebeğimle eşim ilgilendi. Mesela*

ailemin yanına gitmiştim onlar da sağ olsun ilgilendiler. Ben de videoları izleyip canlı yayınlara katılabildim." demiştir. Çalışmamasını kolaylaştırıcı bir unsur olarak değerlendiren Gülay "*Evdeydim ben, işe falan da gitmiyordum. O yüzden rahattı, bir sıkıntı yoktu."* açıklamasını yapmıştır. Bebeğinin büyümesi ve kendi başına zaman geçirebilmesinin eğitime katılımını kolaylaştırdığını ifade eden Gaye "*Bebeğim 7. Aydan sonra oturabiliyordu, kendi kendine oyun da oynamaya başladı. O zaman daha rahattı. Ondan önce tamamen bağımlı oluyor ya o yüzden bir ekran karşısına geçebilmenin de çok mümkün olamadığı zamanlar oluyordu."* demiştir.

Anneler, eğitime katılmayı zorlaştıran unsurlar arasında bebek bakımı konusunda destek alınamaması, bebeğin huzursuz olduğu zamanlar, annenin lisans programında öğrenci olması, grup görüşmelerinden önce eğitim videolarının izlenmesi, eğitimci ile yüz yüze görüşememe, elektronik cihazlardan kaynaklanan sorunlar, grup görüşmelerinin bazen bebeğin rutinleri ile çakışması ve şehir dışına çıkıldığında internet bağlantı sorunları gibi konulardan söz etmiştir. Eğitime katılımı zorlaştıran herhangi bir unsur olmadığını söyleyen anneler de bulunmaktadır.

Bebek bakımı konusunda destek alınamamasının, eğitime katılımı zorlaştırdığını belirten Leyla "*Tek başımaydım evde, zorluydu ama yine de katılmaya çalıştım. Eşim bile evde yoktu çoğu zaman. O yüzden baya zorlu bir dönemde katıldım diyebilirim."* açıklamasını yapmıştır. Bebeğin huzursuz olduğu zamanlarda zorlandığını söyleyen Filiz "*Uyanık olduğu zamanlar, keyifsiz olduğu zamanlar katılmamı zorlaştırmıştı."* demiştir.

Bir lisans programında öğrenci olmasının farklı sorumluluklar getirdiğini belirten ve grup görüşmelerinden önce eğitim videolarının izlenmesini bir zorluk olarak değerlendiren Gülay "*Videoların izlenmesi, bir şeyler yapılması gerekiyordu. Benim okulum da vardı o dönemde. Hem okul, hem bebek… Başka şeyler de vardı zamanında yapılması gereken. O dönemlerde bazen benim sıkıştığım zamanlar oldu."* diyerek görüşünü belirtmiştir. Eğitimci ile yüz yüze görüşememekten dolayı zorlandığını ifade eden Hazal *"Bazen size yan yanayken sormak istediklerim oldu, bunun yeri ayrı gibi geliyor."* demiştir. Elektronik cihazlardan kaynaklanan sorunlar olduğunu açıklayan Filiz "*Bir kere de telefonum bozulmuştu, o zaman bilgisayarım yoktu, eşim götürmüştü, eğitime de o zaman bağlanamamıştım."* açıklamasını yapmıştır. Grup görüşmelerinin bazen bebeğin rutinleri ile çakışması sonucunda katılım zorluğu yaşadığını belirten Senem *"Özellikle uyandığı ve huysuzlandığı zaman benim takip*

etmem zorlaşmıştı. Emzirmem, alt değiştirmem gerekli bu sırada bir yandan konuşulanları takip etmek zor geliyordu." şeklinde örnekler vererek düşüncelerini açıklamıştır.

Eğitim süreci kategorisinde, annelerin eğitimi baştan sona değerlendirmeleri sonucunda gerek program gerekse eğitimci uygulamaları hakkındaki görüşlerine yer verilmiş ve önerileri alınmıştır. Program hakkındaki görüşlerini paylaşan anneler, anneye fayda sağlama, pandemi sürecinde verimlilik/meşguliyet, mutlu/güzel bir süreç, kapsamlı içerik, pratik/hap bilgiler, video çekimlerinin bebek arşivine katkı sağlaması, haftalık görüşmelerin öğrenilenleri uygulamada hızlandırıcı etkisi, eğitim videolarını tekrar izleme olanağı, başka bebekler/somut yaşantılar hakkında fikirler verme ve eğitim uygulamalarına bebeklerle birlikte katılım olanağı gibi konu başlıklarında görüşlerini paylaşmıştır.

Programın anneye fayda sağlama özelliği olduğunu belirten Sabriye "*Bana her konuda fayda sağladı anne olarak kendime güvenimi artırdı bu eğitim."* diyerek görüşünü paylaşmıştır. Eğitimin pandemi sürecinde bir verimlilik, meşguliyet kaynağı olduğunu düşünen annelerden Filiz "*Pandemi sürecine denk gelmesi sebebiyle evde benim için bir meşguliyet oldu bu eğitim."* demiş, aynı konuda Leyla *"Bu eğitimi pandemide almak bence çok önemliydi benim için çünkü gerçekten hiç evden çıkmıyorduk ve kimseyi görmüyorduk. Hani böyle sizinle görüşeceğimiz günleri bekliyorduk, hem sosyalleşmek oluyordu hem de yeni insanlar görmüş oluyorduk."* yorumunu yapmıştır.

Eğitimin mutlu ve güzel bir süreç olarak ilerlediğini düşünen Meral "*Birçok alanda hem bakış açımı değiştirdiniz hem de düşüncelerimi değiştirdiniz. Beni mutlu eden bir süreç oldu."* demiştir. Eğitim programının kapsamlı bir içeriğe sahip olduğu görüşünü paylaşan Gülay "*Çok kapsamlıydı. Bu yüzden benim için çok faydalı oldu."* diyerek düşüncelerini aktarmıştır. Gaye "*Konu başlıkları tam o dönemde ihtiyacımız olanlardı. Yenidoğan, anne, bebek, güvenli iletişim konuları, hepsini kapsayacak şekilde, temel ihtiyaçlarından özel ihtiyaçlarına kadar, fiziki ihtiyaçları, uyku olsun hani beslenme, masaj, pek çok konuda hani merak ettiğimiz başlıklarda hem faydalı bilgiler edindik hem uygulama fırsatımız oldu. Alışma sürecimi, değişen hayatımda çok kolaylaştırdı."* ifadelerini kullanmıştır.

Eğitimin pratik, hap bilgiler sunduğunu düşünen Tülay "*İşe yarar bilgilerin alındığı iyi bir dönem, iyi bir fırsat olduğunu düşünüyorum."* demiş, Senem ise *"Her şeyi böyle hap bilgi gibi pratik bir şekilde sundunuz bize. Her an sorularımıza cevap bulduk. Bu çok iyi geldi."* diyerek görüşünü açıklamıştır. Video çekimlerinin bebek arşivine katkı sağlaması konusunda düşüncelerini paylaşan Sinem "*Video çekimi konusunda bir şey söylemek*

istiyorum. Acayip güzel bir anı oldu aslında." demiştir. Haftalık görüşmelerin öğrenilenleri uygulamada hızlandırıcı etkisi olduğunu düşünen Tülay bu konuda "*Toplu grup görüşmeleri vs. yaptığımız için biraz da harekete geçmemi etkileyen bir dönem oldu. Belki başka bir kitaptan da okuyabilirdim ama o benim harekete geçmemi etkilemezdi. Bizim de işin içine aktif olarak girdiğimiz bir süreç olunca ben de bazı konularda aktif olabildim, aksiyon alabildim."* şeklinde yorum yapmıştır. Ayrıca eğitim videolarını tekrar izleme olanağına sahip olma konusunda da görüş belirten Tülay "*Takıldığımız yerde, kaçırdığımız, sormak istediğimiz zamanlarda videoları tekrar açıp izlemek önemli bir şeydi."* demiştir.

Eğitimin başka bebekler ve somut yaşantılar hakkında fikirler verdiğini düşünen Sabriye *"Farklı bebeklerin nasıl olduğunu bilmek, duymak güzel olmuştu."* yorumunu yapmıştır. Eğitim uygulamalarına bebeklerle birlikte katılımı bir olanak olarak değerlendiren Serpil *"Ben mesela çocuğuma tek baktığım için onunla birlikte katılamasaydım, yararlanamayacaktım. Bu iyiydi birlikte katılmamıza izin vermeniz."* demiştir.

Eğitimci uygulamalarını değerlendiren anneler, alan uzmanlarına ulaşılabilirlik, etkili anlatım ve ebeveynlere bireysel destek sunma konularında memnuniyetlerini ifade etmiştir. Alan uzmanlarına ulaşılabilirlik konusunda Didem *"Alanında uzman kişilerden öğrendiğim bilgileri çocuğuma uygulamak güven verdi."* diyerek durumun etkisini belirtmiştir. Defne *"Bu alanda uzman hocalarla bire bir görüştürdünüz bizi bu da çok güzeldi."* ifadeleriyle görüşünü açıklamıştır. Eğitimcinin etkili bir anlatım sağladığını düşünen Gülay "*Siz de olabildiğince verimli ve etkili bir şekilde hem anlattınız hem yardımcı oldunuz. O yönden de benim için çok iyi oldu teşekkür ediyorum."* demiştir. Ayrıca ebeveynlere bireysel destek sunma durumuna yönelik Sabriye *"Bir şey olduğunda bizimle ayrıca görüştünüz, bireysel olarak yardımcı oldunuz, görüşmeler planladık. Ben mesela bir sorunum olduğunda ayrıca görüştüm sizinle."* diyerek örnek vermiştir.

Son olarak eğitim hakkında önerilerini paylaşan anneler, eğitimin yüz yüze olması, daha fazla ebeveyn için yaygınlaştırma, eğitimin ileri yaş gruplarındaki bebekler için canlı görüşmelerle devam etmesi, kitap önerileri listesinin katılımcılara eğitimin başında verilmesi, grup görüşmelerine önerilen kitaplar hakkında tartışma seanslarının eklenmesi ve eğitimin toplam süresinin kısaltılması konularında görüşlerini ifade etmiştir. Herhangi bir önerisi olmadığını söyleyen anneler de bulunmaktadır.

Bir öneri olarak eğitimin yüz yüze olmasını tercih ettiğini söyleyen annelerden Hazal "*Her zaman yüz yüze eğitim alışılagelmiş bir şey olduğu için bazı aşamalarda yanınızda olmayı*

isterdim." derken aynı konuda Defne "*Çocukları hani sizin gerçekten gözlemlemenizi isterdim, sizin çocuklarla oyun oynamanızı. Gerçekten bire bir nasıl iletişime geçiyoruz, onları görmenizi isterdim. O olmadı pandemiden dolayı. Çok özverili, güzel bir çalışma yaptınız. Yüz yüze olmasını tercih ederdim, dilerdim. Hem sizin için hem bizim için çok güzel, keyifli olabilirdi belki."* şeklinde görüşünü belirtmiştir.

Eğitimin ileri yaş gruplarındaki bebekler için canlı görüşmelerle devam etmesini öneren Sinem "*Kesinlikle tekrarlanmasını isterdim. Mesela bizim şu an çok ihtiyacımız var. 2 yaş sonrası bebekler, 3 yaşta özerkliğini kazanmış bebekler diye devam edebilirsiniz. Eğitim böyle şey gibiydi, psiko-sosyal destek grubu gibiydi."* demiştir. Kitap önerileri listesinin katılımcılara eğitimin başında verilmesi ve grup görüşmelerine önerilen kitaplar hakkında tartışma seanslarının eklenmesi önerilerini sunan Leyla *"Kitapları önceden verip okusak onlar üzerinde görüşmelerde tartışabiliriz. Ben yapamazdım mesela. Sadece size fikir olsun diye söylüyorum."* diyerek katkı sağlamıştır. Eğitimin toplam süresinin kısaltılmasını bir öneri olarak sunan Tülay "*Biraz uzun geldi bana açıkçası. Yani şöyle, pek çok şey öğrendim ama belki daha kısaltılmış, daha şey olabilir. Bir tek aklıma gelen o, insanların katılma süreci açısından."* diyerek görüşünü ifade etmiştir.

Eğitimle ilgili herhangi bir önerisi olmadığını belirten annelerden Didem bu görüşünü "*Ben gerçekten hiçbir eksiklik göremiyorum bu uygulamada."* cümlesiyle ifade etmiştir. Filiz "*Ben yüzde yüz memnun kaldım, yüzde yüz katkı aldım. Bana göre hiçbir eksik tarafı yok. Gerçekten emeğinize tekrar tekrar teşekkür ederiz. İyi ki karşımıza çıktınız iyi ki tanıdık sizi."* demiştir. Şebnem ise "*Her şey yolundaydı. Konuşmalar sırasında söylüyorduk zaten şöyle yapalım, böyle yapalım diye ve yapıyorduk. Fikirlerimizi söylüyorduk, önerileri yapıyorduk."* diyerek görüşünü belirtmiştir.

Araştırmacı Günlüğü'nün Eğitime Yönelik Katkılar ve Görüşlere İlişkin Bulguları

Araştırmacı günlüğünün eğitime yönelik katkılar ve görüşlere yönelik bulguları ilk yılların temelleri, bebek ve küçük çocuklarda gelişim, güven temelinde ilişkiler-temel gereksinimler ve özerkliği destekleyici uygulamalar modüllerindeki gözlemlerden elde edilmiştir.

Eğitim programının 2. Modülü olan ilk yılların temelleri konusunun haftalık görüşmeleri sırasında, katılımcı annelerden Sinem, kendisine sıra geldiğinde merak ettiği bir soruyu yöneltmiştir, "*Berrin hocam ben sizin bir konuda fikrinizi merak ediyorum, sıra bana*

gelmişken bunu da sorayım. Bir bebeği yetiştirirken ne tarz ihtiyaçlarımız var yani altın kurallar neler? Şunu yapmadan geçme diyeceğiniz ne var? Bu konuyla ilgili söyleyecekleriniz olabilir mesela farklı fikirler, öneriler, hepsi olur."

Temel gereksinimler hakkında yapılan görüşmeler sırasında, katılımcılardan Leyla *"Uyku danışmanları var, onlar kesinlikle bırakın ağlasın, bir şekilde uykuyu öğrenmesi gerekiyor, bu özgüvenini destekliyor diyorlar. Bir kısmı da hayır bunu yapmamalısınız bebekle güvenli bağlanmanıza zarar verir diyor. Doktorlar arasında bile o kadar farklılık var ki bu konuda annelerin kafası çok karışıyor. Hani anneler, bir noktada, biz içgüdüsel hareket ediyoruz. Bunun doğrusu nedir? Onu öğrenmeyi bekledim."* demiştir. Bebek uykusu konusunun ele alındığı temel gereksinimler modülünde birçok annenin ilgiyle beklediği bu konu hakkında, endişelerin soruların yoğun olduğu gözlemlenmiştir. Anneler kitaplar, internet kaynakları, sosyal medya hesapları gibi birçok kaynaktan bilgi edinmeye çalıştığını ancak bilgilerin ya da bebekleri uyutma konusunda başvurulan yöntemlerin birbiriyle tutarlı olmadığını sıkça dile getirmiştir.

Dil gelişimi konusunun ele alındığı bebek ve küçük çocuklarda gelişim modülü sırasında katılımcılardan Hazal "*Bir şeyi merak ediyorum ben, bu dil konusunu. Yabancı dil ne zaman öğrenmeli? Öğrenmesi için neler yapabiliriz? Mesela yanında şu an İngilizce konuşmak saçma mı? Kafası mı karışır? Hem Türkçe hem İngilizce yapanları görüyorum ama o kadar yapabilir miyim bilmiyorum."* sorusunu yöneltmiş ve bu konu üzerinde diğer anneler görüşlerini paylaşmıştır. Ardından eğitimci tarafından konu içeriği aktarılmıştır. Ayrıca bu modülde anneler, genellikle gelişimde atak dönemleri ifadesine odaklanarak sorularını yöneltmişlerdir. Buna örnek olarak Şebnem "*Bu atak dönemleri oluyormuş mesela dördüncü ay atağı, beşinci ay atağı gibi. Yani bunlarda nelerle karşılaşacağız"* sorusunu sormuştur.

Eğitim programının beşinci modülünde ele alınan beslenme konusunda, beslenme uzmanıyla yapılacak görüşme öncesinde annelere, fotoğraf ve video paylaşım uygulaması üzerinden önerdikleri konuları ve sormak istedikleri soruları iletmeleri amacıyla bir gönderi oluşturulmuştur. Annelerden Gaye "*Temel bilgilerden ziyade biraz daha fark yaratacak, faydalı, pratik olarak uygulanabilecek çok teorik olmayan, bir içeriğin olmasını isterim."* şeklinde önerisini paylaşmıştır. Sabriye *"11 aylık bir bebeğin öğün sayısı ve içeriği nasıl olmalı? BLW yapıyoruz ama eksik kalıyor muyuz acaba diye bir endişem var."* yorumunu yazmıştır. Senem *"Bir besini sıklıkla vermek yanlış mı oluyor? Mesela yumurtayı ve tarhanayı sevdiği için her gün yedirmek hatalı bir yaklaşım mı"* sorusunu sormuştur. Didem

ise *"Bebeğim 1 yaşında ve 9 kilo. Ek gıdaya başladığımızdan beri çok iştahsız. Yemek yemeyi sevdirmek için neler yapabilirim?"* sorusunu yazmıştır.

Eğitim programında grup görüşmesinin yapıldığı son modülde, görüşmenin bitiminde anneler, eğitim hakkındaki görüşlerini paylaşmıştır. Buna örnek olarak Tülay "*Bence sizin tavrınız eğitime katılmamızı da çok kolaylaştırıcıydı. Çünkü mesela sanırım bu gruptaki pek çok kişi çocuğuna kendisi bakıyor. Çocuklarla girebiliyor olmak eğitime, online o sohbetlere girebiliyor olmak, sizin buna sabır gösteriyor olmanız, kameramızı kapatabilmemiz, sesimizi kapatabilmemiz, hani o güven duygusu karşılıklı olarak bence kolaylaştırıcı olan şeylerden biriydi. Çünkü tek başına hem çocuk bakıp hem eğitime girmek hem aktif olmaya çalışmak çok zor bir şey. Başka bir ortam olsa ben üstünde durmayabilirdim, belki rahatsızlık veriyorum diye. Öyle olunca mesela 10 dakikalık bir konuşmayı kaçırsam bile sonraki 10 dakikayı yakalayabildim."* ifadeleriyle görüşünü paylaşmıştır.

Annenin hamilelik döneminden itibaren anne ve baba adaylarının bilgi arayışında olması, yaşamlarında adım atacakları yeni bir sürece uyum için bir önlem alma çabası olarak değerlendirilebilir. Genellikle araştırmaya yakın çevrelerinden başlayan ebeveynler kitap okumak, kurslara katılmak, doktor, hemşire gibi sağlık çalışanlarına danışmak, bebeği olan başka anne ve babalarla görüşmek, internette araştırma yapmak gibi yolları denemektedir (Glade, Bean & Vira, 2005). Tezel-Şahin ve Kalburan (2009) çalışmalarında dünyadaki farklı demografik özelliklere sahip ailelere uygulanan eğitim programlarını incelemiş, hangi eğitim ve sosyo-ekonomik düzeyde olursa olsun ailelerin çeşitli konularda eğitim ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır. Çalışmada ayrıca, müdahalelerin planlamasına ailelerin ihtiyaçlarını belirleyerek başlamanın, müdahale sonuçlarını olumlu etkileyeceği belirtilmiştir. Yetişkin eğitimi için bazı temel ilkeleri ele alan androgoji de yetişkinlerin, bir bilgiye neden ihtiyaçları olduğunu sorguladıklarını, bunun ise öğrenme hızını ve niteliğini etkilediğini savunmaktadır. Ayrıca yetişkinler, çocuklardan farklı olarak daha fazla yaşam deneyimine sahiptir ve öğrendikleri her yeni bilgiyi deneyimleriyle ilişkilendirdiklerinde anlamlı öğrenmeler gerçekleşmektedir (Knowles, Holton, Swanson & Robinson, 2020; Twaddell, 2019). Bu araştırmanın planlanması aşamasında da ihtiyaç analizi çalışmasına öncelik verilmiş, eğitim programı annelerin bebeklik dönemiyle ilgili merak ettikleri ve eğitimde yer almasını istedikleri konular çerçevesinde hazırlanmıştır.

Araştırmaya katılan anneler bebeklik dönemiyle ilgili en çok, bebeğin yaşına göre gelişim özelliklerinin nasıl olduğunu, hangi oyun ve etkinliklerle gelişimi destekleyebileceklerini merak etmektedir. Annelerin bu ihtiyacını haklı gören ilgili literatür, yaşamın erken

yıllarında bebeğin gelişimine uygun, zengin uyarıcı çevrenin sağlanmasını, gelişimsel problemlerin önlenmesi ve bebeğin potansiyelinin üst seviyeye taşınması için önemli bulmaktadır (Bowlby, 1979; Grantham-McGregor vd., 2007; Perry, 2006; Shonkoff & Richter, 2013). Annelerin bebeğin bakımı, gelişimi veya sağlık durumuyla ilgili bilgi eksikliği annelik rolüne uyumu zorlaştırabilmekte, bebeğin ihtiyaçlarına yanıt vermede yetersizliğe neden olabilmekte ve annenin stres düzeyini artırabilmektedir (Bornstein & Cote, 2004; Yıldız, 2003). 0-24 ay arasında bebeği olan 102 annenin katıldığı bir araştırmada (Şahinöz & Bütün-Ayhan, 2020) bebeklerinin gelişimi konusunda bilgi düzeyi daha yüksek olan annelerin kaygı düzeylerinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Annenin stres düzeyi bebekleri de olumsuz etkilemektedir. Bazı araştırmalar kötü muameleye, ihmale maruz kalma gibi çevresel stres faktörlerinin bireylerde telomer uzunluğunu olumsuz etkilediğini, bu etkininin çocukluk döneminde başladığını ve yaşam boyu devam ettiğini ortaya çıkarmıştır (Hanssen, Schutte, Malouff & Epel, 2017; Tyrka vd., 2016; Wade, Fox, Zeanah, Nelson & Drury, 2020). Telomerler, genetik bilgiyi koruyan, hücresel çoğalma ve yenilenme kapasitesini düzenleyen kromozomların sonundaki nükleoprotein yapılarıdır. Sağlığın çeşitli yönleriyle ilişkili bir biyobelirteç olan telomerler, yaşlanma ile kısalmaktadır. Kısa telomer uzunluğu yaşlanmanın yaygın hastalıklarıyla bağlantılıdır. Çocukluk dönemindeki stres faktörleri ise daha kısa telomer uzunluğu ve yetişkinlik yaşamında çeşitli sağlık sorunlarının yaşanması ile ilişkilendirilmetktedir (Hanssen vd., 2017).

Katılımcı annelerin en çok merak ettiği konulardan bir başkası da bebek beslenmesi olmuştur. Doğumu takip eden süreçten itibaren emzirme uygulamaları, emzirmenin sonlandırılması, emzikten ayrılma, ek besine geçiş ve sağlıklı bir beslenme düzeninin oluşturulması ifade edilen konular arasındadır. Bebeklerin ilk altı ay veya iki yıla kadar anne sütüyle beslenmesinin hem bebek hem de anne için sağlık açısından yararlı olduğu kabul edilmektedir (Folayan & Sowole, 2013; Ogbo, Agho, & Page, 2015). Emzirmenin fizyolojik yararlarının yanında anne ve bebek arasındaki duygusal bağı güçlendirdiği, güvenli bağlanmayı desteklediği bilgisi (Suzuki, 2013; Wilkinson & Scherl, 2006) birçok annenin emzirmeye önem vermesine öncülük etmektedir. Bebeğini emziren 291 annenin katıldığı bir araştırmada (Lawal & Idemudia, 2017) emzirme konusunda kendisini yeterli gören annelerin psikolojik iyi oluş ve ebeveynlik özgüvenlerinin de yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu araştırmada kendilerini yeterli hissettikleri konuların neler olduğu sorulduğunda annelerden bazılarının ilk olarak emzirme yanıtını vermesi, konuya verdikleri önemi açıklamaktadır. Anne ve bebek arasındaki bağın yalnızca emzirme aracılığıyla sağlanmayacağı, bebeğin

ihtiyaçlarına duyarlı tepkilerin verilmesi, temas, bebekle oyun oynama gibi pek çok yolla da bu bağın kurulabileceği bilgisi, eğitim süreci boyunca gündeme gelmiş ve anneleri rahatlatmıştır. Son yıllarda bebek liderliğinde beslenme konusunun gündemde olduğunu ve bu yöntemi kullanmanın, bebeklerde beslenme düzeninin oluşturulmasına fayda sağlayıp sağlamadığını merak eden anneler olmuştur. Bu konuda bilgi kirliliği olduğunu ifade eden anneler, araştırmada beslenme modülünün grup görüşmeleri sırasında konuk edilen beslenme uzmanına sorular yöneltmiştir. Ek besine geçiş ve beslenme düzeninin oluşturulmasında beslenme uzmanından çeşitli bilgiler edinen anneler, kendi bebeklerine özgü durumları uzmanla paylaşıp fikir almıştır. Görüşmenin sonunda yalnızca kendilerine ve bebeklerine özel konuların bir uzmanla konuşulmasını büyük bir şans olarak değerlendirmişlerdir. Eğitim programının uygulanmasının ardından yapılan görüşmelerde anneler bu yorumlarını, alan uzmanlarıyla görüşmelerin planlandığı diğer modüller için de tekrarlamıştır.

Bebeklerde uyku düzeninin oluşturulması, ebeveyn tutumlarının çocuk yetiştirmeye etkisi, sağlıklı duygusal gelişimin desteklenmesi, anneler tarafından merak edilen konular arasındadır. Yapılan araştırmalarda annelerin bebeklerini uyutmak için çeşitli yöntemlere başvurdukları fakat en doğru yöntemin ne olduğunu bilmedikleri, bunu bebeklerinin ihtiyacına göre belirledikleri ve kendilerini bu konuda çoğunlukla yetersiz gördükleri ortaya çıkmıştır (Çevik, 2014; Okur-Fatih & Köksal-Akyol, 2020). Duygusal gelişimin desteklenmesi konusunda bilgi ihtiyacı olduğunu belirten annelerden biri, kendi çocukluğunda ebeveynleriyle yaşadığı olumsuz deneyimlerin etkilerini bebeğine yansıtma kaygısı duyduğunu söylemiştir. Mantymaa vd. (2006) tarafından yürütülen bir araştırmada 131 anne ve bebeğiyle çalışılmış, annelerin kendi anneleriyle ve eşleriyle ilişkilerinin bebekleriyle etkileşimlerine yansımaları değerlendirilmiştir. Bebekleri 8-11 haftalık olduğunda annelerin bebekleriyle etkileşimi videoya kaydedilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre kendi anneleriyle etkileşimlerinin niteliği katılımcı annelerin bebekleriyle etkileşimlerini önemli ölçüde etkilemiştir. Ayrıca eşleriyle sevgi bağlarının zayıf olduğu belirlenen annelerin, benzer şekilde bebekleriyle de zayıf ilişkiler kurduğu, onlara karşı daha soğuk bir tavır benimsedikleri gözlenmiştir.

Eğitimde yer almasını istedikleri konuların neler olduğu sorulduğunda anneler, başta beslenme konusunda olmak üzere bebeklerle ilgili tüm konularda pratikte fayda sağlayacak, fark yaratacak bilgilere ihtiyaçları olduğunu ifade etmiştir. Kitaplar, internet kaynakları ve bebeği olan diğer ailelerden bilgi edinmenin zor olmadığını ancak bu bilgilerin çoğu zaman

tatmin edici de olmadığını belirtmektedirler. Her bebeğin ihtiyacının ortak olmadığı gibi her ailenin alışkanlıkları da aynı olmamaktadır (Karaca-Koç & Paslı, 2019). Bu bakış açısının ailelere aktarılması ise tek seferlik uygulamalar yerine birbiriyle bağlantılı konuların sistemli bir şekilde açıklanması, alan uzmanlarının katkısı, uygun yöntem ve tekniklerin kullanılmasıyla mümkün olmaktadır. Etkili müdahale programlarının yapısına karşılık gelen bu nitelikler, programların başarısını açıklamaktadır.

Planlanan bir müdahalede hedef kitlenin sosyo-ekonomik koşulları, ahlaki ve kültürel değerleri, eğitim düzeyleri, meslekleri, yaşları, çocuk sayıları ve benzeri birçok özelliği doğru tespit etmek, yerinde uygulamalar için zemin hazırlayan etmenler arasındadır. Ayrıca müdahalenin uygulandığı ortamın ve zaman diliminin gereklilikleri amaca ulaşma konusunda yönlendirici olmaktadır. Bu araştırmanın planlama süreci pandemi öncesinde başlayıp pandeminin başlangıcında devam etmiştir. Bu nedenle seçilen yöntem, teknikler ve birçok değişken yeniden ele alınmıştır. En önemli değişiklik, eğitim içeriğinin çevrimiçi ortamda annelere aktarılması olmuştur. Bu amaçla teknolojik imkanların kullanılması, oluşturulan platformların annelerin kolaylıkla erişebilecekleri şekilde düzenlenmesi yoluna gidilmiştir. Anneler eğitimi değerlendirme görüşmelerinde öncelikle, bu olanakların eğitime katılmalarını kolaylaştırdığını vurgulamıştır. Çevrim içi eğitimlerin özellikle pandemi sürecinde popülaritesinin artması, zamandan ve mekandan bağımsız oluşuyla ilişkilendirilmektedir. Çalışma koşulları, sağlık durumları gibi nedenlerle zaman sorunu olan ya da eğitimin verileceği ortamda fiziki olarak bulunamayan kişiler için bu sistemin sağladığı kolaylıklar tercih sebebi olmaktadır (Al & Madran, 2004). Nitekim araştırmaya katılan annelerden bazıları, çalışmaları nedeniyle eğitimlerin yüz yüze planlanması halinde katılım sağlayamayacaklarını belirtmiştir.

Annelerin ifadelerine göre eğitime katılmalarını kolaylaştıran diğer olanaklar, canlı grup görüşmelerinin bebeklerin rutinlerine uygun zamanlara göre planlanması, görüşmelerin kayda alınıp annelerle paylaşılması ve gerekli eğitim materyallerinin evlerine teslim edilmesi olmuştur. Kayıtlar, eğitim içeriğinin bebeğin bakımından sorumlu aile üyelerine ve diğer kişilere ulaşmasını kolaylaştırmıştır. Eğitimin, katılımcıları tatmin eden bir içeriğe sahip olması da eğitime katılım devamlılığı konusunda anneleri motive edici olmuştur. Sarı ve Altay (2020), 71 anne ve bebeğiyle yürüttükleri bir çalışmada, bebeklerin büyüme ve gelişimlerini destekleyici web tabanlı bir müdahale uygulamıştır. Sonuçlar, bebeklerin gelişiminde, beslenme alışkanlıklarında ve anneleriyle etkileşimlerinde ilerleme açısından programın etkili olduğunu göstermiştir.

Annelerin eğitim süreçlerine katılımını aldıkları sosyal destek de kolaylaştırmıştır. Eğitimler sırasında bebeklerin her türlü ihtiyaçlarını her an giderebilmeleri konusunda teşvik edilen annelerden bazıları, grup görüşmelerinde ele alınan konulara odaklanabilmek için yakınlarından bebeklerine bakım desteği talep etmişlerdir. Yaşam yönelimi teması altında da tartışılan sosyal desteğin önemi, eğitime katılım devamlılığı açısından bazı anneler için kolaylaştırıcı bir unsur olmuştur. Ayrıca eğitimde tanıştıkları ailelerle sosyal çevrelerini genişlettiklerini ifade eden anneler, eğitimin pandeminin sosyallik yönünden kısıtlayıcı etkilerini azalttığını vurgulamıştır. Sosyal çevrelerinin genişlemesinin yanında bebeklerinin de yüz yüze etkileşim kurmasını tercih eden anneler, eğitimin ilerleyen dönemlerde yüz yüze gerçekleştirilmesini önermiş, daha fazla bebek ve ebeveyn için yaygınlaştırılmasını önemli bulmuştur. Eğitimle ilgili tüm bu görüş ve öneriler, annelerin sürecin her aşamasına yönelik memnuniyetlerini yansıtmakta, eğitimin hedeflerini gerçekleştirme konusunda başarılı olduğunu düşündürmektedir.

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmanın katılımcılarından elde edilen bulguların değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıkan sonuçlar ve öneriler sunulmuştur.

Sonuçlar

Bu araştırma, 0-12 aylık bebeği olan annelerin sosyal destek durumları, kişisel ve ebeveynliğe yönelik ihtiyaçları, ebeveynlik özgüveni algıları ile bebekleriyle olan etkileşimlerini desteklemeye yönelik olarak geliştirilen eğitim programının etkisini incelemek amacıyla yürütülmüştür. Elde edilen bulgular eğitim ve kontrol grubunda yer alan annelerin ebeveynlik özgüvenleri, yaşam yönelimleri, çocuğu tanımaları, oyun davranışları, etkileşimleri ile eğitime yönelik katkıları ve görüşleri olmak üzere ayrı başlıklar altında sunulmuştur. Araştırma sonuçlarına aşağıda yer verilmiştir.

Eğitim ve Kontrol Grubundaki Annelerin Ebeveynlik Özgüvenlerine İlişkin Sonuçlar

Nicel verilere ilişkin sonuçlar;

- Eğitim grubundaki annelerin KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeği'nden aldıkları puanların müdahale öncesinde ve sonrasındaki farklılığına belirlemek üzere yapılan Wilcoxon işaretli sıralar testi sonuçlarına göre öntest ve sontest puanlarının ($z=2,52$; $p<,05$) birbirinden anlamlı olarak farklılaştığı ve bu farklılığın son test lehine olduğu anlaşılmaktadır.

- Kontrol grubundaki annelerin öntest ve sontest puanlarında (z=0,67; p<,05) anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır.
- KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeği'nde eğitim ve kontrol gruplarının son test puanları arasındaki farklılığa ilişkin Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre ise (U=48,50; p<,05) eğitim grubu lehine anlamlı fark olduğu ortaya çıkmıştır.

Nitel verilere ilişkin sonuçlar;

İhtiyaç analizi formunun sonuçlarına göre;

Katılımcılar yetkinlik kategorisinde kendilerini bebekle oyun oynama/aktivite yapma, beslenme, emzirme, bebeğin banyosu, bebekle iletişim kurma, sevgi gibi konularda yeterli hissettiklerini söylemiştir. Kendisini yeterli hissettiği herhangi bir konu olmadığını belirten anneler de olmuştur. Anneler, çocuğun bakımı ve gelişimi konusundaki uygulamalarda ve uyku konusunda ise yetersiz hissettiklerini belirtmiştir. Bebekleriyle hoşlanarak yaptıkları etkinlikleri oyun oynama, konuşma, emzirme, bebeği besleme, banyo yaptırma, şarkı söyleme, sarılarak uyuma şeklinde açıklayan anneler, hoşlanmadan yaptıkları etkinliklere bez değiştirme, bebeği uyutmakta zorlanma, kıyafet değiştirme, uyku eğitimi verirken bebeğin ağlaması, annenin hazırladığı yiyecekleri bebeğin yememesi şeklinde örnekler vermiştir.

Eğitimi değerlendirme formunun sonuçlarına göre;

Eğitim grubundaki anneler kendilerini yeterli hissettikleri konuları çocuk gelişimi konusunda güvenilir bilgi/bilgi kaynağı edinme, anne olarak kendine güvenme, bebeğin bedeni/sağlığı için yararlı uygulamalar hakkında bilgili olma, bebeklerle ilgili farkındalığın artması, bebeğin gelişimini takip etme, sınırların belirlenmesi konusunda daha sabırlı olma, teorik bilgileri uygulama cesareti kazanma, kriz yönetimi ve sağlıklı bir beslenme düzeni oluşturabilme şeklinde sıralamıştır. Eğitimin aile yaşantılarına etkilerini eğitim konuları hakkında anne-baba arasında bilgi/görev paylaşımı olması, kararların birlikte alınması, eşin anneye ebeveynlik konusundaki güveninde artış olması, aile içinde olumlu psikolojik ortamın hakim olması, annenin stres yönetimindeki olumlu gelişmenin aile atmosferine yansıması, bebek ile etkileşimde kaygının azalması ve ebeveynlik süreçleri konusunda farklı bakış açıları kazanma ifadeleriyle anlatmışlardır. Eğitimin çocukla geçirilen zamana etkilerini değerlendiren anneler, bebekle iletişim kurabilme ve yeni etkinlikler öğrenme konusunda kendilerini yeterli hissettiklerini belirterek bebek masajı ile etkileşimlerinde artış

olduğunu, bebekleriyle ailecek daha fazla zaman geçirdiklerini ve iletişimlerinde empati çabası gösterdiklerini söylemişlerdir.

Eğitim ve Kontrol Grubundaki Annelerin Yaşam Yönelimlerine İlişkin Sonuçlar

Nicel verilere ilişkin sonuçlar;

- Eğitim grubundaki annelerin Yaşam Yönelimi Testi'nden aldıkları öntest ve sontest puanlarının (z=3,02; p<,05) birbirinden anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmüştür. Anlamlı olmamakla birlikte Yaşam Yönelimi Testi'nin sıra ortalaması (öntest=2,50, sontest=7,38) ve sıra toplamı (öntest=2,50, sontest=88,50) incelendiğinde farklılığın sontest lehine olduğu ortaya çıkmıştır.
- Eğitim grubundaki annelerin Yaşam Yönelimi Testi öntest ve sontest puanları (z=0,76; p<,05) ile sontest ve kalıcılık puanlarının (z=1,41; p<,05) ise birbirinden anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmüştür.
- Kontrol grubundaki annelerin Yaşam Yönelimi Testi öntest ve sontest puanlarında (z=0,47; p<,05) anlamlı bir fark olmadığı ortaya çıkmıştır.
- Eğitim grubundaki annelerin Anne Destek İndeksi öntest ve sontest puanları (z=0,76; p<,05) ile sontest ve kalıcılık puanlarının (z=1,41; p<,05) birbirinden anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmüştür.
- Kontrol grubundaki annelerin Anne Destek İndeksi öntest ve sontest puanlarında (z=0,94; p<,05) anlamlı bir fark olmadığı anlaşılmıştır.
- Eğitim grubundaki annelerin Aileden Anneye Gelen Destek Envanteri öntest ve sontest puanları (z=0,41; p<,05) ile sontest ve kalıcılık puanlarının (z=1,89; p<,05) birbirinden anlamlı olarak farklılaşmadığı ortaya çıkmıştır.
- Kontrol grubundaki annelerin Aileden Anneye Gelen Destek Envanteri öntest ve sontest puanlarında (z=1,43; p<,05) anlamlı bir fark olmadığı anlaşılmıştır.

Nitel verilere ilişkin sonuçlar;

İhtiyaç analizi formunun sonuçlarına göre;

Eğitim ve kontrol grubundaki anneler, kendilerine sosyal destek sağlayan kişilerin bebeğin babası, anneannesi, babaannesi ve dedesi olduğunu belirtmişlerdir. Eğitim grubundaki bir anne ise kimseden sosyal destek almadığını ifade etmiştir. Anneler, sosyal destek aldıkları

durumları anne yanında veya yokluğunda bebekle ilgilenme, ev işleri (temizlik, düzen), yenidoğan döneminde bebeğe bakım desteği, yemek yapma, bebek ve anne için yiyecek hazırlanması şeklinde sıralamıştır. Anneler pandemi süreci öncesinde açık havada yürüyüş, alışveriş merkezine gitme, parkta oyun, arkadaş toplantıları, çocuklu arkadaşlarla görüşme, büyük ebeveynleri ziyaret, şehir dışına seyahat ve piknik gibi sosyal etkinlikler yaptıklarını açıklamıştır. Pandemi sonrasında ise bu etkinlikler aile üyeleriyle/sosyal çevreyle görüntülü görüşme, açık havada yürüyüş, açık havada oyun, büyük ebeveynleri ziyaret, evin farklı odalarında zaman geçirme ve balkondan çevreyi inceleme şeklinde olmuştur. Herhangi bir sosyal etkinlik yapmadığını belirten anneler de olmuştur. Anneler, düzenli olarak kuaföre gitme, bireysel olarak zaman geçirme, sosyalleşme, kişisel bakıma daha uzun süre zaman ayırma, spor salonuna gitme, uyku/dinlenme, kitap okuma, diyetisyene danışma, gezme, televizyon izleme, masaj yaptırma, hobilere zaman ayırma ve alışveriş yapma gibi kişisel ihtiyaçları olduğunu belirtmiştir. Ebeveynlikle ilgili ihtiyaçlarını bebek bakımı/gelişimi konusunda bilgi edinme, yetersizlik kaygısıyla baş etme, bebek beslenmesi konusunda bilgi edinme, bebeğe karşı olumsuz tepkileri kontrol etme olarak açıklamışlardır. Genel olarak ne tür bir desteğe ihtiyaçları olduğu sorulduğunda ise anneler, ev işleri (temizlik, düzen), bebek bakımı konusunda daha bilinçli bir kişiden danışma alma ve bebek için sosyal çevre konularını dile getirmiştir. Destek ihtiyacı olmadığını belirten anneler de olmuştur.

Eğitimi değerlendirme formunun sonuçlarına göre;

Eğitim grubundaki anneler, kendilerine sosyal destek sağlayan kişilerin bebeğin babası, anneannesi, babaannesi, dedesi, teyzesi ve dayısı olduğunu belirtmişlerdir. Bebeğe masaj uygulaması, ebeveynlerin eğitim videolarını birlikte izlemesi, büyük ebeveynlerin eğitim videolarını izlemesi, baba ile bebeğin daha çok oyun oynaması, babanın eğitim kapsamında önerilen kitapları okuması, babanın bebekle birlikte kitap okuması, ebeveynlerin eğitimde öğrenilenleri birlikte uygulaması, bebeğin özbakım süreçlerinde babanın daha çok sorumluluk alması, annenin eğitimlere düzenli katılımı için gerekli koşulların sağlanması ve eğitimler sırasında bebeğin bakımını üstlenme konularında destek aldıklarını belirtmişlerdir. Anneler eğitimde tanıştıkları başka ebeveynlerle ortak paylaşımlar yaptıklarını, onlar tarafından desteklendiklerini söylemiştir. Kişisel ihtiyaçlarını karşılamak için tek başına zaman geçirebildiklerini ifade etmişlerdir. Bu noktada kişisel bakımlarına daha uzun süre zaman ayırabildiklerini, zaman yönetiminde başarılı olduklarını, sosyalleşme için ortam oluşturma çabasında olduklarını, spora/sosyal aktivitelere yöneldiklerini ve hobilere zaman ayırabildiklerini söylemişlerdir. Ebeveynlikle ilgili ihtiyaçları konusunda da gelişmeler

olduğunu belirterek psikolojik olarak yenilenmiş, motive olmuş bir ebeveyn olduklarını, çocuk gelişimiyle ilgili bilgi edinmek için zaman yaratma çabası gösterdiklerini, bebek bakımı konusunda destek talep ettiklerini ve stres, kaygı durumlarının azaldığını söylemişlerdir.

Eğitim ve Kontrol Grubundaki Annelerin Çocuğu Tanımalarına İlişkin Sonuçlar

İhtiyaç analizi formunun sonuçlarına göre;

Katılımcı anneler bebeklerinin keyif alma belirtilerini gülme, dikkatini odaklayabilme, yüz ifadeleri, heyecanlanma, gözlerinin ışıldaması, anneye sarılma/dokunma, çığlık atma, el çırpma, mırıldanma, agulama, cıvıldama, sakinleşme, alkışlama şeklinde açıklamışlardır. Bebeklerinin huzursuz olduklarında ise ağlama, bağırma, surat asma, mırıldanma, yetişkin kucağına yönelme, ayak (itme) hareketleri, hoşlanmadığını ifade eden sesler çıkarma, çığlık atma, dikkatini odaklayamama, kıpırdanma, kucaktan inmeye çalışma, kaş çatma, ciddi duruş ve vücudunu germe gibi tepkiler verdiklerini söylemişlerdir. Annelerin, bebeklerinin ihtiyaçlarına yönelik yanıtları temel/yaşamsal, psikolojik ve keşfetme/öğrenme alt kategorilerinde ele alınmıştır. Bebeklerinin beslenme, bezinin değiştirilmesi, uyku, banyo yapma, temizlik, barınma ve düzen gibi temel ihtiyaçları olduğunu belirten anneler; sevgi, ilgi, kaliteli zaman geçirme, temas, güven, kucaklanma, babası ile zaman geçirme, olumlu bağlanma, isteklerinin karşılanması, ihtiyaçlarına duyarlılık ve merhamet gibi psikolojik ihtiyaçlara değinmişlerdir. Bebeklerin oyun ve gezme gibi ihtiyaçlarının olduğunu söylemişlerdir.

Eğitimi değerlendirme formunun sonuçlarına göre;

Eğitim grubundaki anneler, müdahale etkisiyle çocuklarında gözlemledikleri değişimleri daha iyi bir iletişim kurabilme, daha huzurlu/sakin bir duygusal durum, uyku problemlerinin sonlanması ve sağlık problemlerinde iyileşme olarak sıralamıştır. Eğitim sonrasında bebeklerinin bilinçli ebeveynlere sahip olduğunu sıklıkla vurgulamışlardır. Bebeklerinin temel ihtiyaçlarını beslenme, banyo yapma/temizlik, uyku, barınma, bezinin değiştirilmesi, giyinme/kıyafet ve sağlık kontrolleri olarak sıralayan anneler psikolojik ihtiyaçlar konusunda sevgi, ilgi, sosyalleşme/ilişki kurma, bakım verenle zaman geçirme, huzurlu/güvenli bir ortam, temas, güven, saygı, ihmal ve istismar edilmeden bakım alma ve bağlanma gibi konuları dile getirmiştir. Oyunun, gelişimini destekleyici materyallerle

oyuncakların, dünyaya uyum sağlamanın ve duyularıyla çevresini tanımanın bebeklerin keşfetme ihtiyaçları olduğunu ifade etmişlerdir.

Eğitim ve Kontrol Grubundaki Annelerin Oyun Davranışlarına İlişkin Sonuçlar

Nicel verilere ilişkin sonuçlar;

- Eğitim grubundaki annelerin Ebeveyn Bebek Oyun Gözlem kodu'ndan aldıkları öntest puanları ile sontest puanları arasındaki farklılığa ilişkin Wilcoxon işaretli sıralar testi sonuçları değerlendirildiğinde, hareket, oyun, konuşma, farkındalık, karşılık verme alt boyutları ile dokunma oyuncaksız alt boyutunun puanları arasında anlamlı farklılık olduğu ve bu farklılığın sontest lehine olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Kontrol grubundaki annelerin Ebeveyn Bebek Oyun Gözlem kodu'ndan aldıkları öntest puanları ile sontest puanları arasındaki farklılığa ilişkin Wilcoxon işaretli sıralar testi sonuçları değerlendirildiğinde oyun oyuncaksız alt boyutunun ve karşılık verme oyuncaksız alt boyutunun puanları arasında anlamlı farklılık olduğu ve bu farklılığın orta düzeyde etki büyüklüğü ile sontest lehine olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Nitel verilere ilişkin sonuçlar;

İhtiyaç analizi formunun sonuçlarına göre;

Katılımcı annelerin bebekleriyle yaptıkları etkinlikler ve oynadıkları oyunlar, şarkı söyleme/dans etme, oyuncaklarla oyun, eğitici kartlarla oyun, oyun halısında oyun, kitap okuma, bedensel aktivite oyunları, "cee-ee" oyunu, duyusal oyunlar, kuklaları konuşturma, kovalamaca ve saklambaç olarak çeşitlenmektedir. Anneler bebekleriyle etrafı çevrilmiş oyun alanı, yerde/örtü üzerinde, sessiz/sakin bir ortam, güvenlik önlemi alınmış bir ortam, evin her yeri, oyun halısı, sıcaklığı ayarlanmış ortam, balkon, mutfak/mama sandalyesi, yatak üstü gibi ortamlarda oyun oynamayı tercih ettiklerini ifade etmiştir. Bebeklerinin sesli/çıngıraklı oyuncak, pelüş oyuncak, oyun halısı, hareketli kitap, diş kaşıyıcı bulunan oyuncak, müzikli/oyuncaklı salıncak, bebek, top, dönence, top havuzu, araba gibi oyuncakları olduğunu söyleyen anneler, oyun satın alırken oyuncağın zararlı maddelerden üretilmemiş olması, gelişimi destekleyici olması, bebeğin yaşına uygun olması, zeka

geliştirici olması, eğitici olması, ilgi çekici olması gibi kriterleri önemsediklerini açıklamışlardır.

Eğitimi değerlendirme formunun sonuçlarına göre;

Eğitim grubundaki anneler, oyun ve etkinlik tercihlerini açıklamış ve oyuncaklarla oyun, kitap okuma, şarkı/tekerleme söyleme, açık havada oyun, duyusal oyunlar, küçük kas becerisi gerektiren etkinlikler, el ve parmak oyunları, saklambaç, "cee-ee" oyunu ve ev eşyalarıyla oyun şeklinde yanıtlar vermiştir. Oyuncak tercihlerini de belirten anneler evdeki malzemelerle üretilen oyuncaklar/etkinlikler, top, eğitici kartlar, farklı dokuda materyaller içeren kitaplar, kukla, sesli/çıngıraklı oyuncak, aktivite masası, salıncak ve oyun halısı yanıtlarını vermiştir.

Eğitim ve Kontrol Grubundaki Annelerin Etkileşimlerine İlişkin Sonuçlar

Nicel verilere ilişkin sonuçlar;

- Eğitim grubundaki annelerin Anne-Bebek Etkileşim Kontrol Listesi'ne ait öntest puanları ile sontest puanları arasındaki farklılığa ilişkin Wilcoxon işaretli sıralar testi sonuçları değerlendirildiğinde dili kullanma ($z=-3,07$; $p<,05$), ebeveyne duyarlılık ($z=-2,80$; $p<,05$), oyun ($z=-3,13$; $p<,05$) ve etkileşimsel uyum ($z=-3,02$; $p<,05$) alt boyutlarındaki öntest ve sontest puanlarının birbirinden anlamlı olarak farklılaştığı ve bu farklılığın sontest lehine olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Vücut pozisyonu ($z=-1,00$; $p<,05$) alt boyutunda ise öntest ve sontest puanlarının birbirinden anlamlı olarak farklılaşmadığı belirlenmiştir. Anlamlı olmamakla birlikte vücut pozisyonu sıra ortalaması (öntest=3,00, sontest=3,75) ve sıra toplamı (öntest=6,00, sontest=15,00) dikkate alındığında farklılığın sontest lehine olduğu görülmüştür.
- Kontrol grubundaki annelerin Anne-Bebek Etkileşim Kontrol Listesi'ne ait öntest puanları ile sontest puanları arasındaki farklılığa ilişkin Wilcoxon işaretli sıralar testi sonuçları değerlendirildiğinde dili kullanma ($z=-1,00$; $p<,05$), ebeveyne duyarlılık ($z=-1,73$; $p<,05$), oyun ($z=-0,45$; $p<,05$) ve etkileşimsel uyum ($z=-1,73$; $p<,05$) alt boyutlarındaki öntest ve sontest puanlarının birbirinden anlamlı olarak farklılaşmadığı, vücut pozisyonu alt boyutunda ise öntest ve sontest puanlarının değişmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Nitel verilere ilişkin sonuçlar;

İhtiyaç analizi formunun sonuçlarına göre;

Katılımcı annelerin bağlanmayı tanımlarken bebeğin istek ve ihtiyaçlarının karşılanması, bebeğin emzirilmesi ile bağ kurulabilmesi, güvenli bağlanma için kritik dönemin iki yaş olması, ağlamalara hoş bir dille karşılık verilmesi, bebeğin annesinin yanında olduğunu hissetmesi, bebekle göz ve ten teması kurulması, güvenli bağlanma, güvensiz bağlanma ve güven duygusu şeklindeki ifadeleri kullandıkları görülmüştür. Bağlanmanın ne olduğunu bilmediğini söyleyen anneler de bulunmaktadır. Anneler, bağlanmanın uzun dönem etkilerini anne ile bebek arasındaki olumlu ilişkinin karşılıklı olumlu etkilerini olması, çocuğun daha huzurlu ve güvende hissetmesi, bebeğin duygusal gelişiminin olumlu etkilenmesi, anne ilgisinin çocuğun gelişimini desteklemesi, çocuğun dünyaya bakışının şekillenmesi, annenin olumsuz yönde etkilenmesi (ödün verme) şeklinde açıklamışlardır. Bağlanma konusunda bilgi edinmek amacıyla kitaplar, sosyal medya, telefon uygulamaları, hamilelik dönemindeki kısa seminerler ve üniversitede alınan eğitim gibi kaynaklara başvurduklarını ifade etmişlerdir.

Eğitimi değerlendirme formunun sonuçlarına göre;

Eğitim grubundaki annelerin bağlanma tanımlarını bebeğin her ihtiyacı olduğunda yanında olma, güvenli bağlanma, güvensiz bağlanma, kaçınmalı bağlanma, güvenle bağımsızlaşma, anne ve bebek arasındaki iletişim, göz teması, bebeğin bakım vereniyle kurduğu yakın ilişki, bebekle anne arasındaki iletişimin tamamı, hayatın güvenilir bir yer olduğunu aşılama, her koşulda anneye güvenme, karşılıklı ihtiyaçların olduğu bir iletişim, karşılıklı güven, anne ile çocuk arasındaki en önemli duygu şeklindeki ifadelerle yaptıkları belirlenmiştir. Bağlanmanın uzun dönem etkileri hakkında görüşlerini paylaşan anneler diğer insanlarla ilişkilerin adımının atıldığı süreç, hayatın provası, birlikte geçirilen zamanla birlikte artan güven duygusu, bağlanmanın hayatı etkileyen bir süreç olduğu, daha rahat ilişki kurma, başkalarına güven, sosyal, iş ve aile hayatını etkileyen bir süreç gibi ifadeler kullanmışladır. Bebek masajının bebeklerine etkilerini değerlendiren anneler rahatlama/gevşeme, uykuya geçişte rahatlık, kolikte/vücut ağrılarında azalma, daha uzun süreli uyku, fiziksel gelişimi destekleme, mutluluk, beden farkındalığı ve masajdan hoşlanmama olarak sıralamışlardır. Masajın kendilerine etkileri konusundaki görüşlerini bebeğe yararlı olmanın verdiği doyum/özgüven, alan uzmanından eğitim almanın verdiği güven hissi, anne-bebek bağını güçlendirme, farklı yöntemler öğrenme, bebeğe uykuya geçiş desteği sağlayabilme, bebeğe dokunma konusunda cesaret ifadeleriyle açıklamışlardır. Tüm anneler masaj bebeklerine masaj uygulamaya devam ettiklerini belirtmişlerdir.

Gelişimsel gözleme ilişkin sonuçlara göre;

Eğitim ve kontrol gruplarında bulunan bebeklerin psiko-motor gelişim, bilişsel gelişim, dil gelişimi ve sosyal-duygusal gelişim alanlarında gösterdikleri becerilerin ilgili literatür temel alınarak oluşturulan gözlem formunda belirtilen yaş aralıklarına uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Eğitim ve Kontrol Grubundaki Annelerin Eğitime Yönelik Katkıları ve Görüşlerine İlişkin Sonuçlar

İhtiyaç analizi formunun sonuçlarına göre;

Bebeklik dönemiyle ilgili merak edilenler alt kategorisinde gerek eğitim grubunda gerekse kontrol grubunda yer alan annelerin ifade ettikleri konu başlıklarından ortak olanlar; bebeğin ayına uygun (gelişimi destekleyici) oyunlar/etkinlikler, bebeğin ayına göre gelişim özellikleri, bebek beslenmesi (ek besine geçiş ve sonrası), uyku (uyku eğitimi, yöntemler, oda ayırma) ve ağlama konularıdır. Eğitim grubundaki anneler, bu konulara ek olarak güvenli bağlanma, bebeklerin öğrenme mekanizmaları, sağlıklı bir psikolojiye sahip bebek yetiştirme yolları, bebeğin ayına uygun oyuncak seçimi, emzirme, gece uyumadığında bebek zihninden geçenler, bebeklik korkuları ve nedenleri gibi konu başlıklarında bilgiye ihtiyaç duyduklarını ifade etmiştir. Anneler, eğitimde yer almasını istedikleri konuları bebeklerin ay dönemlerine göre gelişim özellikleri, yaşa uygun oyun/etkinlik, çocuk yetiştirme konusunda doğrular/yanlışlar, beslenme, uyku, ağlama, kriz yönetimi, güvenli bağlanma, bebek masajı, bebeklerde sosyalleşme, anne-baba-çocuk iletişimi, bebeklikte ikinci dil öğrenimi, bebeklerin düşünme şekilleri, bebeğe koşulsuz sevgiyi hissettirme, rekabetçi toplumdan korunan birey yetiştirme, müzik, okul öncesi eğitime başlama, yaşa uygun oyuncak seçimi, annenin işe başlaması sırasında alınacak önlemler, kolik sancıları ve tedavisi, acil sağlık durumları ve ilkyardım olarak sıralamışlardır.

Eğitimi değerlendirme formunun sonuçlarına göre;

Eğitime katılım koşullarını değerlendiren anneler, kolaylaştırıcı unsur olarak hem eğitime ait olanaklar hem de katılımcı olarak sahip oldukları olanakları dile getirmiştir. Eğitimin çevrimiçi ortamda yürütülmesi/kolay erişilebilirlik, canlı grup görüşmelerinin bebeklerin rutinlerine uygun zamanlara göre planlanması, eğitimin katılımcıları tatmin eden bir içeriğe sahip olması, eğitim materyallerinin katılımcıların evlerine teslim edilmesi, grup

görüşmelerine katılamayan ailelere telafi görüşmelerinin planlanması ve görüşmelerin kayda alınarak yeniden izleme olanağı sunulması gibi durumları eğitime ait olanaklar olarak değerlendirmişlerdir. Eğitim sırasında bebek bakımı konusunda destek alma, annenin çalışmaması ve bebeğin büyümesiyle kendi başına zaman geçirebilmesi gibi durumları ise katılımcı olarak sahip oldukları olanaklar olarak ifade etmişlerdir.

Eğitim programı hakkındaki görüşlerini paylaşan anneler, anneye fayda sağlama, pandemi sürecinde verimlilik/meşguliyet, mutlu/güzel bir süreç, kapsamlı içerik, pratik/hap bilgiler, video çekimlerinin bebek arşivine katkı sağlaması, haftalık görüşmelerin öğrenilenleri uygulamada hızlandırıcı etkisi, eğitim videolarını tekrar izleme olanağı, başka bebekler/somut yaşantılar hakkında fikirler verme ve eğitim uygulamalarına bebeklerle birlikte katılım olanağı gibi konu başlıklarında görüşlerini paylaşmıştır. Ayrıca eğitimci uygulamalarını değerlendiren anneler, alan uzmanlarına ulaşılabilirlik, etkili anlatım ve ebeveynlere bireysel destek sunma konularında memnuniyetlerini ifade etmiştir. Eğitim hakkında önerilerini paylaşan anneler, eğitimin yüz yüze olması, daha fazla ebeveyn için yaygınlaştırma, eğitimin ileri yaş gruplarındaki bebekler için canlı görüşmelerle devam etmesi, grup görüşmelerine önerilen kitaplar hakkında tartışma seanslarının eklenmesi ve eğitimin toplam süresinin kısaltılması konularında görüşlerini ifade etmiştir.

Öneriler

Bu bölümde araştırmacılara ve uygulamaya yönelik önerilere yer verilmiştir.

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

- Bu araştırma, yaşça daha büyük çocuklar ve ebeveynlerine uygulanabilir.
- Annelerin ve babaların birlikte katılım sağladığı müdahaleler planlanabilir.
- Müdahale programının etkisini değerlendirmek amacıyla boylamsal çalışmalar yapılabilir.
- Müdahale programının uygulanacağı gelecek araştırmalarda gerek anneler gerekse bebekleri için etkileşimi destekleyici farklı yöntem ve teknikler kullanılabilir.
- Anne ve bebek etkileşiminde mizaçta uyum iyiliğinin etkisi değerlendirilerek bu modeli güçlendirici uygulamalara da yer verilebilir.

- 0-3 yaş dönemindeki çocukların öğretmenlerinin de katılımcı olduğu müdahale programları tasarlanabilir.

Uygulamaya Yönelik Öneriler

- Müdahale programının daha geniş bir katılımcı grubuna uygulanması ve etkilerinin değerlendirilmesi ile programın zenginleştirilmesi sağlanabilir.
- Bebeklerin gelişimsel gözlemleri için gerekli olabilecek video kayıtlarında, bebeklerin dikkatlerini ilgili prosedüre yöneltebilmeleri için kayıt araçlarının kullanılmasına yönelik yaratıcı önlemler alınabilir.
- Eğitimin pandemi nedeniyle çevrim içi ortamda yürütülmesinin birçok avantajı olmuştur. Yüz yüze eğitimlerde hem bebeklerin hem de annelerin etkileşimleri doğal olarak destekleneceğinden, eğitim hibrit bir modelle çevrim içi ve yüz yüze uygulama tekniklerinin birlikte kullanılması şeklinde gerçekleştirilebilir.
- Müdahale programlarının erken çocukluk çalışanları, ilgili alan uzmanları ve kurumlarla işbirliği yapılarak uygulanması etkililiğini artıracaktır.

KAYNAKLAR

Aarts, M. J., Wendel-Vos, W., Van Oers, H. A., Van de Goor, I. A., & Schuit, A. J. (2010). Environmental determinants of outdoor play in children: a large-scale cross-sectional study. *American Journal Of Preventive Medicine*, *39*(3), 212-219.

Addessi, A. R. (2009). The musical dimension of 297iter routines with under-four children during diaper change, bedtime and free-play. *Early Child Development and Care*, *179*(6), 747-768.

Adie, J. W., Duda, J. L., & Ntoumanis, N. (2008). Autonomy support, basic need satisfaction and the optimal functioning of adult male and female sport participants: A test of basic needs theory. *Motivation and Emotion, 32*(3), 189–199. Doi:10.1007/s11031-008-9095-z

Ainsworth, M. D. S. (1969). Object relations, dependency, and attachment: A theoretical review of the infant-mother relationship. *Child development*, 8, 969-1025.

Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. (1978). *Patterns of attachment*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Ainsworth, M. S. (1979). Infant–mother attachment. *American Psychologist, 34*(10), 932–937.

Ainsworth, M. S. (1989). Attachments beyond infancy. *American Psychologist*, *44*(4), 709-730.

Ainsworth, M. S., & Bowlby, J. (1991). An ethological approach to personality development. *American Psychologist*, *46*(4), 333-341.

Al, U., & Madran, O. (2004). Web tabanlı uzaktan eğitim sistemleri: Sahip olması gereken özellikler ve standartlar. *Bilgi Dünyası, 5*(2), 259-271.

Anda, R. F., Felitti, V. J., Bremner, J. D., Walker, J. D., Whitfield, C. H., Perry, B. D., & Giles, W. H. (2006). The enduring effects of abuse and related adverse experiences in childhood. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, *256*(3), 174-186.

Armador, A. S., & Talu, B. S. (2018). *Assesment of correlation of gastrointestinal proximities with mental symptomps in subjects, such as colic, visible diarrhea, constipation, vomiting in healthy infants between 0-1 age*. Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Avcı, N.; Kunt, M.; Somer-Ölmez, B.; Pekince, P. & Kaynak, S. (2018, Ekim). *Güvenli bebekler güvenli yarınlar projesi: Eğitim programı*. Uluslararası IV. Çocuk Gelişimi Kongresi'nde sunulmuş bildiri, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Aydın, G., & Tezer, E. (1991). İyimserlik, sağlık sorunları ve akademik başarı ilişkisi. *Psikoloji Dergisi*, *7*(26), 2-9.

Bal, S. (2014). *İlk kez babalık deneyimi yaşayan erkeklerin bebek bakımına katılmaya ilişkin görüşleri ve bakıma katılma durumları*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Balaguer, I., Castillo, I., & Duda, J. L. (2008). Autonomy support, needs satisfaction, motivation and wellbeing in competitive athletes: A test of the self-determination theory. *Revista De Psicologia Del Deporte, 17*(1), 123–139.

Barkin, J. L., & Wisner, K. L. (2013). The role of maternal self-care in new motherhood. *Midwifery*, *29*(9), 1050-1055.

Barlow J., Bergman, H., Kornør H., Wei Y., & Bennett, C. (2016). Group-based parent training programmes for improving emotional and behavioural adjustment in young children. *Cochrane Database of Systematic Reviews. 8*(2), 1-10.

Batman, D. (2014). *Prematüre yenidoğanların ebeveynlerine uygulanan web tabanlı eğitimin bebeğin bakımına yönelik özgüven ve kaygı düzeylerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Aydın.

Baumrind, D. (1967). Child care practices anteceding three patterns of preschool behavior. *Genetic Psychology Monographs, 75*(1), 43-88.

Baumrind, D. (2005). Patterns of Parental Authority and Adolescent Autonomy. *New Directions For Child and Adolescent Development*, 108, 61-69.

Baydar, N., Küntay, A., Gökşen, F., Yağmurlu, B., & Cemalcılar, Z. (2008). *Türkiye'de erken çocukluk gelişim ekolojileri (TEÇGE) çalışması 1. Tur verileri,* 8 Nisan 2018.

Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. Child Development, 1(2), 83-96.

Benzies, K. M., Magill-Evans, J. E., Hayden, K. A., & Ballantyne, M. (2013). Key components of early intervention programs for preterm infants and their parents: a systematic review and meta-analysis. *BMC Pregnancy and Childbirth, 13*(1), 1-15.

Berk, L. E. (2013). *Bebekler ve çocuklar, doğum öncesinden orta çocukluğa*. (N. Işıkoğlu Erdoğan, Çev.). Ankara: Nobel.

Berlin, L. J., Shanahan, M., & Appleyard Carmody, K. (2014). Promoting supportive parenting in new mothers with substance-use problems: A pilot randomized trial of residential treatment plus an attachment-based parenting program. *Infant Mental Health Journal*, *35*(1), 81-85.

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Genel Yorum No:12. (2009). *Çocuğun katılım hakkı:* Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, 25 Mayıs-12 Haziran 2009.

Blackman, J. A. (2002). Early intervention: A global perspective. *Infants & Young Children*, *15*(2), 11-19.

Bornstein, M. H. (2002). *Handbook of parenting: Practical issues in parenting*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Bornstein, M. H. (2007). On the significance of social rellationships in the development of children's early symbolic play: An ecological perspective. (A. Göncü & S. Gaskins, Eds.), *Play and development: Evolutionary, sociocultural, and functional perspectives* içinde (s. 101-131). London: Lawrence Erlbaum Associates.

Bornstein, M. H., & Cote, L. R. (2004). "Who is sitting across from me?" Immigrant mothers' knowledge of parenting and children's development. *Pediatrics*, *114*(5), 557-564.

Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss*. New York: Basic Books.

Bowlby, J. (1979). The bowlby-ainsworth attachment theory. *Behavioral and Brain Sciences*, *2(*4), 637-638.

Boyd, D. R. & Bee, H. L. (2010). *The growing child*. Boston: Allyn & Bacon.

Bredekamp, S. (2015). *Erken çocukluk eğitiminde etkili uygulamalar*. (H. Z. İnan & T. İnan, Çev. Ed.). Ankara: Nobel.

Bretherton, I. (1992). The origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental Psychology*, 28, 759-775.

Bronfenbrenner, U. (1974). Is early intervention effective?. *Teachers College Record*, *76*(2), 1-19.

Byrne, B. M. (2013). *Structural equation modeling with LISREL, PRELIS, and SIMPLIS: Basic concepts, applications, and programming*. Chicago: Psychology.

Bystrova, K., Ivanova, V., Edhborg, M., Matthiesen, A. S., Ransjö-Arvidson, A. B., Mukhamedrakhimov, R., & Widström, A. M. (2009). Early contact versus separation: effects on mother–infant interaction one year later. *Birth*, *36*(2), 97-109.

Caldera, Y. M., Huston, A. C., & O' Brien, M. (1989). Social interactions and play patterns of parents and toddlers with feminine, masculine, and neutral toys. *Child Development*, 1, 70-76.

Cathey, L. (2006). Stress reactivity and regulation in infancy: Indicators, correlates and methods of soothing. *Stress, Trauma and Counseling*, 9, 161-173.

Centre on the Developing Child (2010). *The foundations of lifelong health are built in early childhood.* Cambridge, Massachusetts: Centre on the Developing Child, Harvard University.

Chomsky, N. (1999). On the 300itera use and acquisition of language. (W. C. Ritchie & T. J. Bhatia, Eds.), *Handbook of child language acquisition* içinde (s. 33-54). San Diego: Academic.

Chong, W. H., Huan, V. S., Yeo, L. S., & Ang, R. P. (2006). Asian adolescents' perceptions of parent, peer, and school support and psychological adjustment: The mediating role of dispositional optimism. *Current Psychology: Developmental, Learning, Personality, Social, 25*(2), 212-228.

Christensen, L. B., Johnson, R. B., & Turner, L. A. (2020). *Araştırma yöntemleri desen ve analiz*. (A. Aypay, Çev.). Ankara: Anı.

Cobb, S. (1976). Social support as a moderator of life stress. *Psychosomatic Medicine*. *38*(5), 300-314.

Cohen, S., & Willis, T. A. (2005). Social support, stress and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98, 310–357.

Coleman, P. K., & Karraker, K. H. (1997). Selfefficacy and parenting quality: Findings and future applications. *Developmental Review*, *18*(1), 47–85.

Condon, J., Corkindale, C., Boyce, P., & Gamble, E. (2013). A longitudinal study of father-to-infant attachment: Antecedents and correlates. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*. 31, 15-30.

Cook, F., Conway, L., Gartland, D., Giallo, R., Keys, E., & Brown, S. (2020). Profiles and predictors of infant sleep problems across the first year. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics, 41*(2), 104-116.

Coren, S. (1997). *Sleep thieves: An eye-opening exploration into the science and mysteries of sleep*. New York: Free.

Creed, P. A., Patton, W., & Bartrum, D. (2002). Multidimensional properties of the LOT-R: Effects of optimism and pessimism on career and well-being related variables in adolescents. *Journal of Career Assessment*, 10, 42-61.

Creswell, J. W. (2013). *Araştırma deseni, nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. (S. B. Demir, Çev.). Ankara: Eğiten Kitap.

Creswell, J. W. (2014). *A concise introduction to mixed methods research*. New York: SAGE.

Creswell, J. W. (2016). *Araştırma deseni: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. (S. B. Demir, Çev. Ed.). Ankara: Eğiten Kitap.

Creswell, J. W. (2021). *Karma yöntem araştırmalarına giriş*. (M. Sözbilir, Çev. Ed.). Ankara: Pegem Akademi.

Creswell, J. W. & Plano Clark, V. L. (2015). *Karma yöntem araştırmaları tasarımı ve yürütülmesi*. (Y. Dede & S. B. Demir, Çev.). Ankara: Anı.

Crncec, R.; Barnett, B., & Matthey, S. (2008). Development of an instrument to assess perceived self-efficacy in the parents of infants. *Research in Nursing & Health,* 31, 442-453.

Crugnola, R., Ierardi, E. Albizzati, A. & Downing, G. (2016). Effectiveness of an attachment-based intervention program in promoting emotion regulation and attachment in adolescent mothers and their infants: A pilot study. *Frontiers in Psychology*, *7*(195), 1-17.

Cutrona, C. E., & Troutman, B. R. (1986). Social support, infant temperament, and parenting self-efficacy: A mediational model of postpartum depression. *Child Development*, 5, 1507–1518.

Çevik, H. N. (2014). *Annelerin bebek uyutmaya yönelik geleneksel tutum ve uygulamalarının ve bilgi düzeylerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Çırlak, A., & Erdemir, F. (2013). Yenidoğan yoğun bakım ünitelerinde yatan bebeklerin ebeveynlerinin rahatlık düzeyi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 16*(2), 73-81.

Dagan, O., & Sagi-Schwartz, A. (2018). Early attachment network with mother and father: An unsettled issue. *Child Development Perspectives*, *12*(2), 115-121.

Danner, F. W., & Lonky, E. (1981). A cognitive-developmental approach to the effects of rewards on intrinsic motivation. *Child Development,* 52, 1043-1052.

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The 'what' and 'why' of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry, 11*(4), 227–268.

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2008). Self-determination theory: A macrotheory of human motivation, development, and health. *Canadian Psychology, 49*(3), 182-197.

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2014). Autonomy and need satisfaction in close relationships: Relationships motivation theory. *Human Motivation and Interpersonal Relationships*, *6*(3), 53-73.

Demir, E. (2016). *Oyun temelli baba-bebek etkileşim programının baba ve bebek davranışları üzerindeki etkisinin incelenmesi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Dias, C. C., & Figueiredo, B. (2021). Unidirectional and bidirectional links between maternal depression symptoms and infant sleep problems. *Journal of Sleep Research, 30*(5), 1-12.

Dollard, J., & Miller, N. (1950). *Personality and psychotherapy*. New York: McGraw-Hill.

Douglas, S., & Michaels, M. W. (2005). *The mommy myth: The idealization of motherhood and how it has undermined all women*. Chicago: Free.

Dresner, R. & Grolnick, W. S. (1996). Constructions of early parenting, intimacy and autonomy in young women. *Journal of Social and Personal Relationships*, *13*(1), 25-39.

Ducreux, E., & Puentes-Neuman, G. (2022). Bathing routines in different infant placement settings: an ethological study. *Early Child Development and Care*, *192*(1), 83-94.

Duhn, L. (2010). The importance of touch in the development of attachment. *Advances in Neonatal Care*, *10*(6), 294-300.

Dunn, D. S. (2005). Negotiating realities to understand others: Teaching about meaning and well-being. *Journal of Social and Clinical Psychology*, *24*(1), 30-40.

Dünya Bankası (2015). Türkiye'de Çocuk Bakım Hizmetlerinde Arz ve Talep Durumu: Bir Karma Yöntem Çalışması. *Washington DC-The World Bank,* 2356, 13 Eylül 2015.

Eaves, B. J., Feldman, N. H., Griffiths, T. L. & Shafto, P. (2016). Infant-directed speech is consistent with teaching. *Psychological Review*, 123(6), 758-771.

Elliott, S. A., & Brown, J. S. (2002). What are we doing to waiting list controls?. *Behaviour Research and Therapy, 40*(9), 1047–1052.

Engin, M. (2011). Research diary: A tool for scaffolding. *International Journal of Qualitative Methods, 10*(3), 296-306.

Erdeve, Ö., Atasay, B., Arsan, S., & Türmen, T. (2008). Yenidoğan yoğun bakım ünitesinde yatış deneyiminin aile ve prematüre bebek üzerine etkileri. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, *51*(2), 104-109.

Ersanlı Kaya, C. & Hotun Şahin, N. (2016). Gebelerde ebeveyn uyum desteği programının ebeveyn öz yeterlik algıları üzerine etkileri. *Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi*, *1*(2), 61-82.

Ersoy Kart, M. & Güldü, Ö. (2008). Özerk benlik yönetimi ölçeği: Uyarlama çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 41*(2), 187-207.

Evans, T., Whittingham, K., & Boyd, R. (2012). What helps the mother of a preterm infant become securely attached, responsive and well-adjusted?. *Infant Behavior and Development*, *35*(1), 1-11.

Feeney, B. C., & Thrush, R. L. (2010). Relationship influences on exploration in adulthood: The characteristics and function of a secure base. *Journal of Personality and Social Psychology,* 98, 57–76.

Feil, E. G., Baggett, K. M., Davis, B., Sheeber, L., Landry, S., Carta, J. J., & Buzhardt, J. (2008). Expanding the reach of preventive interventions development of an internet-based training for parents of infants. *Child Maltreatment*, *13*(4), 334-346.

Feldman, R. (2007). Parent-infant synchrony and the construction of shared timing; physiological pre- cursors, developmental outcomes, and risk conditions. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 48, 329-354.

Feldman, R. S. (2021). *Yaşam boyu gelişimin keşfi. (*C. Şahin, Çev. Ed.). Ankara: Nobel.

Felitti, V. J., Anda, R., Nordenberg, D., Williamson, D., Spitz, A., Edwards, V., Koss, M., & Marks, J. (1998). Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults: The adverse childhood experiences study. *American Journal Preventive Medicine, 14*(4), 245-258.

Field, S., Martin, J., Miller, R., Ward, M., & Wehmeyer, M. (1998). *A practical guide for teaching self-determination*. Virginia: The Council for Exceptional Children.

Field, T. (2014). *Touch*. *Massachusetts:* Cambridge.

Fogel, A. (1982). Early adult-infant interaction: Expectable sequences of behavior. *Journal of Pediatric Psychology, 7*, 1-22.

Fogel, A., & Garvey, A. (2007). Alive communication. *Infant Behavior and Development*, 30, 251–257.

Folayan, M. O., & Sowole, C. A. (2013). Association between breastfeeding and eruption of the first tooth in preschool children in Nigeria. *European Journal of Paediatric Dentistry,* 14, 51–54.

Fraley, R. C. (2003). Attachment stability from infancy to adulthood: Meta-analysis and dynamic modeling of developmental mechanisms. *Personality and Social Pyschology Review,* 6, 123-151.

Frank, M. C., Tenenbaum, J. B., & Fernald, A. (2013). Social and discourse contributions to the determination of reference in cross-situational 305ite learning. *Language Learning and Development*, *9*(1), 1-24.

Gallahue, D. L., Ozmun, J. C., & Goodway, J. D. (2014). *Motor gelişimi anlamak. (*D. S. Özer, A. Aktop, Çev. Ed.). Ankara: Nobel.

Garbarino, J., & Ganzel, B. (2000). The human ecology of early risk. *Handbook of Early Childhood Intervention*, *2*(1), 76-93.

Gartstein, M. A., & Rothbart, M. K. (2003). Studying infant temperament via the revised infant behavior questionnaire. *Infant Behavior and Development,* 26, 64–86.

Glade, A. C., Bean, R. A., & Vira, R. (2005). A prime time for marital/relational intervention: A review of the transition to parenthood with treatment recommendations. *The American Journal of Family Therapy*, *33*(4), 319-336.

Gliner, J. A.; Morgan, G. A., & Leech, N. L. (2015). *Uygulamada araştırma yöntemleri desen ve analizi bütünleştiren yaklaşım*. (S. Turan, Çev.). Ankara: Nobel.

Göncü, A., & Gaskins, S. (2007). An integrative perspective on play and development. (A. Göncü & S. Gaskins, Eds.), *Play and development: Evolutionary, sociocultural, and functional perspectives* içinde (s. 3-19). London: Lawrence Erlbaum Associates.

Graf Estes, K. (2014). Learning builds on learning: Infants' use of native language spund patterns to learn words. *Journal of Experimental Child Psychology*, 126, 313-327.

Graham, A., Powell, M. A., Taylor, N., Anderson, D., & Fitzgerald, R. (2013). *Ethical research involving children*. Florence: UNICEF Office of Research – Innocenti.

Grantham-McGregor, S., Cheung, Y. B., Cueto, S., Glewwe, P., Richter, L., Strupp, B., & International Child Development Steering Group. (2007). Developmental potential in the first 5 years for children in developing countries. *The Lancet*, *369*(9555), 60-70.

Greene, J. C.; Caracelli, V. J., & Graham, W. F. (1989). Toward a conceptual framework for mixed-method evaluation designs. *Educational Evaluation and Policy Analysis*. *11*(3), 255-274.

Greenspan, S. I., & Lewis, N. B. (2006). *Bebeklerde ve çocuklarda sağlıklı ruhsal gelişim, bebeklerde ve küçük çocuklarda zeka ve duygusal büyüme yaratan altı yaşantı*. (İ. Ersevim, Çev.). İstanbul: Özgür.

Gribble, K. D. (2007). A model for caregiving of adopted children after institutionalization. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, *20*(1), 14-26.

Grolnick, W. S., Kurowski, C. O., McMenamy, J. M., Rivkin, I., & Bridges, L. J. (1998). Mothers' strategies for regulating their toddlers' distress. *Infant Behavior and Development*, *21*(3), 437-450.

Grolnick, W., Frodi, A., & Bridges, L. (1984). Maternal control style and the mastery motivation of one-year-olds. *Infant Mental Health Journal*, *5*(2), 72-83.

Grote, N. K., & Bledsoe, S. E. (2007). Predicting postpartum depressive symptoms in new mothers: The role of optimism and stress frequency during pregnancy. *Health & Social Work*, *32*(2), 107-118.

Guralnick, M. J. (2011). Why early intervention 306iter: A systems perspective. *Infants and young children*, *24*(1), 6-33.

Guzzetta, A. & Cion, G. (2016). Impact of infantile massage on brain development. (A. Sale (Ed.), *Environmental experience and plasticity of the developing brain* içinde (s. 215-223). New Jersey: Wiley-Blackwell.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2014). *2013 Türkiye nüfus ve sağlık araştırması*. Ankara: Elmas Teknik.

Hadden, B. W., Rodriguez, L. M., Knee, C. R., & Porter, B. (2015). Relationship autonomy and support provision in romantic relationships. *Motivation and Emotion*, *39*(3), 359-373.

Hambleton, R. K., & Patsula, L. (1999). Increasing the validity of adapted tests: Myths to be avoided and guidelines for improving test adaptation practices. *Journal of Applied Testing Technology*, *1*(1), 1-13.

Hambrick, E. P., Brawner, T. W., & Perry, B. D. (2018). Examining developmental adversity and connectedness in child welfare-involved children. *Children Australia*, *43*(2), 105-115.

Hanssen, L. M., Schutte, N. S., Malouff, J. M. & Epel, E. S. (2017). The relationship between childhood psychosocial stressor level and telomere length: a meta-analysis. *Health Psychology Research, 5*(1), 6378-6400.

Harkness, S. (2015). The Strange Situation of attachment research: A review of three books. *Reviews in Anthropology*, *44*(3), 178-197.

Harries, V., & Brown, A. (2019). The association between use of infant parenting 307ite that promote strict routines, and maternal depression, self-efficacy, and parenting confidence, *Early Child Development and Care, 189*(8), 1339-1350.

Hart, R. A. (2016). *Çocukların katılımı-Kuram ve uygulamada toplum gelişimi ve çevre korumasında genç yurttaşları içermek*. (T. Şener Kılınç, Çev.). Ankara: Nobel.

Hays, S. R. (1993). *The cultural contradictions of contemporary motherhood: The social construction and paradoxical persistence of intensive child-rearing*. California: San Diego ProQuest Dissertations.

Heckman, J. J. (2002). *Invest in the very young*. Chicago: Ounce of Prevention.

Heckman, J. J. (2006). Skill formation and the economics of investing in disadvantaged children. *Science, 312*(5782), 1900-1902.

Heckman, J. J. (2008). The case for investing in disadvantaged young children. *CESifo DICE Report*, *6*(2), 3-8.

Heckman, J. J. (2011). The economics of inequality: The value of early childhood education. *American Educator, 35*(1), 19-31.

Henderson, S.; Duncan-Jones, P.; McAuley, H. & Ritchie, K. (1978). The patient's primary group. *Psychiatry,* 132, 74–86.

Hiscock, H., & Davey, M. J. (2018). Sleep disorders in infants and children. *Journal of Pediatrics and Child Health*, *54*(9), 941-944.

Jefferson, A., Bortolotti, L., & Kuzmanovic, B. (2017). What is unrealistic optimism?. *Consciousness and Cognition,* 50, 3–11.

Johnson, R. B.; Onwuegbuzie, A. J., & Turner, L. A. (2007). Toward a definition of mixed methods research. *Journal of Mixed Methods Research*, *1*(2), 112-133.

Jones, C. H., Hutchings, J., Erjavec, M., & Viktor, S. (2015). The parent infant play observation code (PIPOc): development and testing of a new positive parenting measure. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, *33*(1), 54-68.

Joussemet, M., Landry, R., & Koestner, R. (2008). Self-determination theory perspective on parenting. *Canadian Psychology*, *49*(3), 194-200.

Juffer, F., Bakermans-Kranenburg, M. J., & van Ijzendoorn, M. H. (2008). Methods of the video-feedback to promote positive parenting alone, with sensitive discipline, and with representational attachment discussions. (F. Juffer & M. J. Bakermans-Kranenburg, Ed.), *Promoting positive parenting: An attachment-based intervention* içinde (s. 22-36). London: Erlbaum.

Kara, F., Uçan, S., & Güzel, A. (2017). Babaların bebek bakımı konusundaki özgüvenleri ve etkileyen faktörler. *ACU Sağlık Bilimleri Dergisi,* 7(2), 92-96.

Kartal, H. (2008). The early intervention programs based on home visits for supporting the child & parent and the effects of these programs. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences, 41*(1), 1-28.

Khajehei, M., & Lee, A. (2019). Prevalence and risk factors of low parenting confidence in mothers of infants 0–12 months of age: a retrospective file review. *Journal of Family Studies*, *25*(4), 397-410.

Kihlström, L., Agu, N., Dorjulus, B., Prieto, C., Chandran, V., Alastre, S., & Marshall, J. (2020). Using photovoice to understand perspectives on safe infant sleep practices among caregivers enrolled in perinatal home visiting. *Journal of Social Service Research*, *47*(3), 357-368.

Kılınç, F. E. (2011). *Anne eğitim programı ile anne çocuk etkileşim programının 24-36 aylık çocukların bilişsel becerilerine ve annelerin çocuk yetiştirme davranışlarına etkisinin incelenmesi*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Kızılgöl, Ö. A. (2012). Kadınların işgücüne katılımının belirleyicileri: Ekonometrik bir analiz. *Doğuş Üniversitesi Dergisi, 13*(1), 88-101.

Kilan, S. (2019). *Baba-bebek bağlanması ve etkileyen faktörler; Manisa örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Manisa.

Kilanowski, J. F. (2012). Breaking the ice: A pre-intervention strategy to engage research participants. *J Pediatr Health Care*. *26*(3), 209–212.

Kişisel Verilerin Korunması Kanunu. (2016). *T.C. Resmi Gazete*, 6698, 24 Mart 2016.

Knowles, M. S., Holton, E. F., Swanson, R. A., & Robinson, P. A. (2020). *The adult learner: The definitive classic in adult education and human resource development*. London: Routledge.

Kochanska, G., Coy, K. C., & Murray, K. T. (2001). The development of self-regulation in the first four years of life. *Child Development, 72*(4), 1091–1111.

Kochanska, G., Friesenborg, A. E., Lange, L. A., & Martel, M. M. (2004). Parents' personality and infants' temperament as contributors to their emerging relationship. *Journal of Personality and Social Psychology*, *86*(5), 744-759.

Koç, S. (2015). *Doğumda kanguru bakımının yenidoğanın emzirme davranışlarına ve annenin konfor düzeyine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Koç, G. K., & Paslı, F. (2019). Dijital topluluklara üye olan annelerin stres düzeylerinin demografik değişkenlere göre incelenmesi. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, (2), 100-118.

Konukbay, D., & Arslan, F. (2011). Yenidoğan yoğunbakım ünitesinde yatan yenidoğan ailelerinin yaşadıkları güçlüklerin belirlenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, *14*(2), 16-22.

Kumru, A., Sayıl, M., & Yağmurlu, B. (2006). *Çocukların bilişsel, duygusal ve olumlu sosyal gelişimlerinin boylamsal çalışılması*. https://app.trdizin.gov.tr/proje/TVRBMk16UTA/cocuklarin-bilissel-duygusal-ve-olumlu-sosyal-gelisimlerinin-boylamsal-calismasi sayfasından erişilmiştir.

Kuruçırak, Ş. (2010). *4-12 aylık bebeği olan babaların, babalık rolü algısı ile bebek bakımına katılımı arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Antalya.

Küçükoğlu, S., Aytekin, A., & Gülhaş, N. F. (2015). Yenidoğan yoğun bakım ünitesinde bebeği yatan annelerin gereksinimlerini belirlenmesi. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi, 12*(3), 182-188.

Küçükoğlu, S., & Çelebioğlu, A. (2013). Identification of psychological symptoms and associated factors in adolescents who have a parent with cancer in Turkey. *European Journal of Oncology Nursing, 17*(1), 75-80.

Külahçı, Ş. (1995). *Analiz ve program geliştirme*. Ankara: Öğretmen Yetiştirme Modül Serisi.

Lai, J. C. L. (2009). Dispositional optimism buffers the impact of 309iter hassles on mental health in Chinese adolescents. *Personality and Individual Differences*, 47, 247-249.

Lamb, M. E., & Lewis, C. (2013). Father-child relationships. *Handbook of father involvement* içinde (s. 119-134). London: Routledge.

Landry, R., Whipple, N., Mageau, G., Joussemet, M., Koestner, R., DiDio, L., Gingras, I., Bernier, A., & Haga, S. M. (2008). Trust in organismic development, autonomy support, and adaptation among mothers and their children. *Motivation and Emotion*, 37, 173-188.

Lansdown, G. (2009). Children's participation: Progress and challenges. (P. Smith & N. Thomas, Ed.) *A handbook of children and young people's participation* içinde (s. 11-23). London: Routledge.

Lawal, A. M., & Idemudia, E. S. (2017). Examining maternal age, breastfeeding self-efficacy and health locus of control in psychological wellbeing of mothers. *Psychology, Health & Medicine, 22*(10), 1230-1238.

Lazarus, R. S. (1966). *Psychological stress and the coping process*. New York: McGraw-Hill.

Lazarus, R. S. & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. New York: Springer.

Lee, L. O., James, P., Zevon, E. S., Kim, E. S., Trudel-Fitzgerald, C., Spiro, A., Grodstein, F., & Kubzansky, L. D. (2019). Optimism is associated with exceptional longevity in 2 epidemiologic cohorts of men and women. *Proceedings of the National Academy of Sciences, 116*(37), 18357–18362.

Lewkowicz, D. J. (1996). Infants' response to the audible and visible proporties of the human face. *Developmental Psychology,* 32, 347-366.

Logsdon, M. C., Wisner, K. L., & Pinto-Foltz, M. D. (2006). The impact of postpartum depression on mothering. *Journal of Obstetric, Gynecologic and Neonatal Nursing* 35, 652–658.

Lupton, D. (2000). "A love/hate relationship": The ideals and experiences of first time mothers. *Journal of Sociology*, 36, 50–64.

Lyons-Ruth, K., Connell, D. B., Grunebaum, H. U., & Botein, S. (1990). Infants at social risk: Maternal depression and family support services as mediators of infant development and security of attachment. *Child Development*, *61*(1), 85-98.

MacKinnon, L. (2012). The neurosequential model of therapeutics: An ınterview with Bruce Perry. *The Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, *33*(3), 210-218.

Mageau, G. A., & Vallerand, R. J. (2003). The coach-athlete relationship: A motivational model. *Journal of Sports Sciences*, 21, 883–904.

Mandigo, J. L., & Holt, N. L. (2000). Putting theory into practice: How cognitive evaluation theory can help us motivate children in physical activity environments. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, *71*(1), 44-49.

Manoogian, M. M., Walker, A. J., & Richards, L. N. (2007). Gender, genocide, and ethnicity: The legacies of older Armenian American mothers. *Journal of Family Issues*, *28*(4), 567-589.

Mantymaa, M. (2006). *Early mother-infant interaction: Determinants and Predictivity*. Finland: Tampere University.

Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review, 50*(4), 370-96.

McHenry, K. A., & Schultz, D. (2014). Skinny jeans: Perfection and competition in motherhood. (L. R. Ennis, Ed.), *Intensive mothering: The cultural contradictions of modern motherhood* içinde (s. 299-312). Bradford: Demeter.

Midtsund, A., Litland, A., & Hjälmhult, E. (2019). Mothers' experiences learning and performing infant massage—A qualitative study. *Journal of Clinical Nursing*, *28*(3-4), 489-498.

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (2015). *Nitel veri analizi* (S. Akbaba Akgül ve A. Ersoy, Çev.). Ankara: Pegem Akademi.

Mladenovic, M. (2010). The link of a coach's perception of locus of control and his/her motivational approach to athletes. *Sport Logia, 6*(2), 35-42.

Morrison, G. S. (2021). *Günümüzde erken çocukluk eğitimi*. (S. Sönmez, Çev. Ed.). Ankara: Nobel.

Moss, S. (2012). Organismic integration theory. *Psychlopedia, 2*(1), 1-25.

Mumme, D. L., Bushnell, E. W., DiCorcia, J. A. & Lariviere, L. A. (2007). Infants' use of gaze cues to interpret others' actions and emotional reactions. (R. Flom, K. Lee, &

D. Muir, Eds.) *Gaze-following: Its development and significance* içinde (s. 143-170). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Neuman, W. L. (2010). *Toplumsal araştırma yöntemleri nitel ve nicel yaklaşımlar*. (S. Özge, Çev.). İstanbul: Yayın Odası.

Nicholson, B. & Parker, L. (2020). *Kalpten bağlı, bağlanma temelli ebeveynlik eşliğinde şefkatle çocuk yetiştirme rehberi*. Ankara: Görünmez Adam.

Northrup, C. (2006). *Women's bodies, women's wisdom: The complete guide to women's health and wellbeing*. London: Piatkus.

Oakley, A. (1992). Social support in pregnancy: Methodology and findings of a 1-year follow-up study. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, *10*(4), 219-231.

Ogbo, F. A., Agho, K. E., & Page, A. (2015). Determinants of suboptimal breastfeeding practices in Nigeria: Evidence from the 2008 demographic and health survey. *BMC Public Health*, *15*(1), 1-12.

Okur-Fatih, E., & Köksal-Akyol, A. (2020). Altı-on iki aylık bebeklerin uyku düzenlerine ilişkin anne görüşleri. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi, 9*(2), 172-182.

Orlick, T. D., & Mosher, R. (1978). Extrinsic awards and participant motivation in a sport related task. *International Journal of Sport Psychology*, *9*(1), 27-39.

Ornstein, C. A. & Farancis, P. (1988). *Curriculum: Foundations, principles and issues*. Ine: Prentice-Hall.

Östberg, M., Hagekull, B., Lindberg, L., & Dannaeus, M. (2005). Can a child-problem focused intervention reduce mothers' stress? *Parenting: Science and Practice, 5*(2), 153-174.

Özdamar, K. (1999). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi*. Eskişehir: Kaan.

Özkara, H., Fidancı, B. E., Yıldız, D., & Kaymakamgil, Ç. (2016). Emzirme danışmanlığı. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, *15*(6), 551-555.

Özyazıcıoğlu, N., & Tüfekci, F. G. (2009). Yenidoğan yoğun bakım ünitesinde bebekleri bakım alan annelerin kaygı ve umutsuzluk düzeylerini etkileyen faktörlerin incelenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 12*(4), 66-73.

Paterson, S. J., Heim, S., Friedman, J. T., Choudhury, N., & Benasich, A. A. (2006). Development of structure and function in the infant brain: Implications for

cognition, language and social behaviour. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, *30*(8), 1087-1105.

Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev. Ed.). Ankara: Pegem Akademi.

Perry, B. (2006). The neurosequential model of therapeutics: Applying principles of neuroscience to clinical work with traumatized and maltreated children. (N. Boyd Webb, Ed.), *Working with traumatized youth in child welfare* (s. 27–52). New York: Guilford.

Perry, B. D. (2000). The developmental hot zone. *Early Childhood Today, 15*(3), 30-32.

Perry, B. D.; Hogan, L. & Marlin, S. J. (2000). Curiosity, pleasure and play a neurodevelopmental perspective. *Haaeyc Advocate*, *1*(2), 9-12.

Peterson, L., Tremblay, G., Ewigman, B. & Saldana, L. (2003). Multilevel selected primary prevention of child maltreatment. *Journal of Consulting & Clinical Psychology*, 71(3), 601-612.

Piaget, J. (1952). The fourth stage: The coordination of the secondary schemata and their application to new situations. (J. Piaget & M. Cook Ed.), *The origins of intelligence in children* içinde (s. 210–262). New York: Norton & Co.

Pinquart, M., Feubner, C., & Ahnert, L. (2013). Meta-analytic evidence for stability in attachments from infancy to early adulthood. *Attachment & Human Development*, *15*(2), 189-218.

Posner, J. G. (1995). *Analyzing the curriculum*. New York: McGraw-Hill.

Rea, D., & Burton, T. (2020). New evidence on the Heckman curve. *Journal of Economic Surveys, 34*(2), 241-262.

Robson, K. S., & Moss, H. A. (1970). Patterns and determinants of maternal attachment. *The Journal of Pediatrics*, *77*(6), 976-985.

Rochat, T., Mitchell, C., & Richter, L. (2008*). The psychological, social and development needs of babies and young children and their caregivers living with HIV and AIDS*. K-Human Sciences Research Council: Unicef.

Ryan, R. M. (1995). Psychological needs and the facilitation of integrative processes. *Journal of Personality*, 63, 397– 427.

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2017). *Self-determination theory, basic psychological needs in motivation, development and wellness*. New York: The Guilford.

Ryan, R. M., Mims, V., & Koestner, R. (1983). Relation of reward contingency and interpersonal context to intrinsic motivation: A review and test using cognitive evaluation theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, *45*(4), 736.

Sann, C., & Streri, A. (2007). Perception of object shape and texture in human newborns: evidence from cross-modal transfer tasks. *Developmental Science*, *10*(3), 399-410.

Santrock, J. W. (2015). *Yaşam boyu gelişim, gelişim psikolojisi*. (G. Yüksel, Çev.) İstanbul: Nobel.

Santrock, J. W. (2021). *Çocuk gelişimi. (*A. Güre, Çev. Ed.). Ankara: Nobel.

Sarı, C., & Altay, N. (2020). Effects of providing nursing care with web-based program on maternal self-efficacy and infant health. *Public Health Nursing, 37*(3), 380-392.

Scheier, M. E., & Carver, C. S. (1987). Dispositional optimism and physical well-being: The influence of generalized outcome expectancies on health. *Journal of Personality, 55*(2), 169–210.

Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods Of Psychological Research Online*, *8*(2), 23-74.

Selimhocaoğlu, A. (2017). 36-72 aylık çocuğu olan ebeveynlerin çocuk oyuncakları konusunda görüşleri. *Turkish Studies, 12*(35), 537-546.

Sheldon, K. M., Ryan, R. M., Deci, E. L., & Kasser, T. (2004). The independent effects of goal contents and motives on well-being: It's both what you pursue and why you pursue it. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *30*(4), 475-486.

Shonkoff, J. P., & Richter, L. (2013). The powerful reach of early childhood development. (P. R. Britto, Ed.). *Handbook of early childhood development research and its impact on global policy* içinde (s. 24-34). Oxford: Oxford University.

Shonkoff, J. P., Slopen, N., & Williams, D. R. (2021). Early childhood adversity, toxic stress, and the impacts of racism on the foundations of health. *Annual Review of Public Health*, *42*, 115-134.

Silberstein, D., Feldman, R., Gardner, J. M., Karmel, B. Z., Kuint, J., & Geva, R. (2009). The mother–infant 315itera relationship across the first year and the development of 315itera difficulties in low-risk 315iteratür infants. *Infancy*, *14*(5), 501-525.

Slade, A., Sadler, L. S., & Mayes, L. C. (2005). Minding the baby: Enhancing parental reflective functioning in a nursing/mental health home visiting program. *Developmental Psychopathology, 32*(1), 123-137.

Smith, J. C., Cumming, A., & Xeros-Constantinides, S. (2010). A decade of parent and infant relationship support group therapy programs. *International Journal of Group Psychotherapy, 60*(1), 59-89.

Smyth, L. (2012). *The demands of motherhood: Agents, roles and recognition*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Sosa, A. V. (2016). Association of the type of toy used during play with the quantity and quality of parent-infant communication. *JAMA Pediatrics*, *170*(2), 132-137.

Spies, R., & Duschinsky, R. (2021). Inheriting Mary Ainsworth and the strange situation: Questions of legacy, authority, and methodology for contemporary developmental attachment researchers. *SAGE Open*, *11*(3), 1-13.

Super, C. M., & Harkness, S. (1986). The developmental niche: A conceptualization at the interface of child and culture. *International Journal of Behavioral Development*, *9*(4), 545-569.

Suzuki, S. (2013). Effect of early skin-to-skin contact on breast-feeding. *Journal of Obstetrics and Gynaecology*, *33*(7), 695-696.

Sümer, N., Oruçlular, Y., & Çapar, T. (2015). Bağlanma ve bağımlılık: kuramsal çerçeve ve derleme çalışması. *Bağımlılık Dergisi*, *16(*4), 192-209.

Sümer, N., Sayıl, M. & Kazak Berument, S. (2016). *Anne duyarlığı ve çocuklarda bağlanma*. İstanbul: Koç Üniversitesi.

Şahinöz, A., & Bütün Ayhan, A. (2020). Annelerin bebeklik döneminde gelişime ilişkin bilgi ve kaygı düzeylerinin değerlendirilmesi. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, *14*(3), 249-257.

Tashakkori, A., & Teddlie, C. (1998). *Mixed Methodology: Combining qualitative and quantitative approaches*. New York: Sage.

Temel, F., Ersoy, Ö., Avcı, N., & Turla, A. (2004). *Gazi erken çocukluk gelişimi değerlendirme aracı "GEÇDA"*. Ankara: Rekmay.

Teti, D. M., Kim, B. R., Mayer, G. & Countermine, M. (2010). Maternal Emotional availability at bedtime predicts infant sleep quality. *Journal of Family Psychology*, 24, 307-315.

Tezel Şahin, F., & Kalburan, F. N. C. (2009). Aile eğitim programları ve etkililiği: Dünyada neler uygulanıyor?. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *25*(25), 1-12.

Tezel, A. & Gözüm, S. (2005). Postpartum dönemde kadınlarda görülebilen depresif belirtiler ve hemşirelik bakımı. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, *12*(2), 62-68.

Thelen, E., Corbetta, D., Kamm, K., Spencer, J. P., Schneider, K., & Zernicke, R. F. (1993). The transition to reaching: Mapping intention and intrinsic 316iteratü. *Child development*, *64*(4), 1058-1098.

Thomas, A., & Chess, S. (1977). *Temperament and development*. Levittown: Brunner/Mazel.

Trawick-Swith, J. (2013). *Erken çocukluk döneminde gelişim*. (B. Akman, Çev. Ed.) Ankara: Nobel.

Tuncay, S., & Sarman, A. (2020). Bireyselleştirilmiş gelişimsel bakımda anne sesi ve anne kalp sesinin yenidoğan bebekler üzerindeki etkisinin incelenmesi: sistematik derleme. *Adıyaman Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *6*(3), 357-366.

Tuncer, N. & Avcı, N. (2018). Yetiştirme yurdundan anneliğe giden yolculuk; koruma altında büyümüş kadınların annelik deneyimlerinin incelenmesi üzerine nitel bir çalışma. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 6*(15), 1060-1087.

Turhan, A. H., Atıcı, A., Özkan, B. A., Keşli, S., & Yıldırım, M. (2006). Mersin Üniversitesi yenidoğan yoğun bakım ünitesinde tedavi edilen çok düşük doğum ağırlıklı bebeklerin değerlendirilmesi. *Journal Of Istanbul Faculty Of Medicine*, *69*(4), 105-109.

Türkmen, M., Altıncık, A., Acar, Ç., Tosun, A., & Aydoğdu, A. (2006). Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi yenidoğan yoğun bakım ünitesinde izlenen çok düşük doğum ağırlıklı bebeklerin değerlendirilmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 7*(3), 3-6.

Twaddell, J. W. (2019). Educating parents about vitamin K in the newborn using Knowles' theory of adult learning principles as a framework. *Critical Care Nursing Quarterly*, *42*(2), 205-207.

Tyler, W. R. (1993). *Basic principles of curriculum and instruction*. Chicago: The University of Chicago.

Tyrka, A. R., Parade, S. H., Price, L. H., Kao, H. T., Porton, B., Philip, N. S., ... & Carpenter, L. L. (2016). Alterations of mitochondrial DNA copy number and telomere length with early adversity and psychopathology. Biological Psychiatry, 79(2), 78–86.

Uludağ, A., & Ünlüoğlu, İ. (2012). Yenidoğan yoğun bakım ünitesinde izlenen bebeklerin annelerinde stres oluşturan faktörler; stresle başa çıkmada birinci basamağın rolünün belirlenmesi. *Konuralp Medical Journal*, *4*(3), 19-26.

Ulutaş Avcu, A. (2015). *Ev merkezli anne-bebek etkileşim programının annelerinin duyarlılık ve karşılıklı etkileşim davranışları ile bebeğin gelişimine etkisi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Ulutaş Avcu, A., & Çalışkan, Z. (2015). Ev merkezli anne-bebek eğitim programının 10-12 aylık bebeklerin gelişimine etkisinin incelenmesi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. *5*(2), 152-163.

Ünal, G., Kazak Berument, S., Abacıoğlu, C., & Meral, O. (2014). *Turkish version of the*

Ünsal, H. (2018). Ters yüz öğrenme ve bazı uygulama modelleri. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi, 4*(2), 39-50.

Van Egeren, L. A., Barratt, M. S., & Roach, M. A. (2001). Mother–infant responsiveness: Timing, mutual regulation, and interactional context. *Developmental psychology*, *37*(5), 684-697.

Vouloumanos, A. & Werker, J. (2007). Listening to language at birth: Evidence for a bias for speech in neonates. *Developmental Science*, 10, 159-164.

Vygotsky, L. S. (1962). *Thought and language*. Cambridge: MIT.

Wade, M., Fox, N. A., Zeanah, C. H., Nelson, C. A., & McLaughlin, K. A. (2020). Environmental determinants of physiological reactivity to stress: The interacting effects of early life deprivation, caregiving quality, and stressful life events. *Development and Psychopathology*, *32*(5), 1732-1742.

Walker, R. (2009). Translating neurodevelopment to practice: How to go from FMRI to a home visit. *Journal of Loss and Trauma*, *14*(4), 256-265.

Wang, Z., Hu, X. Y., & Guo, Y. Y. (2013). Goal contents and goal contexts: Experiments with Chinese students. *The Journal of Experimental Education*, *81*(1), 105-122.

Warrick, J., & Helling, M. K. (1997). Meeting basic needs: Health and safety practices in 318itera and diapering infants. *Early Childhood Education Journal*, *24*(3), 195-199.

Wasserkampf, A., & Kleinert, J. (2016). Organismic integration as a dynamic process: A systematic review of empirical studies on change in behavioral regulations in exercise in adults. *International Review of Sport and Exercise Psychology*, *9*(1), 65-95.

Waters, E. & Cummings, E. M. (2000). A secure base from which to explore close relationships. *Child Development*, 71, 164-172.

Watson, J. B. (1970). *Behaviorism*. New York: Norton.

Watson, J., White, A., Taplin, S., & Huntsman, L. (2005*). Prevention and early intervention literatüre review*. London: NSW Department of Community Services.

Weber, S., Puskar, K. R., & Ren, D. (2010). Relationships between depressive symptoms and perceived social support, self-esteem, & optimism in a sample of rural adolescents. *Issues in Mental Health Nursing*, 31, 584-588.

Wehmeyer, M. L. (1995). *The Arc's self-determination scale: Procedural guidelines*. Chicago: University of Chicago.

Wehmeyer, M. L., Shogren, K. A., Palmer, S. B., Williams-Diehm, K. L., Little, T. D., & Boulton, A. (2012). The impact of the self determined learning model of instruction on student self-determination. *Exceptional Children, 78(2), 135-153*.

Weiss, S. J., Wilson, P., Hertenstein, M. J., & Campos, R. (2000). The tactile context of a mother's caregiving: implications for attachment of low birth weight infants. *Infant Behavior and Development*, *23*(1), 91-111.

Wendland-Corro, J., Piccinini, C. A. & Millar, W. S. (1999). The role of an early intervention on enhancing the quality of mother-infant interaction. *Child Development*, 70(3), 713-721.

Whipple, N., Bernier, A., & Mageau, G. A. (2009). Attending to the exploration side of infant attachment: Contributions from self-determination theory. *Canadian Psychology, 50*(4), 219-229.

Wilkinson, R. B., & Scherl, F. B. (2006). Psychological health, maternal attachment and attachment style in breast-and formula-feeding mothers: a preliminary study. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, *24*(1), 5-19.

Wood, W. M., Karvonen, M., Test, D. W., Browder, D., & Algozzine, B. (2004). Promoting student self-determination skills in IEP planning. *Teaching Exceptional Children, 36*(3), 8-16.

World Health Organization. (2020). *Pulse survey on continuity of essential health services during the covıd-19 pandemic: interim report*. World Health Organization.

Yannakakis, G. N., & Hallam, J. (2008). Entertainment modeling through physiology in physical play. *International Journal of Human-Computer Studies*, *66*(10), 741-755.

Yıldız, D. (2003). *Çocuk sağlığı ve hastalıkları polikliniği sağlam bebek ünitesinde hemşirenin planlı hemşirelik eğitimi ve danışmanlık hizmetlerinin değerlendirilmesi.* Doktora Tezi, GATA Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yolcu, H. (2019). Erken çocukluk döneminde ailelerin evde ücretli bakım hizmetlerine yönelik talepleri. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, *3*(2), 228-257.

Zimet, G. D., Dahlem, N. W., Zimet, S. G., & Farley, G. K. (1988). The multidimensional scale of perceived social support. *Journal of Personality Assessment,* 52, 30-41.

EKLER

Ek 1. Katılımcılar İçin Bilgilendirilmiş Gönüllü Olur Formu

KATILIMCILAR İÇİN BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ OLUR FORMU

Sizi, Gazi Üniversitesi Etik Komisyonu' ndan [redacted] sayı ile izin alınan ve Prof. Dr. Neslihan AVCI ile Arş. Gör. Berrin SOMER ÖLMEZ tarafından yürütülen "0-12 Aylık Bebekler ve Aileleri Arasındaki Etkileşimin Desteklenmesi" başlıklı araştırmaya davet ediyoruz. Bu çalışmaya katılmak tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Çalışmaya katılmama veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmadan çıkma hakkına sahipsiniz. Bu çalışmaya katılmanız için sizden herhangi bir ücret istenmeyecektir. Çalışmaya katıldığınız için size bir ödeme yapılmayacaktır. Çalışmadan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacak olup kişisel bilgileriniz gizli tutulacaktır.

Yukarıda içeriği belirtilen bu araştırma ile ilgili bilgiler tarafıma aktarıldı. Bu bilgilerden sonra araştırmaya katılımcı olarak davet edildim. Bu çalışmaya katılmayı kabul ettiğim takdirde gerek araştırma yürütülürken gerekse yayımlandığında kimliğimin gizli tutulacağı konusunda güvence aldım. Bana ait verilerin kullanımına izin veriyorum. Araştırma sonuçlarının eğitim ve bilimsel amaçlarla kullanımı sırasında kişisel bilgilerimin dikkatle korunacağı konusunda bana yeterli güven verildi. Araştırmanın yürütülmesi sırasında herhangi bir sebep göstermeden çekilebilirim. Araştırma için yapılacak harcamalarla ilgili herhangi bir parasal sorumluluk altına girmiyorum. Bana herhangi bir ödeme yapılmayacaktır. Araştırma ile ilgili bana yapılan tüm açıklamaları ayrıntılarıyla anlamış bulunmaktayım. Bu çalışmaya hiçbir baskı altında kalmadan kendi bireysel onayım ile katılıyorum. *

- ○ Onaylıyorum
- ○ Onaylamıyorum

İnternet üzerinden sanal toplantı ve etkinlikler süresince paylaşılan tüm dokümanlar ile video, ses ve görüntü kayıtlarını, sosyal medya platformlarında paylaşmayacağımı taahhüt ederim. *

- ○ Onaylıyorum
- ○ Onaylamıyorum

Onaylayan kişinin Adı-Soyadı *

Kısa yanıt metni

Ek 2. Eğitim ve Kontrol Grubundaki Annelerin Nicel Ölçme Araçlarından Aldıkları Öntest Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Sonuçlar

Eğitim ve Kontrol Grubunda Bulunan Annelerin KARITANE Ebeveynlik Güveni Ölçeği'nden Aldıkları Öntest Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Öntest	Grup	N	$\overline{X}$	S	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
KARITANE	Eğitim	14	32,57	5,94	14,89	208,50	92,50	,804
	Kontrol	14	33,36	3,63	14,11	197,50		

*p<,05

Eğitim ve Kontrol Grubunda Bulunan Annelerin Ölçeklerden Aldıkları Öntest Puanları Arasında Farklılığa İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Öntest	Grup	N	$\overline{X}$	S	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Yaşam Yönelimi	Eğitim	14	30,57	6,65	15,00	210,00	91,00	,769
	Kontrol	14	29,21	7,74	14,00	196,00		
Anne Destek İndeksi	Eğitim	14	34,64	4,80	15,93	223,00	78,00	,376
	Kontrol	14	32,29	6,87	13,07	183,00		
Aileden Anneye Gelen Destek Envanteri	Eğitim	14	33,07	4,10	15,96	223,50	77,50	,352
	Kontrol	14	32,29	6,73	13,04	182,50		

*p<,05

Ek 2'nin Devamı

Eğitim ve Kontrol Grubundaki annelerin Anne-Bebek Etkileşim Kontrol Listesi Alt Faktörlerine Ait Öntest Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Uygulama	Grup	N	$\overline{X}$	S	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Dili Kullanma	Eğitim	14	2,29	0,61	10,96	153,50	48,50	,160
	Kontrol	10	2,70	0,67	14,65	146,50		
Ebeveyne Duyarlılık	Eğitim	14	2,71	0,83	13,93	195,00	50,00	,203
	Kontrol	10	2,40	0,84	10,50	105,00		
Oyun	Eğitim	14	1,64	0,84	12,68	177,50	67,50	,870
	Kontrol	10	1,50	0,53	12,25	122,50		
Etkileşimsel Uyum	Eğitim	14	0,29	0,47	12,93	181,00	64,00	,640
	Kontrol	10	0,20	0,42	11,90	119,00		
Vücut Pozisyonu	Eğitim	14	1,14	0,53	9,96	139,50	34,50	,018*
	Kontrol	10	1,70	0,48	16,05	160,50		

*p<,05

Ek 2'nin Devamı

Eğitim ve Kontrol Grubundaki Annelerin Ebeveyn Bebek Oyun Davranışlarına Ait Öntest Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

	Uygulama	Grup	N	$\overline{X}$	S	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Dokunma	Oyuncaksız	Eğitim	14	4,14	2,88	12,89	180,50	64,50	,745
		Kontrol	10	3,80	2,66	11,95	119,50		
	Oyuncaklı	Eğitim	14	2,07	1,98	11,07	155,00	50,00	,235
		Kontrol	10	2,90	1,66	14,50	145,00		
Hareket	Oyuncaksız	Eğitim	14	12,14	5,02	14,07	197,00	48,00	,197
		Kontrol	10	9,30	3,20	10,30	103,00		
	Oyuncaklı	Eğitim	14	9,64	2,71	11,75	164,50	59,50	,251
		Kontrol	10	10,10	2,56	13,55	135,50		
Oyun	Oyuncaksız	Eğitim	14	6,79	4,37	11,11	155,50	50,50	,251
		Kontrol	10	8,80	4,16	14,45	144,50		
	Oyuncaklı	Eğitim	14	10,50	4,35	10,21	143,00	38,00	,059
		Kontrol	10	13,90	2,64	15,70	157,00		
Konuşma	Oyuncaksız	Eğitim	14	18,14	5,14	13,36	187,00	58,00	,480
		Kontrol	10	18,00	3,13	11,30	113,00		
	Oyuncaklı	Eğitim	14	15,00	6,48	12,04	168,50	63,50	,703
		Kontrol	10	16,40	4,55	13,15	131,50		
Farkındalık	Oyuncaksız	Eğitim	14	1,79	1,31	12,32	172,50	67,50	,880
		Kontrol	10	2,00	1,56	12,75	127,50		
	Oyuncaklı	Eğitim	14	2,36	1,60	11,93	167,00	62,00	,630
		Kontrol	10	2,60	1,58	13,30	133,00		
Karşılık Verme	Oyuncaksız	Eğitim	14	5,71	2,55	12,46	174,50	69,50	,976
		Kontrol	10	5,80	2,04	12,55	125,50		
	Oyuncaklı	Eğitim	14	4,07	2,37	12,71	178,00	67,00	,858
		Kontrol	10	4,30	2,63	12,20	122,00		

*p<,05

Ek 3. Ebeveynler İçin El Kitabından Örnek Bir Sayfa

Bacaklar ve Ayaklar

"Dinlenen Eller" ile bebeğinizin bacaklarını hazırlayarak başlayın.

1. HİNT SÜT SAĞMA

2. SARIL VE KAYDIR

3. BAŞPARMAKLARLA KAYDIRMA

6. BAŞPARMAK YÜRÜYÜŞÜ

© International Association of Infant Massage 2013

Ek 4. Annelere Keyifli Öneriler

Keyifli 6 Öneri

1. **Öneri:** Cilt / saç bakımı: Çoğunluğu evde olan malzemelerle hazırlayacağınız yüz ve saç maskeleriyle, varsa kullandığınız ürünlerle mutlaka en az 1 kere kendinize zaman ayırın.
2. **Öneri:** En fazla 2 haftada tamamlayacağınız bir hobi ürünü yapın. Bu ürün yalnızca kendinizin kullanabileceği bir takı; fular, çanta, cüzdan vb. bir aksesuar ya da uzun zamandır aklınızda olup da yapamadığınız herhangi bir şey olabilir. Malzemeleri en yakın hobi marketten ya da internetten alabileceğiniz gibi, sadece evinizde olanları da kullanmayı hedefleyebilirsiniz. Unutmayın bu ürün size özel olmalı ! ☺
3. **Öneri:** Daha önce hiç denemediğiniz bir yiyecek / içeçek tarifi bulun (smoothie, meyveli bar, salata sağlıklı tercihler olabilir). Önceliğiniz bu konularda yetenekli bir arkadaşınızdan tarif istemek olsun. Belki biraz da sohbet edersiniz ;)
4. **Öneri:** Bir akşam, 3. öneride hazırladığınız yiyeceğiniz / içeceğinizle kitap okuyun ya da müzik dinleyin. Bir sabah 15 dk. daha erken kalkıp bunları yapmak da bir seçenek.
5. **Öneri:** Online olarak spor seanslarına katılın. Birçok merkez, yoga / pilates derslerini ya da sağlıklı nefes egzersizlerini evinizden yapma imkanı sunuyor. Bu konuda kısa bir araştırma ile kendinize uygun olanı belirleyin.
6. **Öneri:** Kendinize bir şey önerin ve yapın ☺

Ek 5. İYEP Modül Örneği

Modül 4: Dünyayı Tanıma ve Anlama Aracı Olarak Oyun

Modülde Temel Alınan Kuramlar:

- Çocuğun Katılım Hakkı
- Yerde Oyun Zamanı Yaklaşımı

Eğitim Videosunun Konu İçeriği:

- Oyun ve oyuncağın önemi
- Oyunun gelişimi desteklemedeki rolü
- Nerede, nasıl oynayalım? "Bebeğim ne ister?"
- Ebeveynin gözünden oyun
- Çocuğun gözünden oyun
- Oyuncaklarla oyun üretme pratiği
- Oyun kurma konusunda duyarlı olma; "Bebeğimin başlattığı oyunlar"
- Oyunun sosyal bağlamı
- Oyuncak yapımı
- Oyuncak seçiminde dikkat edilmesi gerekenler

Bu modülde yukarıda içeriği yer alan eğitim videosu hazırlanıp Video Paylaşım Platformundaki kanala yüklenmiştir. Videonun linki anlık mesajlaşma uygulaması üzerinden paylaşılmış ve annelere videoyu izlemeleri için 1 hafta süreleri olduğu hatırlatılmıştır. Ayrıca iki farklı oyuncak yapımı videosu da araştırmacı tarafından kaydedilip platformda paylaşılmıştır. Aşağıda video paylaşımlarına ait görseller yer almaktadır:

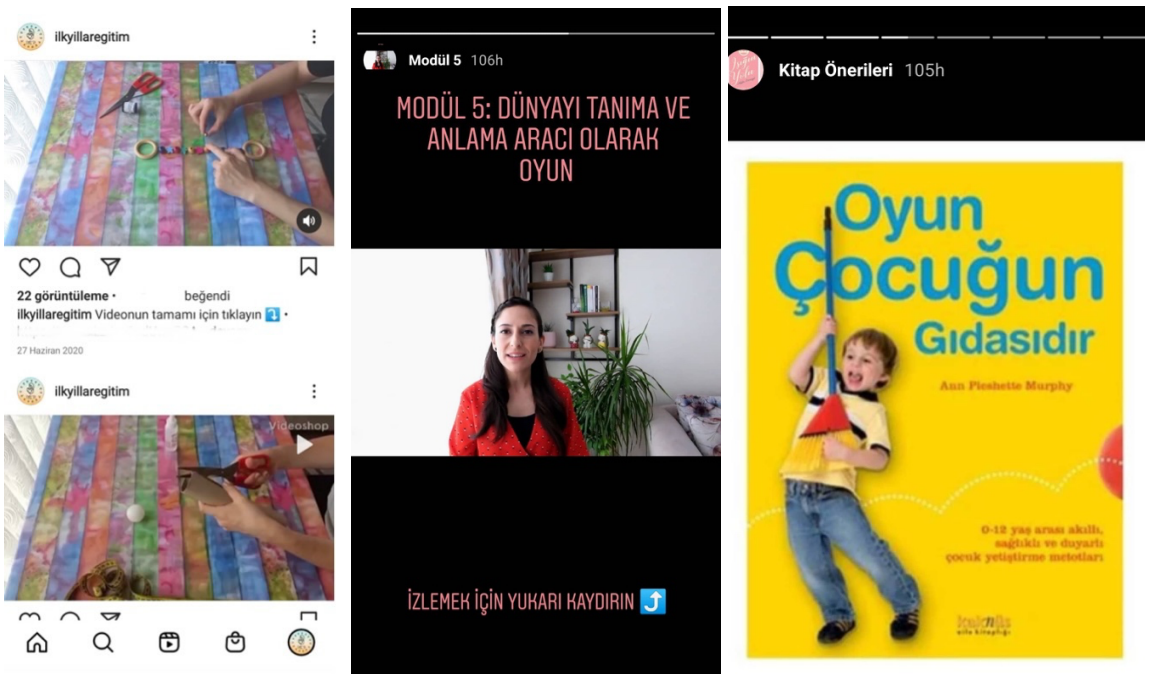

Ek 5'in Devamı

Annelerle grup görüşmeleri yapılmadan önce eğitim videosunun paylaşılmasının ardından fotoğraf ve video paylaşım platformundaki kanalında konuyla ilgili olarak aşağıdaki bilgi notları ve öneri görselleri paylaşılmıştır:

29.06.2020 Tarihinde Gerçekleştirilen Grup Görüşmelerinde Eğitim Grubundaki Annelerin Sorduğu Soru Örnekleri:

- Hangi marka oyuncakları satın almalıyız?
- Bebeğim oyuncağı işlevine uygun olarak kullanmıyor? Onu nasıl yönlendirmeliyiz?
- Bebeğim oyuncakçıda şiddetli bir şekilde ağlayıp oyuncak almamı istiyor. Ne yapmalıyım?
- Evimizde çok oyuncak var. Sürekli hediye geliyor, biz de bebeğimizi bu oyuncaklarla oynatıyoruz. Nasıl bir önlem alabiliriz?

Ek 5'in Devamı

Modül kapsamında yapılan grup görüşmelerinin ardından annelerden evdeki malzemeleri kullanmaya özen göstererek ve yeteneklerine uygun olarak tercih edecekleri bir teknikle oyuncak üretmeleri istenmiştir.

Eğitim Grubundaki Annelerin Ürettiği Oyuncak Örnekleri:

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR…